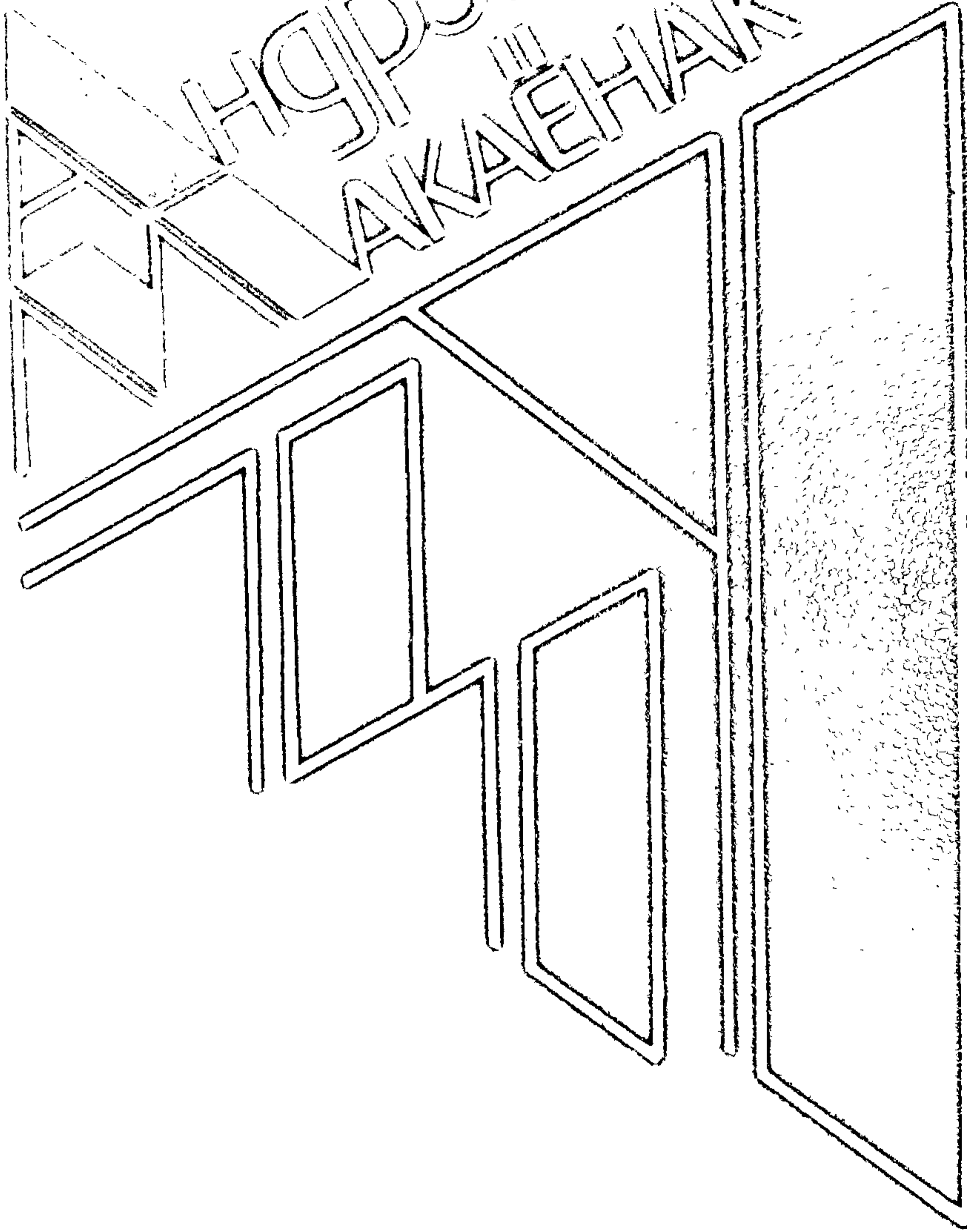

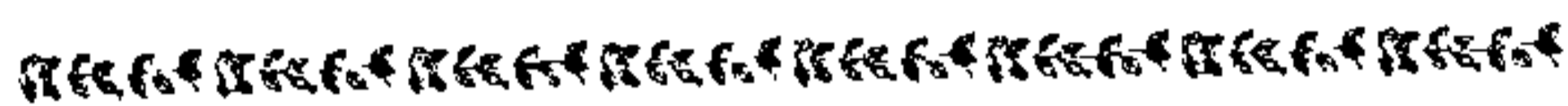
ՀԻՊՓՅՆ ԱԿԱԵԼԻԱԿ

**АНДРЭЙ
МАКАЁНАК**

**ЗБОР
ТВОРАЎ**

АНДРЭЙ Макаёнак

ЗБОР
ТВОРАЎ
У ПЯЦІ
ТАМАХ

Рэдакцыйная калегія:

АЎСЯНШКАЎ Г. С.

БЫКАЎ В. У.

ДЗЯЛЕЦ М. І.

ЛАЎШУК С. С.

МАКАЕНАК Л. І.

МАКАЕНАК С. А.

ШАМЯКІН І. П.

АНДРЭЙ МАКАЁНАК

ТОМ
ПЯТЫ
○

ГУМАРЭСКІ,
ФЕЛЬЕТОНЫ,
АРТЫКУЛЫ,
ІНТЭРВ'Ю,
ДЗЁННІКІ,
НАТАТКІ,
ПІСЬМЫ

МІНСК
«МАСТАЦКАЯ ЛІТАРАТУРА»
1990

ББК 84Бел7
М15

Укладанне і каментарыі
С. С. Лаўшук а

Пяты заключительный том Собрания сочинений народного писателя Белоруссии Андрея Макаенка составили юморески и фельетоны, статьи и интервью, дневники и заметки, письма и автобиография.

М $\frac{4702120203-140}{M302(03)-90}$ 103—90

ISBN 5-340-00507-0

© Выдавецтва «Мастацкая літаратура», 1990

АЎТАБІЯГРАФІЯ

Нарадзіўся ў сяляпскай сям'і ў вёсцы Борхаў Рагачоўскага раёна 12 лістапада 1920 года. У 1927 годзе ў нашай вёсцы адкрылася пачатковая школа — падзея больш значная для вёскі, чым адкрыццё ў Гомелі універсітэта.

Дружбакі пайшлі ў школу, а мяне не прынялі: не хапала месяцаў — замалады. Сядзеў пад вокнамі ўсю восень.

А калі пачаліся замаразкі, настаўніца зжалілася — пусціла ў клас. І я прыжыўся там. Так і вучыўся, стараўся, каб не прагналі ад дружбакоў.

У пяты клас хадзіць было далекавата — за 8 кіламетраў. І, калі праз год адкрылася сямігодка ў вёсцы Шапчыцы — бліжэй на 5 кіламетраў, бацькі рашылі: лепей 2 гады пахадзіць у 5 клас, але бліжэй, чым бегаць за навукай далёка. На лапцях эканомія.

У 1938 годзе скончыў 10 класаў Журавіцкай СШ. У камсамол прынялі ў 1937 годзе. У 1938 годзе паступаў у ваеннае вучылішча. Вельмі ж не па мне была там дысцыпліна. Рос анархістам — пастухом. Прывык да волі, а там... Набузіў. Паколькі прысягі яшчэ не даваў — мяне падобраму адправілі дамоў. І я быў удзячны таму памкамунзвода, якому я нахаміў, а ён «як і паложана» далажыў па камандзе.

Год пралайдачыў у раённым ДOME сацкультуры. У 1939 годзе паступаў у Інстытут кінематаграфіі ў Маскве.

Не прынялі, але, вяртаючы дакументы, параілі паспрабаваць паступіць праз год. Але якраз выйшаў новы ўказ — з сярэдняй адукацыяй браць у армію рапей. Так я трапіў у войска.

У кастрычніку 1939 года прывезлі мяне на Каўказ, у

Грузію, чаму я быў вельмі рады. Пасля борхаўскіх палёў і лугоў Каўказ з яго гарамі, цясцінамі, скаламі — здаваўся казачнай краінай. Напачатку. А вось паходы з поўнай баявой выкладкай хутка вытруцілі гэтакі захваленне гарамі.

Дамашняя раўніна спілася не раз і здавалася далёкім раем. І нават маё настухоўства ўсплывала такой мілай і прыемнай вольніцай, хоць пасвіць свіней ды яшчэ галодных (1933—1934 гады!!!) не вельмі лёгкая справа, асабліва калі прыгадаць, пасля якога сняданка выганяў на пашу свіней: галадуха вымушала маці на такія кулінарныя хітрыкі, як прыгатаванне страў з лебяды, маладога лісця ліны, а потым бацвішча. Цяпер запознена магу прызнацца, што даводзілася, азірнуўшыся па баках, спешна выгортаць з барознаў толькі ўчора пасеяную бульбу. Было. Цяпер ужо за даўнасцю можна прызнацца. А тады — крыі бог, даведаўся б мой бацька — нісягоў на спіне панасіў бы. Ён быў прававерны актывіст.

Свіней з калгаснай фермы пасвіць пасылаў ён нас, бо ніхто не хацеў за так ганяць у поле іх: яны ж не свінні былі, а злыя ганчакі. Такія рухавыя і прадпрымальныя, што нават доўгая пуга была толькі сімвалам улады. А ўладай быў — голад. Ён і гнаў іх у шкоду. За дзень, бывала, так выбегаешся, што засынаў, не даходзячы да пасцелі. А прачынаўся, здаецца, тут жа, так хутка пралятала ноч. Маці хоць і шкадавала будзіць, але абавязак прымушаў яе нікадаваць да пары. У школу хадзілі з братам праз дзень. Дзень я пасу — ён у школе, а назаўтра мяняліся. Я ў школе, а ён пасе.

Перад вайной у арміі ўмовы былі суровымі. Муштравалі не на жарт — а максімальна прыбліжана да баявой абстаноўкі. Частыя пачныя «баявыя трывогі», пераходы. Канаць аконы ў той камяністай зямлі было цяжка. Ох, як помніцца гэтая работа. А харчы? Канцэнтраты гарохавага суну і шчонай кашы так прыдаліся, што і цяпер як прыгадаеш, дык ікотка пачынаецца.

І хоць не радавым быў, а памеснікам палітрука роты, але лягчэй мне ад таго не было: баявая выкладка тая ж, а, апроч таго, я навінен быў наказваць узоры бадзёрасці і антымізму, выпускаць находныя баявыя лісткі, чытаць свежыя газеты і наднімаць дух у чырвонаармейцаў. І што вы думаеце? Напачатку было труднавата, але потым спраўляўся з усімі гэтымі абавязкамі ды яшчэ і гумарам для гэтай справы карыстаўся. Вядомая рэч — гумарам салдац-

кім. Я ім часам і цяпер не грэбую, калі-нікалі ў п'есах можна вычытаць гэтыя недалікатнасці. Часам мяне напракалі за гэта, але я на гэтыя напрокі таксама з гумарам рэагую.

Вайна звалілася ўсё-ткі нечакана для нас — кадравых вайскоўцаў. Напачатку настроі быў — шапкамі закідаем. Верылі ў свае сілы, свой дух і вельмі спадзяваліся на класавую салідарнасць нямецкіх рабочых і сялян. Але самае вартае было — надзея на саміх сябе, а салідарнасць, аказалася, хутка рассялася, «как дым, как утренний туман». Ах, як горка ж было з кожным днём усё больш і больш усведамляць, што пакутуем мы ад галаўнога болю.

Крыўдна было і за тое, што генералы, якія састаўлялі праграмы для навучання войск, былі даволі туныя. Нас вучылі атакоўваць доты і дзоты, пераадольваць штурмавыя палосы. А Гітлер ваяваў Еўропу тапкамі, аўтаматамі, акружэннем. І нашы генералы-праграмісты вучылі нас: «Танкі справа, укрыцце слева! Взвод, в укрыцце!» Альбо: «Кавалерія слева! Укрыцце справа! Взвод! В укрыцце. Залпом — пли!»

А дзе ж тая кавалерыя? Пераселі кавалерысты на «месершміты». Голай рукой не дастаць. Карацей кажучы — вельмі туманнае ўяўленне было ў нашых «камапдзёраў» аб танкавых атаках. А ўжо аб акружэнні і думак не дапускалі. «Каб нас ды яшчэ акружылі?! — нас пельга акружыць! Ніводнай пядзі сваёй зямлі. Разгромім ворага на яго зямлі»... Дорага нам каштавала гэтае званарства. Зразумелі мы ўсё гэта потым, непасрэдна сутыкнуўшыся з ворагам.

У жніўні 1941 года пайшлі да іранскай граіцы, каб апырэдзіць пранікненне туды немцаў. Казалі, што там яны вілі гняздо. Каля двухсот кіламетраў пехатою — ды ў такую жару, ды з такім ранцам. А, ліха з гэтым паходам! Нам здавалася, што вядуць нас не туды. Вайна ж ішла ў іншым месцы. Там нашы здавалі горад за горадам... Там былі патрэбны мы і наша злосць. Але гаварыць аб гэтым трэба было шэптам і толькі вернаму сябру. Час быў такі, што...

Так, час быў надзвычай суровы, нават жорсткі. Яшчэ і сёння спакойна не магу ўспамінаць трагедыю Крымскага дэсапта. Цяжка і крыўдна... І не таму, што сам атрымаў там цяжкія рапелні, ледзь не загінуў. Не магу ўцяміць, навошта там намарна паклалі столькі выдатных хлопцаў. Сустрэў нядаўна аднаго «камапдзёра», які апраўдваў гэту аперацыю. Ды што ты апраўдаеш? Бязглуздзіцу? Няўменне ваяваць? Ды ну іх... Пасля крымскіх «курортаў» яшчэ

пяць месяцаў «адпачываў» у шпіталях Баку і Краснадара. Яшчэ год папрацаваў у Акаурцкай школе вазпруком. Там, на Каўказе. І яшчэ адзін месяц ужо дома — у Журавіцкай СШ. Паспытаў і камсамольскай, і партыйнай работы, пакуль не трапіў у Рэспубліканскую партыйную школу пры ЦК КПБ. Стаў журналістам. Хочаш не хочаш — пачаў пісаць. Фельетоны, гумарэскі... Потым п'есы. Хоць і горкі хлеб камедыёграфіа-сатырыка, але... Трэба ж пекаму і сатырай займацца.

Апошнія гады часта бываў за мяжой. Наглядзеўся ўсякага. У іх свае праблемы, у нас — свае. Ёсць, праўда, шмат праблем агульных, але ўсвядоміць іх не дапамагае нават ААН, у рабоце якой давялося мне аднойчы ўдзельнічаць.

Усё яшчэ сяджу на дзяржаўнай пасадзе — галоўны рэдактар літаратурнага часопіса «Неман». Маю ўзнагароды. Некалькі. Належу да партыі камуністаў. Па перакананні. Жыць хочацца. Працаваць хочацца. Буду працаваць. Што ж мне яшчэ застаецца? Вуць колькі гарцуе на сытых конях руціннасці сатырычных персанажаў. Гэта ж кепска — што на конях. Не там іх месца. А яшчэ хочацца напісаць раман. Лірычны.

ВЯСЁЛАЯ ПРЫТЧА

Ну што там такога? Ну, сцэбануў чалавек пугай кабылку. Ну і што? Недалікатна, канечне, абышоўся. Але ж — невялікая пані. А можа, тая кабылка заслужыла, можа, залянілася. А пуга — на тое і пуга, каб пужнуць, падагнаць ляпівага. А вось жа бывае і так, што сцэбанеш па кабылцы, а потым усё жыццё каяцца будзеш. Мала таго: уся вёска век памінаць цябе будзе. І старыя і малыя павучаць будуць тваім учынкам: «Глядзі, а то будзе і табе, як таму Арсену». Ды са смешачкамі. Ды замест кабылкі падстаўляць каго хочаш. «Не крыўдзі безабароннага, і ўсё. А то будзе, як таму Арсену!» А той Арсен нікога ў жыцці не пакрыўдзіў, нікога не аблаяў і характарам мяккі, і словам ласкавы, і да чужога болю спагадлівы, а вот жа ўліп у пагаворку.

Уявіце самы жаркі жнівеньскі дзень, які звычайна бывае ў разгар жніва. Ад спёкі паруе, разбаўлены сівой дымкай, блакіт неба, паруе падсмажаная зямля, вялая зелень лугоў, а калі прыгледзішся, то ўдалі заўважыш, як над зямлёю пераліваецца, хвалюецца празрыстае паветра. Стаіць такая цішыня і духмень, што ўсё млее, усё робіцца кволым, мяккім, нетрывалым. Нават думкі. Млее трава, млеюць лісты на дрэвах, млее зерне ў недаспелых каласах, млее чалавек, калі ён нічым не заняты...

Вось у такі дзень на палявой дарозе, паабапал якой прасціраліся высокія сцены жыта васковай спеласці, абшары ржэўніку з недабранымі абабкамi, ехаў з раёна дадому Арсен Несцеравіч Берднікаў — старшыня калгаса «Бярозавы гай».

У раёне, на пасяджэнні выканкома райсавета, слухалі яго справаздачу аб ходзе ўборкі хлябоў.

Задаволены тым, што справы прызналі не дрэннымі, ён не снішаўся. Спраўная глядая кабылка цяўплася марудна, хвастом ваюючы з мухамі, якімі камандаваў вялізны авадзень. Педзе ў небе свідраваў паветра жаваранак, а потым, як падпечаны, падаў паблізу ў жыта. Касматае сонца няшчадна прыпякала лысіну, плечы; узмокшая тонкая белая сарочка прылінала да потнага, круглых форм цела, дрыжачага ад язды: Арсен Несцеравіч быў спраўны дзядзька — поўпенькі, кругленькі, як мячык. Лагодныя вочкі яго заўсёды блішчалі, як блішчалі і поўныя шчокі з румянцам, і свежыя, чырвоныя памасленыя губы. На твары, на карку ад духаты выступаў пот буйнымі кроплямі. Спачатку Арсен Несцеравіч змахваў кроплі, а калі пасавічок зусім змок, перастаў сціраць, і пот, выступаючы, скатваўся на твары, трапляў у рот, у вочы, за каўнер.

Яно б, можа, і не так было б душна, каб не піва, да якога Арсен Несцеравіч быў скванны. Перад ад'ездам дадому выніў на дарогу бакалы тры, і вось зараз яно сапраўды вылазіла бокам.

Ад піва зусім размарыла.

«Хутчэй бы даехаць пад цянёк», — думаў Арсен Несцеравіч. Ён шморгнуў лейцы, даючы знаць кабыле, што трэба такі крыху хутчэй шавяліцца. Некалькі крокаў яна дрыпанула, нібы бягом, але, як відаць, і яе размарыла духата, хоць кабылка піва не каштавала; яна махнула хвастом, як бы кажучы: «Ат, пойдзем лепей паціху», і паплялася на-ранейшаму.

Крыху перачакаўшы, Арсен Несцеравіч сцебапуў кабылку пугай, а яна, нібы не разумеючы, у чым справа, зусім сьнілася, выгнуўшы кверху хвост пыталынікам. Недружалюбна азірнула, нібы спытала: «За што?»

— Ат, яў-богу! — пезадаволена буркнуў Арсен Несцеравіч, мацней тузануў лейцамі і сцебапуў яшчэ раз.

Кабыла нібы пакрыўдзілася. Апусціла кнізу хвост, як бы ставячы кропку, і зноў пайшла нетаропкім крокам. Кабылка была наравістая, упартая.

— Вот воўчае мяса! Пакрыўдзілася, — пасміхнуўся Арсен Несцеравіч.

Нарытнікі ездзілі на блішчастых клубках, зграбаючы белую пену. Гледзячы на пену, на дрыжачыя тлустыя клубы спраўнай кабылы, на яе лянівую хаду, Арсен Несцеравіч надумаў: «Дрэнна-ткі тлустым у такую жару».

Лёгкая на рэсорах каляска плаўна кацілася на мяккай дарозе, дзе-нідзе пружынячы на выбоінах...

Нарэшце кончылася бяскопчае поле даспяваючых аўсоў і паказаўся хмызнячок і ручай, за якім пачыналася поле свайго калгаса — высакарослая ішаніца. Яна прасіла ўжо сярпа.

Арсен Несцеравіч наехаў не на масток, а крыху правей, на брод, каб на хаду напайць кабылу ў ручаі.

Кабылка ўвайшла ў ваду, спынілася, апусціўшы пысу ў празрысты ручай. Папюхала, разы са два смактанула нехаця, праз зубы, і зноў падняла галаву. Піць ёй не хацелася.

Гледзячы на дробныя хвалькі ручайка, на зялёненькія травінкі, што купаліся каля берага ў гэтай празрыстай пракалодзе, Арсен Несцеравіч падумаў, што кабылцы не хочацца выходзіць з вады. Ён уявіў прыемнасць адчування пракалоды ручая ўласнымі нагамі, прыжмурыўся, уздыхнуў і, цяжка дыхаючы, рашыў напаласкацца ў вадзе, каб хоць пот змыць.

Аглянуўшыся на пустынную дарогу, ён хуценька распрануўся, склаў адзенне на калёсы. Злез у ваду і, прысеўшы, пачаў прыгаршчамі паліваць сваё белае і лінкае ад поту цела.

Было так прыемна, што ён аж вочы зажмурыў ад задавальнення.

Кабылка стаяла на беразе, бойка адмахваючыся хвостом ад сляпнёў і аваднёў. «Скуль іх чорт панёс столькі?» — злавала кабылка.

Нарэшце на кабылку навалілася новая ватага галодных і пражорлівых аваднёў, і яна, не стрываўшы, трэпнула нагой на аглоблі і тронула з месца праворпным шагам.

Арсен Несцеравіч выскачыў з вады і кінуўся даганяць кабылку, але тая, азірнуўшыся і ўпершыню ўбачыўшы голага чалавека, не толькі не пазнала гаспадара, а так перапудзілася, што, вертануўшы хвостом на трыста шэсцьдзсят градусаў, панеслася як ашалелая. Азірнуўшыся яшчэ раз і ўбачыўшы, што гэтае белае, тоўстае, блішчастае не адстае, а гоніцца за ёй, кабылка рванула з усіх сіл, уносячы за сабой лёгкую каляску і... адзенне Арсена Несцеравіча.

Дагнаць кабылку Арсен Несцеравіч не змог. Задыхаўся, адстаў. Дзе там яму справіцца з кабылкай! Будучы такім грузным, ён не мог далёка бегчы: і дых займала, і сэрца здавала. Ён паглядзеў услед кабылцы, снадзеючыся, што ўрэшце тая спыніцца, а яна, падганяемая авадыямі, уцякала, не збаўляючы скрыту.

Надзея рухнула. Арсен Несцеравіч разгублена спыніўся, не ведаючы, што ж рабіць.

— Вот, гадаўка, пакрыўдзілася. Адилаціла, — уздыхнуў галыш.

Кабылка ўжо зусім знікла за паваротам дарогі...

І раптам Арсен Несцеравіч зразумеў, у якім дурацкім становішчы ён апынуўся: голы, як маці нарадзіла, сярод поля, дзе, ён ведаў гэта, жанчыны жалі жыта.

— Вось дык становішча! — прамовіў Арсен Несцеравіч услых і спалохаўся, бо яму падалося, што побач хтосьці стаіць. Ён палахліва азірнуўся, закрыў далонямі свой сорам. Усміхнуўся, іранічна падумаў: «Вось і Адам — богава стварэнне. Голенькім спусцілі з неба на зямлю».

Вясёлы настрой і ўхмылка зніклі. Не да смеху, калі — уявіў, што яго, сур'ёзнага чалавека, старшыню калгаса, у такім выглядзе могуць убачыць людзі. Гэта ж сораму на ўвесь век і смеху да смерці!

А падумаўшы так, збочыў з дарогі і, палахліва азіраючыся па баках, пакрочыў шпарчэй, амаль пабег.

Пот зноў каціўся градам. Пяткі падкідвалі на спіну ныл, а ён прылінаў да цела і разам з потам бруднымі ручайкамі сцякаў уніз.

На павароце дарогі ён раптам спыніўся і, прыгнуўшыся, адступіў назад. За паваротам, недалёка ад дарогі, жанчыны жалі жыта. Кабылкі па дарозе не відно было, яна, відаць, шкрабанула дадому...

Арсен Несцеравіч, прыгінаючыся, увайшоў у жыта і рашыў напрасткі дабірацца дадому, разлічваючы па жыце дабрацца да агародаў, а там, паўзком ці яшчэ як, — да хаты. І, разважаючы так, ён, прыгінаючыся, асцярожна ступаючы, каб не клычыць жыта, прабіраўся па мяжы. Раптам збоку, зусім блізка, ён пачуў ускрык страшэнна пераналоханай жанчыны:

— А-а-а-а!..

Арсен Несцеравіч інстыктыўна азірнуўся і на імгненне ўбачыў збянтэжаны ад страху дзявочы твар, з шырока разяўленым ротам і вылупленымі вачыма.

Убачыўшы голага чалавека, дзяўчына з сярном вертанулася і, надмінаючы над сябе жыта, пабегла паўцёкі. Пераналоханы не менш дзяўчыны, Арсен Несцеравіч таксама пусціўся бегчы.

«Ну, — думаў ён на хаду, — пусцяць цяпер легенду пра дзіва — голага чалавека сярод жытнёвага поля».

А гэта дзіва тым часам, баючыся сораму, ганьбы, па-

збівала ногі аб камлыгі, накалола голені, з душою ў пятках драпала ад дзяўчыны...

Да гародаў Арсен Несцеравіч дабраўся без прыгод, а там, перапоўзшы па рослай бульбе гарод, ледзь пераводзячы дыханне, увесь замызганы, ад стомы дрыжучы каленямі, спыніўся каля хлява.

Крыху перадыхнуўшы, ён пералез у двор і толькі там уздыхнуў лягчэй. Але, як назло, хата аказалася замкнутай, а вокны знутры зашчэпленымі. Арсен Несцеравіч не вытрымаў і вылаяўся са злосці.

Ведаючы, што жонка працуе педзе ў садзе, непадалёку, ён рашыў паслаць якога-небудзь хлапчука да яе па ключ ад хаты.

На шчасце, каля хаты на вуліцы чуўся дзіцячы гоман.

Прыадчыніўшы калітку, Арсен Несцеравіч паглядзеў туды, каб выбраць, каго паслаць.

Трое хлапчукоў, гадоў па восем, адпыхваючы адзін другога, наперабой стараліся штосьці даказаць дзяўчынцы, якая пачувала там сябе суддзёй. Крыху далей, чакаючы канца спрэчкі, стаяла яшчэ адна групка хлапчукоў і дзяўчынак. У баку ад іх, бліжэй да каліткі, стаяў загарэлы, бронзава-чорны хлапчук у кароценькіх трусіках і пальцам калунаў у носе. Пазнаўшы яго, Арсен Несцеравіч паклікаў:

— Васёк!

Хлопчык, што калунаў у носе, азірнуўся, падбег да каліткі.

Хаваючыся за шулу, Арсен Несцеравіч, праз прыадчыпеную калітку, расказаў яму, куды і па што збегаць. Хоць і стараўся Арсен Несцеравіч не паказаць свайго віду, але хлапчук запрыкмеціў, што быццам бы старшыня зусім голы.

Махнуўшы галавой, даючы гэтым знаць, што яму ўсё зразумела, Васёк шмыгнуў ад каліткі. Але не ў сад ён пабег, а завярнуў за вугал і паглядзеў у шчыліну, каб пераканацца, што ён не памыліўся, а сапраўды ўбачыў дзядзьку Арсена голым.

Пераканаўшыся ў гэтым, ён зноў-такі не пабег, куды яго пасылалі, а пабег да гурту хлапчукоў, адным сваім збянтэжаным і ўзрушаным выглядам прымусіў усіх змоўкнуць. Трымаючы палец каля носа, перадаў вялікую тайну:

— Хлопцы! Дзядзька Арсен па двары ходзіць зусім голы! Паглядзіце!..

І ўсе адразу шуганулі, нібы стайка вераб'ёў, да шчэлак,

каб паглядзець, як гэта дзядзька Арсен голы і ходзіць па двары.

Не знаходзячы сабе месца (сапраўды незвычайнае становішча!), Арсен Несцеравіч хадзіў па двары, як загнаны звер, адбіваючыся ад агрэсіўных сляпнёў і пазойлівых мух, што навывяталі з хлява. Нарэшце прысеў на шурпатую і колкую калоду, на якой колюць дровы, і, раз-пораз пазіраючы на калітку, думаў: «І падагнаў мяне чорт у такую гарачую пару жніва боўтацца ў раўчуку! Ну, ці не дурань я стары?» — лаяў сябе Арсен Несцеравіч.

Ледзь дачакаўся ён Ваську. А пакуль той бегаў па ключ, за дзядзькам Арсенам, за кожным яго рухам, праз розныя шчэлкі з вялікім здзіўленнем і недаўмешнем ніяка сачыла каля дзесятка нар цікаўных дзіцячых вачэй. І запомніўся ім гэты факт на доўгія гады.

Вось і ўся гісторыя. Здавалася б: ну што тут такога? Падумаеш — факт.

Той жа дзень славу дзеці разняслі па ўсёй вёсцы. Ад хаты да хаты, хорам. А дарослыя гэты факт надзялілі сельскай філасофіяй: не сцёбай, калі няма за што! Не крыўдзі таго, хто цябе вязе! А то будзе табе, як таму...

А вам — проста смешачкі...

СКАРГА Ў ЗАЧАРАВАНЫМ КОЛЕ

На вуліцы імя Даўмана ідуць Еўсцігней Фядосавіч і Захар Рыгоравіч. Пад вокнамі дома № 4 яны сьніліся. Еўсцігней Фядосавіч адчыніў сярэдняе акно, і між імі пачалася мілейшая гутарка.

— Будзьце настолькі ласкавы, не клапаціцеся так для мяне, я ўлезу пасля, — гаварыў Захар Рыгоравіч.

— Не, не, вы госць, — засупярэчыў Еўсцігней Фядосавіч, наказваючы на акно. — Я гаснадар гэтага раёна...

— Не турбуйцеся, калі ласка, не турбуйцеся, залазьце першы, — запрашаў у сваю чаргу Захар Рыгоравіч.

— Прабачце, але я не дазволю, каб госць лез пасля мяне...

Нарэшце сябры палезлі разам. Але, паколькі акно не было разлічана на іх здвоеныя камплекцыі, яны, у адрозленне ад Чычыкава і Манілава, зашчаміліся.

Каб задаволіць цікаўнасць чытача, паведамім, што Еўсцігней Фядосавіч мае прозвінча — Пастарнак, а Захар Рыгоровіч — Шапіра. Першы працуе старшынёй выканкома Варашылаўскага райсавета горада Мінска, другі — выконвае абавязкі пракурора гэтага ж раёна.

«Як?! — здзівіцеся вы. — Старшыня і пракурор лазяць праз вокны? Ці ж для іх гэта адно і тое?»

Сапраўды, курачка бычка не родзіць, а парася яечка не знясе. Прызнаёмся і просім прабачэння, што дапусцілі пекаторую недакладнасць. Сцэнка падарожжа ў акно тт. Пастарнака і Шапіры падана для таго, каб паказаць, як цяжка абыходзіцца без дзвярэй нават адзін раз, не тое што на працягу некалькіх месяцаў... Старшыня райсавета і пракурор карыстаюцца, вядома, дзвярыма, лазяць жа ў вокны, дзякуючы іхнім «клопатам», іншыя грамадзяне, і не адзін дзень, а пачынаючы з 18 мая гэтага года.

Пра падарожжы жыхароў дома № 4 на вуліцы Даўмана ў вокны сваіх кватэр і ў дзверы кабінетаў тт. Пастарнака і Шапіры і будзе гутарка.

Дом № 4 на вуліцы Даўмана палежаў Варашылаўскаму камунгасу. Аднак 30 чэрвеня 1947 года нарсуд 2-га ўчастка г. Мінска адсудзіў гэты дом наследнікам Ангяловічу Яўсею і яго брату Ангяловічу Майсею. Не будзем уваходзіць у падрабязнасці, на падставе чаго быў адсуджап гэты дом, а спынімся на справах наследнікаў.

Яўсей і Майсей падзялілі дом папалам. Як ні дзіўна, Майсей, маючы свой дом, адначасна мае і жактаўскую кватэру. Адну кватэру з сваёй палавіны дома ён прадаў, у двух жа другіх кватэрах жывуць сем'і грамадзян Навіцкага і Манькоўскага. Майсей прапанаваў ім купіць у яго гэтыя кватэры. Навіцкі і Манькоўскі адказалі яму:

— Навошта тая купля-продаж? Мы будзем, як і раней, плаціць вам за кватэру. А калі не падабаецца, дык вы, Майсей Ангяловіч, займіце свой дом, а мы, з дазволу райсавета, — вашу камунгасаўскую кватэру.

— Ах, так!.. — абурывся Майсей і замкнуў адзіныя дзверы ў кватэры гэтых сем'яў. — Я гаспадар! Хоць праз коміні лазьце!

У коміні сем'і Навіцкага і Манькоўскага не палезлі. Што ні кажы, а старым і дзецям такі «спорт» не пад сілу. Яны выбралі сабе карацейшы і больш даступны маршрут — праз вокны.

...Вылезшы праз акно, тав. Навіцкі з цяжкасцю прайшоў у дзверы кабінета тав. Пастарнака.

— Сапраўды не лёгкае становішча ў вас,— паспачуваў Еўсцігней Фядосавіч Навіцкаму.— Нічога, я дапамагу, я вырашу...

І Еўсцігней Фядосавіч «вырашаў» справу роўна... 25 дзён. Толькі 18 чэрвеня ён напісаў адносіну пракурору Шапіру аб прыняцці мер да Майсея Ангяловіча.

І «пайшла пісаць губершя».

Пракурор выклікаў да сябе Ангяловіча, пагутарыў з ім, тым самым «высветліў абставіны» і «на сутнасці справы» даў пісьмовы адказ тав. Пастарпаку: «...Факты не пацвердзіліся, дзверы ў кватэры не замкнуты...» А сем'і Навіцкага і Манькоўскага па-ранейшаму лазяць праз вокны.

Даведаўшыся пра такі адказ райсавету, Навіцкі звярнуўся з вуснай скаргай да таго ж чулага Шапіры. Седзячы за пракурорскім зялёным сталом, Захар Рыгоравіч сказаў паведвальніку:

— Стары певень, калі ў яго качка запытала дарогу, адказаў: «ку-ка-рэ-ку!..» Што вы прыйшлі да мяне з такой скаргай? Гэта не ўваходзіць у мае функцыі.

Такі адказ, у значэнні «ку-ка-рэ-ку», тав. Шапіра зрабіў хутчэй за ўсё курам на смех, аднак апошнія скромна прамаўчалі, бо нават да іхніх курыных мазгоў дайшло, што смешнага тут няма. Восем чалавек на працягу больш трох месяцаў лазяць праз вокны — гэта не смех, а гора.

Тав. Навіцкі напісаў скаргу ў гарсавет. Намеснік старшыні выканкома гарсавета тав. Шклярск пераадрасаваў скаргу тав. Пастарпаку. У сваю чаргу паважаны Еўсцігней Фядосавіч пераадрасаваў скаргу таму ж самаму Шапіру. Так замкнулася ў другі раз бюракратычнае кола адносна справы пра замкнутыя дзверы.

18 жніўня тав. Навіцкі, больш чым у соты раз вылезшы з кватэры праз акно, зноў папаў на прыём да тав. Пастарпака.

— Няма часу мне займацца вашай асабістай справай,— адказаў Еўсцігней Фядосавіч.— Зразумела?!

Зразумела, што і на сённяшні дзень сем'і Навіцкага і Манькоўскага лазяць праз вокны. Зразумела, што тт. Пастарпак і Шапіра трымаюцца як бюракраты.

НА ПІКАНТНЫЯ ТЭМЫ

Міхаіл Мікалаевіч займаў не абы-якую пасаду. Ён загадчык раённай нарыхтоўчай канторы «Расткаўчук». Як ні кажы, вядомы чалавек на ўвесь раён!

Па службоваму абавязку справу яму даводзілася мець з кок-сагызам. Раслінка гэта — і ростам невялічкая, і на выгляд так сабе, але з норавам: і на ласку чуллівая, і ўвагу настаянную любіць, і далікатнага абыходжаньня патрабуе... Карацей кажучы, каб справа ішла гладка, трэба добра ведаць характар гэтай раслінкі. Вось чаму яшчэ ранняй вясной Міхаіл Мікалаевіч паехаў у Мінск на курсы, каб папоўніць свае старыя веды, запасціся новымі.

Спачатку ўсё ішло як мае быць: вучылі, лекцыі чыталі,— што трапляла ў галаву, а што ў канспект... Адным словам, усё было б добра, каб...

А ўсяму бяда — вясна!.. Каго з жывых людзей яна не спакушала! Не абышла на гэты раз і Міхаіла Мікалаевіча.

І вось захацелася пашаму паважапаму загадчыку звацца Мішай. А чаму б і не так? Узрост — самы падхадзяшчы: яму ледзь пераваліла на чацвёрты дзесятак, хлопец таксама не кепскі, да таго ж сур'ёзны: нават ідучы на спатканне з дзяўчынай, ён не расставаўся з палявой сумкай. І нездарма: у сумцы ж пячатка яго ўстановы ляжала.

Закахаўся Міша. І не на жарты. Ды і сам, відаць, не быў пакрыўджаны ўвагай, бо дзяўчына паверыла яго шчырасці. Але вось здарылася новая бяда: работа курсаў закончылася, і трэба было збірацца дадому. «Не сумуй, любая, да хуткага пабачэння!» — не траціў надзею на новыя сустрэчы Міхаіл Мікалаевіч. «Разлука для кахання, што вецер для полымя. Малое гасне, а вялікае яшчэ больш разгараецца», — прачытаў хлопец цытату і... паехаў дадому.

...Сяўба — пара гарачая. Адна работа другую так і падсцёбвае, толькі паспявай паварочвацца.

Круціўся сяк-так і Міхаіл Мікалаевіч, хоць і не да таго было яму. Праўда, плап сяўбы кок-сагызу раён выканаў. Бедны Міша толькі і ведаў, што пісаў лісты сваёй кахашай, хаваючыся пры гэтым ад пільнага вока... жонкі. А тут яшчэ і роднае дзіця не дае спакою: збівае з лірычнага настрою на невясёлы, маркотны тон... Ён пісаў:

«Ох, любая мая, ты і не ўяўляеш, як я пакутую без цябе. Нават работа ў галаву не ідзе»...

А работа сапраўды «ў галаву не ішла». Перастаў наш Міхаіл Мікалаевіч бываць у калгасах, цікавіцца кок-сагы-

зам. Хіба можна ў такі час займацца пейкім кок-сагызам? І ён расчулена пісаў: «Вось да чаго ты мяне даводзіш, а сама, напэўна, ужо даўно забылася пра мяне... Прысядзібны ўчастак засеяў з разлікам і на цябе... Моцна паціскаю ручку і цалую 10 разоў. Міша».

Затым, крыху падумаўшы, рашыў, што гэта не зусім пераканаўча, і ў дадатак да ўсяго наставіў яшчэ акуратны, па апошнім слове бюракратычнай тэхнікі, подпіс, як у ведамасці на атрыманне зарплаты. Але і гэтага яму зда-лося мала. Тады ён распісаўся чырвоным алоўкам і прытуліў да подпісу пячатку. Пасля гэтага любоўнае паслан-не набыло выгляд афіцыйнага дакумента з уласнаручным подпісам, засведчаным пячаткай.

Тым часам, калі загадчык канторы «Расткаўчук» употай ад жонкі таміўся ад кахання, кок-сагыз таксама па-трабаваў любові і ўвагі да сябе. А Міхаіл Мікалаевіч, бывала, ходзіць па полі ды гадае на рамонку: «любіць... не любіць... плюне... пацалуе... да сэрца прытуліць... да чорта патурыць...» А кок-сагыз падслухаў, значыцца, усё гэта ды і духам паў. Не вытрымала здрады расліна, пачала вянуць, чахнуць. Гэтая чуллівая на ласку расліна, пакінутая і забытая ўсімі — і спецыялістамі, і неспецыялістамі, амаль зусім загінула ў пяроўнай барацьбе з пустазеллем.

Міхаіл Мікалаевіч гэта бачыў, але з халодным сэрцам ставіўся да лёсу расліны.

Якраз прыйшоў ад каханкі доўгачаканы ліст, адрасаваны яго жонцы (пейкім цудам даведалася ж пра яе існаванне!). Прыслала яна жонцы і яго, Міхаіла Мікалаевіча, лісты ды са сваімі едкімі каментарыямі. Можна сабе ўявіць, што пасля гэтага было! Зусім асунуўся наш Міхаіл Мікалаевіч, і на памяць прыйшлі пудныя куплецікі:

Галава ты мая ўдалая,
Да чаго ты мяне давяла?..

Пры такім горы яму, вядома, было ўжо не да кок-сагызу.

Перастаў ён цікавіцца і работай, і сваёй пасадай, і нават пячаткай — не дапамагла ж яна ў любоўных справах.

Часцей стаў глядзець у чарку.

Не было ахвоты рыхтаваць ні тару для прыёмкі каштоўных карэнняў кок-сагызу, ні пляцоўкі для іх адгрузкі.

Адным словам, не стала гаспадара, так сказаць, пра-наў конік — прападай і хамуток.

НА ПАРОЗЕ

Ягор Гардзінок атрымаў ад дачкі Святланы пісьмо, у якім яна наведамляла бацькам аб хуткім прыездзе і, між іншым, папярэдзіла іх, што яе муж, Юрый Карневіч, вельмі цікавіцца іхнім жыццём, бо ніколі ў вёсцы не жыў.

Стары сустрэў гэтую вестку радасна: цікава ж было набачыць, якога мужа выбрала сабе дачка. Прачытаўшы пісьмо, ён задаволена разгладзіў пасівеўшыя вусы і сказаў жонцы:

— Ну дык што, бабка, рыхтуйся сустракаць зяця. Будзе выпадак лішнюю чарку перакуліць...

— Ды табе толькі чарка перад вачыма і стаіць.

— Справа не ў чарцы, бабка. Парадак трэба. А як жа? Ты ж бачыш — жыццём нашым цікавіцца. Дык хай паглядзіць.

...Хоць да станцыі было якіх кіламетраў чатыры, але сустракаць зяця і дачку Ягор ездзіў на калгаснай аўтамашыне.

— Парадак трэба, дыпламатыя.

...Поезд прыйшоў вечарам, і дадому прыехалі прыцемкам. Юрыя Карневіча прыемна ўразіла тое, што ярка асветленая электрычнасцю вёска вельмі нагадвала невялікі гарадок ці падмаскоўныя дачы, ахутаныя цішынёй і маладымі дрэўцамі.

Старая Гардзіючыха, чакаючы гасцей, відаць, драмала, але зараз жа заспяшалася, замітусілася і, прывітаўшыся з дачкой і зяцем, воікала:

— А я ж і вочы свае прагледзела, чакаючы вас. Дачушка мая, ты ж распрахайся. Зяцёк, і вы ж... Будзьце як дома... — Выпаліўшы залпам першую радасць, старая раптам змоўкла. Першыя хвіліны Юрый таксама адчуваў сябе ніякавата. Толькі стары не бянтэжыўся:

— Парадак трэба, старая! Вячэру на стол.

Старая зноў замітусілася, рыхтуючы вячэру. Ці згараха, ці па старой звычцы яна хацела распаліць на камінку, каб спячы яешню, але Ягор (быццам сачыў за гэтым) гукнуў:

— А плітка? Вот старая, ніяк не прывыкне да культуры!

Толькі тады Ягорыха сцяміла, што ледзь не дала маху, і спякла яешню на электрычнай пліце. На стол паставіла столькі ежы, што хапіла б на добрую брыгаду касцоў.

Пасля вячэры ў Гардзіюкоў амаль увесь вечар дзверы

не зачыняліся. Прыходзілі суседзі, сваякі, знаёмыя, — больш мужчыны, чынна віталіся з гасцямі, прысаджваліся, выкурвалі па папяросты, што гасцінна прапаноўваў Юрый Карнеевіч, засыпалі пытаннямі на розныя тэмы, але больш за ўсё цікавіліся міжнароднай палітыкай. Юрый Карнеевіч здзіўляўся асвядомленасці гэтых простых людзей у складаных пытаннях міжнародных адносін і таму адказваў падрабязна і проста, што вельмі падабалася калгаснікам. Яны былі задаволены зяцем Гардзіюка, сам Ягор і яго старая адчувалі сябе імянінікамі.

Гутарка зайшла пра ўрадавы крызіс у Францыі. Юрый Карнеевіч сам сабе зазначыў, што калгаснікі вельмі ўважліва сочаць за палітычнай барацьбой у гэтай краіне.

— Чым скончыцца чахарда з іхнімі прэм'ер-міністрамі?

— Кажуць, што беспрацоўе там расце...

Калі Юрый Карнеевіч раскажаў, што віною гэтаму «плап Маршала», стары Гардзіюк не стрываў і вылаяўся:

— Усюды яны, машэнікі!.. За каўнер іх ды ў каршэнь!
Чаго з імі цацкацца!

Усе засмяяліся ад такой запальчывасці старога.

— А як жа? Парадак трэба. У саміх і з таварамі, і з прадуктамі туга, а беспрацоўных хоць адбаўляй, ды яшчэ заводы закрываюць, бо Трумэну гэта на руку. Які ж тут парадак?

У гутарку ўмяшалася Святлана.

— Вы лепш раскажыце пра сябе, што ў вас повага. Я ж два гады дома не была.

— Пра нас што гаварыць, самі ўбачыце, калі пацікавіцеся. Вы вось скажыце мне такую рэч, — зноў звярнуўся Ягор да зяця, — адстаім мір ці прыйдзеца яшчэ раз ваяваць?

— Трэба спадзявацца, што народы не дапусцяць новай вайны, — сказаў Юрый Карнеевіч і пачаў апавядаць аб тым, як змагаюцца савецкія дыпламаты на сесіях Арганізацыі Аб'яднаных Нацый і іншых міжнародных канферэнцыях за справу міру, аб актыўнасці народаў Францыі, Італіі і іншых краін у барацьбе за мір, што з гэтай мэтай створаны арганізацыі прыхільнікаў міру.

Гэты адказ, як відаць, не зусім задаволіў старога Гардзіюка, ён сабраў у жменю кароценькую бародку і сказаў толькі: «Та-ак»...

Назаўтра, пасля спедання, Святлана прапанавала агледзець вёску. Яна хацела ісці ўдваіх з Юрыем, але бацька, накінуўшы на плечы фуфайку, найшоў суправаджаць.

— Вы не тое будзеце глядзець, што трэба,— не то ўсур'ёз, не то жартам кінуў ён.

Стары Гардзіюк, паказваючы зяцю калгасную гаснадарку, на электрастанцыю, што пабудавалі ў мінулым годзе, не павёў, а здалёку ткнуў пальцам — вунь яна — і прайшоў міма, на цагельны завод таксама. Ён вадзіў толькі на новабудоўлі.

— Планы ў нас вялікія, работы не мала будзе,— гаварыў ён.— Вунь там, каля рэчкі, сёлета заклалі фундамент для сваёй жывёлагадоўчай фабрыкі. Цагляную думаем будаваць для парадку. Старыя нашы хлёўчукі толькі на паліва і прыгодны. Вось тут свірап і крупадзёрка свая будзе...

Падышоўшы да новай будыніны, на якой калгаснікі заканчвалі дах, стары тлумачыў:

— Гэта наш рамонтны цэх, механічная майстэрня. Машыны жа ў нас бач колькі, як на заводзе,— ён паказаў на даўжэзную павець, пад якой стаялі жняяркі, касілки, веялікі.— У нас цяпер што ні чалавек, то машыніст. Так што майстэрня патрэбна. Старшыня наш паехаў у вобласць даставаць станкі розныя — слясарныя, такарныя. Без тэхнікі цяпер сам ведаеш... Здараецца так, што ў самую гарачую пару сапсуецца якая-небудзь дэталка, і машына стоп. Чакае, пакуль гэта з'ездзіш у горад, каб адрамантаваць, а час цяпер дораг. Нам няма калі стаяць.

— Значыць, наша вёска стане прамысловым цэнтрам,— паспрабавала жартаваць Святлана.

— Ты вась смяешся, дзяўчына, а таго не разумеш, што пры камунізме ўсюды прамысловы цэнтр будзе — што вёска, што горад. Праўда, трактароў выпускаць не будзем, а рамантаваць... Няма сэнсу на ўсякую дробязь за сто вёрст ездзіць.

Юрый Карпеевіч падтрымаў цесця.

Стары накіраваўся на ўскраіну вёскі, туды, дзе бліжэй падступаў малады сасоннік.

— А цяпер пойдзем, пакажу вам, які ўрачэбны ўчастак мы канчаем будаваць. Таксама, каб у горад не ездзіць,— апошнія словы ён чамусьці адрасаваў Святлаце.

— А чаму гэта вы паказваеце толькі тое, што не скончылі будаваць ці што думаеце распачаць, і абходзіце ўсё, што пабудавана? — запытаў, парэшце, Юрый.

Стары спыніўся і, прыжмурыўшы вочы, паглядзеў на зяця так, пібы не зразумеў яго пытання.

— Э-э, галубок, я працягваю нашу ўчорашняю гутарку.

Цесць палез у кішэню па самасад, але Юрый выцягнуў каробку «Казбека». Стары спачатку працягнуў руку за напяроскай, але не ўзяў яе, а, махнуўшы рукою, пачаў круціць сваю цыгарку.

— Што пабудавана, тое пабудавана... А вось што не закончана, тое трэба канчаць. Ды і планы нашы трэба мець на ўвазе. Я гэта для чаго? Мір нам трэба. Мір, і на доўга.— Стары зрабіў пару крокаў, зноў спыніўся і дадаў: — Пры камунізме хачу пажыць, а ён не за гарамі,— на парозе.

Юрый Карнеевіч падумаў і ўпэўнена сказаў:

— Можакце спакойна будаваць на плане, мір будзе забяспечан. Самая моцная гарантыя міру — наша будоўля.

НЯЧЫСТАЯ СІЛА

Прахор Зык за сваю кабылу і калёсы закалупіў такую цану, што ў Рамана сэрца ёкнула. Раман, як і належыць пакунцу, спачатку прабаваў гапіць «тавар».

Прахор на гэта, не без крыўды, зазначыў: «Тады не купляй! Сам бачыш, што бярэш!»

Раман пачаў заходзіць з другога боку — даводзіць, што цана занадта вялікая. Тым больш што рубель цяпер падаражаў.

Прахор на гэта ўсміхнуўся і падумаў: «Тым больш сэрваць з цябе трэба!..»

Таргаваліся доўга і ўпарта. Аж лысіны ўзмакрэлі. Па ўсім было відаць, што паскочыла каса на камень: чым настойлівей Раман дамагаўся збіць цану, тым меней уступаў Прахор, зразумеўшы, што пакупніку кабыла вельмі патрэбна. «А калі патрэбна, дык набавіць!» — рашыў ён і цану зніжаў вельмі неахвотна.

Пад канец Раман пусціўся на хітрыкі: купіў паўлітэрку і, спадзеючыся, што ад гарэлкі Прахор стане больш надатлівы, таргаваўся, надносячы яму раз за разам чарку. Прахор ахвотна выпіваў і апетытна закусваў салам, таму і не хмялеў, і — галоўнае — не збаўляў цаны.

Нарэшце, калі ў вачах Рамана сам Прахор раздвоіўся і ў яго кабылы стала нібыта дзве галавы і чатыры вухі,

Рамап зажмурыўся, а потым расплюшчыў шырока вочы на тое дзіва і махнуў рукою: «Была не была! Купляю!»

Ударылі па руках і, як гэта водзіцца, распілі яшчэ адну пляшку. Заставалася аднаму з рук у рукі перадаць кабылу з вупражжю і калёсы, а другому — грошы.

Прахор падышоў да калёс, пераварухнуў без патрэбы сена, атрапуў ватоўку, што дагэтуль ляжала на возе, узяў пугу, пакруціў ёю, засмучана паглядзеў на кабылу — абвёў яе ласкавым позіткам ад вушэй да хваста і падумаў: «Шкада ўсё-такі...» Паляпаў далонню глядую на клубы, зайшоў наперад, расправіў ёй грыву, заглянуў у вочы, а кабыла падняла галаву і, плаксіва мылячы губамі, пацягнулася да рукі...

— Ну вот!..— Прахор паморшчыўся, нібы ў яго запытала ў носе: яму такі нялёгка было расставіцца са сваёй гнядой.

Адзіпаццаць гадоў яна служыла яму верай і праўдай, памагала корпацца на палосцы... «А колькі разоў, — думае Прахор, — яна выручала яго, калі ён краў дровы ў панскім лесе, каб завезці ў Баранавічы, прадаць і ў гміне разлічыцца з падаткамі!»

Яму шкада было расставіцца з гнядой і таму, што не так лёгка ён узбіўся на гэту каняку. Колькі год калаціўся пад кожным золотым, збіраючы грошы, колькі мазалёў пацёр, зарабляючы на панскіх палетках! Даводзілася нават і махляваць... Вельмі ж ужо хацелася набыць каня. І набыў.

Цяжка было, ды, на шчасце, прыйшла на дапамогу Савецкая ўлада. Паноў выгнала, прыбавіла зямелькі...

Гады два назад у вёсцы арганізаваўся калгас. Ды Прахор і тут не здрадзіў сваёй жыццёвай звычцы — пасцярожана аглядацца, жыць на вошчуп. І здарылася так, што на-за калгасам засталіся толькі ён, яго сваяк Піліп ды яшчэ двое. А калгас рос, багацеў, абзаводзіўся машынамі, збіраў добрыя ўраджаі... Здавалася б, чаго тут мыкацца? Уступай у калгас і жыві, як людзі, дык не! Захацелася і тут нешта вымахляваць. Вось і надумаў тое-сёе прадаць. «Навошта ім? — думаў. — У іх і без таго хапае!..»

Цяпер, калі прадаў кабылу, запякло на сэрцы, зашчы-мела...

З задумення яго вывеў Рамап, у руках якога хрупасцелі повенькія дваццаціпяцірублёўкі.

— Ну, ты не тужы! Яна пападае не ў благія рукі! Ко-ней там шануюць.

— Дзе гэта?..

Толькі цяпер Прахор пацікавіўся, куды ж прадае сваю кабылу.

— Ды яно як бы... сабе яе купляю! Разумееш, быў у мяне конь, ды, грэшнай справай, прадаў. Прызнацца, хацеў абдурьць іншых, ды ўрэшце сам у дурнях застаўся...

— Гм! Як гэта?

— І ў нас арганізаваўся калгас. Ды я не спяшаўся. Прыглядаўся, прынюхваўся, хадзіў вакол, як кот каля гарачай кашы, год-другі... Мала-памалу — бачу — парадак у іх!

А ў мяне нявыкрутка: кепска аднаму на ўсё сяло аднаасобнікам заставацца. Падумаў, падумаў і парашыў: ёсць выгада запісацца. Асазнаў... Ды вось трэба ж так! Падварнулася нячыстая сіла і збіла з панталыку...

— Якая-такая «нячыстая сіла»? — зацікавіўся Прахор.

— Ксёндз наш! Нараіў, халера... Я і прадаў каня, калёсы і яшчэ тое-сёе. Думалася: «грошы пакладу ў кішэню, а сам падамся ў калгас...»

Прахор ажывіўся:

— Ну, ну, ну! І што ж выйшла?

— Што выйшла? Пытаеш. А вось што! Абгаварылі там ды і... Адным словам, не прынялі мяне ў калгас...

— Не прынялі? — Прахора вельмі зацікавіла гэта. — Не прынялі, кажаш?

— Ага. Вось і рашыў я купіць каня дый з ім падацца ў калгас... Яно, канешне, і дрэна зрабілі б, каб прынялі мяне, — прызнаўся Рамап, — каб прынялі без каня. На чужы каравай, як кажуць...

— Та-а-а-ак...

— Ну што ж, бліжэй да справы. Кабылка, здаецца, нішто сабе. А як яна на бягу ці ў возе? Можна, праедзем, а?

— Праедзем, — раптам згадзіўся Прахор. — Праедзем!.. — Прахор падцягнуў церассядзельнік і ўскочыў на калёсы. — Проша!..

Кабылка рванула шустрай рыссю, выказваючы зухаватасць, спрыт і сілу. Пакупнік гэта задаволіла, а прадаўца — яшчэ больш заклапоціла. Як у сне чуў словы Рамапа:

— Што пі кажы, брат, а без каня ў гаспадарцы пельга! А мяне нячыцік спакусіў, я і прадаў... Выходзіць, што я душу-та сваю чорту лысаму прадаў! Разумееш, душу прадаў, а сам у рай прасіўся... Не, там разважылі па-боску!.. Я, брат, доўга думаў над гэтым. Доўга! Па-боску вырашылі... А як жа! Кашу не варыў, не саліў і крупы не тоўк,

а прыйшоў — хлеб-соль ды за стол. І нават лыжкі сваёй не прынёс... — Раман гаварыў з такой язвінкай, нібы дапякаў некага другога, а не сябе.

Прахор маўчаў, быццам вінаваты.

— І не прынялі. Яно канечне... Столькі сораму набраўся. Я і не ў крыўдзе на іх... А калі б усё так зрабілі? А?.. Калі б усё сваё распрадалі і з пустымі рукамі прыйшлі... Які калгас атрымаўся б? Не-е-е, браток...

— Тпру-у-у-у! — Прахор нечакана спыніў кабылу і да Рамапа: — Колькі мы там з табой на магарычах прапілі?

— Дробязь! Ды ты не турбуйся, як водзіцца, — магарыч мой! Нейкую сотню патраціў... Дык жа па ўгавору.

— Сотню? Ну што ж, сотню дык сотню! — Прахор палез у кішэнь, дастаў бумажнік, адлічыў паўсотні рублёў, падаў іх Раману. — Атрымлівай. Гэта магарыч. А гэта — тое, што за кабылу ты даў. Забірай назад! — Прахор гаварыў сярдзіта, цвёрда.

— Што-о-о?!

— А вось што: забірай гэта і злазь!

— Як гэта?

— А вось так! Злазь, і ўсё тут! Не прадаю!

— Як гэта «не прадаю»? А магарыч за што цілі? А тарагаліся?.. Ты, браце, п'яны, ці што?!

— Не, не п'яны! Палавіну сам высмактаў, а палавіну... Адным словам, вось табе за магарыч, і валяй сабе!

— Ды ты што-о-о-о?! — Раман разгубіўся, нічога не разумеючы. — Ты што? Звар...

— Злазь, табе кажучь!

Прахор сунуў грошы ў руку Раману і спіхнуў яго з калёс.

— Не крыўдуй — сам такі! — са злосцю на сябе буркнуў Прахор. — А табе дзякую. Дзякую, што падавуміў. А то... Таксама хацеў схітрыць. Сам падаюся ў калгас. Во набраўся б сораму. Бывай! — Прахор цмокнуў на кабылку, разы са тры лёгка сцёбнуў яе пугай. — Хацеў зрабіць такое ж глупства, як і ён. Во дурань! Потым прыйшлося б шукаць дурня, выкручвацца, як сам, і купляць якую-небудзь клячу. Но-о-о-о!.. Нячыстая сіла!

Прахор азірнуўся, нібыта паглядзеў на небяспечнае месца, якое толькі што абмінуў.

А Раман усё стаяў з разяўленым ад здзіўлення ротам і камячыў у руцэ грошы.

ПРА ЦУКЕРКІ І ГАРБУЗЫ

*Казка не столькі для маленькіх дзяцей,
колькі для дарослых дзядзькоў*

Дык вось што, дзеткі, перш чым расказаць казку, дайце дамовімся. Маленькія навішны ўважліва слухаць і не перашкаджаць, а тыя, каторыя дарослыя, — на вус мацаць. А пасля ўсім па цукерцы дам. Нікога не пакрыўджу. Ну, дык вось...

А было гэта не даўным-даўно, а ў тысяча дзевяцьсот сорок п'яці годзе.

Жыў-быў добры чалавек. А працаваў ён у сельскагаспадарчай акадэміі БССР. Задумаў ён вырасціць новую цудоўную раслінку. Доўга біўся над гэтым, даследаваў, працаваў... Нарэшце вырас у яго цудоўны гарбуз. Цудоўны таму, што зярнятка ў ім былі голыя, без лупіны. Вось чаму і назву яму далі — голасемяны гарбуз.

Паколькі гэта быў не звычайны гарбуз, — зацікавіўся ім нават Савет Міністраў рэспублікі. Разглядзелі яго там на зялёным сукне з усіх бакоў і ўхвалілі, як каштоўную і карысную культуру.

Вядома, дабрадзеі-селекцыянер быў і так вельмі рады сваёй удачы, а тут яму яшчэ большая радасць — далі прэмію аж 10 тысяч рублёў і, канешне, параілі далей працаваць, каб гарбузы былі больш ураджайныя. Міністру ж, які распараджаецца ўсімі грашыма, загадалі неадкладна адпусціць 25 тысяч рублёў на даследчыя работы па палепшанні гэтага гатунку і вывядзенні новых гарбузоў. А пасля гэтага выдалі пастанову, што, паколькі голасемяны гарбуз з'яўляецца каштоўнай маслічнай культурай, — насеяць яго ў калгасах і саўгасах. І кожны год плошчу павялічваць так, каб праз два-тры гады гарбуз заняў аж 1000 гектараў.

Усім далі заданне: і міністру сельскай гаспадаркі, і міністру саўгасаў, і міністру харчовай прамысловасці.

А навукова-даследчаму інстытуту строга наказалі, каб ён на-навуковаму даследаваў усё да нітачкі і распрацаваў тэхналогію перапрацоўкі і ўжывання мякаці гарбуза і насення для масавага вырабу харчовых прадуктаў: масла, павідла, халвы, кансерваў, цукерак і г. д. і т. п.

І заварушыліся ўсе, узяліся за работу кожны са свайго канца.

У навукова-даследчым інстытуце харчовай прамысловасці працавала вельмі добрая цёця. І ўзялася яна дасле-

даваць гэты голасемяны гарбуз. Днямі працавала, пачамі не спала, усё думала, аналізавала, прабавала, даследавала. Вельмі ўпартая і настойлівая цёця. Яна і на зуб брала, і на язык, і ў мензуркі, і прабіркі клала, і смажыла, і надпякала, — чаго толькі не рабіла з гэтымі зерняткамі! І гэта каб дагадзіць вам, дзеці. Больш года яна ні ўдзень, ні ўначы снакою не ведала.

Нарэшце-такі дамаглася свайго. Яна зрабіла сапраўднае вынаходства для кандытарскай прамысловасці.

Да апошняга часу халву і пачынку для некаторых цукерак выраблялі з арахісу і кунжуту, якія растуць у далёкіх краях за гарамі, за даламі, за вялікімі марамі, а таксама на Каўказе, і то ў недастатковай колькасці. Сыравіна гэтая вельмі дорага каштуе. А цёця вынайшла новы метады вырабу халвы і пачынкі для цукерак — з зернят гарбуза.

Зрабіла яна для пробы некалькі цукерак, крышку халвы. Паспыталі ў інстытуце яе сябры — пічога, смачна.

Тады яна яшчэ больш нагатавала і цукерак розных і халвы і навезла ў самую Маскву на дэгустацыйную камісію.

Паспытала гэта камісія, папюхала і сказала хорам: «О-о! Вельмі смачна! Вельмі соладка!» і напісала: «Пра-такол ад 25 мая 1949 года...

Па якасці халва з гарбузовых зернят вышэй за арахісавую... Рэкамендаваць халву і цукеркі для выпуску прамысловасцю!» А падпісалі гэты пратакол дактары, прафесары, інжынеры, навуковыя работнікі, якія лепей за ўсіх на свеце разбіраюцца ў цукерках і халве.

І выдалі той цёці, як і належыць, патэнт на вынаходства, бо першая ў свеце зрабіла халву з гарбузовых зернят.

Гэтай бы казцы ды шчаслівы канец! Але не так яно на самой справе. Не пашанцавала цудоўнаму гарбузу.

Калі дайшла справа да вытворчасці, аказалася, што цудоўнага гарбуза няма.

Не пасеялі.

Кажуць, што вінаватыя ў тым нейкія дзядзькі з Міністэрства сельскай гаспадаркі.

Не дагледзелі...

Мала таго, селекцыйныя даследчыя работы над гарбузом у гэтым годзе спынены, бо на гэта не адпусцілі сродкаў.

Перагледзелі...

На гэтым і канец канец, дзеткі.

Па цукерцы? А-а-а!.. Я і забыўся. Па адной вось атрымайце. Я хацеў бы пачаставаць вас цукеркамі, зробленымі з гарбузовых зярнят, ды, як бачыце, іх яшчэ не зрабілі, трэба пачакаць. Не дачакаецеся? А вы гумарысты.

Але паколькі гэта не казка, а праўда, то будзем спадзявацца, што канец будзе шчаслівы і чакаць дзевяццацца не так доўга.

Вуць Архімед калі прасіў, каб далі яму пункт апоры, і стары перавярнуў бы свет.

А свет і да гэтага часу не перавярнуты. Не далі яму пункта. Пачакайце і вы, дзеткі.

ЦЯПЕР УСЁ ЯСНА

Гісторыка-дакументальны сцэнарый

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

Цітр: 1949 год...

Зімовы пейзаж. Скаваная лёдам Свіслач. Мост. Вечарэ. Рыпіць пад нагамі снег. Пад мостам з'яўляюцца чатыры цёмныя фігуры. Вельмі па-да-зро-ныя фігуры. Павялічаным плапам. На экране цяпер выразна відны гэтыя твары. Мінковіч, Данерштэйн, Глаз і Крэсік. Хоць у руках у іх няма разбойніцкіх прылад, але хмурья, злыя фізіяноміі і бляск у вачах характарызуюць іх, як прагных хіжакоў.

Мінковіч паказвае на замёрзшую рэчку; чуваць яго скрыпуча-таямнічы голас:

— Вы! Глядзіце сюды! Вось дзе грошы...

— ???!

— Не разумееце? Гэта лёд, які патрэбен рэстаранам, сталоўкам, магазінам, бальніцам і г. д. і г. д.

— Пры такім марозе мы будзем цягаць лёд? — здзіўляюцца астатнія.

— Навошта самім? Эх, вы!.. Мы толькі спецыялісты, — хітра надмігнуў Мінковіч.

...Канцылярыя калгаса «Адраджэнне» Мінскага раёна. За сталом старшыня — Касмылёў, рахункавод — Крэсік і знаёмая нам група. Гутарка задушэўная.

М і н к о в і ч. Мы заключаем з вамі афіцыйную ўмову, а вы даеце нам афіцыйны дакумент, што мы — не абы-хто, а брыгада спецыялістаў калгаса і дзейнічаем ад яго імя. Калгаснікі будуць сячы і вазіць лёд. Банк будзе пераводзіць грошы. Вы атрымліваеце, а мы дзелім.

К а с м ы л ё ў. А... а?

М і н к о в і ч (здагадаўся). Будзе мне, будзе і табе.

Поўная згода. Умова падпісана. Дакумент выпісан.

...Ізноў рака. Траскучы мароз. Шчыра працуюць калгаснікі. Сякуць лёд, цягаюць з вады і возяць у горад. Спецыялістаў тут няма.

...Дзяржбанк. Картатэка. Дзесяткі і сотні тысяч рублёў пераходзяць з рахункаў 16 арганізацый горада, што заключылі ўмову на закупку лёду, збіраюцца на рахунок калгаса. Касмылёў іх падсцерагае і выбірае. Мінковіч дзеліць: 183 437 рублёў чатыром спецыялістам і 29 285 рублёў — калгаснікам.

На ўвесь экран: рука Мінковіча мае руку Касмылёва. Усё «чыста».

ЧАСТКА ДРУГАЯ

Нячыстая рука Крэсіка старанна выводзіць на паперцы тое, што дыктуюць ёй.

М і н к о в і ч. «Начальніку в/ч № ... Вельмі просім вас адпусціць брыгадзе спецыялістаў калгаса «Адраджэнне» запасныя часткі для капітальнага рамонту аўтамашыны...»

К р э с і к. Дык жа ў нас няма аўтамашыны.

М і н к о в і ч. Пішы, пішы: «...Пярэдні мост, матор, задні мост, кабіна, кузаў, перадатачны механізм, каробка хуткасцей... Вось і машына. Толькі яна не ваша, а наша. Я яе прыдумаў. А таму і карыстацца ёй будзем мы, брыгада спецыялістаў».

Наплывае зацямненне і хутка знікае. На экране гатовенькая аўтамашына. На ёй Мінковіч і сын Крэсіка (шафёр!). «Спецыялісты» імчаць на базу «Главторгмет» і ад імя калгаса заключаюць умову на пастаўку базе 20 тон металічнага лому... за круглую суму. Адтуль машына газуе на цэнтральную базу «Белгалоўзабеспячэння». Мінковіч падае кіраўніку базы паперку. Той чытае: «Просім адпусціць калгасу для рамонту інвентару 20 тон метала-лому...»

Удача поўная. Лом, абмінуўшы калгас, спраўляе на васелле з базы па базу. Дзяржаўныя грошыкі (42 879 руб.)

плачуць — яны спачатку папалі ў калгасную касу, а адтуль у тугую машну «спецыялістаў».

На зямлю спускаецца поч.

ЧАСТКА ТРЭЦЯЯ

Цітр:

«Перапяўшы воныт «спецыялістаў», старшыня калгаса Касмылёў разгарнуў дзейнасць...»

Успамінамі мільгаюць кадры: лета, дарога, абоз. Гэта калгаснікі вязуць у Мінск гуркі, памідоры, капусту і іншую гародніну.

А зімой... «Мінхарчгапдаль» прадае Касмылёву 137 тон квашанай капусты, салёных гуркоў і памідораў для...

...Калгасная ферма. Буйная рагатая жывёла печым вельмі раз'юшана. Ад каровы да каровы паўзуць пядобрыя чуткі: жывёлу збіраюцца карміць... салёнымі гуркамі і квашанай капустай. Чуваць галасы пратэсту. Стары бугай павярнуўся хвостом да кармушкі і рашуча лёг. Позна выражае: рэж, а есці не стану. Хто псаваў, хай той і жарэ.

Жывёла настаяла на сваім. Гуркі і капуста ў калгас так і не трапілі. Але рахункавод не разгубіўся — 137 тон спісаў на ферму, хоць гародніна і тая рэалізавана...

На экране зноў цёмна.

ЧАСТКА ЧАЦВЕРТАЯ

Кабінет старшыні Мінскага райсавета дэпутатаў працоўных т. Лапшы І. В. Ён, з цёмнымі акулярамі на носе, сядзіць за сталом перад настольнай лямпай з ружовым аб'яжурам і неахвотна чытае літаратуру: скаргі і рукапісныя драмы і трагедыі, напісаныя калгаснікамі арцелі «Адраджэнне». Іх некалькі тамоў. Вось загаловкі: «Дакуль будзе арудаваць шайка жулікаў?», «Праганіце парушальнікаў Статута сельгасарцелі», «Прышліце рэвізора» і іншыя.

І. В. Лапша даў зяўка і паслаў у калгас рэвізора. Але на экране ізноў цёмна. Ледзь прыкметна, як нейчыя рукі зноў мыюць адна другую. Карыстаючыся гэтай цемнатой, з калгаснага свірна валакуць мяшкі з бульбай, гароднінай, яблыкамі і іншымі прадуктамі райунаўмінзаг, жонка старшыні Мядзведжынскага сельсавета Панковец, інструктар РК КП(б)Б Граўман і некаторыя работнікі райвыканкома.

Кабінет сакратара Мінскага сельскага РК КП(б)Б. Ён

таксама чытае «літаратуру», толькі новага выдання. Загалоўкі надобныя да ранейшых. Рашучы тэлефонны званок у райсельгасадзел. І зноў рэвізія. Зноў на экране цёмна, а ў рэвізорскім акце ўсё «чыста і гладка».

ЧАСТКА ПЯТАЯ І АПОШНЯЯ

Цітр: Нарэшце...

Старшыню Касмылёва, рахункавода Крэсіка і «брыгаду спецыялістаў» ахапіў жах і паніка. Прыехаў рэвізор з Міністэрства сельскай гаспадаркі. На гэты раз зацяжненія няма. Усё ясна. У калгасе арудавала шайка ворагаў калгаснага ладу. Сумленны грамадзянін — рэвізор т. Шыпуноў не можа адбіцца ад жулікаў-хабарнікаў. Ён кліча дапамогу.

Коротка і сурова засвірчэў свісток, і «брыгаду спецыялістаў» на чале з Касмылёвым і Крэсікам арганізаваным парадкам навялі над канвоем.

РЭЖЫСЁРСКІЯ КАМЕНТАРЫ

Некаторыя кадры гэтага сцэнарыя не зусім поўныя, бо ў біяграфіі галоўных дзеючых асоб так багата надобных эпізодаў, што немагчыма ўсё паказаць у адным фільме.

У другіх жа кадрах, трэба адзначыць, што галоўныя бяздзейныя асобы — т. Лапша І. В. і другія выконваюць вельмі непрыглядную ролю з той прычыны, што яны ў сваёй рабоце па-бюракратычнаму ставяцца да скарг калгаснікаў і ў выніку палітычнай блізарукасці страцілі пільнасць і забыліся, што ворагі стараюцца дзейнічаць там, дзе бяздзейнічаюць кіраўнікі.

Таму, хто будзе займацца мантажом гэтага фільма, неабходна звярнуць асабліва сур'ёзную ўвагу на расстаноўку кадраў, каб яны адпавядалі свайму месцу.

«А ВАСЬКА СЛУХАЕ ДЫ ЕСЦЬ...»

Здарылася так, што грамадзяніна Дзеркача Адама Якаўлевіча, які працаваў бухгалтарам Вальнянскага спірт-завода ў Гарадзішчанскім раёне, папаткала няшчасце — у сакавіку мінулага года ён захварэў на туберкулёз. Дакта-

ры выдалі бюлетэнь. Дырэктар завода Дубаў рашыў пазбавіцца ад Дзеркача і зволіў яго з работы без даі прычыны. У загадзе ён матывіраваў звальненне тым, што т. Дзеркач быццам бы сімуляваў хваробу, а бюлетэнь купіў у дактароў. Мала таго, ён выселіў сям'ю т. Дзеркача з заводскай кватэры. З таго і пачалося.

Тав. Дзеркач скардзіўся на самавольства дырэктара ў розныя інстанцыі: два разы ў заводскую канфліктную камісію, два разы ў Баранавіцкі спіртатрэст, тры разы ў Беларускае рэспубліканскае камітэт прафсаюза работнікаў харчовай прамысловасці, тры разы ў Міністэрства юстыцыі БССР. Усюды згаджаліся, што т. Дубаў незаконна зволіў з работы бухгалтара, і выносілі рашэнні з патрабавапнем да дырэктара аднавіць т. Дзеркача на ранейшай пасадзе. Аднак... як у вядомай байцы: «Кот Васька слухае ды есць...»

У вышэйшых інстанцыях т. Дзеркача ветліва прымалі, ласкава абяцалі дашамагчы, не скупіліся на рэзалюцыі, а за капчатковым рашэннем гэтай справы пасылалі да нарсуддзі Гарадзішчанскага раёна т. Шэлемава.

Сем разоў т. Дзеркач асабіста звяртаўся да нарсуддзі, але той з месяца на месяц разгляд справы адкладаў, не жадаючы псаваць добрасуседскіх узаемаадносін з дырэктарам спіртзавода.

Амаль год ідзе гэтая цяжкая са скаргай т. Дзеркача. Бюракраты з розных устаноў перакідваюцца жывым чалавекам, нібы мячыкам, здзекуюцца над яго годнасцю.

Нарэшце т. Дзеркач цяжка захварэў і напісаў скаргу ў партыйныя органы, дзе і атрымаў дапамогу — трохмесячную пудёўку на лячэнне ў санаторыі. Адначасова было прапанавана БРК саюза работнікаў харчовай прамысловасці неадкладна вырашыць справу т. Дзеркача і вярнуць яго на ранейшую пасаду.

Ізноў пачалася пісаніна. Ізноў справа ўперлася ў Гарадзішчанскі нарсуд.

І Баранавіцкае абласное ўпраўленне юстыцыі, і Міністэрства юстыцыі БССР двойчы афіцыйнымі цыркулярамі ўгаворвалі нарсуддзію Шэлемава разгледзець справу т. Дзеркача, але той не адступае.

Пакладзістым дзядзям з Міністэрства юстыцыі варта прачытаць мараль байкі Крылова «Кот і кухар»:

Я даў бы кухару параду —
сабе на посе зарубіць:
каб там, дзе трэба ўжыць уладу,
пустых прамоў не гаварыць.

«РЭВІЗОРЫ»

Было гэта вельмі даўно, калі яшчэ жыў (светлай памяці!) Гогаль. Аднаму чыноўніку прысніўся страшны сон. Быццам бы прыйшлі да яго два вялізныя чорныя пацукі. Папыхалі, папыхалі яны і... пайшлі прэч. «Быць непрыемнасці!» — разгадаў гэты чыноўнік сон.

Так і спраўдзілася.

Можа, і не варта было б успамінаць гэты непрыемны сон, калі б не здарылася нешта падобнае ў наш час. Горш таго, гэтакі страшны сон давялося бачыць не даўнейшаму чыноўніку, а жывым людзям: дырэктару рэстарана «Беларусь», дырэктару Віцебскага піўзавода і, можа, яшчэ каму іншаму.

Дзіўна не тое, што сон прысніўся, мала каму што прысніцца за ноч! Дзіўна, што сон спраўдзіўся, ці, як кажуць, сон у руку. А гэта рэч не вясёлая.

Уявіце сабе становішча такога дырэктара. Прысніўся яму такі сон, і выскачыў ён з-пад коўдры макруселькі ад халоднага поту, закалаціўся, заміргаў вочкамі. Ходзіць сам не свой. Лыжка ў рот не лезе. Дзе там! Мала што можа выявіцца? Паклаў чалавек што-небудзь дзяржаўнае не туды, куды трэба, а там, глядзі, прыйдзе рэвізор і знойдзе. Паспрабуй тады апраўдацца перад пракурорам ці перад судом.

А прысніўся гэты сон невыпадкава. Награшыў дырэктар, а канцы не схаваў. Не ўсё чыста.

Заўважыў тыя грахі следчы, выклікаў да сябе рэвізораў, экспертаў і загадаў:

— Праверце мне такога-гэткага, ды так, каб нічога не ўтаілася.

Паслухалі рэвізоры, паківалі галовамі, патапталіся на месцы і нясмела спыталі:

— А хто ж нам за гэтую работу плаціць будзе?

— Той, каго вы будзеце рэвізаваць.

І, заханіўшы з сабою лічыльнікі, пайшлі рэвізоры і эксперты правяраць.

Ох і парабілі ж яны перапалоху таму дырэктару! Сустрэкае ён іх вельмі ветліва, паясніца ўвесь час не разгінаецца, дзвюма ручкамі вітаецца, на ўвесь рот усміхаецца. А калені дрыжаць, дух забівае, сэрца замірае. І вось рэвізоры ды эксперты гэтак аб'ектыўна гавораць:

— А плаціць нам за рэвізію будзеце вы, колькі б мы тут ні сядзелі,— і паказваюць адпаведную паперку...

— Калі ласка, калі ласка. Грошай не пашкадуем, сядзіце, колькі ваша душа нажадае, хоць месяц, хоць год. І заплочім столькі, колькі запросіце... — толькі... (тут начальнік ці дырэктар падміргнуў) толькі б рэвізія была добрая. Хе-хе...

Разгладзілі рэвізоры вусы (у каго былі) і навесялелі. Нарэшце заселі. Рэвізуюць... У адной канторы «Сельэлектра» доўга сядзелі рэвізоры і эксперты... Чатыры разы сядзелі, бо падабалася там аплата — 10 292 рублі заплаціла кантора, пакуль закончылася расследаванне.

І рэвізоры задаволены, і тыя, каго рэвізавалі.

Як жа гэта? А вось як.

У Віцебскім раёна была выкрыта растрата. Сумна ў фельетоне ўспамінаць лічбы, асабліва такія — 212 057 рублёў 79 капеек. Даведаўся пра гэта райпракурор і наслаў туды экспертаў і рэвізораў. А загадчыку раёна загадаў заплаціць ім за работу. Той не паскупіўся, не з сваёй жа кішэні. Заплаціў рэвізорам 4080 рублёў. І тыя яго не накрыўдзілі. Растрата зменшылася да 29 920 рублёў 20 капеек. Як кажуць, наперад закінуў, а ззаду знайшоў. Здагадаўся.

А вось ці здагадаюцца работнікі пракуратуры, што такія рэвізоры вельмі нагадваюць гогалеўскіх чорных пацукоў, якія прыйшлі, панюхалі і пайшлі? Відаць, не. Не дагадаліся. А трэба было б здагадацца ці хоць бы прачытаць інструкцыю, дзе чорным па белым напісана, што аплату экспертаў павінны рабіць следчыя органы, якія пазначаюць экспертызу ці праверку, за кошт вінаватых, спаганяючы з іх гэтыя выдаткі, як судовыя выдаткі, а не за кошт дзяржавы. Калі ж дапусціць, што парушэнне гэтай інструкцыі — норма, дык некаторыя рэвізоры вымусяць задумацца над такім пытаннем:

Ці не памыляюцца астраномы?..

Сапраўды, ці не ўводзяць яны ў зман усё насельніцтва нашай планеты, карыстаючыся тым, што адукаванае чалавецтва, магчыма, на сваёй легкавернасці, на верыла ім на слова, нібы дваццаць чатыры гадзіны складаюць роўна суткі? Можна, яны, дзякуючы бескантрольнасці, на працягу многіх стагоддзяў абмервалі сумленных людзей, адпускаючы ім кожныя суткі самага дарагога — часу — толькі па дваццаць чатыры гадзінкі.

Калі гэта ашуканства, то варта яго вывесці на чыстую ваду.

Можна было б згадзіцца са сцверджаннем гэтых вучо-

ных, каб жыццё не дало нам самыя верагодныя факты, самыя неабвержныя дакументы, якія выклікаюць педавер'е да гэтай старадаўняй навукі.

Дакументы гэтыя з'явіліся на свет дзякуючы неаднаразовым рэвізіям і экспертызам, праведзеным выдатнымі «спецыялістамі» на гэтакіх справах бухгалтарамі-рэвізорамі Няўсіхіным і Левіным, якія карыстаюцца шырокай славай і глыбокай павагай у работнікаў Мінскай пракуратуры.

Паслухайце, як гэта здарылася. Вышэйадзначаны Няўсіхін працаваў у «Галоўмінбудзе» на пасадзе бухгалтара-рэвізора. На выкананне службовых абавязкаў ён штодня траціў па восем гадзін. Яшчэ службы ён інжынерам і бухгалтарам у Мінскім аблмясцпроме. Вядома, аклады ён атрымліваў поўныя. Але ў Няўсіхіна апетыт незямны — два аклады яго не задавальняюць. Ён шукае пабочных заробкаў. Вельмі каштоўную паслугу ў гэтым аказваюць вынаходліваму рэвізору работнікі Мінскай пракуратуры.

У красавіку і маі 1949 года па прапанове следчых органаў Няўсіхін і Левін зрабілі наўторную рэвізію Мінскай абласной канторы «Сельэлектра», за што кантора заплаціла ім 3946 руб. Паколькі справы ў гэтай канторы былі не зусім чыстыя, кіраўнікі яе набавілі рэвізору за экспертызу і кансультацыю яшчэ 998 рублёў. Трэба ж улагодніць «эксперта», які па 9,6 гадзіны ў суткі рэвізуе кантору. Так у Няўсіхіна, улічыўшы 16 гадзін, затрачаных у «Галоўмінбудзе» і аблмясцпроме, суткі расцягваюцца да 25,6 гадзіны, не лічачы перапынкаў на абед, на сон і на іншыя патрэбы.

У пагоні за доўгім рублём Няўсіхін абнохаў з рэвізіямі шмат якія ўстановы і прадпрыемствы Мінска. (І па гэта трэба час.) Нарэшце, па прапанове следчага гарпракуратуры т. Кагана, гэты гастралёр з'явіўся рэвізаваць... сваю ўстанову і сарваў за рэвізію 2020 рублёў.

Ішоў час, і няўсіхінскія суткі павялічваліся і павялічваліся.

Нарэшце ў лістападзе мінулага года, якраз у той час, калі ён рэвізаваў рэстаран «Беларусь», суткі ўжо палічвалі 27 гадзін як лёду.

Невядома, як гэта атрымлівалася, ці то зямля марудней паварочвалася вакол сваёй восі, ці то Няўсіхін заўсёды ўставаў рупей і за гэты кошт павялічваў суткі, але вядома другое — халтурнічык Няўсіхін не абмяжоўваўся законнай аплатай за работу. Ён браў грошы з рэвізуемых уста-

поў яшчэ і пад маркай розных кансультацый і авансаў.

Гэты «рэвізор» не толькі суткі расцягнуў да нябачаных памераў, — ён за мінулы год, акрамя дзвюх ставак зарплата, расцягнуў астранамічную лічбу дзяржаўных сродкаў з розных устаноў і прадпрыемстваў — цэлых 18 754 рублі.

Такія прыклады даюць права меркаваць, што верыць некаторым экспертам і рэвізорам, нібыта суткі палічваюць дваццаць сем гадзін, нельга. Яны заводзяць у зман даверлівых людзей.

Астраномы тут не памыляюцца. Памыляюцца, відаць, работнікі следчых органаў.

ВАДЗЯНАЯ СТЫХІЯ

Каму невядома, што вада і плыты носіць, і млыны круціць. Па ёй плаваюць караблі і лодкі, каля вады разводзяць гусей і качак. Але калі тая ж самая вада ўсхваляецца, тады ратуйся як можаш. Ні з чым яна не лічыцца. Млын, які толькі што любоўна круціла, размалвае ў трэскі, караблі перакульвае і топіць, плыты раскідвае па бярвяну... Ого, многа бяды і пясчасцяў прыносіць людзям разлютаваная вада.

Уласна кажучы, пры чым тут Полацк і сістэма маслапрома, аб якіх (паведамляем без сакрэту) будзе ісці гутарка ніжэй? Полацк стаіць далёка ад мораў, дзе бываюць караблекрушэнні ды іншыя здарэнні. Але кіраўнікі Полацкага абласнога трэста маслапрома чулі пра вадзяныя капрызы, і калі ў іх сапсавалася 37 тон макухі (дарэчы, калі макуху даваць каровам, дык удоі малака павялічваюцца, як наказаў вопыт, у два разы і больш), яны доўга думалі, як знайсці рэзоннае тлумачэнне, і нарэшце прыдумалі... ускласці ўсю бяду на ваду.

Завозіцца макуха ў сістэму маслапрома для стрэчнага продажу яе малаказдатчыкам пад звышпланавую задачу малака. Але захоўваецца яна, як тое дзіцё, што мае сем нянек, і, наводле прыказкі, ходзіць без паса. Уласна кажучы, макуха належыць толькі аднаму гаспадару — абл- і раймаслапромам, але лёс яе не лепшы. Захоўваюць яе ў вельмі дрэнных умовах, не прапагандаюць сярод здатчыкаў малака і г. д., інакш кажучы, нічым іншым, як безгас-

падарчасцю і безадказнасцю, і пельга растлумачыць пса-ванне макухі. Але калі так праўдзіва пра ўсё папісаць (а з Белгалоўмаслапрама час ад часу патрабуюць звесткі па гэтым пытанні), дык, чаго добрага, потым непрыемнасцей не абярэшыся. Як-ніяк макуха па сваёй каштоўнасці прыраўноўваецца да хлебных рэсурсаў. Вось тады на выручку і прыходзіць... вада. Тым больш што Полаччына, як вядома, край багаты азёрамі. Праўда, яны не падта бурныя — і дзевяцібальных штормаў там не бывае, але затое яны вылучаюць у паветра... вільгаць. А гэтая вільгаць яшчэ больш шкодная, чым вада (так выходзіць з полацкіх справаздач). З вадой хоць можна яшчэ так-сяк змагацца. Ну, скажам, калі дах працякае, дык яго можна залатаць, а вось паспрабуйце змагацца з вільгаццю! Проста немагчыма. Калі нават і склад добры і дах не працякае, дык яна (вільгаць) праз замочную дзюрэчку пралазіць і робіць сваю чорную справу. Так, напрыклад, у Глыбокаўскім раймаслапраме гэтая самая вільгаць сапсавала 9 тон макухі, на Полацкім малаказаводзе — 6 тон, у Міёрскім раймаслапраме — 5 тон і г. д. А можа, там не вільгаць вінавата, а самая сапраўдная вада? Магчыма. У справаздачах Полацкага аблмаслапрама (кіраўнік т. Пятроў) менавіта падкрэсліваецца, што макуха сапсавалася таму, што яна падмокла, а падмокла яна таму, што захоўвалася ў непрыстасаваных памяшканнях. Цікавае тлумачэнне. А хто, уласна кажучы, павінен клапаціцца аб гэтых самых прыстасаваных памяшканнях? Толькі вы, і ніхто іншы, т. Пятроў, і падначаленыя вам кіраўнікі раймаслапрамаў.

Але, як кажуць, «не адзін Гаўрыла ў Полацку», ёсць падобныя майстры і ў сістэме Брэсцкага аблмаслапрамтрэста (кіраўнік т. Ендальцаў). Толькі за 1949 год там сапсавана 64 тоны макухі. Гэта значыць, што дзяржаве недадана 64 тоны малака (за адзін літр малака, здадзенага звыш плана, малаказдатчыку адпускаецца 1 кг макухі), чым нанесена страта каля 150 тыс. рублёў. А між тым у Брэсцкай вобласці і азёры менш і клімат цяплейшы. Там нават паміж кіраўнікамі трэста і малаказавода існуюць цёплыя ўзаемаадносіны. Бо чым іншым можна растлумачыць той факт, што з завезеных на Брэсцкі малаказавод (дырэктар т. Балакраінскі) у I квартале 1949 года 16,5 тоны макухі спісана на страты пры захоўванні 7,5 тоны. А чаго ж, уласна кажучы, той макусе было ісці ў страты? Вядома, што макуха гэта не персікі і не вінаград, а прадукт трывалы, калі не трымаць яе ў вадзе, дык яна можа ля-

жаць хоць дзесяць год. З гэтага выпікае толькі два меркаванні: або макуха сапраўды захоўвалася ў вадзе (за што кіраўнікоў завода па галоўцы ніяк нельга паглядзіць), або яна проста разбазарана, за гэта ж таксама трэба адказваць, а не снісваць.

Не прыняў ніякіх мер т. Ендальцаў і да кіраўніка Ружанскага маслапрама т. Стральцова, які дапусціў псаванне 8 тон макухі, і да кіраўнікоў Маларыцкага раймаслапрама, дзе разбазарана 13 тон макухі.

Віна некаторых кіраўнікоў абл- і раймаслапрамаў у псаванні макухі відавочная, і яе не зможа змыць ніякая вада. Ці не пара сныніць гэтую вадзяную стыхію?

ДАРАГАЯ РЭЧ

Я воўкам бы выгрыз бюракратызм!..

У. Маякоўскі

Пашпарт — дарагая рэч і, як усякая дарагая рэч, дастаецца не так лёгка. Асабліва калі ў цябе няма метрыкі, якая б пацвердзіла, што сапраўды некалі нарадзіўся. А метрыку (эх-ха-ха!) акрамя загса нідзе не даюць, а там, дзе даюць, не так лёгка ўзяць.

Возьмем для прыкладу Івана Іванавіча.

Яго ўласная мама нарадзіла ва Уздзе, а лёс доўга пасіў на белым свеце (накуль Іван Іванавіч не згубіў метрыку) і занёс на сталае месца жыхарства ў горад Мінск.

Тым часам Уздзенскі загс згарэў, і запісы пра нараджэнне, зразумела, загінулі без следу, а без метрыкі памяняць пашпарт, якому сышоў тэрмін, нельга.

Пайшоў Іван Іванавіч у загс. Дакладней, не пайшоў, а пачаў хадзіць. У той самы, які каля Заходняга моста стаіць.

Пачаў, значыцца, хадзіць. Колькі разоў туды хадзіў, вядома, бадай, толькі... тым, хто туды ходзіць. І накуль дабіўся (ды яшчэ ці дабіўся?) метрыкі, пэўна, праішоў чаргу даўжынёю ў восем кіламетраў, калі скласці ўсе тыя чэргі, дзе даводзілася стаяць.

Першы раз ён прайшоў у загс у добрым настроі. Гадзіны праз тры дабраўся да Ганны Міхайлаўны — дзяў-

чыны, якая ледзь-ледзь умяшчалася ў крэсла загадчыка (сам загадчык, Курзакоў, быў у адначынку).

Не падымаючы галавы, Ганна Міхайлаўна пратараторыла, што для таго, каб Івану Іванавічу даказаць, што ён некалі нарадзіўся, трэба сабраць шэсць даведак з розных месцаў.

— Даруйце, якія даведкі патрэбны?

— Чаго вы стаіце над душой! — адрэзала Ганна Міхайлаўна. — Я вам толькі што сказала якія!..

Ветлівая Ганна Міхайлаўна, на «вы» звяртаецца.

Іван Іванавіч надаўся да ўпраўдома, каб хоць там даведацца, чаго ад яго патрабуюць, а заадно атрымаць даведку, дзе ён жыве...

Бог ведае колькі часу ён чакаў даведак з архіваў, стаяў у чарзе на пумарок да доктара, потым — да самога доктара...

Беглі дні, тыдні, месяцы...

Нарэшце ўсе даведкі сабраны. Іван Іванавіч зноў да Ганны Міхайлаўны. Так і так, маўляў, вось усе напяркі. Ды дзяўчына так глянула на яго, што Іван Іванавіч адразу зразумеў: дарэмна стаяў у чарзе.

— Вы што-о-о, не ведаеце, што сёння мы не прымасм дакументы?! Во людзі!.. У чацвер прыходзьце! — І больш ні слова...

На рабоце пачалі падазрона глядзець на Івана Іванавіча. Чаго гэта ён так часта ходзіць у загс? Ці не здарылася з ім чаго?..

А Іван Іванавіч зноў і зноў адпрошваецца: у панядзелак і сераду, пятніцу і аўторак, чацвер і суботу, зноў у панядзелак... У чацвер нарэшце дакументы прынялі. Сказалі прыйсці тыдні праз два.

Праз два тыдні прыйшоў. Сказалі прыйсці ў суботу. Прыйшоў.

Ганна Міхайлаўна наставіла загагуліну супраць прозвішча Івана Іванавіча ў тоўстай кнізе і загадала прыйсці ў панядзелак.

— Колькі ж можна хадзіць! — не стрываў заўсёды спакойны і ўраўнаважаны Іван Іванавіч. — Мне працаваць трэба! Вольнага часу не маю. Людзі думаюць, што я проста прагульваю!..

— Вы тут не павышайце голас! — не стрывала і Ганна Міхайлаўна. — Вас многа, а я!.. І наогул, вы што, вы супраць парадку? Супраць графікаў і раснарадкаў?.. Ды

ці савецкі вы чалавек?.. І наогул, выйдзіце! Ідзіце адсюль!.. Хуліганіць тут!..

Іван Іванавіч увабраў галаву ў плечы і выйшаў.

У калідоры расказаў першаму сустрэчанаму пра свае пакуты, а потым зноў заняў месца ў чарзе і задумаўся. І думаў над тым, колькі каштуюць дзяржаве вось такія Ганны Міхайлаўны, якія штодня прымушаюць людзей марна губляць час! Дорага яны каштуюць! Дорага! І ніхто не заўважае іх, сапраўдных растратчыкаў!.. Іх не заўважаюць, а вось Івана Іванавіча абавязкова аштрафуюць за пратэрмінаваны нашпарт.

ЗЯЗЮЛЯ

С цветка на цветок
молодым стрекозлом
порхает,

летает

и мечется.

Одно ему

в мире

кажется злом —

это

алиментщица.

У. Маякоўскі

Сярод шматлікага і цудоўнага пярнатага насельніцтва не так часта, але сустракаецца ўсё ж адна птушка, з выгляду даволі сімпатычная. І знешне яна мала чым адрозніваецца ад другіх; ёсць і крылцы, і хвосцік, і пер'і шэрыя, і плодзіца яна такжа, як і ўсе — з яйка вылупіваецца. Апрача беднага лексічнага багажу, які складаецца толькі з двух складоў: «ку-ку», — яна мае вельмі адметныя рысы характару, уласцівыя непрыстойнай патуры. Нагуляе дзе-небудзь яйка і шукае цёплае гнездзейка якой-небудзь дабрадушнай сініцы. Пакладзе яго туды і — фыр-р-р-р! Паляцела вольнай птахай. На гэтым яе клопаты аб патомстве і канчаюцца: аліментаў на выхаванне свайго птушаняці не плаціць і жыве па-халасцяцку.

Карацей кажучы, натура ў яе вельмі разбэшчаная, непрыстойная. Называюць птушку зязюляй...

Зусім нядаўна нешта вельмі надобнае на такую птуш-

ку знайшлі ў Маладзечне. Імя яна носіць зусім чалавечас, — Рыгор, па бацьку празываецца Усцінавічам.

Дык вось. У 1924 годзе, калі Рыгор быў яшчэ малады і сімнатычны, пазнаёміўся ён з Соф'яй Максімавай. Пазнаёміўся, а там і ажаніўся.

Неўзабаве нарадзілася дзіця — дзяўчышка. Малады бацька пажадаў назваць яе Людмілай.

Жылі бацькі, пажывалі, добра пажывалі...

Дачакаліся сына.

І тут Рыгор Усцінавіч рашыў, што місію сваю выканаў (у яго сапраўды — пораў зязюлі). Прыўноў пэўны час, і ён — фыр-р-р-р!.. Паляцеў з гнязда, забыўшы пра дзяцей...

У 1942 годзе гэтая птаха апынулася ў Волагдзе. Мала куды магло занесці слабанервную птушку! Тым больш што надвор'е было пахмурнае, з павальніцамі, бліскавіцамі, ураганами. У такую нягоду, як вядома, зязюля шукае парожняе душло ці чужое гняздо. Рыгор Усцінавіч таксама пачаў шукаць гнездзейка дабрадушнай «сінічкі».

І знайшоў.

Прытуліла і прыласкала Дупяша Агурцова. Вядома, птах Рыгор пакрывіў душой: не прызнаўся, што быў жанаты, мае дзетак і грошай ім не пасылае...

Жылі яны, пажывалі і, як водзіцца, прычкалі: нарадзілася дзіця — дзяўчышка. Татуля-зязюля пажадаў назваць дачку... ізноў Людмілай. (А што ж магла сказаць зязюля акрамя «ку-ку»?)

Прайшоў пэўны час.

І ў другой жонкі нарадзілася другое дзіця — дачка. Дзеткі шчабечуць, ласкі просяць, а ў зязюлі Рыгора на сэрцы туга. Ляжыць, нібы мядзведзь махнаты.

Ходзіць бацька па хаце, па дзяцей ваўком пазірае, хоць душу мае зязюльчышу. І раптам пачысціў-пачысціў пер'е, пасушыў крылцы і... фыр-р-р-р! Зноў пакінуў гняздо і дзетак.

Нейкі час халасцякаваў, адчуваў сябе вольнай птахай, пархаў па свеце, пакуль скроні не засерабрыла інем. І вось, напаткаўшы яшчэ адну «сінічку» — Праскоўю Г., саракапяцігадовая зязюля Рыгор прыкінулася цукерачкай: адрэкамендавалася ўнартым халасцяком...

Зноў вяселле, у новым гняздзе.

Зноў нарадзілася дачка. І зноў Рыгор пажадаў назваць яе Людмілай. Відаць, яго забаўляла тое, што ён адзіны ў свеце бацька трох Людміл...

ПАДАРОЖЖА ПА БЕЗДАРОЖЖЫ

Можна, пасля гэтага і дружбе нашай канец выйдзе, ну, дык што ж, яму горш будзе... Але я раскажу, усё па парадку раскажу, каб людзі добрыя ведалі, што ён за такі...

Запрасіў мяне Павел Васільевіч Габа да сябе ў госці на сваё, так сказаць, сямейнае свята — на паваселле. Падумаў я крыху, падумаў і сказаў сам сабе: «А чаму ж не з'ездзіць, не паглядзець на яго новае гняздзечка?» Праветруся, думаю, летам праехаць прыемна, і пейзажамі можна налюбавацца лепш, чым у карціннай галерэі, і паветра свежага напюхацца ўволю, ды і Паўлу Васільевічу прыемнасць зраблю. А да Слуцка ж не так ужо далёка, — рукой падаць, асабліва цяпер, калі столькі аўтамабіляў развялося, што іншы раз і хацеў бы пешкі прайсці, дык не дадуць, усё роўна падвязучь.

Выбраўся я за горад і, не спяшаючыся, пхаю сабе нагамі дарогу — іду... А на душы — радасць. Жаўранкі перада мной наперабой так і ўюцца, так і пырхаюць, а пяюць — аж заліваюцца, быццам я для іх журы конкурсу мастацкай самадзейнасці. А збазына пабапал дарогі рослая, каласістая, так і кланяецца мне, так перада мной і выхваляецца, як быццам я падкармліваў яе ўсю вясну. А я іду сабе і пасмейваюся...

Раптам чую — ззаду гудок. Не паспеў я збочыць, а машына тут як тут. Прыпынілася, і шафёр гэтак ласкава:

— Сядайце, — кажа, — падвязу, добры чалавек...

Шафёры — народ назіральны, добрага чалавека здалёк пазнаюць. Я не адмовіўся, інакш, па вачах прыкмеціў — дужа накрыўдзіцца чалавек. Ці то дарога была добрая, ці наваколле прыгожае, толькі я і не заўважыў нават, як апынуліся мы на граіцы Слуцкага раёна. Тут шафёр сьніў машыну, пачухаў патыліцу, уздыхнуў і сказаў:

— Тыру, прыехалі. Далей — страх. Калі вам у самы Слуцк, то дабірайцеся як-небудзь, толькі на ўсякі вынадак захаіце добры кіёк.

«Які там страх, і пры чым тут добры кіёк? Няўжо ад сабак бараніцца? Дзіўна, нібы ў казцы», — думаў я пра нарады свайго спадарожніка, асцярожна абыходзячы рытвіны і лужы, якія засталіся пасля ўчарашняга дажджу.

Не прайшоў я і паўкіламетра, як папаткаў чалавека

ў бядзе. Фурманка яго загрузла ў такой лужыне, у якой бы пэўна ўвесь турэцкі флот змясціўся (гл. фота).

— Куды едзеш, дзядзька?

— Не еду, а цялянаюся. Бачыш, загруз, а трэба сцяпацца. Хацеў, каб наш калгас першую квітанцыю ад дзяржавы атрымаў. Новенькі ячмянёк, як золата. Дарога толькі вось... Эх, дарогі! — і стары так уздыхнуў, што ў мяне на вачах слёзы паказаліся. Данамог я яму выбрацца з лужы, атрымаў законную падзяку і зноў закручыў. Але не адышоў і кіламетра, як даганяе мяне яшчэ адна фурманка.

— Да Слуцка? — пытае ў мяне віхрасты хланец, увесь запырсканы вяснушкамі. — Сядайце.

Паехалі. Скажу на шчырасці, ехаць па слуцкіх дарогах не так ужо прыёмна. Кідае цябе, трасе, як тую бульбіну ў парожнім кошыку. Раптам кабылка рэзка затармазіла і спынілася, пасцярожана патапырыўшы вушы.

— Ну, што там? — Хлапец саскочыў з калёс. — Яна, брат, разумная ў мяне. Бачыш, які катлаван? Наўрад ці крыкнеш «гоп», бо не пераскочыш.

Сапраўды, дарогу перагарадзіў роў, з якога тырчэлі два спаракшэлыя слупкі — помнік невялікаму мосціку.

— Эх, дарогі ў вас!.. — паспачуваў я.

— Дарогі тут ні пры чым. А вось дарожны аддзел — пры чым! — запырэчыў юнак.

Я згадзіўся. Пераехалі. Неўзабаве апынуліся каля моста. Правільней, не каля моста, а каля рэчкі, бо на самой справе які тут мост (гл. фота).

— Каторы год наш дарадзел будзе гэты мост... Абібок! — абурывся хлопец і вельмі выразна сплюнуў. — Дармаеды! — пагразіў ён некаму пугаўём, а мне сказаў: — Падкасвайцеся, будзем брод шукаць. Вось тут бы мне і прыдаўся кіёк...

Пераходзячы рэчку, я спатыкнуўся і... нырнуў. З пераналоху ледзь вылез на бераг. Хлопцу смешна, а мне хоць плач: па наваселле ж трэба насцець...

Я застаўся адзін і гадзіны дзве сушыўся, насылаючы не дужа ветлыя нажаданні ў адрас Слуцкага дарадзела.

Сонца ўжо педзе за стагамі тулілася па спачыні і, растапырыўшы свае праменні веерам, павявала ветрыкам. Я паткнуўся яшчэ на адно дарожнае пляшчасце. Пасярод дарогі стаіць палутарка, як на прыколе цяля. Каля машыны шафёр, а ў вачах яго такі смутак, такая туга па

добрай дарозе, што мне захацелася сесці побач з ім і на-
сначуваць. Так я і зрабіў.

— Можа, данамагу чым-небудзь?

Шафёр агледзеў маю хліпкую фігуру:

— Наўрад,— і пават з месца не скрануўся.

Толькі пасля таго, як я пераканаў яго, што кожную
раніцу займаюся фізкультурай, ён згадзіўся прыняць мае
наслугі.

Машына напаролася на стырчак. Тут быў масток з
двух бярвён, і адно з іх пераламалася пасярэдзіне так,
што адзін канец вытыркаўся якраз пасярод дарогі, як
суірацэтанкавая падаўба. Вось на гэтым стырчаку і за-
вісла машына. Каб тапор быў ці піла, дык можна было б
хутка справіцца, а то ж... Мы правалтузіліся да поўначы,
накуль знялі машыну і павыцягвалі з яе чэрава ўсе скаб-
кі. Шафёр так замарыўся, што ледзь прагаварыў:

— Вязу гаручае для самаходных камбайнаў... Там
мяне чакаюць, а ці ж я вінаваты?..

Хутка ён павярнуў налева, а я, асцярожненька маца-
ючы пагамі дарогу, пакрысе прабіраўся да мэты. На слуц-
кіх дарогах і днём не разгонішся, не толькі поччу.

На золаку Урэчча мяне стрэла новым сюрпрызам. Да-
рогу на Слуцк перагарадзіла рэчка і мост, на якім выраз-
на было папісана: «Мост закрыты». Шукаць брод я ўжо
баяўся і таму прыйшоў да думкі, што лепей абысці рэчку
аж да самых вытокаў. Але ад гэтага мяне адгаварыла адна
цётка. Яна ўзяла мяне за руку і бястрашна перавяла це-
раз мост, дзе кожная масніца награжала пашаму жыццю.

Падыходзячы да Слуцка (нарэшце!), я дагнаў дзве
надводны з дошкамі. Даганяць іх было лёгка, бо яны стаялі
як укопаныя. У адной з іх вывіхнуліся спіцы ў коле. Я не
здзівіўся, бо сама дарога была з вывіхамі. Кіруючыся доб-
рым намерам, я спытаў:

— Куды дошкі вязеце? Ці не на мост?

— Не. Ад моста. Наш загадчык райдараддзела домік
сабе набудаваў, кругом абгарадзіў, а на вароты не хані-
ла, дык вось яму, на вароты...

Пасля гэтых слоў на мяне напала ікаўка. Я ледзь пра-
гаварыў:

— Ск... ск... скажыце, к... калі ласка, хто ў вас заг...
заг... загадчык райдараддзела?

— Павел Васільевіч Габа,— адказалі мне.

Я хацеў пеніта сказаць, але не змог: ці то я зусім стра-
ціў дар мовы, ці пашкадаваў кідаць словы на вецер.

Я абмінуў падводы і пайшоў. Не, пабег. «Ах ты, такая ты Габа,— перваваўся я,— я ж табе накажу наваселле!» Тут я ўспомніў нараду шафёра пра кіёк і на хаду выламаў добры дубец. «Я ж табе пазаганяю скабак за тваю работу!»

У Слуцк я не прыйшоў, а ўварваўся. Мне адразу ж наказалі дом гэтага Габы (гл. фота).

Стукаю ў вокны. Сніць. Стукаю яшчэ. На парозе з'яўляецца сам Павел Васільевіч, заспаны, відаць, што пасля пераною, пазыхае і лезе абедзвюма рукамі ў натыліцу. Нарэшце ачухаўся і здзівіўся:

— А-а... няўжо гэта ты?.. Чаму ж так сназніўся? Наваселле ж учора...

Я не даў яму дагаварыць і начаў вывальваць усё, што накірвала на душы за гэтыя суткі. А ён стаяў і толькі лыпаў вачыма. Будзьце ўняўнены, ён пашкадаваў, што запрасіў мяне ў госці. Мне хацелася паганяць яго тым кіем па дарогах і мастах, дзе я быў і дзе не быў яшчэ...

У хату ён мяне не запрасіў, ды я і не пайшоў бы.

Хацеў было зайсці да старшыні райвыкаакома тав. Ральчыка, ды яго не аказалася ў Слуцку. Недзе паехаў па раёне і, відаць, засеў са сваёй легкавушкай у лужыне ці на стырчаку ад паломанага моста.

АМАТАР «САМАДЗЕЙНАСЦІ»

Калі лічыць, што самым заўзятым прыхільнікам культуры будзе той, хто часцей за ўсіх наведвае культурныя ўстановы, у нашым раёне такім чалавекам будзе ўпраўляючы аддзялення Дзяржбанка тав. Каваленка. Ён бязвылазна штодня (акрамя выхадных) сядзіць у раённым Доме сацкультуры. І не толькі сам, а і яго падначаленыя.

Не думайце, што супрацоўнікі Дзяржбанка на чале з Каваленкам арганізавалі які-небудзь самадзеіны балет, вучацца танцаваць гапак або «Лявоніху». Зусім не, хоць упраўляючы такі ўпарты і настойлівы амаатар «самадзеінасці», што на яго і ўправы нідзе не знайсці. І засеў ён у гэтым доме зусім не для таго, каб культурай авалодаць. Наадварот, культуру ён і на парог не пускае.

Справа ў тым, што пасля вайны аддзяленне Дзярж-

банка часова размясцілася ў памяшканні раённага Дома сацкультуры. Але «бягуць гады і дні няспынай чарадою», а Дзяржбанк не вызваляе памяшкання.

Работнікі аддзела культасветустаноў вельмі лагодна прасілі т. Каваленку, але ён нават і вусам не навёў, не саступіў чужога месца. Пасля гэтага райвыканком прапанаваў упраўляючаму выбрацца, а ён толькі галаву ўтуліў у плечы, быццам гэта не яго тычыцца. У справу ўмяшалася 8-я сесія раённага Савета дэпутатаў працоўных і вынесла рашэнне: неадкладна вызваліць памяшканне і перадаць РДК. Тады тав. Каваленка прыняў тактыку эластычнай абароны — ухіляўся ад гэтых атак. Аднак настойлівыя культработнікі не мірыліся — паслалі хадакоў у Віцебск і Мінск.

Не данамагло.

Нават горш, — бяду нажылі.

Дачуўся пра хадакоў Каваленка і, грозна накруціўшы ў наднябессі пальцам, паабяцаў:

— Ну ж, я вас!.. Пачакайце! Прыйдзе каза да ваза...

І сапраўды прыйшлі культработнікі ў банк на грошы, каб набыць сёе-тое для пашырэння культуры. Каваленка яхідна ўхмыльнуўся і зласліва працадзіў скрозь зубы:

— А навошта ж вам грошы? Скаргі пасылаць? На маркі? — і грошай не выдаў, каб ведалі, з кім маюць справу.

Вось так т. Каваленка аддзякаваў раённаму Дому сацкультуры за гасціннасць, вось так ён б'е культуру рублём, вось як ён самадзейнічае.

ЯШЧЭ НЕ ПОЗНА

Кузьма Праконавiч Камлюк, «адстаўны старшыня», як ён сябе называў, ужо больш наўгадзіны сядзеў у прыёмнай і, пераціраючы пальцамі бараду, надобную на добры сон ураджайнай пшаніцы, нецярпліва наглядаў на дзверы сакратара райкома. Каторы раз ён выняў з кішэні кісет і згарнуў цыгарку. Дым заклубіўся па пакоі, пераліваючыся блытанымі пасемамі. Сакратар-машыністка, пухленькая дзяўчына з прыгожым тварыкам і вачыма на добрай чарэшні, перастала тарахцець на машыцы і, не гля-

пуўшы пават на Кузьму Пракопавіча, падышла да акна і пальчыкам выштурхнула фортачку. «Далікатная», — падумаў Кузьма Пракопавіч і не без іроніі ўхмыльнуўся.

Яму ўжо надакучыла сядзець тут з маўклівай дзяўчынай. Ён чакаў зручнага моманту, каб зайсці да начальства на перагаворы, але момант гэты ўсё не прыходзіў: у сакратара заўсёды хто-небудзь сядзеў: не паспе выйсці адзін, як заходзіць другі, а Кузьме Пракопавічу хацелася пагаварыць з ім абавязкова адзін на адзін. Але, калі ў кабінет сакратара, не раздумваючы, праціснуўся дырэктар чайной — тоўсты, як стары падабабак, мужчына, цяпенне ў Кузьмы Пракопавіча скончылася. Ён падышоў да дзяўчыны і вельмі сур'ёзным тонам параіў:

— Вы б, сакратарка, білецікі якія выдавалі, каб на чарзе заходзіць, ці што...

Важная да гэтага дзяўчына пырскнула іскрыстай усменкай:

— Гэта ж не кіно...

— Факт, што не кіно, а тут мельцяшаць перад вачмі, як у кіно...

За пятнаццаць год работы старшынёй калгаса «Чырвоная Паляна» Кузьме Пракопавічу не раз даводзілася быць у раённага начальства, і з ім звычайна размаўляў ён запроста, бо ведаў, што сярод іншых старшын ён лічыўся ў графе «старых ваўкоў», як любіў гаварыць унаўмінзаг; хоць калгасік яго быў невялічкі, гаспадарак трыццаць, але справы там заўсёды ладзіліся, і ўнаўпаважных, як правіла, да яго не прысылалі. А вось сёння ён адчуваў сябе крыху не на сабе. Што ні кажы, а не старшыня ўжо. Пасля аб'яднання чатырох калгасаў Камлюка не абралі старшынёй. «Дыстанцыя не тая, ды і падкоўкі сцёрліся, слізгацца буду», — апраўдваўся ён перад жонкай пасля сходу. На людзях ён стараўся не выказваць незадавальнення гэтай акалічпасцю, але на душы затаілася крыўда на свой лёс. Праўда, на агульным сходзе аб'яднанага калгаса Камлюк пават пажартаваў. Калі на чысты лісток паперы на сталае ўсе старыя старшыні здавалі свае пячаткі новаму, Кузьма Пракопавіч, падышоўшы да стала, выняў з кішэні гімнасцёркі пячатку, разы тры пацалаваў яе, прыгаворваючы: «Ты ж мяне і карміла, ты ж і паіла, саслужыла службу верную: без цябе я не прамінуў ні вяселля, ні хрысцін ніводных, дзякуй табе шчырае і паклон нізкі». Людзі, канешне, нарагаталі, як з добрага жарту, бо ведалі, што Кузьма Пракопавіч пячаткай

не злоўжываў. Жарт жартам, аднак пасля сходу соп у яго стаў неспакойны. Не раз ён апоўначы, утаропіўшы вочы на шасток за печчу, дзе вісела цыбуля, доўга раздумваў. Усё перабіраў у памяці: і свае маладыя гады, і калектывізацыю, і партызаншчыну... Многа чаго перажыў ён за свой век, шмат чаго бачыў. Вось дажыў і да сапраўды вялікіх калгасаў, а там вуць ідзе гаворка пра аграгарады. Гэта ўжо камунізм на парозе. Нават прабаваў уяўляць сабе свой новы аб'яднаны калгас у камунізме. Усё знаходзіла сабе пэўнае месца, пэўны парадак: і новая вёска-гарадок, і багатая гаспадарка, і людзі — усё расстаўлялася па сваіх месцах, толькі вось сабе ён ніяк не мог уявіць канкрэтнага прытулку...

Што ж ён сам такое будзе ў камунізме?.. Многа думак набывала ў гасцях у яго галаве за тыя бяссонныя ночы, ой, як многа. Недарма ён удзень, выходзячы на работу разам з іншымі калгаснікамі, вельмі пільна прыглядаўся да новага кіраўніцтва: старшыні, членаў праўлення, брыгадзіраў, загадчыкаў ферм. Прыглядаўся і нямала заўважыў такога, што яму не зусім падабалася. Асабліва рэзка свайго незадавальнення ён не выказваў, але, глядзіш, другі раз і буркне: «Не дараслі яшчэ!..»

Аднойчы вечарам ён доўга пацеў над лістком паперы — пісаў штосьці. І вось сёння прыйшоў у райком.

Калі з дзвярэй кабінета выслізгнуў распарапы дырэктар чайной (відаць, атрымаў нахлабучку), Кузьма Пракопавіч зайшоў да сакратара. Той сустрэў яго ветліва:

— А-а! Камлюк! Ну, здароў, здароў! Не забываеш? Ну, сядай. Ты нечым незадаволены?

Кузьма Пракопавіч прывітаўся.

— Вядома, незадаволены. Парадак бы навёў, а то прыйдзе сумленны чалавек, дык пасядзіць так у калідоры паўдня, пакуль дачакаецца. А пахабныя коўзь ды коўзь за дзверы. Непарадак, факт.

— А-а, гэта я іх выклікаў... Ну, па якой справе? Можна, крыўдзяць цябе ці непарадкі якія ў новага начальства ў вас?

Сакратар заўважыў на вачах Кузьмы Пракопавіча, што ў таго нешта важнае ёсць.

Камлюк не спяшаючыся выцяг з кішэці паперу, разгарнуў яе і, паклаўшы на стол, прыкрыў далонню.

— Вось тут усё сказана. А крыўдзіць мяне няма каму. Самі з вусамі, нара ведаць, Павел Васільевіч...

Сакратар прыткнуў да пераносся пеценэ, і яно (дзіў-

на) нібы прыклеілася, і пачаў чытаць Камлюкову паперу, а той, разваліўшыся ў крэсле і цярэбячы пальцамі бараду, вельмі шільна сачыў, як у Паўла Васільевіча густыя з сівізнай бровы павольна сыходзіліся, ствараючы складку поперак ілба. Нарэшце ён устаў, прайшоў па пакоі. Кузьма Пракопавіч, не міргаючы, праводзіў яго вачыма.

— Тут, брат, цэлая тэорыя...

Кузьма Пракопавіч маўчаў.

— Правільна, зусім правільна, таварыш Камлюк, — працягваў сакратар. — На калгас цяпер трэба глядзець, як на буйную фабрыку, складаную і мнагагранную вытворчасць...

— Значыцца, згодзен?

— Цалкам згодзен.

Кузьма Пракопавіч шустра падняўся з крэсла.

— А як жа іначай. Тры тысячы гектараў ворыўнай! Народу колькі! Тысячы! А кіраўнікі? Камандзіры? Невукі?! Факт! На любым заводзе паглядзіш: майстар цэха — інжынер, дзесятнік — тэхнік, дырэктар — само сабой разумеецца — інжынер. Куды ні кінь — усюды з адукацыяй людзі. Факт! А ў нас што? Ну хоць бы я? Мужык! Было, па сваёй гаспадарцы ледзь упраўляўся, потым прыламаўся так-сяк кіраваць трыццаццю... А цяпер? Што я? Куды я? У камунізм, даражэнькі мой сакратар, з маімі падковамі не суйся. Коўзка! Факт! Ды не толькі я. Паглядзі, хто ў нас брыгадзіры, старшыні? А? — Кузьма Пракопавіч ужо наступаў на сакратара, задраўшы ўгору сваю бараду.

— Правільна, правільна, Кузьма Пракопавіч, тут я з табой згодзен, я разумею цябе...

— А чаго не разумееш?

— Які гэта пакірунак табе трэба?

— Як які? — здзівіўся Кузьма Пракопавіч. — На курсы, у школу!

— Якую?

— Якую-небудзь. Аграпамічную, факт. Гады па два, па тры...

— Дык у нас жа ёсць такія курсы двухгадовыя майстроў сельскай гаспадаркі пры МТС...

— Ат, — Камлюк паморшчыўся, адмахнуўся і сеў. — Ведаю гэтыя курсы. Ты мяне пасадзі за парту ды штодня муштруй. Во!

— З барадой у школу? — усміхнуўся сакратар.

— Я абстрыгу бараду! — У голасе Кузьмы Пракопавіча загучэла задзёрыстая потка.

— Не, брат, — расчаравана пакруціў галавой сакратар. — Колькі табе? Пяцьдзесят тры? Стары ты для студэнта.

— На што не стары, а на што дык стары ўжо?

Камлюк ізноў усхапіўся з крэсла.

— Слухай, Камлюк, не выгадна ж цябе вучыць. Ну, два-тры гады павучышся, потым тры гады папрацуеш і — на спакой, на пенсію...

— Чорта з два! — Камлюк ужо злаваўся. — Ты майго бацьку ведаеш?

— Як не ведаць!

— Бачыў, як ён касой арудзе?

— Бачыў.

— А яму ж восемдзесят тры гады. А дзед мой пражыў сто чатыры. Я з пароды дзябёлай. Факт! Яшчэ сорок гадоў як піць даць пражыву. Дык што, па-твойму, я пры камунізме навінен хадзіць як непрыкаялы? Я яшчэ дакажу сваё!

— Ну, а з жонкай як? Як жа ты яе пакінеш?

— Во-о прычына! З жонкай лягчэй згаварыцца, чым з табой. Ёсць на каго пакінуць. Два сыны жанатых, дачка... Гэта не прычына. — Кузьма Пракопавіч адчуў, што сакратар схіляецца да станоўчага вырашэння пытання, і выкінуў яшчэ адзін козыр: — А скажы, сам ты даўно з партшколы? Год назад. Два гады правучыўся, і жонка жыва-здарава? А?

Сакратар пачухаў патыліцу і парэшце спытаў не то ў Камлюка, не то ў сябе:

— Дык куды ж цябе, у якую школу?

— Гэта ты сам навінен ведаць. У якую-небудзь, агра-тэхнічную. Не старшыней, дык брыгадзірам добрым буду. Факт!

...Праз наўгадзіны Кузьма Пракопавіч спора крочыў дадому. У кішэні яго ляжала паперка — пакірунак на вучобу.

— Яшчэ не позна, яшчэ не позна... — мурлыкаў ён на матыў маршу, па-маладому чотка адбіваючы крок.

ЗАРЭЗАЛІ БЕЗ НАЖА

Яна пра жыла вельмі кароткі век — толькі тры гады. А калі найшоў чацвёрты гадоў, яе зарэзалі. Злыя людзі, якія зрабілі гэтае злачынства, не прыйшлі з лесу, яны жылі тут жа, як кажуць, у адной сям'і. І хоць рэзалі яе без нажа, але маску надзявалі, каб іх дачасна не распазналі. Вось як гэта здарылася.

Не так даўно, тры гады назад, у Мінску арганізавалася прамысловая арцель «30 год Кастрычніка». Названым бацькам і апекуном паванароджанай стаў старшыня Мінскага аблрознапрамсаюза тав. Гольдзіп. Кожны член арцелі ў дзень яе параджэння ўнёс най, каб яна магла дужэць, расці, пашырацца і набірацца сіл.

Спачатку ўсё было добра і гладка. Многія члены арцелі старанна працавалі і спадзяваліся, што яна моцна стане на ногі і хутка заваюе сімпатыі не аднаго спажыўца на мінскіх рынках. Тым больш што прадукцыю яна выпускала даволі прывабную: цукерачкі-пеўнікі, павідла яблычнае, мёд салодзенькі ды шмат чаго іншага. Усё было б добра, каб... у гэтую арцель не пачалі злятацца, як мухі на мёд, людзі, якія шухам пачулі тут спажыву. Яны спачатку асвоіліся, пакрысе ўцёрліся ў давер'е, а неўзабаве можна было пачуць наватарскія выказванні Слуцкага.

— Вузкавата ў нас! Планаў шырокіх няма! Размаху няма, разгону! Каб на мясе, дык адчыніў бы каўбасны цэх, кандытарскі і...

І Ізраіль Ісакавіч Слуцкі прабраўся да арцельнага руля, каб здзейсніць свае шырокія планы. Спакойнае жыццё арцелі мінулася.

Новае начальства закруціла-завярцела, адным словам, замуціла. Вядомая справа, дзе вузка — там цесна для шырокіх планаў. Вось чаму ва ўсе канцы паехалі ганцы купляць лесаматэрыял для будаўніцтва новых цэхаў. У Стаўбцоўскім раёне купілі хату, хлеў і свіран і тут жа памянялі гэтыя будынкі на... адзін хлеў; гэта было выгадна — 1700 рублёў даплаты трапілі ў шырокія кішэні чалавека з шырокімі планамі. Не скупіліся сродкамі на набыццё падобным спосабам будаўнічых матэрыялаў. Усяго накупілі 464 кубаметры бярвення. Калі ж перавезлі яго ў Мінск, дык на падлік аказалася ўсяго 131 кубаметр, астатні нібы згарэў, без дыму і попелу.

Тым часам арцель пад дбалым кіраўніцтвам Слуцкага

варыла з яблыкаў навідла і на гэтай справе мела страты на 15 тысяч рублёў. На арцельны склад настунаў і штучны мёд, а ў бухгалтэрыю — акты на «ўцечку мёду», хоць на падлозе склада каля бочак не прыкмячалася ні мокрага, ні ліпкага. Загадчык склада Ароп Якаўлевіч Лібо ведаў, куды навінен цячы мёд — навошта дабру прападаць на бруднай падлозе.

Няўрымслівы старшыня і ўдзень і ўначы трызніў аб бязмежным пашырэнні харчовай прадукцыі арцелі. На шчасце, трапіўся нейкі «спецыяліст» на вырабе соды. Слуцкі «асвоіў» і гэтую прадукцыю. Але мінчане ні за якія грошы не хацелі купляць так званую соду, а таму камерсанты з арцелі рашылі завезці яе як мага далей — аж у Паставы. Там пад шыльдай арцелі гандлявалі на прышчыпе: хто каго абдурыць. Дарэчы, там і дагэтуль успамінаюць чорным словам і соду, і тых, хто яе вырабляў і прадаваў, бо шмат каму з пакупнікоў давалося звяртацца за дапамогай у бальніцу. І загадчыку склада і старшыні арцелі выгадна было вазіць прадукцыю да перыферыйнага спажыўца: гэта давала магчымасць завясіць прабег аўтамашыны і спісаць лішніх 650 літраў бензіну.

Слава пра камерцыйныя поспехі Слуцкага і кампаніі дайшла да нейкіх М. Батвініка і Л. Чорнага. Ім вельмі захацелася ўступіць у такую арцель. Не паскупіўшыся, яны замест паю здалі гатовы ларок, коштам на 4500 рублёў, толькі з умовай, што яны будуць у гэтым ларку гандляваць, а пад ларком павесяць шыльду арцелі. І гандлявалі. Папрацаваўшы паўгода, яны атрымалі каля дзвюх тысяч рублёў зарплаты, але на малы заробак не крыўдзіліся, бо куды большы прыбытак прыносіў боікі прыватны гандаль пад маркай арцелі...

Арцель набірала тэмпы, разгон. Калі 1949 год скончыўся стратамі ў 49,6 тысячы рублёў, дык затое толькі першы квартал 1950 года прынёс страт на 53,3 тысячы рублёў.

У арцелі ўвачавідкі ўзмацніліся сувязі з прыватніцкімі элементамі, прыкметна расла запазычанасць за Панадворскай, Петрыкавым і Лібо. Яна выражалася чатырохзначнымі лічбамі. За той жа час на асабістым рахунку Слуцкага ў ашчадкасе сабраліся грошыкі, за якія ён купіў на імя жонкі палавіну дома на Лагойскім тракце. Сам Слуцкі жыў у камунальнай кватэры. Каб новы дом не пуставаў, знаходлівая жонка параіла выпусціць яго ў арэнду арцелі «30 год Кастрычніка», а выручку выкарыстаць

на абсталяванне другога дома, што вырас за кошт арцельных недастач лесаматэрыялу, цэглы і іншай харчовай і пехарчовай прадукцыі.

Як ні стараўся старшы бухгалтар арцелі т. Лазоўскі А. А., але вельмі цяжка было хаваць запазычанасць і страты ў бухгалтарскіх кнігах. А з гэтай прычыны некалькі разоў запрашалі валацашчых «спецыялістаў». Але нават і яны не маглі дапамагчы; атрымаўшы грошы за рэвізію, яны да канца яе не даводзілі, бо вынікі былі б не зусім прыемныя для некаторых камерсантаў. Вось тады цёплая кампанія і задумалася над тым, ці не пара хаваць канцы ў ваду. Пакуль сушылі сухары чорнага хлеба, якія, дарэчы, абышліся арцелі ў тры разы даражэй, чым у любым магазіне, прыдумалі і выхад. Рашылі прыкончыць арцель. Звярнуліся за парадай да т. Гольдзіна, і той нараіў, — пакуль не пазна, зачыніць арцель як нерэнтабельную.

Так і зрабілі, але... адны канцы схавалі, а другія, пакуль не пазна, перадаём у надзейныя рукі.

БЕС УБЛЫТАЎ

Іван Іванавіч добра павячэраў і лёг спаць. Неўзабаве, навярнуўшыся на другі бок, ён смачна пацмякаў пухлымі губамі і захрон.

Ці ад тугой вячэры, ці мо што іншае мучыла яго, але ў гэтую ноч прыснілася Івану Іванавічу кашмарнае відовішча.

Спачатку пачуўся слабы пах ладапу, а потым — даляцела незвычайная музыка, нібы казачныя пастушкі ігралі на дудачках (гэта сам Іван Іванавіч у сне віртуозна высвітваў носам настаральныя мелодыі).

Чым бліжэй і мацней чулася музыка, тым святлей рабілася ў хаце. Нарэшце стала так відна, што Іван Іванавіч убачыў: пасярод пакоя ў крэсле сядзіць нейкі госць. Суровае аблічча яго здалося вельмі знаёмым і нагадвала аднаго раённага работніка, а каго — у сне не ўспомніў.

А госць тым часам загаварыў:

— Ты, грамадзянін Карабкоў, вялікі грэшнік! За твае нядобрыя справы — быць табе там!.. — і, склаўшы паль-

цы, госць паказаў няхітрую фігуру, якая нагадвала краты. Іван Іванавіч заміргаў нявішнымі вачыма, а госць працягваў:

— Не міргаі! Ты ведаш, пра што я гавару. Дом сабе будуеш? Будуеш. Як намеснік дырэктара малочна-кансервавага завода злоўжываеш службовым становішчам? Злоўжываеш. Маўчыш? Та-ак... Цягнеш з завода і лес, і шыфер, выкарыстоўваеш рабочую сілу і аўтатранспарт... Прачытай Крымінальны кодэкс і пакайся, накуль не позна!..

У Івана Іванавіча заняло дух.

Голас! Знаёмы голас!..

Па голасе, нарэшце, пазнаў пракурора і адразу споўз з пасцелі, нешта вінавата замармытаў і... прагнуўся...

Назаўтра раніцою Іван Іванавіч прытрусіў у райком і паклаў на стол сакратара заяву, у якой шчыра каляўся ў грахах, са слязьмі прасіў літасці, абяцаў перадаць дом на дзяржаўны баланс. Толькі б даравалі грахі...

Так і зрабілі. Справу пра дом спынілі, а дом на акту перадалі раённай нарыхтоўчай канторы «Кансервмалако»...

Гэта быў удар.

Дробнаўласніцкая псіхіка Івана Іванавіча, атрымаўшы такі накаўт, пачала прыхворваць: то бяссонніца мучыла, то ў сне трызніў, то... — усё домік не выходзіў з галавы...

І вось адпойчы з крыўдай у душы на свой лёс ён лёг спаць. Пазяхнуў, пацягнуўся і заснуў. Рантам, нібы пярун ударыў у хату, запахла серай, нешта затрашчала, завістала, завіхрылася ў дыме і з-пад прыпечка выскачыў нячысцік. Круцячы хвосцікам, тупаючы капыткамі, крывячы морду хітраватай усмешкай, ён прысеў на пасцель Івана Іванавіча і пачаў спакушаць яго.

— Шкада мне цябе, Іван Іванавіч! Такі домік збудоваў!.. Як цацку! Ідзі і жыві!.. Стараўся, камбініраваў... і так не нашанцавала, — аддаў без канейкі!..

Іван Іванавіч уздыхнуў, а бес тым часам збіваў чалавека з панталыку:

— Але яшчэ не ўсё прапала. Магу параіць яшчэ адну камбінацыю. Пагавары дупнаўна з кіраўніком райканторы «Кансервмалако» і напросі, каб акт на перадачу дома трапіў у твае рукі. Потым заключы з канторай умову на пабудову дома. Быццам бы ты — просты цясяляр Карабкоў абавязваешся пабудаваць для канторы дом, а яна, у сваю

чаргу, абавязуецца заплаціць за работу... Вось табе і кампенсацыя!..

— А калі дазнаюцца? Судзіць жа будуць... — не здаваўся Іван Іванавіч.

— А не дазнаюцца — грошыкі будуць! — хітра падміргнуў сатана-дробнаўласнік і, свіснуўшы, як скрозь зямлю праваліўся.

Астатак ночы Іван Іванавіч не спаў. Думаў. А назаўтра выклікаў у кабінет падначаленых: кіраўніка і старшага бухгалтара раённай парыхтоўчай канторы і зрабіў так, як параіў нячысцік.

Акт знішчылі. Заключылі ўмову. І заплацілі «цесляру». Карабкоў ханнуў ні многа ні мала — васемнаццаць тысяч рублёў.

Тое, што грамадзяніну Карабкову спіцца розная чартоўшчына і ў галаву лезе ўсякая брыдота — не выпадковасць. Шкада толькі, што ў раёне ніхто не памог Івану Іванавічу разгадаць тыя спы яго, да чаго яны сняцца і што прадракаюць. А трэба было б разгадаць і растлумачыць, тым больш што тлумачыць іх можна па кодэксе.

ЧАМУ Ў ЯГО ПЫСА СУХАЯ?

Што і гаварыць, вясна — не зіма. Не дзіва, што каровы і авечкі з вялікай нецярплівасцю чакаюць яе: Асабліва ў калгасе Карла Маркса Рэчыцкага раёна. Яшчэ б ім не чакаць вясны! Якое шырокае поле для асабістай ініцыятывы! На кожным кроку можна паласавацца, скубануць травінку пад плотам, а там глядзіш, не паспееш і муху хвастом адагнаць, як на пашу можна ісці. Да таго ж — кожная лужына гатова прагнаць смагу. Вясной і сонца лагоднейшым становіцца: можна падставіць адзін бок, потым другі — хай прыгравае. Не тое, што ўзімку ў хляве: з кожнай дзірачкі свішча, дзьме ды снегам замятае, — стой і дрыжы, ляскай зубамі нашча, аж сумна робіцца...

Да сапраўднай вясны яшчэ далекавата, толькі сакавік на дварэ, але і ён прынёс нямала прыемнага.

Прыгрэла сонейка, і снег начаў раставаць, пад стрэхамі з'явіліся сасулькі. Падыдзе вол і ссе гэтую сасульку. Дарэчы, ён мае практыку ў гэтым, яшчэ будучы ця-

лём навучыўся. Праўда, цяляткам і авечкам хоць плач, — не дараслі яшчэ, і ім ніяк, бедным, не дастаць. Заіздросна, але нічога не зробіш.

У гэтым калгасе на ферме няма калодзежа, а каровам і валам піць хочацца, ад смагі аж губы зліпаюцца. Праўда, іх ганяюць на вадапой за два кіламетры да рэчкі, але ці там наі'ешся, калі лёд такі тоўсты і да вады добрага паўметра. Пагоняць даглядчыкі жывёлу наіць, а тая толькі палюбуецца на ваду і, апусціўшы хвасты, пляецца назад. Літаральна, як жарт у старым буквары.

— Ты вала паіў?

— Паіў.

— А чаму ў яго пыса сухая?

— Вады не дастаў.

Для даглядчыкаў гэта жартачкі, а каровы і валы ад гэтага толькі пудзяцца, і ніхто не спагадае на іх. Нават галоўны заатэхнік Рэчыцкага райсельгасаддзела ні разу не заглянуў сюды, не пацікавіўся, як адчувае сябе грамадская жывёла. Вось каб яму самому ў дзень выплаты зарплаты паказалі грошы ды назад схавалі, ён бы, напэўна, надняў страшэнны гвалт, напісаў бы штук 20 скаргаў і наведаў 40 інстанцый. А затрымліваць заатэхнікаву зарплату не пашкодзіла б — падта ўжо мала карысці ад яго работы. Гэта відаць з пісьма, якое напісаў нам тав. Савіцкі пра догляд жывёлы ў калгасе імя Карла Маркса.

Цёпла жывецца загадчыку жывёлагадоўчых ферм калгаса імя Катоўскага Кармянскага раёна тав. Касцючэнку. На дварэ мароз трашчыць, завіруха круціць, мяцеліца гуляе, а ён залезе на печ ды і задае храпавіцкага. Паспіць на адным баку, пакуль не прысячэ, а потым пачухае паясніцу і перавернецца на другі. А на ферме тым часам замярзаюць авечкі і ягняты. Хлявы такія, што бедная жывёла жывая к богу просіцца. Пакутуе яна і ад гнілога сена. Асабліва дастаецца ягняткам. У халодным хляве ім бы поўлам цёпленым пагрэцца, але няма яго. Не цікавяцца жывёлай і работнікі райсельгасаддзела. За зіму яны так прымёрзлі да службовых кабінетаў і тэлефонных апаратаў, што нічым іх не адарвеш.

А здарыцца няшчасце, захварэе ад такога догляду якая-небудзь кароўка-нябога — і нішы пранала. Не дачакаецца данамогі ад ветэрынараў і — задзярэ капыты раней часу. Здарылася такая бяда ў калгасе «За Радзіму» Гомельскага раёна. Захварэла там Бурунка. Паслалі ў ветлячэбніцу на ветэрынара Шведа і пакуль дачакаліся

яго, дык па кароўцы справілі памінікі. Але ўсё ж т. Швед прыйшоў, каб сваім аўтарытэтным словам засведчыць, што Буронка не прытварылася, а сапраўды сканала. Для гэтага ён нават ускрыццё зрабіў і, нашукаўшы ў жываце сэрца, акт напісаў: «Пры ўскрыцці ўскрылася, што карова сапраўды здохла». Хоць гэтым аддаў навагу беднай жы-вёліне.

Безумоўна, вясна прыйдзе, жывёла павесялее. Але накуль сонца прыгрэе, трэба добра грэць нядбайных да-глядчыкаў, загадчыкаў ферм і заатэхнікаў, каб жывёле было цёпла нават узімку.

І ЯК ЯШЫ КАШЦЫ З КАШЦАМІ ЗВОДЗЯЦЬ?

З вялікім абурэннем паказаў усё гэта дзядок-стрэлач-нік на разгрузачнай пляцоўцы агульнага карыстання, прызначанай для мінскіх будаўнічых арганізацый і прад-прыемстваў, якія не маюць сваіх пад'язных шляхоў. Уся гэтая пляцоўка была завалена без парадку і ладу кучамі вугалю, торфу, камення, фармовачнага пяску ўперамеш-ку з вапнай, грудамі цэглы і шчабёнкі; усюды тырчэлі дошкі, бэлькі, арматурнае жалеза, былі параскіданы дро-вы і бяровенні. Цяжка было разабрацца, што тут і чыё, але стары-стрэлачнік, як вопытны экскурсавод, дапамог скрозь гэтую куламесу разгледзець нядбайных гаспадар-нікаў, па віне якіх гінуць каштоўныя прамысловыя ма-тэрыялы на сотні тысяч рублёў.

— От, глядзі,— стары кацянуў нагой нясок і смец-це,— здаецца, тут проста насып, а гэта ж каменне для бу-даўнічага трэста нумар тры. Прывязаць нашы некалькі вагонаў камення, дык налавіну яго будаўнікі не выбіра-юць, так і запосіцца пяском. Колькі добра прападае! А яшчэ лекцыі па эканоміі слухаюць. Ім бы не лекцыю, а працуханку добрую зрабіць,— стары пагразіў некаму пальцам і перайшоў да кучы залацістага пяску, пераме-шанага з вапнай.

— А гэта фармовачны пясок завода імя Кірава. Пры-везлі яго аж з Украіны, згрузілі, а завод не забірас. А тут цовыя матэрыялы прыбываюць. Вось і высычалі яго на

ванну. А цяпер, скажы, каму гэта месіва патрэбна? Сап-савалі і ванну, і пясок.

У старога стрэлачніка, відаць, кінула злосць на пядбайных гаспадарнікаў. Ён ледзь стрымліваўся, праходзячы міма куч цэглы, зваленай на торф і гравій.

— А хто гэта раскоўзаў так вугаль?

— Спытай дырэктара велазавода! — стары сілюнуў. — Яшчэ ў сакавіку прывезлі для іх восем вагонаў вугалю, дык да гэтага часу не маглі дачыста забраць. Яны лічаць, што ўвесь забралі, а яго тут сама менш вагон рассыпана. Як яны мераюць, як яны прымаюць, як разлічваюцца — хто іх ведае. От, — стрэлачнік наказаў на бліжэйшыя дамы, — некаторыя жыхары бестурботна жывуць, бо круглы год забяспечаны і торфам, і дрывамі, і вугалем дармовым. Нават, глядзі, якія агароджы паставілі з дошак будаўнічых трэстаў. Усе гэтыя жыхары асабліва ўдзячны кіраўніку трэста нумар адзін Галоўмінскбуда.

Памятаю, бісквітнай фабрыцы прывезлі фанеру для тары, дык не менш як чацвёртая частка яе знікла. Я не ведаю, як там дырэктар зводзіць капцы з канцамі, на каго ён спісвае недастачу.

Стрэлачнік прысеў на абліцовачны камень, адналіраваны стараннай рукой каменшчыка, і, закуруўшы, нахмурыў бровы. Уся яго постаць гаварыла, што ён моцна перажывае, бачачы такі беспарадак.

— Я хоць і не бачыў гэтых пядбайнікаў, а скажу, што некаторыя з іх пераборлівыя, як капрызныя нявесты, у адносінах да сваіх заказаў.

Вось гэты абліцовачны камень прывезлі яшчэ ў мінулым годзе па заказе ўпраўлення «Белтрактарбуда», і ўжо амаль год валяецца ён тут як помнік безгаспадарчасці. А ці мала яго нахавана над вугалем і торфам! У другім месцы ён, можа, во як трэба, а тут ад гэтага грузу адмовіліся. І наогул, відаць, у кіраўнікоў «Белтрактарбуда» з горла лезе і каменне і бярэенне, а яны яшчэ заказваюць.

Вунь бачыце ў лужыне гніе бярэенне з мінулага года. Гэта таксама іх дабро. Адным словам, жывуць на прымаўцы: «і сам не гам і другому не дам». Паглядзіш на гэты беспарадак і мімаволі падумаеш — дорага абыходзяцца дзяржаве пядбайнікі.

У мінулым годзе станцыя ачышчала гэтую пляцоўку. Узялі бульдозер і пасоўвалі адсюль горы смецця і хламу ў вялікую яму. Вунь туды. Дык ведаеце, малады чалавек, машына некалькі разоў спынялася. Відаць, не хаце-

ла такую шкодную работу выконваць. Колькі туды цэглы, вапны, гравію, арматурнага жалеза сапхнулі! Напэўна, хапіла б на добры дом. Я тады, грэшнай справай, так падумаў: не пляцоўку чысціць трэба, а ўзяць той жа бульдозер і падчысціць нядбайных гаспадарнікаў.

Сказаў так стрэлачнік і найшоў на пост. Набліжаўся поезд з новымі матэрыяламі, і трэба было перавесці стрэлкі.

Апошнія словы старога мне запомніліся. Можна, бульдозерам і не зусім зручна ачышчацца ад безадказных работнікаў,— для механізмаў ёсць больш карысная работа,— але чысціць трэба.

У ПАРТФЕЛІ СПРАВА...

Неспакойна на душы ў тав. Гурына. Не дае спаць яму дырэктарскі партфель. А ён так блізка! Здаецца, працягну руку, бяры і насі: ты ж в. а. дырэктара!.. Дык жа не, яму здаецца, што да гэтага партфеля цягнецца яшчэ другая рука, рука галоўнага агранома МТС. Вось таму і неспакойна на душы ў Гурына. Можна было б працаваць і з гэтым няўстойлівым тытулам, тым больш што ўсе дырэктарскія правы ў руках, але ж... працаваць, гэта значыць наведваць трактарныя брыгады, ездзіць у калгасы, бываць каля малацільных агрэгатаў, даваць парады, выпраўляць памылкі, дапамагаць.

Як жа ехаць? А рантам назвоніць начальства?.. Тады з канторы будзе гаварыць з начальствам не ён, Гурын, а галоўны аграном МТС, і розныя кіруючыя ўказанні да Гурына будуць даходзіць праз другія рукі, а гэта ўжо крыўдна...

І ўсё-такі ехаць трэба. Вунь у калгасе імя Кірава нейкі разява-трактарыст уз'ехаў на пень і разбіў трактар. Цяпер кукуе там каля пня. А ў калгасе «Рэвалюцыя» чатыры дні стаіць малатарня. Кажуць, што і ў калгасе «Петрамога» таксама малацьба спынілася: у трактары шкіў наламаўся. І так на ўсёй зоне МТС. А вядома, за такія прастоі ўсе шышкі будуць валіцца на яго галаву. І цяпер ужо на ўсе лады скланяюць яго МТС на ўсім раёне.

Куды ні кінь — усюды кліп. Не агрэх, дык прастой, не па-ломка, дык на пень уз'едзе.

Ад такіх разважанняў у Гурына вельмі сумны выраз твару. А шчыра кажучы, ёсць ад чаго сумаваць. План уборкі зернавых камбайнамі МТС нават на 30 % не выканала, а план ворыва пад азімыя культуры і таго меней. Пра вывазку гною і торфу на палі калгасаў зоны МТС зусім гаварыць не варта, — не пачыналі нават.

Карацей кажучы, спраў у в. а. дырэктара — непачаты край. Можна было б паслаць у трактарныя брыгады галоўнага агранома МТС, але паміж імі грызня. Тым часам брыгадзёр трактарнай брыгады ўмудрыўся пазадзіраць угору перадплужнікі і тупымі лемяхамі так пакалупаць поле, што вароны смяюцца.

Яшчэ з зімы і Гурын і галоўны аграном пільнуюць дырэктарскае крэсла. Змаганне за крэсла часам да патасоўкі даходзіць. Прапільнавалі яны такім чынам і рамонт машын. А калі пачаліся палявыя работы, дык трактары больш стаялі, чым працавалі, а былы старшы механік МТС спекуляваў запаснымі часткамі, устапавіўшы своеасаблівую таксу. Напрыклад, за гусеніцы ён браў ад сваіх трактарыстаў на дзесяць кілаграмаў збожжа.

Не дзіўна, што ў вышкі арганізацыйнай неразбярэхі МТС не выконвае сваіх абавязацельстваў перад калгасамі.

Дзіўна другое: чаму т. Гурын, не выконваючы абавязкаў дырэктара МТС, усё ж лічыцца в. а. дырэктара? І яшчэ дзіўна: чаму кіраўнікам Слуцкага раёна не здаецца гэта дзіўным? Анекдот, ды і годзе.

ЗНАЁМАЯ ЛІЦА

Гірлянды рознакаляровых лямпачак на срабрыстых слупах наабанал прасторнай вуліцы, трапяткія сцяжкі, урачыстая аркестравая музыка рэспрадуктараў і вясёлы, на-хатняму гаваркі патак людзей, высынаўшых на тратуары — усё гэта стварала ўражанне, што свята ўжо наступіла, што яно ўжо ў поўным разгары. Валодзя сныніўся на абочыне тратуара і, прыглядаючыся да радасных твараў, надумаў:

— Нібы іх усіх прэміравалі...

Ён пастаяў крыху, пазіраючы, як адны абганялі другіх, нібы спяшаліся пекуды з радаснай навіной, прыслухаўся да бесперапыннага людскога гоману і непрыкметна для сябе рушыў з месца разам з людзьмі. Яму хораша і нават цёнла было сярод гэтага ажыўленага святочнага натоўну. Аднак Валодзю печага не хапала, чагосьці хацелася. Расшпіліў паліто, закурыў. Але пяснае жаданне не прапала. Разам з радасцю яно шчымела, несакоіла Валодзю нават тады, калі спыніўся, каб палюбавацца домам, які сёння раніцою яны закончылі атыпкоўваць, за што вось зараз на ўрачыстым сходзе яму выдалі прэмію.

Рэрадуктары заспявалі знаёмую, родную песню «Чатыры бярозачкі», тую, што спяваюць у іхнім калгасе дзяўчаты. І адразу пывыказанае жаданне, тое, чаго не хапала, стала ясным.

«Завітаць бы цяпер дамоў...» Валодзя нават лягчэй уздыхнуў. Цяпер ён не заўважаў ні мнагалікага натоўну, ні гоману. У думках ён ужо быў там, дома. Каб не патыкацца на людзей і спакайней марыць, Валодзя звярнуў на другую вуліцу, дзе толькі ўчора пачалі пасадку новых лін.

«От бы зараз, вечарам, нечакана з'явіцца ў хату,— падумаў Валодзя і ўсміхнуўся, уяўляючы радасны перапах дома.— Маці, папэўна, кіпулася б распранаць, а бацька прывітаўся б за руку, як з дарослым, сястрычка ж Каця аж заскакала б ад радасці. Нават Бобік, які цішком прабраўся ў хату і схаваўся пад сталом, выскачыў бы павіляць хвастом. А потым селі б за стол і бацька абавязкова наднёс бы чарку настойкі... Я раскажаў бы ім пра сённяшні ўрачысты сход і прэмію... Не, я не адразу зайшоў бы ў хату, а спачатку паглядзеў бы ў акно. Цікава схавацца за лінку пад акном і пазіраць, хто чым займаецца. Бацька, пэўна падмаладзіўшыся і падкруціўшы вусы, прымацоўвае да касцюма ордэны і медалі на заўтрашняе свята, а Каця вучыць на памяць верш к ранішніку».

Валодзя нават спыніўся — так выразна паўстаў перад ім дом, абсаджаны лінамі, які стаяў непадалёку ад вёскі. Ён усномніў, што бацька збіраецца перанесці хату бліжэй да калгаса. А то ж вельмі ўжо пязручна жыць асобна, наводшыбе. Трэці год, як бацьку абралі брыгадзірам, і цяпер даводзіцца часцей бываць на сходах, на паседжаннях праўлення ці нарадах. «Трэба паслаць яму пару соцень, хай хутчэй перапосяць хату»,— падумаў Валодзя.

Раптам Валодзю здалося, што ў яго перад вачыма не-

шта вельмі знаёмае. Ён нават азірнуўся, можа, хто знаёмы праішоў, але не, прахожых блізка не было. Яшчэ раз азірнуўся.

— Ды што ж гэта?.. — ціха прагаварыў ён і спыніў позірк на ліне. Здалося, што ён недзе бачыў гэтае дрэва. Падышоў бліжэй, прыгледзеўся, — так, знаёмая, але дзе ён мог бачыць? Не ж толькі сёння пасадзілі ў гняздо. Нават зямлёй яшчэ не засыпалі, так і стаіць у скрынцы. І вось ён пазнаў яе, а калі пазнаў, дык не паверыў вачам, так гэта было непраўдзіва. Гэта была іхняя ліпа, што стаяла пад іхнім акном. Як яна магла тут апынуцца? З'яўленне ліпы тут, у Мінску, здалося Валодзю да таго неверагодным, што ён, не верачы вачам, падышоў да яе і памацаў рукамі. Глянуўшы ўгору, ён прыкмеціў на ствале рубец ад дроту, якім гады чатыры назад прывязаў шпакуюню. Абышоў кругом ліпкі раз, потым другі, паляпаў яе па ствале. Сумненняў не магло быць, гэта яна, свая, родная ліпка, тая самая, што стаяла перад акном бацькавай хаты. Гэта і радавала яго і крыху бянтэжыла. Радавала спатканне з ёю тут, у горадзе, і бянтэжыла тое, як яна магла трапіць сюды.

— Да мяне ў госці прыехала? — ласкава запытаў Валодзя, нібы перад ім была жывая істота.

Ліпка слаба заланатала рэдкімі нажаўцелымі лісткамі.

— Якім жа цудам ты сюды перабралася? — Валодзя ўзяўся за камель.

Міма праходзіў чалавек. Ён усміхнуўся і пажартаваў:

— Што, не адпускае? Ці не ўзяў чарку, хлонча?

— Ды не, гэта ж свая, наша ліпка, — весела адказаў Валодзя.

— Відаць, што свая. Бачу, як падтрымлівае...

Валодзя здагадаўся, што меў на ўвазе прахожы. Ад гэтага стала крыху ніякавата. Ён адышоў ад ліпы, яшчэ раз агледзеў яе зверху да нізу, памахаў на развітанне рукой і шпарка закрочыў наўздагон чалавеку. Хацелася сказаць усё, але засаромеўся і, абагнаўшы яго, пакіраваўся да земляка Сцёпкі.

У Сцёпкавым накой Валодзя застаў цэлую групу яго таварышаў на рабоце і госці — стрычнага брата Сцёпкі, Алёшу, які прыехаў наступнаць у школу ФЗІІ — на токара. Прывітаўшыся і пазнаёміўшы Валодзю з сябрамі, Сцёпка спытаў:

— Дзе ж ты пранадаў? Мы цябе цэлую гадзіну чакаем.

— На ўрачыстым сходзе затрымаўся, — і, нібы між іншым, дадаў: — Прэмію ўручылі.

— Каму? Табе?

— Не толькі мне, і другім.

— Здорава, — Сцёнка падаў руку, — віншую! Значыць, да свята ўсё-такі закончылі атышкоўку? Малайцы! — пахваліў Сцёнка і звярнуўся да Алёшы: — Матай на вус, зямляк. Першы месяц пасля ФЗН працуе і прэмію атрымаў.

Алёша надсеў да Валодзі, перадаў прывітанне ад хатніх, нісьмо і стаў расказваць пра калгасныя павіны.

— А ты скажы, як там нашы ліны? — перапытаў Валодзя.

— А-а, бацьку ж твайму новую хату ставяць там, у цэнтры калгаса, дык ён ліны аддаў... Прыязджалі з Мінска. Пагрузілі на машыны і павезлі.

Пераканаўшыся, што не памыліўся, Валодзя расказаў сябрам пра незвычайнае снаткашце з лінкай на вуліцы сталіцы.

КАРАСЁВА АДЫСЕЯ

(На жаль, не эпас)

Калі панлавок пачаў ныраць, я здагадаўся: клюнула. Шмаргануўшы за вудзільна, высьмыкнуў лёску, і на ёй загойдаўся хударлявы карась. Не паспеў зняць яго з кручка, як пачуў:

— Ёэх! А-ашукалі ўсё-такі с-старога ду-дурня! — первова дрыгаючы плаўнікамі, нібы кантужаны, і заікаючыся, чалавечым голасам загаварыў карась.

Ад здзіўлення я разявіў рот і маўчаў як рыба. А карась тым часам гаварыў:

— Ну-ну! Дык што, н-н-на на-атэльно, значыць? — у рыбіных вачах засвяцілася туга і адчай.

Стары карась-заіка, са шматлікімі шрамінамі на целе, разарвапай губой і сям-там выскубленымі плаўнікамі, пэўна, нямала пабачыў на сваім вяку страхоццяў і перажыў шмат жудасных прыгод.

Жаль і спагада агарпулі мяне, і я, каб супакоіць карася і выклікаць яго на шчырую размову, сказаў:

— Няшчасны ты мой карась! Не такі ўжо я драпежнік. Я звычайны аматар-рыбалоў. Таму аднушчу цябе! Толькі раскажы мне, браток, пра сябе, пра сваю долю.

І тут карась пачаў апавядаць сваю сумную гісторыю. Ледзь не на кожным слове заікаючыся і палахліва азіраючыся, нібы яго паблізу падпільноўвалі зубастыя шчупакі ці прагныя акуні.

— З таго часу памала ва-ады сплыло... Мая бабулька бы-ыла вельмі пла-адавітай, а дзед — найлепшым сем'янінам. Ён выбраў цу-удоўную мясціну ў рацэ Сож па-ад Слаўгарадам, і там уся наша вя-ялі-ікая ра-адпя жыла гу-у-уртам, дру-у-ужна. Спа-акойна, сытна і бе-е-ескляпотна плёскаліся мы ў ва-адзе, бо шчупакі пават і не заглядвалі ў нашу ціхую завадзь. Але бяда прыйшла з другога боку...

Мудры карась паморшчыў лоб, цяжка ўздыхнуў і пачаў гаварыць далей:

— Адноічы на беразе Сажы з'явіліся старшыня ДТСААФ са Слаўгарада і сакратар райкома партыі. Дзед-карась, адчуўшы нядобрае, закамандаваў усёй пашай радні хавацца. Мы шуганулі хто куды, толькі нявопытная мелюзга, вылучыўшы вочы, з цікаўнасцю віляла хвастамі каля берага. Раптам пешта шчабоўкнула ў ваду, зашыпе-ла і так ірванула, што ў многіх рыбак вочы павылазілі і напоналіся пузыры... Колькі пашага брата тады загінула — страшна ўспомніць.

Мяне моцна кантузіла, ад чаго я і цяпер заікаюся.

Пасля такога страхоцця карасі рашылі назаўсёды пакінуць Сож і перабрацца ў Дняпро.

Шукаючы ўтульнага і спакойнага закутка, яны спаткалі там карасёў-старажылаў. І тыя казалі, што на Дняпры браканьеры яшчэ горш разбойнічаюць...

Дзед-карась запытаў, чаму ж яны не перасяляюцца ў якую-небудзь іншую раку? Аказваецца, дзяпроўскія карасі чакалі рэагавання пракурора на афіцыйныя заявы старшага інспектара Дзяржрыбнагляду аб глушэнні рыбы толам у Жлобінскім і Уваравіцкім раёнах. Аднак пракуроры маўчаць як рыбы і не чуюць, не бачаць, як ад выбухаў дрыжыць стары Дняпро...

Пакуль перабраліся ў Прыпяць, карасям не раз давялося ратавацца ад шчупакоў і іншых вадзяных драпежнікаў. Але, як кажуць, на тое і шчупак у рацэ, каб карась не драмаў. У Давыд-Гарадоцкім раёне безанцам-карасям наладзілі арганізаваную сустрэчу. Там яшчэ з мінулага

года існуе дружына глушыцеляў, на чале з сакратаром райвыканкома імярэк. Не адна сотня карасёў, плотак, лінеў і пават шчупакоў трапіла на стол адказных работнікаў раёна ў якасці закускі. Яшчэ больш загінула ў выніку такога варварскага палявання пры дапамозе ўзрыўчаткі.

Нацярыеліся карасі ў рэках Палесся. Нідзе не маглі знайсці ратунку ад глушыцеляў. Хоць гвалт крычы. Куды ні прыплывуць, усюды рвуць ім шлуны толам, калечаць, кантузяць...

Ніхто не заступіўся за іх.

І рашылі тады рыбы перасяліцца бліжэй да сталіцы. Можна, хоць там, спадзяваліся, будуць мець сілу артыкулы 125 і 145 «а» Крымінальнага кодэкса БССР.

Надоўга застапецца ў памяці карасёў падарожжа па Беразіне, поўнае жахлівых сутычак з аматарамі лоўлі рыбы ўзрыўчаткай. З пакалення ў пакаленне будуць перадаваць нямыя стварэнні легенды пра тое, як у Бабруйску патураюць шкоднікам-браканьерам, марынуючы крымінальныя справы на глушыцеляў рыбы.

Нарэшце мудрыя карасі дагадаліся схавацца ў Дзяржаўным бабровым заказніку. Ды і тут не абышлося без калатні.

Пятага, шостага і сёмага чэрвеня былі днямі чорнай жалобы не толькі для рыб, але і для баброў. Наляцеў сюды катэр «Буравеснік» з камандай падрыўнікоў Прыбалтыйскага ўпраўлення пуці Міністэрства рачнога флоту і, зрабіўшы семпаццаць узрываў, наладзіў хаўтуры не на адным бабры. У выніку бамбардзіроўкі было вынішчана мноства рыб...

І яшчэ шмат непрыемных здарэнняў прыгадаў карась-заіка. Але самым неверагодным і абуралючым было вось гэта...

— Ні-ікога мы так не-е-е ба-імся, як міністра сельскай гаспадаркі БССР Касцюка — а-а-аўтара новага с-спосабу лоўлі рыбы,— гаворыць карась.— Яго спосаб — аношнія слова тэхнікі ў галіне масавага знішчэння нашага брата.

Не хацелася верыць карасю, што гэта абвінавачанне не справядлівае, але ён запэўніў, што ёсць сведкі, што гэта могуць пацвердзіць не толькі рыбы і бабры, але і вартанікі моста на рацэ Гайна і наглядчыкі Барысаўскага бабровага заказніка.

Амаль кожны выхадны дзень Касцюка можна бачыць

у Дзяржаўным бабровым заказніку, куды ён наведваецца зусім не для таго, каб надыхаць свежым наветрам ці адначыць пасля працы, забаўляючыся з вудачкай, а — на промысел.

22 чэрвеня гэтага года на Гаішу прыкацілі дзве «Пабеды» і грузавая аўтамашына з дзвюма лодкамі, рухавічком і брыгадай браканьераў. Яны спуцілі лодку на вадку, устанавілі рухавічок, надключылі кантакты, панялі караванам, электрычным токам знішчаючы ў рацэ ўсё жывое. Больш буйная здабыча выграбаецца ў лодкі, а драбната, выставіўшы к небу нузы, аддае богу душы.

— Дзе-е ж гаспадары, апекуны і нашы заступнікі?! — гнеўна ўсклікнуў карась.

І праўда — на яго баку.

Ну, колькі трэба чалавеку, нават калі ён міністр, каб досыта паласавацца свежай рыбай? Два, тры, ну, хай — чатыры кілаграмы. Навошта прыязджаць на трох машынах у Дзяржаўны заказнік і вынішчаць сотні кілаграмаў рыбы?!

Навошта!

Растлумачыць цяжка.

Вядома, у кожнага карася свая праўда: на патэльна трапіць вялікага жадання няма. Але ў тым, што ён наведваў, ёсць і другая праўда: рыбная гаспадарка над пагрозай.

І праўда гэта — горкая.

ТАЙНА ХРАМА

Хоць на мяне сёй-той можа накрывіць дзіцца, але я рашыў, не звяртаючы на гэта ўвагі, усё-такі раскрыць перад простымі смертнымі адну з творчых лабараторый храма навукі. Дарэчы адзначыць, што, на маю думку, крыўдзіцца будзе той вучоны, у чыю лабараторыю мы без дазволу заглянем і абнародуем тайну яго свяцілішча. І не дзіўна, бо такія «вучоны» строга прытрымліваецца прытцыпу, які лаканічна і поўна выказаны ў народнай прымаўцы: «смецця з хаты не выносіць!»

Ну дык вось, накуль яшчэ рана, у кабінце нікога няма і ніхто там не выседжвае навейшых навуковых ісціц,

мы разгледзім хоць бы расстаноўку мэблі. Бо вядома, што нават звычайнае крэсла мае не абы-якое значэнне ў навуковай рабоце. Кабінет, як відаць, разлічаны на дзве вучоныя персоны. Насупраць стаяць два вялікія пісьмовыя сталы, паміж імі два крэслы снінка да снінкі. Так іх наставілі невыпадкова. Напэўна, доўгі творчы вопыт надказаў вучоным, што так ленай. Але начакаем саміх вучоных, каб пераканацца, што гэта іменна так.

Вось адзін з іх, Ніканор Пталамеевіч Тупагузкін, падыходзіць да дзвярэй і, разгладзіўшы далонямі рэдкія валасы на галаве, урачыста наварочвае ключ і наважна заходзіць у кабінет. Нават дубовы паркет не асмельваецца рышнуць пад вучонымі нагамі. Сеў на крэсла, паклаў перад сабой стопку чыстай паперы і задумаўся. Задумаўся падоўга.

Праз некалькі хвілін заходзіць другі вучоны, таварыш Куцапернік. Каб не спалохаць навуковую думку калегі, ён прывітаўся не як звычайныя людзі, а лёгкім пахілам галавы. Таварыш таксама адказаў асцярожным кіўком, пібы галава яго была да краёў напоўнена каштоўнымі думкамі пакуль яшчэ вадкага стану.

Сеўшы на сваё крэсла, другі вучоны таксама палажыў перад сабой горку чыстай паперы і, палашчыўшы густую з рыжымі кудзеркамі шавялюру, таксама задумаўся.

Сядзелі яны спіной да спіны, утаропіўшыся адзін у адну, а другі ў другую сцяну. Можна было наставіць крэслы каля сцен, сесці тварам да твару, але тады фізіяномія калегі, безумоўна, пераацэніла б безупыннаму і лагічнаму руху думкі.

Так яны сядзелі вельмі доўга: можа, паўгадзіны, а можа, гадзіну. У пакоі ўсталявалася такая цішыня, якая сапраўды магла б апладніць любую самую навейшую навуковую гіпотэзу, нават такую, што сонца за суткі адзін раз узыходзіць і адзін раз заходзіць.

Удоставіўшыся, вучоны з кучаравай галавой з упэўненасцю пакуль што для самога сябе ціха зазначыў:

— Так... так...

Вучоны з рэдкімі валасамі на галаве, які думаў крыху болей, гэтакім жа тонам сказаў:

— Не... не...

Кучаравая галава навярнула налева настолькі, каб убачыць патыліцу калегі, і спытала:

— Што значыць «не»?

Рэдкавалосая галава павярнулася направа і ў сваю чаргу пацікавілася:

— А што значыць ваша «так, так»?

— Я сказаў так сабе, мой дарагі калега. А вы?

На ружовым твары рэдкавалосага вучонага паказалася ўсмішка, якая адначасова і многае азначала і быццам бы нічога, проста так сабе. Пратрымаўшыся на твары якраз столькі, колькі трэба, усмішка знікла, і вучоны адказаў так, што знакаў прыпынку і лагічнага націску не адчувалася:

— І я сказаў не вам...

Такім чынам пытанні былі вычарпаны. Непаразуменняў ці няяснасцей не засталася. Абодва вучоныя ізноў задумаліся, схіліўшыся кожны над сваёй паперай. А думаць было аб чым.

У рэдкавалосага ў якасці каталізатара працэсу мыслення былі папярсы. У густавалосага нічога не было. Таму рэдкавалосы хутчэй скеміў, што яго калега даў вельмі няяснае тлумачэнне свайму «так». Няяснасць заключаецца ў наступным: ён сказаў «так» для сябе ці пагул «так сабе». Пасля доўгага роздуму рэдкавалосы аналітык прыйшоў да вываду, што і першы, і другі варыянт прыцыповага значэння не мае. «Маёй персоны гэта не датычыць», — заключыў ён.

Для густавалосага была характэрна затарможаная рэфлексія, таму ён з некаторым спазненнем рэагаваў на неазначальную ўсмішку свайго калегі і, самае галоўнае, на двухсэнсавасць тлумачэння «не».

Цікава, разважаў вучоны, як жа яго разумець? Ён сказаў «не вам»... Гэта можа значыць, што «не», сказанае ім, адносіцца да мяне. Гэта адмова. Значыцца, ён нешта адмаўляе. Але што ён мог думаць? Я «не» вучоны. Я другі год «не» магу пачаць сваю работу? Я «не» апраўдваю зарплату? Але ж і сам ён такі!.. Можна, я дарэмна пра чалавека так думаю? Можна, ён сказаў сваё «не» не мне? Ну так! Ён жа і сказаў: «не вам», гэта значыць — не мне... Але...

Паколькі раніць такую складаную загадку было аднаму не над сілу, густавалосы звярнуўся з пытаннем да свайго калегі:

— Усё-такі чаму вы сказалі «не»? Вы што-небудзь адмаўляеце ў мяне? Бо «не» — нішто іншае, як адмаўленне.

Калега выпрастаўся і, хітра прыжмурыўшы задуменыя вочкі, запырачыў:

— Што вы, што вы! «Не» — не заўсёды адмаўленне. Калі вы заўважылі, я сказаў два «не». Калі б паміж імі я паставіў коску, дык у такім выпадку гэта было б катэгарычным адмаўленнем. А я сказаў без коскі. У такім разе атрымалася адмаўленне адмаўлення. А гэта — нішто іншае, як сцвярджанне.

Прадэманстраваўшы такім чынам віртуознасць свайго аналітычнага мыслення, Ніканор Пталамеевіч Тупагузкін глянуў на ручны гадзіннік: стрэлкі спяшаліся к абедзеннаму перапынку.

Аднак заўсёды насцярожаны таварыш Куцапернік улавіў у тоне калегі крыху яхідства. Іменна гэта і навяло на думку, што сусед пешта замышляе. Дагэтуль драмаўшыя вучоныя мыслі замітусіліся, нібы статак пераналоханых авечак. Увабраўшы галаву ў плечы, Куцапернік пакасіў улева вочы і асцярожненька навярнуў галаву назад, каб паглядзець на каварную патыліцу калегі. І, о жах! Першы раз за пяцьдзсят тры дні сумеснай працы таварыш Куцапернік убачыў, што Тупагузкін пешта ніша, дык так хутка, як навуковую работу ён ніколі не здолеў бы нісаць. «Заяву!» — у Куцаперніка ёкнула сэрца, ён ледзь-ледзь стрымаў ікаўку. І тут жа ён рашуча ўзяў ручку, разгладзіў аркуш паперы, пасунуў чарніліцу і, не доўга думаючы, тыркнуў туды пяро — раз, другі, трэці... Але пяро было сухое. Куцапернік педаўменна паглядзеў на чарніліцу, з якой выпайз пакалечаны павук. Здрава кульгаючы, ён накіраваўся ў шуфляду пісьмовага стала дажываць свае апошнія дні.

Спачатку Куцапернік разгубіўся, але хутка знайшоў выхад.

— Нічога! Я ўсё-такі рапей напішу. Дома напішу! — рашыў ён, успомніўшы, што ў сына, які ходзіць у трэці клас, ёсць чарніліца-невывітанка. — Я напішу, выкрыю перад вучоным саветам гэтага ілжэвучопага, які за 563 дні нічога каштоўнага для навукі не прыдумаў. Я выкрыю гэтую тайну! А сабе папрашу навуковую камандзіроўку. У нас жа амаль усе ездзілі і прывозілі навуковыя працы.

А рэдкавалосы нічога падобнага не падазраваў. Ён нічога не нісаў. Ён проста трэніраваўся распевацца. Заўтра ж дзень вылаты зарплаты.

НЕЧАКАНАСЦЬ

Цёшлай чэрвеньскай раніцай на двор слуцкай мэблевай фабрыкі імя Молатава ўехала аўтамашына 5-й сярэдняй школы гор. Слуцка, нагружаная школьнымі партамі. Гасцінца запрасіўшы дырэктара школы т. Русаковіча ў кантору і насадзіўшы яго на мяккае крэсла, старшыня арцелі т. Вахмін з захапленнем сказаў:

— І не сумпявайцеся, Іван Сцяпанавіч! Што-што, а парты адрамантуем на славу! Праз тыдзень як цовенькія будуць. Гэта ж не для каго чужога, а для нашых дарагіх школьнікаў!

Прайшоў тэрмін, і дырэктар школы наведваўся ў арцель.

— А ведаеце што, Іван Сцяпанавіч, — зноў з захапленнем сказаў Вахмін. — У мяне з'явілася ідэя! Зробім для нашых дарагіх школьнікаў новыя парты! Няхай гэта будзе для іх у новым навучальным годзе нечаканым падарункам.

На развітанне Вахмін запэўніў т. Русаковіча, што новыя парты будуць каштаваць не даражэй, чым рамонт старых. Паверыўшы ў добры намер Вахміна, дырэктар школы з прыўзнятым настроем пайшоў дадому.

Зноў пацяклі дні за днямі, але неадрамантаваныя школьныя парты так і ляжалі на двары арцелі, а новых не было відаць. Пасля кожнага напамінку дырэктара школы Вахмін супакойваў яго і кожны раз горача запэўняў, што ўсё будзе ў парадку і вучням будзе зроблена нечаканасць.

Нарэшце, за некалькі дзён да пачатку заняткаў, ён пазваніў дырэктару школы і наведзіў, што адправіў у школу... неадрамантаваныя парты...

— А дзе ж новыя? — запытаў дырэктар. — Вы ж абяцалі...

— Матэрыялу не было... — вінавата адказаў Вахмін.

— Дык чаму ж вы хоць не адрамантавалі старыя? — не сунімаўся дырэктар.

— А на рамонт старых партаў часу не хапіла... — адказаў Вахмін і хуценька навесіў трубку.

Калі яму скажуць: т. Вахмін, вам прыйдзеца адказаць за вашу безадказнасць, ён, безумоўна, адкажа:

— Вось гэта нечаканасць!..

ДАРАГАЯ ДРУЖБА

Дружба гэта аказалася сапраўды дарагой. Асабліва дзяржаве яна стала ў канечку. Але аб гэтым пасля.

Перад грознымі вачыма Івана Іванавіча Ціміна стаіць, схіліўшы галаву і часта плюскаючы вінаватымі вочкамі, Аляксандр Васільевіч Апісімаў. Ён не асмельваецца не толькі нярэчыць сваіму начальніку, а нават прысесці на крэсла.

— Ты што, ізноў апёкся? — грымеў перуном Цімін.

— Апёкся, апёкся... — пакорна паўтараў Апісімаў.

— Колькі страт ты нарабіў дзяржаве. На 271 500 рублёў. Ці ж гэта жартачкі? Ты ж сам таго не варты! — дапякаў Цімін.

— Не варты, не варты... — згаджаўся Апісімаў. І ў голасе і ў вачах Аляксандра Васільевіча было столькі раскаяння, пакорлівасці, гатоўнасці нанесці любую кару і разам з тым такая просьба злітавацца, што душа намесніка міністра мяса-малочнай прамысловасці БССР т. Ціміна зусім размякла. Не агарнуў жаль. Снагада ўзяла верх. Злосці як не было, але засталася жадаанне вывернуць душу Апісімава. І ён сказаў:

— Каіся!!

Апісімаў нясмела падняў вочы. У іх бліснуў аганёк падзеі.

— За развал работы ў Камянец-Падольскім трэсце масласырпрома цябе выгналі з Украіны паганай мятлой, — начаў сноведзь Цімін. — Я табе працягнуў сяброўскую руку і выручыў — насадзіў кіраўніком Полацкага трэста масласырпрома. Як жа ты апраўдаў такое давер'е? Прызнавайся: незаконна браў надбаўку да зарплаты за выслугу год?

— Каюся, вінаваты, — прызнаўся Апісімаў. — За два гады 5600 рублёў узяў.

— Пад'ёмных 3209 рублёў незаконна сабе выпісаў?

— Каюся. Выпісаў. Але не толькі сабе. І сваяку Дубаносу, якога прывёз з сабой з Камянец-Падольска, таксама выпісаў 2404 рублі. Усё-такі свайго чалавека хацелася мець на абласной базе масласырпрома, — не таіўся Апісімаў.

— Дык па якім жа тады прынцыпе ты падбіраў у свой трэст кадры?

— Каюся! Па прынцыпе: «не май сто рублёў, а май сто сяброў». Вінават, памыляўся. Сябры аказаліся пена-

дзеішымі, — чэсна прызнаваўся Апісімаў. — Выпісаў з Украіны свайго саслужыўца Васюцінскага. Ён там доўга без работы бадзяўся, пасля таго, як прагналі з пасады інжынера-тэхнолага Палонскага масласырзавода за вялікі брак галанцскага сыру. Нашкодзіў ён і ў Пліскім маслазаводзе. А каб не трапіць на лаву падсудных, былы пятлюравец Васюцінскі знішчыў дакументацыю завода і ўцёк некуды. Гэты нягоднік жыў на другім прышчыпе: «не май сто сяброў, а май сто хадоў, каб можна было своечасова ўцячы».

— А падхалімамі сябе абкружаў? — дапытваўся Іван Іванавіч.

— Каюся! Было і такос. На вакантную пасаду старшага інжынера-механіка прыстроіў бухгалтара-рэвізора Бакуновіча. Хоць ён і ласы на чарку, але і паніша і падпіша акт рэвізіі, як толькі яму загадаеш. Вельмі паслухмяны рэвізор. Не шкада было пераплаціць яму па зарплатце 2797 рублёў.

Іван Іванавіч аж паморшчыўся ад такіх прызнанняў. Яму, як відаць, вельмі не падабалася такая несумленнасць Апісімава. Таму ён больш сурова запытаў:

— А чаму ж ты набіраў у сістэму масласырпрома людзей з цёмным мінулым і плямамі на сумленні?

Апісімаў пераступіў з нагі на пагу і неахвотна буркнуў:

— Хітрасць... вінават... Снадзяваўся, што людзі з надмочанай рэпутацыяй будуць мяне, як бога, баяцца і для мяне старацца.

— А ведаеш, якую шкоду яны прыносілі дзяржаве?

— Чуў, чуў краем вуха. Напрыклад, Ігнатовіч працаваў галоўным бухгалтарам Шаркоўнічынскага раймаслапрома. Махляр першакласны. Сам краў у дзяржавы і другім данамагаў. Не горш за яго аб'ядае дзяржаву і майстар Казлоўнічынскага маслазавода Канчэўскі, які сцягнуў масла і сала на 7276 рублёў.

Пасля такіх прызнанняў Апісімава намеснік міністра загаварыў афіцыйным тонам:

— Дык скажыце вы, парэніце, таварыш Апісімаў, а што рабіў пачальнік аддзела кадраў вашага трэста?

— Таварыш Генаў? Ён прасіў павысіць яму зарплату. Заяву мне пісаў такую: «Паколькі я чалавек дарослы і сямейны... прашу навялічыць мне зарплату»...

— І ўсё?

— Не, ён данамог мне выжыць з трэста 46 работнікаў.

Добры мяняла. За паўтара года мы толькі ў Шаркоўпчып-скім раймаслапроме памянлі пяць упраўляючых. Мы цацкацца не любім...

— Дык няўжо вы думаеце, таварыш Апісімаў, што пасля гэтага мы з вамі будзем цацкацца? Не, хопіць!! — і намеснік міністра катэгарычна тыцнуў у стол указальным пальцам, нібы ставячы апошнюю кропку.— Такого марпатраўства дзяржаўных сродкаў нельга дараваць!

Пяхай даруюць нам чытачы, а заадно і тав. Цімін, што мы апісалі яго шчырую гутарку з Апісімавым, хоць на самай справе яе не было.

Калі б Іван Іванавіч Цімін сапраўды выклікаў на споведзь Апісімава, дык, напэўна, ён выкрыў бы ўсе гэтыя факты і зрабіў бы вывад, што сямейнасць і падбор кадрў па прыцыне «май сто сяброў» сапраўды прыносіць дзяржаве вялікую шкоду.

СЦЯПАІ СЦЯПАНАВІЧ

Ужо вечарэла, калі Сцяпан Сцяпанавіч вяртаўся з «барахолкі». А каб праўду сказаць, дык ужо не з базару, а з трэцяга ці нават чацвёртага ларка.

Вядома, пасля такога прычасця па яго слядах да хаты можна было накрэсліць вельмі няправільную кривую.

Часам ён спыняўся каля слупа і гразіў:

— Ну, хуліган! Я табе паштурхаюся! Што, аплявуху захацеў?.. — Ацаніўшы накорліvasць слупа, Сцяпан Сцяпанавіч лагодна дадаваў: — То-та ж! Глядзі! — І ішоў далей.

Ён доўга ніяк не мог адчыніць сваю калітку, на якой была прыбіта выразаная з фанеры галава сабакі з ашчэрапай пашчай. Нарэшце, пераступіўшы ў двор, ён пахіснуўся і падпёр плячыма калітку, нібы з вуліцы нехта дамагаўся яе адчыніць.

Здаравенны сабака даўно пачуў гаспадара і ветліва віляў кашлатым хвостом, нацягваючы даўжэзны ланцуг.

— Вось табе што! — Сцяпан Сцяпанавіч выставіў кукіш. Жулік быццам зразумеў, што гаспадар не ў гуморы, пакрыўдзіўся, панура апусціў хвост і сумна паплёўся ў будку.

Ад каліткі да калідорчыка была пракладзена вузенькая, з масніцу, цэментная дарожка, і Сцяпану Сцяпанавічу захацелася чамусьці прайсці якраз па ёй.

Сцяпан Сцяпанавіч адпіхнуўся ад каліткі і... ступіў міма. Зрабіў некалькі крокаў, — сцэжка быццам была зачараванай. Хацеў вярнуцца назад, але толькі азірнуўся, плюнуў і зайшоў у хату.

Жонка, поўная і чырвоная, як пераспелы памідор, сустрэла не так ужо і ветліва:

— Што, справіўся ўжо нападзіцца? Набраўся, п'янчуга!

— Ты чаго зморшчылася, як стары чаравік? — не вельмі сярдзіта спытаў Сцяпан Сцяпанавіч.

— Дурань ты, вось што! Скаціна ты п'яная! — успыхнула жонка.

Каб даказаць, што ён яшчэ такую-сякую логіку мае, Сцяпан Сцяпанавіч заярэчыў:

— Скаціна? Скаціна гарэлку не п'е і п'янай не бывае!.. А я — хто? Ну, хто я? Ка-а-зак! — І, набраўшы поўныя грудзі наветра, гаркнуў: — «Казак лихой, орел степной!..»

— Балван, чаго ты крычыш? Там за сцяной людзі!.. — затыкаючы мужу рот рукой, зашышела гаспадыня.

— Дзе? Якія і-і людзі? — і, успомніўшы, пагардліва махнуў рукой: — Гэта ж кватаранты, а не людзі... А я — гаспадар! Што хачу, тое і раблю!.. І-і-і... у сваім доме...

— Свішця ты, вось хто ты! Папіўся, дык ляж і спи! — нараіла жонка.

— Не-е-е! Я яшчэ пайду сто грамаў...

— Па свеце б ты не хадзіў, цадзілка ты старая! Давай сюды грошы!

Гаспадыня коршунам кінулася на мужа, абедзве рукі запускаячы ў кішэні Сцяпана Сцяпанавіча. А той, не маючы сілы адчапіцца ад яе, крычаў:

— Не чанай! Не чанай грошы, амерыканец ты! Ведзьма! А то... будзе табе дудка, будзе і свісток! — Усвядоміўшы сваю абсалютную немач, заспяваў, прытопваючы: — Мая Мар'я дробна скача!..

Кватарантам за сцяной яшчэ доўга была чуваць валтузня гаспадыні і гаспадара. Ніякай асалоды ад гэтага не было, але ж вушы не заткнеш...

Сцяпан Сцяпанавіч то «драў казла» — спяваў, то на поўную моц уключаў радыёпрыёмнік, тацываў, абшчачіўшы дубовае крэсла. Нарэшце, успомніўшы, што за ха-

лявай бота схаваны чырвонец, выйшаў з хаты, каб у бліжэйшым ларку перакуліць, як ён казаў, «службовых» сто пяцьдзесят грамаў гарэлки...

Далёка за поўнач не мог угаманіцца «казак ліхой, орел степной».

Нельга сказаць, што Сцяпан Сцяпанавіч штодня выстунаў з такім рэпертуарам. На гэта ў яго, відаць, не ханала таленту. Але кожную пядзелю ён праводзіў такой чарай, якой і каня можна было б напаіць.

У буднія дні працаваў. Праўда, нічога карыснага для людзей не рабіў. Купіўшы за паўцаны тры-чатыры пары ботаў з дзюркай ці разрэзам, ён старанна скабліў наждаком, заліваў расплаўленым воскам, замазваў шавецкім грыфам, наводзіў глянец і ў базарны дзень выносіў прадаваць, выгадваючы на кожнай пары на сто — сто пяцьдзесят рублёў.

Часам ён надбіваў надмёткі меднымі цвікамі, адкусіўшы ад іх шляпкі, каб было падобна, што надмёткі — «на вінтах».

Надмёткі яму прыносіў нейкі чалавек. Адразу на дзесяць — дваццаць пар, аддаючы за даволі нізкую цану.

Іншы раз здаралася, што Сцяпан Сцяпанавіч не прадаваў свайго «тавару». Пэўна, міліцыя перашкаджала. Але такое здаралася рэдка. І ў такіх выпадках ён не вельмі бянтэжыўся: у яго заўсёды быў пастаянны заробак — кватаранты.

Уласны дамок ён раздзяліў на дзве кватэры: у адной сам жыў, другую, разгарадзіўшы шалёўкай на тры накойчыкі, здаваў кватарантам і за такую ласку браў з іх на 250 рублёў за кожную «шпакоўню»...

Пасля вайны горад рос як на дражджах: вырасталі новыя заводы, фабрыкі, адкрываліся навучальныя ўстановы, паабанал вуліц узводзіліся рыштавапі новабудоўляў. Усё гэта рабілі людзі, якія штодня, амаль з кожным цягніком прыязджалі на работу і сталае жыхарства ў горад. І, вядома, усім патрэбна было жыллё. Прэтэндэнтаў на кватэры было значна больш, чым кватэр, вось і вымушаны былі людзі прасіць ласкі ў сцяпанаў сцяпанавічаў.

Сцяпан Сцяпанавіч сустракаў такіх людзей ласкава, з радасцю, як дарагіх гасцей. Перш чым назваць цану сваёй «шпакоўні», ён вадзіў новага кватаранта па гародзе, хваліўся кустамі руж, геаргіняў, агрэсту, уласным садком, лавачкай пад вішняй.

— О-о-о, летам тут у нас такое хараство! Бэз, жасмін, ружы!.. жыві і дыхай!..

Паслухаўшы Сцяпана Сцяпанавіча, кватаранту здавалася, што перад ім паэт, а пачуўшы цану за пакой, у яго вушы вялі, як зялёны ліст ад кінятку. Заўважыўшы гэта, Сцяпан Сцяпанавіч дабіваў наймальнікі цынічным довадам:

— Вы, канешне, можаце пахадзіць, нашукаць лепшую кватэру, толькі чэсна скажу, усе, хто здае кватэры, такія жывадзёры, як і я. Усе яны сцяпаны сцяпанычы. Ад нас, брат, пакуль што не ўцячэш!.. Не мне, дык другому будзеш плаціць! І нічога не зробіш. Я, у параўнанні з другімі, яшчэ душу маю. І, улічыце, дровы мае, асвятленне за мой кошт...

Як правіла, кватарант заставаўся.

Апроч апісаных сродкаў існавання, перад Сцяпанам Сцяпанавічам адкрылася новая крыніца лёгкага заробку. Гонар адкрыцця не яму палежыць, а Стасіку, сыну, хлопчыне, які пражыў дваццаць сем зім. За гэты час чатыры зімы правучыўся ў школе, тры — адслужыў у войсках сувязі ў якасці тэлеграфнага слуна, як казаў Сцяпан Сцяпанавіч, зімы тры недзе працаваў: ці то на заводзе, ці то ў майстэрні. Аднак працоўная дысцыпліна, частыя папрокі таварышаў на рабоце так надакучылі, што Стасік плюнуў на ўсё і заняўся спекуляцыяй.

Абзавёўся знаёмствам у адным вялікім магазіне, даставаў рэдкія тавары і выносіў на «барахолку». І хоць заробак даводзілася дзяліць з машэнікамі за прылаўкам магазіна, зарабляў добра...

Пра «сакрэты» сваёй новай прафесіі Стасік мог расказаць падніўшы...

Набыўшы ў хаўрусніка з-над прылаўка адрэз дэфіцытнай тканіны альбо імнартныя боцікі ці чаравікі, ён або тут жа рэалізоўваў іх, або, лянуючыся ісці на «барахолку», перапрадаваў чэк, маючы пэўны «навар» на добрым знаёмстве.

Так і жыла сям'я Сцяпана Сцяпанавіча, не ведаючы ні ў чым нястачы.

Партрэт Сцяпана Сцяпанавіча будзе не зусім закончаным, калі не расказаць, што ён хоць зрэдку, але чытае газету, амаль сістэматычна слухае радыё: таму любіць іншы раз пагаварыць і аб Люксембургскай каралеве, чыю армію ён змясціў бы ў сваім чобаце, і аб міжнароднай на-

літыцы, і аб Амерыцы, каменціруючы ўсё з сваіх чыста абывацельскіх назіцый.

Кватаранты Сцяпана Сцяпанчыча над нільным яго наглядом. Выйдзе часам поччу і праверыць праз вокны — ці позна сядзяць. А яны такі позна не кладуцца спаць. І Сцяпан Сцяпанчыч хмурыцца.

— Ну хай сабе студэнты чытаюць, яны вучацца. А гэтым што трэба? Адпрацаваў сваё, над'еў і спі. Дык жа не, паліць святло, а лічыльнік не дрэмле, шчоўкае.— І Сцяпан Сцяпанчыч заходзіць да кватарантаў.— Познешька, познешька сядзіце...

— Нічога не зробіш, нельга адставаць ад людзей, трэба вучыцца,— тлумачыў кватарант,— адсталых цяпер крытыкуюць, б'юць...

— Правільна, правільна,— згаджаўся Сцяпан Сцяпанчыч.— Але вам за святло трэба пакінуць чацвартную.

— Сцяпан Сцяпанчыч, мы ж дамаўляліся,— пярэчыў кватарант...

— Але ж я не ведаў, што вы адсталы і вам трэба будзе вучыцца.

Калі кватарант не пабаўляў чацвартную, Сцяпан Сцяпанчыч выходзіў на двор і, пачухаўшы патыліцу, рабіў вывад:

— Несвядомыя! З такімі камунізм не набудуеш...— Ён заходзіў у сваю кватэру і выключаў святло ва ўсім доме.

Нагласць Сцяпана Сцяпанчыча не ведае межаў. І сапраўды, хто яе абмяжоўвае? Дырэктара над ім няма, вымоў яму не абвясчаюць, на сходах не крытыкуюць, фельетонаў аб ім не пішучь. Ён жыве сам сабой.

КАРАЛЕЎСКІ СУД ЛІТАСЦІВЫ...

Яна доўга стаяла каля прылаўка ювелірнага магазіна, разглядаючы цудоўныя і казачна дарагія рэчы. І хоць не верылася, што гэтая хударлявая старэнькая міс, так бедна апранутая, можа што-небудзь купіць тут, аднак ювелір, вельмі рухавы для сваёй паўнаты кругленькі чалавечак з заплыўшымі вочкамі, як спрактыкаваны гандляр,

здагадаўся — старая пешта куніць. Ён нават даверліва шануў сваіму прадаўцу:

— Перад смерцю хоча зрабіць некаму падарунак.

І сапраўды, яна напрасіла хрустальную вазу. Трымаючы ў сухенькіх дрыжачых руках дарагую рэч, старэнькая міс доўга разглядала яе з усіх бакоў. І чым больш яна разглядала вазу, тым больш сумнымі рабіліся яе матавыя вочы, а васковы твар, густа спаласаваны маршчынамі, хмурнеў. Нарэшце, нібы баючыся разбіць вазу, міс таронка вярнула яе прадаўцу і выйшла з магазіна.

Ювелір, правёўшы яе пагардлівым позіркам, буркнуў:

— Старая скнара... Пашкадавала ўсё-такі грошай...

Аднак ювелір памыляўся. Міс пашкадавала прыгожую вазу.

Пераходзячы вуліцу, старэнькая міс ні разу не азірнулася на баках. Яна ледзь перасоўвала кволяы ногі, нібы на іх былі не стаптанья чаравікі, а свінцовыя калодкі. На пракожых яна не звяртала ўвагі; у памутнеўшых вачах было столькі абыякавасці і самоты, што не маглі яе крапуць ні зайздрасць да маладосці, ні раскоша багатых. На другім баку вуліцы старая спынілася, не ведаючы, куды навярнуць — направа ці налева.

У мэблевым магазіне, дзе нахла лакам і сталярным клеєм, яна таксама доўга стаяла ў задуменні. Нарэшце адважылася і напрасіла люстра.

Прадавец, высокі суханары мужчына з архаічнымі бакенбардамі, назваў цапу.

— Усё роўна, — ледзь чутна адказала старэнькая міс.

Загарнуўшы ў паперу люстра, прадавец уручыў яго старой, і яна пакіравалася да дзвярэй.

— Выбачайце, міс, але ж вы не заплацілі, спыніў яе прадавец.

— Я не магу заплаціць, — прашантала яна і зноў навярнулася да выхаду.

— Як не магу? А чаму ж вы ўзялі? Тады аддайце назад люстра!

— Не магу, — ізноў прашантала яна.

І не паспеў прадавец што-небудзь уцяміць, як старэнькая міс з усёй сілы ўдарыла шклом аб вугал стала. Гэта было так нечакана, што прадавец спачатку зусім збянтэжыўся; ён пачаў разываць рот так, як гэта робіць рыба, калі яе выцягнуць з вады.

Вакол старэнькай міс, паводзіны якой паказаліся вельмі дзіўнымі і занадта незвычайнымі, зараз жа сабраў-

ся патоўп з'явак — пакупнікі, возчыкі і грузчыкі, якія заўсёды тырчэлі ў магазіне, каб пранапаваць свае паслугі таму, хто набываў сабе шафу ці стол.

Старая міс, нібы спалохаўшыся свайго ўчынку, прыпадняла галаву і спадылба разгублена паглядзела на прысутных, аднак і не заікнулася, каб напрасіць прабачэння за тое, што зрабіла.

Прадавец некалькі разоў пранапаваў старой заплаціць за разбітае люстра, але міс упарта маўчала і адмоўна ківала галавой, ціха, але цвёрда сказаўшы:

— Што хочаце рабіце, а плаціць не буду.

Нарэшце продавец, страціўшы цярыпліваець, паклікаў з вуліцы палісмена.

Праз паўгадзіны старэнькая міс сядзела перад следчым — сэрам Весанам, які дваццаць год свайго жыцця прысвяціў служэнню каралеўскаму правасуддзю. Лысы, з чырвонымі ад патугі, блізарукімі выпуклымі вачыма сэр Весан пры допыце, як звычайна, закусіў ніжняю губу, заплюшчыў адно вока, а другім утаропіўся на вінаватую міс, ад чаго ён сам сабе здаваўся вельмі хітрым і праніклівым. Да канца рабочага дня было дакладна ўстаноўлена імя міс — Элізабет Пірсан, падрабязна апісаны высокім юрыдычным стылем злачынства, паказанні сведак і прызнанні старой міс.

Гэта было ўчора. А сёння сэр Весан са свежай галавой пасля рапішняга кофе ўзяўся перачытваць пратакол допыту злачыннай старой. Доўгая служба юрыста навучыла сэра Весана параўноўваць учынкi людзей з адпаведнымі артыкуламі каралеўскага кодэкса і лёгка высветліць ступень злачыннасці таго ці іншага чалавека.

Аднак учарашні ўчынак Элізабет Пірсан здаваўся вопытнаму следчаму вельмі загадкавым і нават таямнічым. Спачатку сэр Весан западозрыў, што старая Элізабет проста вар'ятка, але медыцынская экспертыза ўстапавіла, што псіхіка старой не парушана. Гэта акалічнасць яшчэ больш зацікавіла следчага. Дзіўным было тое, што старая Элізабет Пірсан ахвотна і шчыра прызналася ў наўмыснасці свайго злачынства і катэгарычна адмовілася заплаціць пацярапеўшаму мэбельшчыку за разбітае люстра, адмовілася яна і растлумачыць прычыну свайго ўчынку. Больш таго, яна выказала гатоўнасць панесці заслужанае пакаранне.

Такія абставіны навялі сэра Весана на думку, што старая Элізабет Пірсан не звычайны злачынца. Вопыт над-

казваў, што яна, папэўна, зрабіла больш цяжкае злачынства — можа, забіла каго, а каб пазбегнуць цяжкай кары і схавацца ад росшуку, яна наўмысля разбіла люстра ў мэблевым магазіне і дала сябе арыштаваць.

Пасля такога лагічнага вываду сэр Весап палічыў сваім гонарам разблытаць гэтую таямнічую справу і з юрыдычнай бездакорнасцю даказаць справядлівасць сваіх падзрэнняў.

Аднак вопытны юрыст сэр Весап памыліўся.

Выклікаўшы старэнькую міс, следчы пачаў паўторны допыт з хітрасцю. Яго твар свяціўся ветлівасцю, лагоднасцю і шчырай адданасцю, якраз так, як ён свяціўся тады, калі сэр Весап збіраўся зайсці ў кабінет каралеўскага пракурора.

Сэр Весап сустрэў старую міс каля дзвярэй і, падтрымліваючы яе за плечы, ласкава прапановаў ёй крэсла. Прыкінуўшыся добразычлівым чалавекам, ён пачаў ласкава распытваць аб усіх падрабязнасцях жыцця аж з самога маленства. Старая спачатку гаварыла неахвотна, часта ўздыхала, часам нават выцірала слязу, але ўкрадлівы і спагадлівы тон следчага падкупіў старую і выклікаў яе на шчырасць.

Яна расказала ўсё.

Больш трыццаці год яна працавала на ткацкай фабрыцы, і хоць у яе быў сын, у якога яна жыла, але не хацела быць абузай, утрыманкай і таму працавала на фабрыцы да таго часу, пакуль дазвалялі сілы і галоўнае — вочы. І ўсё ж дрэнны зрок пачаў часта падводзіць яе, — з-пад умелых некалі рук выходзіў брак, — таму прыйшоў час, калі яе з фабрыкі зволілі.

Апошнія пяць год яна сядзела дома, дапамагаючы па меры сіл весці хатнюю гаспадарку. Але восенню мінулага года старая заняджала, і яе надоўга завезлі ў бальніцу. За той час, пакуль яна ляжала ў бальніцы, здарылася вялікае няшчасце. Аднойчы ўначы мора хлынула на ўзбярэжжа і бязлітасна знішчыла ўсю ўсходнюю частку горада. Сын і ўся сям'я загінулі ў час наводкі. Старая засталася без прытулку, без апекі...

Страшнае гора падламала апошнія яе сілы. Месяц яна хадзіла, выпрошваючы ў людзей міласціну, але няшчасных было настолькі многа, што на старую не звярталі ўвагі, і яна рашыла знайсці прытулак... у турме. Усё-такі — не на вуліцы начаваць, усё-такі — там нейкі кавалак

хлеба дадуць. Для гэтага яна пайшла на злачыства — разбіла ў мэблевым магазіне люстра.

Выслухаўшы да канца расказ старой, сэр Весап ад расчаравання крыху спахмурнеў. Аднак не верыць ён ёй не мог. Кожнае слова было напоўнена пачуццём асуджанасці, безвыходным горам і надзеяй на чалавечую спагаду.

— Ну, што ж, — нарэшце суха сказаў ён, — каралеўскі суд літасцівы. Улічыўшы вашы абставіны, вас, панюна, апраўдаюць.

Ад такіх слоў старая збянтэжылася, па вачах паказаліся слёзы, і яна пачала прасіць следчага:

— Злітуйцеся, сэр! Пашкадуйце маю старасць, дайце мне прытулак. Не выганяйце на вуліцу. Мне ўжо не доўга засталася жыць.

Калі сэр Весап застаўся ў кабінце адзін, ён прагнаў ад сябе жаласць: юрыст не павінен паддавацца пачуццям. Сэр Весап разважаў цяпер, як служка каралеўскага закону.

— Яна зрабіла замах на прыватную ўласнасць. А прыватная ўласнасць — акапамічная аснова Брытанскай імперыі. І той, хто падымае руку на гэтую аснову, павінен панесці пакаранне.

Невядома, як сфармуліраваў сэр Весап абвінаваўчае заключэнне, але назаўтра суд прыгаварыў Элізабет Пірсан да шасці месяцаў турэмнага зняволення.

Так, старая Элізабет Пірсан была задаволена — каралеўскі суд аказаўся літасцівым.

Не менш задаволеным застаўся і сэр Весап — ён выканаў свой абавязак.

ВЯСНОВЫМ РАНКАМ

Прыйшла вясна, ветлівая, ласкавая, ясная, шчодрая: абнаўляецца зямля, абнаўляецца жыццё...

Хораша пабыць у полі вясновым ранкам, паслухаць, як у блакіце шчабеча, заліваецца жаваранак. Паглядзіш па шырокія прасторы, ахутаныя лёгкай смугой над ясным сонейкам, і душа напаўняецца пачуццём таямнічага чакання нечага светлага, радаснага...

З дзядзькам Сяргеем мы спаткаліся на полі. Ён агля-

даў на сваім участку пасевы пасля баранавання і, як відаць, быў вельмі задаволены. Як я заўважыў, і ў яго душа была настроена на паэтычны лад.

— Шуміць,— сказаў ён,— набіраецца сілы. Добрае жыта будзе. Як думаеш, га? То-та ж... Яно, брат, як і чалавек, ласку любіць, увагу...

Мы збочылі, каб прапусціць фурманку, на якой сядзеў інвалід Ціхон. На калёсах гарой былі накладзены фанерныя скрыпкі, мяшкі, вялікія пакункі, загорнутыя ў рудую паперу.

— Што вязеш, Ціхон? Шаўкі-бастопы ці цукеркі?

— Усяго патрохі. Заходзьце ў магазін, добрае зелье прывёз — грузінскае васемнаццаты пумар,— пахваліўся Ціхон.

— Ат, гэта для забаўкі. Мне б больш сярдзітае,— усміхнуўся стары.

Фурманка праехала. Дзядзька Сяргей закурыў і, узяўшы мяне пад руку, павёў на полі.

— Не спраўляецца вазіць,— кіўнуў у бок фурманкі дзядзька Сяргей.— Трэці раз на тыдні ездзіў у райсаюз. Кушыць болей сталі. Штогод цэны зніжаюцца. Як думаеш, чаму?

Мой адказ яго не зусім задаволіў. Ён хітравата падміргнуў і пачаў тлумачыць па-свойму:

— Вядома, багацейшымі сталі, і прадуктаў болей, і тавараў. Але, брат, не ў тым сакрэт. Чалавек цяпер другую цану мае, чалавек даражэйшым стаповіцца. Вось чаму. Калі чалавека лічыць нізашто, тады рэчы бяруць над ім уладу. А ў нас, як бачыш, чалавек узяў уладу над рэчамі.— Дзядзька Сяргей доўга ішоў моўчкі, аб печым успамінаючы, і потым дадаў:— Ты малады, не помніш таго... А я помню... Помню, якую ўладу мела над чалавекам зямля. З іконамі, з малітвамі да яе хадзілі, прасілі, каб урадзіла. Бог і зямля роўнымі былі для чалавека. А цяпер...— дзядзька Сяргей усміхнуўся і жартаўліва дадаў:— Цяпер я сам бог. Што закажу ёй, тое і дасць.— Хоць сказаў ён гэта жартаўлівым тонам, але ў адказе адчувалася яго сіла і ўлада над зямлёй. Прыемна было слухаць яго спакойны голас, яго ўпэўненыя разважанні.

Зрабіўшы яшчэ адну доўгую паўзу, дзядзька Сяргей печакапа загаварыў зусім аб іншым:

— А там і цяпер чалавека нізашто ставяць. Вазьмі хоць бы тых жа французаў ці англічан. Што год, то тужэй і тужэй зацягваецца нятя на простым чалавеку. Чытаў у

газеце? За насляваенныя гады ўсё падарожжа амаль удвая. Шкада людзей.— У голасе дзядзькі Сяргея чуліся снагада і нават прыкрасць.— Вядома, гэта іх справа ладзіць сваё жыццё. Ад імперыялістаў літасці чакаць няма чаго, самім трэба... Ды яны, відаць, і самі зразумелі, што правіцелі іхнія нічога не варты, калі ўсё даражэе. Грошца на іхняму ўраду.

Такое параўнанне вартасці ўрада і цэні на тавары мне надабалася. Дзядзька Сяргей заўважыў гэта.

— Часам успамінаеш простых французаў, італьянцаў, думаеш пра іх... Хутчэй бы яны ўжо навялі парадак. Што там цацкацца... Уздыхнулі б лягчэй. Прагналі б з свае зямлі бізнесменаў, ды і ладзілі б сабе жыццё. Глядзіш — і Амерыка ўціхамірылася б.

У небе пачуўся рокат самалёта. Дзядзька Сяргей задраў галаву, прыжмурыўшыся, паглядзеў і сказаў:

— Наш. Зараз пачнём падкормку пасеваў. Вунь бачыш дзяўчат са сцяжкамі? Гэта рэгуліроўшчыкі нашы, сігнальшчыкі. Вось як... Запраглі мы і самалёт. Вялікая палёгка чалавеку.

А жаваранак звініць, свідруе блакіт. Дзядзька Сяргей задзірае бародку, каб угледзець яго над сонцам. Але дзе ты яго ўбачыш! Жартаўлівае сонца казыча ў носе залацістымі пасмамі праменняў. Дзядзька пабірае поўныя поздры свежага наветра і чхае раз, другі, трэці...

— Будзь здароў!

Дзядзька Сяргей кіўнуў галавой.

— От, чарцяка, куды забраўся. Весеялун!

Стары прысеў, ласкава правёў рукой па кусціку руці.

— Скажы ты, вясна... Ану, прыгледзься... Бачыш, як вышростаюцца кволыя сцябліпкі, як цягнуцца яны да сонца, пабіраюцца сілы, зелянеюць. А прыкладзі вуха да зямлі — пачуеш, як варушацца маладыя карэньчыкі, як п'юць яны сокі шчодрай зямелькі...

Слухаючы дзядзьку Сяргея, здавалася, што і ён глыбока пусціў карэні ў зямлю і не адарвеш яго, не зрушыш з месца гэтага дужага, каржакаватага чалавека. Лёгкі ветрык пяшчотна варушыць яго валасы, крапутыя сівізной.

Недзе за ўзгоркам спакойна і роўна грукоча трактар. Яго не відаць, але ён тут зусім блізка; вунь стайкі і пакоў і гракоў адстаюць ад яго, узлятаюць, садзяцца на раллю і зноў узлятаюць.

— Колькі добра будзе! — стары ледзь прыкметна кіў-

пуў галавой і навольна абвёў вачыма шырокае зялёнае поле.

— Усё, што расце, усё, што цвіце,— усё для чалавека, для яго шчасця.

ПЕРАД СВІТКОМ СУДДЗІ

Не так даўно Мінск віншаваў сваіх лепшых майстроў спорту. Старшыня Камітэта па фізічнай культуры і спорту пры Саўеце Міністраў БССР Капаплін выдаў загад, у якім гаварылася:

«У сувязі з выдатным выступленнем на фізкультурным парадзе прэміраваць намесніка старшыні камітэта Пякрасава В. А. 2800 рублямі...» І далей былі пералічаны прозвішчы яшчэ дваццаці сямі ўзнагароджаных.

Трэба думаць, усе ўзнагароджаныя паказалі ўзоры срытнасці, сілы і вынослівасці?.. Напэўна, гэтыя трыумфатары — новыя рэкардсмены, увенчаныя лаўровымі вянкамі? Вось яны: галоўбух А. П. Петрасяк, бухгалтар І. С. Басінкевіч, загадчык склада Д. І. Верабейчык, а затым касір, работнікі забеспячэння, кладаўшчыкі, шафёры і многія іншыя работнікі апарату камітэта.

Можа, у Беларускам камітэце так расквітнела фізічная культура, што нават бухгалтары і загадчыкі складаў яго апарату ставяць усесаюзныя рэкорды? Не зусім так. Гэтыя таварышы не засвоілі нават ранішняй фізкультурнай зарадкі.

І ўсё-такі адзін рэкорд пастаўлен тым, хто лічыцца ў спісе. Рэкардсмен — лідзіруючы ў спісе Васілій Афанасьевіч Пякрасаў. За ўсю сваю пялёгкую кіруючую фізкультурную дзейнасць ён дасягнуў немалых вынікаў у асобым, ім жа вынайдзеным відзе грабнага спорту. Гэты новы від дае магчымасць грабці пры ўсякім надвор'і, ва ўсякую пару года — і ўзімку, і ўлетку. І прытым не патрэбна лодак, байдарак, водных баз, басейнаў... Былі б толькі матэрыяльныя базы: склады і дзяржаўная каса.

У спорце Пякрасаў засвоіў толькі адно: ён ведае — спорт карыстаецца любоўю і падтрымкай савецкага народа і савецкіх арганізацый. І вось Пякрасаў энергічна спе-

кулюе на любові да спорту. Ніякрасаў не толькі заграбае сам, ён і надграбае для патрэбных людзей.

Адразу пасля таго, як Ніякрасава прэміраваў старшыня Камітэта Канаплін, Ніякрасаў выдаў загад аб узнагароджанні Канапліна сумай у 2000 рублёў. Як гавораць снартсмены, намеснік старшыні сквітаў лік.

Грабцы, надобныя да Ніякрасава, любяць размах. Шырокая натура Ніякрасава ніяк не ўкладваецца ў рамкі дзяржаўных законаў. І вось заключаюцца дагаворы з прыватнікамі. Нейкім Паповай О. М., Касцецкай Г. З. даручаецца расфарбоўка пад трафарэт парадных сукенак, сарочак і іншых відаў вопраткі. Толькі па адным з заказаў і прытым адной толькі Касцецкай, паводле самых скромных разлікаў, заплачана 70 450 рублёў, а ўсяго яна атрымала каля 245 тысяч рублёў. Ну як жа пасля гэтага не адзначаць прэміяй паслужлівых грабцоў з каманды Ніякрасава — галоўбуха, бухгалтара і касіра?

У 1954 годзе за поспехі ў развіцці футбольнага спорту было прэміравана некалькі чалавек. Урачыстая цырымонія прэміравання выглядала вельмі своеасабліва. У кожнага, хто атрымліваў грашовую ўзнагароду, бралі 10 працэнтаў у «фонд дзядзі Васі», г. зн. у карысць Ніякрасава. Так, рэкардсмен-грабец незаконна «зарабіў» каля 10 000 рублёў.

Карысць новага віду грабнага спорту яго вынаходца ацаніў дасканала. Ніякрасаў даўно забыўся, як купляць рэчы за свае грошы. Ён прыходзіць на склад і абменьвае баш на баш пашарпаную старызну на шаўковыя вышытыя сарочки, новенькія бастонавыя белыя касцюмы...

Шчодрасць і шырыня патуры намесніка старшыні набыла зайздросную вядомасць. Заходзіць патрэбны чалавек у гасцінны яго кабінет і гаворыць:

— Фізкультпрывітанне!

— Таго і Вам жадаю. Чым магу служыць?

— У дарозе растраціўся. Грошай бы...

— Цяжка аформіць,— уздыхае Ніякрасаў.

— Але сабе ж вы, Васілій Афанасьевіч, афармляеце.

— Дам, дам! — перапыняе яго Васілій Афанасьевіч.—

Не вы першы, не вы апошні. Дзесяткі тысяч за дэбіторамі.

— Дзякуй! Даруйце ўжо...

— Дарусм.

І, сапраўды, даруюць.

Усім удзельнікам фізкультурнага параду захоўвалася зарплата па месцы асноўнай працы. Але вось шчодры Ніякрасаў наперакор урадавым настановам выплаціў да-

даткова каля 85 000 рублёў за кошт камітэта. І таксама невынадкова. Лік выйграшых ачкоў прыпісваўся не столькі спартсменам, колькі фізкультурнікам. Камандны ж склад беларускай спартыўнай дэлегацыі быў укамплектаваны з работнікаў камітэта.

Пякрасаў і іншыя працяляюць выключную выдумку і вынаходлівасць на заграбаванні дзяржаўных грошай. Многія спартсмены на розных прычынах не змаглі прыняць удзелу ў фізкультурным парадзе. Усе яны ў свой час атрымалі лоўнасцю спартыўную форму, за што і распісаліся ў ведамасці. Пасля гэтую форму яны здалі. Аднак ведамасць на выдачу захавана ў справаздачнасці. Так, некалькі ўзмахаў рукамі (не вёсламі) — і заграбаецца салідная сума. Пякрасаўскія грабцы перасягнулі нават Чычыкава. Таму даводзілася таргавацца і плаціць за мёртвыя душы, а фізкультурдзядзькі ўпісваюць у раздатачныя ведамасці неіснуючых асоб і грэюць на гэтым рукі.

Па ўсім Савецкім Саюзе разгарнуўся шырокі ўсенародны рух за эканомію, а дзялкі з Беларускага камітэта па фізічнай культуры і спорту трапжыраць грошы, не лічачыся ні з чым. Дрэшны прыклад заразлівы. Ад рэспубліканскага камітэта не адстаюць і абласныя. Раскраданні і незаконнае выдаткаванне дзяржаўных сродкаў толькі ў абласных камітэтах па фізкультуры і спорту Беларусі аднялі ў дзяржавы велізарныя сродкі.

У спартыўных спаборніцтвах ёсць добрае правіла: суддзя строга сочыць за выкапаннем правілаў і карае парушальнікаў. Але ў Беларускам камітэце па фізічнай культуры і спорту не снышаюцца заклікаць гэтых парушальнікаў да парадку. А свісток суддзі быў бы тут вельмі да месца.

ШАСЦЯРОІКА

З запісной кніжкі пісьменніка

На тарфяніках Любаншчыны вырасла цудоўная кукураза. Старшыня калгаса імя Молатава т. Кнышэвіч вадзіў на полі і паказваў участак за ўчасткам. Сакратар райкома, старшыня райвыканкома і дырэктар МТС задаволена ўсміхаліся, але не вельмі выказвалі сваё захапленне. Рухавы

старшыня калгаса не скрываў сваёй радасці. Ён то выламаў здаравешны пачатак, вылуштваў яго і паказваў пачальству, то, схываўшыся ў кукурузным гушчары, крычаў:

— О, як у лесе! Глянеш утару — шапка валіцца! — і ён задзіраў галаву, і шапка сапраўды валілася.

— Цэнгнераў дваццаць пяць пачаткаў будзе і тоі пяцьдзсят сіласнай масы з гектара. Як вы думаеце, будзе? — цікавіўся старшыня.

— Так, кукуруза вырасла добрая, — спакойна згаджаўся сакратар райкома. — Толькі парадак ёй трэба даць. А як у вас з сіласаваннем?

— Сіласуюць ужо. Думаю, управімся, — сказаў дырэктар МТС.

— Ну вось, дырэктар абяцае ўправіцца, — у быстрых вачах старшыні хаваліся пейкія хітрыкі. — Можна, пойдзем паглядзець, як упраўляюцца механізатары?

За будынкамі фермы навалена цэлая гара кукурузы, падвезенай да сіласарэзкі. Трактарыст сядзеў, прытуліўшыся да задняга кола трактара, і спяваў:

— «Я нікому не скажу пра сваю тугу...»

— Ну, што? Стаім? — прывітаўшыся, запытаў сакратар райкома.

— Трохі стаім, трохі сядзім, — павесела пажартаваў трактарыст.

— Даўно?

— Ды ўжо трэці дзень. Шасцярэнька паламалася ў сіласарэзцы.

Дырэктара МТС чамусьці зацікавіла сцяблінка кукурузы над нагамі, ён нахіліўся, падняў і пачаў яе ўважліва разглядаць. З сіласнай траншэі, напалавіну засыпанай рэзанай кукурузай, высунулася галава старога калгасніка.

— Уга, колькі пачальства адразу прыехала! — здзівіўся ён. — Дзень добры вам! — і, падмігнуўшы свайму старшыні, сказаў: — Ну, цяпер, напэўна, пусцім сіласарэзку, а? Уся ўлада тут.

— Ну, што маўчыш, дырэктар? Людзі чакаюць, — запытаў сакратар райкома.

— Няма ў нас запасной шасцярэнькі. Што я магу зрабіць? — апраўдваўся дырэктар МТС.

— А такое дабро! — калгаснік разгроб рэзаную кукурузу, засунуў глыбей руку, выцягнуў жменю сіласу, панюхаў і аж крэкнуў ад прыемнасці. — А-ах, якое дабро! Чысты адзікалон! А прападзе! Тут жа нашы тысячы ляжаць. Бітоны малака. А шасцярэнька — што? Капейка.

І праз якую капейку — тысячы пагііюць. Тут нашы жартавалі: кукуруза — неспакойная культура. А я вам скажу — эканамічная яна культура, вельмі рэнтабельная! — Слова «рэнтабельная» стары гаварыў з нейкім асаблівым смакам. — А вось механізатары нашы не рэнтабельныя. Папсуюць дабро. Гэта ж кансерва, багацце, а не якая-небудзь капесчная шасцярэнька.

— Ведаю, ведаю, сам бачу, — не стрываў дырэктар МТС. — Я ўжо тэлефон разбіў, звонячы ў абласное ўпраўленне і ў Сельгасснаб. Няма, не даюць шасцярэнек. А я што? З неба дастану?

— Ну і што, прападаць дабру?

— Не прападзе. Зараз прыгоняць сіласарэзку з іншага калгаса. Я ўжо даў распараджэнне.

— То іншая справа, — стары адышоў убок.

— Таварыш сакратар! От я забіраю сіласарэзку ў іншым калгасе. Гэта ведаеце, што выходзіць, як у бога за назухай. Ім што? План сяўбы кукурузы давялі, план будаўніцтва траішэй вызначылі, а потым пачарцілі зводчкі і сядзяць, чакаюць ад нас лічбаў. А колькі ў нас сіласарэзак і клубнярэзак, ці ёсць да іх запчасткі — гэта, відаць, у зводку не трапляе.

ВЫБАЧАЙЦЕ, КАЛІ ЛАСКА!

ЗАГАДЧЫКУ РАЙСЕЛЬГАСАДДЗЕЛА ДЗ-СКАГА РАЁНА

Добры дзянёк, шапоўны Пётр Кузьміч! Дазвольце Вас навіншаваць з надыходам цудоўнейшай пары года — вясны. Вы ўжо і самі, пэўна, заўважылі, што сонейка пала-скавела, падабрэла. Без спазнення прыляцелі з выраю гракі, ішпакі, жаўранкі і іншая пярнатая жыўнасць і весела, дзелавіта загаманілі на вясновыя тэмы. Нават вароны і тыя прызналі, што вясна — гэта ўжо факт. Фа-акт! Яны, вядома, у вырай не ляталі і сяк-так тут зіму праваронілі, а цяпер заварушыліся.

Праўда, Вы таксама ў вырай не ляталі, а зімавалі дома і, пэўна, не столькі ад злога намеру, колькі ад сваёй найўнасці, думалі, што вясны ў гэтым годзе зусім не будзе.

Таму грывнула яна вельмі неспадзявана для Вас. Вы чакалі не вясны, а дырэктывы аб вясне. Затое і вясна Вас, Пётр Кузьміч, крыху падкузьміла, — не чакае, хоць работы ў Вас — неначаты край. Асабліва з планами веснавой сяўбы.

Вы забыліся пра адну прыказку, якую вельмі любіў наўтараць Ваш дзед: «Рыхтуй сані летам, а калёсы зімой», і таму плана веснавой сяўбы зімой не рыхтавалі.

Толькі 6 сакавіка Вы дагадаліся, што вясна ўсё-такі будзе і ў гэтым годзе. Апрача таго, Вы ўспомнілі яшчэ і пра тое, што план веснавой сяўбы павінен быць даведзены да кожнай гаспадаркі Вашага раёна не пазней 10 сакавіка.

Каму-небудзь другому было б не пад сілу рашыць такую складаную задачу ў такі кароткі тэрмін, але Вы, як кажуць, не лыкам шыты, хутка дадумаліся.

6 сакавіка Вы напісалі цыркуляр усім сельсаветам. Там найстражэйшым чынам патрабавалася, каб «за адзін дзень развярстаць план па вёсках, а ў вёсках па кожнай гаспадарцы»; затым за другі дзень «па спіску пад распіску аб'явіць кожнаму селяніну з тым, каб усе ведалі пра свой план».

І нарэшце за трэці дзень усе тыя «спіскі і распіскі прыслаць у аддзел сельскай гаспадаркі». 8 сакавіка гэтая дырэктыва была на руках у старшынь сельсаветаў.

Хоць топ Вашай дырэктывы быў суровы, але ў сельсаветах яе сустрэлі несур'ёзна. «Ну і жартаўнік наш Пётр Кузьміч!» — казалі там.

Выбачайце, калі ласка, паважаны Пётр Кузьміч, але нас таксама вельмі цікавіць: Вы пажартавалі з гэтай дырэктывай ці сур'ёзна пісалі? Калі ўсур'ёз, то скажыце, калі ласка, Вы адны думалі ці Вам хто дапамагаў? А калі зусім не думалі, то цікава, што ж Вы рабілі цэлую зіму?

Выбачайце, калі ласка, але мы вельмі ненакоіліся, каб Вы следам за зімой і вясну не праваронілі са сваімі дырэктывамі ў стылі «надпісана — і збыта з рук». Бывайце здаровенькі і не забывайцеся, што пасля вясны абавязкова прыйдзе лета. Так ужо здаўна вядзецца, і добрыя людзі да гэтага прызвычайліся, як прызвычайліся да свочасовага планавага гаспадарчых работ. Ох, гэта плапаванне!..

СТАРШЫНІ КАЛГАСА «СПАРТАК» КАР-СКАГА РАЁНА

Эх, Аўхім, Лўхім! Да чаго Вы дажылі, да чаго дастукаліся! Ні навагі Вам, ні аўтарытэту. Які ж Вы тады кіраўнік, які ж гаснадар, калі рэпутацыя Ваша падмочана. А падмачылі Вы яе гарэлачкай. Загубіць яна Вас, калі не ачухасцеся. Паслухайце добрую параду ды гляньце хоць раз цвярозым вокам на тую справу, што Вы творыце, накуль не позна. З п'яных вачэй Вы нават не разгледзелі, што прысмакталіся да Вас (а хутчэй да калгаснай гаснадаркі) махляры ды абібокі, як ракушкі да днішча баржы. Няўжо Вы не можаце ачысціцца ад прайдзісветаў Мікіты і Анціпа, якія не жадаюць добра ні Вам, ні калгасу? Адзін з іх палазы і абады гне, ды яшчэ як гне! Толькі не ў той бок, не ў калгас. Другі ж зачасаўся ў ваўначоску і прыбыткі з яе ўсё вычэсвае ў сваю кішэню. Ці не з Вамі ён прапівае тую прыбыткі, га?

Дарэчы, у Вас улік які-небудзь вядзецца? Хто ім займаецца?.. Два рахункаводы... Так, так.

Калі верыць вашай канцылярыі, дык кожная свіння з калгаснай фермы з'ядала штодня па чатыры, а то і шэсць кілаграмаў мукі і макухі. А колькі бульбы з'ядае, дык і падлічыць нельга, бо ў канцылярыі гэта невядома. І ўсё-такі паглядзіш на свіней з вашай фермы, дык дзіву даешся — да чаго ж яны худыя. Невыпадкова пяць штук ціха сканалі, каб не быць повадам для снісання прадуктаў.

Цікава, якія ж такія свінні з'елі ўсё тое дабро?

Дарэчы сказаць, з буйной рагатай жывёлай у Вас таксама не ўсё чыста! Ой, не чыста! Дзвюх кароў і чатырох цялят таксама давялі да магілы, а астатнія захварэлі на лішай, іх заядаюць паразіты.

Няўжо Вы, тав. старшыня, не ведасце, што ў калгасе з паразітамі трэба весці суровую барацьбу, барацьбу на поўнае знішчэнне іх? А нара б гэта ведаць!

У Вас, як кажуць, куды ні кінь — усюды клін. Сельскагаснадарчы інвентар да веснавой сяўбы не адрамантавалі, хамутоў і пастромкаў не хапае, угнаенні на поле вывезлі не поўнаасцю.

На што ж Вы, Аўхіме, спадзяваліся? Ці не на тое, што поле ўгнояць птушкі, якія прыляцелі з выраю, а забарануюць гракі ды вароны?

Адкуль ні паглядзі, відаць — нікудышны Вы кіраўнік, нядбалы гаснадар. У народзе ў такіх выпадках кажуць:

злазь з даху, не псуі гонту. Вы не чулі? Трэба прыслухоўвацца, уважліва прыслухоўвацца да таго, што гаворыць народ.

Бывайце цвярозенькі, паважаны Аўхіме! З нецярпліваасцю чакаем ад Вас адказнасці, а ад райсельгасаддзела адказу.

Выбачайце, калі ласка, за шчырае пісьмо. Можна, яно Вам і дапаможа. Хоць кажуць: можна на двое варожа.

ЗАГАДЧЫКУ СЕЛЬСКАГАСПАДАРЧАГА АДДЗЕЛА АС-ЦКАГА РАЙВЫКАНКОМА

Не аглядайцеся на баках, Мікалай Васільевіч, іменна да Вас мы і звяртаемся. Выбачайце, калі ласка, за спазненне, але ж, як кажуць, лепш позна, чым ніколі. Вы, магчыма, і не чакалі нашага пісьма, таму выглядаеце, быццам школьнік, у якога на экзаменах знайшлі шпаргалку. Праўда, Вы з гэтага ўзросту даўно ўжо выйшлі і чарніліцу на гузіку не носіце, на Вашым загадчыцкім стале мапументам стаіць багаты пісьмовы прыбор, але тое-сёе з кепскіх звычак дрэннага школьніка ў Вас захавалася і цяпер.

Каб не гаварыць наогул, пачнём з прыкладаў па арыфметыцы. Невядома, хто Вас вучыў гэтай мудрасці, але сакрэтам звычайнага складання Вы і да гэтага часу не авалодалі і робіце такія памылкі, за якія Вас у старой школе паставілі б у куток на калені, ды яшчэ на грэчку.

Вось прыклады. Вам трэба было рашаць задачу, важную, дзяржаўную: арганізавана правесці веснавую сяўбу і ў самыя сціслыя тэрміны. Быў даведзены і графік.

Трэба сказаць, што задача гэта нялёгкая, экзамен сур'ёзны. А рашылі вы яе не так, як трэба. Распачалася сяўба, пачалі прыходзіць да Вас зводкі з сельсаветаў і калгасаў раёна. Падсумавалі Вы лічбы, азірнуліся на баках і заўважылі, што ў суседніх раёнах справы куды лепшыя, чым у Вашым. Занепакоіла гэта Вас, засмуціла. Вельмі ўжо не хацелася Вам быць сярод адстаючых. Вядомая справа, адстаючага б'юць. Тады Вы заплончылі вочы ад сораму і... напісалі ў зводцы для вобласці на 1407 гектараў больш, чым было пасеяна на 15 красавіка.

25 красавіка, складаючы лічбы з калгасных і сельсавецкіх зводак, Вы ізноў «памыліліся» на 2579 гектараў. Адпаго толькі льну на гэты дзень Вы «засеялі ў зводцы» замест пяці аж дваццаць гектараў.

На 1 мая Вы яшчэ раз паўтарылі такую ж памылку.

У школе звычайна настаўнік сочыць за тым, як вучань рашае задачу, правярае яго кемлівасць. Дзяржава таксама, як добры настаўнік, сочыць і правярае выкананне задач. Для гэтага існуе ўлік, справаздачнасць і адпаведная дзяржаўная ўстанова — ЦСУ СССР.

А вось Вы, паважаны Мікалай Васільевіч, чуючы за сабой грашкі, некалькі дзён не дапускалі інспектара ЦСУ да Ваших зводак, пабойваліся, каб не вышлыла наверх Ваша «кемлівасць». Пакуль райінспектар дабівалася да Ваших зводак, Вы зводзілі канцы з канцамі — перапраўлялі лічбы ў калгасных зводках, але і гэта не дапамагло.

Карацей кажучы, з першым дзеяннем арыфметыкі ў Вас не ўсё добра. У школе за такое складанне вучню ставілі б двойку ці зусім адзінку і пасадзілі б на месца. А Вы ж не школьнік. Якую ж Вам адзнаку паставіць?

Ах, Вы самі ведаеце? З уласнага вопыту? Цікава, цікава...

Значыцца, у мінулым годзе за такія ж «памылкі» пры сяўбе азімых Вы атрымалі суровую вымову? Вам запісалі такую адзнаку і пасадзілі на тое самае месца, гэта значыць пасадку, на другі год?

Выбачайце, калі ласка, за шчырасць, — на першы раз, магчыма, гэтага было даволі, — трэба ж было навучыць, але дзіўна — чаму і сёлета мірыцца з такім другагодніцтвам Маладзечанскае абласное кіраўніцтва сельскай гаспадаркі?

Мікалай Васільевіч, чаму Вы так неспакойна сябе адчуваеце і азіраецеся па баках, быццам шукаеце снагады? Ага, вось яно што! Не Вы першы, не Вы апошні аматар на штучным завышэнні лічбаў у справаздачнасці. Сапраўды, хоць рэдка, але такія індывідумы сустракаюцца.

Такое ж пісьмо з нецярпліvasцю чакалі кіраўнікі Давыд-Гарадоцкай МТС. Але мы лічым за лепшае надрукаваць вытрымку з пісьма пракурора Пінскай вобласці, які каратка і ясна наведамляе, што «кіраўнікі Давыд-Гарадоцкай МТС дапускалі антыдзяржаўную практыку прыніскі да дзяржаўнай справаздачнасці, штучна завышалі паказчыкі выканання плана трактарных работ за кошт нібыта праведзенай у калгасах раскарчоўкі, у той час калі ніякай раскарчоўкі не рабілася.

На ўстаноўленых фактах заведзена крымінальная справа, расследаванне якой даручана пракурору Давыд-Гарадоцкага раёна».

Сказаць па праўдзе, Вам весялей не стала ад таго, што знайшоўся «мудрэц», падобны да Вас.

Жадаем Вам, шаноўны Мікалай Васільевіч, сур'ёзна вывучыць не толькі правілы арыфметыкі, але і савецкія законы.

СТАРШЫНІ Л-СКАГА РАЙСПАЖЫўСАЮЗА

Добры дзень, Аляксандр Дзмітравіч!

Пішу я Вам і вельмі баюся, каб Вы не падалі на мяне ў суд за мае сардэчныя словы... Хаця які там можа быць суд, калі гутарка ідзе паміж памі сам-пасам, без прысутнасці Вашых падначаленых, якія вельмі ўжо лёгкія на нагу прыбегчы ў суд і быць за Вас сведкамі...

Я звяртаюся да Вас, Аляксандр Дзмітравіч, па сутнасці Вашай справы, якую разбіраў парсуд. Заварылася гэтая каша ў дзень справаздачнага сходу праўлення райспажыўсаюза. Памятаеце, Аляксандр Дзмітравіч, такі малюнак: у фэе клуба — буфет, на сценах — дыяграмы і плакаты на гандлёвыя тэмы, на твары ў Вас — самаўпэўненасць і задаволенасць. У наяўнасці быў поўны асартымент Вашых ласкавых слоў і ўсмешак розных адценняў. Амаль у кожнага ўпаўнаважанага на справаздачны сход Вы, Аляксандр Дзмітравіч, прасілі, як у гарачую пару ніць:

— Толькі, калі ласка, паболей крытыкі! Крытыкуйце, не гледзячы на персоны! Не зважаючы на персоны! Не баючыся персон!..

Такія Вашы заклікі да крытыкі ці не былі толькі сама-рэкламай? Нібыта глядзіце, людцы, які я справядлівы!..

Цэлую гадзіну Вы, Аляксандр Дзмітравіч, чыталі справаздачны даклад. Прамова Ваша цякла плаўна, без напружання, толькі час ад часу па снакойнай гладзі прамовы з'яўляліся адзнакі крытыкі ў адрас нямногіх (тых, якія не прысутнічалі на сходзе) работнікаў гандлёвай сеткі. Адным словам, усё ішло як па масле.

— Мы працавалі на ўсіх сто працэнтаў! Прыбытку ў нас — 100 тысяч...

А ў канцы прамовы была і гарчыца.

— Але страт і растрат у нас таксама 100 тысяч рублёў, — жаласлівым голасам ціхенька прызналіся Вы.

Чаму так многа страт і растрат — Вы, Аляксандр Дзмітравіч, не казалі. На данамогу Вам прыйшоў пайнік тав. Капейкін. Не баючыся Вашай персоны і замест «не гледзячы», паказваючы на яе пальцам, тав. Капейкін рас-

казаў сходу, як Вы, Аляксандр Дзмітравіч, абаранялі рас-
тратчыкаў, і выставіў супраць Вас дзесяткі фактаў: і тое,
як вы не хацелі бачыць злачынстваў рэвізора-кантралёра
пейкага прайдзісвета Шылы, і тое, як Вы, насуперак ра-
шэнню праўлення райспажыўсаюза, узялі зноў на работу
рэвізорам хабарніка і п'яніцу Зіноўева, і тое, што Ваша,
Аляксандр Дзмітравіч, персана не плоціць на працягу
двух гадоў кватэрнай платы і бясплатна карыстаецца ма-
тэрыяламі, дрывамі райспажыўсаюза і што Ваша вяль-
можнасць часценька, нібы ідалу, робіць паклоны гарэ-
лачцы...

Вы, Аляксандр Дзмітравіч, прабавалі перапыніць вы-
ступленне Капейкіна, аднак гэта Вам не ўдалося. Ну і
Капейкіп! Ён да канца раскрыў прычыны, чаму такія
дрэнныя ў райспажыўсаюзе справы.

А пеўзабаве ў раённай газеце «Кліч Радзімы» была
змешчана за подпісам Палціннікава карэспандэнцыя, у
якой зноў жа крытыкавалася работа райспажыўсаюза.

— Палціннікаў? Хто ж такі Палціннікаў? — ламалі
Вы галаву і здагадаліся, нарэшце, што гэта ж Капейкіп,
гой самы, што крытыкаваў на сходзе. І Вы, доўга не ду-
маючы, напісалі наступнае:

«У парсуд Л-скага раёна.

Настаяшчым прашу прыцягнуць да суровай адказнасці
Капейкіна Давыда за аскарбленне асобы. Сам ён не з'яў-
ляецца ўпаўнаважаным, а прыйшоў на сход, з мэтай зня-
вагі і з ярасцю кідаў на мяне розныя несастаянчыя фак-
ты...» Пазнаеце Ваш стыль?

На судзе Вашы сведкі, падначаленыя Вам Іёшка,
Мошка, Крошка і Кацнельсон, са скуры лезлі, каб абяліць
Вас, даказаць Вашу певіпоўнасць, тым самым абвінаваціць
тав. Капейкіна. Аднак ні Вам, ні Вашым сведкам не ўда-
лося засудзіць чалавека за крытыку. Наадварот, на судзе
яшчэ шырэй, дзякуючы суддзі і засядацелям, была рас-
крыта Ваша безгаспадарчасць, былі выяўлены факты
злоўжывання Вамі сваім службовым становішчам.

Здавалася б, што на гэтым Вы супакоіцеся. Але
дзе там!

— Я?! Мяне крытыкаваць?! Маю персону?! — і падалі
справу на перасуд у Бабруйскі абласны суд.

Я, Аляксандр Дзмітравіч, іду да Вас на дапамогу: не
толькі ў Бабруйску, а на суд грамадскасці ўсёй рэспублікі
перадаю Вашу справу глушыцеля крытыкі.

Выбачайце, калі ласка,— такую заразную хваробу лячыць трэба тэрмінова. Рад Вам дапамагчы ў гэтым.

КІРАЎНІКУ БЕЛАРУСЭНЕРГА
БАТВІННІКУ Я. Я.

З лёгкім нарам Вас, Якаў Яфімавіч, з лёгкім нарам!.. Вы толькі што з вапны вылезлі, раснарыліся там, размякчэлі... Я спецыяльна і час такі выбраў для адведзін, бо Вы зараз у добрым гуморы, а таму і размова ў нас будзе больш лагодная. Вы здзіўляецеся, як гэта я ў такі позні час знайшоў Вашу кватэру. Ды гэта ж прасцей простага. Да чыёй жа кватэры будзе праведзена трохфазная электралінія, як не да вашай. Апрача таго, з Вашых вокнаў льецца такое яркае святло, нібы само сонца зайшло да Вас на чай.

Няўжо Вы, Якаў Яфімавіч, не здагадаецеся, на якой такой справе я зайшоў да Вас? Выбачайце, калі ласка, але ёсць пэўныя весткі, што ў Вашай кватэры і ў кватэрах Вашых падначаленых з Беларусэнерга вялікую нашану маюць «жулікі». Ну, чаго ж Вы так віпавата ўхмыляецеся? Быццам не ведаеце, якія такія жулікі? Гэта такія хітрыя прыстасаванні, камбінаваныя разеткі і электрапатроны, пры дапамозе якіх можна красці электраэнергію.

Ваша кватэра хоць і не прамысловае прадпрыемства, але ж трохфазная надводка — не выпадковасць. Звычайная не вытрымлівала такога напружання, каб Вы маглі кунацца ў электраэнергіі, ваду ж у ванне Вы нагрэлі з падмогай «электражулікаў» у выглядзе велізарнай спіралі, і кватэру адцяпляеце электрапечамамі, і ўсе стравы Вам гатуюць не на дровах, а на электрапліце. Карацей кажучы, Вы жывяце ў такой электрараскошы, як сапраўдны электрычны бог. Скажыце, калі ласка, шапоўны Якаў Яфімавіч, за чый кошт у Вас такія выгоды? За дзяржаўны? Пярэчыць не буду, бо недарма ж Вы і на парог не пускаеце ўчастковага кантралёра.

Шапоўны Якаў Яфімавіч, Вы, безумоўна, не заходзіце да жыхароў 9-га Чыгуначнага завулка ці Іванаўскай вуліцы. А не пашкодзіла б калі-небудзь наведаць. Вы пачулі б, як там лаюць вашага брата за тое, што электралямпачкі не гараць, а тлеюць. Схадзіце, калі ласка, самі ці парайце Фрэнкелю, ён жа ўсё-такі дырэктар Энергазбыта.

А Вы тым часам можаце па суседстве зайсці ў госці да Лазара Пятровіча Кейліна. Ён, загадчык гаспадаркі Бела-

русэнерга, відаць, раскажа Вам пра сваю электрабяду: як надвiali яго «жулікі». Справіўшы напаселле, Лазар Пятровіч забраў электрычнасць і, выціскаючы з яе апошнія сілы, прымусіў і страву гатаваць, і кватэру ацяпляць, і бялізну прасваць, і ўсё гэта рабілася не ўпоцёмку, а пры яркім электрычным святле. Аднак Кейлін забыўся пра тое, што ў яго хатнім камбінаце бытавога абслугоўвання ёсць і такая фігура, як «рахункавод», які вісеў у кутку і матаў усё на вус. У канцы месяца лічыльнік адлічыў, што з дапамогаю «жулікаў» выдаткавана электраэнергіі амаль на 300 рублёў. Кейлін вельмі пакрыўдзіўся на лічыльнік, абвінаваціў яго ў махлярстве, несумленнасці і, назваўшы яго паклёпнікам, адмовіўся плаціць за кілават, а лічыльнік зняў з пасады рахункавода. Дырэктар Энергазбыта Фрэнкель зацвердзіў такое распараджэнне таму, што падобная бяда здарылася з ім самім. Ён жа таксама любіць у ванне пялёскацца. Дарэчы, Якаў Яфімавіч, снытайце ў Фрэнкеля, якія меры ён прымае да растратчыкаў электраэнергіі. Заадно пацікаўдзеця, чаму ён не аштрафаваў Вас, сябе і Кейліна за выкарыстанне ў сваіх кватэрах «жулікаў» для крадзяжу электраэнергіі. «Жулікаў» у электрасетцы трэба выяўляць.

З электрапрывітаннем

Вожык.

ПРАКУРОРУ ВАРШЫЛАЎСКАГА РАЁНА г. МІНСКА т. СЯДОВУ Ф. М.

Добры дзень, наважаны таварыш пракурор!

Калі ў аднаго злодзея заняталі, за што яго судзілі, ён адказаў: «За нядбайнасць. Цялушкі ўкраў, а карову пакінуў». Гэта стары анекдот. А вось свежая быль з Вашай практыкі. Нядаўна Вы перадалі ў суд крымінальную справу на аднаго злодзея. І справа гэтая вельмі нагадвае толькі што расказанае здарэнне.

Вы рашылі судзіць злодзея за тое, што ён, вобразна кажучы, сцягнуў вяроўку, калі краў кароўку. Выбачайце, калі ласка, але па-вашаму выходзіць, што зладзюга зрабіў дзяржаве большую шкоду, украўшы вяроўку, а не карову. Вось як гэта здарылася.

На піўзаводзе «Беларусь» вартаваць авечак даручылі ваўку, ці (гэта адно і тое ж) загадчыкам складаў там працаваў Пракопчык. Аднойчы (каб жа аднойчы!) ён украў 725 кілаграмаў ячменю і прадаў яго спецыялісту на

куплі крадзенага — Гушчы, які пастараўся збыць той ямень як мага далей — аж у Магілёўскую вобласць. Але часнае вока бачыла далёка і Вам наведаміла пра гэты ўчынак. Разгарнуўшы ўсе кодэкс, Вы надабралі аднаведны артыкул, даныталі сведак і — цяп-ляп — справа, стук-грук — суд. А перад гэтым Вы нават зрабілі рэвізію і правялі экспертызу. Толькі не зусім удала выбралі экспертам Лямешку Ф. Ф.

Выбачайце, калі ласка, але ж хай будзе Вам вядома, гэтага Ф. Ф. Лямешку судзілі, калі ён, будучы бухгалтарам гэтага ж ніўзавода, злоўжываў, і ў выніку гэтага завод меў страт на 561 802 рублі.

Гэтая рэвізія і экспертыза, — а вядома ж — ворап ворану вока не выключе — на тым складзе, дзе краў Пракопчык, выявіла аж 2251 кілаграм лішкаў ячменю. Дзіўная рэвізія, — са склада ямень крадуць, а яго прыбаўляецца. Вас гэта не здзівіла, шаноўны Фёдар Максімавіч, бо Вы, як відаць, у сваёй пракурорскай практыцы бачылі і не такія цуды.

Аднак, як толькі справа дайшла да суда, дырэкцыя ніўзавода надклала Вам свінню. Дырэктар выявіў, што разам з вяроўкай украдзена карова. Ён са слязамі на вачах прасіў вярнуць заводу не сем цэнтнераў украдзенага збожжа, а дзевятнаццаць тон. Суд, перагартуўшы справу, устанавіў, што следчыя органы «слана не прыкмецілі», і рашыў справу перадаць на даследаванне.

Атрымалі Вы такое азначэнне суда і нос паморшчылі: лішні клопат. А каб лягчэй збыць яго, Вы рашылі, што можна паверыць часнаму слову злодзея Пракопчыка. Вы запыталі ў яго:

— Куды надзеліся 19 тон збожжа?

— Маглі найсці ў вытворчасць, — адказаў той.

Вы занісалі гэта ў пратакол, як ісціну. Вядомая справа, што збожжа магло найсці ў вытворчасць, але ж не пайшло. І Вас гэта зусім не ўсхвалявала, таму што Вы не хварэеце душою за дзяржаўнае дабро. Ні Вы, ні вашы следчыя не шукалі слядоў ад дзяржаўных складоў да зладейскіх схованак. А гэта ж Ваш службовы абавязак! Нядбайна Вы паставіліся да яго.

Дарэчы, у Крымінальным кодэксе БССР ёсць артыкул 196, дзе нешта сказана пра нядбайныя адносіны да сваіх службовых абавязкаў. Выбачайце, калі ласка, паважаны Фёдар Максімавіч, але ж пам здаецца, што Вы не зусім уважліва чыталі яго. Прачытайце, прачытайце яго неад-

кладна, можа, гэта навядзе Вас на думку, што злодзеяў трэба выкрываць да канца, пачыста.

З прывітаннем

Вожык

СТАРШЫНІ ВЫКАНКОМА УВАРАВІЦКАГА РАЙСАВЕТА
т. СЕЛІХАНОВІЧУ П. Ф.

СТАРШЫНІ ВЫКАНКОМА КАРМЯНСКАГА РАЙСАВЕТА
т. ТРУСНОВУ М. А.

Добры дзень, наважанья Пётр Фёдаравіч і Мікалай Аляксандравіч! З выпадку першага спаткання прыміце, калі ласка, маё цёплае прывітанне і гарачыя пажаданні добрага Вам здароўя, спорай работы і г. д., і г. д. Не ведаю, як Вы, а я рад, што маю зручны выпадак пагаварыць з Вамі шчыра, ад усяго сэрца. Тэма нашай гутаркі: не пной у крыніцу, давядзецца паніцца.

Мікалай Аляксандравіч, скажыце, калі ласка, чаму ў Вас душа не ляжыць да прананававай тэмы? Вы кажаце, што ў Карме рана ставіць такое пытанне? Дазвольце не згадзіцца, бо, як гаворыцца ў прымаўцы, «ніколі не кайся, што позна лёг спаць і рана ажаніўся».

У падтрымку прымаўкі прыгадайце, калі ласка, Мікалай Аляксандравіч, доктарскія парады: «Хваробу трэба лячыць у самым пачатку».

Кармянскае райбюро загса некалькі год размяшчалася ў кладоўцы мясцовага пасялковага Савета. Як адчувае сябе бюро ў такім «памяшканні»? Якраз так, як адчувае сябе цяля ў катуху: свеціць сонца ў аконца, ды хоць мычы, хоць крычы, а загарадкі не пераскочыш! Нарэшце, жыхары Кармы панісалі летась скаргу ў «Правду». Гэта данамагло: заварушыліся ў вобласці, у раёне, і бюро атрымала добрае, з двух пакояў, памяшканне. Добра гэта? Надзвычай! Радаваліся работнікі, але заўчасна: прыйшла зіма, прынесла сцюдзёныя маразы, а дроў не заханіла з сабой ні паленца. Зноў насыпаліся скаргі ў райвыканком, у вобласць.

Нарэшце Вы, Мікалай Аляксандравіч, вымушаны былі зрабіць, як кажуць, адчэпнае — загадалі завезці для бюро два вазы дроў, абы адчапіцца ад скаргаў работнікаў і наведвальнікаў. Спалілі тыя дровы і... Паслухайце, што робіцца ў Кармянскім бюро загса. Заходзяць туды, напрыклад, маладыя людзі: ён і яна. Ён і яна кахаюць адно другога, ён і яна рашылі зарэгістраваць свой шлюб. Добра

гэта? Безумоўна! Але... хутка песень п'яецца, ды паволі сцежка ідзецца. У бюро замёрзла чарпіла, трэба адаграваць, бяжы да суседзяў назычаць гарачых вугалькоў. Маладыя праз якіх паўгадзіны пачынаюць танцаваць ад холаду гапака, а яшчэ праз паўгадзіны, апёкшыся такім халодным прыёмам, зусім уцякаюць. Ён і яна бягуць за некалькі кіламетраў у другое бюро, дзе ёсць чарпіла і цёплы прыём.

Вы, Мікалай Аляксандравіч, кажаце, што прыйшла вясна, дроў не трэба, што Вам у загсе не трэба, бо Вы даўно жанаты. Гэта ўсё так, ды не зусім, бо: не плюй у крыніцу — давядзецца напіцца, — у загсе рэгіструюць не толькі плюбы, а і нованароджаных. Вы ж, Мікалай Аляксандравіч, у поўным росквіце сіл, — на радасць сабе і людзям можаце стаць татам яшчэ раз. Не сумняваюся, што, калі Вы зойдзеце ў бюро атрымаць першы дакумент свайго дзіцяці, Вам будзе прыемна ўбачыць там і кветкі, і дываны, і чысціню, і парадачак... Так што, татулечка, трэба па-бацькоўску клапаціцца аб сваім будучым. Прыслухоўвайцеся, калі ласка, і да патрабаванняў пасельніцтва.

З Вамі, Пётр Фёдаравіч, будзе гутарка крыху другога парадку. Успомніце, калі ласка, з пачатку да канца такую гісторыю. Загадчыца, яна ж і тэхнічка, уваравіцкай гасцініцы т. Сем'янікіна наскардзілася ў вобласць, што ёй кожны месяц, згодна Вашага загаду, замест 350 рублёў зарплаты выплачваюць толькі 225 рублёў. Абласны адзел камунальнай гаспадаркі стаў на бок т. Сем'янікінай. Аднак гэта не дапамагло. Загадчыца гасцініцы падала новую скаргу. Тады ў Вас, Пётр Фёдаравіч, ад злосці надзьмулася пачонка, і Вы рынуліся па Уваравічах шукаць пенакорную. Гэта ж падумаць, на Вас, гэтакую шышку, пасмеў пехта скардзіцца! Сем'янікіну Вы знайшлі ў канторы райкамунгаса і там, у прысутнасці многіх наведвальнікаў, пачалі плявацца, лаяць пажылую жанчыну апошнімі словамі.

Паслухайце, Пётр Фёдаравіч: павошта Вам карыстацца вярблюджымі сродкамі, пускаць у ход сліну? Непрыгожа, ой як непрыгожа!

Вы кажаце, што не даплачвалі зарплату т. Сем'янікінай для «эканоміі» дзяржаўных сродкаў. Тады павошта ж Вы, незаконна зволіўшы з работы т. Сем'янікіну, на яе месца ўзялі дзвюх работніц і выплачваеце ім 576 рублёў? І яшчэ. Калі Вы «эканоміце» дзяржаўныя сродкі, дык чаму ў Вас у штаце лічыцца нейкая Лемалоўская, якая ці-

колі не працавала ў райвыканкоме, а атрымлівае зарплату. Скажыце, Пётр Фёдаравіч, хто атрымлівае зарплату замест міфічнай Асмалоўскай? Не ведаеце?.. Адным словам, цёплыя, чулыя адносіны ў Вас да сваёй асобы. Не менш чулыя адносіны ў Вас і да ўласнай кароўкі: усю зіму «косіце» педзе наблізу для яе сена. Ці не ў тым саўгасе, дзе Вы раней былі дырэктарам, распачалася «касьба» ўзімку? Таксама не ведаеце?

На гэтым я канчаю сваю размову.

Ад усяго сэрца, шчыра кажу, раю Вам, Мікалай Аляксандравіч, даражыць давер'ем народа, прыслухоўвацца да голасу мас.

Што ж датычыць Вас, Пётр Фёдаравіч, то я сумняваюся, ці можна Вам давяраць. Не жартачкі: паскардзіцца на Вас чалавек, а Вы яго аблаеце апоніміі словамі, ды яшчэ з работы звольніце.

САКРАТАРУ МІНСКАГА ГАРКОМА КП(б)Б г. САЛАМАХУ С. Л.

Прабачце велікадушна за турботы, Сцяпан Лукіч! Шчыра кажучы, мы нават не ведаем, з якога боку падступіцца да гэтай размовы. З усёй адказнасцю Вы можаце заявіць: «Вы, сябры, трапілі не па адрасе. Для таго ёсць Саюз мастакоў, Упраўленні па справах мастацтва і архітэктуры».

Не нярэчым — ёсць! Іх не так цяжка і знайсці па вядомым адрасе: «Мая хата з краю».

Але каб неяк дабрацца да канца-краю, дазвольце ўсё ж такі звярнуцца да Вас, Сцяпан Лукіч, як да чалавека, якога глыбока цікавяць пытанні ўпарадкавання горада, яго характава, культурны выгляд... З кожным годам прыгажэ наша сталіца. Хораша выглядаюць ярка-зялёныя шапкі дрэў уздоўж адноўленых вуліц, дывановыя дарожкі жывых кветак перад новымі іматкватэрнымі дамамі, бурная зеляніна паркаў, сквераў і бульвараў...

Аднак «не ўсе дарогі сцелюцца абрусам, бываюць і выбойкі». Як ні дзіўна, выгляд горада вельмі часта неусе рэкламная прадукцыя.

Факты? Калі ласка! Варта толькі прагуляцца нехатою па горадзе, а потым праехацца ў трамваях па ўсіх сямі маршрутах. Але, накуль Вы знойдзеце час на гэтак падарожжа, уявіце чалавека, які прыехаў у Мінск. Проста са станцыі, у самым цудоўным настроі, ён ідзе па алеі пры-

вакзальнага сквера і даходзіць да Савецкай вуліцы. І тут з усіх бакоў яго апаноўваюць намалёваныя шэра-бура-малінавымі фарбамі нязграбныя рэкламныя плакаты.

Фанеры плакат, матляючыся на слупе, агітуе за тое, каб пасажыры стаялі на тратуары. Для нагляднасці намалявана чарга нейкіх істот — не то калек, не то недаросткаў. Проста на іх рухаюцца машыны, якія пагадваюць гібрыды карыта з танкарунным бараном, трамвай, надобны на два ніўныя ларкі, счэпленыя разам.

На супрацьлеглай сцяне на парванай мешкавіне красуецца нябачных прапорцый постаць пажарніка з трагічна пустымі вачыма. Побач з ім дзяўчына з вырваным тварам ды яшчэ нейкае стварэнне, якое звоніць па тэлефоне. Іх ахутвае дым, полымя неверагодных колераў.

Ледзь ачупяўшы ад гэтых малярных страшыдлаў, чалавек накіроўваецца далей. Ён любуецца велічным будынкам Дома урада, клумбамі новага сквера, але неўзабаве патыкаецца яшчэ на адну серыю з паступных брак-плакатаў:

1. «Не падвяргай жыццё небяспецы!» Але з гэтай мазні відаць, што нейкая постаць, падобная да пустога меха, ужо сарвалася і цягнецца на зямлі.

2. «Ачышчайце дымаходы ад сажы! Гэтым напярэдзіце пажар!» А на малюнку ўжо шугае агонь.

3. «Не пакідайце дзяцей без догляду!» Наўкол гарыць, а дзіця спакойненька стаіць...

4. «Не пакідайце печы, якія паляцца!» (Зноў чырвоны певень гуляе.)

5. «Не пакідайце акуркаў!» (Гарыць...)

Глянеш на гэтую «вогненную» прадукцыю, і самому хочацца крыкнуць: пажар! Але позна: трохі ўжо згарэлі. Рукі тут пагрэлі такія плакатапёкі, як Даўгяла і Марозаў. Прагарэлі на гэтай справе Упраўленні пажарнай аховы і Мінтрамвая. А што гаварыць пра абражаныя пачуцці ўсіх тых, каму даводзіцца глядзець на бракаробскія вымудры.

Трамвай таксама густа абраслі халтурнымі плакатамі з бляхі і фанеры. На адной блясе намалявана сям'я з раз'яўленымі ратамі, што на задуме халтуршчыкаў навінна азначаць вясёлыя ўсмішкі. Чым жа выклікана гэтая радасць? Аказваецца, галава сям'і застрахаваўся на выпадак смерці. Мы, вядома, вітаем страхаванне, але дзе вы ўбачыце сям'ю, якая будзе так бурна выказваць радасць з паводу гэтай падзеі.

На другой блясе крывабокія літары на фоне пяцідзесяцірублёвых асігнацый заклікаюць захоўваць грошы ў ашчаднай касе. Паверце, калі б такімі непраўдападобнымі асігнацыямі пачалі плаціць такім рамеснікам, як аўтары плакатаў Бланштэйн і Сабшыш, яны б заказалі сабе і нават сваім нашчадкам да сёмага калена больш не малярыць.

Трэба яшчэ адзначыць, што многія плакаты дзіўна развешаны. Напрыклад, рэкламная дзяўчына заклікае купляць рыбу ў фірменным рыбным магазіне. Побач жа другі плакат папярэджвае: «Застрахайце ваша жыццё». Ёсць і іншыя кур'ёзы. Але прыёмка каменціраваць іх і пераэтагодна, папэўна, пералічваць увесь брак.

Вы можаце задаць нам законнае пытанне: дзе крыніцы гэтай халтуры? Адказ тут можа быць адзін: грошы! Іх лёгка зарабляюць маляры, якія называюць сябе мастакамі, ва ўстановах, дзе працуюць людзі, якія, як кажуць: «Ні тое ні сёе, ні ў горадзе Багдад ні ў сяле Селіфан».

Вы можаце задаць і другое пытанне: а ці ёсць у горадзе добра выкапаная рэклама? Безумоўна, ёсць! Але яна топе ў моры браку.

Вось і хочацца папрасіць Вас: калі ласка, растлумачце каму патрэбна, што рэкламныя плакаты навішны рабіцца жывымі фарбамі, людзі з жывой мастацкай душой, з розумам і талентам.

Ваш *Вожык*

НАЧАЛЬНИКУ БЕЛКАПТОРЫ «САЮЗАНТЫСЕПТЫК» ПЧАРБАКОВУ А. В.

Маё шанаванне, Аляксей Васільевіч! Вельмі рады з Вамі пазнаёміцца. Ваша работа і мая — падобныя. Вы, антысептыкі, змагаецеся на новабудоўлях супраць гнілі, розных грыбоў і шашаля, якія пеуюць драўляныя канструкцыі дамоў, мастоў і іншых збудаванняў. З мэтай прафілактыкі Вы часам апрацоўваеце драўніну рознымі хімікатамі, каб там не заводзіліся гніласныя бактэрыі, грыбок ці шашаль. І я таксама стараюся вывесці на чыстую ваду своеасаблівага шашаля, які там-сям заводзіцца ў нашым асяроддзі.

Зусім нядаўна падрабязны аналіз выявіў, што ваша арганізацыя знаходзіцца ў небяспечным стане: точыць яе шашаль, завяліся грыбкі-паразіты.

Вось, напрыклад, Ваша правая рука — старшы бух-

галтар Круглоў А. І. Чым ён не шаналь? Ён не толькі вашу кантору, але і Вас хацеў падтачыць над корань, ды калі,— у дзень Вашага пяцідзсяцігоддзя! Напярэдадні Вашага юбілею ён не турбаваўся аб тым, што кантора мас запазычанасць толькі па зарплате супрацоўнікам больш за сто тысяч рублёў. Круглоў адшукваў крыніцы сродкаў, каб набыць Вам юбілейны падарунак. І знайшоў. Ён склаў ведамасць, згодна якой з зарплаты 22 супрацоўнікаў былі вылічаны аднаведныя сумы. Нічога не скажаш, надхалім, якіх і ў байках пяма. Пездарма ён стараўся задобрыць Вас, спадзеючыся, відаць, на прымаўку: «рука руку мые». А рукі ў яго пячыстыя. Зарплату ён сабе выпісаў не згодна штатнага раскладу, а крыху больш. Акрамя таго, і растратчыкаў не крыўдзіў — утойваў недастачы. Яму гэта, можа, нічога не каштавала, а дзяржаве ў капесчку стала. А ўтойваць яму не так цяжка было: улік так занушчаны і забытаны, што і рэвізорам цяжка ра-зобрацца.

Невыпадкова ваша кантора забыталася ў крэдыторскай і дэбіторскай запазычанасці, як муха ў павуціне. Вось вам і правая рука! А з левага боку што ў Вас? І наогул азірніцеся паўкола. Ваша арганізацыя абрасла грыб-камі, як дно старой баржы ракушкамі.

Поле дзейнасці вашай канторы вельмі шырокае: ад Рыгі, Вільнюса і аж да Смаленска, і на гэтым прасторы вашы антысентыкі нарабілі нямала агрэхуў.

Скажыце, калі ласка, Аляксей Васільевіч, ці не нагадвае Вам грыбка-наразіта начальнік Рыжскага ўчастка Гапчарык Г. П.? З канторы ён рэгулярна атрымліваў зарплату, а грошы ад заказчыкаў паступалі не ў кантору, а ў яго кішэню.

У вашай канторы, шаноўны Аляксей Васільевіч, наогул вельмі шчодрыя людзі. Дзяржаўнымі сродкамі раскідаюцца і нічога не робяць. Нейкаму Шыманскаму цэлы год плацілі грошы за ахову дроў у Чэрвені, а там паўгода ніякіх дроў не было і вартаваць яму даводзілася хіба толькі неч у сваёй хаце. Ці вось другі прыклад. Надакучыла прарабу Рыжскага ўчастка Баркоўскаму лындыбіць, захацеў ён зволіцца з работы, дык яму не толькі далі разлік, а нават выплацілі больш за дзве тысячы пад'ёмных.

Многія работнікі вашай канторы заразіліся яшчэ адной вельмі шкоднай хваробай — складаць фіктыўныя акты аб выкананні плана работ. Пры кантрольнай пра-

верцы выявілася, што толькі ў чатырох дамах аўтазавода 26 працэнтаў драўляных канструкцый не апрацаваны хімікатамі, ці, як у вас кажучь, не праантысептыраваны, а ў акце запісана, што план выкананы поўнасьцю. Вы, Аляксей Васільевіч, панэўна, яшчэ помніце былога начальніка ўчастка Пярова В. І. і не забылі, відаць, як ён вымусіў Вашага работніка Германовіча напісаць фіктыўны акт на 10 тысяч рублёў за нібыта праведзеныя антысептычныя работы. А што Вы яму за гэта зрабілі? На галоўцы паглядзілі?

Вось тыя адзінкі, якія даюць права сьвярджаць, што Вам самому трэба антысептычная апрацоўка.

Заказалі Вы цыстэрну хімікатаў, і чыгуначнікі даставілі яе своєчасова. Але Вы на працягу 40 сутак не змаглі яе разгрузіць. Соўгалі тую цыстэрну чыгуначнікі з месца на месца 965 гадзін, і за гэту работу Вашай канторы давлялося заплаціць 17 540 рублёў штрафу. Плацілі Вы штраф чыгунцы і за дом, прывезены Вам, які праляжаў восем месяцаў над адкрытым небам. Акрамя штрафу Вы страцілі 16 кубаметраў будаўнічых матэрыялаў з гэтага дома.

Калі будавалі гэты дом, дык, відаць, не які-небудзь нашаль ці грыбок, а вялікі грыб-паразіт прысмактаўся там, бо, каб пераглытаць звыш каштарысу такую колькасць будматэрыялаў, трэба здаровая ляпа. Не Вам гэта расказаць, Вы самі ведаеце, уласнаручна снісалі 25 000 штук цэглы, 14 кубаметраў круглага лесу, 145 квадратных метраў шкла, 4,9 тоны цэменту і 41 кілаграм цвікоў. Можа, за кошт гэтага дома вырас недзе яшчэ адзін, персанальны? Вам гэта відней.

Аляксей Васільевіч, скажыце, калі ласка, чаму Вы так пакладзіста ставіцеся да растратчыкаў і нядбайнікаў? Пешта сансаваў дзве тоны сульфат-амонія на 4800 рублёў, а Вы не снагналі з вінаватага, а снісалі на вытворчасць.

Не разумею, навошта Вы занасаліся так матэрыяламі? Планавы нарматыў сыравіны і асноўных матэрыялаў для Вашай канторы складае 226 тысяч рублёў, а Вы занасілі аж на 593,8 тысячы рублёў.

Вы не ведаеце, як можна назваць такую прагнасьць? Гэта — парушэнне дзяржаўнай планавай эканомікі.

Вось і ўсё накуль што. Выбачайце, калі ласка, можа, Вам не зусім да густу мая антысептычная апрацоўка Вашай канторы, але думаю, што ад гэтага будзе карысць.

Ваш *Вожык*

ПРЭЗІДЫМУ ПРАЎЛЕННЯ БЕЛКААПСАЮЗА

Добры вечар, дарагія таварышы! Вішшую вас з зала-
той і багатай восенню. Цудоўная пара! Усе паэты адзна-
чалі яе прыгажосць. Можна б, вы хацелі перачытаць нека-
торыя радкі? Ну што ж, пацісніце кнопку, да вас зойдзе
сакратарша, і вы загадаеце: «Схадзіце ў магазін, адшу-
кайце Поўны збор твораў А. С. Пушкіна і прынясіце сю-
ды». І ваш загад бяспрэчна будзе выкананы. Таму што
ў Мінску з літаратурай яшчэ туды-сюды, дастаць можна.
А вось паспрабавалі б вы, будучы, ну, хоць сабе ў Давыд-
Гарадку, паціснуць кнопку і напросіць, каб вам прынеслі
тую ці іншую кнігу. Баюся, што вам прыйшлося б доўга
чакаць.

— Ну, ну, ну... — магчыма, запырэчыць хто-небудзь з
вас, — доўга чакаць прыйшлося б рапей, да выступлення
«Вожыка» (№ 6 за сакавік г. г.) на пытаннях кнігаганд-
лю. Цяпер жа зусім іншая справа. Праўленне Белкаапса-
юза вынесла разгорнутае рашэнне аб тым, як паленшыць
гандаль кнігай. Сярод многіх пунктаў там ёсць і такі:
«Патрабаваць ад старшынь райспажыўсаюзаў асабіста кі-
раваць кнігагандлем, рэзка паленшыць гэты важнейшы
ўчастак работы».

Дык дазвольце далажыць, што ў Давыд-Гарадоцкім
райспажыўсаюзе сапраўды «рэзка паленшылі» гандаль
кнігай. На плане ў 1951 годзе туды неабходна было завез-
ці літаратуры на 50 000 рублёў, фактычна ж завезена на
1300 рублёў! Як вам падабаецца, дарагія таварышы, та-
кое «рэзкае паляпшэнне»? Вось чаму я і сказаў, што па-
ват вам давялося б чакаць, пакуль будзе выкананы кніж-
ны заказ. А вечары цяпер доўгія, толькі б і чытаць! Але
як жа Давыд-Гарадоцкі райспажыўсаюз можа задаволіць
попыт насельніцтва на кнігі, калі ён наогул іх не завозіць?

У другім пункце вашай разгорнутай настановы ад 11
красавіка 1951 г. запісана: «Праводзіць штодзённую ра-
боту па выхаванні і павышэнні налітычнага і практычна-
га ўзроўню работнікаў кнігагандлю і даводзіць да сведо-
масці гэтых работнікаў важнасць і значэнне развіцця кні-
гагандлю і прасоўвання кніг у масы».

Супраць гэтага нічога не скажаш, правільны пункт!
Вядома, калі чалавек разумее ўсю важнасць даручанай
яму справы, ён іначай і выконвае яе. А цяпер паглядзім,
як гэты пункт праводзіцца ў жыццё. У загадчыка Давыд-

Гарадоцкага культмага т. Машлякевіча спыталі: «Ці ёсць у Вас беларускія кнігі?» На гэта Машлякевіч каротка адказаў: «Няма». Аднак пры праглядзе ў магазіне знайшліся асобныя творы Я. Коласа, К. Крапівы, П. Броўкі, М. Танка і некаторых іншых. Трэба думаць, што не адзін пакушнік замест патрэбнай яму кнігі атрымаў гэтае сухое «няма». Ці зразумеў Машлякевіч «усю важнасць прасоўвання кніг у масы», калі не ведае, што робіцца ў яго пад носам? Значыць, добры пункт, правільны пункт, застаўся павыкашаным!

Такі лёс напаткаў і іншыя пункты, напрыклад: «Забяспечыць, каб у кожным раёне быў добра абсталяваны, узорны культмаг, а ў сельмагах кніжныя паліцы і палепшыць гандаль кнігай».

Вось гэтага «палепшання» якраз і не відаць. А добрыя мары аб узорных магазінах так і засталіся марамі. Хіба ж можна пазваць узорным старадарожскі культмаг, калі там няма каталогаў, і для таго, каб знайсці патрэбную кнігу, трэба перарыць увесь запас. У сапраўды ўзорных магазінах ёсць не толькі каталогі, а і рэкламуюцца новыя кнігі. Толькі старадарожскаму магазіну не да рэкламы, там нават «не паспяваюць» распакоўваць даўно прыбыўшыя пачкі кніг, і яны ляжаць, пакрытыя пылам, пад прылаўкам. А часу для распакоўкі, здавалася, было больш чым дастаткова, бо кнігі сюды завозяцца, як кажучы, у год па чайнай лыжцы. У другой палавіне 1950 г. туды прывезлі на 500 руб. кніг і другую партыю таксама на 500 руб. прывезлі ў першай палавіне 1951 г. Вось і ўсё папаўненне. Ці не таму там такое вялікае разыходжанне паміж планавым мінімумам пазваў кніг і фактычным. Сельскагаспадарчай літаратуры ў культмагу толькі 15 пазваў, а трэба мець 40. Няма кніг Мічурына, Вільямса, Лысенкі,— якраз тых, на якія адчуваецца найбольшы попыт. Навукова-папулярнай літаратуры не знойдзеце зусім. Дзіцячай літаратуры ёсць дзве назвы, а прадугледжана 15.

Амаль такое ж становішча ў Бярозаўскім раёнспажыўсаюзе і многіх іншых.

У магазіне № 1 Жухавіцкага сельна Мірскага раёнспажыўсаюза з продажу кніг робяць таямніцу. Магазін мае 58 назваў кніг, а для азнаямлення выстаўлена толькі 28. Вось і паспрабуй тут выбраць кнігу!

З усяго гэтага відаць, што ранэнне ў вас, дарагія таварышы, сапраўды разгорнутае, а вось гандаль кнігай на-

ранейшаму застаўся перазгорнутым. Ці не трэба памеркаваць аб тым, каб ваша настанова нарэшце была ажыццёўлена?

Жадаю поспехаў.

Вожык

ДЫРЭКТАРУ МІНСКАГА ТРАКТАРНАГА ЗАВОДА АЛЯКСАНДРУ МІХАЙЛАВІЧУ ТАРАСАВУ

Маё шанаванне, Аляксандр Міхайлавіч! Віншую Вас з перамогай: асваеннем і выпускам новых, магутных і вельмі неабходных нашай лясной прамысловасці тралёвачных трактараў. Адначасова хочацца мне выказаць сваё захапленне набудовамі трактарнага завода. Усё тут выклікае захапленне: цэхі-гіганты, цудоўнае абсталяванне, мноства разнастайнейшых станкоў самых новых і складаных канструкцый, якія паскараюць працэс вытворчасці, робяць лягчэйшай працу рабочых.

Шырокая дарога раскінулася перад калектывам трактарнага завода для высокапрадукцыйнай працы, да новых перамог. Аднак далёка не ўсё гладка на гэтай дарозе. Ёсць яшчэ многа няроўных мясцін, шурпатасцей, ад якіх даўно пара пазбавіцца. І гэта ў вашых сілах, у вашых магчымасцях.

Пытанні, на якія я сёння хачу звярнуць Вашу ўвагу, можа, і не самыя асноўныя, аднак яны таксама вельмі важныя, і абыходзіць іх ніяк нельга.

Перш за ўсё я хачу перадаць Вам маю гутарку са старшым майстрам 3-га ўчастка тралёвачнага цэха т. Краўцовым В. І. Па ўсім відаць, што гэты малады, энергічны майстар на-сапраўднаму зацікаўлены ў палепшанні работы свайго ўчастка. Яму, безумоўна, трэба дапамагчы. Участак, як Вам вядома, важны — дзiesiąткі станкоў, але на некаторых з іх працаваць нельга: патрэбен капітальны рамонт. Аднак рамантаваць іх яшчэ і не пачыналі і невядома, калі пачнуць. Зусім адсутнічае вертыкальна-фрэзерны станок для дэталеў 33—27. І для таго, каб апрацоўваць гэтыя дэталі, трэба выбіраць момант, калі такі станок вызваліцца на якім-небудзь іншым участку. Усё гэта тармозіць работу 3-га ўчастка. Але самая асноўная скарга т. Краўцова заключаецца ў тым, што загатоўкі для хадавых дэталеў трактара, якія робіць яго ўчастак, не адпавядаюць тэхналогіі. Так, напрыклад, дэталі 33—65 паступае для апрацоўкі на стапок даўжынёй 170—180 мм

і дыяметрам 30—31 мм, у той час, як яна навінна мець даўжыню не больш 150 мм і дыяметр 28,5 мм. Што ж атрымліваецца, калі дэталі надаецца навялічаных памераў? Спачатку трэба давесці загатоўку да патрэбных памераў, а на гэта траціцца лішні час, электраэнергія, рэжучы інструмент. Зніжаецца і прадукцыйнасць участка. Пры такой сістэме задачы заготовак эканоміяй металу нават і не пахне, наадварот, многа металу ідзе ў брак, у адыходы. А гэта таксама немалаважны факт, і не лічыцца з ім нельга. Тое ж атрымліваецца і з многімі іншымі дэталямі.

Далей т. Краўцоў скардзіцца на тое, што яго ўчастак неяк без толку забяснечваецца загатоўкамі. Участак навінен апрацоўваць 15 відаў дэталей, а яму даюць толькі загатоўкі двух-трох профіляў, астатнія станкі стаяць без працы. Назаўтра даюць ізноў дзве-тры загатоўкі другога профілю; тады прастойваюць тыя станкі, што былі заняты ўчора. Гэта таксама выбівае з графіка, не дае магчымасці працаваць рытмічна.

Мне здаецца, наважаны Аляксандр Міхайлавіч, што гэта больш чым законныя скаргі, і на іх трэба звярнуць асаблівую ўвагу. Цяжкавата ў Вас і з рэжучым інструментам. Я сам быў сведкам, калі 13 лістапада токар 1-га участка Трафімаў з-за адсутнасці рэжучага інструменту быў вымушаны працаваць не на сваёй спецыяльнасці, а яго станок, вядома, «адпачываў». І Вы ж, Аляксандр Міхайлавіч, на вытворчых парадах, панёўна, самі не раз падкрэслівалі, як важна прадоўжыць «жыццё» станкоў і інструментаў. А як жа і хто паклапоціцца ў тралёвачным цэху аб гэтым? Асаблівых клопатаў не відаць нават з боку намесніка начальніка цэха па тэхнічнай частцы т. Галубчыкава.

Ці не звярнулі Вы ўвагу, Аляксандр Міхайлавіч, і на тое, што больш за ўсё выходзіць са строю інструментаў тады, калі станкі працуюць поўным ходам і раптам выключаецца электраэнергія. А гэта здараецца даволі часта. Ці ж нельга дамовіцца з энергетыкамі, каб яны панярэджвалі аб выключэнні энергіі?

Вострай крытыкі патрабуе і справа вастрэння інструментаў і перш за ўсё работа майстра т. Засімава, які да гэтага часу як належыць не наладзіў работу. Вы, панёўна, памятаеце выступленне стругальнічых тав. Куляшова ў газеце «Трактар» № 91 за 1954 год.

Часта тэхнічныя аддзелы цэхаў не прыслухоўваюцца

да пранаюў маістроў і рабочых. Так, у тралёвачным цэху даўно пранаюць змяніць індэкс разца, каб кожны разец змог працаваць значна больш. Аднак тэхнічны аддзел застаецца глухім да ўсіх гэтых пранаюў.

Многа яшчэ ў Вас, Аляксандр Міхайлавіч, пеналадак і ў жыллёва-бытавых пытаннях, не адусюль яшчэ выціснуты бюракратызм, валакіта. Так, напрыклад, да Вашага намесніка па быту т. Літвінава звярнуўся токар бюро наладкі тралёвачнага цэха т. Канарскі П. В. з просьбай даць яму месца ў інтэрнаце. Тав. Літвінаў піша рэзалюцыю на імя нач. ЖКО т. Цярэнцова. Тав. Цярэнцеў накладвае рэзалюцыю на імя свайго намесніка т. Захарава, а ён кажа: «Інтэрната для вашага цэха няма, чакайце, калі «Белтрактарбуд» набудзе». Такім чынам, у т. Канарскага ёсць дзве станоўчыя рэзалюцыі, а месца ў інтэрнаце наранейшаму няма.

Цэхі поччу працуюць, а сталовая і буфет адначывае, і перакусіць рабочым няма дзе.

Выбачайце, Аляксандр Міхайлавіч, што ўзняў, можа, толькі адну дзесятую пытанняў, якія патрабуюць тэрміновага вырашэння.

Жадаю Вам паспеху ў вырашэнні ўсіх пытанняў — і вялікіх, і малых.

З прывітаннем *Вожык*

АБ ПЕКАТОРЬХ ПЫТАННЯХ БЕЛАРУСКАЙ ДРАМАТУРГІІ

Драматыргія, як і ўся літаратура, з'яўляецца важным сродкам камуністычнага выхавання савецкага народа. Вось чаму наша партыя няспынна праяўляе клопаты аб драматыргіі і пільна сочыць за працэсам яе развіцця, накіроўваючы гэты працэс па шляху павышэння ідэйнай вартасці і мастацкага майстэрства.

Адзначаючы сапраўдныя творчыя заслугі савецкіх драматыргаў перад народам, партыя неаднаразова ўказвала на адставанне гэтага жапру ад узроўню ўсёй савецкай літаратуры. Патрабуючы высокаідэйных і высокамастацкіх твораў, партыя заўсёды ставіла перад драматыргамі задачы: адлюстроўваць у яркіх мастацкіх вобразах наша бурлівае, кіпучае сучаснае жыццё, выхоўваць лепшыя якасці ў характары савецкага чалавека, актыўна ўздзейнічаць на жыццёвыя працэсы, выкрываць і знішчаць усё амярцвеўшае, аджыўшае, змагацца з праяўленнем варожай ідэалогіі і тым самым расчышчаць дарогу новаму, здароваму, садзейнічаць паспяховаму будаўніцтву камунізма ў нашай краіне, росту культурнага ўзроўню нашага народа.

Задачи важныя, адказныя і пачэсныя.

Аднак наша савецкая драматыргія яшчэ не дасягнула ўзроўню гэтых задач.

Партыя выкрыла і разграміла фальшывую і шкодную тэорыю бесканфліктнасці і ўзброіла савецкіх пісьменнікаў марксісцкім разуменнем тыповага, адкрыўшы тым самым шырокую дарогу для развіцця ўсёй савецкай літаратуры.

Цельга не заўважыць зрухі і ажыўленне ў драматыргіі за апошні час, але ўсё ж яшчэ засталася нямат нявырашаных творчых і арганізацыйных праблем драматыргіі і

тэатра. З мэтай абмеркавання гэтых праблем у кастрычніку мінулага года збіраўся XIV пленум праўлення ССП СССР з удзелам пісьменніцкага актыву і работнікаў тэатральнага мастацтва.

Вылучэнне гэтага пытання з рада іншых пасцела, выклікана, прадыктавана жыццём. Цікавае назіранне зрабіў міністр культуры СССР т. Панамарэнка, які ў сваім выступленні на пленуме наведзіў, што ў тэатрах краіны на спектаклях больш за 40 працэнтаў месц пуставалі. Безумоўна, напіжаны інтарэс савецкага гледача да спектакляў на нашых п'есах не можа не турбаваць аўтараў гэтых п'ес.

Той факт, што многія тэатры, паказаўшы спектаклі на некаторых п'есах усяго 8—12 разоў, спраўляюць хаўтуры на спектаклі, вымушае ўвесь наш цэх задумацца над той прадукцыяй, якая выходзіць з-пад пяра, разгледзець яе з усіх бакоў і знайсці прычыну браку, знайсці вінаватых — ці то канструктара-аўтара, ці то токара-акцёра, а мо і ў адзеле рэпертуарнага кантролю. Клопатамі аб выдатнай якасці нашага «шырпатрэба», нашай пісьменніцкай прадукцыі былі прасякнуты ўсе выступленні на пленуме, і даклад Сіманава, і садаклад Лаўранёва.

На пленуме было шмат цікавых выступленняў вядучых і вядомых драматургаў, крытыкаў і рэжысёраў. Калі перакласці ўсё тое, што гаварылася там, на мову лозунгаў, заклікаў і тостаў, то гэта прыкладна гучала б так:

Для заспакаення — у драматургаў няма падстаў! Трэба добрыя п'есы і розныя па жанры. Смеласць, смеласць і яшчэ раз смеласць! Далоў халтуру і шэрасць! Дарогу моладзі ў драматургію. Рэж праўду-матку, калі хочаш поспеху. Прэч крытыкаў-перастрахоўшчыкаў і кантралёраў з ружовымі акулёрамі. За вучобу ў класікаў! За цесную дружбу драматургаў і тэатраў! За высокае мастацкае майстэрства! За тэорыю драмы! Сатыры — зялёную вуліцу! Прапусціце на сцэну забытыя п'есы...

І многа іншых «за» і добрых нажаданняў.

Аднак, як гэта адзначалася ўжо ў партыйным друку — мала гаварылася на пленуме толькі аб адным, аб самым галоўным сёння. Аб тых задачах, якія паставіла партыя перад народамі ў рашэннях вераснёўскага Пленума ЦК КПСС.

Можна з поўным правам сказаць, што да ўсіх гарачых заклікаў і добрых нажаданняў, выказаных на пленуме ССП СССР, варта прыслухацца і драматургам нашай рэс-

публікі. Безумоўна, стап беларускай савецкай драматургіі за апошнія гады не дае надстаў для ціхамірнага снакою ў нашых радах. У нас таксама ёсць аб чым пагаварыць, ёсць многа нявырашаных творчых праблем.

За пасляваенныя гады пісьменнікі Беларусі напісалі каля трох дзесяткаў многаактных п'ес, на розныя тэмы, на розным мастацкім узроўні. Некаторыя з гэтых п'ес, у прыватнасці «Плюць жаваранкі», «Канстанцін Заслопаў», заслужана карыстаюцца папулярнасцю ў народзе, народ іх прызнаў, ацаніў, палюбіў, і яны не сыходзяць са сцэны тэатраў. У гэтых п'есах створаны яркія вобразы нашых сучаснікаў. Глядач з цікавасцю сачыў за іх лёсам, за іх дзейнасцю, запамінаў іх. Адных ён любіў, другіх ненавідзеў, з адных смяяўся шчыра, а другім сначуваў.

Тэматыка беларускіх п'ес даволі разнастайная. Тут ёсць п'есы, прысвечаныя савецкім людзям і іх подзвігам у гады Аўчыннай вайны: «Канстанцін Заслопаў», «З пародам», «Гэта было ў Мінску», «Заложнікі», «Брэсцкая крэпасць», «Цэнтральны ход». Напісаны п'есы на гісторыка-рэвалюцыйныя тэмы: «Святло з усходу», «Уся ўлада Саветам», храпікальна-біяграфічная п'еса пра Янку Купалу — «Шчасце паэта». Былі п'есы на так зваюю рабочую і калгасную тэматыку, п'есы пра трактары, кок-сагыз, хлеб, а не толькі пра людзей. І сцэнічная доля гэтых неадполькавых п'ес вельмі неадполькавая. Адных з іх, не старэючы, некалькі гадоў ідуць на сцэнах многіх тэатраў, другія, знішчыўшы сваёй сумотай мух у тэатры, выканалі свой пачэсны абавязак і ціха сканалі на прыгавору глядачоў, а не крытыкі, а некаторыя п'есы-неданоскі нават не здолелі падняцца на сцэну, бо героі гэтых п'ес — падсленаватыя, з вялікімі ружовымі акулерамі рахітыкі на саламяных ножках.

Ёсць і такія п'есы, якія не пазбаўлены ідэйнай і мастацкай вартасці, аднак усё ж недапрацаваны аўтарамі і таму не ўбачылі святла рампы. Я маю на ўвазе «Святло з усходу», «Уся ўлада Саветам» і «Машэка».

Ёсць вельмі цікавая п'еса, напісаная сапраўды майстэрску, да яе ўжо колькі год тэатры праяўляюць цікавасць, аднак крытыка знайшла ў ёй недахопы, і таму п'еса не аднаўляецца на сцэне — гэта ўсім вядомы «Мілы чалавек» Кандрата Крапівы.

Каб не пералічваць усіх п'ес і не аддзяляць аўтараў аднаго ад другога толькі коскамі, як гэта часта ў нас ро-

біцца, варта лепш разгледзець найбольш характэрныя, на мой погляд, недахопы ў нашых п'есах.

Каб меркаваць аб узроўні нашай драматургіі, аб якасці нашых п'ес і спектакляў, аб майстэрстве драматургаў і акцёраў — варта схадзіць у тэатр не ў суботу ці нядзелю, а і ў аўторак, у сераду, чацвер або пятніцу і надзівіцца — колькі ж месц у зале занятых і колькі пустуе. Адно такое назіранне навядзе на пэўныя думкі і, пчыра скажу, думкі не вельмі вясёлыя.

Большасць нашых п'ес не карыстаецца папулярнасцю, прыхільнасцю, любоўю, навагай у гледача. Яны, напэўна, мала кранаюць душу гледача, мала хвалююць яго, бо напісаны без дастатковага майстэрства, без страсці, без глыбокага асэнсавання жыцця, у іх не адчуваецца таго, што аўтар смела падымае вострыя, важныя праблемы жыцця, тыя праблемы, якія штодзённа хвалююць савецкага чалавека. Элементы рацыялізму пераважаюць над начуццём. Відаць, гэтыя п'есы не дастаткова, не поўна, не ярка адлюстроўваюць тую барацьбу, якую вядзе савецкі чалавек у сваім імкненні да лепшага жыцця ў шырокім сэнсе слова, не адлюстроўваюць той праўды жыцця, якая з'яўляецца сэрцам і крывёю ўсякага добрага творца.

З гэтага вынікае задача: мы павінны пісаць цікавыя, хвалюючыя творы, у якіх бы кіпела, бурліла кроў і білася гарачае сэрца ва унісон з сэрцам гледача.

У чым жа сакрэт поспеху або няўдачы таго ці іншага творца?

На пленуме СП СССР у Маскве вельмі цікавую і слушную думку выказаў галоўны рэжысёр ЦТСА Аляксей Папоў. Не ўсякі мае права пісаць п'есу. Такое права належыць толькі таму, у каго ёсць за душой што расказаць ці паказаць, ёсць нешта важнае, цікавае, значымае — такое нешта, якое можа ўзрушыць чалавечыя душы, усхваляваць. Для таго каб 600, а то і цэлая тысяча чалавек тры — тры з паловай гадзіны на сваёй ахвоце, без усякага прымусу сядзелі ў зале і ўважліва слухалі, хваляваліся, перажывалі, смяяліся ці нават плакалі, трэба быць вельмі цікавым і вельмі разумным расказчыкам.

Глядач прыходзіць у тэатр не толькі для таго, каб адначыць і пазбавіцца, але і ўзбагаціцца пачым новым, карысным, пачэрпнуць цікавыя думкі, навучыцца таму, чаго ён яшчэ не ведаў. Але гэта не значыць, што ён прыходзіць выслухаць шкалярскія ісціны, дыдактычныя сентэнцыі альбо сухія навуковыя догмы.

Права распараджацца ўвагай, часам і пачуццямі гледача на працягу некалькіх гадзін атрымлівае той, хто можа цікава і разумна расказаць пра свае назіранні з багатага жыццёвага вопыту. Паспех гэтага расказу ў першую чаргу залежыць ад ідэйнага замыслу аўтара. Ідэйны замысел аўтара з'яўляецца тым першым, які злучае гледача з падзеямі, што адбываюцца на сцэне. І калі гэты першы здаровы, дык і ўзаемаадносіны залы і сцэны будуць безпаталагічных з'яў. Глядач не будзе моршчыцца і пакутаваць, пібы ад радыкуліту.

Калі аўтарскі замысел нарадзіўся ад жадання напісаць н'есу на «калгасную» ці «вытворчую» тэму на заказе крытыкі, якая скардзіцца на недахоп вытворчых ці калгасных н'ес, дык можна з упэўненасцю сказаць, што твор асуджаны на няўдачу. Калі ж ідэйны замысел аўтара з'яўляецца вынікам унутранай неабходнасці, калі аўтар не можа не напісаць н'есу, расказаць людзям вельмі важнае, ад чаго залежыць іх шчасце, іх лёс, такі замысел будзе садзейнічаць поспеху твора. Ідэйны замысел твора навінен несці ў сабе гарачае, нястрымнае жаданне аўтара нешта змяніць у жыцці, некага ўзнагародзіць, а некага асудзіць, нешта скінуць з п'едэстала, а нешта ўзняць на п'едэстал, нешта разбурыць, а нешта збудаваць. Аўтарскі замысел павінен быць актыўным. П'еса не павінна пагадваць нуцэвадзіцель, а аўтар экскурсавода. П'еса павінна быць зброяй, магутным інструментам у руках аўтара-воіна, аўтара-будаўніка.

Ідэйны замысел павінен быць вынікам не халоднага, абьякавага ўспрыняцця нашай рэчаіснасці, а вынікам усхваляванага, страснага, ваяўнічага, партыйнага стаўлення да жыцця і людзей.

У ідэйным замысле павінна адчувацца жаданне аўтара здзівіць гледача нечым новым, яшчэ дагэтуль нікім не сказаным, але аб чым павінны ведаць усе. Замысел павінен быць актуальным — г. зн. вельмі важным для народа сёння, але не часовым, малазначным, надзённым, як фельетон ці інфармацыя ў газеце. Замысел павінен быць прадыктаваны самім ходам жыцця, развіццём падзей, якія аўтар назіраў і, зрабіўшы самастойную ацэнку жыццёвых з'яў, прыйшоў к партыйнаму вываду ўмянацца ў гэтыя падзеі, накіраваць іх у пэўнае рэчышча.

Такім чынам — калі пісьменнік у выніку цеснай сувязі з жыццём апладатварыўся важным, смелым, актыўным, самастойным і актуальным замыслам, ён мае права сесці

за стол і напісаць п'есу, а затым сабраць тысяччу чалавек у тэатр і «терзать» іх начуці, бударажыць мыслі.

Ідэйны замысел з'яўляецца нафасам твора, г. зн. гранічным выражэннем страсці аўтара.

Для ўсіх нас з'яўляецца ўзорам нафас творчасці вялікага пісьменніка-гуманіста Горкага. Чалавек з вялікай літары — яго нафас. «Усё для чалавека!», «Чалавек — гэта гучыць горда!» Мы ведаем, з якім гневам, з якой страсцю змагаўся Горкі з усім нікчэмным, пошлым, агідным, нізкім, подлым, што зневажала годнасць чалавека, прыніжала яго. Мы помнім яго творы-гімны ўсяму высакароднаму, чыстаму, чэснаму, што ўзвышала чалавека, наднімала яго над усёй прыродай.

Пафас леншых твораў К. Крапівы — імкненне ачысціць наша грамадства ад буржуазных перажыткаў, ад іх канкрэтных пасьбітаў пры данамозе саркастычнага смеху. У гэтым — характэрная асаблівасць такіх яго п'ес, як «Хто смяецца апошнім», «Мілы чалавек», «Пяюць жава-ранкі».

Невынадкова п'еса «Хто смяецца апошнім», напісаная ў 1939 годзе, не згубіла сваёй актуальнасці. Твор не страціў свайго пафасу і сэння, бо тое зло, над якім смяецца аўтар, а разам з ім і глядач, яшчэ не выкарчавана і сён-ня, г. зн. што тынаў, надобных да Гарлахвацкага, Зёлкіна, Тулягі, можна сустрэць і сён-ня, што ёсць яшчэ аматары пракаціцца на чужы кошт, настаўіць сваё прозвішча над дысертацыяй ці кнігай, якую напісаў другі; ёсць яшчэ аматары праехаць у рай на чужым гарбу, пажыць за кошт дзяржавы, аматары наплявузгаць, напісаць паклёп; су-стракаецца тое асяроддзе туляг, якія ствараюць умовы, з'яўляюцца дабротнай глебай для гарлахвацкіх і зёлкіных.

Пафас такой выдатнай п'есы, як «Капстанцін Засло-наў» Маўзона, заключаецца ў бязмежнай любові да баць-каўшчыны, самаахвярным служэнні савецкага чалавека сваёй Радзіме. Гэта забяспечыла п'есе поспех.

Не малой папулярнасцю карысталася і п'еса Алеся Кучара «Гэта было ў Мінску». У ёй выяўляецца, як аў-тар усёй душой люта ненавідзіць немцаў-акупацтаў, якія глуміліся над савецкімі людзьмі, рабавалі, руйнавалі, зне-важалі нашу краіну ў часы акупацыі.

А вось што сказаць пра яго другую п'есу «Неспакой-ныя сэрцы»? Аўтар пісаў яе з такім прыцэлам. У прозе з'явіліся творы аб рабочым класе нашай рэспублікі, а ў драматургіі не. Драматургаў напракаюць за гэта. І ён ра-

шыў адгукіўца на заклік: пісаць творы на вытворчую тэматыку. Кучар рашыў адлюстраваць жыццё моладзі Мінскага трактарнага завода. Пасіўнасць замыслу прывяла аўтара да ілюстрацыйнасці: дыялог інфармацыйны, дзеянне расслабленае, кампазіцыя класіфікацыйная, вобразы няяркія. Вось прыклады з гэтай п'есы.

Каб праілюстраваць культурны ўзровень нашай рабочай моладзі, аўтар арганізоўвае літаратурную віктарыну ў інтэрнаце, хоць яна арганічна не ўплывае на п'есу.

Часам адна якая-небудзь дэталёвая вымушае сумнявацца ў праўдзівасці, рэальнасці вобраза. Напрыклад: да парторга Люднікава прыязджае жонка — інжынер, якая доўгі час не бачылася з мужам. Не прывітаўшыся як след, не павячэраўшы, не пагаманіўшы з мужам, яна бяжыць на завод, каб прадставіцца дырэктару. Не хочацца заздросціць такому мужу, хоць аўтар стараўся паказаць мужа і жонку як вельмі станоўчых людзей.

Каб які-небудзь дасціпны крытык не напракнуў, што ў п'есе нічога не гаворыцца аб барацьбе за мір, аўтар перапытае асноўнае дзеянне і ўключае рэпрадуктар, з якога чуецца голас Поля Робсана. Гэта дае магчымасць выказацца аднаму-двум персанажам на тэму пра мір.

Калі дзеянне расслабленае, яго лёгка перапыніць голасам з рэпрадуктара.

А калі б яно было напружаным, моўным страсці, агню, дык, напэўна, не перапыніла б яго нават з'яўленне самога Поля Робсана.

Каб другі крытык не напракнуў Кучара, што партарганізацыя не займаецца выхаваннем моладзі, аўтар прыводзіць у інтэрнат парторга Люднікава, які, даведаўшыся аб амаральным учынку аднаго юнака, тут жа пачынае чытаць лекцыю на тэму: «Маральны воблік маладога савецкага рабочага». Літаральна: Л ю д н і к а ў. Так, так... Ну, сядайце, рабяты. *(Усе селі.)* І так, сябры, — тэма нашай сённяшняй гутаркі: «Маральны воблік маладога савецкага рабочага»...

Данускаецца многа непраўдзівых дэталей. Стварасца такое ўражанне, што аўтар у гэтай п'есе хацеў задаволіць усе патрабаванні крытыка-артадокса, а не ўзняць цаліну новых людзей характараў і выявіць іх сутнасць у вострых сутычках, канфліктах, у барацьбе.

Такім чынам, ідэйны замысел твора мае вельмі важнае значэнне, аднак не толькі ён забяспечвае поспех твора. Замысел неабходна намайстэрску рэалізаваць, увасо-

біць яго ў вобразнай сістэме, ды так, каб персанажы твора, іх справы, іх начуцці, іх учынкі былі жыццёва праўдзівымі, пераканальнымі.

Ніхто не стане аспрэчваць агульнавядомую ісціну, што ўсякую фальш, усякую няпраўду ў жыцці людзі ўспрымаюць перыязна, з агідай; чэснага чалавека фальш, падман абураюць. Непраўдзівы, няшчыры, фальшывы чалавек не можа карыстацца людскою павагай, любоўю, прыхільнасцю.

Прыкладна тое ж самае мы можам сказаць і пра мастацкі твор. Калі ў ім дапушчана хоць малейшая няпраўда, ён не будзе карыстацца нашай павагай, давер'ем.

Толькі праўдзівы твор валодае сілай выхаваўчага ўздзеяння на глядача, садзейнічае таму, каб глядач, наглядзеўшы спектакль, выходзячы з тэатра, на парозе ці каля вешалкі пакідаў свае заганы, якія надвергліся асуджэнню на сцэне, і наадварот, узбагачаўся тымі станоўчымі рысамі характару, якія ён падгледзеў на сцэне.

Партыя заклікае пісьменнікаў пісаць праўду, толькі праўду, але гэта не азначае, што пісьменнік павінен быць фатографам-ілюстратарам ці рэгістратарам-дакументалістам. Пісьменнік — мастак, ён адлюстроўвае не ўсё, што трапляе на вочы, а сшыняе ўвагу чытача на тым, што найбольш ярка і поўна выражае сутнасць жыццёвых працэсаў, жыццёвых з'яў, на тым, дзе найбольш ярка выяўляюць сябе тыповыя канфліктуючыя сілы. Рост нашага грамадства азначае барацьбу супроцьлеглых сіл — старога і новага, барацьбу вострую, перыміруемую. Пісьменнік з'яўляецца разведчыкам на гэтым фронце. Разведчык павінен быць праўдзівым, шчырым, дакладным. Фальш ідзе толькі на карысць праціўніку. А фальш бывае двух гатункаў: абразлівы паклёп і падхалімская ліслінасць, але гэта канцы адной і той жа палкі. Паклёп на нашу рэчаіснасць так жа шкодны, як і лакіроўка, замазванне, рэтуш тых недахопаў, з якімі народу трэба змагацца.

У гэтых адносінах вельмі паказальным з'яўляецца недахоп некаторых твораў, прысвечаных людзям калгаснай вёскі. Прачытаўшы некаторыя такія творы, міжволі ўсплывае пытанне: калі там адлюстравана праўда, дык ці трэба было склікаць вераснёўскі Пленум ЦК КПСС? На аснове такіх твораў, безумоўна, пельга было распрацаваць апэратыўны план генеральнага наступлення на сельскагаспадарчым фронце, такі план, якім з'яўляюцца рашэнні вераснёўскага Пленума. У гэтых рашэннях праў-

дзівая, рэальная ацэнка жыццёвых фактаў калгаснага будаўніцтва і раскрыццё шырокіх перспектыў развіцця на-казваюць пісьменнікам узор таго, як часна і праўдзіва трэба ставіцца да жыцця, яго адлюстравання ў сваіх творах і як змагацца за пераўтварэнне гэтага жыцця.

Цельга сказаць, што нашы пісьменнікі не бачылі тых недахопаў, якія адзначаны ў рашэннях Пленума. Цельга сказаць і таго, што пісьменнікі не разумелі, што ў калгаснай вёсцы ідзе вострая барацьба з гэтымі недахопамі. Яны гэта бачылі, разумелі і па-свойму спрабавалі пісаць аб гэтым творы. Жыццё сапраўды давала безліч канфліктаў, безліч прататыпаў для адмоўных і станоўчых вобразаў, безліч цікавых гатовых сітуацый для п'ес, раманаў, аповяданняў і вершаў.

Аднак пісьменнікі не заўсёды карысталіся гэтымі магчымасцямі, і многія творы былі напісаны так, што ў іх не адчувалася таго пульсу барацьбы, як гэта было і ёсць у жыцці.

Каб не быць галаслоўным, прывяду прыклады з нашай беларускай драматургіі.

На тэмы з жыцця калгаснай вёскі напісаны такія п'есы: «Кветка Цянь-Шаня», «Прамень будучыні», «Хлеб», «Свае людзі», «Калі зацвітаюць сады», «Пяюць жаваранкі», «На парозе», «Выбачайце, калі ласка!».

Разгледзім некаторыя з іх.

Для прыкладу возьмем п'есу «Хлеб» Ільі Гурскага — аднаго са старэйшых нашых пісьменнікаў-драматургаў, на творчым рахунку якога больш за наўдзсятка многаактовых п'ес. Адны з якіх у свой час карысталіся поспехам, а другія не дайшлі да сцэны.

У гэтай п'есе мы можам пазіраць узор распыўчатасці, неакрэсленасці, невыразнасці, пасіўнасці ідэйнага замыслу. З першага погляду здасцца, што аўтар меў намер паказаць, як людзі калгаснай вёскі ў цяжкіх умовах першых год пасля Айчынай вайны змагаюцца за аднаўленне сваёй гаспадаркі і раскрываюць на гэтым свой характар, свой светапогляд. Аднак у гэтай п'есе мы бачым аўтарскі намер высмеяць нізканаклонства перад Еўропай, абурэнца амерыканскімі надпальнічымі вайны. Апроч таго, аўтар імкнуўся раскрыць характэрнае для савецкіх людзей пачуццё дружбы паміж народамі нашай краіны, аўтар хацеў выявіць, як савецкія людзі шануюць памяць аб загінуўшых воінах. Аўтару хацелася паказаць, як адзін калгас дапамагае другому. Побач з усім гэтым ён меў на-

мер раскрыць высакароднае кахалне, якім перапоўнены сэрцы шасцярых дзейных асоб.

Кожны з гэтых намераў у паасобку варты ўвагі. Але калі іх ссыпаць у шапку, пераварушыць, перамяшаць і выкласці ў адну п'есу, дык атрымаецца пешта хаатычнае, сумбурнае, эклектычнае. Бо пельга ж у адным творы ахапіць усе тэмы сучаснасці на плошчы ў 70—80 старонак.

Такая распыленасць і мнагапланавасць ідэйнага замыслу адбілася і на абмалёўцы вобразаў, і на пабудове калізій, і на кампазіцыі п'есы, і асабліва на дыялогу. Ён вельмі часта алагічны і месцамі нагадвае размову двух глухіх. Такі дыялог не вядзе, не развівае дзеяння.

Такія парушэнні звычайнай чалавечай логікі, асабліва калі яны часта сустракаюцца ў п'есе, выклікаюць недавер'е да ўсяго твора. А твор, які страціў давер'е чытача ці гледача, траціць адначасова і выхаваўчае значэнне.

Вельмі цяжка пераказаць нават коратка сюжэт гэтай п'есы, бо ніякіх падзей у п'есе няма, вобразаў няма. Але ўсё-такі аб чым там вядуць размову персанажы?

У першым акце старшыня калгаса з дапамогай МТС збіраецца асвоіць усю пасяўную плошчу (дарэчы, летам, а не вясной). Калгаснікі маюць намер сабраць ураджай не менш як 180—200 пудоў з гектара.

У другім акце старшыня калгаса гаворыць аб намеры пабудаваць электрастанцыю, млын, хату-лабараторыю і зацвярджае пяцігадовы план аднаўлення калгаса.

Але ўсяму гэтаму перашкаджае словам і адзім памеснік старшыні калгаса, які заклікае калгаснікаў адпачыць пасля вайны.

Аднак у трэцім акце мы бачым, што без усякай барацьбы, без цяжкасцей, усё, аб чым марылі ў першых двух актах, ужо ёсць, ужо ўсё гатова. Варта ўлічыць, што паміж першым і апошнім актамі прайшло часу менш года.

Безумоўна, невыпадкова — піводзім тэатр не асмеліўся паставіць гэту п'есу, бо ў ёй няма пэўнага мэтанакіраванага замыслу, няма драматургічнага сюжэта, няма праўдзівых падзей, няма вобразаў.

Такі твор пельга скарыстаць як ідэалагічную зброю для выканання тых задач, якія пастаўлены партыяй у рашэннях вераснёўскага Пленума. Чым тлумачыцца непаўнацэннасць гэтай п'есы?

Перш за ўсё тым, што ў ёй няма канфліктных абставін, у якіх можа выявіцца характар персанажа, у якіх чалавек павінен не гаварыць, а дзейнічаць.

У п'есе словы, думкі героя павінны выпікаць з папярэдніх учынкаў і рыхтаваць нейкую новую падзею, г. зн. рухаць дзеянне. Ілюстрацыйныя, інфармацыйныя рэплікі замарожваюць дзеянне і не садзейнічаюць абрысоўцы вобраза.

Для выяўлення галоўнай рысы характару неабходны кантрастныя абставіны. Чорнае на чорным цяжка заўважыць, а на белым відаць здалёк. Напрыклад, каб выявіць — смелы чалавек ці налахлівы, трэба паставіць яго ў пэўныя абставіны, у якіх выявіцца тое ці другое. Мала назваць якую-небудзь рысу характару, глядач хоча ўбачыць яе, а не на словы верыць аўтару. Мала сказаць, што гэты чалавек валодае пачуццём гумару і можа рассямяшыць другіх. Трэба на справе паказаць, як ён можа рассямяшыць, які ў яго гумар, як ён гаворыць, ходзіць і г. д., у чым праяўляецца гумар. Трэба паказаць гумар гэтага чалавека, а не прыпісваць яму. Драматург — не пачальнік аддзела кадрў, які запаўняе анкету: чэсны, праўдзiвы, палітычна граматы, маральна ўстойлівы і г. д.

Персанаж п'есы павінен выявіць гэтыя якасці сваімі наводзінамі, учынкамі, а не пры дапамозе аўтарскай характарыстыкі, укладзенай у вусны другога персанажа.

Другая прычына, якая абумовіла мастацкую непаўнацэннасць п'есы: матывіроўка паводзін персанажаў — не жыццёвая, не праўдзiвая.

У даным выпадку дапушчана маленькая няпраўда — мы не можам паверыць, што сур'ёзны, разумны чалавек мог так вытлумачыць сваё нежаданне павесяліцца разам з хлопцамі ці закахацца ў дзяўчыну. Больш таго, пачуўшы ад чалавека гэтыя словы, мы не можам сказаць, што ён сур'ёзны, разумны, нармальны чалавек, што такі чалавек здольны весці за сабой калектыў. А Бондар — старшыня калгаса.

Могуць сказаць: «Ну вось — выбраў сабе за мішэнь п'есу, якая напісана ў перыяд папавання «тэорыі бесканфліктнасці!»»

Але ж пры чым у даным выпадку «тэорыя бесканфліктнасці»?

Дыі ці не хопіць ужо ківаць на «тэорыю бесканфліктнасці», апраўдваючы сваю несамастойнасць у ацэнцы жыццёвых з'яў?

Ці не варта спытаць, а дзе нісьменніцкае сумленне перад праўдай жыцця? Дзе творчая самастойнасць? Дзе аўтарскае супраціўленне якой бы то ні было тэорыі, калі

яна перашкаджае ствараць праўдзівыя, высокамастацкія творы! І, нарэшце, якая справа народу, гледачу да таго, што нехта выдумаў нейкую тэорыю і нісьменнік паслухмяна следуе патрабаванням гэтай шкоды, антымарксісцкай тэорыі.

Значыць, справа не толькі ў «тэорыі бесканфліктнасці», а і ў тым, што ў многіх з нас не ханас творчай самастойнасці, мастацкага майстэрства, прафесійнай кваліфікацыі.

Напрыклад, недахопы п'есы В. Віткі «Прамень будучыні» тлумачацца не толькі ўплывам «тэорыі бесканфліктнасці», якая, як вядома, патрабавала лакіроўкі нашай рэчаіснасці. Наадварот. Аўтар даволі смела пачаў п'есу. У ёй мы бачым, што людзі калгаснай вёскі ў першыя пасляваенныя гады жывуць у цяжкіх умовах, што калгасам кіруе чалавек, якога нельга і падпускаць да калгаснага штурвала, што сярод чэсных калгаснікаў арудуюць тыпы, якія супрацоўнічалі з немцамі ў час акупацыі. Як бачыце — да лакіроўкі тут далёка. Аднак у аўтара не хапіла майстэрства разгарнуць канфлікт і выявіць характары ў такіх праўдзівых абставінах. Больш таго, канфлікт, які толькі завязаўся, дзеянне, якое толькі пачалося, аўтар схаваў за занавесам пасля другога акта. А ў трэцім акце мы бачым малаверагодныя вынікі той барацьбы, якая адбылася ў антракце. Гэта вельмі нагадвае такі паядынак на шнагах. У першым акце выйшлі на сцэну двое са шнагамі. Выясняюцца непрыязныя ўзаемаадносіны. У другім акце гэтыя двое схопіліся за шнагі. А ў трэцім бачым: адзін ляжыць распластаным, а другі, наступіўшы нагой на грудзі праціўніка, вастрыё шнагі прыставіў да яго горла. Як адбываўся паядынак, як адзін наступаў, а другі абараняўся — алах ведае. Самага цікавага мы не ўбачылі.

Відаць, алах ведае і тое, чаму п'есе, якая прысвечана наказу, як калгаснікі над кіраўніцтвам намналіта МТС аднаўляюць сваю гаспадарку, разбураную вайной, чаму гэтай п'есе павязаны такія неарганічныя фінал, якім, дарэчы, вельмі захапляецца ў рэцэнзіі крытык Алесь Есакоў: «Фінал п'есы зроблены даволі ўдала і праўдзіва. Адмоўныя адносіны да імперыялістычнай Амерыкі і іронія герояў на адрасе гэтай краіны вельмі выразна характарызуюць адносіны калгаснікаў да буржуазнага свету».

Крытык тут нічога не выдумаў. Ён сказаў праўду.

У п'есе фінал такі. Але гэта вельмі нагадвае адну прымаўку: «У агародзе бузіна, а ў Кіеве дзядзька».

І яшчэ адна заўвага. Гэты педагон п'есы «Ірамень будучыні» вельмі характэрны і для другіх п'ес. Парушэнне логікі характару, адсутнасць паслядоўнасці ў абмалёўцы вобраза.

Вось якія метамарфозы адбываюцца з людзьмі ў гэтай п'есе. У першай палове п'есы Пацькалік — малапісьменны памочнік памесніка рахункавода, які выхваляецца сваім почыркам, безнадзейны аболтус, бо лічыць, што пасада нажарніка — найвышэйшая ў раёне, і гэты чалавек у канцы п'есы становіцца раптам, іменна раптам, печаканам ледзь не самым чэсным калгаснікам, нават стаў вучыцца на палявода. Што здарылася з гэтым чалавекам? Калі ён так перамяніўся, ад чаго? — невядома. Аўтар не паказаў і не даказаў. Што ж на яго так падзейнічала, якая чароўная палачка зняла з яго дурман? Ці кахашне на яго надзейнічала, ці вясна і салаўіныя песні, а можа, гутарка агітатара ці газетны артыкул? Аб усім гэтым аўтар дае волю фантазіраваць і дагадвацца чытачу.

І гэта называецца развіццё характару. У пачатку п'есы Пацькалік быў адным, у канцы ж стаў зусім іншым. А калі ён перавыхаваўся, калі ён памяняў свой погляд, дык цяжка сказаць не толькі чытачу, але і самому аўтару.

З гэтага трэба зрабіць вывад — не ўсякая п'еса дае магчымасць і не ад кожнай п'есы трэба патрабаваць, каб абавязкова кожны характар развіваўся. Заслугай драматурга трэба лічыць і тое, калі яму ўдалося поўнасцю раскрыць характар пры данамозе яркіх мастацкіх дэталей, у тыповых для характару абставінах.

Свядомасць — не галаўны ўбор, яе не так лёгка памяняць, як шапку. Можна напісаць п'есу, у якой дзея будзе адбывацца толькі суткі, а перамяніць светапогляд за суткі чалавек не можа.

Вазьміце п'есу «На дне» Горкага. Там далёка не ўсе вобразы набываюць новыя якасці, але раскрываюцца вобразы ўсе. А п'еса ад гэтага нічога не траціць.

Партыя ад нас патрабуе звярнуць асаблівую ўвагу на творы, прысвечаныя тым працэсам, якія адбываюцца на вёсцы.

Я наўмысля не спыняюся на аналізе п'есы «Пяюць жаваранкі» К. Крапівы, лепшай п'есы на гэту тэматыку. Наша крытыка даволі многа і надрабязна аб ёй гаварыла,

адзначаючы мастацкае майстэрства аўтара ў стварэнні яркіх, цікавых, запамінальных вобразаў.

Але гэта адна п'еса не можа заслапіць нашы вялікія промахі ў гэтай галіне творчасці.

Калі мы надалей будзем так пісаць п'есы аб людзях нашай вёскі, дык трэба шчыра сказаць — мы вельмі мала дапаможам партыі і народу ў вырашэнні тых складаных і важных задач, якія пастаўлены перад усімі намі вераснёўскім Пленумам ЦК КПСС. А пісаць п'есы аб гэтых людзях — наша неадкладная задача, наш абавязак.

Каб не стварылася ўражанне, што я заклікаю «трымаць нос на ветры», да кан'юктуршчыны, варта зазначыць, што кан'юктуршчына, як правіла, прыводзіць да няўдачы. Гаворачы пра абавязак кожнага пісьменніка адгукнуцца сваёй працай на рашэнні вераснёўскага Пленума ЦК КПСС, маецца на ўвазе глыбокае, дэталёвае вывучэнне жыццёвых працэсаў і ваяўнічае, актыўнае ўмяшанне ў іх развіццё, маецца на ўвазе стварэнне праўдзівых, пераканальных твораў аб сапраўдных энтузіястах камуністычнага будаўніцтва ў вёсцы і іх непрымірымай барацьбе з усім адгіўшым, устарэлым, фальшывым, шкодным, што перашкаджае гэтаму будаўніцтву.

Павярхоўнае азнаямленне з жыццём прыводзіць альбо да лакіроўкі жыцця, альбо да скажэння яго ў змрочных тонах.

Мы маем такія прыклады, калі пісьменнік без глыбокага ведання жыцця, без роздуму аб ім, без асэнсавання, а, як кажуць, «трымаючы нос на ветры», браўся вырашаць тэму ці праблему, якой у жыцці не было. Праблема была выдуманая, і п'еса аказалася «мертворожденным плодом». Я маю на ўвазе п'есу «На парозе» Арк. Маўзона аб будаўніцтве аграгарадоў.

Пасля вераснёўскага Пленума п'есы яшчэ не з'явіліся, але ёсць апавяданні, якія прэтэндуюць на кан'юктуршчыну. Вось прыклад.

Дырэктар МТС падрыхтаваўся да сустрэчы новых спецыялістаў, якія едуць у МТС па закліку партыі. Ён успамінае, што і сам некалі ў ліку 25-тысячнікаў прыехаў у вёску, дзе і па сённяшні дзень працуе. Успамінае, як кулакі забілі яго таварыша ў час калектывізацыі. На станцыі дырэктар сустракае маладых спецыялістаў, сярод якіх і сын забітага 25-тысячніка. Гэта дае повад для разважання аб тым, што партыя праяўляе клопаты аб вёсцы — у трыццатых гадах яна паслала 25-тысячнікаў і

цяпер пасылае ўжо не проста рабочых, а спецыялістаў. І ўсё.

У гэтым апавяданні ёсць усё, апроч галоўнага. Не паказана тое, што жыццё прадыхавала неабходнасць пасылкі спецыялістаў, што без спецыялістаў МТС не справіцца з пэўнымі задачамі, не ліквідуе пэўных недахопаў. У апавяданні няма нават і знаку таго, што прызыў партыі ёсць вынік запатрабаванняў жыцця.

Пісьменнік тут не стварыў і вобразаў тых, хто едзе ў МТС, не выявіў тых рыс характару, якія б далі магчымасць снадзявацца, што гэтыя людзі прынясуць карысць, зрабяць вялікую справу ў пераўтварэнні калгаснай вёскі.

Безумоўна, гэта апавяданне можна было напісаць, сядзячы ў кабінцеце і не выязджаючы ў вёску. Яно не дапамагае партыі мабілізаваць чытача на вырашэнне сур'ёзных праблем калгаснага жыцця. Гэта апавяданне мае ўсе адзнакі кан'юктуршчыны.

Нельга згадзіцца з такім вырашэннем важнай тэмы. А між іншым, заўважаецца і такая з'ява, калі пісьменнік штурхаюць на падобны метады работы.

Беларуская кінастудыя заказала Івану Шамякіну сцэнарый па яго раману «У добры час». Пісьменнік напісаў сцэнарый па раману, і, па маю думку, сцэнарый атрымаўся неблагі, аднак работнікі студыі, якія, прачытаўшы раман, заказалі сцэнарый, пры абмеркаванні яго выставілі патрабаванне падагнаць сцэнарый пад рашэнні вераснеўскага Пленума. І нават прапавалі свой штамп: Максім Лескавец прыязджае ў калгас не з арміі, а па закліку партыі. У рамане апісалы падзеі першых год пасля вайны, а ад пісьменніка патрабуюць механічнага перанясення гэтых падзей у 1954 год, г. зн. пасля вераснеўскага Пленума. Такім чынам пісьменніка наставілі перад дyleмай — або адмовіцца ад сцэнарэя па раману, або пісаць новы сцэнарый аб тым, чаго Шамякін яшчэ не бачыў, не ўзвжыў, не абдумаў.

Па маю думку, такая назіцыя работнікаў кінастудыі няправільная.

Ад пісьменніка трэба патрабаваць партыйнага стаўлення да жыцця пры мастацкім адлюстраванні яго ў творы, а не надгошкі, надвядзення твора над пэўны тэзіс любога, нават самага надзённага ранэння самай высокай інстанцыі.

Зрабіць грунтоўны агляд усіх нашых н'ес, напісаных пасля вайны, немагчыма ў невялікім артыкуле. Аднак

варта коратка сказаць аб тым, што маюць папы тэатры ў сваім рэпертуары сёння.

Даволі бойка ідзе і, будзем верыць, што і далей будзе ісці апошняя п'еса К. Губарэвіча «Простая дзяўчына». Мяркуючы па рэакцыі залы, яна ўспрымаецца глядачом з цікавасцю. Певынадкова тэатр эксплуатауе спектакль на гэтай камедыі вельмі часта: за тры месяцы спектакль праішоў 50 разоў. Нават сам аўтар не без надстаў выказвае незадавальненне тым, што спектакль «заездзілі», «замусолілі», што ён не ўзбагачаецца акцёрамі, а, наадварот, траціць першапачатковую свежасць.

Аднак трэба, на маю думку, зрабіць заўвагу і самому аўтару. Мне здаецца, што пад мовай аўтару варта працаваць, каб ачысціць п'есу ад грубаватых выразаў, накшталт «каб цябе разарвала», «трэба табе дом, як мне бялячка на адным месцы» і г. д. Такіх перлаў там многа. У гэтай камедыі запамта яўна жаданне аўтара пазабавіць, пасмяшыць глядача любым спосабам. Камедыя для таго і пішацца, каб пасмяшыць, аднак смех — не самамэта, а выхаваўчы сродак.

Нельга патураць глядачу, які смяецца з палца, кукіна ці з таго, што персапаж папкроб паяспіцу ці стукнуўся галавой аб вушак. Гэта пустасмех.

Добрая тая п'еса, пасля прагляду якой хочаш рабіць пеніта не так, як раней, хочаш жыць крышачку інакш, не рабіць таго глуштва, якое высмеяна са сцэны, публічна.

Гэта ідэал для кожнага драматурга, і мы павінны імкнуцца да яго. У гэтых адносінах і Губарэвічу ёсць куды імкнуцца.

Для панаўнення рэпертуару нашых тэатраў ёсць яшчэ адзін рэзерв. На маю думку, Упраўленню па справах мастацтва Міністэрства культуры і секцыі драматургаў трэба было б перагледзець нашу драматургічную спадчыну. Мы несправядліва забылі многія п'есы Міровіча, Рамановіча і другіх забытых аўтараў, а сярод іх, бяспрэчна, ёсць каштоўныя творы. Прэзідыуму Саюза савецкіх пісьменнікаў БССР, відаць, варта даручыць гэту справу людзям, якія ведаюць нашу спадчыну, і, выбраўшы лепшыя творы, выдаць іх асобным зборнікам, вярнуць іх да жыцця. Многія забытыя зараз п'есы былі эташымі для беларускага тэатра, па іх выходзіліся нашы драматургі і акцёры, а мы чамусьці занялі ў адносінах да іх назіццю «Іванов непомняціх»...

Нарэшце яшчэ адно пытанне: аб сувязі паміж драма-

тургамі і тэатрамі і ўзаемных прэтэнзіях. Сувязі паміж тэатрам і драматургам дзеляцца на два віды: творчыя і арганізацыйныя. Драматургі настаўляюць тэатру п'есы, да якіх акцёры і рэжысёры маюць права прад'яўляць прэтэнзіі. Напрыклад, у нашых п'есах шмат другарадных, эпізадычных персанажаў, напісаных шаблона, нецікава, цьмяна, шэра, што ніводзін акцёр не гарыць жадашнем іграць гэту роль. Як правіла, у такіх персанажаў няма ні свайго характару, ні свайой мовы, а ёсць толькі адна грамадская функцыя: дырэктар, рахункавод, камсорг, брыгадзёр і таму падобнае.

Каб акцёры не ківалі пальцамі ў наш адрас, нам трэба вучыцца ў сапраўдных майстроў драматургічнага пісьма. Напрыклад, у Максіма Горкага п'есы невыпадкова названы «Достигаев и другие», «Егор Булычев и другие»... Там «другие» — гэта не проста «и прочие», а імяна і другія актыўныя ўдзельнікі драматургічнага канфлікту, барацьбы.

Кожны акцёр з ахвотай, з радасцю возьмецца сыграць, скажам, эпізадычную ролю трубача ў п'есе «Егор Булычев и другие».

Тут дарэчы можна ўспомніць вобраз паэтэсы Цёткі ў п'есе «Шчасце паэта». Вядома, што гэта была жанчына з моцным характарам. Драматург меў магчымасць стварыць цікавы, арыгінальны вобраз, пяхай сабе эпізадычны, але запамінальны, аднак гэтага чамусьці не здарылася. Цётка ў п'есе не мае ўплыву на развіццё дзеі, на галоўнага героя п'есы, яна толькі ілюструе агульнавядомы гістарычны факт, што некалі была такая паэтэса Цётка — саюзніца і аднадум Купалы. Артысты тут не было чаго іграць. І наогул, артысткі ў нас пакрыўджаны больш за ўсіх. Нашы драматургі стварылі шэраг цікавых, яркіх вобразаў мужчыш. А савецкая жанчына — гераіня, маці, падруга — занядбана ў нашай драматургіі. Ніводзін з нашых драматургаў не можа пахваліцца, што ён стварыў цэнтральны персанаж — вобраз цудоўнай савецкай жанчыны. А нашы артысткі мараць аб такой гераіні і чакаюць ад нас такіх п'ес. Анны Карэніны, Васы Жалызновы, Кацярыны не могуць задаволіць нашых артыстак. Ім хочацца сыграць вобраз і сваіх цудоўных сучасніц.

Аднак паміж драматургамі і тэатрам ёсць яшчэ і арганізацыйныя сувязі, а дакладней — вузлы. Часта можна назіраць такую з'яву, як нагарда, недавер'е да п'ес беларускіх драматургаў з боку тэатраў. Асабліва гэта даты-

чыцца нашага вядучага тэатра імя Янкі Купалы, дзе не адна п'еса праляжала тры — пяць месяцаў, а то і год. Там маюць звычку прыслухоўвацца, раіцца, сумнявацца, каб толькі застрахаваць сябе ад абвінавачання ў тым, што ў гэтым тэатры могуць мець... уласную думку.

Усякай пахвалы і адабрэння заслугоўвае ў гэтых адносінах тэатр імя Якуба Коласа. Там сапраўды па-творчому, смела, самастойна рашаюць праблему рэпертуару, ідуць на рызыку, разумную рызыку пры з'яўленні новай п'есы, дазваляюць сабе браць п'есы не зусім дапрацаваныя і дапамагаюць аўтарам, а часам і вучаць іх даводзіць п'есы да належнай кандыцыі.

Тэатр імя Якуба Коласа можа гапарыцца прыхільнасцю, дружбай і ўдзячнасцю многіх беларускіх драматургаў.

Варта было б вопыт работы з драматургамі, вопыт дружбы і цеснай сувязі з імі перанесці з Віцебска ў Мінск. Аб гэтым варта падумаць і Міністэрству культуры БССР.

Акрамя клопатаў аб рэпертуары тэатраў нерад беларускімі пісьменнікамі стаіць важная і пачэсная задача: забяспечыць рэпертуарам і тысячы гурткоў мастацкай самадзейнасці, якія працуюць у калгасах і клубах прамысловых прадпрыемстваў. Яны таксама нясуць культуру ў народ і з'яўляюцца важным участкам ідэалагічнай работы. На вялікі жаль, мы нішам падаравальна мала аднаактовых п'ес. А тое, што напісана — на вельмі нізкім мастацкім узроўні. Калектывы мастацкай самадзейнасці неражываюць самы сапраўдны рэпертуарны голад.

Ідзі партыі, ідзі і высокамастацкае слова драматургаў драмгурткоўцы змогуць данесці туды, дзе ніколі не бывае прафесійны тэатр. З гэтага вынікае важнасць і неабходнасць напісання аднаактовых п'ес.

Некалькі слоў аб крытыцы.

Крытыкам, відаць, надакучыла слухаць бясконцыя папрокі ў свой адрас з боку паэтаў, празаікаў і драматургаў. Аднак гэта не значыць, што для папроку няма падстаў. Факты гавораць аб тым, што крытыкі таго заслужылі.

Першы і самы цяжкі папрок крытыкам, тэатразнаўцам, даследчыкам, тэарэтыкам літаратуры трэба выказаць такі: яны не распрацавалі тэорыю драмы і асноўных законаў драматургіі. Такіх работ у беларускай савецкай літаратуры няма. Няма і такіх работ, а яны вельмі патрэбны, аб гісторыі беларускай драматургіі і тэатра.

Многія рэцэнзіі на п'есы і спектаклі не карыстаюцца даверам чытача і аўтара на той прычыне, што яны не на-збаўлены суб'ектыўнасці, «вкусовіцны» пры ацэнцы та-го ці іншага твора.

Рэцэнзенты часам пішуць без належнага ведання таго прадмета, аб якім пішуць. Часта твор прачытваецца бегла, з пятага цераз дзесятае, не дабіраюцца да солі твора, а потым, блытаючы персапажаў, бяруцца за перо, каб наст-рачыць рэцэнзію ў чарговы нумар газеты. У выніку гэта-га рэцэнзіі атрымліваюцца бяздоказнымі, не аб'ектыўны-мі. Кідаецца ў вочы першае ўражанне аб творы, а не ла-гічны аналіз даследчыка.

Толькі вельмі ўдумлівая, гаспадарская крытыка дана-магае драматургу выпраўляць недахопы. Але калі твор за-слугоўвае бязлітаснай крытыкі за ідэйныя ці мастацкія хібы, дык на шчыце крытыка навінен быць дэвіз: «За партыйную прышчыновасць!»

Народу трэба шчырыя, праўдзівыя, цікавыя, высока-ідэйныя і высокамастацкія творы, такія творы, якія б данамагалі камуністычнаму будаўніцтву, такія творы, якія б з'яўляліся гімнам нашай гераічнай рэчаіснасці, але каб гэтыя творы рабілі і чарнавую работу — выкарчоўвалі ўсё тое, што перашкаджае рухацца наперад нашаму гра-мадству.

ПРОБЛЕМЫ ЖИЗНИ — ПРОБЛЕМЫ ЛИТЕРАТУРЫ

В нашей стране литературное дело стало делом на-родным. Наконец настало то время, когда народ несет «с базара» Беллинского и Гоголя, Горького и Маяковского, Шолохова и Твардовского, Шевченко и Коласа, Джамбу-ла и Райнса. И то, что широкие массы читателей из на-рода так горячо интересуются литературой, является ве-ликим достижением Советской власти и Коммунистиче-ской партии.

За годы Советской власти выросла и советская лите-ратура. В процессе роста она знавала и радостные успехи и огорчительные промахи. Нам есть над чем поучиться,

как надо и как не надо писать. Но, что самое главное, за эти годы отчетливо сложились боевые традиции подлинно народной, партийной по своему духу литературы. Серьезный разговор накануне съезда, да и на самом съезде писателей, об этих традициях — дело весьма полезное, особенно для нас, литературной молодежи.

Внимательное рассмотрение и глубокое изучение традиций советской литературы поможет быстрее и вернее разобраться в обсуждаемой сейчас на страницах печати проблеме положительного героя в литературе. Имея перед собой многолетний опыт советской литературы, представляется неправомерным спор о том, нужен или не нужен нам «идеальный» герой и каким должен быть положительный герой, — с изъянами или без оных, тем более когда спор ведется вообще. Положительный герой не абстрактное понятие, а конкретный образ человека, живущего и действующего в определенной обстановке. А образ рисуется не «вообще», не путем перечисления качеств, а посредством проявления качеств в определенных условиях.

Опыт работы выдающихся писателей, создавших советскую классику в прозе, драматургии и поэзии, дает возможность на конкретных примерах показать, что в литературе уже созданы яркие, правдивые, интересные образы положительных героев.

Запомнились и полюбили читатели и зрители Швандя, Кошкин, Годун, Чапаев, Кошевой, Корчагин, Давыдов и десятки других не потому, что Тренину, Лавренину, Фурманову, Фадееву, Островскому, Шолохову, чтобы вылепить обаятельных положительных героев, удалось найти секрет аптекарски точной пропорции из плюсов и минусов. Секрет обаяния и величия этих героев — в их идейном богатстве, в убедительности их жизненного поведения, отвечающего особенностям конкретной исторической обстановки, в жизненной достоверности, правдивости, типичности их характеров.

Эти художественные образы народ принял и полюбил: они ему действительно нужны, как образы выразителей и защитников его интересов. Типическое в их характерах — беззаветное служение народу, Родине, самоотверженная борьба за счастье трудового человека, за торжество правды и справедливости на земле, пламенная любовь к человеку труда, непоколебимая верность идеям Коммунистической партии.

Итак, гадать о том, какими должны быть наши положительные герои, нечего, ибо они, эти герои, у нас уже есть. Подумаем лучше о том, как развивать и углублять замечательные традиции, накопленные советской литературой, подумаем и о том, какие необходимы для современного произведения типические обстоятельства, в которых полнее всего проявятся черты характеров и положительных героев и отрицательных. Ведь конкретная историческая обстановка, развивающаяся жизнь выдвигают и героев, достойных подражания, и предлагают типов, требующих осмеяния. В связи с этим нам, литераторам, необходимо обсуждать не только наши узкопрофессиональные проблемы, но и пристально размышлять над проблемами жизни. А чтобы предупредить себя от серьезных ошибок в наших пьесах и романах, где мы ставим и решаем проблемы жизни, следует предварительно поговорить об этих проблемах в своих выступлениях и статьях. Ведь ни один строитель не начинает воздвигать дом с крыши, чердака, пятого этажа или с балкона, хотя они тоже необходимы для здания. Строительство обычно начинается с фундамента. Для литературного произведения таким фундаментом является жизнь и ее проблемы, осмысленные художником с позиций самых передовых идей — идей Коммунистической партии.

Партия призывает литераторов писать правду о жизни, т. е. правдиво отражать действительность в процессе ее развития, движения к коммунизму. А понятие «движение, развитие» предполагает прежде всего отправную точку. Для каждого пишущего всегда очень важно точно установить, определить эту начальную отправную точку, т. е. знать жизнь сегодня, знать те обстоятельства, в которых начнут действовать герои произведения.

* * *

Мне более знакома и близка жизнь колхозников, поэтому хочется затронуть некоторые вопросы сельской жизни, которые, как мне кажется, еще мало ставились и не вполне разрешались в пьесах, посвященных советской деревне.

Как известно, колхозный строй в нашей стране утвердился прочно. Однако достигнутый уровень сельскохозяйственного производства еще не удовлетворяет потребностей народа, страны. В жизни современной деревни есть

еще очень много перепепных проблем. И не случайно наши партия и правительство проявляют такой глубокий интерес к деревне, уделяют ей максимальное внимание. Это, к сожалению, пока нельзя сказать о нашей драматургии.

Чтобы разговор не был отвлеченным, рассмотрим некоторые жизненные факты. В связи с этим удобно начать с той статьи В. Кочетова, опубликованной в «Литературной газете», где речь идет о молодых людях, окончивших школу и не желающих приобретать специальность своих отцов, — о тех молодых людях, которые пренебрежительно относятся к физическому труду. Речь идет о явлении, безусловно, достойном общественного осуждения. Оно наблюдается и в городе, в семьях рабочих и служащих, но наиболее характерно, пожалуй, оно для деревни. Не знаю, как в других краях, но у нас в Белоруссии отлив молодежи из села в город (не только на учебу, но и на работу на заводах, фабриках, на строительстве) настолько значителен, что во многих колхозах недостаток в рабочей силе все еще остается серьезной проблемой.

В чем же тут дело?

Можно объяснить это, например, тем, что в школе, в семье, в печати с большим уважением говорили о труде врачей и летчиков, инженеров и художников, архитекторов и геологов, чем о труде хлеборобов. Можно объяснить это и тем, что умственный труд больше опоэтизирован в литературе. Кстати сказать, в литературе часто можно было найти этакие сентенции, когда о человеке из крестьянской семьи, ставшем врачом или инженером, говорили: «вышел в люди», что косвенно должно было означать, будто крестьяне... не люди.

Однако, как мне кажется, корень зла не в этом. Ведь сельская молодежь стремится в город не только на «легкую» умственную работу, но и на работу физическую.

Правда, в Белоруссии есть много колхозов, где наблюдается обратное. Например, в пригородный колхоз имени Гастелло, возле Минска, некоторые горожане обращались с просьбой принять их в артель. Есть в Белоруссии другой известный всей стране колхоз «Рассвет», где председателем работает прославленный Герой Советского Союза К. П. Орловский. Кстати сказать, этот человек может послужить писателям как прообраз идеального героя: вся его жизнь — это горение пламенного сердца большевика, это самоотверженная борьба за идеи нашей партии. Он всю свою жизнь находился на самых передовых позициях,

а когда в последней войне враги пекалечили его и он уже не мог поднять выбитое из его рук оружие, этот человек не пошел на заслуженную пенсию. Без обеих рук, но с сердцем Данко, Орловский вернулся в свое родное село, от которого фашисты оставили только «небо да пепел», и, став колхозным вожаком, за десять лет сделал все, что мог: колхоз «Рассвет» стал образцовым для всей Белоруссии.

И молодежь там работает с удовольствием и не ищет, где лучше, потому что лучше — у них. Там труд приносит вышние, чем в иных колхозах, результаты: до трех килограммов хлеба, до десяти килограммов картофеля и овощей, до 20 рублей деньгами получают колхозники на свой трудовой день. В колхозе есть клуб, куда хотя и не так часто, но приезжают театры, где колхозники не реже, чем в городе, смотрят кинокартины. Есть там и библиотека, и радио, и свежие газеты, и журналы. Люди там живут полнокровной жизнью, мало чем отличающейся от жизни городской.

Вот почему из таких хороших колхозов молодежь никуда не уходит. Народная мудрость гласит: «от добра добра не ищут».

Можно ли избрать за отправную точку для пьесы или романа сегодняшнюю жизнь в «Рассвете»? Являются ли типическими обстоятельства, в которых живут люди «Рассвета»? Да! Это типические обстоятельства, в которых проявились типические черты характера современного положительного героя.

Но вспоминается еще и такой случай. Как-то группа белорусских писателей приехала на экскурсию в колхоз «Рассвет». Председатель колхоза Орловский встретил нас радушно. Показал хозяйство, рассказал о былом, о планах на будущее. Ему было что и рассказать и показать: хозяйство в полном смысле образцовое!

Однако один пожилой колхозник, охотно отвечавший на наши расспросы, в заключение сказал:

— Это хорошо, что вы нас навещаете. Смотрите! Пожалуйста! Только, скажу вам по совести, — не в нашем колхозе собака зарыта.

— То есть, как зарыта?.. А где же она в таком случае зарыта?

— Нет, не в нашем! — И приумолк, глядя куда-то далеко, за поле, за скирды соломы. — В наш колхоз довольно часто приезжают разные делегации и экскурсии. Ходят,

осматривают, выпрашивают. Секреты ищут. Конечно, смотрите, пожалуйста. А секрет? Секрет наш в труде, в трудодне и... в голове, в председателе!.. Вот и вы приехали. А вам бы теперь от нас прямо к соседям: ведь это у них зарыта собака. Наш колхоз, слов нет, хорош. Но не он один мир кормит. Так что туда, к соседям, тоже надо навещаться почаще для пользы дела. Даже почаще, чем к нам.

Может быть, я и ошибаюсь, но мне кажется, что старик был прав, отсылая нас к соседям.

В чем же был прав старик?

В том, что мы, писатели, недостаточно до сих пор интересовались соседями колхоза «Рассвет», а таких соседей в Белоруссии десятки; прав и в том, что, попадая в наши романы, пьесы и кинофильмы, такие соседи выглядят куда благополучнее, чем они есть на самом деле. Например, когда снимали фильм по пьесе К. Крапивы «Поют жаворонки», то для изображения плохого общественного хозяйства избрали объектом съемок... один из лучших колхозов Белоруссии — колхоз имени Гастелло. Правда, этому способствовала небезызвестная «теория бесконфликтности», которая требовала показывать только идиллическое, «тишь да гладь, да божью благодать». Не случайно советский зритель бойкотировал пьесы и спектакли, состряпанные по шаблонам этой «теории», а советский читатель отвернулся от повестей и романов, сделанных тем же образом. Не случайно партия разоблачила вредность этой теории, осудила лакировщиков действительности и призвала советских литераторов писать правду, трезво оценивать реальную действительность, вскрывать и смело помогать искоренять недостатки, которые мешали и мешают нашему общему делу, делу борьбы за счастье трудового человека.

А мы, писатели, чего греха таить, редко задумываемся над судьбой таких неблагополучных колхозов, не любим по-партийному вникать в их жизнь.

В чем же все-таки «зарыта собака» в этих отстающих колхозах? Разобраться в этом — и наша задача, задача литераторов. Помочь партии в этом важном деле — святой долг писателей, избравших себе темы сельской жизни. Писатель должен быть не только разведчиком нового и передового в жизни, но и внимательным, вдумчивым исследователем тех причин, вследствие которых так трудно прорастает новое в некоторых местах. Какие же люди там живут, как они работают, кто повинен в их трудностях?

Мы, повторяю, если судить по нашим пьесам, мало думали над этими вопросами. Мало задумывались, чем и как помочь этим людям изменить, улучшить их жизнь.

Как-то летом зашел я на скотный двор одного колхоза и встретился там с довольно своеобразным дядькой лет так пятидесяти пяти: косая сажень в плечах, двухдельная рыжая щетина до самых глаз, безразличный, холодный взгляд. Стоит он, навалившись на забор, которым обнесен дряхлый сарай свинофермы, и лениво следит за дымком своей сигарки. За загородкой визжат, грызутся тощие свиньи. Небольшая площадка внутри взрыта и перерыта. Я поинтересовался, почему свиньи не на пашне.

— Не хотят,— лениво ответил дядька.

— Кто? Свиньи?

— Нет. Пастухи не хотят.

— Почему?

— А кому охота за такой трудовень? Гопяться целый день за свиньями — это не легкое дело. Выгоднее завести во дворе десяток кур. Даже если они не какие-нибудь породистые, а обыкновенные — через день будут нести яйца. Пять яиц в день — это четыре рубля. А трудовень наш... Хм... Кто же согласится зря торчать возле свиней?

— А вы?

— Я заведующий фермой.

— Их кормят хотя бы?

— Кормят. Две свишарки есть.

— А сарай? — указал я на дырявую крышу, вывалившиеся из стены бревна и оторванные ворота.

— Не чинят. Говорил председателю.

— А вы?

— Так я же заведующий фермой.

— Интересно, какой у вас распорядок на ферме?

— А какой тут распорядок? Утром встаем, получаем из кладовой корма, привозим...

— Кто получает и привозит?

— Они, бабы.

— Ну, а потом?

— Потом варим и кормим.

— Кто?

— Доглядчицы.

— А вы?

— Я же сказал. Я заведующий фермой.

Потом, что-то сообразив, он недружелюбно посмотрел на меня и спросил:

— Тебе что? Моя должность нравится? Могу уступить. Вечером директор школы, секретарь колхозной парторганизации рассказали мне об этом человеке. Неудачник он, пустой, ничемный человек. Был когда-то председателем волнесполкома, потом в коммуны пошел. Первые годы коллективизации был где-то председателем колхоза, потом работал в сельпо, в заготовивсырье, еще где-то. Потом стал искать «легких путей» в жизни. Отвык от работы. Обижен. Внушить такому человеку уважение к труду, перевоспитать его под силу только руководителю с железной волей, необычайным терпением и педагогическим талантом. А председатель этого колхоза не обладает такими качествами. Да честные колхозники и недолюбливают своего председателя, несмотря на кажущуюся деловитость и заинтересованность в колхозных делах. И раскусили-то его, казалось бы, на пустяке! До того как принять дела в колхозе, председатель работал директором кирпичного завода километрах в пятнадцати от этого села. Проходит месяц, два, а председатель все не перевозит свою семью в колхоз. И сам тоже живет на частной квартире. Когда же отстроили помещение для канцелярии колхоза, председатель решил поселиться в этом доме. Правленцы запротестовали, дескать, до сих пор нигде было собратиться на заседание и теперь придется тесниться.

— Нет уж,— сказали ему,— лучше мы колхозом бесплатно перевезем и за два дня поставим твой дом здесь. Забирай семью, живи, руководи и не чувствуй себя гостем.

Но председатель колхоза поблагодарил и отказался. А колхозники стали считать его «сезонной птицей». Конечно, такому не до воспитательной работы.

Не менее интересна была еще одна встреча в этом колхозе.

Это было в разгар сеноуборки. Стояла отличная погода, когда на лугу дорога каждая пара человеческих рук. И в это время мне повстречался человек, бродивший вместе с женой по кустарнику возле дороги. Они серпами жали траву, заготавливая на зиму сено своей корове.

— Что ж вы таким допотопным способом действуете?

— А в кустах с косой не развернешся,— слукавил тот.

— А только ли в кустах трава?

— А-а,— догадался он.— Ничего не понимаешь, приходится. Председатель объявил, что десять процентов давать не будет (по закону колхозы имеют право распределять

десять процентов сена на трудодни, выработанные на сенокосе). И не даст, он такой! Говорит: «У каждого есть своя голова, пусть болит. Моя — болит за общественный скот». Вот и выходит, у него голова болит за одно, а у меня — за другое. Врозь, значит, поделился.

Как потом оказалось, колхозу нелегко было обеспечить сеном общественное поголовье скота. За счет ухода некоторой части колхозников «в кусты» более сознательным пришлось максимально напрягать усилия, чтобы убрать луга.

Конечно, это только несколько штрихов из жизни «соседей» колхоза «Рассвет». В короткой статье трудно дать полную картину их жизни: трудно дать исчерпывающие объяснения причин неудовлетворительного положения дел. Видимо, не все колхозники — вчерашние собственники — научились заботиться не только о собственном мирке, но и о коллективе. А это в свою очередь свидетельствует о том, что у некоторых колхозных руководителей еще недостаточно умения по-настоящему организовать идейно-воспитательную работу среди колхозников, недостаточно высоки культура и навыки хозяйствования и распорядительности. И самое главное: воспитательная работа среди отсталой части колхозников нередко недостаточно действительна. А в этом повинны и те литераторы, которые, берясь за темы сельской жизни, решают их поверхностно, неглубоко, слишком благодушно относятся к недостаткам, приглаживая или замалчивая их. Читатель, живущий в колхозе, переживающем те или иные трудности, хочет найти в книгах ответ на свои вопросы: почему он так живет и как изменить, улучшить свою жизнь. Он хочет знать, что думает об этом писатель, что советует ему инженер человеческих душ.

И в советской литературе есть немало книг, удовлетворяющих пытливого читателя, книг, где ставились и разрешались подобные острые вопросы. Появляются они и теперь — очерки В. Овечкина тому свидетельство. Но этого мало. Нужны не только очерки, но и пьесы, романы, повести.

Но, может быть, иные спросят: а можно ли избрать за отправную точку для пьесы или романа сегодняшнюю жизнь в отсталом колхозе? Да! Во-первых, можно найти типические обстоятельства, в которых проявляются типичные черты характера того человека, который не освободился еще от пережитков прошлого. Тут есть раздолье для

всех жанров, включая и мягкий юмор и гневную сатиру. Важно только избрать правильную, боевую, активную партийную позицию в оценке изображаемого и не скатиться к натуралистическому фотографированию теневых сторон жизни.

Это — с одной стороны. А с другой стороны, изображение трудных жизненных ситуаций даст возможность художнику во весь рост показать людей, преодолевающих эти трудности, показать непоколебимую волю наших людей в борьбе со всеми трудностями. Важно только правдиво, умно, не впадая в торопливость и фальшь, показать, как поднимаются на борьбу с отсталостью здоровые силы, люди, преданные колхозному делу, воспитанные партией в духе терпимости к недостаткам.

Как же быть с положительным героем, если задаться целью написать пьесу или роман о таком колхозе? Жизнь и только жизнь поможет решить эту проблему. Партия показывает нам пример, как нужно ее решать, выращивая на месте такого героя или направляя туда опытных, крепких организаторов, способных изменить и положение дела в этом колхозе, и черты характера тех из колхозников, кто отстает от запросов времени. Изображая дела таких людей с активным партийным зарядом, писатель сможет ответить на многие вопросы жизни современной деревни, сможет воспитать глубокое уважение к труду хлебороба.

...Предположим, что драматург написал пьесу, в экспозиции которой был бы изображен сегодняшней дель колхозников «Рассвета». Легко себе представить упрек в адрес автора со стороны какого-нибудь старого и опытного актера:

— Лакировочка, братец, блеск, глянец...

А ведь колхоз «Рассвет» — не вымысел, а реальная действительность!

И, наоборот, еще легче, к сожалению, представить упрек в адрес автора, написавшего пьесу, в экспозиции которой был бы изображен сегодняшней дель отсталого коллектива — «соседа» колхоза «Рассвет».

— Это же не типично для нашего времени! Разве к лицу советскому писателю сосредоточивать свое внимание на недостатках? Выпячивание наших недостатков — опасное дело!..

На такой упрек можно ответить словами «Правды»: «Коммунистическая партия призывает покончить с вредными и опасными для нашего дела настроениями самодо-

вольства, проявлениями парадности и благополучия, смело и решительно вскрывать и устранять недостатки в работе, шире развертывать самокритику и особенно критику снизу» («Правда» от 3. X. 1954 г.).

На упрёки людей, слишком «осторожно» относящихся к критике недостатков в нашей действительности, следует ответить также словами Маяковского:

Мы всех зовем,
чтобы в лоб,
а не пятысь

Критика
дрянь
кошла,—

И это
лучшее из доказательств
Нашей
чистоты и силы.

Конечно, замечать в жизни только недостатки не менее неправильно, чем бахвалиться успехами.

Честно и мужественно вскрывать недостатки в нашей работе, разоблачать носителей буржуазных пережитков не означает уменьшать наши силы и чернить наше общество. Наоборот!

Долг советского драматурга — помнить мудрое указание Коммунистической партии, что пафос обличения пережитков старого мира должен сочетаться с пафосом утверждения нового мира, коммунистической морали, исходящей из коренных интересов нашей страны и народа.

ГІСТОРЫЯ АДНОЙ РЭПЛІКІ

Гэта было на адной з такіх рэпетыцый, калі акцёры яшчэ не зусім цвёрда помнілі тэкст ролі, але скразное дзеянне п'есы, яе ідэя абмеркаваны з рэжысёрам і кожны акцёр ужо добра ўсвоіў і характар і лінію наводзіў сваіго героя, хоць часам і збіваўся на тэксце, блытаючы ці забываючы словы сваёй рэплікі. Аднак вобразы ўжо лепяцца аб'ёмна, рэльефна і абрастаюць жывымі, трапнымі, характэрнымі і цікавымі камедыйнымі дэталямі, знойдзенымі рэжысёрам ці акцёрам.

Драматурга заўсёды хвалюе той момант, калі ён упер-

шыню бачыць на сцэне сваіх герояў жывымі людзьмі. Тым больш калі іх ролі выконваюць выдатныя, таленавітыя акцёры. На такіх рэжысёрскіх б'юрох бываць не толькі цікава, але і вельмі карысна.

У той раз рэжысёркавалі другі акт п'есы «Выбачайце, калі ласка!».

Як толькі сцэна была надрыхтавана для рэжысёркі, Канстанцін Мікалаевіч Сашнікаў двойчы лягнуў у далоні, падаючы знак: «Ціха! Пачынаем!»

— Прашу вас, — загадаў рэжысёр. І...

На двор да старшыні калгаса Гарошкі (ролю выконвае Глеб Паўлавіч Глебаў) убягаюць упаўмінзаг Моцкін (Уладзімір Іосіфавіч Дзядзюшка) і раз'юшаны раённы работнік Калібераў (Барыс Віктаравіч Платонаў). У апошнім нумары абласной газеты іх раскрытыкавалі за ганебнае адставанне раёна з хлебапастаўкамі. Калібераў прыехаў у калгас з задачай: нагнаць страху на Гарошку, абвінаваціць яго ў сямі смертных грахах, каб прымусіць старшыню выканаць завышаны звыш меры графік хлебапаставак, нават калі такое выкананне будзе шкодзіць калгаснай справе. Гэты кар'ерыст і дапамог, каб больш настрашыць Гарошку, абзывае яго сабатажнікам, абвінавачвае ў прыватніцкіх пастройках і кулацкай тэндэнцыі, карацей кажучы, — па фармулёўцы не скупіцца. Сцэна ішла дынамічна, востра, акцёры ігралі з запалам, гораха, сапраўды пераўвасобіўшыся ў вобразы.

Калібераў, свідруючы запалоханага Гарошку грозным начальніцкім позіткам, загадвае такім топам, які пічога добрага не абяцае: «А вы, таварыш Гарошка, паслязаўтра з'явіцеся на пасяджэнне. Там разбярэмся! Мы не можам цяпець адставання раёна... Хлеб — гэта...»

І раптам Барыс Віктаравіч збіўся на словы: ці то ён забыўся апошнія словы рэплікі, ці зблытаў іх з другой рэплікай. А Глеб Паўлавіч стаіць перад грозным Барысам Віктаравічам на выцяжку і чакае — якая ж ісціна зляціць з вуснаў «грамавержца». Нарэшце ён здагадаўся выручыць партнёра і нясмела падказаў: «...аснова савецкай эканомікі».

— Паці-імаць трэба! — навучальна выгукнуў Барыс Віктаравіч Глебаву.

Усе, хто быў на рэжысёрскіх б'юрох, зарагаталі, як кажучы, узяўшыся за жываты. І сапраўды было смешна: салідны, пажылы чалавек, Гарошка стаіць перад Каліберавым на выцяжку, як навабранец перад генералам, і печым вельмі

нагадвае малога школьніка, які паўтарае з чужога голасу завучаную, зазубраную і бязглуздную думку, якую ён, на-
пэўна, дзесяткі разоў чуў ад свайго начальніка. І тое, што
канец рэплікі дасказаў замест Каліберава Гарошка, нада-
вала яшчэ адну траншую камедыійную фарбу ва ўсёй гэтай
сцэне і дапаўняла характары і таго і другога новым
штрыхам.

Вось так і захавалася ў спектаклі гэта выпадковая, але
цікавая знаходка.

У БЕЛОРУССКІХ ДРАМАТУРГОВ

Современная тема занимает основное место в творче-
стве белорусских драматургов.

Во многих театрах Белоруссии, а также и в театрах
других союзных республик ставится комедия К. Губаревича
«Простая девушка». Кроме того, К. Губаревич сделал
новый вариант своей пьесы «Брестская крепость». Пьеса
эта в новой редакции идет в Бресте, в театре имени Лени-
нского комсомола, и недавно поставлена заслуженным дея-
телем искусств БССР режиссером В. Федоровым в Минском
русском драматическом театре.

Драматический театр имени Якуба Коласа в Витебске
поставил новую комедию А. Кучара «Беспокойные серд-
ца». А. Кучар работает над пьесой о героине белорусско-
го народа — партизанке Вере Хоружей.

Поэт П. Глебка заканчивает пьесу о механизаторах
сельского хозяйства. В. Полесский написал пьесу «Встреча
под солнцем» — о белорусах, реэмигрантах из Америки,
вернувшихся на родину и принимающих активное участие
в ее послевоенном мирном строительстве. Сам я задумал
написать новую современную пьесу.

Молодые белорусские драматурги С. Сплошнов и
Р. Фрайман написали пьесу о жизни рабочей молодежи в
послевоенные годы. Театр имени Янки Купалы и его ре-
жиссер народный артист БССР К. Сапников помогают мо-
лодым авторам окончательно доработать их пьесу.

ВЫДАЮЩИЙСЯ СОВЕТСКИЙ САТИРИК

Вот уже семнадцать лет на сцене лучшего драматического театра республики — театра имени Янки Купалы идет пьеса «Кто смеется последним» Кондрата Крапивы, и каждый спектакль неизменно вызывает восхищение зрителя, приносит глубокое эстетическое удовлетворение.

Кто из драматургов не позавидует такой судьбе пьесы?

Обладая зорким и пристальным взглядом художника, активным темпераментом борца за счастье советского народа, К. Крапива в своих произведениях, как правило, поднимал самые животрепещущие темы, волнующие сознание масс, и, занимая воинствующую боевую позицию, активно вмешивался в процессы общественной жизни.

Раскрывая злободневные темы, писатель не скользил по поверхности, а, глубоко проникая в сущность отображенного им конкретного жизненного факта, талантливо воспроизводил его как общественное явление, создавал при этом яркие художественные, типические образы. Сочный народный язык, яркость художественных образов, острота конфликтов, заразительный юмор, полное сочетание блестящей формы с философской глубиной содержания придают его произведениям живучесть, долговечность.

Кондрат Кондратьевич Крапива (Атрахович) пришел в литературу сразу же после гражданской войны, активным участником которой он являлся.

Как подлинный сын народа, К. Крапива, только что сменивший винтовку на перо, активно включается в борьбу за становление и укрепление нового общественного строя, за преобразование жизни на новый социалистический лад.

В начале своего творчества К. Крапива выступил как поэт. Обычно поэта наделяют звонким эпитетом — называют «певцом». Пожалуй, менее чем кому-либо подходит это определение К. Крапиве. Он не пел. Он делал грубую, черную, но очень нужную работу и считал своей ударной задачей «с деревни смывать дооктябрьскую грязь». В его первых стихах, баснях и стихотворных фельетонах проявился незаурядный талант сатирика. Пропагандируя новые человеческие взаимоотношения, новый социальный строй, К. Крапива направлял идейное острие своих стихов против подлотины мелкобуржуазной жизни, против отвратительного наследия недавнего прошлого. И не случайно писатель избрал себе псевдоним «Крапива»: его стихи не предназначались для услаждения читательского слу-

ха. Жгучей сатирой клеймыл он человеческие пороки в нашем обществе, высеивал отсталость и темноту, религиозные предрассудки, мелкособственническую психологию, старый быт и бескультурье («Вот такие доктора», «Когда тереть, то до смерти», «Председатель», «Лицом к деревне», «С «барышом» и др.).

Пристально всматриваясь в жизнь, К. Крапива для своей сатиры выбирал различные мишени и метко порожал их беспощадным смехом. Доставалось и «деликатным пороссятам», которые, пробравшись в сельсовет, творили грязные делишки («Деликатные пороссята»), попадало и расхитителям государственного добра, орудовавшим в кооперативах («Когда в лавке есть растрата»).

Особым «расположением» сатирического пера пользовались бюрократы и зазнавшиеся чинуши, которые, спекулируя доверием народа, пробирались на высокие посты в советских учреждениях. В баснях, посвященных этим типам, К. Крапива использует разнообразные средства: тонкую иронию и насмешку, яркие сравнения и эпитеты, богатство народных пословиц и поговорок. Сюжет их интересен и занимателен, композиция стройная, форма простая и доходчивая.

Значительное место в басенном творчестве К. Крапивы занимают произведения, в которых разоблачается международная реакция. Почти тридцать лет не сходят с эстрадных площадок, заводских и колхозных клубов такие популярные басни, как «Сова, осел и солнце», «Жаба в колесе», развенчивающие пропуски врагов Советского государства.

Нашему читателю хорошо известна и проза Крапивы. В двадцатых годах он издает сборники сатирических повелел и рассказов «Рассказы» и «Люди-соседи». В начале тридцатых годов публикует незаконченный роман «Медведичи», в котором рассказывается о жизни и классовой борьбе в советской деревне накануне коллективизации.

Если внимательно приглядеться к творчеству К. Крапивы, то нельзя не заметить одной важной особенности. Далекий от приукрашивания жизни, писатель по-хозяйски, придирчивым глазом осматривает советскую действительность, как заботливый хозяин осматривает свой собственный дом. Относясь ко всему хорошему любовно и заинтересованно, он не прощает недоделок, не допускает скидок на человеческие слабости. Для писателя-сатирика советская действительность — свой дом, построенный руками родного народа. В этой патриотической привязанности ху-

дожника и заключен источник его равнодушия к отрицательным явлениям, источник его обличительного пафоса.

Честный и прямой, смелый и острый, принципиальный и суровый к недостаткам — таков творческий облик писателя-коммуниста К. Крапивы.

Особенно полно и многогранно раскрылся его талант в трудном жанре драматургии. В разгар классовой борьбы в деревне, в период колхозного строительства в 1934 г. появляется пьеса «Конец дружбы». В этой пьесе драматург поставил перед собой сложную задачу: испытать чувство старой боевой дружбы в новых условиях классовой борьбы. Два человека, скрепивших это благородное чувство кровью в годы гражданской войны, в новых условиях становятся врагами, так как у них сложились различные взгляды на долг перед народом, на обязанности коммуниста, на личные цели в жизни.

Вскоре появляется новая пьеса К. Крапивы «Партизаны». Успех этой пьесы в театре давал возможность надеяться, что К. Крапива еще скажет замечательное слово как драматург-комедиограф. И действительно, в 1939 г. он создает выдающееся произведение «Кто смеется последним».

С необычайной смелостью и гражданским мужеством драматург в полный голос заговорил с театральной трибуны о тех вопросах нашей действительности, которые так волновали тогда советского зрителя. Это было время, когда отдельные авантюристы и шантажисты, пробравшиеся в советские учреждения, наносили большой вред социалистическому государству, шельмуя и шантажируя честных и преданных Советской власти людей.

Драматург разоблачил тип замаскированного врага, прикрывающегося личиной советского гражданина, громкой фразой и попытавшегося использовать острую классовую борьбу в своих личных выгодах.

Увиденное в жизни подобное явление не могло не возмутить писателя-гражданина и не вызвать острое желание откликнуться страстным словом и заклеить позором это явление.

Ни гневный памфлет, ни острый фельетон, даже драма не могли удовлетворить писателя. Драматург ищет и находит более действенную форму для своего произведения. Это была сатирическая комедия.

В связи с этим нельзя не отметить одну примечательную черту таланта К. Крапивы. Бывают такие явления, ко-

торые выступают как отживающие пережитки прошлого, хотя в силу исторических традиций, в силу инерции еще и занимают в жизни известные позиции. Одни люди мирятся с ними как с привычками и вполне естественными и не обращают внимания на них, как не обращают внимания на темноту ночи. Другие же выражают протест, борются с ними. Среди этих людей всегда оказывается писатель-сатирик. Зоркий глаз подлинного художника, уловившего тенденцию развития общества, видит эти отрицательные явления в их нелепости, видит их смехотворность и пелужность. Способность подняться над привычными буднями и вместе с собой приподнять зрителя и показать ему эти нелепости с позиций завтрашнего дня, посмеяться зло и едко над этими явлениями — завидное качество таланта К. Крапивы.

Пожалуй, это главное достоинство пьесы «Кто смеется последним», за которое так полюбили ее и зрители и актеры. Замечательный актер Г. П. Глебов как-то признался: «Я уже больше сотни ролей сыграл. Одни с удовольствием, а некоторые не так чтобы очень. Бывает так, что какую-нибудь роль сыграешь несколько раз и надоедает. А вот своего Тулягу всегда люблю. Семнадцать лет с ним на сцене, а — не надоел. Приятно играть».

За послевоенные годы К. Крапива написал целый ряд пьес, в которых нашли отражение различные важные события общественной жизни. Не все они на равном уровне по своим художественным достоинствам и не у всех их одинаковая сценическая судьба. Среди этих пьес были и такие, что приносили автору большую и заслуженную победу, были и творческие неудачи. Вот уже который год успешно идет на многих сценах Советского Союза пьеса «Поют жаворопки».

В годы Великой Отечественной войны острое сатирическое перо Кондрата Крапивы помогало народу громить фашистских оккупантов. Редактируемый им сатирический журнал-плакат «Раздавим фашистскую гадюгу», его гневные, полные ненависти к врагу стихи, басни и фельетоны принимались на вооружение белорусских партизан вместе с автоматами и взрывчаткой.

Кроме литературного творчества, Кондрат Крапива много внимания уделяет научной работе в Академии наук БССР. Под его редакцией и при его непосредственном участии составлен и издан большой русско-белорусский словарь.

Большую творческую и научную работу К. Крапива сочетает с активной общественной и государственной деятельностью. Он является депутатом Верховного Совета БССР.

В день шестидесятилетия Кондрата Крапивы от всей души хочется выразить искреннее пожелание больших творческих успехов замечательному, подлинно народному белорусскому писателю. Читатели и зрители уверенно ждут от него новых талантливых произведений.

АБ АДНЫМ СЦЭНАРЫІ І ЯГО РЭДАКТАРАХ

У нашай рэспубліцы ёсць яркія фігуры калгасных важакоў, арганізатараў: старшыня калгаса імя БВА тав. Смірноў, сакратар Любчанскага РК КПБ тав. Жалезняковіч, старшыня калгаса «Рассвет» К. Арлоўскі і шмат іншых.

Найлепшай пахвалы заслугоўвае намер кінастудыі «Беларусьфільм» стварыць фільм, які б раскажаў пра лёс аднаго з калгасных важакоў. Нядаўна зацверджаны і запушчаны ў вытворчасць сцэнарый «Высокі пост», напісаны кінааператарам А. Гінцбургам. Але наколькі адпавядае добраму намеру гэты сцэнарый? Ці з'яўляецца ён літаратурным творам наогул?

Кінааповесць, як называе аўтар свой сцэнарый, пачынаецца з паказу Вялікай Айчыннай вайны. Групу савецкіх патрыётаў на чале з Дзімітрыем Дубовікам самалёт дастаўляе ў варожы тыл, на акупіраваную фашыстамі тэрыторыю Беларусі для ўзрыву важнага ў стратэгічных адносінах чыгуначнага моста. Пры выкананні гэтага задання Дубовіка паранілі. Пакінуты сваімі таварышамі, паранены Дубовік ледзь дабіраецца да роднай вёскі і прыходзіць да свайго брата Паўла якраз у той вечар, калі брат выдае сваю дачку замуж за паліцая. Павел не прымае брата, і той ідзе ад яго цёмнай зімовай почту з маленькай дзяўчынкай, якую падабраў каля забітай жапчыпы ў лесе. Дубовіку дала прытулак калгасніца Хіма — некалі яго школьны таварыш. Але ў гэтую ж ноч да Хімы прыбывае

Павел і, баючыся здрадніцтва сваёй жонкі, раіць брату сысці куды-небудзь з вёскі.

Помсцячы за ўзарваны мост, фашысты дашчэнт у спалілі вёску Пышкавічы.

Параненага Дубовіка дастаўляюць у Маскву. Пасля вайны інвалід-пенсіянер Дубовік, пакутуючы ад бяздзейнасці, рашае ехаць на працу ў сваю родную вёску аднаўляць калгас. Ён бярэ з ашчаднай кніжкі дзесяць тысяч рублёў, купляе статак (?) цялят кастрамской пароды і прыганяе іх у калгас. Пад развесістай бярозай, у прысутнасці цялят на сходзе калгаснікі выбіраюць Дубовіка старшынёй калгаса. Але вось бяда — для цялят няма жылплошчы: уся вёска спалена і нават людзі жывуць у зямлянках. Аднак аўтар знаходзіць выйсце.

«Да стала падышла бабулька. Яна абапіралася на кій.

— Міцюша, а Міцюша... — прашамкала яна.

Дубовік пахіліўся да яе: — Што, бабулька?

— Ёсць у мяне дошкі... Толькі для дамавіны яны падрыхтаваны... Аддам я гэтыя дошкі... А калі памру, што тады?

Дубовік ціха адказаў:

— Я табе, бабулька, распіску дам на тры гады наперад, што жыць будзеш...»

Так была вырашана першая праблема — цялятнік. Але гэта была не адзіная і не галоўная праблема ў калгасе, разбураным у час фашысцкага нашэсця. Не было тэхнікі, не ставала насення, не было цяглавай сілы. І, самае галоўнае, не хапала людзей, у вёсцы засталіся старыя, жанчыны і дзеці. З чаго пачаць? Як узняць людзей на самааддачную працу? Што зрабіць, каб узнавіць заможнае жыццё сваёй вёскі? Такія сур'ёзныя і нялёгкае задачы стаялі перад галоўным героем сцэнарыя. Аўтар «з лёгкасцю, незвычайнай у думках» піша: «Дзімітрый гаварыў: «Думаю, не адмовяць у Мінску. Галоўнае — план павялічыць...» І Дубовік накіроўваецца ў Мінск, каб там павялічылі калгасу план сяўбы азімых на 300 гектараў. Аўтару трэба было ведаць, што ў першыя гады пасля вайны перад калгасамі вызваленых раёнаў стаяла нялёгкая задача асвоіць давасныя насяўныя плошчы. І, зразумела, ніякага дазволу на павелічэнне насяўных плошчаў не трэба было ні ў кога пытацца. А паколькі аўтару гэта не было вядома, на яго волі Дубовік прывёз з Мінска такі дазвол. Але перад героем аўтар ставіць новую задачу: каб засеяць звыш плана 300 гектараў жыта, трэба знайсці 300 пудоў насення. (Дэталі,

якая красамоўна сведчыць аб шапачным знаёмстве аўтара з сельскай гаспадаркай. На адзін гектар звычайна высяваюць 180—200 кг збожжавых, а не шаснаццаць.)

Знайсці 300 пудоў насення для Дубовіка таксама працей за ўсё. Даволі было сабраць дзядоў і старых жанчын і сказаць ім аб такой патрэбе, і вось ужо:

«Каля развесістай бярозы тоўпіўся народ. За сталом сядзела Галя і пісала распіскі. Каля вагаў узважвалі хлеб і ссыпалі ў вялікі бурт (?). Гапна Пракопаўна падвезла на невялікай калясцы тры мяхі. (Гэта — тая самая бабулька, якая давала для цялятніка запаветныя дошкі.) Старая развязала мяхі. Узяла зярпаты па руку. Затым зычна сказала:

— За трох маіх сыноў, што загінулі на вайне... — заплакала. Нехта падышоў і данамог старэнькай падняць мех і перасыпаць у бурт.

— За Ваню...

Затым перасыпала другі: — За Рыгора...

І трэці — за Пеценьку...»

Гэтая карціна ў сцэнарыі невыпадковая. Падобнымі «перламі» стракаціць амаль кожная старонка. Прытарным сіропам падменены высакародныя патрыятычныя пачуцці. Схамянуўшыся, што такая саладжавасць у драматургіі ўжо выйшла з моды, аўтар спрабуе стварыць драматычнае напружанне. Таму раптам мяняецца характар былога баявога партызана Мікалая Струка, які працуе памеснікам Дубовіка. Струк стаповіцца п'яніцам і разам з братам старшыні закусвае смажанымі парасятамі, украдзенымі з калгаснай фермы. Вяртаецца з Германіі дачка Паўла Дубовіка Вера, якая ўцякла туды разам з мужам-паліцэйскім пры наступленні Савецкай Арміі. Аднак, аказваецца, дарэмна яна плакала, прадчуваючы людскую пагарду за свае гапібныя ўчынкі, бо ў наступным эпізодзе гэтыя слёзы кампенсуюцца пацалункамі закаханага ў яе Васі, былога адважнага партызана, якога ў час акупацыі Вера памяццала на паліцай Пятра.

Затым аўтару чамусьці спатрэбілася, каб на вёсцы пайшлі паклёпніцкія чуткі, быццам Дзімітрый Дубовік распуснічае з калгасніцай Хімай, маючы ў Маскве ўласную жонку. У гэты час прязджае яго жонка Валянціна, каб утаварыць мужа вярнуцца ў Маскву. Аднак Дубовік адразу раскусіў яе намер і, не пагаварыўшы з жанчынай, якая многія гады была яго спадарожніцай у жыцці, праганяе яе.

перадаць яго ў мастацкай вобразнай форме, пранізаўшы ўсё гэта сваёй думкай.

Адсутнасць яснай і выразнай ідэі прывяла да таго, што ў сцэнарыі няма адзінага скразнога дзеяння, мэты, да якой насядоўна імкнуўся б герой, пераадольваючы цяжкасці і супраціўленне процілеглых сіл, няма па сутнасці канфлікту. А адсутнасць канфлікту, які павінен быў бы звязаць асобныя эпізоды ў строіны сюжэт, зрабіла, у сваю чаргу, герояў сцэнарыя бесхарактарнымі. Таму невынадкова яны вельмі часта дзейнічаюць не згодна з логікай сваіх характараў, а на волі аўтара. А без логікі характараў, без псіхалагічнага тлумачэння ўчынкаў герояў немагчыма стварыць драматычныя сцэны, напоўненыя жыццёвай праўдай. Ад шмат якіх сцэн у сцэнарыі тхне фальшам, надуманасцю.

Чытаючы сцэнарыі, часам ловіш сябе на думцы, што некаторыя яго эпізоды ўжо знаёмыя, што нешта падобнае ўжо недзе чуў ці чытаў. Некаторыя дэталі як бы пагадваюць паасобныя факты з біяграфіі вядомага старшыні калгаса «Рассвет» К. Арлоўскага. Але з гэтай біяграфіі аўтар сцэнарыя не ўзяў самага важнага, самага асноўнага, што складае грамадскі подзвіг камуніста Арлоўскага, і перш за ўсё не ўбачыў вялікага значэння для калгаснага будаўніцтва прыкладу калгаса «Рассвет» і паснехаў яго старшыні! Дасяга дзіву — якім жа «майстэрствам» абядніць жыццё валодае аўтар сцэнарыя, маючы перад сабой такія багацейшы матэрыялы! Не бачым мы ў характары Дубовіка нічога ўласцівага сапраўднаму важаку калгасных мас — ні гаспадарчай дзелавітасці, ні прыцыновасці, ні строгасці да педахопаў, ні ўмельства выкарыстоўваць калектыўны вопыт, выхоўваць і весці за сабой людзей.

Сцэнарыі для кінафільма — перш за ўсё літаратурны твор, і, гаворачы аб ім, пельга не сказаць і аб мове гэтага твора.

Сцэнарыі А. Гінцбурга шмат разоў абмяркоўваўся ў кінастудыі і ў Міністэрстве культуры, і кожны раз аўтару настойліва ўказвалі, што ў сцэнарыі няма жыццёвай праўды, патрабуе сур'ёзнай дапрацоўкі мова твора. На дапамогу сцэнарысту кінастудыя па прапанове намесніка міністра культуры ЕССР М. Садковіча запрасіла драматурга Алеся Кучара і даручыла яму рэдактарскую работу. Уважліва чытаючы сцэнарыі пасля рэдактуры А. Кучара, цяжка сабе ўявіць больш падобрасумленае стаўленне да літаратурнай працы. Перш за ўсё ён папрацаваў пад дыялогам.

(Сцэнарыйі напісаны на рускай мове.) Некаторыя словы ў рэпліках дзейных асоб перакладаюцца на беларускую мову, пасля чаго яны гучаць так:

— Добра...— сказаў Андрэй Івановіч,— вельмі, вельмі добра...

— Толькі...— сказаў Дубовік,— сем'яў нет...

— Вот это дрена...— заўважыў старык,— вельмі, вельмі дрена...

Ці вось яшчэ, што ўжо зусім не на-руску, не на-беларуску:

«З розуму тронуўся...»

Метад рэдактарскай праўкі А. Кучар выбраў прасты і не мудрагелісты: перагортвае старонку, тычыцца пальцам у першую трапіўшую рэпліку і замяняе рускае слова «мінучка» на беларускае «хвіліначка», замест «баба лоўкая» ставіць — «баба спрытная», замест «спрытат» — «схаваць», а слова «нарисовано» замяняе словам «намалювана», не падазраючы, што ў рускай мове гэтае слова мае зусім іншае значэнне, адметнае ад беларускага.

Вядома, пры такой рабоце А. Кучар не толькі не звярнуў увагі на недарэчнасці ў сюжэце, у паводзінах герояў, у матывіроўках іх учынкаў, але і прапусціў нават «мастацкія» перлы, напрыклад: «Штурман, прывозячы ветэр, слепячыйі глаза, выворачываючыйі ресніцы, поглядзелі вніз»; «цялята былі все одинаковыя, палевага цвета. Они мычали и поднимали тучу пыли», «Павел лежал на споне с хлебом» (маецца на ўвазе неабмалочаны спон), «Нуль с палочкой» і г. д. Як не здрыганулася рука А. Кучара, калі ён падпісваў на студыі ўмову, паводле якой за сваю працу ён атрымае не «нуль с палочкой», а палачку з чатырма пулямі?

Няма нічога дзіўнага ў тым, што, удзельнічаючы ў абмеркаванні сцэнарыя «Высокі пост» на калегіі Міністэрства культуры, А. Кучар расхваліў гэты сцэнарыі з намерам у што б там ні стала «прапхнуць» яго ў вытворчасць. Але чым вытлумачыць, што гэтую некваліфікаваную і прымітыўную работу «сцэнарыста» і рэдактара з няменшым запалам рэкламаваў памеснік міністра культуры М. Садковіч? Цяжка наверыць яго шчырасці. Хутчэй за ўсё ў даным выпадку адыгралі сваю ролю прыцельскія адносіны, якімі была падмепена прынцыповая ацэнка ідэйна-мастацкіх вартасцей сцэнарыя.

Калегіі Міністэрства культуры не лішне было б, перш чым зацвярджаць і запуськаць у вытворчасць сцэнарыі «Вы-

сокі пост», абмеркаваць яго ў Саюзе пісьменнікаў БССР. Стварыць сапраўды мастацкі фільм пра калгаснага важака, пра чалавека на «высокім пасту» — пачэсная справа. Савецкі глядач з нецярплівасцю чакае з'яўлення фільма на такую тэму.

Сцэнарый жа А. Гінцбурга не адпавядае нават элементарным патрабаванням для стварэння такога фільма, бо ён не мае ніякага дачынення да літаратурнай творчасці.

МАСТЕР САТИРЫ

Более тридцати лет служит советскому народу острое, талантливое перо выдающегося белорусского писателя-сатирика Кондрата Кондратьевича Крапивы.

Сын крестьянина, сельский учитель, в годы гражданской войны красноармеец, потом писатель, академик, депутат Верховного Совета Белорусской ССР — таковы вехи жизненного пути Кондрата Крапивы.

Примечательна и его литературная судьба. Первые же выступления К. Крапивы в печати — сатирические стихотворные фельетоны, басни, юмористические повеллы — завоевали широкую популярность среди читателей. Сочный народный язык, яркие образы, богатый юмор, заразительный смех, острота и злободневность тематики — все это полюбилось народу.

Умея быстро откликнуться на самую животрепещущую тему, Кондрат Крапива зорким, пристальным глазом художника всегда подмечает самые характерные, важные явления в жизни. Это придает его произведениям долговечность. Многие басни и стихи К. Крапивы, написанные на актуальнейшие темы, вот уже десятки лет живут на эстраде. Некоторые образы, созданные писателем, стали нарицательными.

В начале своего пути К. Крапива отдал много сил «смыванию дооктябрьской грязи с деревни», как заявил он в своем раннем стихотворении «Кто там чешется?». Под обстрел острой и жгучей сатиры Кондрата Крапивы попадают чиновники и бюрократы, кулаки, буржуазные националисты и вытвики-интеллигенты — все те, кто, уподобясь

жабе, пытался залезть в колею, чтобы свернуть наш советский воз («Жаба в колесе»).

В 1934 году поставлена пьеса К. Крапивы «Конец дружбы». С тех пор, год от года совершенствуя свое мастерство, он успешно работает в этом жанре. Появляются пьеса «Партизаны» — о гражданской войне в Белоруссии, сатирическая комедия «Кто смеется последний», обошедшая сотни театров Советского Союза. Эта пьеса с неизменным успехом идет на сцене Первого белорусского государственного драматического театра имени Янки Купалы уже 17 лет. На драматургии К. Крапивы воспиталась и выросла большая группа наших актеров.

В своих пьесах Кондрат Крапива всегда занимает боевую, действенную позицию. Пассивность и созерцательность чужды драматургу. За жизнью он следит пристально и по-хозяйски требовательно.

В годы Великой Отечественной войны редактируемый писателем сатирический журнал-плакат «Раздавим фашистскую гадюку», стихи и басни К. Крапивы белорусские партизаны принимали на вооружение вместе с автоматами и взрывчаткой. В послевоенное время Кондрат Крапива пишет ряд пьес: среди них широко известна комедия «Поют жаворонки». Писатель публикует серию интересных теоретических статей о белорусской литературе, помогает творческому росту младшего поколения литераторов.

Отмечая шестидесятилетие К. Крапивы, советские читатели и зрители ждут от него новых талантливых и остроумных произведений.

АДКАЗ ПАКЛЁПНІКАМ

Не так даўно ў газеце «Бацькаўшчына» надрукавалі першы і, шчыра кажучы, недаскапалы варыянт маёй новай камедыі «Каб людзі не журыліся». Было б яшчэ паўбяды ад таго, што рэдакцыя надрукавала п'есу, над якой аўтар сумесна з тэатрам працягваў працаваць, каб палепшыць твор. Мяне абуралі тыя каментарыі і тлумачэнні п'есы, якія былі выказаны ў некаторых артыкулах газеты. Як у крывым лустэрку, там скажаюць мае ідэйныя твор-

чыя пазіцыі і, несумленна вырываючы рэплікі з н'есы, адвольна, па-свойму, тэндэнцыйна тлумачаць яе, ні слова не сказаўшы пра галоўнае ў камедыі — пра яе партыйную накіраванасць, дэмакратычны характар, ідэйны нафас — душу твора.

Мяне гэты манер не здзівіў, бо я добра ведаю, што рэдакцыя газеты «Бацькаўшчына» стаіць на яўна варожых пазіцыях да нашай Камуністычнай партыі, да маёй Радзімы — Савецкай Беларусі, да майго народа, да беларускай савецкай літаратуры і пісьменнікаў. Дзе ж тут быць сумленнасці, адкуль узяцца аб'ектыўнасці, калі розум супрацоўнікаў рэдакцыі затуманены гневам і нянавісцю да ўсяго савецкага, да ўсяго, чым жыве беларускі народ? Вядома ж, глеў — дрэнны дарадчык розуму.

Я, бадай, і не стаў бы траціць час, каб аспрэчваць пісаніну ў «Бацькаўшчыне», калі б не адзін клопат. Ці мала якую страву могуць прыгатаваць кухары з «Бацькаўшчыны»? І калі б яны самі спажывалі тое, што згатуюць, справа іншая, але ж яны стараюцца падсунуць сваю ідэйную куламесу маім суайчынікам, беларусам, якіх цяжкі лёс у розны час адарваў ад родных ніў, ад родных мясцін і загнаў на чужыну. І толькі душэўнае спачуванне маім землякам, сардэчная спагада да іх няўдалай долі абавязваюць мяне звярнуцца да гэтых людзей з лістом, каб папярэдзіць іх аб тым, якой нячыстай і бруднай «стравай» іх труцяць несумленныя нацыяналістычныя «кухары», ставячы мэтай зачмурыць іх галовы, прытушыць іх гарачую любоў да Айчыны, запляміць савецкі лад, а тым самым згап'біць беларускі народ. Яны не спыняюцца перад ашуканствам, каб давесці, што ў нас, на Беларусі, савецкіх пісьменнікаў пазбавілі свабоды творчасці, што пехта быццам бы заціскае пам рот. Яны, напрыклад, пусцілі хлусню, пібыта мая камедыя «Каб людзі не журыліся» забаронена за тое, што ў ёй праўдзіва адлюстравана жыццё калгаснай вёскі. Няпраўда! Ашуканства! Мапяць не міргнуўшы вокам. Камедыя з поспехам ідзе на сцэне Беларускага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы. У спектаклі заняты пайлепшыя беларускія акцёры: народны артыст СССР Глеб Паўлавіч Глебаў, народны артыст СССР Барыс Платонаў, народныя артысты БССР Уладзімір Дзядзюшка і Іван Шаціла, заслужаныя артысты БССР Стома, Бараноўскі, Шынка, Івапоў і іншыя. Адзін пералік выканаўцаў у спектаклі гаворыць аб тым, як адносяцца да маёй камедыі. Мне нават прыемна гэтым пахваліцца. І калі хто з вас вернецца на Радзіму,

ён змога сваімі вачыма ўбачыць спектакль і пасмяяцца разам з нашымі людзьмі з таго, што адыходзіць з жыцця ў нябыт.

Мая п'еса ў перакладзе на рускую мову прыята маскоўскім часопісам «Театр», дзе яна будзе надрукавана ў бліжэйшы час, аб чым рэдакцыя паведаміла сваім чытачам у майскім нумары за гэты год. Публікацыя п'есы ў гэтым часопісе дапаможа ёй выйсці на ўсесаюзную арэну.

Цяпер аб галоўным. У камедыі «Каб людзі не журыліся» я расказваю пра нядаўняе мінулае ў адным з адсталых калгасаў, дзе гаспадарыў нядбайны старшыня Самасееў, а яго прыцель — бюракрат раённага маштабу — Гудзееў падтрымліваў яго, пакуль абодва не трапілі ў смешнае становішча. На пасаду старшыні прыйшоў камуніст Кавальчук.

Людзям часта даводзіцца перажываць малыя і вялікія непрыемнасці як у асабістым жыцці, так і ў грамадскім. І хоць чалавеку ўласціва забываць тое з мінулага, што было непрыемным ці нават сумным, аднак праз некаторы час і непрыемнасці, якія ўжо даўно перажыты, і цяжкасці, якія ўжо даўно пераадолены, выклікаюць не сум і журботу, а патрэбу пасмяяцца. «Чалавецтва, смеючыся, расстаецца са сваім мінулым», — так некалі сказаў Карл Маркс.

Нашым савецкім людзям, перад якімі адкрыты светлыя перспектывы, уласціва пачуццё гумару. Вось чаму, на маю думку, форма камедыі найбольш адпавядае нашаму антымістычнаму грамадству, калі ідзе расказ аб перажытках мінулага, з якімі нашы людзі расстаюцца пазаўсёды.

У разважаннях рэдакцыі «Бацькаўшчыны» аб п'есе перш за ўсё кідаецца ў вочы прафесійная бездапаможнасць, непісьменнасць яе супрацоўнікаў як літаратараў. Мастацкі твор яны чамусьці разглядаюць як фактаграфічны, як дакументальны. Гэта на меншай меры бязглузда, асабліва ў дачыненні да камедыі, дзе проста немагчыма абысціся без гіпербалізацыі, без камедыйнага пераўвельчэння. Яны нават не ведаюць элементарнай ісціны, што тэатр — гэта не проста люстэрка, а павелічальнае шкло. І калі ў камедыі ўскрываюцца пэйкія пехахопы з жыцця, то аўтар карыстаецца прыёмам даследчыка-медыка. Калі завёўся нейкі шкодны мікроб, яго выяўляюць пры дапамозе мікраскопа, павялічваючы ў сотні разоў, каб заўважыць яго, вывучыць яго, а потым весці з ім барацьбу. Так робіць і камедыёграф-сатырык. Ён паўмысла перабольшвае

адмоўныя з'явы, каб прыцягнуць увагу грамадскасці і мабілізаваць людзей на барацьбу з гэтай з'явай. Гэтакім жа прыёмам карыстаўся і я ў рабоце над сваёй камедыяй.

А нацыяналістычныя пісакі, купленыя ў свой час гітлераўскімі фашыстамі і перапраданыя новым, заакіяўскім гаспадарам, прымаюць эпізоды з камедыі за чыстую манету. Аслепленыя нянавісцю да савецкага народа, які будзе камунізм, які з дня на дзень наляпшае сваё жыццё, вымятае рэшткі перажыткаў мінулага, гэтыя барзапісцы рады прыняць нават уяўнае за сапраўднае, калі гаворка ідзе пра недахопы.

Я не ведаю, ці варта з імі гаварыць аб маральных катэгорыях. Аднак скажу.

Кожны сумлены беларус, дзе б ён ні жыў, на Радзіме ці чужыне, шчыра радуецца кожнаму поспеху свайго народа ў эканамічным ці культурным жыцці, радуецца ўсякаму дасягненню калгаса ці завода, школы ці тэатра, літаратара ці артыста. І толькі яны, адшчапенцы з «Бацькаўшчыны», ніколі не радаваліся ўдачам беларускага народа. Наадварот, яны злараднічаюць, калі заўважаць хоць бы маленькія недахопы ў нашым жыцці і зажмурваюць вочы на тое, што гэтыя недахопы паўсядзённа выпраўляюцца воляй народа, воляй нашай партыі.

Як гэта назваць? Як гэта спалучыць з чалавечай годнасцю, з нацыянальнай гордасцю? Чым вытлумачыць тое, што яны гаўкаюць з-над чужой падваротні на наш дом, які некалі быў і для іх родным кутам?

П р а д а л і с я! — вось тлумачэнне. Прадаліся і пырскаюць злой слінай на наш цудоўны квітнеючы край. Калі б яны мелі хоць кроплю сумлення — сядзелі б як мышы пад вешікам. Аднак на сумленне яны народ бедны. Для іх Радзіма — аб'ект для торгу.

Для кожнага савецкага чалавека, для кожнага савецкага пісьменніка Радзіма — дом. Для мяне Беларусь — мой родны дом, мой родны кут, а беларускі народ — мая кроўная сям'я, дзе я і мае дзеці збіраемся жыць давеку. І сям'я ў нас вялікая, дружная, шчаслівая, багатая. І багацце наша расце дзень ў дзень. Кожны член гэтай сям'і дбае пра свой дом, клапаціцца, каб у ім усё было ў ладзе. А калі хто і заўважае недзе нейкі недахоп, нейкую шчыліну, дык не праходзіць міма, а звяртае ўвагу ўсіх, і ўсе выпраўляюць недахоп. Так робяць дбайныя гаспадары, так робяць і савецкія пісьменнікі. Інакш і быць не можа. Мы даражым сваім домам і не даём завесціся ў ім плесені.

Вось чаму ў нас маральнае права не хаваць недахопаў у сваім доме і не хаяць таго, што пам дорага, — у гэтым і заключаецца сумлепнае служэнне свайму народу — сваёй сям'і.

Я ганаруся тым, што належу да Камуністычнай партыі. А камуністаў ніхто не можа абвітаваціць, што яны баяцца крытыкі, што яны схільны замазваць ці хаваць недахопы ў рабоце. Перад намі вялікая мэта — усе людзі на зямлі павінны жыць шчасліва. Да гэтага мы ідзём, дзеля гэтага мы і працуем. У гэтым — сэнс жыцця, такое маё глыбокае перакананне. І калі хто выступае супраць камуністаў, супраць іх ідэй, той для мяне — асабісты непрымірымы вораг.

Хайі помняць аб гэтым адпчаченцы з «Бацькаўшчыны»!

«ВЫГНАННЕ БЛУДНІЦЫ»

Жыццё сённяшняй вёскі — сапраўдны скарб для драматурга. Яно дае пісьменніку незлічоную колькасць найцікавейшых канфліктаў для стварэння п'ес разнастайнага жанру — ад камедыі да драмы. Да апошняга часу драматургі, звяртаючыся да калгаснай тэмы, пераважна бралі пад увагу канфлікты гаспадарчага характару, так званыя вытворчыя канфлікты. І гэта было правамерным, бо вытворчыя канфлікты давалі магчымасць для найбольш яркага выяўлення сутнасці новых рыс у характары сучаснага селяніна, для якога яшчэ зусім нядаўна прыватніцкая псіхалогія была асновай яго свядомасці. Працэс вызвалення селяніна-калгасніка ад перажыткаў дробнаўласніцкай псіхалогіі працягваецца і сёння, але жыццё з лагічнай паслядоўнасцю ўжо ставіць на парадак дня наступныя, новыя праблемы.

Кожны мастацкі твор — п'еса гэта ці раман, аповесць ці апавяданне — з'яўляецца не толькі вынікам пільнага назірання за падзеямі жыцця, але і вынікам глыбокага роздуму пісьменніка над жыццёвымі з'явамі. Узбагаціўшы сваю фантазію яркімі характарамі жывых людзей, пісьменнік стараецца паказаць жыццё ў такім ракурсе, які найбольш срыяе выяўленню пэўнай аўтарскай ідэі,

каб дапамагчы людзям разабрацца ў жыццёвых з'явах, накіраваць нашу думку на тыя з'явы, якія заслугоўваюць грамадскай увагі.

П'есе Івана Шамякіна «Выгнанне блудніцы» якраз і характарызуе выяўленне новых праблем у жыцці калгаснай вёскі: павышэнне культуры працы, культуры быту. У п'есе прапагандуецца ідэя найбольш шырокага выкарыстання ў вёсцы здабыткаў агульначалавечай культуры, адстаіваецца чысціня маральна-этычных паводзіп людзей. І гэтую тэму пісьменнік вырашае не ізалявана ад тых вытворчых клопатаў, якімі жывуць яго героі, а ў цеснай сувязі, узаемнай залежнасці, у перапляценні.

Прыемна адзначыць, што тэатр імя Якуба Коласа, які нядаўна паказаў у Віцебску прэм'еру на гэтай п'есе, здолеў данесці ідэю твора ў яснай і выразнай форме.

Сярод герояў п'есы цяжка назваць галоўнага, але найбольш ярка выпісаны аўтарам і створаны ў спектаклі народным артыстам БССР Ф. Шмакавым вобраз паэта Гаворкі. Таленавіты малады паэт Гаворка з'яўляецца рупарам аўтарскай ідэі, ён арганізуе і вядзе драматургічнае дзеянне, хоць сам і не трапляе ў драматычную сітуацыю.

Настаўнік, паэт Гаворка ў выкананні Шмакава прывабны, разумны, душэўны чалавек. Гэта не халодны сузіральнік, а актыўны ўдзельнік грамадскага жыцця вёскі. Апрача сваіх службовых і творчых спраў, ён жыве інтарэсамі ўсяго калектыву, шчыра радуецца поспехам людзей, любіць гэтых людзей, дзеля іх шчасця і радасці працуе ў школе, піша вершы і нарысы, чытае лекцыі ў клубе, арганізуе выстаўку жывапісу. Запамінаецца сцэна, дзе Гаворка цалуе агрубелыя ад нялёгкай працы рукі маладой даяркі Галі. І гэта не флірт лавеласа, а глыбокая і шчырая павага да патруджаных рук, душэўная прыхільнасць да людзей працы. Аднак Гаворка не прыхільнік ідэалізацыі цяжкай працы. Ён уступае ў сур'ёзную спрэчку са старшынёй калгаса, кідае яму папрок: «А чаму, чаму, чорт вазьмі, у гэтых залатых дзяўчат павінны быць такія рукі? У наш век! Мне абрыдла гэтая вар'яцкая паэтызацыя крывавага мазалю! Даволі паэтызаваць мазоль! Час паэтызаваць рукі, якія націскаюць кнопкі механізмаў».

Такім і запамінаецца Гаворка: чулым, добрым, усхваляваным. Невынадкова стары дзед Піліп, які не вельмі прыязна сустраўся з Гаворкам, перамяніў свой погляд і скупа, але душэўна пахваліў яго: «А ты хлопец — ого! А я думаў, ты — так сабе, шалапут...» Дарэчы, дзед Піліп

у выкананні народнага артыста СССР А. К. Ільінскага вельмі сімпатычны, глыбока народны вобраз, чалавек з тонкім адчуваннем гумару, часам даволі калючага. Нават яго грубаватасць у адносінах да музыкантшы Яўгеніі Любаміраўны прымаецца гледачом з адабрэннем.

Людзі, якія акружаюць Гаворку, — чыстыя, светлыя, з вялікімі творчымі імкненнямі. Яны працуюць не на абавязку, а на патрэбе душы, плённая праца прыносіць ім глыбокае задавальненне. Клопатамі аб росквіце свайго калгаса жывуць і старшыня (народны артыст БССР А. Шэлег), і даяркі, і навучэнцы, і дырэктар школы Яснікаў.

І вось у гэты здаровы і дружны калектыў прыязджае з горада выкладчыца музыкі Яўгенія Любаміраўна. Не па загаду сэрца, не з задачай пазнаёміць працаўнікоў вёскі з музычнай культурай прыехала яна сюды, а з асабістымі карыслівымі мэтамі — зарабіць доўгі рубель, прыстасавацца, знайсці сабе лёгкае і бесклапотнае жыццё за чужы кошт. Калі ёй не ўдалося аблытаць павуціннем сваіх чар паэта Гаворку, яна хутка мяняе цэль і накіроўвае свае стрэлы ў Яснікава, чалавека з няўстойлівымі прынцыпамі.

Перад маладой артысткай Галінай Маркінай стаяла даволі цяжкая задача — стварыць вобраз Яўгеніі вонкава абаяльным, прывабным, каб можна было паверыць, што Яснікаў мог спакусіцца на гэтую прыгажуню, і ў той час выклікаць у гледача пачуццё непрыязнасці, асуджэння, высмеяць носьбіта мяшчанскай ідэалогіі. І трэба сказаць, што Маркіна з поспехам вырашыла гэтую цяжкую задачу. Яна вельмі тонка і пераканаўча праводзіць сцэну спакушэння Яснікава.

У спектаклі выразна праводзіцца думка: бяда не толькі ў тым, што мяшчанка здолела разбурыць сям'ю, галоўная бяда ў тым, што гэтая пошлая і разбэшчаная натура сваёй інтрыгай выбівае з творчай каляіны многіх людзей. Пакутуе маладая жонка Яснікава Галя, душэўны вобраз якой мяккімі, акварэльнымі фарбамі стварыла маладая актрыса Е. Іленская; не ладзіцца з дысертацыяй і ў самога Яснікава. Парушаецца творчы рытм і іншых людзей, якія сардэчна ўзрушаны гэтым амаральным учынкам. Абураныя аднавіскоўцы байкатуюць маўчаннем няўдалую культуртрэгершу. Яўгенія застаецца ў адзіноце: не ходзяць на ўрокі музыкі дзеці, не размаўляюць з ёю дзяўчаты, адхіснуліся ад яе сумленныя людзі. Без скандалаў, без крыку выганяюць блудніцу з сяла людзі са светлай душой, з

чыстым сумленнем. Няма месца пошласці ў гэтым калектыве.

І хоць у выніку гэтай драматычнай калізіі распалася сям'я, аднак уражанне ад спектакля застаецца светлае, бо зло асуджана і пакарана. Гэтаму срыяе і той іскрысты гумар, якім умела карыстаюцца артысты А. Ільінскі, А. Шэлег, З. Канапелька.

Праўда, не ўсё ў спектаклі гладка і роўна. Не зусім нэўная і ясная пазіцыя аўтараў спектакля да вобраза Яснікава перашкаджае правільнаму разуменню яго жыццёвых прыцыпаў, што адбіліся і на рабоце артыста Казлова, які выконвае гэтую ролю. Пеглыбокае пранікненне ў сутнасць характару гэтага вобраза, логіку яго паводзін прывяло да таго, што і пасля спектакля Яснікаў застаецца распыльчатай фігурай, пяснай, незразумелай.

Тэатру варта не спыняцца на дасягнутым, варта прадоўжыць работу над спектаклем, бо ён заслугоўвае ўвагі глядачоў і можа надоўга захавацца ў рэпертуары.

БОРИС ПЛАТОНОВ

Если бы вообще не существовало названия художественный руководитель, его пришлось бы выдумать. Специально для Бориса Викторовича Платонова. Иначе как определить ту функцию, которую скромно, без громких фраз и парадного представительства взял на себя пародный артист СССР Б. Платонов?

В Белорусском театре имени Янки Купалы есть и главный режиссер и художественный руководитель. В другом месте, наверное, такая структура не обязательна — не в каждом коллективе есть человек, имеющий право художественно руководить.

В Минске художественно руководит коллективом Б. Платонов. Это не значит, что великолепный актер, сочетающий в себе комика и трагика, решил изменить своей профессии. Будучи художественным руководителем, он прежде всего остается актером.

Платонов играет много и часто, он не любитель спокойной, размеренной «жизни в искусстве», к которой потянулись иные мастера старшего поколения, — он отдает себя

целиком театру, и не только своим ролям, но — своему коллективу, товарищам по сцене. Его руководство — это прежде всего личный пример. Для любого актера играть с Платоновым, смотреть, как репетирует Платонов, — отличная школа. Он в театре — как камертон, малейшая фальшь нетерпима рядом с правдой его искусства.

Встречаются в о о б щ е талантливые актеры — у них мастерство, обаяние... К Платонову слово «вообще» не применимо, хотя он самый обаятельный актер и большой мастер. Платонов чуток ко времени, к настроению зала, он всегда новый, неожиданный, сегодняшней. Без контакта со зрителем он не мыслит себе театра. Сейчас в театре имени Янки Купалы репетируют «Живой труп». Платонов — Федя Протасов, и главная забота артиста — о современном звучании роли, о наиболее точном с позиций сегодняшнего дня толковании толстовского образа.

Один из основателей театра имени Янки Купалы, он меньше всего похож на «маститого». Попробуйте в глаза похвалить Платонова — и ему и вам станет неловко, он не любит говорить о себе, не умеет выслушивать слова признательности. Его скромность достойна подражания.

В каждом театре найдутся любители поговорить и порассуждать на театральные темы. Как не любит Платонов актерское многословие, актерские разговоры, не подкрепленные делом. Жалуешься, что нет пьес, — будь активнее, помоги их найти. Не ладится роль у товарища — не шепчись в сторонке, подскажите, попытайтесь помочь! Его девиз — «работать надо!». Своим творчеством, своим трудом, а не пустыми фразами доказать любовь к театру.

Интересно беседовать с Платоновым. Когда что-то волнует его, ему надо много усилий, чтобы сдержать темперамент. Взгляд его пронзает собеседника — на себе чувствует, что такое актерская наблюдательность. Платонов любит вставлять в разговор реплики из любимых ролей. Они нужны ему то как аргумент, то как шутка и звучат всегда естественно, будто собственные слова.

В пьесе Н. Соболева «Хозяин» Борис Викторович очень хотел сыграть Круглаковского, и мы уже фантазировали, каким будет этот характер. Но Платонов узнал, что об этой же роли мечтает другой актер — и отказался от Круглаковского. Отказался с добрым сердцем, подумав об актерской перспективе товарища. Всем ли так дороги чужие радости?

Платонов любит природу, тишину, вечернее небо, про-

тяжкие белорусские песни. Он выращивает цветы, может терпеливо выпилить лобзиком елочку.

Кому-то может показаться, что этот спокойный, ищущий уединения человек — сторонник размеренного образа жизни. Но этот литературный «штамп» опровергается жизнью и характером Платонова. Отдохнув, повозившись с цветами, — не переставая при этом думать о театре, — Платонов устремляется в самую гущу жизни. И сам он не любит спокойных, безразличных, потухших людей — он не представляет себе художника без творческого беспокойства, без поисков, без интереса к жизни.

Он — актер, играющий чуть ли не каждый вечер, художественный руководитель театра.

Он — депутат Верховного Совета БССР, член Комитета по Ленинским премиям, делегат XXII съезда КПСС.

Актер-гражданин, талантливый человек, отдающий свой труд народу.

Может ли для драматурга быть большая радость: написать пьесу — и знать, что в ней будет играть Платонов?

К. КРАПИВЕ — 70 ЛЕТ

В сокровищницу нашей многонациональной литературы по праву и навечно вошли положительные герои — образы людей больших дел и высоких устремлений. Но чтобы так называемые отрицательные персонажи получили право войти в золотой фонд советской литературы, — это довольно редкое явление. Двадцать семь лет назад Кондрат Крапива в комедии «Кто смеется последним» «представил» зрителям на сцене Белорусского академического театра имени Янки Купалы оригинальнейших типов — Горлохвацкого, Зелкина и Тулягу. Но и по сей день каждая встреча с ними наводит зрителей на серьезные размышления. Видимо, столь долгая «живучесть» этих типов на сцене объясняется тем, что острый глаз сатирика заметил далеко не сорняков-однолеток!

Проходят годы, наша действительность развивается, совершенствуется. Все труднее скрывать свое истинное лицо горлохвацким, зелкиным. Они приспособляются, ме-

няют должности, меняют одежды, но путро их остается прежним. Трусливые туляги еще кое-где пишут диссертации и доклады за нахрапистых и наглых горлохвацких, угодливые зелкины плетут интриги, мутят воду, сплетничают, подсиживают, клеветают, а это все создает благоприятнейшие условия для бюрократов горлохвацких, которые, прикрывшись громкими и «правильными» фразами, устраивают свое мещанское благополучие.

Драматург-сатирик Кондрат Крапива указывает точный адрес своих персонажей, разоблачает их, уничтожает сарказмом, смехом. А зритель вот уже двадцать семь лет приходит в театр, улыбается, хохочет и... подчас узнает себя или знакомых... Нет, не ушли пока подобные сатирические типы. Не скажешь — здравствуют, но живы курилки.

Не случайное, не мелкое из жизни берет Крапива в свои пьесы и басни. Сатирик глубоко вспахивает почву, внимательно исследует жизненные явления, острым глазом детально рассматривает их, обнажая уродливые корни.

Спектаклю «Кто смеется последним» в театре имени Янки Купалы повезло. В нем встретился комедийный талант Кондрата Крапивы с необычайным, изумительным даром комедийных актеров Глебова, Рахленко, Платонова и Ржецкой.

Эта встреча обусловила многолетний успех спектакля и глубокое уважение зрителя к труду драматурга и театра.

Народному писателю Кондрату Крапиве исполнилось семьдесят лет. Он написал много пьес, много басен, столь же популярных и талантливых. Его емкое творчество охватывает и область филологических наук, и переводческую деятельность — К. Крапива дал жизнь на белорусском языке пьесам Островского и Гоголя, басням Крылова, стихам Маяковского. Мы с надеждой ждем от него новых произведений, самобытных, по-народному мудрых и простых, глубоких по мысли и ярких по форме.

Искренне желаем большому мастеру литературы новых творческих свершений, радостных встреч с читателями и зрителями, доброго здоровья.

АБ ТЫМ, ШТО ЗРОБЛЕНА І ЦЕ ЗРОБЛЕНА¹

Давайце прыгадаем: бадай на кожным пісьменніцкім з'ездзе, пленуме, на кожнай нарадзе, высокай ці невысокай, калі гаворка пачыналася аб драматургіі, дык звычайна мы чулі: «Драматургі ў даўгу перад народамі». Нават і тады, калі сякія-такія поспехі былі, усё роўна нам напаміналі, што драматургія адстае ад жыцця. Мы неяк прызвычаліся да гэтага. Аднак жа трэба прызнаць, і не толькі таму, каб не парушаць традыцый, але і таму, што гэта справядліва было раней і тым больш справядліва сёння. Трэба прызнаць, што драматургія сапраўды адстае ад жыцця, драматургі ў вялікім даўгу перад народамі.

А хто перад ім не ў даўгу?

Але кожны драматург усведамляе свой абавязак, свой персанальны доўг. Горш, калі чалавек лічыць, што ён ужо ўсё зрабіў для свайго народа, што ён разлічыўся з народамі. У якім бы жанры ён ні працаваў.

Развіццё драматургіі непарыўна звязана з тэатрам, які дае сцэнічнае жыццё п'есам. І ў залежнасці ад таго — доўгае ці кароткае гэта жыццё, як часта мы бачым на афішах назвы сваіх п'ес, можна меркаваць, як аб поспехах і ўдачах, так і аб няўдачах нашых драматургаў, можна меркаваць таксама і аб густах нашага сучаснага глядача.

Што ж нам раскажае прагляд афіш, кароткі аналіз рэпертуару нашых тэатраў? Найбольш жывучымі, найбольш папулярнымі з'яўляюцца п'есы і спектаклі рэалістычныя, праўдзівыя, глыбока народныя, нацыянальныя па сваім каларыце і партыйныя па сваёй накіраванасці. Такія п'есы і спектаклі, дзе выпісаны яркія народныя характары. Як правіла, гэтыя ж п'есы шырока вядомы далёка за межамі нашай рэспублікі, яны з поспехам ішлі і ідуць у сотнях тэатраў Саветаў Саюза.

Вось ужо больш як два дзесяткі гадоў красуецца на афішах слаўная «Паўлінка». Яна лёгка саборнічае з прывядлівай, капрызнай тэатральнай модай. Гэты глыбока народны спектакль з асалодай глядзяць людзі самых розных узростаў і самых розных густаў.

Упрыгожвае рэпертуар Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы выдатная камедыя «Хто смяецца апошнім».

¹ У аснове артыкула скарыстаны мой даклад на драматургіі на V з'ездзе Саюза пісьменнікаў БССР.

Больш дваццаці пяці гадоў глядач з захапленнем прымае гэты суровы рэалістычны твор. Хіба можна пасля гэтага сказаць, што Кандрат Крапіва не працуе ў тэатры?

Чакае яшчэ свайго ўвасаблення на сцэне камедыя Кандрата Крапівы «Мілы чалавек». І мы ўпэўнены, што яна будзе з такой жа ўдзячнасцю прынята сучасным гледачом, як успрымалася ім у часе першай прэм'еры ў 1947 годзе.

У тэатры імя Якуба Коласа з даваенных часоў бесперапынна карыстаецца любоўю гледачоў «Несцерка» В. Вольскага. Гэта дасціпнае, вясёлае, народнае відовішча зусім дарэчы пастаўленае крыху ва ўмоўным стылі, як прыклад адпаведнасці формы спектакля і зместу п'есы.

Заслужана можа ганарыцца Брэсцкі тэатр імя Ленінскага камсамола сваім баявым, патрыятычным спектаклем «Брэсцкая крэпасць» Кастуся Губарэвіча. Гэты спектакль паказаны больш як 500 разоў. Значыць, і Кастусь Губарэвіч не парывае цесных сувязей з тэатральным гледачом, і дарэмна, відаць, папракаюць яго, што ён збег у кіно.

Вялікай славай карыстаўся спектакль тэатра імя Янкі Купалы «Канстанцін Заслонаў» па п'есе Маўзона. Можна толькі ўхваліць намер купалаўцаў узнавіць на сваёй сцэне гэты выдатны спектакль пра героя Айчынай вайны.

Кароткі агляд тэатральных афіш паказвае, што ў нас ёсць нестарэючыя п'есы, якія складаюць залаты фонд рэпертуару нашых беларускіх тэатраў. Гэта лепшы ўзор нашай драматургіі, лепшыя яе здабыткі.

Чым жа ўзбагаціўся гэты фонд за апошнія сем гадоў? З 1960 па 1966 г.

За гэты час напісана і пастаўлена ў тэатры 31 п'еса. У тым ліку оперныя і балетныя лібрэта і п'есы для тэатра лялек.

Хоць звычайны пералік твораў не ўпрыгожваў яшчэ ніводнага артыкула, але чаго не зробіш дзеля славы сваіх сяброў! Пералік цікавы яшчэ і тым, што потым мы зробім даволі непрыемнае назіранне.

У 1960 годзе з'явіліся на свет 4 творы: «Калючая рука» А. Бачылы, «Лявоніха» П. Данілава, «Другое знаёмства» М. Гарулёва, «Любоў, Надзея, Вера» П. Васілеўскага.

1961 год даў 7 п'ес. Самы ўраджайны год. У гэтым годзе напісаны і пастаўлены: «Твой светлы шлях» А. Маўзона, «Выгнанне блудніцы» І. Шамякіна, «Крыніцы» І. Шамякіна і Ю. Шчарбакова, «Справа яе жыцця»

А. Гутковіча і Казоўскай, «Мара» Я. Рамаповіча, «Леса-вік і сярэбраная табакерка» — інсцэніроўка М. Алтухова вядомай казкі Э. Бядулі, «Лявоніха на арбіце» — п'еса вашага пакорнага слугі.

У 1962 годзе — 6 п'ес: «Пад адным небам» А. Маўзона, «Прызваўце» М. Гарулёва, «Чалавек за бортам» Пасава, «Дзіўны дом» П. Васілеўскага, «Апошні крок» В. Зуба, «Марышка-крапіўніца» А. Вольскага і Макаля (для тэатра лялек).

У 1963 — 5 п'ес: «Яснае світанне» А. Бачылы, «Святло і цені» М. Алтухова, «Вечны агонь» П. Харкова, «Бітва ў космасе» М. Гамолкі, «Вясёлы цырк» А. Ляляўскага (для тэатра лялек).

1964 год таксама не даў прыросту — 5 п'ес: «Марат Казей» В. Зуба, «Сярэбраная табакерка» М. Алтухова (на гэты раз ужо для тэатра юнага гледача), «Гэта было ў Магілёве» Я. Тарасава, «Рабінавыя каралі» М. Алтухова, «Цвёрды арэшак» М. Алтухова.

Як бачыце, за ўсіх аддуваўся М. Алтухаў. Чаму, чаму, а пладавітасці яго можна пазайздросціць.

У 1965 годзе ўсяго 4 п'есы: «Куды ідзеш, Сяргей?» А. Маўзона, «Мая дачка» М. Гарулёва, «Выклік багам» А. Дзялендзіка, «Я так хачу» Раманава.

І ўсё! Як вы заўважылі, колькасць п'ес год ад году памяншаецца. Такого нават у сельскай гаспадарцы не назіралася ў гэтыя гады.

Відаць, наспела пытанне паставіць у Саюзе пісьменнікаў спецыяльна ў арцель драматургаў трыццацітысячнікаў. А можа, нават падняць закупачныя цэны на драматургічную прадукцыю, тым больш што яна, бадай, — самая працаёмкая і вельмі падатлівая на пагоду. То вецер не туды дзьме, то замаразкі прыхвацяць, то, бывае, скосяць раней часу. Рызыкі многа. Тут трэба вопытны, клапатлівы, ініцыятыўны гаспадар, смелы эксперыментатар. Падумаць аб гэтым варта. Бо ўпаўнаважаны кансультант Саюза пісьменнікаў, хоць і Кучар, але без лейцаў і без пугі — і без улады, і без адказнасці.

Таварышы з Міністэрства культуры цікавіліся, па колькі п'ес у год напісана і пастаўлена ў рэспубліках Прыбалтыкі. Параўнаўце будзе, безумоўна, не ў нашу карысць.

Але варта было б пацікавіцца яшчэ і другім бокам медаля: аўтарскімі гапарарамі. І тут, безумоўна, не ў нашу карысць. Беларусь — гэта адзіная рэспубліка ў Савецкім

Саюзе, дзе аўтарскі ганарар за выкананне драматычных твораў — даваешы, самы нізкі ў параўнанні з Літвой, Латвіяй, Эстоніяй, Грузіяй, Малдавіяй, Арменіяй. А ў Туркменіі, напрыклад, у два разы большы, як у нас.

Праект повага аўтарскага права Саюз пісьменнікаў і Міністэрства культуры надрыхтавалі. Зрабілі так, каб было калі не лепш, як у людзей, то хоць не горш.

Ну, колькасць гэта адзін бок справы. А якая ж якасць п'ес, іх трываласць, жыццязойкасць, папулярнасць. З усіх гэтых п'ес найбольш шчаслівы лёс напаткаў дзве п'есы. Яны прайшлі больш як у сотні тэатраў, амаль у кожнай рэспубліцы Савецкага Саюза. Гэта п'еса А. Маўзона «Пад адным небам» і, даруйце, не палічыце за нясціпласць (я называю толькі факты), «Лявоніха на арбіце». Мала! На сем гадоў вельмі мала!

Іншыя п'есы, адны з большым поспехам, а некаторыя з меншым, прайшлі на сценах тэатраў нашай рэспублікі.

Варта ўспомніць п'есу «Галоўная стаўка» К. Губарэвіча, хоць яна і напісана раней разглядаемага перыяду. Але рускі тэатр імя Горкага ў свой час вярнуўся да яе і паставіў спектакль, які прынёс тэатру новыя лаўры і ўдзячнасць гледачоў. Такую практыку, на наш погляд, варта падтрымліваць. Справа ў тым, што пасля першай пастаноўкі, калі праходзіць дзесятак гадоў, то за гэты час вырастае новы глядач — моладзь, якой цікава і карысна паглядзець спектакль, які яны не маглі ўбачыць у дзяцінстве.

«Галоўная стаўка», працягваючы добрыя традыцыі героіка-рэвалюцыйных п'ес і фільмаў, у яркай форме ўважскарашае старонку гераічнай барацьбы нашага народа за станаўленне Савецкай улады на Беларусі. У ёй створаны яркія народныя характары, цікавая інтрыга, дасціпны гумар, героі дзейнічаюць у верагодных абставінах.

П'еса Маўзона «Пад адным небам» невыпадкова выклікала да сябе цікавасць многіх тэатраў краіны. З поспехам яна ішла ў Рускім тэатры імя Горкага ў Мінску. Яна напісана на актуальную тэму, адказвала на вострыя і хвалюючыя пытанні, над якімі ўсур'ёз задумаўся глядач. Удакладняючы пытанні, пераказваючы вобразы прыхільніка культуры асобы Мякішава, запамінаюцца два антыподы на сваіх светаноглядах — вобразы Аляксея і Віктара. Сутнасць аднаго — сумленнасць і праўдзівасць, другога — фальш, крывадушнасць. Востры канфлікт, ладна скроены сюжэт, праўдзівасць прынеслі і аўтару і спек-

таклю добрую славу. Чаго, на жаль, не скажаш пра яго наступную п'есу «Куды ідзеш, Сяргей?». Хоць аўтар і клянецца, што ў аснову п'есы пакладзены жыццёвы факт, аднак да канца ён не асэнсаваны, псіхалагічна не раскрыты, успрымаецца як падуманы, як кажуць, — аўтар кінуў у суп курыцу з пер'ем.

Ёсць усе падставы спадзявацца, што яшчэ дзве новыя п'есы вырвуцца на ўсесаюзную сцэну. Гэта п'еса І. Шамякіна і Ю. Арыпянскага па матывах рамана «Сэрца на далоні» і «Выклік багам» Дзялэндзіка.

Рамап «Сэрца на далоні» заваяваў сабе шырокую славу, у бібліятэках запісваюцца ў чаргу, каб прачытаць яго. Нягледзячы на такую папулярнасць, кнігі, спектаклі, пастаўленыя ў Гомелі, Брэсце і Віцебску, ідуць пры перапоўненых залах.

У Гомелі паказана ўжо каля 40 разоў і пры апшлагах. Чым жа вабіць да сябе гэты твор? Лейтматывам сваім — справядлівасцю да чалавека, дабратай, прынцыповасцю. Нягледзячы на многакарцінасць, сюжэт разгортваецца цікава. Праўда характараў, светласць задумы, гуманізм твора — вось тыя адметныя рысы спектакля, якія прыцягваюць увагу тэатраў і глядачоў.

За апошнія гады Шамякін часта звяртаецца да жанру драматургіі. І гэта трэба вітаць. Раз ад разу сталее яго майстэрства і ў п'есах. Не перашкаджае яму праца для тэатра і яго рабоце ў прозе... Наадварот, Шамякін стаў больш лаканічным, аб чым сведчыць яго аповесць «Ах, Міхаліна, Міхаліна».

Калі ўжо ідзе гаворка пра інсцэпіроўкі, то варта сказаць і пра спектакль «Людзі на балоце». Мележ пекалі ўласнаручна пісаў п'есы, і адна з іх, «Пакуль вы маладыя», прайшла ў тэатры імя Янкі Купалы з поспехам. Апошнія гады ён аддаў прозе. Але проза яго (відаць, не без уплыву тэатра) драматургічная. Па яго раману заслужаная артыстка рэспублікі З. Браварская і журналістка Т. Абакумоўская напісалі інсцэпіроўку. Хоць яна і са скрыпам прабралася на сцэну тэатра імя Янкі Купалы, бо тут спачатку інсцэпіроўку не прынялі, а калі яе ўзяў тэатр імя Якуба Коласа, тады купалаўцы яе адабралі назад, і спектакль атрымаўся цікавы. Каларытныя народныя вобразы перайшлі на сцэну, ідэя рамана захавалася і ў спектаклі. Твор атрымаў новае жыццё. Праўда, спектакль, можа, крыху шумлівы, гаманлівы, перапаселены другараднымі персанажамі. У спектаклі аж чаты-

ры вясковых сходы і часам шум, гоман і мітусня на сцэпе заглушаюць, заціраюць галоўных герояў, але ў цэлым спектакль можна лічыць удачай тэатра, інсцэніроўшчыкаў і Мележа як празаіка.

Дарэчы, наша дабротная проза можа стаць сапраўдным рэзервам тэатральнага рэпертуару, можа пашырыць кола тэм, узбагаціць тэатр новымі цікавымі ідэямі, вобразамі і нават жапрамі. Чаму ж не падумаць аб інсцэніроўках твораў Я. Брыля або В. Быкава. Дарэчы, у нашым тэатры даўно не бачылі трагедыі. Хоць ніхто яе не забараняў і метада сацыялістычнага рэалізму дае шырокія магчымасці самым разнастайным жапрам — трагедыі, меладрамы, драмы, камедыі і нават сатыры.

Для творчасці Быкава характэрна яго цікавасць да трагедыйных абставін, у якія трапляе чалавек. Ён даследуе характар у гэтых спецыфічных умовах. Сюжэты ён замешвае крутыя, характары стварае скульптурныя, у псіхалогію чалавека прапікае глыбока, дыялог у яго натуральны, жывы, проза яго пемнагаслоўная, лаканічная. Усе прызнакі драматурга. Можа, варта было б Васілю Быкаву даць адначыць «сумнай прозе» і напісаць для тэатра трагедыю? Некалі мы так уцягнулі ў драматургію Шамякіна, і ён не шкадуе. Мала таго — не парывае і цяпер сувязі з добрымі, вясёлымі, таленавітымі людзьмі, якія працуюць у тэатры.

Поспех п'есы Дзялэндзіка «Выклік багам» у тэатры імя Янкі Купалы, здаецца, адкрывае ёй дзверы і ў другія тэатры краіны. Практыка вучыць, калі пацыянальная п'еса праваліцца дома, то наўрад ці знойдзе яна прыхільнікаў дзе-небудзь на стар апе. Вось чаму тэатры павінны быць вельмі ўважлівымі і чулымі, асабліва да аўтараў, якія прыносяць сваю першую п'есу. Можна аўтара падтрымаць, а можна і зганіць.

«Выклік багам» — п'еса аб жыцці сучаснай моладзі, у аснову п'есы пакладзена меладраматычная сітуацыя. Галоўны герой п'есы сваім жыццём, сваім прыкладам нясе глыбока чалавечую ідэю дабраты, вернасці дружбе і каханню, ён наступаецца сваімі ўласнымі выгодамі, але не пакідае чалавека ў бядзе. Гуманізм твора, высакароднасць ідэі, праўдзівасць характараў — героі п'есы сапраўды жывыя людзі — нашы сучаснікі — дасціпны дыялог не пакідае аб'якавым гледача, ён хвалюецца, жыве разам з героямі п'есы. Не ўсё ў п'есе і спектаклі бездакорна, ёсць там і шарахаватасці, але ж гэта дэбют, пэблагі пачатак.

Калі Дзялэндзік і надалей будзе так жа пастойліва працаваць, то плён будзе. Вопыт, практыка — найлепшы настаўнік.

Дарэчы, тут можна напракнуць тэатр імя Янкі Купалы, які цяпер не шкадуе, што ўзяў гэтую п'есу. А браўся не з вялікай ахвотай. П'еса праляжала ў партфелі тэатра больш года. Нарэшце рызыкнулі, і рызыка была дарэмнай. Можна, варта было б гэтак жа адважыцца і ўзяць да пастаноўкі п'есу журналіста з Шчучынскай раённай газеты Фядотава аб жыцці сучаснай вёскі. Дарэчы, у рэпертуары тэатра новых п'ес аб нашым сялянстве пакуль што няма. Смялей трэба з маладымі аўтарамі! Хіба мы можам забыць кланатлівых, уважлівых, чулых адносін да першых п'ес беларускіх драматургаў, такіх цудоўных людзей, як пакойная Любоў Іванаўна Мазалеўская, якая прывяла ў драматургію Івана Козела з п'есамі «Папараць-кветка» і «Над хвалямі Серабранкі».

Хіба можна не ўспомніць добрым, шчырым словам такіх бяссрэбранікаў у беларускім тэатральным мастацтве, як К. М. Саннікаў і М. А. Міцкевіч, якія душэўна, чула, самааддана вырошчвалі беларускіх драматургаў, памагаючы ім на пачатку творчасці.

Хвала ім, слава ім.

Магчыма, таму, што ў нас цяпер няма такіх нацыянальных рэжысёраў, і справы ў драматургіі пагоршыліся.

Калі няма бяссрэбранікаў, то, можна, варта было б Міністэрству культуры падумаць аб матэрыяльным заахвочванні цяперашніх рэжысёраў, якія выводзяць у свет арыгінальную п'есу, якія адкрываюць новае імя, новую п'есу. Прынцып матэрыяльнай зацікаўленасці прыжыўся і апраўдаў сябе ў прамысловасці і сельскай гаспадарцы. Можна, не блага было б перапесці яго і ў сферу культуры. Справа ж бяспрэчная, што над новай арыгінальнай п'есай маладога драматурга ў рэжысёра працы куды большы, як над апрабіраванай другімі тэатрамі п'есай.

Апошнія гады даволі актыўна працуе ў драматургічным жанры Мікола Гарулёў. Ён напісаў пяць п'ес. Што характэрна для яго творчасці? Ён у пэўнай ступені авалодаў сакрэтамі (у добрым сэнсе слова) драматургічнага рамясла. Аддае належную ўвагу сюжэту, хітра строіць інтрыгу ў сваіх п'есах, правільна расстаўляе канфліктуючыя сілы, памячае характары. Але не абцяжарвае сябе псіхалагічнай распрацоўкай характараў. Мова ў яго п'есах часам сярэдне літаратурная, а не індывідуальная, жы-

вая, народная. Часам адчуваецца паспешліваць і асабліва (яшчэ раз падкрэсліваю) у псіхалагічнай абрысоўцы характараў.

Не абышлося ў нашай рабоце і без сур'ёзных няўдач. Я не кажу — памылак. Іменна, няўдач. Да мыслення моднымі зараз тэатральнымі катэгорыямі з яўнай філасафічнасцю імкнуўся Раманаў у сваёй п'есе «Я так хачу». Але, на жаль, нічога добрага не атрымалася. Аморфнасць, невыразнасць п'есы, сляная дань модзе ў спалучэнні са слабой рэжысурай прывялі да таго, што гэты спектакль у Акадэмічным тэатры імя Янкі Купалы не меў поспеху, дакладней, праваліўся — прайшоў усяго тры разы.

А гэта ўжо вялікая няўдача і аўтара, і тэатра. А ў Раманава гэта не першая і нават не другая п'еса. Тым больш крыўдна, што ў яго п'есе, як аднойчы сказала латышская пісьменніца аднаму нашаму драматургу: «Вы извините меня, но в вашей пьесе немножко много недостатков». Але хай не апускаюцца ў яго рукі, хай няўдача толькі загартуе яго і пасцярожыць у далейшай працы, каб новая п'еса перакрыла няўдачу.

Беларускае кінамастацтва за гэты перыяд таксама мела пэўныя дасягненні.

У параўнанні з мінулым цяпер на студыі беларускія пісьменнікі займаюць больш моцныя пазіцыі — каля палавіны выпускаемых фільмаў пастаўлены на арыгінальных сцэнарыях, напісаных членамі нашага саюза. Можна спадзявацца, што кіраўніцтва кінастудыі «Беларусьфільм» яшчэ больш актыўна будзе прывабліваць новыя сілы і асабліва маладых празаікаў да работы ў кіно. Яны прыносяць новыя цікавыя задумы, свежасць, задор і пашыраць разнастайнасць тэматыкі фільмаў.

Вось фільмы, выпушчаныя нашай кінастудыяй, якія сталі прыкметнай з'явай у кінамастацтве Савецкага Саюза за апошнія гады: «Дзяўчынка шукае бацьку» (па сцэнарыю К. Губарэвіча), «Першыя выпрабаванні» (сцэнарый А. Куляшова і М. Лужаніна), «Трэцяя ракета» (па апавесці В. Быкава), «Крышцы» І. Шамякіна, «Альпійская балада» В. Быкава і «Пушчык едзе ў Прагу» К. Губарэвіча.

Некаторыя нашы фільмы на кінафестывалях былі ўдасцягнуты прэміі.

Асабліва трэба адзначыць удалую экранізацыю твораў В. Быкава. Фільм «Альпійская балада» — выдатны твор нашага кінамастацтва. У ім створаны гераічныя воб-

раз воіна-беларуса, мужнасць, вытрымка, высакароднасць душы і патрыятызм якога выклікаюць глыбокую пашану і ўдзячнасць людзей, вызваленых з-пад гітлераўскага ярма.

А. Куляшоў расказваў, што выдатны італьянскі кінарэжысёр, камупіст Дэ Санціс так сказаў, прагледзеўшы фільм «Трэцяя ракета»: «Я хоць заўтра гатоў узяць віп-тоўку і пайсці ваяваць заадно разам з такімі салдатамі».

Студыяй кіруе Камітэт па справах кінематаграфіі пры Савеце Міністраў БССР, але яшчэ ёю кіруе і адпаведны камітэт пры Савеце Міністраў ССРСР.

З петраў рэдакцыйна-сцэнарнай калегіі гэтага камітэта некаторыя важныя асобы стараюцца спіхнуць на нашу студыю пэўную колькасць сцэнарыяў, заказаных там, прынятых, аплочаных там, але не пастаўленых на іншых студыях. Калі быць справядлівым, дык трэба сказаць, не ўсё, што прысылаюць нам са сцэнарна-рэдакцыйнай калегіі з Масквы, мае прызнакі таленту.

На беларускую студыю былі перададзены такія сур'ёзныя работы, як «Масква — Генуя», «Горад майстроў», па якіх атрымаліся добрыя фільмы. Але шмат і слабых: «Сорак мінут да світання», «Любімая», «Увага, у горадзе чараўнік» і інш.

У той жа час па студыі ляжаць у шафках вартыя ўвагі, лепшыя за ўпамянутыя, сцэнарыі — «Не той гопар» Івана Шамякіна, «Сярэбраныя дарогі» Я. Васілёпка, «Галля» — па апавяданні Янкі Брыля, «Залатыя россыпы» М. Матукоўскага.

Чаму ж не былі пастаўлены названыя сцэнарыі?

На гэта ёсць шмат прычын. Першая — адсутнасць пацыянальных кадраў беларускай кінарэжысуры (старых рэжысёраў па студыі засталася не шмат). Моладзь у большасці не ведае беларускай літаратуры і пацыянальнага беларускага жыцця.

Некаторыя з маладых ігнаруюць гэтыя сцэнарыі па прычыне малавопытнасці, прывярэдлівасці, а часам іх імкненне «тварыць» «пад італьянцаў» перашкаджае асваенню прадукцыі нашых беларускіх кіпадраматургаў.

Хачу — стаўлю, хачу — не. І хоць ты вый. Аўтары не ўмеюць знайсці кантакт з такімі. Дый як гэты кантакт знойдзем? Гэта ж не прыватная справа. А кіраўніцтва студыі часта аказваецца бяссільным перад імі.

Але ж варта прызнаць і тое, што па студыі растуць

і добрыя здольныя маладыя рэжысёры — В. Тураў, Б. Сцяпанаў.

Мы ўсё ж маем беларускую кінематаграфію і можам з упэўненасцю чакаць ад яе яшчэ лепшых поспехаў. Ужо да 50-годдзя Савецкай улады запушчаны ў вытворчасць добрыя сцэнарыі М. Лужаніна і А. Куляшова — «Радзе ўсім», аб устанаўленні Савецкай улады на Беларусі: сцэнарыі К. Губарэвіча «К Леніну», у якім расказваецца пра цяжкі лёс дзяцей у першыя гады пасля рэвалюцыі і аб клопаце маладой савецкай дзяржавы аб дзецях.

Рыхтуюцца да запуску ў вытворчасць вельмі цікавыя сцэнарыі А. Адамовіча «Партызаны» і Ул. Караткевіча «Хрыстос прыямліўся ў Гародні».

Пачалася работа яшчэ над адным фільмам, аб якім варта выказаць некаторыя меркаванні. Я маю на ўвазе сцэнарыі А. Кучара і В. Вінаградава «Усходні калідор».

Апошнія гады А. Кучар распрацоўвае ў кіно гераічную тэму з гісторыі беларускага народа. Намер высакародны, пахвальны. Але якія ж вынікі?

У свой час А. Кучар падаў заяўку на напісанне сцэнарыя аб гераіні беларускага народа Веры Харужай. Добры намер кінастудыя з энтузіязмам падхапіла. Умову падпісалі — весяліліся, фільм паглядзелі — праслязіліся. Аўтар, скарыстаўшы некаторыя факты з біяграфіі гераіні, дапоўніў сюжэт пікантнымі сцэнамі, а Вера Харужая, яе подзвіг, яе імя з фільма зніклі.

Прайшоў некаторы час, і А. Кучар, па гэты раз ужо разам з В. Вінаградавым, ізноў падаў заяўку на сцэнарыі аб героях-падпольшчыках горада Мінска ў часы фашысцкай акупацыі. Увесь свет ведае аб гераізме нашага народа ў гады Вялікай Айчыннай вайны! І сябры і ворагі прызналі, што Беларусь была краінай класічнага партызанскага руху.

А хто яны, тыя героі? Як іх завуць? Імёны іх? Сцёрты іх імёны ў сцэнарыі! Не названы. Скарыстаны толькі эпізоды з жыцця герояў, іх гераічныя подзвігі.

Чэснае, праўдзівае мастацтва павінна называць іх імёны, народ хоча іх ведаць, моладзі вельмі важна іх ведаць.

Гэтыя людзі смерцю сваёй, крывёю сваёй, пакутамі страшнымі ў фашысцкіх засцепках, мукамі сваімі, бесмяротнымі подзвігамі сваімі, гарчай любоўю да радзімы заваявалі сабе права на славу!

А ў нас жа былі свае Чапаевы, Шчорсы, Катоўскія, Матросавы, Зоі Касмадзям'янскія!

Навошта ж абкрадваць гераічную гісторыю беларускага народа. Гэта надзвычайная, недаравальная песправядлівасць з боку А. Кучара да людзей, якія крывёю сваёю ўпісалі слаўную старонку ў гісторыю Савецкай Беларусі.

Недаравальна на гэты раз таму, што з удзелам А. Кучара гэта ўжо чацвёрты фільм аб нашых героях, і ўсе яны зроблены па такім прынцыпе: сцерці імя.

Мяркуйце самі, таварышы, але я не мог не выказаць сваёй думкі пра гэты фільм.

Пару слоў аб тэатральнай крытыцы.

Добрага слова і ўдзячнасці заслугоўваюць нашы тэатразнаўцы за распрацоўку гісторыі тэатральнага мастацтва Беларусі. І ў першую чаргу такія словы можна адрасаваць Ул. Няфёду, А. Сабалеўскаму і А. Саннікаву. Хай, магчыма, пяпоўна, можа, пават не ва ўсім дасканала, але зроблена вялікая работа па збору матэрыялаў, сістэматызацыі і абагульненню вопыту, асвятленню розных перыядаў жыцця нашага тэатра. Не забыты і людзі, якія стварылі нацыянальны тэатр. Гісторыя мала-памалу ўпарадкаўваецца.

А што можна сказаць пра асвятленне сённяшняга жыцця тэатраў? І тут трэба кінуць сур'ёзны папрок бадай што ўсім нашым газетам і часопісам.

Пра фўтбол болей пішучь, як пра тэатр і драматургію. Аднаму бамбардзіру Малафееву аддаецца больш увагі, як Маўзону, Губарэвічу, Глебаву разам.

Ці ж гэта пармальна?

У лепшым выпадку газеты друкуюць рэцэнзіі на прэм'еры.

А паўсядзённае жыццё тэатра?

А соты, двухсоты, трохсоты спектакль? Гэта ж сапраўдная перамога тэатральнага калектыву.

Хацелася б, каб газеты адмералі пару квадратных дэцыметраў у кожным нумары для мастацтва, дзе б друкаваліся рэпартажы з тэатраў, невялічкія замалёўкі аб рабоце асобных актёраў, а ў цэнтральных выдацях не забывалі і абласных тэатраў.

Я не супроць фўтбола, але ідэалагічная, выхаваўчая работа вядзецца не толькі на фўтбольным полі, а часам і ў тэатры.

І паўслова аб сатыры. Пра сатыру грэх не гаварыць мовай сатыры.

Апошнім часам пра яе пйдзе пі словам не памянуць. Асабліва добрым словам. Няўжо яна нікому не трэба. Ну

пяхай не даюць ёй генеральскага чыну, можа, нават за-
надта высокая для яе пасада санітарнага ўрача. Але ж
можна хоць бы прызначыць на важнасці з пасадай пуця-
вога абходчыка, які нільна сочыць, каб не трапілася на
пуцях трэшчына ў рэйках, каб наш поезд ішоў па графі-
ку і без перыемных здарэнняў. Назавіце сатыру двор-
нікам — хоць смецце будзе вымятаць. Толькі не ігнаруй-
це яе маўчаннем. Шутам абзавіце яе. Было ж некалі, што
пры двары каралі шуты трымалі і ім дазвалялася высме-
яць любога, хто прыходзіў у палац, нават міністра, а часам
і самога караля. Нават пры Іване Грозным былі сатырыкі-
юродзівыя.

Чаму так востра ставіцца пытанне?

Нядаўна Рэспубліканскі дом народнай творчасці пра-
водзіў нараду кіраўнікоў народных тэатраў у сувязі з над-
рыхтоўкай да 50-годдзя Савецкай улады.

І вось на гэтай сустрэчы запыталі: а ці можна ставіць
у такі час сатырычныя камедыі?

Пытанне невыпадковае, хоць і дзіўнае. Быццам рабо-
та сатырыкаў — не работа. Быццам за сатырыкаў сорамна
на свяце, іх нельга туды пускаць. Як бы праяўляецца кло-
пат аб тым, каб не сапсаваць святочны настрой нават
Гарлахвацкаму, Зёлкіну, Тулягу і іншым сатырычным
тынам, даць ім гады на два-тры перадах.

Апроч сатыры, да якой я заўсёды выказваю асаблівыя
прывязанасці, у нас ёсць і іншыя клопаты.

Калі не аспрэчваць тэзіса пра адставанне драматургіі,
то трэба ўлічваць і тэмпы нашага жыцця. Яно вельмі змен-
лівае, бурнае, кіпучае.

Змяняецца аблічча нашых гарадоў і сёл, мяняюцца
пейзажы, растуць трубы новых заводаў і фабрык, расце
гаспадарка, расце культурны ўзровень нашага гледача,
растуць яго магчымасці далучэння да культуры не толькі
правінцыяльнай, але і сталічнай — гэтаму памагае тэле-
візар і радыё. І самае галоўнае для драматурга, як даслед-
чыка чалавечых характараў і чалавечых узаемадачынен-
няў — ідзе вельмі важны працэс далейшай дэмакратыза-
цыі нашага жыцця. У выніку клопатаў партыі аб гэтым
мы назіраем, як расце пачуццё асабістай адказнасці кож-
нага савецкага чалавека за справы ў сваёй краіне. Па-
чуццё асабістай адказнасці за ўсё, што робіцца на ўсёй
нашай планеце. Замест беспрынцыповага паслушэнства ра-
сце свядомая дысцыплінаванасць. Расце дух калектывіз-
му на прынцыпе: чалавек чалавеку друг, брат і таварыш і

вытручваецца індывідуалісцкае «мая хата з краю». Творчая ініцыятыва цэніцца вышэй за сляпое падначаленне, расце вера ў чалавека і справядлівасць да чалавека і асуджаецца недавер'е і падазронасць. Расце чалавек! Чалавек — як «личность»! Разумны, цікаўны, пільны, узбагачаны вопытам, з пачуццём уласнай годнасці. Ідзе цудоўны працэс. Вядома, як вынік гэтага працэсу, мяняецца прырода драматургічнага канфлікту. Ён становіцца тацэй, вастрэй, глыбей псіхалагічна. Мяняюцца і абставіны, у якіх павінны дзейнічаць героі п'ес, падобныя да сваіх прататыпаў з жыцця.

У выніку гэтага працэсу на плечы драматурга зваліўся цяжар праўды, які вымушае гаварыць з гледачом шчыра, праўдзіва, гаварыць аб важным, а не аб дробязях (яму на дробязі часу не хапае). Перад драматургам стаіць задача п'ялёгкая — стварыць праўдзівыя і ў той жа час цікавыя сітуацыі-абставіны для сваіх герояў, стварыць праўдзівы, глыбока псіхалагічны партрэт свайго сучасніка. Лягчэй было некалі выдумаць схему, па якой дзейнічаюць так званыя «станоўчыя і адмоўныя» персанажы.

Не зважаць на гэты працэс нельга. А працэс, як вядома, катэгорыя непастаянная, як жывая з'ява. Ён не спыняецца, а развіваецца, паглыбляецца. І нікуды не дзенешся, вельмі тонка падмеціў У. І. Ленін, калі сказаў, што перад тым, хто хоча адлюстраваць жывую з'яву ў яе развіцці, непазбежна і неабходна становіцца дылема — альбо забегчы наперад, альбо адстаць. Сярэдзіны тут няма.

І вось пры адлюстраванні гэтага працэсу, гэтай жывой з'явы ў развіцці мы часам сапраўды адстаём і, бывае, таму, што самі баімся забегчы наперад, а бывае, і таму, што асцярожныя людзі стрымліваюць таго ці іншага пісьменніка, каб ён не забег наперад. І гэтыя асцярожныя людзі дзейнічаюць так не дзеля карысці справы, а па старой-старой звычцы — каб ды чаго не здарылася ці «а што скажа Мар'я Аляксееўна» і толькі дзеля свайго асабістага душэўнага спакою. А вядомы нам афарызм сцвярджае: нішто так не садзейнічае душэўнаму спакою, як поўная адсутнасць уласнага меркавання. А драматургу без уласнага меркавання, без уласнай думкі, без уласнага погляду на жыццё ніяк нельга абысціся, бо, калі клапаціцца аб уласным душэўным спакой, быць нейтральным, абыякавым, раўнадушным, без асабістай усхваляванасці нельга захапіць, усхваляваць гледача, нельга нават сабраць гледачоў на спектакль.

Сярэдзіны тут няма!

А калі прыпыніцца, адстаць ад быстрашлыннага жыцця і наспрабаваць зрабіць глыбокі дасканалы аналіз падзей, фактаў, раскрыць псіхалогію фактаў? Асабліва тых фактаў і падзей, якія маюць непасрэдную сувязь з падзеямі, з жыццём сёння. Ізноў жа трапляюцца людзі, якія перасцерагаюць: ці варта варушыць мінулае? Праўда, у такім разе маецца на ўвазе пэўнае табу на раскрыццё псіхалогіі фактаў пэўнага часу. А чаму? Мінулае — далёкае яно ці блізкае, самым цесным чынам звязана з нашым сёння.

Ізноў жа сярэдзіны тут няма!

А мы тым часам шукаем залатой, спакойнай сярэдзінкі. П'есы, напісаныя на такім прыцыпе, і спектаклі, пастаўленыя на іх, — сучаснік не прымае. Ён хоча тлумачэнняў, адкрыццяў, глыбокага і чэснага аналізу псіхалогіі фактаў учарашніх, сённяшніх ці нават заўтрашніх, — магчымых, як вышкі жыцця ўчарашняга.

А сярэдзінкі няма!

Невыпадкова, відаць, за апошнія гады можна назіраць, што некаторыя драматургі ўхіляюцца ад даследавання сацыяльных тэм, ад разгляду важных грамадскіх з'яў і замыкаюць сваю творчасць у вузкі, цесны свет інтымнай тэматыкі. Нярэдка на сцэнах нашых тэатраў можна пабачыць прыкладна такія сцэны. (Калі ў маім перакладзе і будзе элемент пародыі, дык ён не вельмі скажае сутнасць гэтай сцэны.)

Герой п'есы звяртаецца да дзяўчыны-жанчыны:

Ён. Я хачу цябе! Пойдзем! (*Спрабуе ўзяць яе на рукі.*)

Яна. Я ведаю, Электрон, што ты мой друг. Але не будзь эгаістам. А я хачу Марата. (*Ён яе панёс.*)

І далей у гэтым плане.

Вядома, што пры напісанні такой сцэны цяжар праўды не вельмі гняце драматурга. Тут даволі свайго асабістага вопыту аўтара. А калі сцэнічнае вырашэнне такога эпізода будзе ўзбагачана асабістым вопытам актрысы і акцёра, то поспех спектакля будзе забяспечаны. Безумоўна, у пэўнай катэгорыі глядачоў.

Бясспрэчна, фізіялагічныя патрэбы ў жыцці чалавека займаюць пэўнае і важнае месца. І літаратура міма гэтага прайсці не можа, але ўсяму свая мера.

Тэматыка грамадзянская павінна вызначыць галоўны напрамак рэпертуару тэатраў.

І парэшыце аб вельмі, вельмі важным.

Драматургі, як і ўсе пісьменнікі, маюць вялікі і сур'ёзны сацыяльны заказ, заказ народа, заказ партыі.

Хутка ўвесь савецкі народ, увесь працоўны люд нашай планеты будзе святкаваць 50-годдзе Вялікай Кастрычніцкай рэвалюцыі, якая адкрыла новую эпоху ў развіцці чалавецтва.

Хто, як не мы, павінны расказаць аб гераічным працоўным подзвігу нашага народа, нашай партыі, аб цудоўных, самаадданных людзях, якія зрабілі цуд на нашай зямлі за гэтыя 50 гадоў.

Колькі падзей! Колькі захопляючых вобразаў, сюжэтаў, канфліктаў! Былі смутак і радасці, былі крыўдныя памылкі і бліскучыя, векапомныя перамогі, была нястача, але была непахісная воля, цвёрдасць духу, бальшавіцкая настойлівасць і вера ў праўду ленінскіх ідэй. Гэта непаўторны, глыбінны матэрыял для нашых п'ес, фільмаў, кніг.

Мы не павінны забываць і яшчэ пра адзін аспект гэтай справы. Будаўніцтва сацыялізму, камунізму ў нашай краіне, пераўтварэнне нашага грамадства, вялікія сацыяльныя заваёвы нашага народа маюць грандыёзнае значэнне для працоўных і капіталістычных краін, як узор, як прыклад, як мэта, да якой яны імкнуцца.

Нам смялей трэба брацца і за тэматыку замежную, пісаць творы, у якіх выкрывалася б ганебнасць капіталістычнага ладу жыцця, антынародная сутнасць палітыкі імперыялістычных урадаў. Неабавязкова абмяжоўвацца толькі публіцыстыкай. Трэба і мастацкія творы, вострыя, таленавітыя, дзейсныя.

Рыхтуючыся да гэтага ўсенароднага свята, нам варта помніць адну параду вялікага Леніна аб тым, што пайлепшы спосаб адзначыць юбілей — гэта звярнуць увагу на тое, што намі не дароблена і што трэба яшчэ зрабіць.

Гэта азначае, што не толькі оды і гімны ў славу нашых дасягненняў, яны бяспрэчна, безумоўна, неабходны. Але патрэбна спакойная работа, цвярозы, удумлівы аналіз нашых спраў, роздум аб лёсе народа ў нашых мастацкіх творах. Мы павінны не пакідаць без увагі ўсе этапы нашай гісторыі, але пільна сачыць за працэсамі, якія адбываюцца сёння, трымаць чулую руку на пульсе сённяшняга жыцця, калі мы не хочам, каб нам ізноў кідалі справядлівыя папрокі аб адставанні драматургіі.

Набліжаецца і яшчэ адна знамянальная дата — 100-

годдзе з дня нараджэння У. І. Леніна, чалавека, які даў магутны штуршок для развіцця чалавецтва, які адкрыў у народных масах грандыёзны зарад энергіі для пераўтварэння жыцця на ўсёй нашай планеце, прывёў у рух гэтыя сілы, вызначыў верны адзіны шлях гэтага руху, стварыў партыю, якая б вяла народы па гэтым шляху, стварыў узор дзяржавы повага тыпу і пакінуў нам у навуку багацце свайго розуму ў сваіх бессмяротных творах, працікнутых клопатам, гарачай любоўю да чалавека працы і непрымірымасцю да яго класавых ворагаў.

Перад намі стаіць пачэсная, адказная, але святая задача ўславіць яго справы, яго думы, яго жыццё, яго ідэі ў яркіх, як ён сам, мастацкіх вобразах.

Можа, каго-небудзь і здзівіць адно параўнанне, але я выкажу яго.

Калі я быў у Амерыцы, мне давалося паглядзець адзін фільм, на які, дарэчы, не паскупіліся патраціць 60 млн. долараў. Гэта фільм пра Ісуса Хрыста. На гэты фільм былі наняты лепшыя акцёры, першакласныя аператары, знайшлі вопытнага рэжысёра, знялі фільм на лепшую каларовую плёнку.

Прыкладзена максімум намаганняў, каб стварыць мастацка-перакапаўчы фільм, у аснове якога рэакцыйная ідэя — пайвялікая дабрачыннасць — цяжкім, непраціўленне. Дзесяткі вякоў прапаведуецца ў народных масах гэта ідэя, убіваецца ў галовы подкупам, ашуканствам, запалохваннем пеклам, карамі, кастрамі, катаваннямі і нават фільмамі.

Каб прыкрыць бесчалавечную эксплуатацыю чалавека, вякамі ахмураюць працоўнага чалавека негатыўнымі запаведзямі: «не ўбій, не ўкрадзі, не пожелай добра бліжняму, ні жэны яго, ні осла яго» і таму надобныя. І ў той жа час забіваюць, грабяць, бамбяць і бліжняга і дальняга.

Але прыйшоў чалавек, сапраўдны месія, Ленін, і для яго запаведзяў, простых, ясных, пазітыўных: «Мір народам, хлеб галодным, зямля сялянам, уся ўлада рабочым» — даволі было і 50 гадоў, каб авалодаць масамі на ўсіх кантынентах нашай планеты.

Яго ідэі сталі непераможнай матэрыяльнай сілай.

Вось аб гэтым месіі мы навішны стварыць фільм, спектакль, аддаць гэтаму лепшыя хвіліны свайго патхнення, сваё сэрца, шчырасць пачуццяў, сілу праўды, свой талент, каб увасобіць гэту велічную фігуру ці то ў вобразе само-

га Ільіча, ці ў вобразе мускулістага, мудрага, справядлівага, усемагутнага пралетарыя, селяніна.

Разуменне абавязку ёсць! Час ёсць! Умовы ёсць! Таленту нам не пазычаць. Можна з упэўненасцю сказаць, што кожны беларускі драматург прынясе свой лепшы твор у надарунак народу, у знак сваёй удзячнасці яму, сваёй партыі, сваёй уладзе, Вялікай Кастрычніцкай рэвалюцыі.

СЫН БЕЛАРУСІ

Да слёз горка, крыўдна, балюча... Не хочацца верыць, не хочацца мірыцца з тым, што сярод нас ужо няма Барыса Віктаравіча Платонава. Няўмольная, бязлітасная смерць забрала ад нас чалавека з вялікай душой, шчодрым талентам, шчырага, добрага... Мы страцілі вялікага артыста, якім ганарыўся беларускі тэатр. Беларускі народ страціў свайго любімага сына.

Ён аддаў свайму народу ўсё багацце душы, палымянасць сэрца, шчырасць пачуццяў, высакароднасць помыслаў, аддаў шчодра, без астатку. Ён так жыў, так марыў, ён так тварыў, аддаючы ўсяго сябе мастацтву.

Цяжкую страту перажываем мы. Якімі словамі выказаць боль, жаль і смутак, якімі словамі выказаць вялікую удзячнасць за ўсё тое, што ён пакінуў у нашай памяці, у нашай свядомасці. Яго яркая творчасць, незабыўныя сцэнічныя вобразы, тонкае разуменне чалавечай душы, незвычайная здольнасць пераўвасаблення, глыбокае прапнікненне ў псіхалогію самых разнастайных характараў, вялікая любоў да свайго народа, да свайго краю, сумленнасць і справядлівасць — вось што складала сутнасць яго шырокай і багатай натуры.

Ён пайшоў ад нас чыстым, светлым, прыгожым. І такім я запомню яго навечна.

ПАЭЗІЯ ГЕРАІЧНАГА НАРОДА

В'етнам! Шматпакутная зямля... Шматпакутны народ... Колькі гора, колькі бядот выпала на яго долю і асабліва за апошнія дзесяцігоддзі. Нахабныя захопнікі, бессаромныя рабаўнікі — японскія імперыялісты, потым французскія каланізатары, а цяпер амерыканскія гангстэры дзесяцігоддзямі тапталі, шкуматалі, нішчылі гэтую зямлю. Яна сапраўды набрышля крывёю.

Спаленыя паселішчы, зруйнаваныя гарады, знявечаная бомбамі і напалмам зямля, магілы, магілы на рысавых палях. Ахвяры, ахвяры...

Вялікі сардэчны боль і глыбокае спачуванне выклікаюць пакуты в'етнамскага народа ў нашых людзей. Але не толькі пачуцці спагады валодаюць нашымі сэрцамі. Да здзіўлення захапляе ўпартасць і пастойлівасць у змаганні за сваю нацыянальную незалежнасць і свабоду, гераізм і самаахвярнасць у свяшчэннай барацьбе за сацыялістычныя ідэалы, цярплівасць да нястач і нязгасная вера ў перамогу. Гэта выклікае глыбокую павагу ўсіх чэсных людзей нашай планеты да в'етнамскага народа.

Імешна таму ў нашай краіне з такой увагай і цікаўнасцю чытаюцца не толькі скупыя апэратыўныя зводкі аб ходзе баёў в'етнамскіх патрыётаў з чужаземнымі захопнікамі, паведамленні аб паспяховых рэйдах мужных паўднёва-в'етнамскіх партызан і рэгулярных часцей Фронту нацыянальнага вызвалення супроць, здавалася б, непрыступных баз США, аб збітых снайперамі і зенітчыкамі сотнях і тысячах амерыканскіх сцяргвятнікаў, але і мастацкі летапіс гераічнай барацьбы народаў В'етнама — проза і паэзія ягоных пісьменнікаў, ствараемыя ў баявых паходах і на пярэднім краі абароны.

Паэзія была і астаецца душой в'етнамскай літаратуры. Буйнейшыя прадстаўнікі класічнай в'етнамскай паэзіі — паэтэса XVIII ст. Даан Тхі Дзьем, а пазней і яе сястра па пярэ Хо Суан Хыонг — гэтая «царыца в'етнамскай паэзіі» — не толькі працягвалі ў сваёй творчасці лепшыя традыцыі пейзажнай лірыкі, але распрацавалі і давалі дадасканаласці жанр лірычнай паэмы. Яны, па сутнасці, стварылі ў в'етнамскай літаратуры традыцыю гуманістычнай паэмы і павагі да жанчыны. У аснове яе ляжала адна з супярэчнасцей феадальнага грамадства — жанчына ў тагачасным феадальным Індакітаі была беспраўнай, хаця становішча яе ў Паўднёва-Усходняй Азіі, у тым лі-

ку і ў самім В'етнаме, было больш незалежным, чым, напрыклад, у Кітаі эпохі дынастыі Ціпяў (1644—1911) з яе варварскім звычайам бінтавання ног.

В'етнамскія жанчыны спакон вякоў урабляюць зямлю, саджаюць рыс, разводзяць шаўкавічных вусеняў, размотваюць шаўковыя кокапы, ткуць шоўк і за работай заўсёды спяваюць. Праца на ніве ў полі і дробны гандаль на базары ўсім сваім цяжарам традыцыйнага в'етнамскага каромысла з кошыкамі з пакалення ў пакаленне клаліся там на жапочыя плечы. І дзе б пі былі яны — на жніве ці ў дарозе з паклажай на плячах, — яны складалі свае песні і пелі, выказваючы ў песнях усю сваю жальбу па нялёгкую жапочую долю.

Можна, іменна таму жанчына і яе мэта займаюць такое месца ў класічнай і сучаснай в'етнамскай паэзіі. Ва ўсёй в'етнамскай класічнай літаратуры чатыры буйныя паэты, і двое з іх — вышэй названыя — жанчыны. Як у фальклоры, так і ў мастацкай літаратуры В'етнама паэтэсы нічым не ўступалі і пакуль што не ўступаюць паэтам-мужчынам.

Даан Тхі Дзьем па-майстэрску валодала паэтычным стылем, акрамя таго, для свайго часу яна была і жанчынай-вучоным.

Хо Суан Хыонг, якая пісала галоўным чынам вершы-сатыры і мініяцюры ў стылі блізкім да японскіх «тапка», іранізуе, высмейвае і рэзка выкрывае ханжаства царкоўнікаў-манахаў, заганы феадальнага грамадства. Вершы яе крыштальна чыстыя па сваёй пабудове, дасканалыя па форме.

Сярод класічных паэтаў-мужчын у в'етнамскай паэзіі першае месца, бяспрэчна, належыць Нгуену Зу — гэтаму «велікану в'етнамскага верша». Уся творчасць Нгуена Зу здзіўляе нас незвычайнай шчырасцю пачуцця, сілай і глыбінёй думкі і, нарэшце, чалавечасцю.

Пейзажы яго акварэльна-лакапічныя, ледзь-ледзь акрэсленыя, і разам з тым праўдзівыя да ілюзіі, пластычныя і адчувальныя, як скульптура. Прастата яго лірычных вершаў сведчыць аб дасканалым майстэрстве. Сын свайго часу і прыхільнік тагачаснага светапогляду, Нгуен Зу ўсведамляе жыццё, зыходзячы з буддыйскага тэзіса аб тленнасці і марнасці ўсяго, што акаляе чалавека. Аднак калі чыпоўнік-вяльможка, воепачальнік і шкаляр выяўляюцца ў яго творах як ахвяры ўласных страцей — прагнасці гонару і пашаны, улады, багацця, — то прасты пад'ярэм-

ны люд, воіны, працаўнікі гарадоў і рамеснікі — гэта ахвяры няўмольна жорсткіх абставін і несправядлівага дзяржаўнага закону.

Працягваючы лепшыя традыцыі класікі, сучасная в'етнамская паэзія ў нашы дні набыла новыя рысы і фарбы, яна чутка адгукаецца на ўсе падзеі, што адбываюцца ва ўсім свеце.

Плённа працуюць паэты старэйшага пакалення на чале з адным з пачынальнікаў сучаснай в'етнамскай рэвалюцыйнай паэзіі То Хыў, імя якога ва ўсім В'етнаме вымаўляюць з пязменнай павагай і любоўю. Вырасла і ўз-мужнела за апошнія дваццацігоддзе — і асабліва ў гады барацьбы народа з чужаземнымі захопнікамі — цэлая плеяда таленавітых паэтаў з моладзі.

Сучасная паэзія В'етнама — і ДРВ і Поўдня краіны — кранальна лірычная, глыбока эмацыянальная, яна ўся — у пералівах колераў і гукаў, танчэйшых памёкаў і інша-сказаў. У сваіх вершах в'етнамскія паэты заклікаюць да аб'яднання радзімы, да абароны нацыянальнай незалежнасці, да барацьбы за мір ва ўсім свеце. Скразной ніццю праз яе праходзіць любоў і павага да народаў Саветаў Саюза — верных сяброў в'етнамскага народа ў яго гераічнай барацьбе.

Беларусі — краіне класічнай партызанскай барацьбы з чужаземнымі захопнікамі ў гады Вялікай Айчыннай вайны, яе народу асабліва блізка і зразумела тая непрымі-рымая баявітасць і гераічная настраёвасць, якія характарызуюць сучасную в'етнамскую паэзію. Гэта яе баяві-тасць і гераічная настраёвасць па-брацку пераклікаецца з лепшымі традыцыямі нашай беларускай лірыкі ваеннага перыяду. І мы не толькі з пачуццём братняй салідарна-сці, а з пачуццём глыбокай удзячнасці да в'етнамскіх па-этаў прымаем сёння па сваёй роднай мове іх лепшыя зда-быткі.

ГАБРОВСКІЕ УЛЫБКИ

Если ты хочешь стать сильнее всех, вооружайся шуткой, смехом, чувством юмора. В трудные минуты жизни шутка, смех, юмор скрашивают неприятности бытия, а в радостные дни — украшают жизнь.

В доме, где слышится смех, живут добрые люди и, наверное, счастливые. Во всяком случае оптимисты. Скучные, угрюмые, мрачные люди редко приносят радость ближним, да и сами, вероятно, не часто испытывают чувство радости.

Как правило, люди, обладающие чувством юмора, способные смеяться над человеческими недостатками и пороками, нравственно здоровее, сильнее духом, интеллектуально богаче. Они оптимисты.

Поэт Максим Танк когда-то хотел написать сатиру на такую тему: «Когда боги раздавали всем людям таланты, последнему достался только смех, на который никто не обращал внимания. Только потом с ужасом опомнились боги, что человек, вооруженный смехом, может оказаться сильнее их...»

Вот как!

Вооружайся, дорогой читатель, этим небольшим сборником «Габровских улыбок». Он поможет тебе стать чуточку сильнее.

ШТО ВАМ НАЙБОЛЬШ СПАДАБАЛАСЯ Ў ЛЕНІНГРАДЗЕ?

Адказ на пытанне газеты «Літаратура і мастацтва»

— Я — драматург. Натуральна, што мяне больш за ўсіх цікавіў тэатр. З вялікім задавальненнем я паглядзеў п'ястаноўку п'есы М. Горкага «Мяшчане» ў Вялікім драматычным тэатры, альбо, як цяпер прыята гаварыць, у Таўстаногава. Мне запомніліся сустрэчы з А. Пракоф'евым, Д. Граніным, М. Браўнам, у якіх я быў у гасцях дома. Тут я сустрэўся з цікавым ленінградскім драматургам Р. Назаравым. Мы з ім пазнаёміліся нядаўна ў Ялце, на Усесаюзным семінары драматургаў. Цяпер я працую над новай сатырычнай камедыяй. І, натуральна, я прапаную сваю п'есу ленінградскім тэатрам.

Вялікае ўражанне зрабіла на мяне наведанне пакоя Уладзіміра Ільча ў Смольным.

НАША ЛЮБОЎ І ПАШАНА

В'етнам...

Гераічны В'етнам.

У каго з нас гэтыя словы не выклікаюць глыбокіх начуццяў навагі і захаплення? Каго з нас не хвалюе самаахвярная, упартая, мужная барацьба в'етнамскіх патрыётаў за свабоду і нацыянальную незалежнасць сваёй Радзімы.

Амерыканскія імперыялісты, выконваючы ролю міжнароднага жандара, вось ужо колькі гадоў прыкладаюць намаганні, каб задушыць нацыянальна-вызваленчы рух на Індакітайскім паўвостраве. Яны кінулі туды полчышчы сваіх салдат-разбойнікаў, павербавалі ў сваіх сатэлітаў памочнікаў у сваёй бруднай справе, мабілізавалі свой ваенны і прамысловы патэнцыял, тысячы самалётаў, танкаў, верталётаў, выкарыстоўваюць самыя навейшыя віды зброі, нават напалм, газы і бактэрыялагічныя сродкі вайны, але ім не ўдаецца зламаць волю да барацьбы мужнага в'етнамскага народа.

Поспехі патрыётаў В'етнама ў гэтай вайне прыводзяць у шаленства імперыялістаў ЗША, і яны лютуюць — масіраванымі палётамі авіяцыі разбураюць гарады і вёскі, школы, бальніцы, масты, паляць напалмам рысавыя палі, знішчаюць мірнае насельніцтва. Амерыканскія сдзяржнікі скінулі больш за паўтара мільёна тон бомбаў на В'етнам.

Аднак і гэта не зламала веры в'етнамскага народа ў сваю перамогу ў свяшчэннай, справядлівай вайне. У гэтай тытанічнай барацьбе супраць самай магутнай імперыялістычнай дзяржавы в'етнамскі народ не адзінокі. На яго баку маральная падтрымка, спагада і спачуванне працоўных усяго свету. Вялікую дапамогу В'етнаму аказваюць народы Савецкага Саюза і краін сацыялістычнага лагера. Кіруючыся ленінскімі прынцыпамі пралетарскага інтэрнацыяналізму, працоўныя сацыялістычных краін пасылаюць героям В'етнама навейшую зброю, самалёты, ракеты, прадукты харчавання, адзенне, машыны — усё неабходнае для наспяховай барацьбы з агрэсарамі.

Звыш трох тысяч збітых над ДРВ самалётаў ЗША, больш 24 тысяч забітых і паўтараста тысяч параненых з ліку захопніцкіх банд амерыканскага легіёна — вось здабытак імперыялістаў ЗША ў вайне ў В'етнаме. Гэта пос-

пехі в'етнамскіх патрыётаў, у руках якіх падзейная зброя, выкаваная рабочымі сацыялістычнага лагера.

У агульную справу падтрымкі в'етнамскага народа ўносяць свой уклад і працоўныя Беларусі, выкопваючы пастаўкі ў ДРВ экапамічных і ваенных заказаў.

24 ліпеня ў Беларусі пачынаюцца Дні дружбы з В'етнамам, па правядзенне якіх прыязджаюць жадашыя госці — прадстаўнікі в'етнамскага народа — падзвычайны паўнамоцны пасол ДРВ у СССР Нгуєп Тхо Цян, глава пастаяннага прадстаўніцтва Нацыянальнага фронту вызвалення Паўднёвага В'етнама ў Савецкім Саюзе Данг Куанг Мінь і дэлегацыя працоўных В'етнама, якую ўзначальвае намеснік міністра цяжкай прамысловасці ДРВ Ву Ань.

У гэтыя дні працоўныя Беларусі прадэманструюць перад сябрамі сваю дружбу, сваю салідарнасць з мужным в'етнамскім народам. Госці наведваюць многія гарады і калгасы нашай рэспублікі. Яны раскажуць аб подзвігах сваіх суайчынікаў. Гэтыя сустрэчы яшчэ больш умацуюць адзінства нашых народаў, дружбу нашых народаў і вернасць прынцыпам пралетарскага інтэрнацыяналізму.

Шчыра запрашаючы гасцей, мы выказваем ім нашу любоў і пашану, мы выказваем нашу веру ў капчатковую перамогу змагароў В'етнама за сваю незалежнасць і адзінства краіны.

ВСЕХ ЗАМЫСЛОВ НЕ ПЕРЕЧЕСТЬ

Мы, журналісты, работаем с опережением времени. На дворе еще октябрь, а в производстве одиннадцатая, ноябрьская книжка «Немана», а также и последняя, двенадцатая, посвященная славному юбилею БССР и Компартии Белоруссии.

Не буду останавливаться на содержании этих двух книжек. Отмечу лишь, что в них мы впервые представляем нашему читателю белорусского прозаика Антона Алешко, посвятившего свое творчество людям военно-воздушного флота. Его новый роман «Дороги без следов» отличает глубокое знание фронтового быта и ратного труда летчиков-истребителей.

Но, повторяю, мы живем уже будущим, 1969 годом.

Уточняются планы, «дотягиваются» рукописи, редакция связывается со своими авторами, договаривается о новых очерках и публицистических статьях... Словом, идет обычная «лихорадка», без которой невозможно себе представить любую редакцию.

Чем же мы порадуем читателя в будущем году?

Из крупных произведений прозы прежде всего хочется назвать новый роман Ивана Шамякина «Снежные зимы».

Иван Шамякин не нуждается в рекомендациях. Его любят и знают как писателя, по-настоящему современного, затрагивающего острые проблемы сегодняшнего дня. Потому-то так велика его популярность не только у нас в республике, но и далеко за ее пределами.

Большой удачей писателя является главный герой романа Антонок — яркая, незаурядная личность, выписанная автором с большой душевной теплотой.

Для первого знакомства читателя со своим героем автор выбрал незавидное и непривычное положение, в котором оказался Антонок, — положение начинающего персонального пенсионера. Перебирая в памяти свою жизнь, Антонок как бы исповедует перед читателем. А жизнь у него богатая, сложная, трудная. С каждым новым эпизодом растут интерес и привязанность читателя к герою. Сюжет романа острый, захватывающий.

Образ положительного героя, настоящего коммуниста, воина-партизана, а затем активного преобразователя жизни, безусловно, полюбится широкому кругу читателей цельностью характера, принципиальностью, человеческим достоинством, с которым герой выходил из самых сложных житейских ситуаций как в военное, так и в наше бурное время. Очень интересно выписана в романе и молодежь, подчас мудрая, а иногда колючая, но нравственно чистая, духовно богатая, светлая.

Читателям «Немана» знакомо имя русского прозаика Ивана Мяло. В свое время мы опубликовали его повесть «Передний край» и роман «Верность». В портфеле редакции — новая повесть Ивана Мяло о детстве, о деревне тридцатых годов. Автор ставит важные вопросы морально-этического плана, которые, как мы надеемся, не оставят читателя равнодушным.

«Неман» всегда охотно предоставлял свои страницы молодым поэтам, прозаикам, публицистам. Для них широко открыты двери нашей редакции. В будущем году чи-

татели встретятся с новыми именами, и мы надеемся, что эта встреча не разочарует их. Назову лишь Николая Виноградова, который сейчас завершает работу над романом «В борьбе и тревоге» (название условное). Это произведение о бурных годах гражданской войны, о том, как в огне сражений за молодую Советскую республику мужали и закалялись настоящие советские характеры.

Особое место в нашем журнале всегда занимала и занимает документальная проза. И это понятно. Интерес читателя к документалистике огромный. Записки, воспоминания, сборники мемуаров читаются и раскупаются нарасхват. В будущем году редакция «Немана» предоставит слово воинам-фронтовикам, партизанам и подпольщикам. Кроме того, журнал опубликует документальную повесть Бориса Клейна «Доктор Руссель» — о нашем земляке Николае Судзиловском, человеке редкой, почти фантастической судьбы.

Вниманием редакции пользуется и приключенческий жанр. У нас публиковались повести Сбигнева Сафьяна «Ключ следствия», Леонарда Моусли «Операция «Кондор», Жоржа Симеона «Мегре на отдыхе», Боба Альмана «Опасная осведомленность». В будущем году мы предполагаем напечатать увлекательную повесть писателя ГДР П. Аддамса «Ангелочки по десять шиллингов», представляющую собой остроумную сатиру на погрязшее в разврате и лжи буржуазное общество.

Наши читатели, очевидно, заметили, что в каждом номере «Немана» мы ведем откровенный разговор на самые злободневные темы. Положительные отклики вызвали, в частности, статьи «Рубикон юности» В. Жуковской, «Раздумья в пути» М. Ткачук, «Белорусский мед» Л. Леонова и другие.

В будущем году «Неман» заведет разговор о той большой роли, какую играет сельская интеллигенция в жизни деревни, о ее нуждах и заботах; об острых насущных проблемах, стоящих перед строителями республики, о трудностях на пути технического прогресса...

Не будем перечислять все темы, запланированные редакцией. Мы можем только заверить читателей, что и впредь постараемся делать журнал разнообразным и боевым по содержанию, отвечающим духу нашего времени.

У ПАМ'ЯЦІ ПАЗАЎСЁДЫ

Гэта сказала жанчына вельмі чулая да чалавечай дабраты:

— Нядаўна ўключаю я прыёмнік і раптам чую голас, ды такі знаёмы, такі ласкавы, такі свой. Адразу пазнала — Глебаў. І на душы стала радасна, светла, неяк цёпла-цёпла. Ну, нібы спаткала роднага, блізкага, дарагога мне чалавека. Напачатку нават забылася, што яго няма; быццам тое, што ён памёр — гэта педарэччы сон.

Я прыгадаў гэтыя словы не толькі таму, што ў іх выказана глыбокая навага і шчырая любоў да Глеба Паўлавіча, але і таму, што ў іх падмечана асаблівасць таленту вялікага артыста: прывабнасць, абаяльнасць, чароўнасць, душэўнасць.

Людзі любяць гумар і тых, хто мае пачуццё гумару. А Глеб Паўлавіч быў шчодро адораны гумарам і ўмельствам карыстацца ім тонка, мякка, спагадліва, незласліва і бяскрыўдна, калі яму даводзілася высмейваць чалавечыя слабасці ці загану характару добрага па прыродзе чалавека, але жыццёвымі абставінамі пастаўленага ў смешнае становішча.

Убачыўшы на сцэне хоць бы адзін раз вобразы, створаныя вялікім артыстам, запамінаеш іх на ўсё жыццё, яны становяцца як бы блізкімі знаёмымі.

Бывае ж так, што жывеш па суседстве з чалавекам многа гадоў, здаецца, і ведаеш яго, а раскажаць аб ім няма чаго. А тут, на спектаклі, за якія-небудзь дзве ці тры гадзіны вобраз так уваб'ецца ў памяць не толькі сваёй чалавечай сутнасцю, але і ўсімі сваімі дробязямі ў характары, быццам усё жыццё назіраў за чалавекам.

І ў гэтым яшчэ адна цудоўная рыса вялікага мастака: уважлівасць да чалавека, назіральнасць, зацікаўленасць чалавекам.

Глеб Паўлавіч запомніўся мне не толькі сцэнічнымі вобразамі.

Мы часта сустракаліся. І кожная сустрэча для мяне была прыемнай, бо Глеб Паўлавіч і ў жыцці, у быццё быў добры, мяккі, спагадлівы, чулы і ўважлівы. Ён умеў выслухаць і, калі трэба, суцешыць. Шчыра, па-свойску.

Такім жывым, сваім, блізкім ён і застаецца ў мяне ў памяці назаўсёды.

СПАСИБО, КОНДРАТ КОНДРАТОВИЧ!

К творчеству Кондрата Кондратовича Крапивы у меня особое отношение. Перелистывая его томки, часто ловишь себя на том, что онять с интересом перечитываешь уже известные, неоднократно читанные басни или пьесы. И всякий раз задумываешься: до чего же близок, да нет, не просто близок, а слитен, как бы в одной плоти с народом этот писатель. И язык его произведений — сочный, колоритный, образный, истинно народный, и проблематика произведений — заинтересованно выхваченная из народной жизни. А юмор? То мягкий, добрый, то предупреждающе суровый. А уж если наказывать смехом, то едко, беспощадно, хлестко, так, чтобы надолго запомнилось.

Завидна и еще одна черта творчества Кондрата Крапивы — оперативное и активное воздействие на жизненные процессы, умение немедленно, теперь же откликнуться на события и факты жизни, оценить их значимость, обратить на них внимание общественности, не скрывая своей партийной тенденциозности при истолковании отражаемых явлений или фактов.

Писатели, работающие в жанре сатиры, безусловно, благодарны Кондрату Крапиве не только за личный пример, но и за теоретические размышления о значении, роли, возможностях сатиры в нашем обществе.

Отмечая 75-летие Кондрата Кондратовича, хочется сказать ему искреннее спасибо за творческий пример, за принципиальность и мужество в сатире, за смех и гнев, за науку и пожелать доброго здоровья, хорошего настроения и радости творчества.

С КЕМ СМЕЕМСЯ?

Интервью газете «Неделя»

— Мы подружались много лет назад, вскоре после шумного успеха «Камней в печени» («Извините, пожалуйста»). Чем памятна тебе эта пьеса?

— Она помогла мне войти в театр, причем в хороший. В Центральном театре Советской Армии пьесу ставили Алексей Дмитриевич Попов и Давид Владимирович

Тункель. Они приобщили меня к высокому искусству, которому сами служили верно и вдохновенно. Я понял, как много зависит от режиссера-художника, переводящего созданное тобой с языка драматурга на язык сцены. Эта пьеса познакомила меня с такими чудодеями, как Любовь Добряканская и Петр Константинов, Глеб Глебов и Борис Платонов. Через них я навсегда полюбил театр. Я имею в виду и зрителей, без которых актер — в вакууме. И автор. Только так ведь пьеса получает свою подлинную жизнь.

«Камни в печени» поставили около двухсот театров. Успех я объясняю не столько мастерством — откуда ему тогда было взяться, — сколько остротой и злободневностью жизненной проблемы, которую я попытался решить правдиво и весело. Могут сказать: ему-де повезло. Ведь поначалу пьеса многим «не показалась», и судьба комедии складывалась невесело. На публикацию, тем более постановку, надежд почти не оставалось. Но я-то знал жизнь деревни, ее послевоенные трудности, был убежден, что так долго продолжаться не может, верил, что обязательно партия внесет перемены. И они, разумеется, наступили.

Главный редактор «Театра» Николай Погодин срочно вызвал меня в Москву. Что-то выдернули из уже сверстанного десятого номера журнала и вставили туда «Камни...».

Столь стремительная популярность меня насторожила. «А что дальше? — спросил я себя. — Дерзнул? А дальше?»

— Но, прежде чем ты на него ответишь, скажи, а что было прежде?

— Средняя школа в Журавичах на Рогачевщине, служба в горно-стрелковой дивизии в Закавказье. Политруком роты участвовал в Феодосийско-Керченском десанте. Бежал с хлопцами в атаку, как вдруг рядом разорвалась мина. Мины всегда разрываются вдруг. Одна, а тут же и вторая. Да по ногам. Дырок насверлили проклятые штук семнадцать. Очнулся в полевом госпитале. Через несколько дней собрался скорый и, как выяснилось, неправый суд-консилиум решать мою судьбу. Приговор был суров: «Гангрена. Ампутировать обе ноги». И тут — век его не забуду! — подошел ко мне пожилой военврач Бугаенко. Ему, наверное, еще и сорока не было, но мне, двадцатилетнему, он казался пожилым. Наклонился и говорит: «Вот что, сынок, я нарушаю врачебную этику, но мол-

чать не могу. Никогда себе этого не простил бы. Никакой гангрены у тебя нет, не давай ампутировать ноги».

Оружие с меня сняли, когда в госпиталь привезли. Но трофейный парабеллум в полевой сумке под головой остался. Словом, я к себе никого не подпустил. Только ослаб вот очепь — от потери крови, ну и не ел ничего: боялся, спотворного подмешают. Молод был, наивен.

Лежал в полубредовом состоянии, когда через сутки пришла сестра: «Готовься к эвакуации». Не верю. «Пусть, — говорю, — Бугаенко скажет». Тот подтверждает: «Повезло тебе, комиссар. Эвакуируют из-под Старого Крыма раненого партизана. Остается в У-2 еще одно место».

Вывезли меня на Большую землю. А на другой день фашисты павалились на наш десант и смяли его. Мало кто спасся тогда.

— Как ты стал писать, когда почувствовал в душе «священный огонь»?

— Поначалу было не до «огня», пужда заставила. Работал я сразу после войны, — как снова ходить научился, — секретарем Гродненского горкома комсомола. Чем занять девчат и хлопцев после трудового дня — ума не приложу. Костелы действуют на полный ход, там стройные песнопения, торжественно рокочут органы веками отработанные мистерии. А у нас полная неустойка: ни книг, ни пьес, ни нот, ни песен — ну, ничегошеньки. Как хочешь, так и выкручивайся. Написал слезное письмо в Минск. Ответили, а что толку — и там ничего нет. Разозлился очепь. Сел и сам написал одноактную пьесу. А тут объявили республиканский конкурс. Хлопцы и подначили: «Давай в конверт!» Послал и забыл.

Прошло время. Я работал уже в Могилеве, как вдруг телеграмма: «Прпезжайте за получением премии».

Я все же удивился. Всякое в жизни бывает. Но люди сведущие в Минске настойчиво советовали: «Пиши!» Послушался. Снова конкурс — и слова премия. Вот тут-то я призадумался, понял — учиться надо. И поехал в партийную школу. Перечитал, сдается мне, всех драматургов от Еврипида до Погодина. Был редактором отдела прозы сатирического журнала «Вожык». Написал пьесу «На рассвете» — о борьбе за мир французских трудящихся. Кстати сказать, с тех пор почти весь мир объехал, а во Франции так и не побывал. Не судьба... Откуда же мне было взять знание деталей быта, нравов далекой страны — вот и получилась она суховатой, дидактичной.

Значит, нужно писать о том, что знаешь. К таким истинам тоже приходишь опытным путем. Лучшее всего я знал жизнь послевоенной белорусской деревни. О ней и стал писать.

— А война? Не странно ли, что ты так поздно к ней обратился?

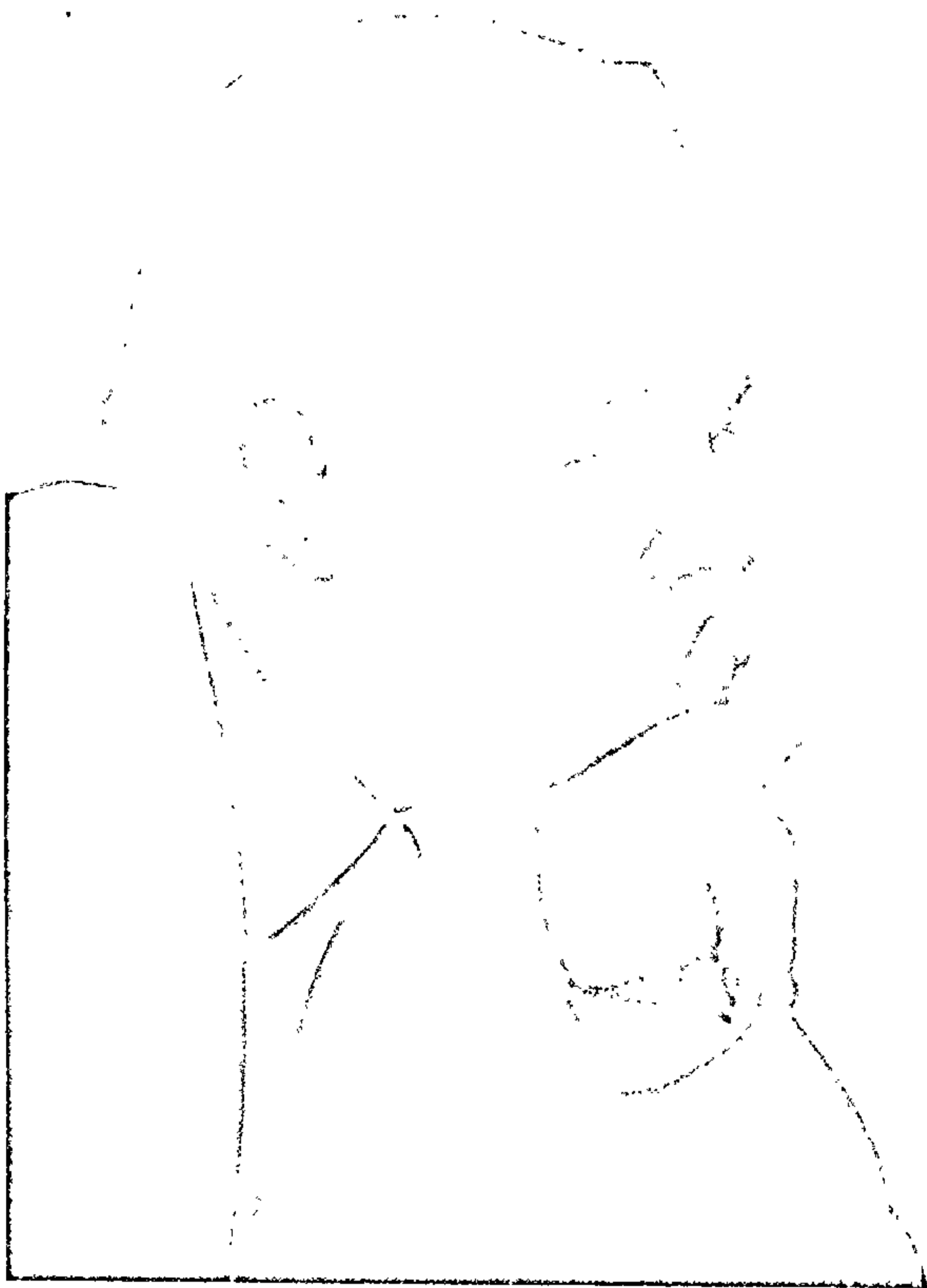
— Видишь ли, тут дело непростое. Я понимал, утром чувствовал, что не может, не должен такой огромный по весу, значимости кусок жизни, как война, пройти бесследно. Но как, о чем писать? Этого-то я не представлял. Война обернулась ко мне самой трагичной своей стороной. Берeditь старые раны не хотелось: вокруг все так радовались победе, так и без того трудна была послевоенная жизнь. Но вот спустя много лет я стал замечать, что при встречах с друзьями, бывальными людьми, о войне вспоминаются больше веселые эпизоды. И чем дальше события, тем ярче юмор даже в трагических обстоятельствах. А не в этом ли ключ моей военной темы? Ведь то, что мы в самые трудные времена не теряли присутствия духа и даже юмора,— ведь именно в этом и выражалась наша абсолютная убежденность в грядущей победе. Так родилась трагикомедия «Трибунал». Новый для меня, да и вообще не очень утвердившийся у нас жанр.

Дал я почитать рукопись молодому, способному режиссеру. Встретились, а он мне в лоб: «Пьесу вашу ставить не буду, она мне не нравится». Скажу без ложной скромности, что я с ним не мог согласиться. Но и спорить не стал. Предложил прогуляться и разговор завел, нет, не о пьесе, а о войне, как я понимаю жизнь человека на войне. В общем — поговорили. Порассказать было что... Перед тем как проститься, я снова протянул режиссеру рукопись и сказал: «Вы читали не мою пьесу. Теперь я прошу вас прочитать то, что я хотел сказать». Режиссер прочел ее другими глазами. Его спектакль я считаю лучшим.

— «Затюканный апостол» был неожиданностью. Такого сюжета, мне кажется, от тебя не ожидали. Чем вызвано обращение к новому материалу?

— В поездках по свету незаметно накапливаются, наплаиваются впечатления. И однажды наступает час, когда они о себе напоминают, требуют осмысления. Вот и я почувствовал острую потребность поразмышлять над тем, что творится в мире. Мы живем в такое время, когда к событиям в каком-либо до того неведанном захолустье мо-

Андрэй Макаёнак.
1980 год.

А. Макаёнак з артысткамі БДТ імя Я. Купалы
Г. Макаравай і Г. Бальчэўскай.
1973 год.

жет вмиг подключиться вся планета. Мне хотелось передать настороженность каждого человека к тому, что происходит, не указывая конкретно где — на Мальте или в Гондурасе. Попытаться добраться до души зрителя: если это взволновало юнца — моего героя, то что же мы, взрослые? Я и вложил ему отчасти свое передуманное, выношенное, отчасти идеи, взгляды молодежного движения на Западе, по-моему, еще не отстоявшегося, в чем-то противоречивого, но бунтарского, непримиримого. Талантливое парня поместил в такую социальную среду, где из него с равным успехом может вырасти и борец за мир, и фашиствующий подонок.

— Легко ли, трудно ли пишется?

— Всякое бывает. Больше всего работал, пожалуй, над «Апостолом», когда писал на сельские мотивы, то при локальности темы и форма соответствующая легче давалась. А тут для меня все было ново: и материал, и жанр. Сам материал трудоемкий, с палету не сделаешь.

— Когда-то ты обещал написать пьесу, смешную от первой фразы и до последней. Не оставил ли эту мечту? Или она уже осуществлена?

— Молодой был, неопытный — вот и пообещал. Проблема ведь не в том, чтобы смешно было. А над чем смеяться! Точно выбрать адрес: над кем смеяться, с кем смеяться... Самую веселую свою пьесу еще не написал.

— Было бы любопытно узнать твое мнение о Макаенке-драматурге?

— Ничего, со временем научится писать. Старается, не ленится.

— ...редакторе толстого журнала?

— Это увлечение, от которого надо отказываться. Оно мне уже мешает. Была честолюбивая мечта сделать журнал общесоюзным, по значению, весу. Кое в чем мы преуспели. Однако работы впереди воз и замыслов тележка.

— Как складываются отношения с режиссерами?..

— Не могу пожаловаться, хотя сценические решения моих пьес бывали очень разными. Может быть, потому, что всегда терпелив, с пониманием отношусь к манере художника. Игорь Владимиров поставил в Ленинграде «Левонику на орбите» так, что я удивился и шепотом спросил у него: «А так можно ставить?» Спектакль был в высшей степени озорной, веселый. Хорошо работается с В. Н. Плу-

чеком, Е. В. Радомысленским. А любимый театр все-таки свой — имени Янки Купалы.

— ...с критиками?

— Развернутых литературоведческих работ о себе не читал. Видимо, их нет. В коротких рецензиях самое важное для меня: понят я или нет.

— Не раскаиваешься ли, что выбрал путь сатирика?

— Другого теперь уже не представляю. Однако терний достаточно, и порой не знаешь, откуда их ожидать. Хотя нет, вру, теперь уже знаю, где колючки растут. И знаю, с чьей помощью их выдергивать.

— Кто переводит твои пьесы на русский язык?

— Сам перевожу. Когда-то принес Н. Погодину в редакцию журнала «Левонику на орбите» с русским подстрочником. Назавтра он мне и говорит: «Какой же это подстрочник. Это и есть перевод. Брось дурака валять. Коль можешь, то только сам себя и переводи. А если кто придираться станет, скажи: «Это мне Погодин так велел».

— Теперь модно «переключаться». Поэты пишут прозу, прозаики, правда, воздерживаются пока от стихов. А что драматургии?

— Театр требует лошадиного здоровья, буйволпных первов. Я ему подхожу. Вот когда со здоровьем станет похуже и лет заметно прибавится, возьмусь за прозу. Есть даже заготовки — то, что не ложится в драматургический жанр. Есть и монологи. Их у меня куча, про запас... Пригодятся... Пока кое-что лежит без движения, созревает, дожидается своего часа. И не обязательно драматургического.

С так называемыми заготовками порой неожиданные вещи случаются. Одного из центральных персонажей «Левоники на орбите» — Левона я решил сделать бессловесным. Своё отношение к происходящему он должен был выражать междометиями, чаще многозначительными, иногда зловещими: «Эге», «Ну и ну» и тому подобное. Сам понимаешь, для исполнителей этой роли литературный материал отнюдь не блестящий. Чтобы облегчить актерам «проникновение», «вхождение» в образ, я специально для них написал внутренние монологи Левона. А потом так жалко стало «пропадающего зря добра», что не удержался и вставил их в текст пьесы.

— Если не суеверен, то что нам от тебя ожидать в ближайшем будущем?

— Кое-что есть. Дорабатываю, шлифую. Одну пьесу

дал почитать знатокам, высказали дельные советы. Кстати, знаешь обычай испанских крестьян? Когда ребенок болсет, то его торопятся перекрестить, дать новое имя, чтобы вся хвороба осталась со старым.

Конечно, я совсем не суверен... Но название этой пьесы все-таки заменил.

ОБЩЕНИЕ БЛАГОТВОРНО

Для каждого советского драматурга, как, впрочем, и любого другого представителя многонационального нашего искусства, высокое понятие — дружба народов неотделимо от повседневных творческих забот.

Когда встречаешься с очень интересными и разными людьми в братских республиках нашей страны, когда работаешь с большими мастерами, все это обогащает собственное творчество. Общение благотворно. И в самом широком смысле слова, и в более узком, конкретном. Оно дарит то идею, то домысел, то художественный прием. Когда видишь, как наши белорусские пьесы интерпретируются на сценах других республик, понимаешь не только традиции театрального искусства этих республик, направление их творческих поисков, но лучше понимаешь себя.

Недавно завершилась работа над моей новой комедией-репортажем «Таблетку под язык» в Московском театре сатиры. Мне было очень интересно работать с такими мастерами, как В. Плучек, А. Папанов, В. Васильева, Г. Мсиглет, А. Миронов. Что же касается планов дальнейших, то был бы не прочь пока повременить с ответом. Курица вопи и то кудахчет лишь после того, как снесет яйцо.

Могу сказать только одно: собираюсь писать пьесу, действие которой происходит в некоей воображаемой зарубежной стране. В общем, неважно где, но где-то там...

ПРЭМ'ЕРА АДБЫЛАСЯ, ПРЭМ'ЕРА БУДЗЕ

Інтэрв'ю газеце «Літаратура і мастацтва»

Як мы паведамлялі, у Маскоўскім тэатры сатыры адбылася прэм'ера п'есы Андрэя Макаёнка «Таблетку пад язык». Паставіў спектакль галоўны рэжысёр тэатра, народны артыст РСФСР Валянцін Плучак. У ім заняты папулярныя артысты Г. Менглет, А. Папанаў, С. Мішулін, В. Бойкаў, А. Міронаў, А. Шырвінт, Н. Селязнёва і іншыя.

Гэта другая п'еса беларускага драматурга, пастаўленая на сцэне Тэатра сатыры. На гэтай жа сцэне маскоўскія глядачы ўбачылі спектакль «Зацюканы апостал» у пастаноўцы Я. Радамысленскага. Па ўсім адчуваецца, што Макаёнак гэтаму тэатру, як гаворыцца, даспадобы, і ўжо можна гаварыць аб трывалай творчай дружбе, якая звязала таленавітага драматурга з таленавітым калектывам.

Наш карэспандэнт сустрэўся з Андрэем Ягоравічам і напрасіў падзяліцца ўражаннімі аб рабоце з рэжысёрамі і акцёрамі тэатра.

— Мне вельмі пашанцавала. Валянцін Плучак — сапраўдны чараўнік сцэны, прафесіянал высокага класа. Працаваць з ім — вялікая асалода. Ён нястомна фантазіруе, дае магчымасць імправізаваць акцёрам. Кожная яго рэпетыцыя — творчы зарад на многа спектакляў. І ніколі не спыняецца, ніколі не лічыць, што ўсё ўжо зроблена.

Мне давялося прысутнічаць на адной з апошніх рэпетыцый (на паступны дзень спектакль павінны былі здаць мастацкаму савету). У мяне склалася ўражанне, нібыта рэпетыцыі пачынаюцца спачатку: столькі новых задач рэжысёр паставіў перад акцёрамі. Ад выканаўцаў ён патрабаваў шмат, але шмат даваў ім сам. Валянцін Плучак расказваў гісторыі смешныя і сумныя, акцёры нястрымна рагаталі, і, здавалася, усё гэта не мае ніякага дачынення да будучага спектакля. Але гэта толькі здавалася...

Мне вельмі спадабаліся артысты, занятыя ў спектаклі. Добра знаёмыя нам па мностве спектакляў і фільмаў, яны былі непазнавальныя: на сцэне жылі і дзейнічалі беларускія хлебаробы.

Магчыма, сыграла сваю ролю і тое, што мы разам з Валянцінам Плучакам шмат ездзілі па беларускіх калгасах, знаёміліся з людзьмі, назіралі за іх напружанай, нялёгкай працай, сустрэкаліся ў хвіліны адначынку за сяброўскай гутаркай, а часам і за кілішкам. Рэжысёр спек-

такля разам з артыстамі пабывалі ў падмаскоўных калгасах, і гэтыя сустрэчы пазней таксама шмат што далі акцёрам.

Драматург раскажаў пра лёс напярэдніх дзвюх п'ес — «Зацюканы аностал» і «Трыбунал», якія нараўнальна нядаўна пачалі сцэнічнае жыццё.

— «Зацюканы аностал» ідзе ў Тэатры сатыры. Мне вельмі прыемна, што да гэтага часу білеты на спектакль дастаць цяжка. У другім маскоўскім тэатры — на Малой Броннай ставяць «Трыбунал». Гэтыя п'есы пастаўлены ў нас у Беларусі і ў многіх тэатрах краіны. Ідуць яны і за мяжой.

У бліжэйшыя дні прэм'ера «Таблетку пад язык» адбудзецца ў тэатры імя Я. Купалы. Я чакаю яе з хваляваннем і нецярпеннем.

ДРАМАТУРГ — ПЯТИЛЕТКЕ

Разговор на писательском пленуме о писателе и пятилетке, о роли и месте писателя в борьбе за осуществление наших планов очень важен.

На декабрьском Пленуме ЦК КПСС говорилось об интенсификации народного хозяйства. Казалось бы, как это может впрямую касаться писателя? У нас ведь свой предмет исследования — человек, его достоинства, его недостатки. Всматриваясь в героя, мы ищем, чем в нем восхищаться, чем возмущаться, с чем бороться.

Но я воспринимаю документы этого пленума партии как обращенное лично и непосредственно и ко мне: о тебе пишут статьи, тебе вручают дипломы, так верни же эти авансы — помоги!

Ведь это значит интенсификация? Это на тех же полях надо вырастить больше, на тех же станках сделать больше. Надо. И можно! И когда это не делается, то, значит, где-то мы недорабатываем, что-то не так используем, не так строим трудовые взаимоотношения. И в нас, сатириках, тут прямо-таки хозяйственная необходимость. Мы нужны, как нужна техника, как новые открытия наших ученых, как отлично подготовленные кадры. Ведь наш труд может и самым непосредственным образом влиять

на борьбу за выполнение наметок нынешней пятилетки. Мы должны создавать нравственную атмосферу нетерпимости к равнодушию, разгильдяйству, бездумному отношению к своим обязанностям. Должны не развлекать (давайте, дескать, посмеемся, порадуемся), а беспощадно искоренять недостатки, способствовать выкорчевыванию их из нашей действительности. Это долг сатирика, и не в смысле «обязанность», а в смысле отдай, что получил.

Но чтобы выполнить этот долг, надо знать жизнь (и знать не с чужих слов, а через свой непосредственный опыт), надо верно улавливать характер идущих сегодня процессов, их тенденцию. Наше искусство, обращенное к человеку, воздействующее на человека и на изучении его основывающееся, должно и может войти в сегодняшний день как действенная сила.

ПАЎГАДЗІНЫ З АНДРЭЕМ МАКАЁНКАМ

Інтэрв'ю газеце «Звязда»

Лёгка, нават вельмі лёгка прачытаць біяграфію чалавека, напісаную не ім самім. Цяжка, непамерна цяжка, бывае, напісаць яе самому, сваю аўтабіяграфію. Ці не таму і надараецца часам, што чалавек піша яе ўсё сваё жыццё. Біяграфію дум сваіх піша, біяграфію пачуццяў сваіх, свайго гарэння, свайго песпакою, сваіх адносін да жыцця.

У Андрэя Макаёнка, таленавітага беларускага драматурга, гэтыя думы, пачуцці, адносіны спачатку маўкліва кладуцца ў напружаныя радкі яго п'ес. І толькі пасля ўжо, праз акцёрскія сэрцы і таленты, індуктуюцца, трансфармуюцца да людзей.

Што прымушае пісьменніка ўзяцца за пяро, якая сіла кіруе ім у хвіліны творчага гарэння, з чаго, нарэшце, пачынаецца тое чарадзейнае слова, тыя радкі яго твораў, якія пасля так хваляюць нас? За гэтым і прыйшлі мы на сустрэчу да Андрэя Ягоравіча, пра гэта і была ў нас гаворка з ім.

— П'еса, як і любы іншы твор, — пачаў пісьменнік, — перш за ўсё, відаць, пачынаецца з песпакою самога аўтара, з яго актыўнага ўспрыняцця жыцця. Раўнадушнаму, сыценькаму стварыць што-небудзь, на-мойму, не пад сілу...

Перад вачыма паўстаюць падзеі, персанажы і ролі «Лявошкі на арбіце», «Трыбунала», «Зацюканага аноста», «Таблеткі пад язык». І над усім гэтым, як каментарый, як падтэкст, прысутнічае жывы, усхваляваны голас першаадкрывальніка нашых эмоцый, неражыванняў. І сапраўды, не ўбачыў бы пісьменнік, не надійс бы нам убачанае ў мастацкім слове, штрышку, вобразе, мы праішлі б міма гэтага, нават не згадаўшы, што такое ёсць, што яно варта нашай увагі, што яно — часцінка нашага жыцця, канфліктнага, з вострымі сур'ёзнымі і камічнымі, драматычнымі, а часам і трагедычнымі сітуацыямі. І калі ўважлівей прыгледзецца да жыцця, яно прадыктуе праграму дзейнасці чалавека, так сказаць, праграму яго «актыўнага абжывання». І тут, побач з аб'ектыўным, узнікае другі, суб'ектыўны бок справы — ступень асабістага ўспрыняцця, талент, ад якога залежыць, калі можна так сказаць, выкананне прадыктаванай жыццём праграмы.

— У той жа час, — працягвае Андрэй Ягоравіч, — са сказанага не вынікае, што ў жыцці ёсць «готовыя» сюжэты. Асабліва гэта датычыць сюжэтаў камедыйнага плана. Жыццё падносіць нам безліч асобных сітуацый. І таму ад пісьменніка патрабуецца іх сістэматызацыя, адбор для будучага твора такіх характараў, такой іх расстапоўкі, каб ні ў якім разе не адчувалася падуманасці, штучнасці.

Працэс актыўнага ўспрыняцця жыцця — працэс складаны. Жыццё не толькі лясе нам радасці, яно дае і засмучэнні. І калі адсутнічае вострае пачуццё, уменне чымсьці захапіцца, чымсьці абурыцца, тады не будзе жадання што-небудзь змяніць у лепшы бок, перайначыць, выправіць у тым свеце, дзе жывеш, тады не будзе творчасці, тады і не з'явіцца твор, які б запаліў у сэрцах і душах людзей агонь стваральнага імпульсу. І вось менавіта гэта стварэнне другараднага агню — удзячная задача любога пісьменніка, асабліва драматурга, які піша для масавага ўспрыняцця. Рабіць гэта цяжка і ў той жа час ганарова.

Пярвічны агонь — жыццё. Вялікі подзвіг герояў захапляе, занальвае нас сваім полымем. Смерць героя збядняе яго наплечнікаў і, разам з тым, узбагачае новым гэрэннем, неадольнай верай у перамогу, у імя якой гіне друг, таварыш, падымае на барацьбу. Данесці гэта первічнае да людзей, так, каб яно, стаўшы другарадным, не страціла сваёй першароднасці — вось абавязак пісьменніка.

— Андрэй Ягоравіч, у Вас, відаць, часта пытаюцца, ад-

куль прыходзяць у твор ідэя, факт, характар, сітуацыя?

— Так, вельмі часта. І адказваць на такое пытанне можна і коратка, і доўга. Усё гэта падказвае жыццё. А яно ў апошні час прыкметна развіваецца, паварочваецца да нас адна за другую ярчэйшымі гранямі. Разам з тым адбываецца абнаўленне чалавечых душ, жыццёвага багажу. А гэтыя змены, асабліва сацыяльнага характару, нараджаюць новыя праблемы, ставяць новыя задачы. Вось і паяўляюцца новыя тэмы, раскрыццё якіх немагчыма без паказу таго палатна, таго грунту, што абумовіў такія змены. І ў гэтай сувязі хочацца сказаць крыху пра сатыру, пра свой капёк, як кажуць, пра сваю прафесію.

З боку асобных людзей, на жаль, да гэтага літаратурнага жанру ўсё яшчэ можна часам назіраць даволі няправільныя адносіны, не зусім правільнае разуменне імі значнасці функцыі сатыры для грамадства. А між тым сатыра ва ўмовах бурнага развіцця навукова-тэхнічнага прагрэсу — вельмі патрэбны кампанент. Рашэнні партыі і ўрада заклікаюць нас, пісьменнікаў-сатырыкаў, як і кожнага савецкага чалавека, актыўней уключацца ў ганарную справу выканання намечаных задач па стварэнні перадавога ў свеце грамадства. Нам трэба глыбей пранікаць у самую сутнасць чалавечых адносін, у атмасферу стварэння дзелавых абставін, ускрываць і выкараняць недахопы, агаляць факты недобрасумленнасці, абьяквасці. І мы гэта робім і будзем рабіць з гаспадарскім клопатам дзеля таго, каб палепшыць маральную атмасферу ўсіх бакоў нашага жыцця.

— Ці не з гэтых пазіцый Вы і вызначаеце фактуру сваіх п'ес?

— Так, вядома. Па-ранейшаму цікаўлюся вёскай, яе людзьмі, яе праблемамі. І апошні свой твор «Таблетку пад язык» я прысвяціў ёй. Як пісалася п'еса? Падштурхнуў мой стары друг, старшыня калгаса «Новае Палессе» Лунінецкага раёна Уладзімір Апанасавіч Сценчанка. Герой Сацыялістычнай Працы, дэпутат Вярхоўнага Савета СССР, ён шырока глядзіць у будучыню, мысліць па-дзяржаўнаму. З ім цікава пагутарыць, памарыць. Пэўны час я правёў у яго гаспадарцы, быў на парадах, на палявых станах, знаёміўся з людзьмі. Адным словам, у п'есе лёг фактычны жывы матэрыял. Але да стварэння твораў іншага плана гэтакім чынам часам і не падступішся. Узяць, напрыклад, «Зацюканага апостала». П'еса — вынік роздуму над праблемамі агульначалавечага характару аб не-

справядлівасці, ашуканстве, ханжастве, якія прадвызначаюць часам адносіны паміж сабой цэлых дзяржаў і народаў, становяцца палітыкай. Творы такога напрамку больш церпяць сюжэтныя ўмоўнасці. Галоўнае ў іх — не бытавы, а маральны, філасофскі, палітычны бок. Адгэтуль і пезаімёненыя персанажы, проста — Тата, Мама, Дзед і г. д.

— Андрэй Ягоравіч, у любым вашым творы, відаць жа, ёсць элементы ад уражанняў не толькі сённяшніх сустрэч і назіранняў, але і ранейшых?

— Так яно і ёсць. Самым пераканаўчым адказам на гэта пытанне, па-мойму, будзе наступнае. Адноўчы, у сіваю даўніну, да вядомага, але беднага мастака звярнуўся багаты купец з просьбай напісаць яго партрэт. Мастак зрабіў партрэт за дзве гадзіны і запрасіў за работу шмат грошай. Купец здзівіўся: за дзве гадзіны такі заробак! Тады мастак адказаў купцу, што ён працаваў над партрэтам усё сваё жыццё... І яшчэ дзве гадзіны.

Вось яна якая — творчасць. Без жыццёвага запасу, без жыццёвага багажу не было б яе, творчасці, і ў тыя дзве гадзіны часу, за якія таленавіты мастак стварыў партрэт купца.

— Творчае гарэне пезгасальнае. Ці не адкрыеце Вы, Андрэй Ягоравіч, свой сакрэт для нашых чытачоў: над чым Вы працуеце зараз?

— Твор яшчэ не закончаны, у працэсе работы можа шмат чаго змяніцца, перайначыцца. А таму свой сакрэт мушу патрымаць яшчэ колькі часу ў сакрэце, каб не завесці ў зман чытачоў. Наперадзе яшчэ шмат дарог, сустрэч і знаёмстваў. Запрашаюць у Польшчу на прагляд «Трыбунала», у Балгарыю — «Зацюканага апостала», ва Узбекістац, у Растоў, у Маскву. Магчыма, зменяцца многія задумы, паявіцца новая фактура для недапісаных твораў...

...Усяго паўгадзіны правялі мы разам з Андрэем Макаёнкам, а колькі перагаворана. Што ж, творчай удачы Вам, дарагі Андрэй Ягоравіч! Чакаем Ваших новых твораў, палымянай сатыры, дабрадушнага смеху.

СМЕХ — ДЕЛО СЕРЬЕЗНОЕ

Интерв'ю газете «Известия»

В трудном жанре работает Андрей Макаенко. Сейчас в театрах страны идут четыре его пьесы: «Левониха на орбите», «Трибунал», «Затюканный апостол» и «Таблетку под язык». И все сатирические комедии!

— Андрей Егорович, ну почему непременно сатира?

— Ведь человечество, смеясь, расстаётся со своим прошлым... Ну вот и я если не смеюсь, то, улыбаясь, расстаюсь со своим прошлым.

И потом уже совсем серьезно, без тени улыбки:

— Смех тоже, можно сказать, один из сильных ускорителей прогресса. Сатира действует без паркоза, но боль, которую она наносит организму, — целительная боль. Сатира — горькое, но полезное, необходимое лекарство. Пожалуй, не всякий жанр искусства может тягаться на равных с сатирой по силе воздействия. Что может быть страшнее и губительнее для зла, чем тот факт, что оно опознано, осмеяно публично?

Социальное назначение нашей сатиры — утверждать коммунистические идеалы, бичуя всякого рода негативные явления. Утверждение через отрицание. Чем ярче светит солнце, тем заметнее становятся тени и разные там пятна и пятнышки. Сатира, если хотите, — показатель нашего оптимизма, общественного здоровья. Если мы позволяем себе смеяться, шутить над собственными недостатками, значит, мы очень сильны, значит, глубоко верим в свои принципы, в свои идеалы, верим в людей.

Где, в каком капиталистическом государстве сатирик чувствует такую поддержку, как у нас?

— Да, это можно подтвердить фактами вашей собственной биографии. Депутат Верховного Совета республики, в день пятидесятилетия ордена Трудового Красного Знамени получили...

— А что, верно — ведь это тоже в какой-то мере поддержка и поощрение сатиры... Но сейчас я хочу сказать о другом. На партийном съезде или пленуме, когда заходит речь о литературе, о ее огромной роли в воспитании человека труда, достойном отображении его величайших деяний в строительстве нового общества, одновременно подчеркивается необходимость развития всех форм критики и самокритики. Побывайте где-нибудь на широком засе-

дали бюро райкома или обкома партии, послушайте, какая там развертывается деловая критика, и вы убедитесь, что нам, сатирикам, еще тянуться и тянуться до нее.

— Это верно. Но мы с вами погрешили против истины, сделав вид, что у нас вообще не существует людей, настроенных к сатире.

— Мне думается, эта настороженность происходит от неверного понимания функций искусства, в том числе комедии и сатиры. Эти люди хотят видеть в каждом произведении искусства инструкцию — люби то-то, не делай того-то. А у искусства ведь совсем другое предназначение. Драматург привлекает к решению проблем общественное внимание, апеллируя к нашему сознанию, к нашим чувствам, к сердцу, к совести.

Иногда приходится встречать и зрителей, и критиков, которые, посмотрев сатирическую комедию, безапелляционно заявляют: в жизни так не бывает!

— Наверное, так говорят прототипы ваших героев, которым очень не хочется узнавать себя?

— Не только они, но и люди, не понимающие природы искусства, которое держится на «преувеличении и заострении». «Редкая птица долетит до середины Днепра...» Что это, если не гипербола? Но она же нас не шокирует. Или вот еще: «Я помню чудное мгновенье: передо мной явилась ты, как мимолетное виденье, как гений чистой красоты». Гипербола, от которой звенят все струны в душе.

Гипербола, заострение, гротеск (а порой, может быть, откровенный фарс) — соль комического, соль сатиры. Подчеркивая, заостряя одну из сторон комедийного характера, автор тем самым высказывает свое отношение к герою. Хорошо об этом сказал в своей статье главный режиссер Московского театра сатиры В. Плучек: «Ставить ей (сатире) это в укор — все равно что критиковать микроба за то, что он сильно «преувеличивает» размеры микроба, а не показывает его в натуральную величину. Микроб надо увидеть, иначе с ним невозможно бороться».

С точки зрения чисто житейского правдоподобия таких, как главный пупс Победоносиков, в природе не было. А сколько бюрократов узпало в нем себя благодаря гиперболе, гротеску!

— А как вы относитесь к спорам драматургов и критиков о соотношении «положительного» и «отрицательного» в сатирической комедии?

— Думаю, что тут вообще нет предмета для спора, по-

скольку в искусстве нет и не может быть застывших канонов, пропорций и готовых рецептов. Искусство всегда — открытие.

И судить об обществе по одному произведению искусства, тем более сатирическому, нельзя. Любое произведение, будь оно даже очень талантливым, раскрывает одно явление или комплекс близлежащих явлений. Нарисовать цельную и многогранную картину жизни общества под силу лишь всей литературе, всему искусству.

— Не следует ли из сказанного вами, что возможна комедия, где все действующие лица — отрицательные?

— Конечно. Разве не может быть, скажем, сатирической комедии о шайке жуликов в критический момент, когда их жизнь напоминает войну скорпионов в банке? Главное в сатирической комедии — не «арифметика», не «правильное» соотношение «положительных» и «отрицательных» героев, а позиция автора (а потом и позиция режиссера, театра в целом). Во имя чего написана пьеса? Что она отрицает и что защищает? Никто же всерьез не станет утверждать, что «Баня» В. Маяковского пропагандирует бюрократизм лишь потому, что главным действующим лицом является Победоносиков? Главный герой сатирической комедии — это смех, смех, унизительный зло, очищающий и возвышающий человека. Сатирик не сторонний наблюдатель, не зубоскал, он боец, гражданин. У него, как и у писателя, пишущего положительные произведения, одна задача: содействовать общественному благу, воспитывать человека, делать его сильнее, мужественнее, духовно богаче, благороднее. Подвергая осмеянию невежество, ханжество, бюрократизм, консерватизм, мещанство (кто скажет, что эти пороки у нас уже изжиты?), сатирик утверждает наши коммунистические идеалы. Его творчество предельно классово по своим позициям. Несколько упрощая, утрируя суть дела, можно сказать: если Афанасий Салынский в своем творчестве воспекает Добро, то я в своих пьесах защищаю его.

— Я согласен с вами, но считаю, что далеко не всякую сатиру должно поощрять и поддерживать.

— Конечно, не всякую! В последнее время у нас появились лжекомедии, комедии-пустышки. К сожалению, они, как правило, сделаны людьми опытными в драматургии, ремесленно грамотно. Но ведется в них разговор о... гвозде в каблуке обывателя. Нет, я не против юмора и улыбки. Но комедия должна нести большую

мысль, а не щекотать нервы обывателю. Без мысли нет искусства, есть лишь жалкая подделка под него.

Вообще, роль театра и драматурга в наше время исключительно ответственна. Каждый вечер тысячи людей приходят послушать и посмотреть спектакль. А имеем ли мы право отнимать у тысяч людей три часа вечернего времени, три часа их жизни? Что мы им предлагаем? Какие мысли и проблемы? Современный человек необычайно требователен, он стал образованнее, культурнее, умнее, в прописных истинах он не нуждается. Чтобы дать ему максимум того, что должно давать человеку большое искусство, писателю надо много знать, проникнуть в глубины человеческой души, уметь раскрывать ее богатство. А это очень сложно. Всякий раз думаешь об этом перед чистым листом бумаги...

И это было сказано не ради красного словца. Мы заканчивали разговор о комедии и сатире в тот вечер, когда посмотрели телефильм, сценарий которого по мотивам «Павлинки» написал Андрей Егорович. Не существует в природе более ядовитых, обидных, остроумных слов, которые сказал в тот вечер Андрей Макаенок... Андрею Макаенку, казня его как сценариста.

Значит, будут еще яркие, содержательные, острые и смешные комедии.

РАДЗІМА ЗГУРТАВАЛА

Інтэрв'ю газеце «Голас Радзімы»

Наша газета паведамляла ўжо, што ў Злучаных Штатах Амерыкі на адкрыццё помніка Янку Купалу ездзілі скульптар Анатоль Апікейчык і драматург Андрэй Макаёнак. Я сустрэўся з Андрэем Ягоравічам і напрасіў яго расказаць аб сваіх уражаннях ад сустрэч з землякамі. Ён сказаў:

— Уражанняў надзвычай многа. І ўсе яны прыемныя.

— А самае большае?

— Калі там, у Араў-парку, убачыў бронзавага Янку Купалу. Уявіце сабе: першы помнік савецкаму паэту на чужой, амерыканскай зямлі. Першы помнік нашаму беларускаму паэту! Падзея незвычайная.

— Як вас прымалі землякі?

— З надзвычайнай цеплатой. Такі шчыры прыём на-доўга застанецца ў памяці. Нас сустракалі як самых блізкіх, акружылі ўвагай, бяскопча распытвалі пра Беларусь. І ўвага такая была не таму, што да іх прыехаў менавіта я, Макаёпак, або Апікейчык — на нас глядзелі як па землякоў, якія завіталі з Радзімы, з Савецкага Саюза, як на сваіх родных людзей. Ім прыемна было пачуць ад нас родную мову, даведацца пра жыццё Беларусі, перадаць прывітанне савецкім людзям. Тут я і зразумеў, як моцна любяць землякі сваю Бацькаўшчыну, радуюцца нашым поспехам...

— Вы першы раз сустракаліся з суайчыннікамі за мяжой?

— Другі. Першы раз адбылася сустрэча, калі ездзіў у Нью-Йорк на сесію Генеральнай Асамблеі. Але тады не давялося бліжэй пазнаёміцца з людзьмі. А цяпер вось ведаю многіх асабіста.

— Раскажыце, калі ласка, пра гэтыя знаёмствы.

— Прыемныя ўражанні засталіся ад усіх кіраўнікоў і актывістаў нашага зямляцтва. Асабліва задаволеныя сустрэчамі з рэдактарам «Русского голоса» Яхантавым, супрацоўнікам гэтай газеты Муратавым, з Міпкевічам — старшынёй культурнага камітэта, з рэдактарам украінскай газеты Талопка. Усе яны ўжо немаладыя, але вельмі энергічныя, аддааныя Радзіме, патрыятычнай рабоце. Асаблівую павагу выклікае Яхантаў — нягледзячы на свае дзевяноста з лішнім год, ён без стомы працуе, піша выдатныя артыкулы, удзельнічае ў розных мерапрыемствах. За гэта ён карыстаецца заслужанай пашанай у нашых землякоў і ў многіх іншых амерыканцаў.

— Прыемна чуць вашу высокую ацэнку кіраўнікоў прагрэсіўнай рускай грамадскасці. Раскажыце, Андрэй Ягоравіч, аб сустрэчах з беларусамі.

— З беларусамі... Ведаеце, што я прыкмеціў: таксама як у нас, так і там, у Штатах, беларусы не аддзяляюцца ад рускіх і ўкраінцаў, а жывуць з імі, як браты. Калі зямляк гаворыць пра Радзіму, то ён мае на ўвазе не толькі Беларусь, Расію ці Украіну, а Савецкі Саюз. Вы ведаеце, што варожая прапаганда за рубяжом сцвярджае, пібыта рускія прыгнятаюць, асімілююць беларусаў — такой хлусні там шмат. Каб так было, то і ва ўмовах эміграцыі не атрымалася б ніякай дружбы. А што мы бачым на справе? Там, у Амерыцы, рускія і беларусы — пібы

дзеці адной маці, такая між імі згуртаванасць, такое братэрства, іх жа ніхто не прымушае дружыць. Імі ж ніхто не камандуе — яны яднаюцца самі. Наогул гэта вельмі добрая, я сказаў бы, вельмі цікавая з'ява — магутнае імкненне нашых трох народаў-братоў згуртавацца ў любых умовах, нават на чужыне.

— А як вы ўбачылі праяўленне гэтай згуртаванасці надчас пасадкі ў ЗША?

— На кожным кроку бачыў. Узяць хоць і Араў-парк. Яго ж купілі за грошы, сабраныя ад беларусаў, рускіх і ўкраінцаў на ўсёй Амерыцы. І ў парку паставілі помнікі Пушкіну, Шаўчэнку, Купалу. А мітынг як праходзіў? Прыехалі суайчынікі з Нью-Йорка, Чыкага, Кліўленда, Дэтройта — з усёй краіны. Мне вельмі кранула гэтая дружба, гэтка спайка, гэтка... як бы вам сказаць — адзіная сям'я.

І культурныя традыцыі падтрымліваюцца ў такім адзінстве. Вось скончыўся ў Араў-парку мітынг, пачаўся канцэрт. Якія песні заспявалі? Беларускаю «Ручнікі», рускую «Степь да степь кругом», украінскую «Реве та стогне». А танцы? Таксама нашых трох народаў. Дарэчы, выдатна выступаў на канцэрце маладзёжны ансамбль «Юла». Яго кіраўнік Фрэд Клімовіч нарадзіўся ў Амерыцы, а мастацтва любіць і распаўсюджвае наша — рускае, беларускае, украінскае. Сядзеў я на тым канцэрце і радаваўся — песні спявалі, нібы нашы дзяўчаты і хлопцы дзе-небудзь на Магілёўшчыне.

— А вы не сустрэлі часам выхадцаў з вашых родных мясцін — з Гомельшчыны?

— Не, нікога не сустрэў. Але ж там усё зусім інакш, як у нас дома. Там калі ты з Беларусі, то і зямляк, і няважна, з Гомеля ты ці з Гродна.

Як толькі скончыўся канцэрт, мяне я Анікейчыкам землякі літаральна ўзялі ў палон — так цесна з усіх бакоў абступілі. І пасыпаліся пытанні: «А ці быў у Бярозе?» Быў, кажу. «Якая цяпер яна, Бяроза?» Потым жанчына: «Даражэнькі, перадай ты прывітанне майму ўнуку Хамянку, ён у Мінску, у міністэрстве працуе». Пытаю, у якім. «А каб жа я ведала, у якім? Ён вучоны, мой унук, ён ужо ажаніўся, і дзіцятка мае. Няўжо ты не знойдзеш у Мінску Хамянка?» А тады яшчэ адна жанчына: «Таварыш дэпутат, дапамажы мне. Грошай я трохі сабрала, а сама адзінокая, можа, і жыць мала засталася. Як бы тыя грошы па Беларусь паслаць? Хай бы там за іх прыстань

па нашай рэчцы збудаваці ці яшчэ што карыснае. Шкада будзе, калі прападуць грошы на чужыне...»

Разумееце? Чалавек увесь свой век да апошніх дзён аб Радзіме думае. І жадае дапамагчы ёй хоць бы сотняй, тысячай долараў, заробленых уласным мазалём. Слухаеш такое, і сэрца сціскасца.

А аднаго старога я ніколі не забуду. Падыходзіць ён да Апікейчыка і падае паперку. На ёй адрас: губерня, раён, воласць, сельсавет — па-старому і па-новаму разам. Пытаем. «Што, дзядуля, вы хочаце?» А ў яго, відаць, спазмы сціснулі горла. Ён слова вымавіць не можа. «Што вы хацелі сказаць?» А ў яго слёзы з вачэй. Махнуў ён рукой і пайшоў ад нас. Успомню таго старога — мяне аж скалае. Можа, ён хацеў папрасіць нас яго роднай зямлі пакланіцца? Ці якую вестку перадаць?

— Шчыра дзякую вам, Андрэй Ягоравіч, за гутарку. Што б вы хацелі перадаць землякам у Злучаных Штатах?

— Вялікую падзяку за цёплы прыём. Падзяку за помнік Янку Купалу. І шчырае пажадаць міру, добра, добра і вечнай памяці аб роднай краіне.

«НЁМАН» У 1974 ГОДЗЕ

Гаворку пра тое, з чым ідзе да чытача «Нёман» у наступным годзе, лепш за ўсё пачаць з першай, студзеньскай кніжкі часопіса. Яна адкрываецца вялікай падборкай вершаў народнага паэта Беларусі Пімена Папчанкі. У бліжэйшых планах — повныя пераклады твораў Максіма Танка, Еўдакіі Лось, Ніла Гілевіча, шэраг вершаў Анатоля Грачанікава «Надпіс на камені». Апрача таго, як звычайна, будуць друкавацца творы рускіх паэтаў рэспублікі і прызнаных майстроў верша з Расійскай Федэрацыі.

Проза ў першым нумары прадстаўлена апавесцю Пятра Мільто «На сопках Маньчжурый». Аўтар, палкоўнік у адстаўцы, удзельнічаў у якасці начальніка корпуснай разведкі ў разгроме Квантунскай арміі.

Наогул жа, у прозе наступнага года пашанцавала вытворчай тэме. Сур'ёзнай удачай Вячаслава Шацілы мылічым раман «Ілья Дальнікаў і іншыя». Гаворка ў рамане

ідзе пра вялікі заводскі калектыў, які аўтар ведае як пельга лепш: ён сам у свой час выпісаў сабе шматгадовую творчую камандзіроўку на Мінскі мотавелазавод — працей кажучы, пайшоў працаваць разам з героямі будучага рамана. Галоўны пафас рамана — змаганне за культуру ў шырокім сэнсе слова: гэта і культура вытворчасці, і культура быту, і — самае істотнае! — культура чалавечых узаемаадносін.

Рэдакцыі таксама прапанавалі свае першыя аповесці інжынер-будаўнік Міхаіл Круль і паладчык завода вылічальных машын Хведар Касцюковіч. Яны, натуральна пішуць пра тое, што іх жыва хвалюе, што ім блізка, — зноў жа пра жыццё і клопаты вытворчых калектываў.

Аб працы меліяратараў расказвае ў сваёй новай аповесці «Вячэра ў Лазаваце» Валеры Высоцкі. Праўда, аўтара цікавіць не столькі канфлікт, звязаны з асваеннем вялікага балотнага ўрочышча, колькі маральны аспект справы — асабістая адказнасць яго персанажаў перад роднай зямлёй, перад людзьмі, што вырошчваюць на гэтай зямлі хлеб.

Героі рамана Веніяміна Рудава «Перакуленае неба» адначасова і ўрачы-практыкі, і вучоныя-гераптолагі. Спадзяёмся, што гэты вострасюжэтны, свежы па матэрыяле твор прыйдзеца даспадобы нашым чытачам.

У партфелі рэдакцыі — дзве дэтэктыўныя аповесці. Гэта «Рэйс на Брусель — згодна раскладу» Н. Цыпіса і Г. Круглова і «Смерць манекеншчыцы» румынскага пісьменніка Петрэ Селкудзяпу.

Рыхтуюцца таксама да друку заключныя навелы з кнігі лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Лідзіі Абухавай «Вітбічы» (да 1000-годдзя Віцебска) і працяг «Чарнігаўскіх паданняў» Лідзіі Вакулоўскай.

Будуць, вядома, у часопісе і падборкі апавяданняў як арыгінальных, так і ў перакладзе з беларускай. З больш буйных перакладных твораў можам пакуль што назваць новыя раздзелы з кнігі Максіма Лужаніна «Колас расказвае пра сябе» і аповесць Алеся Масарэнкі «На бабровых тонях».

Магчыма, ужо ў гэтым годзе пачнём друкаваць раман Эрнеста Ялугіна, прысвечаны дзейнасці савецкіх спецыялістаў у Алжыры. У ім рэдакцыю прываблівае не толькі смелае пашырэнне тэматычнага дыяпазону нашай прозы, не толькі яркі экзатычны фон, але і дакладнасць апісанняў, даставернасць характараў самых розных людзей.

Вельмі кароткі час прабыў аўтар у гэтай арабскай краіне, а ўражанне такое, нібы ён жыў там доўгія гады.

30-годдзе вызвалення Беларусі ад гітлераўскіх захопнікаў мы адзначым публікацыяй успамінаў начальніка Цэнтральнага штаба партызанскага руху Панцеляймо-на Кандратавіча Панамарэнікі аб баявых справах беларускіх партызан і, у прыватнасці, — аб славутай «рэйкавай вайне».

Непасрэднае дачыненне да памятнай даты мае кніга А. Адамовіча, Я. Брыля, У. Калесніка «Я — з вогненнай вёскі...», жанр якой аўтары вызначаюць як дакументальную трагедыю. У свой час мы друкавалі раздзел з гэтае кнігі пад назвай «Памяць», цяпер — працяг.

Таксама будуць надрукаваны ў наступным годзе раздзелы з дакументальнай аповесці Сяргея Апісавы «Аркаша». Так звалі ў заходнебеларускім падполлі Сяргея Восінавіча Прытыцкага. На матэрыяле асабістых сустрэч, шматлікіх дакументаў стварае аўтар жыццяніс гэтага выдатнага чалавека, нашага нацыянальнага героя.

І яшчэ назавём адзін твор дакументальнага жанру — «На воўчым следзе». З першай кнігай запісак чэкіста Д. Смірнова чытачы «Нёмана» пазнаёміліся ў 1972 годзе. У другой кнізе — зноў павыдуманых расказы пра тое, як органы дзяржаўнай бяспекі вядуць пошук і абясшкоджанне ваенных злачынцаў, шпіёнаў, здраднікаў, былых фашысцкіх паслугачоў.

Як і раней, «Нёман» у сваіх планах надае шмат увагі нарысу і публіцыстыцы: мы ставім сабе мэтай трымаць чытача ў курсе ўсіх найважнейшых народнагаспадарчых праблем чацвёртага года пяцігодкі. Каб наблізіцца да канкрэтных умоў жыцця заводаў і фабрык, будоўляў і сяла, быў скліканы «круглы стол» вядучых публіцыстаў часопіса. Іх выступленні адкрываюць публіцыстыку першага нумара.

І яшчэ адзін «круглы стол» — нібы ўрачысты акт: «Нёман» бярэ шэфства над прафесійна-тэхнічнымі вучылішчамі. Гэтая незвычайная парада праводзілася рэдакцыяй разам з ЦК камсамола рэспублікі, Дзяржкамітэтам па прафтэхадукцыі, прадстаўніцамі прадпрыемстваў і вучылішчаў. Рэдакцыя мае намер навесці сур'ёзную і грунтоўную размову аб надрыхтоўцы маладых рабочых.

У планах аддзела крытыкі і бібліяграфіі асаблівае месца займае жанр творчага партрэта. Маючы на ўвазе, што значная частка 70-тысячнага тыражу «Нёмана» ідзе за

межы Беларусі, мы вырашылі больш сістэматычна знаёміць чытачоў братніх рэспублік з творчасцю беларускіх празаікаў і паэтаў. Пачнём з творчага партрэта Міхася Лынькова, а там пойдучь Аркадзь Куляшоў, Пімен Папчанка, Мікола Лобан, Кастусь Кірэенка, Аляксей Пысіп... Вядома, застаецца пры ўсіх сваіх правах і даўнейшая рубрыка «Кніжны агляд».

Захаваюцца таксама публіцыстычныя і інфармацыйныя рубрыкі: «З табою побач», «Па дарогах планеты», «Чалавек і прырода», «Учора, сёння, заўтра».

«ГАЛОЎНАЕ — ПРАЦАВАЦЬ!»

Інтэрв'ю газеце «Літаратура і мастацтва»

— Ад імя рэдакцыі газеты і яе шматтысячных чытачоў дазвольце павіншаваць вас, Андрэй Ягоравіч, з наступіўшым Новым годам і пажадаць творчых поспехаў, шчасця, моцнага здароўя.

— Шчырае дзякуй!

— Сёлета навагодняе свята было для вас асаблівым — напярэдадні апублікавана Пастанова ЦК КП Беларусі і Савета Міністраў БССР аб прысуджэнні вам Дзяржаўнай прэміі БССР імя Якуба Коласа за камедыі «Трыбунал» і «Таблетку пад язык». Як вы ўспрынялі гэтую павіну?

— Успрыняў спакойна. З удзячнасцю. У высокай ацэнцы сваіх твораў бачу абавязак калі не лепш пісаць, як пісаў да гэтага, дык хоць бы не горш. Галоўнае ж — пісаць, працаваць!

— Што да працавітасці, дык яна ў вас зайздросная. І асабліва ў апошні час. Дарэчы, колькі тэатраў краіны паставілі спектаклі па вашых п'есах?

— Калі гаварыць і пра ранейшыя пастаноўкі, дык дакладнай лічбы пазваць не магу. Ведаю толькі, што зараз мае п'есы ідуць больш чым у ста пяцідзсяці тэатрах краіны. Ідуць яны і за рубяжом — у Балгарыі, Польшчы, Чэхаславакіі...

— Драматургіі належыць вельмі важная роля ў сцэнічным мастацтве. Вядома, што старажытны тэатр ці аматары пародных прадстаўленняў не маглі абысціся без п'есы ці сцэпарыя.

— Даруйце, гэтую думку трэба ўдакладніць. Першаасновай і тэатра, і драматургіі з'яўляецца жыццё. Яно падказвае тэмы і сродкі вырашэння іх. Увогуле ж законы драматургіі застаюцца пязменнымі, але кожная эпоха мае свае адметныя асаблівасці. Пра гэта сведчыць вопыт шматлікіх мастакоў, у каго я вучыўся і вучуся.

— Цікава, а ў каго вы вучыліся?

— Спіс можна скласці вельмі вялікі: Шэкспір, Сервантэс, Гогаль, Катлярэўскі, Астроўскі, Кандрат Крапіва... Як трэба пісаць, мы вучымся ў класікаў, але не толькі. У людзей, якія пішуць дрэнна, можна вучыцца, як не трэба пісаць. Паўтараю, што самым выдатным настаўнікам для кожнага пісьменніка з'яўляецца само жыццё.

— Крытыкі па-рознаму трактуюць вашу творчасць. Адны называюць вас чалавекам, які адрадзіў і першым перанёс у беларускую літаратуру новы від драматургіі — трагікамедыю. Другія, аналізуючы «Трыбунал», наватарствам адзначаюць тое, што тут у адно арганічна цэласнасць сплаўлена трагічнае, камедыйнае і гераічнае. Некаторыя нават сцвярджаюць, нібыта вашым любімым героем з'яўляецца характар не столькі камедыйны, колькі гераічны.

— Я адказваю за жыццёвую праўду твора. А як называць гэта крытыкі — іх справа. Гледачам аднолькава спадабаўся і Цярэшка Калабок і Дзед Цыбулька, хаця братамі іх не назавеш. Адно магу сказаць, што прататыпамі маіх герояў з'яўляюцца нашы сучаснікі, людзі, якіх я добра ведаю, з якімі часта сустракаюся.

— Сёлета лаўрэатамі Дзяржаўнай прэміі рэспублікі сталі два драматургі — вы і Кандрат Крапіва. Як вы ацэньваеце гэты факт?

— Станоўча. Ацэньваю, як добрыя адносіны да тэатра з боку нашага народа.

— І самае традыцыйнае пытанне: над чым працуеце зараз, Андрэй Ягоравіч?

— У бліжэйшы час прынясу ў тэатр новую п'есу. Аб чым яна? Гэта антымілітарысцкая п'еса, на сучасным матэрыяле. Галоўны персанаж — калгаснік.

МАСТАК І ЧАС

Інтэрв'ю газеце «Магілёўская праўда»

«Што ж значыць інтэнсіфікацыя? Гэта на тых жа палях трэба вырасціць больш, на тых жа стапках зрабіць больш. Трэба. І можна! І калі гэта не робіцца, то значыць, дзесьці мы недапрацоўваем, штосьці не так выкарыстоўваем, не так будуюем працоўныя ўзаемаадносіны».

Каму належаць гэтыя словы: партыйнаму работніку, гаспадарніку, лектару-прапагандысту?

Мастаку. Андрэю Макаёнку. Ён — вядучы беларускі драматург, чые п'есы ідуць сёння на сцэнах ста сямідзесяці тэатраў СССР, а таксама і за мяжой — у Балгарыі, Чэхаславакіі і Польшчы. Яго камедыі «Таблетку пад язык» і «Трыбунал» удастоены Дзяржаўнай літаратурнай прэміі БССР імя Якуба Коласа за 1974 год.

«Недапрацоўваем, штосьці не так выкарыстоўваем», — так ён сказаў і аб сабе, і аб сваіх калегах па мастацтве на адным з пісьменніцкіх пленумаў, дзе вялася размова аб ролі і месцы літаратара ў ажыццяўленні народных планаў. А не так даўно, расказваючы аб сваёй паездцы ў Іспанію і ўспомніўшы Дон Кіхота, Макаёнак ледзь-ледзь яго перафразіраваў: «Па шарсцінцы ж песні пазнаецца аўчынка памераў, бо вусны глаголяць ад паўнаты сэрца».

Усё, што ён робіць і гаворыць, заўсёды ад паўнаты душы. Без задапасці. Можа ж, таму так цяжка браць у Макаёнка інтэрв'ю на «зададзеную» тэму? І ўсё-такі...

Пытанне было сфармулявана: аб ролі пісьменніка ў сацыялістычным грамадстве.

Адказ паследаваў не адразу.

— Аб гэтым можна многа і прыгожа гаварыць. Прыўзнята. Усхвалявана. Аб ідэалах літаратара, сугучных ідэалам твайго народа. За што ён змагаецца. Што абараняе. Але ж адно — гаварыць з трыбуны, і зусім іншае — седзячы сам-пасам, гутарыць, як мы цяпер, удвух. Тут трэба больш проста. Памятаеш, ёсць у Леніна такі папрок: у нас мала ўвагі да будзённага, — запомні, што слова «будзённае» падкрэслена, — да таго будзённага боку ўнутры-фабрычнага, упутрывясковага, упутрыпалкавага жыцця, дзе больш за ўсё будуюцца павас, дзе трэба больш за ўсё ўвагі, абвяшчэння, грамадскай крытыкі, цкавання непрыгоднага закліку вучыцца ў добрага. Як проста і па-чалавечы ўсё сказапа, па-дзелавому: увага, абвяшчэнне. Нібы

пажаданне табе на дарогу, надказвае, як аднадумцу і саратніку, калегу. Ён жа на пытанне анкеты аб прафесіі нісаў, што — публіцыст. І галоўную задачу прэсы — у час пераходу ад капіталізму да камунізму бачыў у выхаванні мас на жывых, канкрэтных узорах з усіх галін жыцця. Перачытай яго артыкул «Аб характары нашых газет»...

— Але ж мастацтва і літаратура, у адрозненне ад прэсы, маюць і сваю спецыфіку, і значыць, іх роля і прызначэнне, панёўна, некалькі іншыя?

— Не бачу ў гэтым розніцы. Яна — толькі ў спосабе і сродках выражэння. Што ж такое «жывы, канкрэты ўзор з жыцця»? Проста выпадак? Не! Проста выпадак і ў газеты не гадзіцца, — ці што для інфармацыі, і то — калі факт «самагаворачы». А ў нас бывае іншы раз у спектаклях: бачым выпадкі, якія і дакладныя, і праўдзівыя, але не выклікаюць роздумаў і не ўзбударажваюць пачуцця.

— Значыць?..

— Значыць, трэба ўходзіць ад выпадку да з'явы. Браць сутнасць выпадку, і гэта — неадкладнейшы закон як у журналістыцы, так і ў літаратуры. Усялякі ж выпадак — як арэх: ён або з зярняткам, або ж з чарвячком. Бываюць, праўда, і пустапарожнія, але ж яшчэ Шэкспір калісьці гаварыў: «З нічога не выйдзе нічога».

— Зноў-такі — інтэнсіфікацыя?

— Вядома! Задума. Сюжэт. Характар. Думка! Інакш атрымліваецца як не вайна, а пібы манеўры: бразгаюць, страляюць, а ворагаў тут няма і нікога не забіваюць.

— Значыць, мастацтву патрэбны варожыя бакі і сілы? Патрэбен вораг?

— А як жа!

— І хто ж ён?

Андрэй Ягоравіч смяецца:

— Пашукаўшы, знойдзеш.

І мы ўспомнілі адну гутарку з нашым госцем з Украіны, перакладчыкам «Трыбунала». Гаварылі аб сатыры і аб павукова-тэхнічнай рэвалюцыі, аб вострай гнеўнай крытыцы, якой настаянна падвяргаюцца на нашых пленумах і з'ездах праўленні інертнасці ў рабоце, безгаспадарчасць, руціна, раўнадушнасць. Потым узнікла наўза. Яе парушыла чыёсьці, звернутае, можа, да ўсіх, а можа, да самога сябе пытанне:

— Дык як жа будзем будаваць камунізм?

І адразу ж наследаваў адказ:

— Без дурняў!

Усе рассямяліся. І Андрэй Ягоравіч, яшчэ не пасмяяўшыся ўдасцаль, з ходу ўзяў сур'ёзны тон:

— На гэту тэму вельмі трапіна выказаўся наш Кандрат Кандратавіч Краніва: «Я не такі вялікі аптыміст на кошт дурняў: перавядуцца яны калі-небудзь. Па-першае, матуля-прырода не будзе такой ураджайнай на дурняў, калі не будзе на іх попыту. Па-другое, дурань не столькі прыродная з'ява, колькі сацыяльная: кожны «дурань», калі яго паставіць на сваё месца, перастае быць «дурнем». І далей: «Дурань, узяты сам па сабе, як з'ява прыроды, не смешны, як не можа быць смешным дрэва або камень. Дурань бывае смешным толькі ў сувязі з яго сацыяльнай функцыяй». І ведаеце, якую вобразную аналогію прывёў Кандрат Кандратавіч,— па тое ён і сатырык: «Аглоблі, напрыклад, калі ў іх запрэжаны конь, не выклікаюць у нас ніякіх асаблівых эмоцый, але аглобля ў руках крытыка дае ўжо значны эмацыянальны эфект».

— Ну, а калі аглобля — у руках сатырыка?

— Непрыгодная зброя. Тупая. Прымітыўная і пязграбная,— з такім замахам можна ахнуць і па сваіх.

А. Макаёнак успамінае, як аднойчы, за мяжой, у ЗША, яго запыталі: «Ваша прапаганда многа піша аб якімсьці новым тыпе чалавека, выхаванага вашым грамадствам. Ці не міф гэта? Вось вы цяпер сядзіце сярод нас, і ў чым жа паміж намі розніца?»

Адказаў ён пытаннем на пытанне:

— Што вы сказалі б пра чалавека, які дзесьці штосьці тапіна куціў, потым перапрадаў даражэй?

Паследаваў адказ:

— Удамы бізнес.

— Ён бы дзейнічаў адкрыта?

— Так.

— Вы б адобрылі яго?

— О так, вядома.

— І ў газетах надрукавалі б?

— Так, магчыма.

— А ў нас яго судзілі б. За спекуляцыю. І гандляваць яму давалося б з-пад палы, тайком. А ўжо пахваляцца гэтым «бізнесам» ён нізашто не пачаў бы, таму што ў нашых людзях выхавана пагарда да непрацоўных даходаў. Гэта — сорамна. Вось вам самая элементарная розніца. Не міф, а чалавек — выканаўца, стваральнік. Ён і ёсць герой нашай савецкай літаратуры, нашай прапаганды,—

той, хто не перакупіць, не перапрадасць — ні чыюсьці працу, ні сваю Радзіму, ні свой народ.

Я пытаю, ці не з гэтай заакіянскай сустрэчы вырысваўся ў сатырычнай камедыі «Зацюканы апостал» вобраз бізнесмена-Дзеда, зарабіўшага на паняццях Свабоды і Справядлівасці немалы капітал.

— Не ведаю. Можא... Не так ужо гэта важна, з якога выпадку канкрэтна.

— А ці верылі там, што вы — сатырык?

— А чаму б ім не верыць? — зноў расмяяўся Макаёнак. — Ведаюць жа яны, што самымі пераўзыхіленымі ва ўсёй гісторыі сатырыкамі былі... хто, ты думаеш? Вядома ж, бальшавікі. Сатыра гэта што? Умець бачыць беспарадак! І выставіць яго на від! А хто ўбачыў класавы беспарадак ва ўсёй матулі-Расіі? Хто ўхіліў? Паспрабуй, пасля гэтага, скажы, што бальшавік — не сатырык.

— Ну добра. А аб так называемых «забароненых тэмах» — было?

— Было.

— Ну і як?

— Што — як?

— Ёсць яны, забароненыя?

— Бываюць.

— Напрыклад?

— Напрыклад, вось я — сатырык, і калісьці, ужо даўно, сутыкнуўся менавіта з такой, забароненай тэмай. Хацелася напісаць мне аб вайне. Не змог не напісаць. А прыступіць баяўся. Доўга думаў. У Беларусі загінуў кожны чацвёрты. Было чатырыста восемдзесят тысяч партызан. Сам ваяваў на фронце, многае чуў ад людзей, якія былі ў акупацыі. Бацьку фашысты даканалі. Наогул, сумленна кажучы, баяўся падступіцца, не хапала смеласці пісаць... камедыю, а «некамедый» — не ўмею.

— І як жа паявіўся «Трыбунал»?

— Вось тут ужо — проста вышадак. Не памятаю, ці то ў Рэчыцы, ці то хтосьці з Чачэрска раскажаў мне, як сям'я ледзь не задушыла дзядзьку, пазначанага старастам па заданні партызан. Адноўчы вырашыў хоць запісаць на памяць гэту сцэну. Сеў запісваць, спрабуючы ўявіць усё ў дробязях, дэталях (як прыйшоў ён у дом, як паведамляе, як спрабуе ўтаіць ад сям'і, якую ён вельмі любіць, як яны рэагаваць будучы, і калі ў іх розныя характары — як парознаму будучы успрымаць)... Сеў у сем вечара, прасядзеў да сямі рапіцы. Добра думалася, добра пісалася, словы

знаходзіліся. Праспаў гадзіны тры, і зноў. І так — тры дні, больш дакладна, трое сутак, і начарна камедыя была гатова.

— Значыць, пяхай жыве аўтазабарона на тэму?

— Так. Пісьменніцкая забарона сабе. Пакуль не вынасіў. Іншых забарон ведаць не ведаю і не прызнаю. Іншая справа — усялякія тармазы: рэдактарскія, ведамасныя. Але тут ужо размова аб стойкасці і мужнасці пісьменніка... І — аб яго ўпэўненасці ў тым, што ўзнятая ім праблема важная для грамадства. А што датычыцца сатыры, то я ўжо неаднаразова гаварыў і гаварыць не перастану: сёння ў нас, сатырыках, прама-такі эканамічная, гаспадарчая неабходнасць. Мы патрэбны, як патрэбна новая тэхніка, як новыя адкрыцці вучоных, як маральны дзяржкантроль. І мастацтва наша, звернутае да чалавека, якое ўздзейнічае на чалавека і на вывучэнні яго заснаванае, можа і павінна ўваходзіць у сённяшні наш дзень як дзейсная сіла.

НАШИ ЗАБОТЫ

Сегодня главная проблема современности — это проблема предотвращения войны. Главная потому, что если не удастся ее решить, то все остальные просто перестанут существовать — вместе с человечеством, их породившим. Поэтому трудно переоценить значение миролюбивой политики, проводимой нашей партией.

Не может не волновать та сложнейшая ситуация, в которую попало сейчас человечество. Никогда еще, за всю его историю, не было столько непроизводительных затрат, и материальных и интеллектуальных, как сегодня. В капиталистических странах 11 процентов рабочих заняты в военной промышленности. Ведь это страшно подумать — одиннадцать человек из каждых ста работает на войну, для того, чтобы вновь и с еще большей, намного большей силой, чем тридцать пять лет назад, разразилась катастрофа.

Особая ответственность за то, чтобы не повторились ужасы минувшего, ложится на искусство, как на силу

идеологическую, обращенную непосредственно к эмоциям, способную овладеть умами и сердцами людей. И прежде всего на нас, на старшее поколение, прошедшее войну, на людей, способных воспринять страдания других как собственные, как боль от гибели своих друзей и близких, от осколков, застрявших в теле с той поры.

В результате многолетних раздумий об этом родилась пьеса. Ее герой — простой пастух с какой-то особой, крестьянской, я бы сказал, святой ясностью и простотой мышления. Диапазон его забот — вся планета, такая маленькая, по словам космонавтов, взглянувших на нее со стороны, и такая большая для тех, кто на ней пашет, кто растит на ней хлеб. Пастух, человек самой мирной на свете профессии, размышляет о проблеме, столь же древней, как и сам мир, — о проблеме войны...

Разумеется, наивно рассчитывать, что одна пьеса может что-то изменить. За все время существования человечества было создано необозримое множество произведений искусства — и гениальных и похуже. И ни одно из них сей мир еще не переделало. Однако все искусство в целом может — и должно, обязано! — способствовать воцарению в нем соответствующей атмосферы дружбы и взаимопонимания, при которой даже мысль о возможности войны будет казаться дикой. Особенно важна такая атмосфера сейчас, когда народы мира садятся, наконец, за круглый стол, чтобы договориться не только о безопасности, но и о сотрудничестве — как это произошло не так давно в Хельсинки.

Сегодня, в канун XXV съезда, особенно необходимо оглянуться на истекшие пять лет, посмотреть, чем жила наша страна эти годы, годы великих перемен, когда наша промышленность, сельское хозяйство поднялись на качественно новую ступень развития. Перемены, естественно, затрагивают и сознание людей. А это требует от искусства, от театра поисков совершенно нового образа положительного героя — нашего современника.

Меня, как драматурга, особенно интересует жизнь сегодняшней советской деревни, проблемы, ее волнующие. В частности — проблема миграции сельской молодежи в город. На мой взгляд, это вопрос не только экономический, но и нравственный. До последнего времени его, к сожалению, либо стыдливо обходили, либо рассматривали с точки зрения безоговорочного осуждения уходящей в город молодежи.

Сейчас в нашем сельском хозяйстве происходит процесс, пожалуй, не менее важный, чем, скажем, коллективизация 30-х годов, хотя внешне протекающий не столь остро, без выстрелов из кулацких обрезов — напротив, встреченный всеобщим энтузиазмом. Имеется в виду индустриализация, интенсификация сельского хозяйства, широкое оснащение села современной техникой, резкое повышение производительности труда, создание комплексных производственных объединений, специализация — словом, то, что называется научно-технической революцией.

Маленькие, из нескольких дворов состоящие деревеньки изживают себя во всех смыслах — и в производственном и в бытовом. Сегодня они — анахронизм. И их становится все меньше, а скоро не будет совсем. И молодежь уходит из них не обязательно в большие деревни, но и в город. Во вполне обозримом будущем в колхозах предвидятся (а где-то есть уже и сейчас) и центры бытового обслуживания, и восьмичасовой рабочий день, и летние отпуска, и прочие социальные и культурные блага. Но и лишь хорошими бытовыми условиями нынешнюю молодежь не удержишь. Мало ей этого. Совсем безразлично молодому человеку, где и чем заниматься — на современном мощном предприятии или в примитивной мастерской. А разве не имеет значения так называемый «фон» — проспекты, бульвары, кафе? А досуг — театры, библиотеки, Дворцы культуры? А жажда общения, знакомства, дружбы со своими сверстниками — ведь в городе их гораздо больше?..

И тем не менее трудности с рабочей силой на селе сейчас ощущаются главным образом там, где руководители живут вчерашним днем, недооценивают значение и возможности НТР. Хозяйства, ориентированные на завтрашний день; на технический и культурный прогресс, позволяют той же молодежи значительно шире использовать свои силы и возможности, утвердить себя, получить специальность, сформировать творческую личность. Если же колхоз не в состоянии обеспечить обозримые перспективы своим людям, то нет ничего противостественного в том, что кто-то захочет сменить место работы.

А с этической точки зрения — не очень-то красиво мешать молодым людям устраивать свою судьбу. Представьте себе, что Ломоносова в свое время задержали бы в Холмогорах либо Достоевского у нас, в Полесье. Сколько бы потеряли от этого русская наука и литература! А Есенин?

А Твардовский? Да мало ли кто еще?.. Наша социалистическая система и предполагает и нуждается в свободном, гармоническом развитии каждой личности.

Казалось бы, все эти вопросы — индустриализация сельского хозяйства, миграция населения — не так уж напрямую касаются искусства, непосредственно театра. Но это именно те компоненты, которые составляют сегодня жизнь нашего общества, влияют на развитие характеров людей, из которых это общество состоит. А что же является главной задачей искусства, как не показ современного человека, его жизни, вопросов и проблем, его волнующих?

В последние годы интерес к процессам, происходящим в нашей промышленности, способствовал возрождению так называемых «производственных» пьес. Герои этих пьес — Чешков, Лагутин и другие — при всей спорности, некоторой обедненности, схематизме их характеров все же могут считаться хотя бы заявкой на поиск театром образа современного человека, недаром они пользуются такой популярностью. Однако подобные же процессы, происходящие и в сельском хозяйстве, гораздо слабее отражаются в современной драматургии. Еще не появился такой мощный образ, как, например, Трубников из нагибинского «Председателя». Да, это была крупная личность, но нельзя забывать, что сложился этот герой в другое время, в совершенно других условиях. Следовательно, сегодня требуются иные Трубниковы. Ведь хорошо известно, что бытие определяет сознание. Те же Трубников, Чапаев, Маресьев, Мелехов — какие они разные! Но все они — герои своего времени.

Отсутствие значительных пьес о современной деревне нельзя объяснить только пассивностью наших драматургов. Вспомним слова В. И. Ленина о том, что тот, кто хочет отразить явление в его развитии, неизбежно должен либо забежать вперед, либо отстать. Середины нет. Кстати, большинство книг, скажем, о той же коллективизации, написанных непосредственно в 30-е годы, достаточно прочно забыты. Значительные произведения об этом периоде жизни страны создавались позже. Думается, то же самое происходит и сейчас. Однако все это не значит, конечно, что нужно сидеть сложа руки. Наоборот, именно здесь перед работниками искусств, современниками великих событий, стоят особенно сложные задачи, и разрешить их — наша прямая обязанность.

Надо заметить, что еще нередко драматурги увлекаются темами второстепенными, мелкими. Однако театр в целом за последнее время весьма разнообразил свои поиски, щедро пополнил арсенал выразительных средств. Положим, шаблоны, штампы были, есть и, к сожалению, всегда будут, и не всяким поискам нового сопутствует успех. Но отрадно уже само существование таких поисков, свидетельствующих о том, что древнее искусство театра и сегодня живо и действенно.

Очень вырос сейчас уровень актерского мастерства. К сожалению, с режиссурой дело обстоит сложнее. Есть, конечно, большие мастера, чьи работы составляют славу советского театра. Но слишком велик разрыв, слишком значительны перепады уровней работы этих мастеров и так называемых «средних» режиссеров. Это все равно как если бы один спринтер бежал стометровку за 10 секунд, а другой — за полтора часа. Видимо, надо в корне менять всю систему подготовки молодых режиссеров. А пока и в режиссерском цехе стоит, видимо, смелее обращаться к доброму почину наставничества. Данная проблема требует особой заботы, ибо положение с режиссурой является, на мой взгляд, главным тормозом в развитии театра, а следовательно и в духовном его воздействии на зрителя — того самого зрителя, для которого театр и существует.

А зритель этот вырос неизмеримо. Несмотря на развитие радио, телевидения, кино, интерес его к театру огромен. И не только в Москве, но и на периферии. Всеобщий интерес к нашему искусству открывает перед театром широкие перспективы для решения самых разнообразных художественных задач.

МАНАЛОГ ПРА КРАПІВУ

Нялѣгкая справа сказаць новае, цікавае слова пра такога вядомага юбіяра, як Кандрат Кандратавіч Крапіва, ды яшчэ перад такой дасведчанай і адукаванай аўдыторыяй, дзе ўсім і ўсё пра яго вядома: дзе і калі ён нарадзіўся, дзе і ў каго вучыўся, з кім і за што змагаўся, ад каго адбіваўся, дзе і што робіць, што напісаў і нават што напіша, што сказаў ён і што пра яго сказалі — усё вядома.

Лічэ са школьнай парты кожны з нас ведае і помніць Кандрата Крапіву, бо за яго творы хто цяцёрку хапаў, хто чацвёрку, а каторы мо і другаягоднікам пасядзеў.

Яшчэ дзяды нашы ведалі і любілі Крапіву, і часта падахвочвалі нас, падшыванцаў, каб мы «вычыталі з газеты байку ці вершык з падкавыркай Крапівы». Бацькі нашы часта карысталіся крапівінскай «усушкай ды ўтрускай» і другімі трапнымі і калючымі выразамі і не толькі на сходах, але і ў быце. Нашы дзеці з любоўю вывучаюць Крапіву, унукі і праўнукі будуць доўга любіць і шанаваць яго.

Вось і мы, прадстаўнікі інтэлігенцыі, рабочых і калгаснікаў разам з кіраўнікамі рэспублікі прыйшлі сюды на сустрэчу з Кандратам Кандратавічам, каб разам і адзінадушна выказаць яму асабіста сваю шчырую любоў і глыбокую павагу, тым больш што і прычына ёсць — сёння яму споўнілася роўна восемдзесят гадоў і пятнаццаць дзён.

Жартаўнік-дзед. Перавыканаў свой першы васьмідзесяцігадовы юбілей.

Чым жа гэты чалавек, наш дзед Кандрат, заслужыў усеагульную сімпатыю і павагу самых розных людзей: маладых і лысых, вучоных і акцёраў, рабочых і пісьменнікаў, калгаснікаў і настаўнікаў, як кажуць — фізікаў і лірыкаў? Такая шырокая папулярнасць, цікавасць і добрыя пачуцці да Кандрата Кандратавіча тлумачацца тым, што ён сам — чалавек незвычайнага таленту, фігура шматгранная, ён у розных галінах нашай нацыянальнай культуры зрабіў вялікі і важкі ўклад.

У драматургіі ён — патрыярх. Авалодаўшы самым складаным жанрам літаратуры, ён працерабіў і пратаптаў сцежку нам, маладзейшым, на саюзную сцэну. З яго лёгкай рукі беларуская камедыя ў нашане ўсюды.

У мовазнаўстве — неаспрэчны аўтарытэт, першая скрышка. У байках — ён і Эзопа можа за бараду патрымаць. У прозе ён цудоўны мастак-майстар. Яго кароткія аповяданні і раман «Мядзведзічы» карысная духоўная нажыва для чытача. Часам і пісьменнікі насуцца там.

У тэорыі літаратуры, асабліва тэорыі драмы, сатыры ён настолькі грунтоўны і бездакорны, глыбокі і праніклівы, што яго выказванні сарака-ці трыццацігадовай даўнасці гучаць вельмі свежа.

Акрамя літаратуры Кандрат Крапіва вядзе вялікую работу на пасадзе віцэ-прэзідэнта Акадэміі навук БССР і як дэпутат Вярхоўнага Савета БССР.

І галоўнае — чым бы ён ні займаўся, куды б ён ні прыклаў сваю «длаць» — усюды адчуваецца хватка чалавека з актыўным зарадам, хватка камуніста, настойлівага, напорыстага, неспакойнага, нераўнадушнага, прыцыповага, ваяўнічага і часам суровага.

Капдрат Капдратавіч! Вы мусіце ўсё гэта слухаць пра сябе, а я мушу гаварыць. І нічога не зробіш, бо калі не ўспомню які-небудзь Ваш уклад, то Вы, можа, і змоўчыце. Але ж у зале сядзяць знатакі: мовазнаўцы, літаратуразнаўцы, гісторыкі, акадэмікі, тэатраведы, яны пільныя і раўнівыя, не даруюць мне прамашкі, асабліва капдыдаты і дактары. Яны вымуць душу без пары і скажуць, што так і было. І да таго ж ва ўсім, што я пералічыў, вы самі вінаваты — неслі цяжар абавязкаў, нясіце цяпер і цяжар славы. Юбілей ёсць юбілей. Крышачку пачакайце, я потым і пра другіх што-небудзь скажу.

Сённяшні юбіляр — шматграшны, так сказаць, творчы многастаночнік. Крапіва пачынаўся ўсё-такі з сатырыка. І пачатак яго ў рэвалюцыі. Тады ён зарадзіўся. Вялікі Кастрычнік, бальшавікі разбудзілі творчыя сілы народа і паклікалі, павялі ў новыя далі, у новае жыццё.

Да рабочых і сялян, якія прагналі цара і эксплуата тараў і самі сталі поўнымі гаспадарамі сваёй краіны, прыйшло і адпаведнае светаадчуванне — гаспадарскае. Адчуванне ўласнай годнасці і ўласнай адказнасці за ўладу, за рэвалюцыю, за будучыню сваю і сваіх дзяцей, за гаспадарку і культуру, за навуку, за шчасце і здароўе грамадзян.

Гэтае светаадчуванне захапіла і маладога сельскага інтэлігента, учарашняга мужыка, Капдрата Атраховіча, і ён рынуўся ў бурлівае жыццё, у рэвалюцыю, у грамадзянскую вайну, а потым і ў канкрэтную работу па аднаўленні і развіцці гаспадаркі і культуры. Клопаты яго былі надзённыя, канкрэтныя: будуйце лазні! — заклікаў ён адных. «Ты не лайся, дзядзя, пры савецкай уладзе!» — ківаў пальцам другому, разам з Цітам заводзіў новы быт. Ён з сялянскай грунтоўнасцю ладзіў парадак у сваім доме, пільным вокам аглядаў будыніну і па-гаспадарску выяўляў — ці не цячэ страху, ці не падвывае з падполля, ці не цягне скразняк праз шчыліны ў акне або ў падаконні.

У гэтым і быў глыбокі сэнс яго сатырычных вершаў, фельетопаў, баек і апавяданняў.

Такі гаспадарскі, дамашні падыход да жыцця свайго народа, сваёй рэспублікі характэрны для ўсяе творчасці Крапівы, і найбольш выявіўся гэты пафас у яго самых

вострых сатырычных п'есах і байках, як боль, як глыбокая зацікаўленасць, гарачае жадаанне палепшыць, паправіць хібы жыцця.

Каціліся гады — бурлівыя і кіпучыя. Наспявалі вялікія перамены. Партыя пачынала рэканструкцыю і памячала грандыёзныя пераўтварэнні, якія трэба было асаваць.

Аднаго светаадчування было мала — мерка не тая. Неабходна было новае светаразуменне. І Крапіва пайшоў вучыцца.

Марксісцка-ленінская філасофія і палітычная эканомія, па яго ўласным прызнанні, раскрыла перад ім новыя гарызонты, узняла яго на новую вышыню разумення ўсяго значэння паслякастрычніцкіх падзей. Авалодаўшы гэтымі навукамі, Крапіва як бы падвёў моцны падмурак пад сваё веданне жыцця, чалавечых характараў і людскіх узаемаадносін. Ён развіў здольнасць да шырокага абгульнення фактаў і з'яў, да глыбокага разумення падзей, да яснага ўсведамлення задач і перспектыв.

На аснове ўсяго гэтага ў Крапівы выкрышталізаваўся пэўны і дэал чалавека, ідэал чалавечых адносін, камуністычная канцэпцыя такіх маральных катэгорый, як справядлівасць, гуманнасць, сэнс жыцця.

Вялікая папулярнасць твораў Крапівы, поспех яго баек і асабліва п'ес тлумачыцца тым, што яго ідэалы суладны з ідэаламі народа.

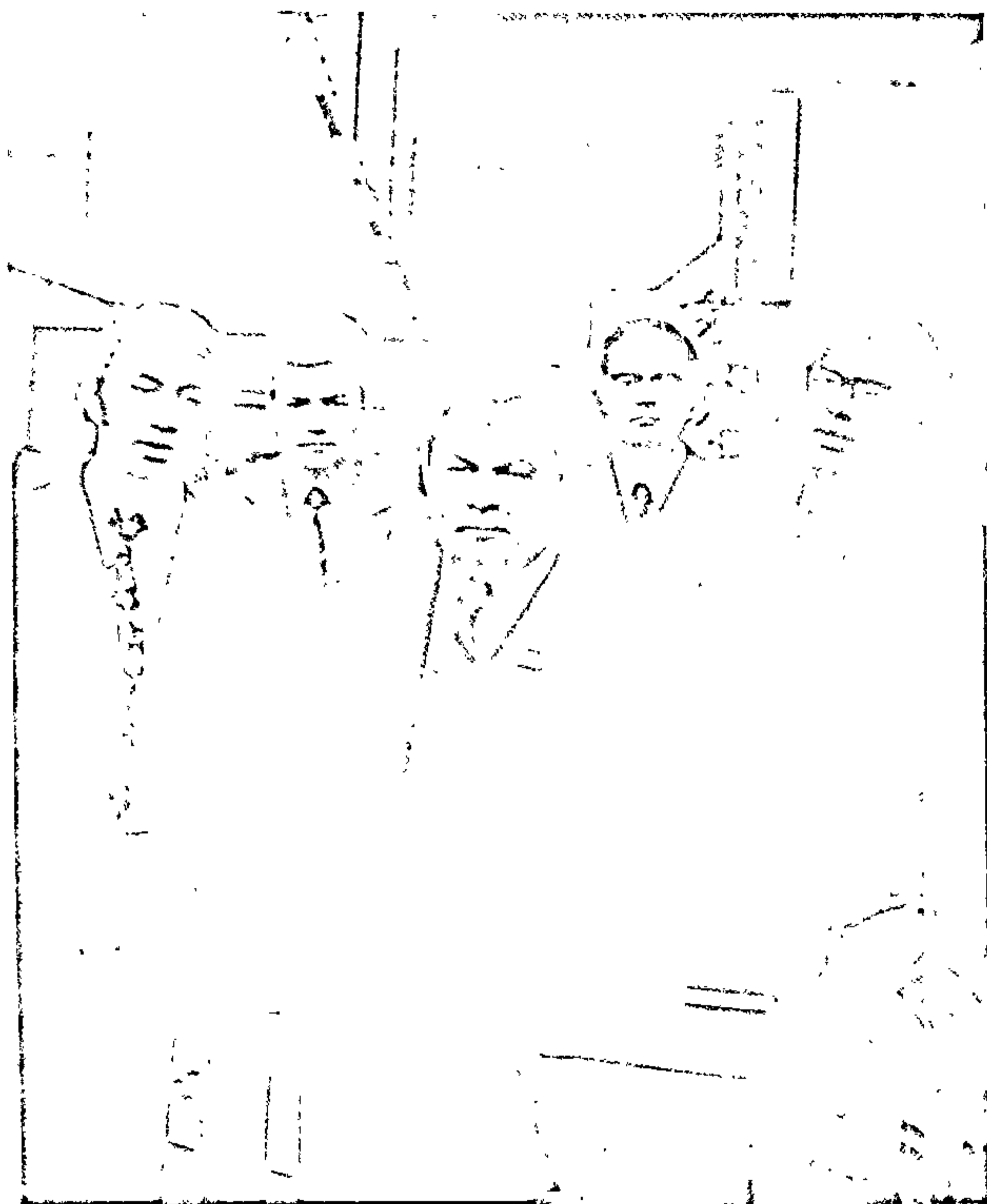
Еднасць ідэалаў творцы з ідэаламі народа — галоўная святая заповедзь пісьменніка, аснова асноў творчага поспеху. Народ і яго ідэалы, партыя і яе ідэалы — вольны і падзейны арыенцір у творчасці. Адзінка становіцца амаль пулём, калі за ёй не стаяць пулі.

Кандрат Крапіва заўсёды чуйны да народа. Таму ён і народны. Па праву. Па закону. Па ўказу. Наш урад зафіксаваў факт гэтай ідэйнай аднасці.

Народу патрэбны ўсе жанры: оды і маршы, песні і эпапеі, плячотная лірыка і грамадзянская публіцыстыка. Уславіць, «воспеть», узрадавацца, падзякаваць добрым словам, выказаць захапленне, зачараваць, узняцца на вышыню мар — зусім натуральная патрэба сённяшняга творцы, якая вынікае з тых дароў жыцця, маральнага хараства нашага чалавека і незлічоных россыпаў яго добрых учынкаў і подзвігаў.

Аднак гэтак жа натуральна бывае прыходзіць патрэба абурыцца, калі сустракаешся з фактам або з'явай, якая

Андрэй Макаёнак у ГПТВ-127 горада Барысава.
1976 год.

Андрэй Макаёнак.
1978 год.

нярэчыць тым ідэалам, аб якіх я толькі што гаварыў.

І калі аўтар-сатырык высачыў у жыцці шkodную з'яву, факт ці тыповы характар, сустраўся, напрыклад, з яркай праявай эгаізму, а эгаізм — самая каварная маральная хвароба, ад яе пачынаюцца ўсе разнавіднасці зла — і сатырык выводзіць на сцэну бацьманасіцеля гэтай хваробы, выкрывае негатыўную сутнасць з'явы ці характару, выклікае ў гледача ці чытача пачуццё абурэння ды яшчэ карае гэта негатыўнае дружным калектыўным смехам, то гэтым самым аўтар-сатырык робіць вялікую стваральную справу — ён стварае нэўную маральную атмасферу ў нашым грамадстве, атмасферу, дзе няўтульна чуюць сябе двухногія бактэрыі, дзе вальней дыхаецца добрым людзям, атмасферу нецярпімасці да адмоўнага ў чалавечай натуры, атмасферу справядлівасці, атмасферу волі і праўды, у якой фарміруецца асоба, «личность», фарміруецца савецкі чалавек — працаўнік, чулы, спагадлівы, добры, шчыры, удзячны, смелы, праўдзівы, чысты, сардэчны, патрыёт-інтэрнацыяналіст, разумны, прыгожы, абаяльны — новы тып чалавека-калектывіста. Калектывізм — здаровая, перспектывная процілегласць эгаізму.

Стварэнне маральнай атмасферы для развіцця гарманічнай асобы камуністычнага грамадства — начэсная, адказная задача літаратуры, мастацтва і ў прыватнасці сатыры.

І каб хто мог узважыць, змерыць, надлічыць, што зрабіў у гэтым сэнсе Крэпіва! Колькі тысяч вечароў ярка, вобразна, весела пранаведаваў ён свае ідэалы, сімнаты і аптыматы ў такіх вась тэатральных залах, у кіно, на ўроках, на лекцыях, на экзаменах, якія масы — стотысячныя, мільённыя пенасрэдна слухалі яго мудрасць, адчулі на сабе яго фарміруючую руку. Колькі артыстаў удзячны яму за яркія ролі! Колькі кандыдатаў і дактароў вырасла на яго творчай ніве! Кожны з нас гатоў усклікнуць:

— Ды ён жа проста героі! Сапраўдны героі!

І сапраўды — колькі гарлахвацкіх ён зваліў, наклаў на лапаткі! Колькі туляг ён надняў, страсянуў і паставіў на ногі?

Колькі выявіў і высеяў дыпламаваных барапоў.

Колькі жаб пераехала яго сатырычнае савецкае кола?!

І заўсёды ў творах Крэпівы спадарожнічаюць гнеў і смех. Гнеў і смех!

Таварышы! Самае складанае ў творчасці камедыёграфа — гэта перааплавіць гнеў, абурэнне ў калектыўны смех.

Хто напісаў хоць адну сатырычную камедыю, той гэта ведае. Але ж няма большай радасці, як радасць драматурга, які, седзячы дзе-небудзь за занавескай ці ў ціхім кутку, назірае за залам, дзе рагочуць людзі, надзяляючы яго погляды і ідэалы, смяюцца з таго, хто нялюбы табе і ім.

У тэатры ўсё можна надвергнуць сумненню. Могуць быць штучныя страсці, штучныя слёзы, ненатуральная ўвага, ненатуральная ветлівасць, але смех, калектыўны смех бывае толькі натуральны. Смех — вялікая сіла, вострая ідэалагічная зброя. І яе варта цаніць, берагчы і змазваць рэгулярна ласкавым, добрым словам, а не маслам з кетавай ікрой.

Рыхтуючыся да вечара, я яшчэ раз перачытаў п'есу Кандрата Крапівы «Мілы чалавек». Перачытаў і задумаўся. Божухна! Каб напісаць гэтую смешную, вострую і вельмі сур'ёзную камедыю — колькі ж дзён і начэй кінеў гневам драматург, якім раз'юшаным і злосным быў ён, які зарад грамадзянскага абурэння гарэў у ім унутры, накуль выснеў вясёлы, смешны сюжэт гэтай п'есы?! А Крапіва меў права на гнеў, на абурэнне як салдат чытырох воінаў, як абаронца савецкай радзімы, як бацька, сын якога загінуў на фронце.

Якое ж вострае вока, глыбокае пранікненне ў сутнасць філасофіі Жлукты як антысацыяльнай з'явы, калі гэты тып аказваецца і сёння прапісаны ў нашым асяроддзі. У вайну ён арганізоўваў «бронь», абарты, выпіўкі і жратву, а сёння... Каб не псаваць пастрой вам, я не буду пералічваць яго дробных дзялінак. Непрыемны ўжо сам факт: жыве курылка! Дзейнічае. І не хоча трапіць на сцэну. Не хоча, і ўсё. І накуль што яму ўдаецца гэта.

Крапіва на аснове свайго нялёгкага воныту і воныту савецкай літаратуры дасканала распрацаваў, грунтоўна і доказна абаснаваў тэарэтычныя палажэнні аб сатыры ва ўмовах сацыялістычнага грамадства. І таму, хто хоча працаваць у жанры сатыры, не толькі карысна, а проста неабходна ведаць гэтыя палажэнні і быць удзячным Кандрату Кандратавічу за аргументы ў карысць сатыры супраць тых, хто на сатыру паглядае скоса ў выніку сваёй абмежаванасці.

А таму, хто на службовым абавязку паміма сваёй волі вымушаны мець справу з сатырай, варта было б таксама засвоіць парады Крапівы. Не лішне было б хоць раз арганізаваць калектыўную чытку артыкулаў Крапівы аб са-

тыры, аб канфлікце ў апарата Міністэрства культуры рэспублікі. Напачатку хоць бы для павярхоўнага знаёмства.

Артыкулам гэтым ужо адным па сорок, другім па трыццаць год, аднак, як ні дзіўна, цана ім узрасла. Чаму? Тут варта падумаць...

Таварышы! Здаецца, наснявае канфлікт. Але трэба помніць, што ўсяму сваё месца і свой час. І юбілейны вечар нібыта не лепшы час для канфліктаў. Але, які ж гэта юбілей сатырыка ды без сатыры? І месца як быццам тое. Гэта ж тэатр. Тут сцэна. І звычайна тут разгараюцца вострыя канфлікты, бушуюць страсці і гучыць натуральны смех. Так што мы не парушам традыцый гэтага дома. Тым больш парада вывучаць творчасць Крапівы — парада правільная. А? Што? Не? Калі сам Крапіва ў свой час найшоў павышаць веды ў трыццаць гадоў, то некаторым гэта не позна і ў 50...

Каб правільна зразумець і ацаніць тую ці іншую п'есу, неабходна карыстацца крытэрыямі Крапівы, якія ён проста і ясна, глыбока аргументавана з назіцый марксісцка-ленінскай метадалогіі выказваў у сваіх артыкулах аб драме і камедыі. У свой час у нашай літаратуры важнай напярэй хадзіла так званая тэорыя бесканфліктнасці, якая прынесла нямала шкоды і тэатральнаму мастацтву. Выгналі яе. Паслалі туды, куды і Макар цялят не ганяў. Прыклаў да гэтага руку і Кандрат Крапіва.

І вот з бюракратычнай глухамані пехта прынёс ёй на змену і наставіў на нашым драматургічным агародзе новае пудзіла — асацыяцыю. І некаторыя баяцца яе, нібы данкаляты бабы-ягі.

А што такое асацыяцыя? Гэта ж нясмелы памёк на канфлікт, толькі напамінак. Калі баяцца толькі памёку, то як жа быць з сапраўдным канфліктам, жыццёвым, вострым? Можна, зноў вярнуцца да бесканфліктнасці?

Асацыяцыі будзяць думку. А мастацтва бяздумнае — каму яно трэба?

Уявіце сабе байку без асацыяцыі. Нездарма ж кажуць: «Конку б'юць — нявесты памёкі даюць».

Давайце возьмем для прыкладу адну байку нашага юбіляра, напісаную з паўсотні гадоў назад, а дакладней — у 1928 годзе. Прасачыце, якая ў яе дзіўная асаблівасць — жывучасць, здольнасць выклікаць у розныя перыяды жыцця — адменныя асацыяцыі.

Вось тая байка.

ДЭКРЭТ

— Здароў, Максім!
Забыўся, брат, на нас зусім.
Расказвай, што чуваць.

— Браточак, не магу!
— Ты мо сюды адпачываць?
— Ды не, бягу!

Я ждуду бяду з усіх бакоў.

— А што з табою? Можна, не сакрэт?
— Ды ў цэнтры (чуў мо) выдалі дэкрэт —
на мяса здаць усіх быкоў,
якім мінула дзесяць год.

— Пастой, прысядзь, ды вытры пот...
Дык ты ж чаго падмазаў пяты?

— А мне ўжо, бачыш, дваццаць пяты,
дык страх такі напай, не ведаю, дзе дзецца.

— Не разумею я... То ты ж не бык, здаецца,
і не ўцякаць табе я вельмі буду раіць.

— Яно-то так, але ж — гады...
Каб не пажыць якой бяды.

Дэкрэты як у нас часамі разбіраюць?

Не разбіраюцца, зловяць — чык.
Тады й даводзь, што ты не бык.

У гады калектывізацыі гэта байка выклікала, як вы самі разумееце, пэўныя асацыяцыі. І можна было дагадацца — хто мог уцякаць ад таго дэкрэта і каго яна высьмейвала.

У 1937 годзе «Дэкрэт» выклікаў іншыя асацыяцыі. У гады Вялікай Айчыннай вайны, асабліва па акупіраванай тэрыторыі, гэтая байка ўзбуджала ўжо новыя асацыяцыі. У 1949 годзе, калі выпуквалі касманалітаў, асацыяцыі таксама былі.

Вось так адна і тая ж байка ў розны час будзіла чалавечую думку, выяўляючы шырокі філасофскі сэнс аўтарскай задумы.

Ці вась вам яшчэ байка. Юбіляр тут ужо не вінаваты — байка майго ўласнага саматужнага вырабу.

Жыў-быў добры чалавек. Адзінокі. Быў у яго верны пёс — надзейны вартаўнік. Страж. Нікога не пускаў у хату без каманды гаснадара. І вась прыйшла бяда. Захварэў чалавек. Прытомнасць страціў. Сабака выў, ледзь не плакаў. Прышоў друг гаснадара. Але пёс не пусціў яго ў хату. Найшоў друг гаснадара і прывёў доктара. І доктара пёс не пусціў. Што было потым, неясна. Але мараль ужо відаць. Можна быць верным. Але каб быць карысным, трэба быць яшчэ і разумным.

Нам глядач... ды вась хоць бы ўзяць сённяшняю за-

лу — народ разумны, адукаваны, інтэлектуал. Яго на пустышку не замапіш, яму падай матэрыял на роздум, ён разбярэцца. І вывады зробіць правільныя. Ды тут кожнага другога, цу, калі строга выбіраць, то кожнага трэцяга можна смела браць на працу ў апарат Міністэрства культуры. Але ж не першага стрэчнага.

Зноў заносіць мяне на канфлікт. Ну, ды гэта ўжо прафесійная хвароба. Ад яе цяжка збавіцца. Так можна захапіцца аб'ектамі для сатыры і забыцца пра юбіляра. Даруйце, Кандрат Кандратавіч. Вам пра гэта сумна слухаць. Старая і даўно вядомая Вам песня.

Мой маналог яўна мае крэн у бок сатыры. Нічога дзіўнага. Каму што руціць. Але Кандрата Крапіву ведаюць не толькі як выдатнага сатырыка. Яго творчасць — п'есы, раманы, апавяданні, байкі і вершы — яркае, вобразнае і поўнае адлюстраванне жыцця нашага народа. Па яго творах сапраўды можна вывучаць гісторыю — факты праўдзівыя, праблемы сапраўдныя, канфлікты сацыяльна значымыя, характары тыповыя, яркія, абставіны, у якіх яны выяўляюцца, жыццёвыя — і героіка-рамантычныя («Партызаны»), і драматычныя («Проба агнём», «Людзі і д'яблы», «З народа»), і камічныя, з добрым, мяккім гумарам («Пяюць жаваранкі»). Ну вядома ж, як вянец, — сатыра: «Хто смяецца апошнім» і «Мілы чалавек». І нарэшце — мудрая, глыбока чалавечая, з філасофскім асапсаваннем нашага часу фантастычная камедыя — «Брама пеўміручасці», у якой ставіцца вельмі важная праблема — праблема ацэнкі маральных вартасцей чалавека, яго грамадская каштоўнасць, яго права на будучыню. Сёння вы ўбачыце гэты спектакль. Перад вамі пройдзе галерэя розных тыпаў, прасвечаных мастацкім рэнтгенам Крапівы перад тым, як рашыць: пусціць ці не пусціць таго ці іншага ў заўтрашні дзень. А пытанне гэта не пустое...

Дарагі наш юбіляр! Дарагі Кандрат Кандратавіч! Мы ўдзячны Вам за Вашу мудрасць, за павуку, за асабісты прыклад грамадзянскай мужнасці, за ўзор дыцыплінаванасці і працавітасці, прыцыповасці і патрабавальнасці. Канечне, у Вас ужо не першая маладосць, і таму мы вішнем Вас з юбілеем, шчыра Вам жадаем моцнага здароўя, бадзёрасці, добрага настрою, і паколькі, самі бачыце, спраў у нас многа, а таленту і вошты Вам не пазычаць, дык закасвайце рукавы, паплюйце на далоні і — за справу.

СМЕХ В НАСТУПЛЕНИИ

*Интерв'ю газете
«Социалистическая индустрия»*

— Андрей Егорович, ваши пьесы показывают многие театры страны, охотно ставят за рубежом. В чем секрет такой популярности?

— Автору на такой вопрос ответить трудно. Это, как говорится, компетенция критиков и искусствоведов. Лучше скажу вот о чем.

Необходимо ли мое творчество людям? С этой мыслью настоящий художник и спать ложится, и просыпается. Задача искусства — создавать определенный нравственный климат, способствующий формированию нового человека. Выполнить эту задачу можно, лишь поднимая проблемы не падающие, а жизненные, пусть трудные, пусть болезненные, но волнующие всех людей, независимо от того, кто они по профессии — машиностроители, геологи, железнодорожники, труженики села, ученые... Возьмите «Человека со стороны» И. Дворецкого, «Заседание парткома» А. Гельмана, «Сталеваров» Г. Бокарева. О чем эти пьесы? Только ли о производственных проблемах? Нет и еще раз нет. Их главная тема — тема труда в его социально-нравственных аспектах, труда, который стал для людей кардинальным делом их жизни. И потому за ходом заседания парткома строительного треста с волнением следят не только строители, события в мартеновском цехе затрагивают не только сталеваров...

Труд — категория не только экономическая, но и нравственная. Показать его не через гул станка в цехе или трактора в поле, а через сложные взаимоотношения людей, выявляющие место каждого в общем строю, — вот к чему, на мой взгляд, должен стремиться художник. И неважно, где происходит действие — на заводе, в колхозе, больнице, школе... Важно, чтобы оно взволновало человека, пробудило в нем потребность в работе мысли и души.

— Большинство ваших произведений — комедии. Своим союзником вы сделали смех...

— В человеческой жизни происходит постоянное накопление «плюсовых» и «минусовых» зарядов. И самый лучший способ разрядки — улыбка. Прислушайтесь, как фронтовики рассказывают о войне. Вместе с героическим каждый вспоминает комическое. В этом удивительном умении не утрачивать чувство юмора в самых тяжелых об-

стоятельствах, посмеяться над самим собой — огромная нравственная сила народа. Человек, склонный к шутке, — здоровый и крепкий человек... Но смех не только врачует. Смех и казнит. Он нужен человеку как оценка явлений и событий, как форма осуждения того, что нам мешает, как острое и действенное оружие. Есть выражение: «Смех в наступлении». Это одна из основных заповедей драматурга-сатирика. Когда в зрительном зале звучит дружный многоголосый смех — это подтверждение того, что автор попал в «яблочко».

— Какая из комедий вам особенно дорога?

— Душой я еще со своей последней пьесой — «Святая простота». Много сердца вложено и в «Затюканного апостола». Эта комедия, как слоеный пирог: есть в ней и бытовой конфликт, и определенная философская концепция. Эта «многослойность» не от того, что я пытался потрогать вкусам разных зрителей — в искусстве такой компромисс недопустим. В жизни ведь так и бывает — одно переплетается с другим.

— Творческая жизнь драматурга — это длительный диалог со зрителем. И, как во всяком диалоге, важно, чтобы понимали не только тебя, но чтобы и ты понимал собеседника. А для этого его надо знать...

— Непременно, иначе не будет контакта. Я получаю от зрителей много писем. Пишут рабочие, колхозники, инженеры, ученые, студенты... Советуют, предлагают, критикуют... Эти советы — хорошая пища для раздумий. И как драматург, и как главный редактор журнала «Неман», я часто бываю на предприятиях, в учреждениях, высших учебных заведениях, школах. Случаются и неофициальные встречи. Однажды подхожу к Московскому театру сатиры. Спрашиваю у двоих жаждущих попасть на спектакль ребят, что это за апостол, да еще затюканный. Молодые люди охотно и толково объясняют, что к чему, а я продолжаю делать вид, что ничего не понимаю. Хотелось знать, что привело парней сюда — просто желание сходить на модный спектакль модного театра или нечто другое, более серьезное. В общем, перестарался: подошли актеры и «рассекретили» меня... Кончился наш разговор уже в зрительном зале. Оба парня работают на одном из московских заводов, заочно учатся. Умны, начитаны. В театры ходят не «моды ради»... Словом, порадовался я за парней, их жадности к жизни, стремлению сделать ее полной и интересной.

— Коль речь зашла о молодежи, такой вопрос, Андрей Егорович. Возглавляемый вами журнал взял шефство над профессионально-техническими училищами республики. Чем это вызвано?

— Современный советский рабочий — человек с широким кругозором, богатым внутренним миром. Ему присуще чувство коллективизма, он непримирим к недостаткам. Воспитать эти черты в подрастающем поколении — есть ли задача более ответственная? Вот почему проблемам, связанным с улучшением работы профессионально-технических училищ, мы уделяем самое пристальное внимание. Часто бываем в гостях у будущих токарей, строителей, полиграфистов... Буквально через номер публикуем материалы, рассказывающие об опыте работы лучших мастеров, наставников молодежи, следим за тем, как выпускники начинают свой трудовой путь, как их встречают в коллективах, чем помогают... И кто знает, в будущем, возможно, появится пьеса, местом действия которой станет профессионально-техническое училище...

— А в ближайшее время с какой вашей новой пьесой мы сможем познакомиться?

— На этот вопрос у меня есть стереотипный ответ о курице, у которой хватило ума кудахтать лишь после того, как яйцо снесено... Пока я еще «не расстался» с последним своим детищем — «Святой простотой».

Если же говорить о будущем, хочется рассказать о людях, которые оставили след в моей жизни, которые сделали меня (плохим ли, хорошим) сегодняшним...

В ГОСТЯХ У ЯКОВА ЧАКИРА

Хотя наши встречи с людьми Молдавии были недолгими, мы успели проникнуться их заботами, войти в круг их повседневных дел, прикинули к ним душой, потому что человек, у которого дело со словом не расходится и дел больше, чем слов, всегда вызывает уважение.

Мы приехали в Унгенский район. Нам помогал устраиваться в доме для гостей очень спокойный, сдержанный человек. Как оказалось, это был Герой Социалистического Труда, директор совхоза «Прут» Яков Миронович Чакир, человек в Молдавии хорошо известный. Хозяйство, которым руководит Чакир, дает виноград, яблоки и гру-

ши, выращенные в пальметных садах, есть тут и ореховые рощи. Мы как раз попали на сбор орехов и яблок. В яблоневом саду между рядами деревьев трактор тянул за собой платформу с ящиками, которые быстро заполнялись плодами. Уборка механизированная. В этом совхозе вообще широко применяется новейшая техника, используются современные достижения науки.

У руководителей, конечно, немало хлопот хозяйственных, немало организационных задач, но главная их забота — человек. Они решают не только экономические проблемы, но и социальные и делают это умело, с взглядом в завтрашний день. В совхозе «Прут» все малыши ходят бесшлатно в детские сады. Здесь строят дома матери и ребенка, дома, где можно отдохнуть и получить медицинскую помощь, педагогическую консультацию, совет по ведению домашнего хозяйства и т. д. Эта забота о семье, о женщине в условиях села необычайно важна. Или другой пример. Совхоз за счет своих внеплановых накоплений построил великолепную больницу. Он не только установил пенсии для престарелых работников, но и берет на себя в случае необходимости обеспечение их продуктами. Совхоз посылает за свой счет молодежь в техникумы, в институты, готовит таким путем специалистов со средним и высшим образованием — опять продуманность, опять взгляд в будущее, и снова на первом месте — человек. Здесь с первых своих шагов, с младенчества и до глубокой старости человек ощущает заботу о себе, и в этом суть нашего советского образа жизни.

СМЯЦЦА САПРАЎДЫ НЕ ГРЭХ

Інтэрв'ю БелТА

...У пакоі ціха. На стале ляжаць старонкі, спісаныя буйным размахыстым почыркам. І чытае Андрэй Ягора-віч Макаёнак іх так, што міжволі трапляеш у тэатр аднаго акцёра. Рухавы, з хітрышкай у вачах, ён «іграе» ўсе ролі — мужчынскія і жаночыя, станоўчыя і адмоўныя. І тое, што выйшла з-над няра драматурга, — на-макаёнкаўску вострае, вясёлае, глыбокае па думцы, філасофскім асэнсаванні жыцця, — захапляе поўнасьцю. Гэты чалавек, які заўсёды ведае, над кім смяцца і з кім, мае шчодры

талент гумарыста, адточаны багатым жыццёвым вопытам. Сведчанне таму — камедыі «Выбачайце, калі ласка!», «Лявоніха на арбіце», «Зацюканы апостал», «Трыбунал», «Таблетку пад язык», якія з поспехам ідуць у тэатрах краіны.

— Андрэі Ягоравіч, гэта ваша асабістае правіла — набываць спачатку ў вобліку свайго героя, а потым ужо да несці яго перажыванні да падмосткаў?

— Можна, і бяда гэта (для здароўя, пэўна, нічога добрага). А можна, і шчасце. Але калі пішу камедыю (я ж нічога іншага пісаць не ўмею), усе астатнія справы адычога задняга пляна і як быццам не існуюць. Бо што б ні гаварылі Лявоніха або дзед Цыбулька, а словы ўклаў ім у вусны я. У тую хвіліну забываешся і не думаеш, што ты драматург, а ўжо жывеш тым, што адбываецца на старонках, спісаных уласнай рукой.

Вось да Цярэшкі Калабка ў «Трыбунале» ўваходзіць у дом фашысцкі афіцэр. Што той павінен сказаць, гэта значыць я, будучы на яго месцы? Падыходжу да сцяны, на ёй нічога, а мне ўяўляецца ўжо звычайная вясковая хата, на сценах — фатаграфіі ў простых рамках. На адной з іх — вясёлыя, смешныя твары дзяцей Калабка. «Гэта што, усе твае дзеці?» — пытаюся ўголос не то па-руску, не то па-нямецку. Ужо ведаю, што адкажа мне Цярэшка, але абрываю сябе на паўслове, адчуваю: дыялог ёсць. Іду да стала — пісаць, пісаць, пісаць...

— А як пішацца, ці лёгка?

— Па-рознаму бывае. Калі тэма добра знаёмая, п'еса параджаецца хутчэй. Хоць «Трыбунал» быў для мяне новым жапрам, а напісаў яго пачарна (толькі не падумаўце, як лёгка драматургам жывецца) за тры дні. Відаць, таму, што задуму выношваў доўга, сам з сабой спрачаўся, як гэта аб вайне і раптам камедыя? Але чым больш сустракаўся з людзьмі бывалымі, якія смерці ў вочы глядзелі, тым больш пераконваўся: аб вайне ўспамінаюцца і вясёлыя эпізоды. Гумар жа заўсёды цэнніцца на вагу золата пават у самых трагічных сітуацыях.

А вось «Зацюканы апостал» быў для мяне самога нечаканасцю. Хацелася роздуму над тым, што робіцца на свеце, дабрацца да душы гледача. Таму над ім працаваў сама больш...

— А як глядзіць шырокавядомы драматург сёння на таго пачаткоўца, які жыў некалі ў глыбінцы і складаў аднаактоўкі?

— Ён удзячы яму за адкрыццё найбагацейшага свету — тэатра. Працаваць я пачаў, як толькі пасля вайны зноў стаў на ногі. Удзельнічаў у Феадасійска-керчанскім дэсанце, і міна, што разарвалася побач, «рассыпала» асколкі над ногі. Нарабіла дзірак больш дзесятка. Адправілі на Вялікую зямлю, надлячылі ў шпіталі і снісалі зусім.

У хуткім часе пачаў працаваць сакратаром Гродзенскага гаркома камсамола. Час цяжкі, а тут яшчэ ў касцёлах песпаненне — удоў ды сірот завабліваюць у свае сеткі служкі боскія... Што я моладзі прапанаваць мог? Ні кніг, ні нот, ні п'ес — усё вайна спаліла. Дык што ж, сядзець рукі склаўшы? Я рызыкнуў паспрабаваць, напісаў аднаактовую п'есу. А назваў, па ўсякі выпадак, сімвалічна: «Добра, што добра канчаецца». Паставілі мы яе. А калі аб'явілі аб рэспубліканскім конкурсе, сябры параілі: «Было не было, адпраў яе ў канверце». Паслаў ды, прызнацца, аб тым і забыўся. Ужо ў Магілёве працаваў, калі атрымаў тэлеграму: «Прыязджайце атрыманнем прэміі». Людзі дасведчаныя пастойліва прасілі: «Пішы яшчэ». Паслухаўся. І зноў п'есу адзначылі. Вырашыў, што да гэтай справы трэба паставіцца сур'ёзна.

Спачатку перачытаў усіх, як мне здаецца, драматургаў. Скопчыў партыйную школу. З'явілася жаданне напісаць што-небудзь вострае, злабадзённае аб жыцці вёскі. Працаваў упарта, і нарадзілася камедыя «Выбачайце, калі ласка!». Лёс яе спачатку складваўся нявесела, але галоўны рэдактар «Тэатра» Мікалай Пагодзін убачыў падтэкст, закладзены ў ёй. Паверыў у яго ідэю, апублікаваў, праўда, над іншай назвай «Камяні ў печані».

Камедыю гэту паставілі каля двухсот тэатраў. Розныя рэжысёры, акцёры. Але сустрэчы з такімі карыфэямі сцэны, як Любоў Дабржанская, Пётр Канстапцінаў, Глеб Глебаў, Барыс Платонаў, якія любому эпізоду давалі яркае і доўгае жыццё, многае для мяне адкрылі і заручылі з тэатрам навечна.

— А акрамя яго ёсць яшчэ захапленні?

— У першую чаргу ёсць сур'ёзная справа, якая патрабуе ўвагі і часу. Абавязкі дэпутата Вярхоўнага Савета рэспублікі, якія ўзбагачаюць настаяннымі сустрэчамі з людзьмі, і рэдагаванне часопіса «Нёман». Але бываюць і вольныя гадзіны, калі з задавальненнем аддаюся рыбалцы, малюю, хаджу на лесе або займаюся разьбой па дрэве.

— Андрэй Ягоравіч, вы пазаўсёды захаваеце вернасць

камеды і ці хочацца наспрабаваць сябе і ў іншым жанры?
— Мне здаецца, пераадольных бар'ераў тут не існуе: час нічога не сцірае і не закрэслівае ў памяці, а толькі назапашвае ўражанні. І гэта тая глеба, на якой як бы грунтуецца нісьменніцкае ўяўленне. Чакаюць сваёй гадзіны і вясёлыя сітуацыі, якія не ўвайшлі ў «пракрустава ложка» драматургіі, і маналогі — унутраныя, смешныя, сумныя, накінутыя ў запас. Хачу сказаць, як нараджаюцца камеды. Ды ці мала што ляжа ў радкі з неражытага? Той, хто творыць настаянна, ведае, колькі гэта каштуе!

ВМЕСТЕ С СОВРЕМЕННОМ

Завидна судьба романов и повестей белорусского писателя Ивана Шамякина. С каждым годом растет читательский интерес к его произведениям, ширится популярность не только в Белоруссии, и в республиках нашей Родины, и в дружественных социалистических странах.

В связи с выдвижением на соискание Государственной премии СССР горячо и живо обсуждаются романы «Снежные зимы» и «Атланты и карнатиды» на страницах журналов и газет, на многочисленных читательских конференциях. В чем же секрет этой популярности и живого, неоподдельного читательского интереса к творчеству И. Шамякина? Писатель обладает завидным даром в увлекательном сюжете глубоко и проникновенно рассказывать о человеческих судьбах, о радости и горестях своих современников, раскрыть душевное богатство земляков-белорусов в самых различных житейских обстоятельствах, показать яркие жизненные характеры, выписанные многогранно, рельефно, красочно. Творчество И. Шамякина невозможно представить вне горячих, неотложных забот и проблем своего времени. В романе «Снежные зимы» он познакомил нас с героем неординарным, своеобразным. Иван Антошок, бывший ответственный работник, отправленный на пенсию за упорное отстаивание своих взглядов и убеждений, за то, что не поддавался гиннозу бездумного новшества в те времена, когда повсеместно на полях насаждалась кукуруза и административно отрицалась полезность многолетних трав. Нет, это не было проявлением строптивости или упрямства. Антошок —

человек цельной натуры с твердым, закаленным характером. Отражая проблему сегодняшнего дня, Шамякин в своих романах часто делает экскурсы в прошлое для того, чтобы полнее открыть процесс формирования, шлифовки характера героя, обнаружить истоки той или иной его черты, рассмотреть внутренние пружины активной деятельности личности, те пружины, которые жизнь оставляет ему навсегда и которые определяют динамику характера. Эпизоды партизанской борьбы на оккупированной родной земле проявляют глубину патриотизма Антоюка, всю полноту его собственной ответственности за судьбу Родины в трудную годину, особенность его поступков, самостоятельность в решении сложных задач в тяжелой обстановке. Там ковался Антоюк-борец, борец убежденный, смелый, последовательный.

Шамякин щедро делится своими размышлениями, справедливо и искренне, с мудрым спокойствием и сдержанностью, хотя за всем этим ощущается его глубокая взволнованность проблемами человеческих взаимоотношений. И прежде всего нравственными.

Второй роман, выдвинутый на соискание премии, развивает тему вширь, находя новые черты характера нашего современника. Роман «Атланты и карнатиды» — о людях, строящих город. В центре повествования образ Максима Карнача, озорного, острого, даже колючего, но благородного и обаятельного человека и талантливого архитектора. Не все в нем идеально. Но главный стержень этого образа — забота о человеке и его будущем. Ведь все, что сегодня строится: улицы, дома, площади, парки, заводы, Дворцы культуры, общежития, институты — все строится для человека, для его блага, строится на века. А то, что на века, не терпит суеты. Часто еще встречаются деятели, которые в погоне за экономичностью, темпами, рекордами и прочими временными «деловыми выгодами» игнорируют интересы будущего, не умеют и не желают смотреть вперед. Архитектор Карнач вступает в конфликт с «деловыми» людьми, защищает главное для себя и в себе — строить для человека.

Читаются вещи И. Шамякина с увлечением. Он известный мастер сюжета. А если захваченный логикой повествования читатель как бы сопоставляет, соизмеряет поступки и мысли литературного героя со своими собственными мыслями, поступками, если сверяется своя жизненная позиция с позицией героя, то можно с уверенностью

сказать: писатель успешно решает творческую задачу как духовный наставник, как воспитатель.

В многоплановости романов, разнообразии реальных, жизненных проблем, многоликости характеров не теряется главное — ясная авторская концепция жизни: общественная значимость личности определяется органичностью естественного сплава личных интересов с общественными, когда доброта, любовь к человеку — не декларация, а личные конфликты героя с равнодушным мещанином, их демагогией и эгоизмом.

О нашем времени, о наших людях, их заботах и думах Шамякин умеет писать так, что читатель охотно вовлекается в действие романа, становится сопричастным к нему.

Радуюсь успеху товарища, искренне поддерживаю выдвижение Ивана Шамякина на соискание Государственной премии СССР.

ИВАН ШАМЯКИН И ЕГО ПОВЕСТИ

Творчество народного писателя Белоруссии Ивана Петровича Шамякина уже давно знакомо читателям «Роман-газеты» по опубликованным здесь романам «Креницы», «Сердце на ладони», «Снежные зимы», «Атланты и карнатиды» и другим произведениям.

Неизменный читательский интерес к своему творчеству писатель вызывает отличным знанием реальной действительности, глубоким проникновением в характеры современников, смелым анализом насущных проблем нашей жизни, умением правдиво и честно рассказать о тех событиях и явлениях, которые волнуют нашу общественность, притом рассказать в увлекательной, остросюжетной форме.

Читать Шамякина легко. Писатель он нескучный. Человек бывалый, и ему есть что рассказать. Талант у Шамякина светлый, добрый, человеческий, особенно сильно эти качества его таланта проявляются тогда, когда он повествует о трудной женской судьбе в трагических военных обстоятельствах. Женщина и война — тема предлагаемых читателю повестей «Торговка и поэт» и «Брачная ночь». Героини его повестей — каждая со своей неповто-

рпмой индивидуальностью — на первый взгляд кажутся даже полярно противоположными. Но святость совершенных подвигов роднит их.

В повести «Торговка и поэт» автор прослеживает развитие характера своей героини Ольги, базарной торговки, заурядной мещанки, бездуховного существа, равнодушного к чужим бедам и болям, замкнувшегося в скорлупе своего мелкого, примитивного благополучия. Но война раскалывает эту скорлупу. В ее дом попадает молодой человек совсем иных нравственных устоев, идейных устремлений. Алесь — поэт, натура духовно богатая, активно ищущая свое место бойца в условиях оккупации. Под его влиянием мироощущение у Ольги постепенно меняется, происходит психологическая перестройка этого сложного и противоречивого характера. Любовь к Алесю является для Ольги и приобщением к его интересам, устремлениям, к его борьбе. В ее душе пробуждаются, прорастают дремавшие семена патриотизма и гражданского долга, проявляется высокая нравственность, чувство справедливости, горячее желание помогать подпольщикам в борьбе с оккупантами.

Подвиг и смерть венчают ее трагическую судьбу и роднят с героинями второй повести — цельными, ясно сознающими свою миссию в тяжелую для Родины годину.

В повести «Брачная почва» главные героини, Валя и Маша, — совсем юные девушки с прозрачно-чистыми, хрустально-звонкими душами. Их возраст — пора первой любви, пора осознания своей зрелости. На свои хрупкие плечи они взвалили тяжелую ношу трудной борьбы в подполье и в партизанской разведке.

Повесть эта интересна не только драматической остротой сюжетных положений, но и яркостью цельных характеров.

Эмоциональная память выхватывает из прошлого события и факты, которые в свое время потрясли воображение художника. И теперь, спустя много лет, живет в душе благоговейное отношение к героическим поступкам людей и негасимая потребность рассказать, поведать с любовью и горечью не только о славных событиях незабываемого прошлого, но и о своих многолетних размышлениях. И в этом проявляется не только гражданский долг, но и гуманистическая сущность советского писателя — современника, свидетеля и участника всенародной войны против фашизма.

«...ПАКУЛЬ ГУМАРУ ХОПІЦЬ!»

Інтэрв'ю газеце «Літаратура і мастацтва»

— Андрэй Ягоравіч, якія пачуцці выклікаў у вас Указ Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР аб прысваенні вам высокага звання народнага пісьменніка Беларусі? Нястрымнай радасці? Ціхага задавальнення?

— І радасць была, і задавальненне. Але ўсё — ціхае і стрыманае. Я і сам цяпер — ціхі і стрыманы, не тое, што раней...

— І няма такога адчування, што вы «па вышыні», ці, як кажуць, «па кані»?

— Не. Бо запомніў адзін урок яшчэ з маленства: «Не возноспсь».

— Калі не сакрэт, то раскажыце пра гэты ўрок.

— Ды які тут сакрэт? Я ўжо абнародаваў яго аднойчы. У кожнага чалавека ёсць нейкая дэталёвая эпізод, з якога ён пачынае сябе помніць.

Дык вось, здарылася гэта, калі мне мінуў чацвёрты ці пяты год. Мой дзядзька пасадзіў мяне на каня. Эмацыянальная памяць захавала гэтае самаадчуванне: верхам на кані! Самастойна! Праўда — аберуч за грыву. На кані я стаў вышэй за дзядзьку, вышэй плота, вышэй салямянай страхі, нават вышэй кананель наабапал сцежкі ў гумно. Дзядзька вядзе каня па повадзе, а я... «возпесся», адным словам. І раптам (адкуль яе чорт паслаў) з кананель на сцежку выскачыла рабая свіння. Конь з перапуду ўзвіўся на дыбы. (Коні тады палахлівыя былі.) І я з гэткай вышыні чмякнуўся вобзем. А калі ачомаўся, — каля мяне галасіла маці, пехта паліваў мяне з шапкі вадой з лужыны... Ні каня, ні вышыні. Капоплі, як лес, высокія...

З таго часу і па сёння запомніў: як бы ёмка пі адчуваў сябе на кані, як бы ўчэпіста пі трымаўся за грыву — не забывай, што ў любую хвіліну можа выскачыць з кананель рабая свіння і перабегчы дарогу, а палахлівы конь можа ўзвіцца на дыбы, і зноў можна чмякнуцца вобзем, бо, уханіўшыся за грыву, не трэба думаць, што трымаеш бога за бараду. З каня я злез. За рабочым сталом самая ўстойлівая пазіцыя.

— Іван Шамякін, ваш даўні сябра і таксама народны пісьменнік Беларусі, з перакананнем сцвярджае, што з Макаёнка мог бы атрымацца «неардынарны акцёр» ды і

жывапісец не абы-які выйшаў бы. Можа, скажаце некалькі слоў аб гэтых сваіх захапленнях?

— Моі сябра па дабраце душэўнай і шчодрасці натуры хацеў бы надзяліць мяне і іншымі талентамі, дзякуй яму. Але, відаць, я больш любіў акцёраў і тэатр, чым у сабе акцёра. Я ад душы хацеў дагадзіць ім, калі пісаў свае п'есы, — стараўся ярчэй вынісваць характары. А захапленне малюнкам ды разьбой на дрэве прывучала да цярылівасці, выпрацоўвала пазіральнасць. Лірача ўсяго іншага, гэта дысцыплінуе памяць, памагае ёй у патрэбны момант адшукаць неабходную дэталю.

Мне і цяпер часта карціць змайстраваць нешта і рэальнае, і знаёмае, і хітрае. А планкі парыхтаваны даўно. І я яшчэ над імі напрацую: для сябе, для спакою, для ціхай радасці.

— Душа ляжала (ды і зараз, кажаце, карціць!) да многага, і ўсё ж выбрала драматургію. Хіба ж вы не ведалі, што хлеб драматурга лёгкім здаецца толькі недасведчанаму?

— А я, калі палез у драматургію, і быў недасведчаным. Калі ж зразумеў, які пялёгкі драматургічны хлеб, то адступаць было і позна, і сорамна. Узяўся за гуж — не кажы, што пядуж. Я перакананы, што ў драматургіі можа дабіцца рэальнага поспеху толькі той, для каго яна стане справай усяго жыцця. Ёсць, вядома, нямала прыкладаў таго, калі пэўны пісьменнік з аднолькавым поспехам мог тварыць у некалькіх літаратурных жанрах. І ўсё ж... І ўсё ж я паўтараю: кавалерыйскім наскокам драматургію не «заваюеш». Сам я вось ужо аж чвэрць стагоддзя пішу п'есы, і чым далей, тым, здаецца, цяжэй пісаць, бо ў драматургіі трэба заўсёды адкрываць новае і для сябе і для гледача. А перш за ўсё — адкрываць цікавыя характары, тыпы.

— А жаданне кінуць драматургію не з'яўлялася? Таму ж недасведчанаму ўяўляецца, што А. Макаёнак лёгка крочыць па тэатрах, зрываючы ружы ды яшчэ пешта... А можа, наш гіпатэтычны недасведчанаец не так ужо і памыляецца?

— Ды я не супраць, каб ён не памыляўся... Кожны нармальны чалавек без патрэбы не выбера мітрэнгу замест удачлівага, спакойнага жыцця (я не дужа веру, калі гавораць: «Гэты пісьменнік не пераносіў стаі спакою, яму, як паветра, патрэбна была барацьба»). Барацьба дзеля барацьбы? Не разумею. Іншая справа, што жыццё на-

ша такое — дыпамічнае, вірлівае, супярэчлівае, — і яно вымушае быць актыўным, за пешта або супраць печага змагацца і г. д.

Ці хацелася кінуць пісаць п'есы? Хіба пад настрой. Як вядома, з камедыяй заўсёды клопатаў аж за пада. Асабліва калі ў ёй — хоць элемент сатыры. Цікава, што, накуль пішаш, адчуваеш сябе мускулістым, дужым, гэтакім рыцарам справядлівасці, ваякам. Пачынаецца шлях п'есы на сцэну, і тут часта не ведаеш, ці ты б'еш, ці цябе луцуюць. Але ж, калі п'еса вылузваецца на сцэну, і ў зале — калектыўны рогат сотняў людзей, якія становяцца тваімі саюзнікамі, ідэйнымі аднадумцамі, сваімі, роднымі, вясёлымі, то ў той час у жылы ўліваецца цудадзейная сіла, а душа напаяецца такой удзячнай радасцю, што, здаецца, прыгарнуў бы і моцна абняў усіх, хто ходзіць у тэатр. Тады забываецца і тое, як спатыкалася пяро на гладкай паперы, і бяссонныя ночы, і пакутлівыя сумненні, і... Усё «акупляецца» творчай удачай.

У мяне ёсць фатаграфія тэатральнай залы, запоўненай калгаснікамі, якія глядзелі спектакль на камедыі «Выбачайце, калі ласка!». Фатограф схапіў момант, калі ў зале выбухнуў смех. Дык вось, калі часам на душы пачынаюць скрэбці кошкі, я бяру ў рукі гэтую фотакартку. Праз паўгадзіны вяртаецца гумар, пібы пазычаны. Ну як жа кінеш гэтую клятую камедыяграфію? А якая прафесія — лёгкая? Буду ўжо трымацца за сваю верай і праўдай — аж пакуль... гумару хоціць!

— Кажуць, біяграфія пісьменніка — у яго творах. Як адбілася ваша асабістае ў п'есах: толькі ўласнай пазіцыяй ці ў самую дзею калі-нікалі ўпляталіся факты вашай біяграфіі?

— Я не схільны разумець літаральна даволі пашыраны выраз: «Біяграфія кожнага пісьменніка — у ягоных творах». Біяграфічнае ў мастацтве адбываецца вельмі апа-сродкавана. І зусім неабавязкова, каб рэаліі пісьменніцкага жыцця гэтакімі калізіямі ці эпізодамі перапасіліся ў творы. Жыццё пісьменніка, як і кожнага смяротнага, — гэта перш за ўсё сустрэчы з людзьмі, якія пакідаюць у намяці глыбокі след. Адны сустрэчы ўспамінаюцца з удзячнасцю за навуку, за дабрату, за шчодрасць, за чалавечнасць, другія пакідаюць зарубку іншага характару, але таксама — у навуку, дзякуючы якой сталеш, разумеш, што ў жыцці чалавеку могуць спадарожнічаць не толькі дабро, але і зло, крыўда, падман, каварства, жор-

сткасць, душэўная глухата і іншыя заганы. Усё гэта ўрэшце складае жыццёвы багаж, які так ці інакш скарыстоўваецца ў творчай лабараторыі пісьменніка. У гэтым сэнсе ўся творчасць пісьменніка і ёсць частка яго біяграфіі, частка таму, што не ўсё бачанае і перажытае варта мастацкай «гальваністыкі», увасаблення ў творах — ці з-за сваёй дробязнасці, ці з-за банальнасці. Жыццёвы вопыт асабліва важны для драматурга. Крыўдна, што ў драматургіі часта можна сустрэцца з сачыніцельствам чыстай вады, калі аўтару не хапае жыццёвага вопыту, назіранняў за людскімі паводзінамі, характарамі, прычынасцю ўчынкаў і г. д. І тады аўтар вымушаны прыбягаць да прыёмаў літаратараў-фантастаў, хоць і падрабляецца над «чысцейшую» жыццёвую праўду. Ну, а ў выніку выходзіць звычайная мастацкая хлусня.

— Мастацкая?

— І мастацкая, раз твор атрымліваецца немастацкім. Уздзеянне такіх твораў на гледача прама прапарцыянальнае праўдзе, заключаючай у іх, — чым менш, тым менш... Дзіўна, што такія «развясёлыя» творы лёгка і бесперашкодна трапляюць на сцэну.

— Андрэй Ягоравіч, мусіць, калі б вы не папрацавалі пеўзабаве пасля вайны ў розных раённых установах, то і сатырычнай камедыі «Выбачайце, калі ласка!» не атрымалася б?

— Безумоўна. А ўрэшце, я не выключаю магчымасці стварэння высокапраўдзівых п'ес аб жыцці пэўнай сацыяльнай групы і «непрадстаўнікамі» гэтай групы. У такім выпадку не трэба забываць аб агульнанародных інтарэсах. Ну, і быць зноў жа... жыццёва вопытным, сацыяльна ўзброеным.

— Вашы адносіны да Каліберава? У камедыі — ясна. Вы яго развянчалі. Але ж Калібераў вывеў вас у людзі, у вялікую драматургію. То ці ўдзячны вы яму хоць крышачку? Цікава, ці быў канкрэтны прататып у Сцяпана Васільевіча Каліберава?

— Часам бывае, што сустрэнеш у жыцці чалавека, так сказаць, гатовага тыпа для камедыі. Але бывае гэта рэдка. Рэальнае існаванне такога чалавека значна аблягчае работу над п'есай. Часцей бывае так, што адзін сцэнічны вобраз убірае ў сябе рысы некалькіх прататыпаў. Так здарылася і з Каліберавым у «Выбачайце, калі ласка!». Прататыпаў было двое: аднаго звалі Сцяпанам Васільевічам, а другі меў прозвішча Калібераў. Я прыклаў да про-

звішча аднаго імя і імя на бацьку другога і... Абодва прататыны былі надобныя ў здатнасці да краснабайства, да магогіі, у імкненні прарвацца да славы, у кар'ерызме. Праўда, і адрозненні нейкія мелі. Адзін быў проста лінейны і панорысты, удачлівы да нары да часу, а другі — ціха і ніцавата, на-манэніцку лез у паняровыя перадавікі і ўсё прыглядаўся, прымерваўся — на каго зваліць віну ў выпадку выкрыцця яго махінацыі.

Ці ўдзячны я Калібераву і яго прататынам? Хай будуць яны мне ўдзячны. Яны хацелі славы, і я іх праславіў! А калі сур'ёзна, то ні пра якую ўдзячнасць гаворкі не можа быць. У жыцці Каліберавы — посьбіты вялікага сацыяльнага зла, небяспечныя надзвычайна. Ды і вывелі мяне, як вы кажаце, у людзі не яны, а гледачы, якія прынялі маю назіцыю, мой гумар і сатырычную пасмешку над гэтымі тынамі. Вось гледачам я ўдзячны. За дружны рогат.

— Не раз даводзілася мне чуць, як розныя людзі, з розных мясцін пазнавалі сябе ў Цярэшку Калабку. Раскажыце, калі ласка, і пра іншыя выпадкі такіх «назначаніяў». Магчыма, прызнаў сябе хто-небудзь з прататынаў адмоўных персанажаў?

— Так, надобныя выпадкі здараліся. Я іх не калекцыянірую, бо лічу гэта не зусім сур'ёзным заняткам. Канечне ж, павінны пазнаваць, інакш павошта нісаць? Пазнавалі сябе і ў адмоўных персанажах. Кажуць, адзін высокапастаўлены чыноўнік, пазнаўшы сябе ў Глуздакове з «Лявоніхі на арбіце», доўга касавурыўся ў мой бок.

— Каліберавы розных калібраў вельмі ж не шануюць сатырыкаў. Гісторыя літаратуры ведае шмат выпадкаў, калі сатырыкам здорава перападала ад іх. Скажыце на сакрэце, можа, і вас спрабавалі «гладзіць» за залішняю задзірлівасць?

— Але ж справядлівасць заўсёды брала верх!

— Ці бывала так, што глядач цёпла прымаў вашу п'есу, а вам яна на нейкіх прычынах не падабалася (праўда, кажучы, што сваё хоць і каравае, ды кучаравае!)? Ці не хацелася вам вярнуцца да якой-небудзь п'есы, каб панава яе перанісаць?

— Перанісаць? Не. А падправіць — справа іншая. Я кожную п'есу час ад часу надпраўляю. Кучараўлю!

— Андрэй Ігоравіч, выраз «ні дня без радка» вядомы кожнаму пісьменніку, але не кожны можа пахваліць-

ца, што яму ўдаецца прытрымлівацца гэтага прынцыпу. А як вы працуеце: імпульсіўна ці сістэматычна?

— Імпульсіўна (калі вам падабаецца гэтае слова). Я крыху зайздросчу таму ж І. Шамякіну, які можа скарыстоўваць для творчасці кожную вольную хвілінку: умудраецца пісаць нават у перапынках паміж двума пасяджэннямі. А мне неабходна настроіцца, і я саджуся за пісьмовы стол толькі тады, калі ў дэталях бачу сітуацыю, калі кожны пюале наводзінаў персапажа для мяне да галоўнага бачны і зразумелы. Затое калі ўжо я пачынаю пісаць, то пішу, як правіла, вельмі хутка. Так, напрыклад, «Трыбунал» напісаў — у чарнавым, вядома, варыянце — даволі хутка. Праўда, да гэтага давялося нямала падумаць, навагацца, пасумнявацца...

— Як пачалося ваша супрацоўніцтва з тэатрам імя Янкі Купалы?

— Як і ў кожнага драматурга. У 1951 годзе я напісаў драму «На досвітку» і прыёс яе ў тэатр. Тут я сустрэўся з вельмі таленавітым рэжысёрам і добрым чалавекам К. Саннікавым, творчае супрацоўніцтва з якім дало мне нафта многа. Ён умеў працаваць з аўтарамі, мог беснамылкова вызначыць і схільнасці, і здольнасці іх. Асабіста мне, тады яшчэ зялёнаму пачаткоўцу, К. Саннікаў адкрыў многія прафесійныя сакрэты сцэны.

— Дык вас у тэатры адразу ж абласкалі?

— Каб жа так. Тэатр на галоўным рэжысёры не канчаецца. Ёсць яшчэ акцёры, ды кожны — індывідуальнасць! Ёсць у купалаўцаў адзін дастаткова значны акцёр, якому ўвесь час не падабаліся мае п'есы. Трэба было паслухаць, што за абвінавачванні супроць мяне ён адшукваў, якімі грахамі надзяляў. Праўда, яго калегі не дужа надзялялі падобныя нападки. Як не ўспомніць добрым словам Барыса Платонава, чалавека наколькі таленавітага, настолькі ж сумленнага. Менавіта яго аўтарытэтнае слова вельмі часта служыла мне рэальнай падтрымкай. І пагоул, мне здорава пашанцавала з тэатрам. Дзякуючы яму мне напачатку супрацоўнічаць з такімі карыфэямі сцэны, як Глебаў, Платонаў, Дзядюшка. Малодным акцёрам варта было б павучыцца ў іх умешню ствараць сцэнічныя вобразы, ляпіць характары. Цяпер часта бачыш, як малады выканаўца старанна іграе... сітуацыю — дае мадэль уласных наводзін у пэўнай мізансцэне. Платонаў і Глебаў (асабліва яны!) доўга, настойліва шукалі пэпаўторныя характэрнасці абранаму імі персапажу. А як яны

ўмелі чытаць, «расшыфроўваць» вобразы! Успамінаецца работа Платонава над ролю Лявона Чмыха з «Лявоніхі на арбіце». Ён і на Камароўку неаднойчы хадзіў, і на вёсках ездзіў, накуль не знайшоў аднаведную фактуру. Не для пераймання — для вывярэння ўласнага бачання, разумення характару свайго героя. Затое як іграў!

Думаю, прынамсі, хочацца думаць: што і мая драматургія намагла некаторым акцёрам раскрыць свой талент. Пры настапоўцы «Лявоніхі на арбіце» доўга валтузіліся з выбарам актрысы на галоўную ролю. Насцярожана паставіліся ў тэатры да маёй рэкамендацыі ролю Лявоніхі даручыць Галіне Макаравай, амплуа якой, або па-нашаму — творчая доля, дагэтуль заключалася ў эпизадычных ролях. І наглядзіце, як здорава яна пайшла! Сёння імя гэтай выдатнай актрысы вядома далёка за межамі нашай рэспублікі.

— Думаецца, што і Генадзь Аўсяннікаў таксама стаўся значнай фігурай у тэатральным свеце не без дапамогі вашых п'ес.

— Яму відней. А мне надта іммануе гэты акцёр. Вельмі здольны і не перастаў расці. Прыемна, што ён не спадзяецца толькі на сітуацыйную імправізацыю, а кожны раз леніць вобраз, шукае характар. У гэтым адчуваецца школа старэйшых майстроў беларускай сцэны.

Хачу падкрэсліць, што ў купалаўцаў і сёння ёсць шмат мала майстроў сваёй справы, для якіх хочацца пісаць як мага лепш.

— Як вы гледзіце, Андрэй Ягоравіч, на практыку шырокай апошнім часам інсцэнізацыі пражайтных твораў?

— Не ад добрага жыцця ўсё гэта. А тлумачыцца проста — не хапае па-сапраўднаму значных п'ес. Вось і даводзіцца пераліцоўваць твор адной мастацкай сістэмы ў другую.

— І тут непазбежныя пэўныя страты?

— Каб жа толькі «пэўныя»! Часцей за ўсё ад выдатнага пражайтнага твора на сцэне застаецца толькі бляклы адбітак, які напамінае арыгінал назвай ды агульнымі героямі. Хто надлічыў, напрыклад, страты ад перапрацоўкі ў сцэнічны варыянт «Анны Карэнінай» Л. Толстага або «Братоў Карамазовых» Ф. Дастаеўскага?

— Чаму ж спектаклі па гэтых творах карысталіся не сумненнымі поспехам у гледачоў?

— Ніхто не спрачаецца, карысталіся. Карысталіся таму, што на спектаклі клаўся водевет геніяльных вартас-

цей арыгіпала. Але ўявім на момант, што раманы па пейкіх прычынах згубіліся, незваротна прапалі, а засталіся толькі іх інсцэніроўкі. Страшна падумаць! Будучае пакаленне сярод гешіяльных твораў сусветнай літаратуры не называла б ні «Анны Карэнінай», ні «Братоў Карамазовых».

— Андрэй Ігоравіч, цяпер у мяне да вас пытанне як да старшынні секцыі драматургіі СП БССР. Ці не здалося вам, што ў нас недастаткова ўважліва ставяцца да папаўнення драматургіі маладымі аўтарамі?

— Сапраўды, наша драматургія вельмі ж марудна папаўняецца новымі імёнамі. Але ў гэтым ёсць і аб'ектыўныя прычыны. Спецыфіка жапру вымагае ад «навабранцаў» значнага жыццёвага вопыту, сталасці.

— Але ж Лермантаў напісаў свой «Маскарад» у пятнаццацігадовым узросце.

— Геніі не так часта сустракаюцца, і адзінкавы прыклад не можа служыць доказам. Не мною сказана, што драматургія з'яўляецца калі не самым, то адным з самых складаных відаў мастацкай творчасці. І без значнага жыццёвага вопыту тут не абыдзешся. Мне даводзіцца чытаць вельмі многа п'ес драматургаў-пачаткоўцаў. Загана агульная амаль для ўсіх — не хапае паўнакроўнага жыццёвага матэрыялу, значных сацыяльных канфліктаў.

— Дык што, некалькі сталых драматургаў і следам — вакуум?

— Чаму? Ставяць жа п'есы Шабана, звярнулі ўвагу на творы Караічава, Іскрыка, Леваковіча. Абяцалі неўзабаве пачаць працаваць над п'есамі Марчука і Паповай рэжысёры, заслужаныя дзеячы мастацтваў БССР Раеўскі і Луцэнка. Але, наверце мне, кожнаму з іх патрэбна яшчэ нямала і больш актыўна вывучаць жыццё, законы жапру, каб стаць сапраўдным драматургам.

— Ахвотна веру вам, аднак мне здаецца, што шлях ад завяршэння п'есы маладым драматургам да выхаду яе на сцэну залішне доўгі. Не мне вам расказаць, якой прафесійнай школай для драматурга-пачаткоўца з'яўляецца работа з рэжысёрам, выхад першай п'есы на сцэну. І калі пазбавіць маладых магчымасці праверыць сябе сцэнай, то плён ад любых мерапрыемстваў, накіраваных на павышэнне іх майстэрства, будзе мізэрным.

Я наогул здзіўляюся, што моладзь яшчэ зусім не адцуралася драматургіі. Мяркуюце самі: на сцэну не прабіцца, у друк — таксама. Апошняя акалічнасць здзіўляе

найбольш. Дзе тут логіка: надрукаваць п'есу можна толькі пасля яе пастапоўкі? Такім чынам пеццэпічныя, але літаратурна бездакорныя драмы асуджаюцца на ігнараванне. Міністэрства культуры магло б наладзіць выпуск драматургічных альманахаў. Некалі падобныя спробы рабіліся. Народным і самадзейным тэатрам у глыбінцы такія альманахі добра дапамагалі ў выбары рэпертуару. Мне неаднойчы даводзілася чуць скаргі ад рэжысёраў прафесійных тэатраў аб недахопе новых п'ес. Дык чаму ж не даць ім магчымасці паставіць новую драму, каб не дубліраваць рэпертуар вядучых прафесійных тэатраў? Ці ж не так?

— Чаму не так! У рабоце з маладымі драматургамі трэба шукаць нейкія дзейсныя формы, і міністэрству культуры, і тэатрам сёе-тое мяняць, перайсці ад дыдактыкі да практыкі. Калі ўжо сёння не дбаць аб таленавітым, перспектыўным папаўненні, то мы можам вельмі хутка разгубляць тых сціплых дасягненні, якіх дабіліся цаной вялікіх намаганняў, не ўтрымацца на цяперашнім узроўні. А нам жа неабходна ісці далей, не затрымлівацца на дасягнутым.

— Андрэй Ягоравіч, ці не задумваліся вы над такім пытаннем: у ГДР, Францыі, а асабліва ў ЗША большасць драматургаў працуе на радыё і тэлебачанні? Тэле-радыёп'еса перажывае там пару бурнага развіцця. А ў нас гэты жанр застаецца амаль без увагі. Неяк не зразумела, чаму мы слаба выкарыстоўваем гэты дзейсны сродак масавага выхавання?

— У складаных пытаннях часцяком бываюць наўздзіў простыя адказы. Драматургі Захаду пішуць для радыё і тэлебачання таму, што там добра плоцяць.

— А магчыма, радыёп'есу папісаць лягчэй, чым п'есу для тэатра?

— Перакананы, што не лягчэй. Думаю, што пават складаней. Калі я пішу п'есу для тэатра, то многія рэплікі, удакладненні свядома апускаю, спадзеючыся на акцёрскую жывую інтэрпрэтацыю, давяраючы яго розуму і таленту. А ў радыёп'есе надзея толькі на слова. Канечне ж, у голасе акцёра заключана шмат выяўленчых, я б сказаў, жыванісных магчымасцей. Я некалькі разоў перачытваў выдатны раман М. Шолахава «Ціхі Дон», тым не менш мне паўсё жыццё ўрэзаліся ў памяць перадачы, у якіх народны артыст СССР Арлоў шмат гадоў назад чытаў раздзелы з гэтага рамана — некаторыя моманты, мясціны высвечвалі-

ся неяк на-поваму, даверліва, шчыра, нават інтымна. У гэтым якраз і заключаецца адметнасць радыён'есы, якая павінна ствараць інтымную, даверлівую абстаноўку, эмацыянальны кантакт са слухачом. Таму драматургу патрэбна быць вельмі тонкім псіхолагам, умець мадэліраваць узаемаадносіны з аднаго боку непасрэдна паміж дзейнымі асобамі, а з другога — паміж дзейнымі асобамі і слухачом.

А няўвага да тэлевізійнай і радыён'есы падмечана правільна. За выключэннем дэтэктываў, большасць спектакляў немагчыма глядзець. Нейкае ўсё сумнае, будзённае, нецікавае.

— Выходзіць, вы за дэтэктывы?

— Не за сумоту ж! Хаця і дэтэктываў глыбокіх не шмат. Ды яшчэ пайшла цяпер мода на даўжэзную шматсерыйнасць. Не ўяўляю, як можна выцерпець, выгледзець аж дваццаць серый!

— Андрэй Ягоравіч, хацелася б пачуць, як вы адносіцеся да такога апошнім часам імклівага пашырэння п'ес з вытворчай тэматыкай?

— Вельмі станоўча. Чалавек на вытворчасці — гэта ж дэлы мацярык канфліктаў, праблем, супярэчнасцей! Чалавек на вытворчасці — гэта само жыццё...

— Прабачце, што перабіваю, але я не пра тое. Аб важнасці праблемы чалавек — вытворчасць спрачацца не даводзіцца. Мяне турбуе, што тэхналогія, станкі, АСК і многае іншае наступова выцяспяюць у п'есах чалавека.

— Гэтыя турботы і для мяне не чужыя. Бесхарактарная драматургія (а ў большасці вытворчых п'ес характары і сапраўды толькі пазначаны, псіхалагічна нераспрацаваны) — няплённая ў самой сваёй аснове, бо чалавек, пазначаны толькі вытворчай функцыяй — абкрадзены чалавек. Як бы там ні было, але кожная вытворчая п'еса амаль заўсёды схематычная, таму адрозніваецца ад тых, што напісаны на Шэкспіру (хай даруецца мне такая паралель!), як маці-прырода ад табліцы Мендзялеева. Выдатная табліца! Жыццёва неабходная людзям, і ўсе элементы пазначаны ў ёй. І ўсё ж — гэта схема, нежыццёвы адбітак шматфарбнай, прывабнай рэчаіснасці. Ёсць у ёй і золата, і жалеза, і крэмій, ды сэрцу гэта нічога не гаворыць. Але я перакапаны, што такія творы, як «Пракакол аднаго пасяджэння» А. Гельмана, «Чалавек збоку» І. Дварэцкага, напрыклад, маюць права на сцэну.

— Ого, маюць права! Я баюся, каб драматургія іншага плаца, сапраўдная драматургія ў бліжэйшы час не была

пастаўлена перад неабходнасцю даказваць сваё права на сцэну. Не ўсміхайцеся, не ўсміхайцеся, трывога не беспадстаўная! Хіба ж вы не ведаеце, як нашы тэатры «сочаць за модай»? Попыт вызначае пранаповы. Зараз попыт на Чэшкавых, і разбрыліся яны, адзін за другога драбнейшыя, па сцэпах тэатраў. Здаецца, урокі гісторыі даюцца нам толькі для таго, каб іх адразу ж забываць. А някешка было б успомніць вытворчую драму 40—50-х гадоў, прыгадаць яе лёс.

— Сённяшняя «вытворчая» драма, здаецца, адрозніваецца ад сваёй пасляваеннай папярэдняй.

— Не надта! Пачынае пават паўтарацца і практыка вандруючых сюжэтаў. Аказваецца, не перавяліся каля драматургіі бойкія рамеснікі, гатовыя выконваць тэатральныя заказы па даўно і добра вядомых выкрайках. Можна, было б лепш, каб яны арыентаваліся не на бесхарактарную драматургію?

— Ды не, плён ад нераймальнікаў аднолькавы: ці будуць яны арыентавацца на Гельмана, ці возьмуць за ўзор самога Шэкспіра. А сапраўдная п'еса аб чалавеку на вытворчасці яшчэ не напісана. І чым хутчэй яна будзе напісана, тым лепш.

— Вы не садзіліся за стол, пакуль не апаноўвала вас якая-небудзь значная сацыяльная праблема, вырашэнне якой жыццёва важна для многіх. Што сёння турбуе вас?

— А тое, што і ўсіх. Пэўна ж, невыпадкова апошнім часам так шырока і настойліва абмяркоўваецца праблема якасці і эфектыўнасці ў вытворчасці. Відаць, даўся ў знак і нам брак. Брак шматаблічны, ва ўсіх інастасях: брак у вытворчасці тавараў і ў кіраўніцтве вытворчасцю, брак у арганізацыі працы і планаванні, брак ва ўзаемаадносінах людзей і ў выхаванні.

Мне хочацца даканацца да прычын, выявіць маральную аснову браку. Брак па недагляду мае свае прычыны. Бракароб-недаростак — работнік нізкай кваліфікацыі — гэта адно, а, напрыклад, бракароб паўмыслы, які гоніцца за колькасцю (чытай: «за доўгім рублём»), ігнаруючы якасць — гэта ўжо іншай катэгорыі тып.

Ёсць аб чым падумаць, перш чым выяўляць гэта ў вобразнай сістэме. І перш за ўсё падумаць аб тым, каб самому не данусціць браку. А тэма важная для грамадства, а значыць, і для пісьменніка.

— А ў якім асяроддзі? Горад? Вёска?

— Можна, і завод. Я даўно ўжо хаджу вакол завода, як

кот вакол гарачай кашы, і ўсё не асмелюся. Не завёў там накуль што дружбакоў. А можа, вярнуся і ў вёску. Там іншая справа — старыя сябрукі трымаюць мяне «ў курсе». Пядаўна ездзіў да сваіх выбаршчыкаў на Палессе, у Столінскі раён. Былі цікавыя гаворкі аб узаемаадносінах «Сельгастэхнікі» і калгаса. Ці мне надалося, ці, можа, і на самой справе там нібыта высяявае канфлікт. А можа, гэта канфлікт наасобных людзей, маральная трэпчына? Трэба разабрацца глыбей. У новым годзе часу ў мяне прыбавіцца і каб напісаць, і каб пагутарыць з разумнымі людзьмі, і каб падумаць. А падумаўшы — напісаць. Хачу прыкнупць да энтузіястаў. З імі весела.

КРЕСТЬЯНИН СТАЛ ПРЕЗИДЕНТОМ

Інтэрв'ю «Літаратурнай газете»

В республиканской газете я прочитал Указ Президиума Верховного Совета БССР: за большие творческие успехи, заслуги в развитии белорусской советской драматургии и активную общественную деятельность Андрею Макаенку присвоено почетное звание народного писателя Белорусской ССР.

Подумал: в этом звании — народный писатель — заключена тончайшая характеристика и творчества, и натуры Макаенка.

Андрей Егорович — увлекающийся человек. И когда отстаивает свою точку зрения, предстает яростным спорщиком. Диалог с ним труден потому, что Макаенок говорит как бы самому себе. Не раз замечал, что именно так, монологами, изливают люди свое наивысшее духовное напряжение. Однажды «подслушал», как старый комбайпер страстно убеждал молодого — провинившегося, отступившегося. В цехе присутствовал на собрании, где анализировали причины участившегося брака, — вот где были монологи. Убеждающие, убедительные. Такие монологи часто произносят герои Макаенка — в «Трибунале» и «Таблетке под язык»... И он сам.

В беседе Макаенок всегда публицистичен. Оказалось, оба мы интересуемся взаимоотношениями колхозов с их

главным партнером — «Сельхозтехникой» — проблема для деревни папважнейшая.

— «Сельхозтехника» нередко отрывается от насущных забот колхозов, от производства конкретного продукта — хлеба, — горячо говорил Андрей Егорович. — «Сельхозтехника» не выращивает хлеб, а лишь выполняет узкие операции: вносит удобрения, ремонтирует тракторы, постав-ляет запчасти. И это может стать самоцелью. Образно говоря, «Сельхозтехнике» выгодно, чтобы тракторы чаще ломались. Парадокс? Да! Узкая специализация приводит к тому, что люди перестают думать о конечном результате труда.

Писатель знает проблему доскопально: чтобы изучить ее, он поработал в райкоме партии, в колхозе, в той же «Сельхозтехнике». На волнующий вопрос он взглянул шире, обобщил, сопоставил с другими явлениями жизни — и началась непосредственная работа драматурга.

Я попросил рассказать о новой пьесе поподробнее. Он ушел от конкретного ответа, отшутился, сослался на суеверие, затем все-таки объяснил:

— Работа над пьесой трудна. Проблема отнюдь не новая: взаимозависимость человека и общества, — и надо пайти некий новый поворот. А новизна ведь в характере героя — носителя той или иной идеи. Производственные отношения могут быть темой научной диссертации. Темой же художественного исследования они не станут, пока не ожи-вут в людях, в столкновениях характеров. К примеру. Наше общество стало настолько богатым, что вклад отдельного человека зачастую кажется «комариным», несущественным и даже... необязательным. Был я недавно в бригаде строителей. Вижу, понадобился плотнику колышек. Так он что делает: топором по хорошей доске бах, отколол себе колышек, испортил доску. Другой искал в ящике какой-то гвоздь, копаться в ящике надоело, вывернул содержимое в песок, нашел гвоздь и был таков. Все ходят, втаптывают эти гвозди в землю — губят свое же личное добро. Но как доказать это? Как убедить всех без исключения, что неува-жение к чужому труду, его бессмысленная растрата противостественны? Я пишу не диссертацию, а пьесу. И будет в ней герой — максималист, горячий, честный парень. Вме-сте с ним мы и попробуем разобраться в проблеме...

Меня всегда поражало, до чего точно герои Макашица умеют выражать мнение всех нас, то, что мы чувствуем, но, быть может, не до конца осознаем. И думал об этом, когда

в театре имени Янки Купалы смотрел недавно поставленную пьесу Макаенка «Святая простота».

Главный ее герой — честный, умный белорусский крестьянин не может постичь ни умом, ни сердцем, зачем развязываются войны, во имя чего надо убивать людей, почему президенты и премьер-министры не запретят выпуск бомб и снарядов, не прикажут вместо них выпускать побольше тракторов и комбайнов.

Крестьянин движим высочайшей нравственностью. Его «святая простота» — неприятие насилия человека, доходящая до неистового, страстного желания изменить мир одним приказом.

И чудо совершается... во сне. Крестьянин становится президентом одного из капиталистических государств. На нем черный фрак и элегантный цилиндр, но те же парусиновые штаны (наверное, не успел переодеть), вокруг него в почтительном ожидании выстроились министры. Крестьянин-президент издает свои приказы: немедленно отменить бомбы, войны, насилие. Увы, эти мудрые приказы остаются невыполненными.

Президент-крестьянин не учел, что находится в мире хищников, наживающихся на массовых убийствах; президент всего лишь марионетка в их окровавленных руках.

— Пока писалась и репетировалась пьеса «Святая простота», — говорит Андрей Егорович, — на земле случилось ужасное событие — появилась нейтронная бомба, самое изощренное орудие физического уничтожения человека и всего живого. Несомненно, герои моей пьесы, узнав о нейтронной бомбе, крылатых ракетах, должны стать более страстными в своих поступках, более непреклонными перед великой бедой, которой грозит усиление гонки вооружений. Вот это я и хочу зафиксировать в новом варианте пьесы.

«Святую простоту» будут ставить в Берлинском театре имени М. Горького. И немецкий зритель — рабочий, интеллигент, — несомненно, почувствует то, что чувствует белорусский крестьянин, что чувствуют все люди труда...

Так и должно быть, если герой произведения взят из жизни, если писатель — народный.

ВСАДНИК ЗА ПИСЬМЕННЫМ СТОЛОМ

Интерв'ю газете «Советская культура»

— Мне приятно встретиться с читателями на страницах «Клуба книголюбов» потому, очевидно, что, как и в жизни многих и многих тысяч людей, книга в моей судьбе сыграла огромную роль. С детства книга — самое почитаемое мной существо. Именно живое существо, которое помогало и помогает жить и даже выжить. Расскажу такой случай. Во время высадки десанта в Крыму в годы войны был я тяжело ранен. Приговор врачей — ампутация обеих ног. Парень я был горячий — не согласился. Боль терпел ужасную. И вот однажды врач принес мне в палату томик «Энеиды» И. Котляревского. Сказать по правде, не до чтения мне тогда было. Но книжку раскрыл. Страница, вторая. И, кажется, боль начала отступать. До выписки знал «Энеиду» на память. Ноги остались при мне. Прихрамываю, правда. Вот такая история. Так как же мне не быть благодарным книге. Я сатирик, но люблю не только Гоголя, Салтыкова-Щедрина, но и Пушкина, Тютчева, Лермонтова и, часто работая над новой пьесой, беру в руки заветные томики, перечитываю, думаю. Это очень помогает.

А теперь, вероятно, время ответить на те вопросы, которые задают в письмах мои читатели. Сначала на главный: почему я стал писателем. Для этого надо вернуться на четверть века (не верится, что это было уже так давно!) назад. Только что окончилась война, приехал в родные края, работал в районной печати, окончил партийную школу при ЦК КП Белоруссии. Был, как принято говорить, в самой гуще событий. Время было нелегкое, по долгу партийного работника, по человеческому долгу не мог пройти мимо того негативного, что мешало нашему продвижению вперед. Всегда ввязывался в драку. Вот и первая моя комедия «Извините, пожалуйста!» была написана потому, что появилась внутренняя потребность помочь сотням и сотням моих друзей-колхозников разглядеть подлинное лицо бюрократов и хапуг.

Наверное, главная цель, которую я ставил перед собой, садясь к письменному столу, была в какой-то мере достигнута. У меня хранится очень дорогая фотография, запечатлевшая взрыв смеха в театральном зале, заполненном колхозниками на спектакле «Извините, пожалуйста!». Так вот если порой на душе скребут кошки, я всегда достаю эту фотографию.

Часто меня спрашивают еще, почему я выбрал многотрудную судьбу именно театрального писателя. Во-первых, потому, что, очевидно, заложена во мне тяга не только к писательству, но и к «прекрасному и древнему искусству лицедейства». Многие мои друзья говорят, что из меня мог бы получиться и актер. Не знаю, не пробовал. Но ясно, что природа моего писательского мышления, как оказалось, созвучна театру с его динамикой, крутыми столкновениями характеров, лаконизмом. Когда начинал свою «театральную карьеру», то по наивности не подозревал, что она так трудна.

Думается, каждый писатель, а сатирик в особенности, обязан ставить перед собой действительные задачи. Тут уж, как говорится, ближе к делу. Для меня всегда были важными слова Владимира Ильича Ленина о том, что порой у нас мало проявляется внимания к той будничной — слово «будничной» подчеркнуто — к той будничной стороне внутрифабричной, внутридеревенской, внутриполковой жизни, где всего больше строится новое, где пужно всего больше внимания, огласки, общественной критики, травли негодного, призыва учиться у хорошего.

— Андрей Егорович, хотелось бы узнать ваше мнение о так называемой производственной пьесе.

— Я хорошо отношусь к производственным пьесам. Сам такие пьесы пишу. Человек на производстве — это сама жизнь. Но человек, а не только производство. Человек, обозначенный лишь производственной функцией, — обкраденный человек. Лучше, хуже ли написана такая пьеса, но отличается она от художественно полнокровной, как мать-природа от таблицы Менделеева. Зритель хочет человека видеть такого, как в жизни, — порой странного, смешного, растерянного, неожиданного.

— Вот здесь мы подошли к разговору о прототипах героев ваших пьес, о процессе работы над новым произведением.

— Жизнь писателя, как и любого смертного, — это встречи с людьми, которые и оставляют в памяти глубокий след, иногда благодарный, порой горестный. Вот это все и составляет жизненный багаж, который и «переплавляется» в его творческой лаборатории. Поэтому, очевидно, я за очень редким исключением не могу назвать прямых прототипов героев своих произведений. Вот, скажем, Калиберов из комедии «Извините, пожалуйста!». Прототипов у этого образа было два: одного звали Степаном Васильевичем

чем, другой носил фамилию Калиберов. У меня же в пьесе получился один человек, весьма далекий от обоих. Иначе говоря, образ типизированный, обобщенный. Так же и с Терешкой Колобком, дедом Цибулькой. В их портреты вошли черты многих близко знакомых мне людей. Поэтому, очевидно, они так узнаваемы, поэтому читатели с уверенностью пишут о том, что именно в их селе и происходили события, описанные в пьесе, что у них живут Терешка Колобок, дед Цибулько.

Сажусь я за письменный стол только тогда, когда в деталях вижу ситуацию, когда каждый нюанс поведения героев для меня ясен, осязаем. Долго вынашиваю замысел, но потом пишу быстро.

— Андрей Егорович, на полках я вижу издания ваших пьес. Каков путь пьесы со стола театрального писателя к сцене, к читателю?

— Очевидно, здесь надо исходить прежде всего из неоднозначности понятия «театральный писатель». В том и особенность нашего ремесла, что пьеса становится фактом общественной жизни, когда попадает в свет рампы. Поэтому взаимоотношения «автор — театр» волнуют каждого драматурга. Не верьте, если драматург, а комедиограф и по давнему, скажет, что путь на сцену сплошь устлан розами. Ведь что такое писатель-сатирик? Он первым должен подсмотреть в жизни опасное явление, разоблачить его, не дать расцвести махровым цветом. Самая большая ценность пьесы комедиографа-сатирика в новизне и степени социальной значимости конфликта. Иначе зачем же перо? А бывает порой, когда работаешь, ощущаешь себя сильным, таким воином, борцом. Приносишь пьесу, а тебе говорят: нет таких конфликтов в жизни, и героев таких нет. Поди разберись — ты ли бьешь, то ли тебя лупцуют.

Правда, на понимание режиссерами, актерами мне везло. Я люблю актера, всегда восхищаюсь его даровитостью и, принося комедию в театр, никогда не считаю, что в ней все точки над «и» расставлены. Пьеса — живой организм. Она растет, развивается в процессе репетиций. Актер, если он человек по-настоящему творческий, во время работы над ролью многое подсказывает драматургу. Праздником для меня была работа с такими прекрасными мастерами, как Б. Платонов, Г. Глебов, В. Дедюшко, Г. Макарова, Л. Добжанская, А. Пананов, Г. Менглет, Л. Дуров, Г. Овсянников и другими.

Только после проверки на зрителе, после большой кор-

ректировки я решаюсь опубликовать пьесу в журнале, но и потом работа не прекращается.

— Андрей Егорович, совсем недавно афиши Белорусского академического театра, например, сообщили о 300-м представлении «Трибунала», 200-х спектаклях «Затюканного апостола» и «Таблетку под язык». Как вы относитесь к такой популярности?

— Не скрою, она мне приятна, радуюсь, что моих героев узнают в самых далеких уголках, считают своими, да и меня тоже. Но хочу в связи с этим припомнить историю, которая случилась со мной в раннем детстве. Как-то мне приходилось о ней рассказывать, но, думаю, можно и повториться, ибо она весьма поучительна. Было мне тогда четыре или пять лет от роду. Мой дядя посадил меня на коня. Эмоциональная память сохранила это ощущение. Верхом на коне! Над всеми! Выше дяди, выше забора! Выше соломенной крыши, даже выше конопли вдоль стежки на гумно. Дядя ведет коня на поводу, а я «вознесся». И вдруг (и откуда ее черт вынес!) из конопли на стежку выскочила рябая свинья. Конь как взовьется на дыбы! И я с такой высоты — да об землю. А когда опомился, возле голоса мамка, кто-то поливал меня из шапки водой, зачерпнутой прямо из лужи. Ни коня, ни высоты, лишь конопля, как лес, высокая. С того времени я твердо запомнил: как бы уверенно ни сидел на коне, как бы цепко ни держался за гриву — не забывай, что в любую минуту может выскочить из конопли рябая свинья, перебежать дорогу, а ты шмякнешься оземь, потому как, ухватившись за гриву, не следует думать, что держишь бога за бороду.

С коня я слез, конопля уже не кажется лесом, и считаю, что за рабочим столом — самая устойчивая позиция.

ТОЧКА ОТСЧЕТА

35 лет назад мы испытали ни с чем не сравнимую радость. Ни с чем не сравнимое чувство. Все слова, все попытки бессильны объяснить, что переживала тогда страна, народ. Разве что искусство — стихи, песни — дает какое-то понятие об этом. Страшное испытание осталось позади. Вера в свои силы, уверенность, что мы сможем все,

были безграничны. С войнами, казалось, было покончено навсегда.

Увы, они следовали одна за другой. Холодная война, Корея, Вьетнам... И теперь мы живем в мире, где сложилась дикая, абсурдная ситуация. Каждый день «мира» обходится дороже, чем самая зверская, самая кровопролитная война из всех, что знало человечество.

Колоссальные военные расходы, гонка вооружений, военно-промышленные комплексы, всыхивающие то тут, то там очаги локальных войн. Все это возмущает и тревожит душу. «Локальность» отнюдь не успокаивает: мы слишком хорошо понимаем, как мал наш земной шарик. Невозможно оставаться спокойным, зная: оружия запасаемо столько, что планету можно уничтожить сорок раз. А производство продолжается. Зачем?! Ведь любому, даже самому озлобленному милитаристу должно быть ясно, что сорок раз взрывать Землю не придется. Даже два раза. Так зачем же все новое и новое оружие, все более и более мощные бомбы?

И вот, когда задумываешься — а не думать об этом я не могу, — начинаешь понимать причины. Пресловутые ханты и рокфеллеры готовы и сорок раз уничтожить Землю, если учуют угрозу своим прибылям от военных поставок.

Даже если и не будет войны, преступления милитаристов не станут простительнее. Ведь сотни миллиардов тратятся на войну, лучшие умы человечества тратятся на войну, и это тогда, когда на нашей планете каждую секунду люди умирают от голода.

Скажут, все это — известно, возмущаться этим — наивно. Слышали, скажут, все это тысячу раз и наизусть знаем, сколько школ можно построить вместо одного бомбардировщика, а вот что вы предлагаете? Я писатель, драматург, сатирик — у меня свои задачи. Вот что я хотел бы сказать по этому поводу.

Во-первых, писатель не должен считать, что все общеизвестно. Думаю, что вовсе не все и не всем. Кроме того, известно — еще не значит понятно. Мало знать — надо осознать. Мало осознать — надо делать. Все знают, к примеру, как полезны минеральные удобрения, но вот едешь и видишь — сугробы этих удобрений пропадают. Задача писателя, как я ее понимаю, не читать наивную и глупую проповедь, а эмоционально воздействовать на человека. Эмоциями и страстями прорываться сквозь стену равноду-

пия. И когда я делаю героем пьесы Малыша, который мыслит и действует отнюдь не по-детски, то делаю это вполне сознательно. И вовсе не для «оригинальности», но для действительности. Сегодняшний зритель не поверит в фонвизинского Правдина в современной пьесе. Но когда страшная история вдруг глаголет устами младенца — это действует. «Смотрите, — взывает в «Затюканном апостоле» Малыш, — смотрите, что вы, взрослые, сделали с миром! Мне, Малышу, и то понятны абсурд и ложь, в которых мы живем. Неужели же вы этого не понимаете?!»

Итак, наша задача — действовать эмоционально.

Во-вторых, пусть и это наивно, но я — оптимист. Я верю, что проблема разоружения будет решена. Но опять-таки не когда все «узнают», а когда все осознают. Человечество не раз решало глобальные проблемы. С трудом, не сразу, но — решало. При феодализме было, видимо, большой наивностью писать утопии о государствах без короля, о народной власти...

Честно говоря, я не знаю, куда мне деваться от наивности. Вот я и вкладываю ее в героев своих комедий. Пусть, думаю, не я, а они ведут антивоенную пропаганду, посмотрим, что получится. Таков Старик в «Святой простоте», продолжатель и одновременно антипод Малыша. Если Малыш — суперсовременное дитя, папичкашное до предела мудростью великих, то Старик-то — святая простота. Пастух — человек вечной, бессмертной, древнейшей профессии, кормилец человечества, он не приобщался к философии, науке, высотам мировой культуры. Но цивилизация добралась до него и дала ему транзистор. Он слушает радио, и его природной, народной правдивости хватает вполне, чтобы понять, в чем дело и где корень зла.

Я считаю «Святую простоту» целенаправленной антивоенной вещью. В наивном восприятии пастуха вскрывается вся безнравственность самой идеи войны и ее причины.

Кое-кому Старик показался мелочным и вздорным: ишь, какой шум поднял из-за семнадцати копеек. Но Старик руководствуется не величиной суммы, а народной мудростью. У нас она гласит: стянувший иголку уворует и коня. Старик знает: стоит только начать. Стоит только захотеть жить за чужой счет — и все погибло. Для Старика эскалация потребительства и жадности равносильна эскалации войны. Естественно, что малейший признак паразитизма в родном сыне — для него трагедия. Его правдивость бес-

компромисса, это нравственность человека коммунистического будущего, нового человека.

В Нью-Йорке был у меня довольно острый спор. «Новый человек, восприятие нового человека — все это пустая демагогия. Какая может быть разница между вашим человеком и нашим?» — говорил мой собеседник. «Нет, говорю, мистер, вот у вас купить свитерок за 10 долларов и перепродать его за 40 долларов считается похвальным, уважатель — проявлена деловитость. У вас спекулянт — уважаемый бизнесмен, он своей деятельностью гордится. А для нас спекуляция — преступление, то же, что воровство. И наш человек этого стыдится. Деньги — ведь это же чей-то труд, получать их даром у нас позорно, а у вас — почетно. Вот и подумайте, мистер, чья нравственность выше». Задача писателя — стараться восславить истинные ценности бытия, духовные ценности и клеймить безнравственность стяжателя и мещанина. Это и есть борьба против войны. Ибо военно-промышленный комплекс не что иное, как раздутое до глобальных размеров мещанство.

Итак, долг писателя — бороться против войны, создавать в обществе нравственную атмосферу неприятия, осуждения всего, что связано с грабительской идеологией милитаристов.

Кроме общепонятных гуманистических мотивов отрицания несправедливых войн у меня есть и личные мотивы, так дорого стоившие мне в молодости. Тогда мне шел двадцать первый год.

...30 декабря 1941 года младший политрук Макаенок участвовал в высадке знаменитого Крымского десанта. В Феодосии. Десанта, судьба которого началась удачно, а кончилось жутко трагически. Высадка прошла не без того, но успешно, особенно на фоне тогдашних тяжелейших потерь, и последовал приказ народного комиссара обороны, где нас хвалили примерно так: «Поздравляю войска Закавказского фронта, которые осуществили высадку десанта, доселе беспримерного в мировой военной истории...»

А через четыре с лишним месяца тяжелых боев, к середине мая, остатки героического десанта уходили в мрачные Аджимушкайские каменоломни. Но это было позже, а 10 апреля, ведя роту в атаку, я был ранен в ноги осколками мины из немецкого миномета. Огонь немцев был густым, я переполз к ближайшей воронке, свято веря в солдатскую примету: второй раз в ту же воронку снаряд не попадает. Примета верная, да воронка, на беду, оказалась

мелкая. Спрятал я туда только голову да пузо, сочтя эти детали, так сказать, более драгоценными. Успел только глянуть на ноги и понял, что дела с ними неважные. Попытался меня боец перевязать, да слишком велик риск для него — он был совсем открыт, — и я его прогнал в ближайшую воронку. И вовремя. Шагах в четырех разорвалась еще мина. Швырнуло меня волной здорово, а что еще хуже — опять ногам досталось. Глянул на них на этот раз — совсем беда: одна стопа посечена, а другая и вовсе изрешечена, кровь хлещет струей.

Ну, думаю, теперь отлеживаться нельзя — кровью истеку, погибну. Сесть перевязаться — нельзя: трапшей немецкие рядом, вмиг шлепнут. Пополз к своим. Метров пятьдесят до НП не дополз и потерял сознание.

Истек бы кровью, да спасла гимнастерка. Накапуне выдавали нам одежду, а я к раздаче опоздал, и в итоге досталась мне замечательная сукошная комсоставская гимнастерка, да не моего размера — великовата. Напялил ее поверх телогрейки. Мне и в голову не приходило, что этой гимнастеркой я демаскируюсь, так сказать, вызываю огонь на себя. Но она меня не погубила, а спасла. На мое счастье, из НП вышел за малым делом офицер штабной и меня по гимнастерке-то и узнал. Вернулся на НП и говорит: «Там чего-то Макаенок лежит, он что, в атаку не пошел?» — «Не может того быть». Ну, послали они разузнать — кто лежит. Подобрали. И тут же, в траншее, полковой врач осмотрел раны. Кто-то полкой шинели загоразивал от меня мои же собственные ноги. Ну? Не нахал? У меня такое любопытство, а он загоразивает. Я, конечно, шумнул: «Убери ты чертову шинель, я видеть должен, что там!» Ну, кое-как перевязали, швырнули в пузо укол против столбняка и отправили в медсанбат. Из медсанбата после чистки ран от ошметков обуви, портянок и осколков меня отправили в полевой госпиталь где-то под Керчью.

Раздробленные косточки ох как запомнились: испытать такую эмоциональную нагрузку еще раз — нет, лучше умереть. Боли нестерпимые. Слово-то какое! А что оно значит, если осознать его до краев? Лучше забыть, чем помнить.

Сестричка в госпитале была сердобольная. Она тайком раза три приносила люминал. Со слезой приносила, боль успокаивала.

Однажды приходит врач Бугаенко, подает мне книжку и говорит:

— Вот тебе, сынку, лекарство. Читай и учи паизусть.
«Энцида» Котляровского.

Развернул, посмотрел.

— На украинском.

— Найкраща мова, сынку. А гумор який! Учи. Отвлес-
кать будет от боли.

И я читал. Учил.

«Теперь Эней убрався в пекло,
Прийшов зовсім на інший світ...»

И теперь помню. Иногда хвастаюсь.

Состояние, однако, было плохое, с лекарствами в десан-
те само собой — беда. Жар, поги пухнут, бронзовеют. Со-
брался копсиллум. Решили ампутировать. А по-нашему —
отрезать! Ноги! А? Шутники. И тут опять приходит ко мне
врач, хирург Алексей Данилович Бугасенко. Украинец. Век
его помнить буду. «Андрей! Резать не давай. Нету у тебя
никакой гангрены. Они-то не понимают, а я — специалист». Отрезать и залечить, конечно, легче, чем вылечить и со-
хранить.

Я ему поверил.

Приходят за мной санитары с носилками, а я отказы-
ваюсь. Позвали они врача. «Дурак, мы тебе жизнь хотим
спасти, помрешь от заражения». Я ни в какую. Он — сани-
тарам: несите! Тут я из полевой сумки под подушкой
достаю трофейный парабеллум: не суйтесь! (Оружие-то по-
ложено было сдавать, так я пистолет ТТ сдал, а трофей-
ный оставил.) Прибежал начальник особого отдела, коман-
дует: «Сдать оружие!» — «А ты мне его давал?!» Он са-
нитарам: «Разоружить!» Я им говорю: «Ребятки, кто
сунется к кровати — шлепну, как бог свят», и ему: «Ты же
их на верную смерть посылаешь. Давай сам разоружи».

А со мной морячки-десантники лежали. И, конечно, еди-
ным фронтом: кто костылем на тех, кто миской. Прогна-
ли. Чепе! Есть приносят — я не ем: вдруг чего подсыпят,
усыпят. Морячок один говорит: «На, Андрей, мое, а я твоё
съем, хай мене усыпляют».

Ночь я не спал, опасался. Молод был, неопытен. И к
утру от жара, боли, усталости и исповования наступило ка-
кое-то безразличие, апатия: а-а, все равно.

Вдруг прибегают за мной с носилками. Куда? На само-
лет, на Большую землю. Тут друзья по несчастью засом-
невались: «Андрей! Не верь! Какой самолет? Вон майор

лежит, а для политрука самолет прислали? Брешут гады!»

У меня опять парабеллум в руках — не дамся!

И тут вбегает мой Алексей Данилович: «Андрейка! Не бузи! Точно тебя на самолете отправят. Там специалисты, там вылечат. Только не бузи — через десять минут улетит, ждать не будет!»

Оказалось — невероятная случайность. Летчики забрали из немецкого тыла раненого командира партизанского отряда, полетели обратно, и у них вроде бензин кончился. Они и сели для заправки. А начальство госпитальное решило меня с ними отправить.

Ладно. Притащили меня на носилках к самолету, а тут новая беда. Прилетели немцы — и давай бомбить. Все — в укрытие, а мы с самолетиком ждем, чем дело кончится. Однако ни в него, ни в меня не попало. Улетели.

Остается добавить, что я и в том госпитале не мог от подозрительности избавиться. От маски с наркозом отказался наотрез. Спасибо, я лучше посмотрю. Вот это была пытка. Чистили, удаляли осколки, сшивали...

Я понимал потом книгу Б. Полевого «Повесть о настоящем человеке» — научиться ходить без костылей, а после и без палочки было ох как «забавно». Порою — до слез. А может быть, было б кому ухаживать, нянчить — так бы и остался на костылях.

Но ухаживать некому было, а мне страшно хотелось вернуться в строй, стать полноценным человеком на своих ногах.

Вот и считайте, сколько в этой истории «нетипичных» случайностей: и гимнастерка, и нарушение врачебной этики Алексеем Даниловичем, и парабеллум, и раненый партизанский командир, и горячее кончилось в самый нужный момент, и — что хотите.

Этот эпизод в какой-то степени иллюстрирует и некоторые вопросы творческого характера, о которых речь пойдет ниже. Спрашивают, почему я — человек воевавший — не пишу о войне, почему, кроме «Трибунала», где, кстати, тоже войны как таковой нет, не написал я ничего на военную тему.

Дело здесь не только в том, что о войне много и замечательно пишут другие — чего стоит один наш Василь Быков. И не в том, что я когда-то дал себе зарок писать только для сцены и только комедии. Здесь, как я уже сказал, причины творческие.

Писатель, драматург не должен выплескивать на бума-

гу те события, факты, чувства и страсти, которые он берет из жизни в их, так сказать, первобытном виде. Все это надо в себе переварить, переплавить, строго отобрать каждую мысль, каждую деталь. Нельзя, например, современного бюрократа в его оперении внешней вежливости и деликатности вставлять в пьесу в натуральном виде. Эдак он сойдет, пожалуй, за положительного героя, если не оципать его, не оголить его сути. Нет, надо подняться над материалом, стать выше событий, творчески их переосмыслить. А комедиограф должен суметь обязательно вместе со зрителем еще и посмеяться над подлецом, рвачом, меццанином. Надо суметь посмеяться и над хорошим человеком, когда этот добряк или пасует, или идет, по слабости, на компромисс.

А война... Война, кровь, что там лилась, гибель товарищей, трагическое начало войны, моя спаленная, поруганная Белоруссия — все это до сих пор сидит во мне таким горячим и больным комом, что никакой творческой переплавке не поддается. Я не могу, не в силах над этими событиями подняться, да, пожалуй, и не хочу. Слишком это все... ну, да ладно.

Можно только удивляться нашему народу, особенно людям моей Белоруссии: залечили раны войны, восстановили хозяйство, отстроили города, всего лишь за два года, как восстановили довоенную численность населения. А духовные раны не залечатся еще очень долго, ибо фашисты истребили каждого четвертого, и нет у нас человека, не потерявшего близких. Можно только удивляться нашему народу, который, несмотря на все ужасы войны и страшные потери, не озлобился. Представьте себе — не озлобился, а, напротив, стал душевнее и добрее.

Я вернулся в родные места, а лучше сказать, на пепелище, в январе 1944 года. Большая часть Белоруссии еще была под немцем. Люди, пережившие кошмар оккупации, поражали душевным теплом. Хата перестала быть «моей хатой». Она стала кровом и теплом для обездоленных. Исчезло «мое». Люди делились всем, абсолютно всем. Я вочию наблюдал тогда то, к чему теперь призывает со сцены Старик из «Святой простоты»: бескорыстие, доброту, духовность отношений. Вместе с тем народ стал строже. Не подозрительней или недоверчивей, а именно строже, суровей. Чего греха таить, всем известно, что нашлись предатели, подонки, а иногда и просто слабые духом, которые пошли служить врагам, оккупантам. Для большинства лю-

дей это было немыслимо, невозможно. Как?! Тот, с кем работал, пахал, косил, с кем вместе прожил жизнь, и вдруг — предатель?! Вот значит как...

Эта строгость, вошедшая в народный характер при оккупации, объясняет, в частности, коллизию «Трибунала». Возникает недоумение: почему, мол, так смертельно ожесточились жена и дети против Колобка. Зная его всю жизнь, должны вроде были бы понять, что в поступке его все не так просто. С другой стороны, Колобок, зная своих, почему не сказал им сразу, в чем дело, чего он валял дурака, да так долго.

Так рассуждают критики, забывающие, что все события «Трибунала», как и любой другой пьесы, как и любого художественного произведения, надо рассматривать с точки зрения тогдашней исторической обстановки. С пониманием ее. Тогда станет понятным поведение персонажей. Что ж из того, что домашние и сельчане знают Колобка. А других, ставших при немцах бургомистрами, старостами, полицаями, — их-то разве не знали? Разве думал кто про них до войны: вот потенциальный предатель. Нет. А простить Колобка они не могут. Пусть он — отец, а разве их сыновья и братья, врагом которых он стал, разве они им менее дороги? Предав детей, предав свой народ, Колобок стал врагом хуже фашиста.

С другой стороны, что ж из того, что Колобок знает своих. Только что рядом сожгли хату партизана. Сожгли вместе с людьми. А кто выдал? Кто, если, кроме своих, никто не знал? Разве не могут дети проболтаться, похвастаться: мой отец партизан. А ведь погибнет не только Колобок и его семья. Погубится общее святое дело. А ведь он клятву дал хранить тайну.

Прошло тридцать пять лет, и никак нельзя судить героев «Трибунала», героев других военных произведений с сегодняшних позиций. Для компромиссов, для прекраснордушных бесед и товарищеских судов тогда не было места.

И вот с освобождением в характер народный пришла та строгость, о которой я говорю.

Слабость, ненадежность перестали быть столь простительными, как раньше. Если врешь в малом — не предашь ли в большом? Если мы несем бревно, а ты только держишься, — не пойдешь ли при случае в холуй к врагу?

Эта черта народного характера есть и в моем Старике. Он не мелочен, повторяю, он — бескомпромиссен. Народ усвоил — и хорошо усвоил — нравственные уроки войны.

А война была хоть и жестоким, но честным учителем. Там было место только для истинных ценностей и не было места для прикрас и фальши. Душонка стяжателя обнажалась до самой своей сути моментально. Человек, которому было всего дороже свое добро, неизбежно шел к предательству ради спасения своего добра. Вся подлость собственника, инкурника цародом во время войны была увидена и понята. И запомнена.

Левон в «Левонихе на орбите» не потому плох, что держит корову, но потому, что корова эта застила ему свет божий, стала дороже чести, совести. Недаром эпиграфом к пьесе стоит «Это есть наш последний и решительный бой», ибо, победив врагов внешних, нам осталось победить врага внутри себя: стяжателя и мещанина.

Не знаю, стоит ли пояснять, что когда я говорю о нравственных уроках войны, о ее нравственном опыте, который влился в народный характер, то я при этом имею в виду и себя. Я вообще, говоря о народе, себя от него не отделяю. Весь народ воевал, и я воевал, как умел. Все восстанавливали разрушенное, и я восстанавливал, как мог. И в моей уцелевшей хате жили три семьи. Война — одна, работа — одна, судьба — одна. И нету здесь с моей стороны ни хвастовства, ни гордыни. Ну и что же, что три семьи в одной хате, — все тогда так жили. Это было нормально, не более того. Ведь сейчас не подумают: гордец, если человек скажет, что живет в отдельной квартире. Теперь это — нормально, не более того.

Дело, конечно же, не в хатах и квартирах. Когда я говорю о своем, общем со всем народом, нравственном опыте войны, то имею в виду еще раз вернуться к вопросу: почему я не пишу о войне.

Если воспользоваться военной терминологией, мой первый ответ (или попытка ответа) был обороной. Несил, так сказать, защитный характер. Теперь перехожу в наступление.

Почему я не пишу о войне? А я пишу о ней! Пишу постоянно. Когда мы едим яблоки или вишни, когда мы едим хлеб, то редко вспоминаем о земле. А ведь все, абсолютно все, что мы имеем, выросло на земле, выращено на ней трудом народа. Начало всему — земля.

Война застала меня в общем-то совсем зеленым, мягкой глиной, как принято говорить о еще несформированном духовно человеке. И война была такой гончар!.. Она лепила и формовала неумолимо, обжигала и закаливала

жестоко, и была, была, была снова и снова, испытывая на прочность.

А то, что я видел и пережил под конец войны и в первые послевоенные годы в родном краю, было школой не менее жестокой и суровой.

Я не был сторонним наблюдателем в войне, не был им в народном горе. Среди миллионов погибших были и мои близкие — отец, брат, сестра...

И как же могу я не писать о войне. Она и есть та земля, на которой растут все плоды моего сада. Пусть и не видно ее на яблоке или каравае хлеба.

Об этом прекрасно написал Аркадий Гайдар в «Судьбе барабанщика». Сын просит спеть солдатскую песню, и отец поет ему:

Не пылит дорога,
Не дрожат листья...
Подожди немного,
Отдохнешь и ты.

— Папа, ведь это же не солдатская песня.

— Как не солдатская? Смотри, идет отряд, бойцы устали. «Ничего, — говорит командир, — дойдем, разобьем врага, а там и отдохнем. Кто до утра, а кто и навеки». Как же не солдатская? Самая солдатская.

Это предельно точно! Для солдата, для фронтовика все — солдатское. Все мерим мы той мерой, что отковала в нас война. Дружбу, верность, честь и работу.

Что делал я на войне? — Защищал Родину. Что делал после? — Отстраивал Родину. И, сменив профессию, занятия не сменил.

Сатирик, комедиограф — самая патриотическая профессия. Все, что мешает нам жить, дышать, работать, — атакует сатира. Все, кто мешает стране расти и процветать, — враги для сатирика. И как бы я хотел, чтобы под огнем сатиры так же падали воры, чинуши и негодяи, как падал под нашим огнем тот неприятель.

Здесь у сатирика есть некоторое преимущество перед просто драматургом. Смех зрителей — признак точного попадания в цель. Если зритель вздыхает на драме, то еще неизвестно — почему. То ли сопереживает происходящему на сцене, то ли смертельно скучает. А вот если на комедии зал взрывается смехом — значит, мои друзья актеры и я добились пусть маленькой, но победы. Конечно, и здесь не без просчетов. Бывает, что смех раздается «не вовремя».

Когда — из-за моей недоработки, когда — из-за актерской погони за дешевым эффектом.

Впрочем, работа комедиографа полна трагедий. Раз уж наше дело — солдатское, то без потерь не обходится. На войне как на войне. Бывает, комедия истечет кровью на столе у редактора, и останется в ней одна розовая водичка. Бывает, ампутируют ей в издательском «медсанбате» конечность, и вот перед нами не комедия, а калека. Бывает, приходится комедии отступить со сцены под массированным огнем критики. А то и вовсе попадает, бедная, в многолетний плен исследований и анализов. Всякое бывает.

Но бывает и так, что в самый критический момент на помощь комедии придет «авиация». Окажет, так сказать, поддержку с воздуха, сверху.

В 1954 году в Рязани молодой тогда Анатолий Эфрос поставил комедию молодого тогда Макаенка «Извините, пожалуйста!».

Постановка пьесы о безобразных махинациях очковтирателей с поставками зерна была задумана как подарок областной партийной конференции. Эффект превзошел ожидания. Раздались голоса некоторых деятелей, что, мол, после этого хулиганства (имелся в виду спектакль) им хоть домой не показывайся. Группа участников конференции направила ноту протеста в Министерство культуры. Но министерство ответило им, что, видимо, все проблемы у вас, дорогие товарищи хозяйственники, благополучно решены, коли вы занялись репертуаром театра.

Конечно, трудности в послевоенном хозяйстве были огромные, и некоторые руководители пытались эти трудности не победить, а обойти. Но ведь трудности не исчезают, если их обходят, делая из эгоистических, карьеристских соображений вид, будто никаких трудностей и нет. Это так же чревато катастрофой, как оставить у себя в тылу крупную группировку противника и, не уничтожив ее в кольце окружения, бездумно маршировать вперед. За это всегда приходится потом горько расплачиваться.

А народ хотел не обходить, но побеждать послевоенную разруху. Силы и, главное, душевные силы для этой огромной работы дала народу Победа.

Трудно передать ощущение немислимого счастья, которое принесла людям Победа. Трудно выразить словами, какой мощнейший заряд оптимизма дала она народу. Все чувствовали одно: уж коли мы победили в такой войне, коли раздавили такую гадюку, то для нас буквально ничего невозможного нет. Колоссальная вера в свои силы, несмы-

хантый энтузиазм переполняли людей. Победу впрямую связывали с работой. «Немца разбили — неужто завод не подымаем!», «Европу прошли — и мост построим!» Этот оптимизм, рожденный Победой, со временем, со сменой поколений, не исчез, а, напротив, — стал традицией, вошел в характер народа. Естественно, стал не таким бурлящим, перейдя в какой-то степени из эмоциональной сферы в сферу сознания, стал твердой уверенностью народа в своих силах.

Вот и мой оптимизм оттуда же, с дней Победы.

СПРОСИ СЕБЯ САМ

Твердых планов нам, писателям, как известно, не дают. Дополнительных заданий не дают. И обязательства берем мы сами. И, как мне кажется, выполняем их неплохо. Не обходим своим вниманием ни одного, даже самого отдаленного района республики. В этой работе участвуют ведущие писатели И. Шамякин, М. Танк, П. Папченко, В. Быков, Я. Брыль, М. Лужанин и многие, многие другие. За год проведено несколько тысяч читательских конференций, творческих вечеров, выступлений перед слушателями. Но чем измерить эффективность и качество работы писателей, артистов, художников и всех наших служителей муз?

Количеством книг, романов, поэм, комедий, картин? Количеством творческих встреч и конференций? И да, и нет. Литературно-критическими статьями? Количеством спектаклей? Выполнением фипплана? Количеством выездов в село? И да, и нет!

Глубину воздействия на сознание, эмоции и память читателя и зрителя простой меркой не измеришь. В этом случае, как мне кажется, и цифры не самый убедительный аргумент. Вот тут-то в полный рост встает вопрос о том, что слишком робко и слишком медленно наша наука приходит на помощь музам. Для определения кид духовной работы нужны социологические исследования.

Кто ходит в театр? Кому адресуются спектакли? На кого рассчитана их идея? А посмотрите, как мало в театральных залах мужчин. На глаз видно, что соотношение между слабым и сильным полом два к одному. Несколько лет назад социологи-любители обнаружили, что в театральных

залах очень низок процент зрителей-рабочих. Как же так? Когда же, наконец, мы по-настоящему, по-серьезному займемся исследованиями? Когда выясним, почему так мало в зале рабочих? Где мужчины? Кто в этом повинен? Хоккей, футбол? Почему для многих сегодня главным стали спортивные зрелища, а не театр, не картинная галерея или зал филармонии?

Воспитание человека — проблема древняя и вечно новая. Кого мы хотим воспитать? Строителя первого в мире социалистического государства. Есть общеизвестная содержательная формула, определяющая человека социалистического общества: гармонически развитая личность с верным марксистско-ленинским мировоззрением, духовно богатая, физически крепкая и привлекательная нравственно.

Формированием мировоззрения занимаемся мы серьезно и много. И аппарат подключен большой, и контроль пристальный. Этим озабочены учебные заведения, комсомол, профсоюзы, лекторы, пропагандисты, народные университеты, есть программы, есть дома партийного просвещения. А иные дома оборудованы по последнему слову НТР — вокзальными справочными информаторами-автоматами. Нажал кнопку — и пошла листать машина, только указывает не номер поезда, а тему лекций из той или иной отрасли знаний. Такое повествование мне показали в одном районе. Во всех ли районах оно есть — мне неизвестно. И, честно признаться, не знаю: хорошо это или плохо? По мне — плохо, когда с живым человеком о живом деле «беседует» машина. А то, что в домах партийного просвещения выходные по субботам и воскресеньям — это уж наверняка плохо.

Говоря о воспитании нового человека, хотелось бы затронуть некоторые аспекты формирования нравственного микроклимата, моральной атмосферы, эстетических и этических условий, в которых идет этот процесс. Какие же черты и черточки хочется видеть в нашем современнике?

Каждый народ за всю историю своего развития выработал нравственные правила и категории, которые так важно внедрить в человеческие характеры с детства. Именно с детства! Я их просто перечислю: нежность, ласковость, деликатность, совесть, стыдливость, жалость, правдивость, честность, чуткость к чужой боли, готовность помочь, утешить, уважение к старости, память о предках, уважение человеческого достоинства, товарищество, дружба, понятие о чести, верность слову, любовь к труду, чув-

ство коллективизма, добросовестность, способность разделить чужую беду, поделиться радостью и т. д. Этим жив человек.

Благодаря этим качествам мои одногодки под шквальным огнем поднимались в атаку, голодные бабы и детишки в опустевших белорусских деревнях делились с партизанами последней бульбиной, последней коркой хлеба. Я убежден, человек, наделенный этими качествами, не сможет схалтурить, недобросовестно отнестись к рабочему долгу. Недаром ведь сложилось у нас понятие — рабочая честь. Цепное это понятие! От того, чем больше людей будет обладать чувством чести, в конечном итоге зависит выполнение главной заповеди пятилетки — высокая производительность труда и качество продукции.

Но эти правила, эти принципы морали всегда в постоянной вражде с другими категориями, которые мы называем безнравственными, пережитками прошлого. Еще в 1921 году в «Плане доклада на II Всероссийском съезде политпросветов» В. И. Ленин писал о том, что у нас есть три врага: коммунистическое чванство, безграмотность, взятка. Владимир Ильич предлагал четыре заповеди в борьбе с ними: не мудрствовать лукаво, не важничать коммунизмом, не прикрывать великими словами халатности, безделья, обломовщины, отсталости; ликвидировать безграмотность; бороться со взяткой; проверять всю свою работу, дабы слова не остались словами, практическими успехами хозяйственного строительства.

Всех этих врагов мы одолели, но пережитки живучи, встречаются и до сих пор. Комчванство — разве оно не гнездится в приписках? Безграмотность мы ликвидировали и в образовании народа премного преуспели. Однако еще часто можно встретить духовного невежду, чванливого и тупого. Живуче еще и взяточничество в разных проявлениях, и особенно под именем «блат» и в понятии «достать».

Эгоизм — основа всех пороков. Он рождает стяжательство, мещанскую обособленность, когда мир ограничен пределами своего порога, бездуховность, скупость, зависть, паразитизм, корыстолюбие, карьеризм, мстительность, неблагодарность, лживость, словоблудие, цинизм, невежество, подхалимство, безропотность там, где нужно протестовать, черствость, неискренность, приспособленчество, желание мазнуть дегтем ворота соседа, оклеветать.

Вот где материал для раздумья, осмысления, исследования. На моем письменном столе постоянно лежит список

этих пороков, и покуда я жив, буду с ними драться, на то я и сатирик. Да, тут всем дела невпроворот, для писателей всех жанров. Для искусства одна из самых боевых задач — отражение успехов социалистического образа жизни, утверждение коммунистических принципов морали, создание микроклимата, атмосферы неприятия, осуждения, осмеяния безнравственных поступков, фактов, явлений в нашей жизни, как противоречащих задачам и целям коммунистического строительства. Выработать в нашем человеке способность самоконтроля, самоисповеди — архиважная цель. И призыв Льва Толстого к самоусовершенствованию в наших советских социальных условиях не потерял, по-моему, смысла.

Литература, подлинное искусство способны и должны вызывать стремление человека к нравственному самоконтролю, самоисповеди. Если бы каждый из нас каждодневно, отходя ко сну, спрашивал себя сам: что ты сделал сегодня? Чужое просо вытоптал? Обидел кого? Обругал? Уволил с работы? Наказал? Кого? За что? Справедливо ли? Вспомнить об этом не стыдно ли будет тебе? Перед собой, перед сыновьями, перед внуками? Отходя ко сну, спроси себя сам: что ты сделал сегодня? Дерево посадил? Просо посеял? Обласкал кого? На должность поставил? Власть над людьми вручил? Кому? Достойному ли? Чем это обернется для тебя, для людей завтра, через год и через 20 лет? Подводя итоги делам твоим, каяться не будешь? Вспомнить об этом не стыдно ли будет тебе перед собой, перед сыновьями и перед внуками? Так говорит один из героев моей новой пьесы. Так думаю я.

Взбудоражить чувства, возбудить разум, привести к осознанию высокого благородного долга перед человеком, перед обществом — в этом пафос творчества художника. Эту работу никто за нас не сделает.

Это наш долг.

АЧЫШЧАЛЫНЫ СМЕХ

Інтэрав'ю БелТА

— Андрэй Ягоравіч, здаецца, зусім нядаўна вас называлі маладым драматургам. А цяпер вось, быццам бы перыкметна, падкраўся і юбілей.

— Я перакапаны праціўнік усялякіх юбілеяў. Для мяне свята — гэта закончаная работа.

— Напэўна, да дня нараджэння вы ўсё ж зрабілі сабе падарунак?

— Хацелася. Але, на жаль, не паспеў завяршыць п'есу. Яшчэ нямнога, і яна будзе аддадзена на суд чытачоў, а потым і глядачоў. Гэта сатырычная рэч, але накуль не пастаўлена апошняя кропка, не будзем аб ёй гаварыць.

— Ці лёгка быць сатырыкам?

— Ёсць падзвычай асцярожныя людзі, якія лічаць: сатыра — зброя двухбаковаострая: можа і сваіх параніць. Мне шчыра шкада іх. Калі мы смяёмся з прагнасці, хцівасці, фанабэрыі, з іншых заган, — гэта нармальна, гэта неабходна. А калі ад сатыры пазяхаеш, яна сумная і для сяго-таго зручная, значыць, штосьці не ў парадку.

Для пісьменніка-камедыёграфа важны вынік: калі п'еса ўспрымаецца тымі, каму адрасавана, ён атрымлівае перамогу. Мне «шанцавала»: не было выпадку, каб п'еса не ўбачыла сцэны. Я заўсёды знаходзіў падтрымку ў камуністаў, у партыйных арганізацыях. Яны разумелі, дзеля чаго заганы збіраюцца оптам і разам асмейваюцца...

Работа сатырыка заўсёды мае грамадскае значэнне. Смех лечыць, папярэджвае зло. Можна за ганебны ўчылак пакараць чалавека, аб'явіць вымову, зняць з пасады. А вось дапамагчы кожнаму заглянуць у сваю духоўную «гаспадарку», самому абсмяяць загану, прадухіліць іх здольна толькі сатыра. Нішто так ачышчальна не дзейнічае, як смех, гумар, калі яны накіраваны на карысць грамадства, усталёўваюць чалавечую годнасць.

Я напісаў не так ужо шмат — дзесятак п'ес. Яны жывуць — значыць, патрэбны людзям.

— Як пачалася ваша работа ў драматургіі?

— Да арміі быў загадчыкам хаты-чытальні на роднай Гомельшчыне, у Журавіцкім раёне, а пасля вайны сакратаром гаркома камсамола ў Гродна. Трэба было арганізоўваць масавую работу ў клубах, а з чым выйдзеш да глядачоў, калі няма аднаактовых п'ес, ды і сцэны самой таксама? Вырасыў напісаць п'есу. Паставілі, а потым рабяты ўгаварылі паслаць яе ў Мінск на конкурс. Нечакапа для сябе атрымаў другую прэмію. П'еса называлася «Добра, калі добра канчаецца».

У час вайны вёў дзённік, у які запісваў усё смешнае, што бачыў і чуў, доказы сяброў. Гэта прывычка захавалася і да цяперашняга часу.

Друг мой — трыццацітысячнік Уладзімір Афанасьевіч Сценчанка стаў старшынёй у Лунінецкім раёне, Героём Сацыялістычнай Працы. Я часта ездзіў у яго гаспадарку, удзельнічаў у планёрках, нарадах, пасяджэннях праўлення. Ёмістыя дэталі, вобразы людзей, якія ўвайшлі ў і'ёсу «Таблетку пад язык», узяты адтуль. Калі глядзелі спектакль камгаспікі, многія называлі сябе, сваіх знаёмых, сяброў. Гэта п'еса недарма мае падзагаловак — «Камедыіны рэпартаж».

— Нямала камедыійных рэпартажаў і фельетонаў напісана вамі ў час работы ў часопісе «Вожык»...

— Гэта была вялікая школа, дзе адточвалася піро. Я вывучыў геаграфію рэспублікі, яе «глыбішкі» ў шматлікіх камандзіроўках. Але самы галоўны універсітэт, які праішоў — партыйная і камсамольская работа. На бюро райкомаў, сходах, дзе абмяркоўваліся бягучыя справы, выходзілі людзі, я адчуў, як кажуць, пупом перыметры мяя партыйныя адносіны да педыхонаў. Сатыра, гумар — гэта актыўная жыццёвая пазіцыя. На мой погляд, самае страшнае ў чалавеку — падхалімаж. Прынцып «што загадаецца?» — агідны, таму беспрынцыповы. Адсюль і ашукацтва, і прыстасавальніцтва, і ў рэшце рэшт падман. Адсюль і тварцы мноства папер, дутых малочных рэк. Іх неабходна судзіць усепародным трыбуналам.

— Дарэчы, ваша п'еса «Трыбунал» абышла ўсе тэатры краіны...

— Цікава з ёй атрымалася. Часта лавіў сябе на думцы, што не змог нічога напісаць аб вайне. Я франтавік, быў цяжка паранены, бацьку забілі фашысты, брат і сястра змагаліся ў партызанах. Адчуваў сябе даўжніком. Але як пісаць аб тым суровым і трагічным часе мне, сатырыку? І вось у сваім дзёніку прачытаў гісторыю, якую пачуў ад таварышаў, калі вучыўся ў мінскай ВПШ. У гады вайны партызаны ўгаварылі аднаго селяніна «добраахвотна» стаць старастам у акупантаў, каб лягчэй было паведамляць звесткі аб праціўніку. Праз два дні ён увесь у сніпках прыбег у атрад і сказаў: што хочаце рабіце, але больш не найду дадому. Даведаўшыся аб рашэнні галавы сям'і стаць здраднікам, дзеці і жонка судзілі яго сямейным трыбуналам і збілі. Гэта гісторыя і лягла ў аснову камедыі.

— Вашы п'есы па духу ў многім блізкія сатыры Кандрата Крапівы, як бы працягваюць яе...

— Гэта правільна. Я лічу Кандрата Кандратавіча сваім настаўнікам, у многім бяру прыклад з яго, вучуся воб-

разнасці роднай мовы, уменню бачыць праблему з усіх бакоў. Лічу, што мне нашанцавала і на дружбу з выдатнымі акцёрамі тэатра імя Янкі Купалы. Героі маіх камедый ажывалі ў выкананні такіх вядомых майстроў нацыянальнай сцэны, як народныя артысты СССР Г. П. Глебаў, Б. В. Платонаў, В. І. Дзядзюшка, Л. І. Ржэцкая. Леншай Лявоніхі, чым Г. К. Макарава, я наогул не бачыў.

— Апрача той п'есы, аб якой мы гаварылі спачатку, што яшчэ ў вас у партфелі?

— Пакуль што — нічога, а вось у жыцці — многае. Толькі б паспець!

ШЧАСЛІВЫ ДАР

Ах, як шпарка ляціць час, як хутка бягуць лета за лета, год за годам! І, як правільна, мы не заўважаем гэтага, а дакладней, заўважаем са спазненнем, бо імкліваець часу засланяецца ці напружанай працай, творчымі і не творчымі клопатамі, ці патрэбнымі і непатрэбнымі пасяджэннямі, гаварыльнай або жыццёўскай мітуснёй і «тамленнем духу».

І раптам, як гром з яснага неба, неўспадзеўкі шусне юбілей. І тады толькі ачомаецца чалавек, схамянецца — бацюхны! Стукнула 60!

І самому не верыцца: бо пакуль што нібыта не адчуваў грузу гадоў. Праўда, ляшчэвей хада стала, ды сон трывожней і з надакучлівымі паўзамі.

І вось табе — на!

А ці даўно тое было? Вярталіся з Мінска ў Гомель у скрыпучым халодным вагоне, і Іван Шамякін усю поч расказваў сюжэт свайго першага рамана «Глыбокая плынь». Расказваў страпа, узрушана, горача, азартна і так праўдзіва і надрабязна, быццам то не вымысел, а жывая праўда. І слухаць яго было цікава.

Так свежа ўсё ўспамінаецца, нібы гэта было, а мінула ўжо трыццаць чатыры гады. З тае пачы і пачынаецца шчырая павага мая да яго светлага розуму, не па гадах на той час мудрасці, да яго даверлівасці і раскрытасці душы.

У хуткім часе раман «Глыбокая плынь» паявіўся на старонках часопіса «Полымя». Яго чыталі ахвотна і з ці-

кавасцю. Востры сюжэт, сардэчны расказ аб драматычных падзеях вайны, цяжкі лёс людзей на акупіраванай тэрыторыі Беларусі, яркія характары палюбіліся шырокаму колу чытачоў. Першы раман прынёс Шамякіну добрую славу ў народзе, і як заслужаная высокая ацэнка гэтага твора было прысуджэнне яму Дзяржаўнай прэміі СССР.

Шамякіп стаў частым госцем у чытальных, клубах, студэнцкіх аўдыторыях, у бібліятэках. Ён ахвотна ездзіў на чытацкія капферэпцыі, на сустрэчы з чытачамі. Такая ўвага да яго творчасці акрыляла маладога аўтара. Ён не ўніваўся славаю, а браўся за працу з большым імпэтам, нісаў лёгка, хутка і многа. З першых крокаў ён стаў прызнаным майстрам сюжэта. Яго героі ўспрымаліся як жывыя рэальныя людзі. Часта аўтару прысылалі пісьмы з пытаннем: «А дзе жыве цяпер ваша гераіня Саша?» Праўдзінасць сюжэта, рэальнасць вобразаў, глыбокі псіхалагізм, аўтарская шчырасць складалі аснову творчай манеры пісьменніка.

Шамякіну не трэба было далёка хадзіць у пошуках «матэрыялу» для сваіх раманаў і аповесцей. Ён браў поўнай жменяй з жыцця, якое яго акружала. Яго героі жылі поруч з ім, ён удзельнічаў з імі ў вайне, прайшоў з імі з далёкай поўначы цераз Карэлію, Прыбалтыку, Беларусь, Польшчу да самай Германіі. Нягледзячы на маладосць, ён набыў багаты жыццёвы вопыт, зведаў радасць і боль, холад і голад, нястачу першых насяваенных год. І таму ў яго шчырых, праўдзівых і сумленных творах мы пазнавалі сваё рэальнае жыццё, людзі, апісаныя ім, былі вельмі знаёмыя нам.

Паяўляліся новыя раманы, новыя аповесці. І з кожным новым творам расло майстэрства пісьменніка, ён усё глыбей араў сваю ніву, багацейшым становіўся яго творчы пабытак.

«Трывожнае пчасце»... Як дакладна названа кніга, што аб'яднала пяць аповесцей! Светлыя, добрыя людзі з іх радасцямі і драматызмам жыцця насяляюць гэтыя аповесці. І сярод іх мы лёгка пазнаём аўтарскі лёс, яго жыццёвыя нільх у тыя трывожныя гады вайны і першыя насяваенныя цяжкія часы.

Ці даўно гэта было?

А ўжо на наліцах пісець тоўстых тамоў — салідны Збор твораў. І там яшчэ не ўсё. А пад вокладкамі гэтых тамоў апісаны сотні, не, напэўна, больш чым тысяча яркіх самабытных характараў цікавых людзей — пашых сучаснікаў.

Добрых і ласкавых, чэсных і справядлівых, гераічных і сціпных, мяккіх і спагадлівых, працавітых і руслівых, антымістаў і энтузіястаў з розных пластоў нашага грамадства. І ўсе яны дзейныя — змагаюцца, уступаюць у канфлікты з беспрынцыпнымі людзьмі і ліхадзеямі, з эгаістамі і ханжамі, з паразітамі і адшчаненцамі, з тупымі бюракратамі і абмежаванымі мяшчынамі, для якіх — мяжа іх інтарэсаў, іх сусвету — нават не ўласная сарочка, а ўласная скура.

Канфлікты ў гэтых творах сацыяльна значныя, глыбокія, калізіі вострыя, цікавыя, сюжэты закручаныя, і таму творы Шамякіна чытаюцца лёгка, цікава і вельмі хутка без асаблівай рэкламы знаходзяць шырокага масавага чытача. Кожны раман ці аповесць Івана Шамякіна — гэта новае, свежае слова аб нашай рэчаіснасці, аб нашых праблемах, аб нашых людзях, гэта раскрыццё маральных глыбінь чалавечых душ, гэта і яго споведзь аб сваіх ідэалах, сваіх надзеях, сваіх радасцях і сваіх болях. Вядома, што кожны аўтар, яго сутнасць, яго характар заўсёды прасвечваецца між радкоў яго твораў. Дабрыня, гуманізм, чалавечая душэўная цеплыня, мяккасць, спагадлівасць — гэтыя якасці не проста даніца літаратуры, гэта не прынада для чытача, а цудоўныя існыя рысы, графі характараў самага Івана Пятровіча.

Словамі можна замаскіраваць і свой светапогляд, і свае думкі, і свае ідэалы. А характар вывяраецца ўчынкамі.

Аднойчы двое юнакоў — брандахлыстаў — падгледзелі, што Шамякін, прыехаўшы з дачы ў Саюз пісьменнікаў, паставіў сваю машыну на двары. Не замкнуў.

Яны ўкралі яго машыну і махнулі за горад.

Неўзабаве гаспадар выйшаў, каб некуды ехаць, — глядзь, а машыны і след прастыў. Туды-сюды — няма. Пазваніў у аўтаінспекцыю. Праз якую гадзіну адтуль наведзілі. Угоншчыкаў знайшлі. (Во аператыўнасць!) Знайшлі іх у кювеце. Машына разбіта ўшчэнт. Адзін з іх загінуў тут жа, а другі цяжка пакалечаны.

Потым ужо, глядзячы на грудзі ламачча, Іван Пятровіч толькі ўздыхаў і разводзіў рукамі:

— Ах, дурні! Ну, не дурні? А? На такой хуткасці ехаць. Я ж не гнаўся за імі. А, пу не дурні? Адзін загінуў, а другі калекам астанецца, — шчыра бедаваў Шамякін.

— Ну што вы спачуваеце ім, зладзюгам, — пехта напракпуў пісьменніка.

— У іх жа бацькі, маткі ёсць. Лёгка ім? У каго бяда
большая, у мяне ці ў іх? Падумаў-ка!

Нават справядлівая на тую хвіліну злосць не заслані-
ла, не затуманіла гуманнай сутнасці чалавека-нісьменніка.

Магчыма, каму-небудзь гэты эпізод пакажацца не ве-
льмі важным на фоне шасцідзсяцігадовага жыцця нісь-
менніка. Як каму. А мне ён заўваж у памяці.

Шамякін у жыцці — вельмі чулы і душэўна ранімы
чалавек.

Неяк Шамякіну расказалі пра адну мнагадзетную
сям'ю. Бацьку дваццаць восем гадоў. Жонцы яго каля та-
го. Ні ён, ні яна не набылі прафесіі, ні спецыяльнасці, а
дзяцей прыдбалі аж пяцёра. Ёй, канечне, не да работы:
дагледзець няцярых — клопату на вушы. А ён, гаспадар, —
лайдак. Нават сталай працы не мае. А ў нас жа ўсюды
прынцып — грошы даюць за працу.

Вядомая справа — сям'я церпіць нястачу. Калі Шамя-
кіну расказвалі гэтую гісторыю, у яго на вачах паказа-
ліся слёзы.

— А дзеці? Як жа дзеці? А?

— Аб тым і гаворка: дапамагчы трэба.

— Ну дзіва што! А ён, а бацька чаму не працуе?

— Гультай. Лайдак.

— Як гэта можна? Не думаць аб сваіх дзецях?!

Сям'і той Іван Пятровіч дапамог. І лайдаку таму да-
памог уладкавацца на працу, а дакладней — прымусіў яго
ўладкавацца, грозна паківаўшы пальцам перад носам за
няўвагу да сваіх дзяцей.

Ствараючы драматычныя калізіі для сваіх герояў ці
герань, ён, напэўна ж, турбуецца — а ці будзе шкадаваць
чытач яго герояў, калі яны апынуцца ў цяжкіх абставінах.

І гэты клопат недарэмны, бо «шкадаванне» — пачуццё
спягады становіцца катэгорыяй не толькі эмацыянальнай,
але і ідэйнай. Перадаць чытачу ўвесь акорд сваіх пачуц-
цяў, сваіх дум, сваёго разумення жыцця, чалавечай ду-
шы — значыць узбагаціць чытача духоўна. А чуласць да
чужога болю — адметная рыса характару самога Шамякі-
на і тых людзей, што насяляюць яго творы. Асабліва гэта
відавочна ў тых раманах і аповесцях, дзе ён расказвае пра
нялёгкі лёс жанчыны ў вайне.

З якой пяшчотнасцю, ласкавасцю, далікатнасцю і чы-
стай улюбёнасцю ён піша аб падпольшчыцах, партызанках,
разведчыцах, падкрэсліваючы гэтым веліч іх подзвігаў,
высакародства рыцарскай самаахвярнасці і панамінаючы

нам аб трагічнай педасканаласці папай цывілізацыі, у рамках якой на нашай планеце церняць накуты мацеры, сёстры, жонкі, нявесты. У творчасці Шамякіна гэта — ба-лючае месца.

Мова Івана Шамякіна лёгка перакладаецца на мову тэатра і кіно. Канфліктнасць узаемаадносін персанажаў з яго раманаў і аповесцей, драматызм калізій, скульптурнасць характараў — тыя якасці, што так лёгка пераходзяць на сцэпу.

Некалі я пастойліва агітаваў Шамякіна папісаць п'есу. Ён упіраўся, але ўсё-ткі згадзіўся, і першая яго п'еса «Не верце цішыні» была пастаўлена ў тэатры юпага гледача. Гэты спектакль меў вялікі поспех у моладзі і доўга трымаўся на сцэне — вытрымаў больш чым пяцьсот паказаў. Такое рэдка здараецца нават у многавопытных «чыстых» драматургаў. Так Шамякін «заразіўся» тэатрам. Яго п'есы ставіліся і ставяцца шырока ў тэатрах нашай краіны. Лепшыя калектывы Украіны — акадэмічныя тэатры імя І. Франка ў Кіеве і імя М. Занькавецкай у Льво-ве — паказалі спектаклі высокай мастацкай дасканаласці па п'есах «І змоўклі птушкі», «Экзамен на восень».

Многія раманы і аповесці экранізаваны для кіно і тэлебачання. Пospех шматсерыйнага тэлефільма «Атланты і карыятыды» абумоўлены перш за ўсё мастацкімі вартасцямі аднайменнага рамана Івана Шамякіна.

Высокі інтэлектуальны ўзровень персанажаў, грамадзянскі зарад, сацыяльная важкасць канфліктаў да душы прыйшлася лепшым акцёрам Масквы і Мінска, якія так цудоўна данеслі да гледача баявы пафас герояў рамана. Іх спрэчкі і канфлікты выйшлі за рамкі прафесійных інтарэсаў і набылі абагульнены і сацыяльна значны характар. Вось чаму гэты тэлефільм прынёс Шамякіну шчырую ўдзячнасць савецкіх людзей, пісьмы якіх прыходзяць пісьменніку з далёкіх і блізкіх гарадоў нашай неабсяжнай краіны.

З любоўю і тонкім веданнем жаночай душы піша Шамякін пра гэтае прыгожае і дарагое нам племя і ў наш мірны час. Колькі вобразаў абаяльных, добрых, ласкавых, разумных жанчын жывапісна маляваў ён у сваіх раманах, аповесцях і п'есах. Чытачы неаднойчы пісалі яму цёнлыя пісьмы з надзякаю за ўвагу. Але аднойчы быў і такі казус. Пасля публікацыі аповесці «Ах, Міхаліна, Міхаліна», дзе апавядаецца пра каханне і расчараванне замужняй жанчыны-настаўніцы, на адрас рэдакцыі прый-

шло пісьмо ад настаўніка з Нікалаеўскай вобласці, з Украіны. У пісьме карэспандэнт напракпуў пісьменніка за гэты твор і паведаміў, што ён хавае часопіс з аповесцю, каб, крый бог, яе не прачытала жонка, каб, прачытаўшы, не разбэсцілася, маўляў, сам паеду на сесію завочнікаў у Ленінград, а яна астанеца адна, будуць сурьяльныя ўмовы.

Не насылаць жа было Івана Пятровіча каравуліць жонку таго недарэкі!

Неспакойшы, дапытлівы, прэгны да павізны, ахвочы да знаёмства з людзьмі, Шамякін любіць ездзіць па гарадах, вёсках рэспублікі. Зайздросная памяць на імёны, на абставіны, у якіх ён сустракаўся з тым ці іншым чалавекам, шчырая зацікаўленасць яго лёсам, лёгкасць, з якой ён знаёміцца, зыходзіцца з людзьмі, вызначыла і шырыню дыяпазону яго творчасці. Сярод персанажаў у яго кнігах мы сустракаем калгасных механізатараў і аграномаў, брыгадзіраў і старшынь, архітэктараў і партыйных работнікаў, настаўнікаў і ўрачоў, вайскоўцаў і мірных пастухоў. Мазаіка яго вобразаў уяўляе сабой даволі поўную карціну жыцця свайго народа за вялікі перыяд часу: Вялікая Кастрычніцкая рэвалюцыя, грамадзянская вайна, калектывізацыя, Вялікая Айчынная вайна, гады аднаўлення разбуранай гаспадаркі і наш час.

Галоўныя вехі гісторыі нашага народа знайшлі маляўнічае, вобразнае адлюстраванне ў творчасці народнага пісьменніка.

Папулярнасць яго твораў падзвычай вялікая. Агульны тыраж яго кніг перавышае 15 мільёнаў экзemplяраў. Можна з упэўненасцю сказаць, што яго ведае кожная сям'я на Беларусі — і малыя, і старыя. Ганаровае званне народнага пісьменніка ён носіць на праву і часна апраўдвае яго.

Многа гадоў Іван Пятровіч выношваў ідэю — раскрыць адну з цікавейшых старонак нашай савецкай гісторыі. Доўга прымерваўся, вывараў сябе — а ці хоціць сілы, таленту, вопыту спасцігнуць гэту тэму, зразумець, усвядоміць усю глыбіню яе. Перш чым узяцца за пяро, вывучаў гістарычныя архівы і думаў, думаў, думаў...

Ленін... Глыбіня розуму і энергіі. Яго феноменальная працавітасць, здольнасць дакладнейшым чынам аналізаваць абстаноўку і хутка арыентавацца ў ёй, рабіць правільны прагноз, віртуозна валодаць налітычнай сітуацыяй, бліскуча карыстацца эканамічнымі, вяснымі ведамі, улічваць класавыя інтарэсы і інстынкты, псіхалогію мас і адзіночак. Ленін — непаўторная з'ява! Дзівосны чала-

век! Ну пэўна ж, каб узяцца за пяро, трэба ведаць — і не тое-сёе, а многае. І Шамякін сочыць за кожным днём правадыра на біяграфічнай хроніцы, вывучае — якімі праблемамі займаўся Ільіч, чытае і перачытвае яго мудрыя артыкулы, выступленні, даклады. Цікавіцца ўспамінамі пра Уладзіміра Ільіча Лепіна яго сучаснікаў. І Шамякін выбраў самы драматычны, самы трудны момант у жыцці Леціна — кароткі, але вельмі адказны перыяд перагавораў у Брэсце з немцамі аб міры.

І Шамякін адолеў гэтую адказную тэму. Рамаан напісан. Чэсць і хвала пісьменніку за мужнасць, за адвагу, за цяжкі, але высакародны труд. Вобраз Ільіча створаны з любоўю і глыбокім разуменнем спраў, ідэалаў правадыра.

Калі спытаць — якая ж асноўная чалавечая вартасць у Івана Пятровіча, то, безумоўна, трэба сказаць — працавітасць. Многія пісьменнікі зайздросцяць яму, зайздросцяць гэтаму і здзіўляюцца — дзе ён называе часу? Піша ён багата. Ён і празаік, і публіцыст, і драматург — піша для тэатра, кіно і тэлебачання. Як кажуць, і шавец, і жнец, і на дудзе ігрэц.

Яго творчасць высока адзначана і ўрадавымі ўзнагародамі, і дзяржаўнымі прэміямі. Піша многа і добра. А ў яго ж, апроч літаратуры, многа клопатаў.

Дзяржаўныя справы. Як Старшыня Вярхоўнага Савета рэспублікі ён часта сустракае замежныя парламенцкія дэлегацыі. Удзельнічае ў перагаворах і на прыёмах. Сустракаецца са сваімі выбаршчыкамі. А дваццаць шэсць гадоў дзяжурыць каля руля нашай пісьменніцкай брыганціны?! Тым больш што каманда на гэтай брыганціне шустрая, дасціпная, на выдумку здатная і вельмі патрабавальная на ўвагу і чуласць. І трэба прызнаць — пісьменнік на яго не ў крыўдзе. (Доказ таму — пры тайным галасаванні ў яго вельмі мала мінусаў. Там, дзе густа народу, бывае, што каму і на мазоль наступіш. Бывае.)

А колькі чытацкіх канферэнцый, сустрэч з настаўнікамі і навучэнцамі. Да дзяцей у яго асаблівая слабасць. У сэнсе — любоў. У яго сваіх чацвёра — тры дачкі і сын. І ўжо — дзед. Упукі пайшлі.

Найвялікшая ўцеха ў дзеда — самая маленькая чатырохгадовая ўнучка — Маша. Такое шустрае, непаседлівае стварэнне, з чорцікам у вочках, такое хітрушчае, гаварлівае, надзіва дасціпнае і назіральнае. Знаёміцца і з дзецьмі, і з дарослымі ўміг. За словам у кішэнь не лезе. Адкуль толькі ў яе бярэцца. І дзеда любіць надзвычай, а бабу Ма-

шу — не менш. Дзед малады, рухавы, смяшлівы. Да свайго «дзядоўства» яшчэ не вельмі прывык, насміхаецца, нібы нехта жартам назваў яго дзедам і жарт гэты прыйшоўся яму да смаку. А гарэза пастаянна дакучае дзеду сваёй дапытлівасцю — «а чаму?». І дзед не толькі не злуецца, а быццам бы і рады таму, што яго адрываюць ад стоса папер на пісьмовым сталі, да якога ён сам добраахвотна прыкаваў сябе, як некалі прыкоўвалі рабоў на галерах.

Нават за гэта, за перашкоду-перашынак ён любіць ушучку.

Так у справе, у бурлівым жыцці і між радкоў яго твораў праяўляецца духоўны партрэт пісьменніка — жыццялюб, добрага, са светлай душой, ласкавага, мяккага і шчырага чалавека, чулага да чужоі радасці і чужога болю, гатовага не толькі наслачуваць, але і дапамагчы чалавеку ў бядзе. А гэта ўжо шчаслівы дар.

Ён верыць, што і яго ўсе мы любім, шануем і паважаем. Ён ведае гэта і таму шчаслівы. А мы шчаслівыя таму, што ён наш сучаснік, наш любімы пісьменнік.

Шчыра нажадаем яму добрага настрою, моцнага здароўя, гладкай паперы, вострага лёгкага пяра і нястомнай рукі. Сталасць ёсць, мудрасць прыйшла, вошты не называць. Працуй, Іване, на радасць сабе і нам!

ИВАНУ ШАМЯКИНУ — 60 ЛЕТ

Вся жизнь Ивана Петровича Шамякина, день за днем, год за годом, наполнена трудом, творческим горением. И так радостна весть о высоком признании его выдающихся заслуг перед народом, перед литературой: народному писателю Белоруссии присвоено почетное звание Героя Социалистического Труда.

С малолетства живя в заброшенной «лесничевке», познал он вкус к труду. В школу ходил за семь километров и в осеннюю слякоть, и в зимнюю стужу, вместе со взрослыми делил тяготы крестьянского труда. Терпеливость, настойчивость, упорство помогли ему добиться заветной цели — получить образование. Вообще жажда знаний никогда не покидала Ивана Шамякина с юных лет. И потом, когда началась война с тяжелыми фронтовыми буднями,

он проявил крестьянскую терпеливость и упорство, мужественно переносил все военные невзгоды. После войны учительствовал, сеял плоды знаний сиротам, голодной послевоенной сельской детворе.

Богатый жизненный опыт, приобретенный в молодые годы, восхищение героизмом, сердечностью, нравственной чистотой советских людей в суровых условиях войны переполнили память писателя, его душу. Появилось страстное желание поведать миру обо всем пережитом, увиденном.

Горячее, чуткое сердце, истинно народный талант сделали его произведение достойным большой литературы, и вот, к удовольствию и радости читателей, появляются один за другим романы «Глубокое течение» — широкая эпическая картина героической жизни народа во время оккупации, «В добрый час» — о проблемах восстановления сельского хозяйства после военной разрухи, горьких, невосполнимых потерь, пять повестей, объединенных судьбой одного героя, очень схожей с судьбой самого автора в книге «Тревожное счастье». Широкий диапазон художественных исследований народной жизни в его новых романах «Атланты и карнатиды» — об архитекторах, партийных и советских руководителях, о художниках и строителях; «Возьму твою боль» — о сельских механизаторах, о людях с героическим прошлым. И, наконец, последний роман «Спасение» — о Брестском мире, о Ленине, о трудном, драматическом моменте борьбы партии и Советского государства за спасение революции и социалистических завоеваний российского пролетариата.

Широкую, красочную панораму жизни во времени и пространстве охватывают романы, повести, пьесы и сценарии И. П. Шамякина. Доскональны и достоверны познания, которыми он делится с читателем. Его книги захватывают неостывающим интересом писателя к заветным глубинам сознания и психологии героев, обращенностью к ярким человеческим характерам и важнейшим проблемам народного бытия. Поистине его многогранное творчество кровными узами связано с делами и заботами наших современников.

В праздничный для писателя день пожелаем ему счастья и еще многих лет светлого, радостного труда.

НАШ СУМЕСНЫ КЛОПАТ

Выяўленне духоўнай сутнасці савецкага чалавека, яркіх характараў нашых сучаснікаў — галоўны клопат драматурга і тэатра, мэта літаратуры ў цэлым. І гэтыя задачы ўсе мы добра ўсведамляем.

Варта зазначыць, што інтэлектуальны патэнцыял нашых аўтараў значна вырас за апошнія гады. Аб гэтым сведчыць шырокі дыяпазон аўтарскіх інтарэсаў, разнастайнасць тэм, пачынаючы з глыбокай даўніны: ад п'есы пра Кулікоўскую бітву, першадрукара Скарыну, Кастуся Каліноўскага, аб падзеях Кастрычніцкай рэвалюцыі, вострых канфліктах перыяду калектывізацыі, подзвігах парода ў Вялікай Айчыннай вайне да сённяшніх маральных сутычак за чысціню навакольнага асяроддзя чалавека ў самым шырокім сэнсе слова. У аснове ідэй нашай драматургіі ляжаць, як святыя заповедзі, класавы гуманізм, патрыятызм, інтэрнацыяналізм, павага да чалавека і яго гонару.

П'есы старэйшых драматургаў адметныя сацыяльнай значнасцю праблем і канфліктаў, майстэрствам у распрацоўцы сюжэта, кампазіцыі, яркай абмалёўкай характараў. І як выпік гэтага — выхад шмат якіх нашых п'ес на ўсеагульную сцэну.

Над п'есамі працуюць сёння як «чыстыя» драматургі, так і лепшыя прадстаўнікі прозы і паэзіі: Іван Шамякін, Васіль Быкаў, Алесь Адамовіч, Уладзімір Караткевіч і Іван Чыгрынаў, а таксама Пятрусь Макаль, Артур Вольскі і Ніл Гілевіч у аднаактовай драматургіі.

Вельмі карысны, навучальны ўзор працавітасці, добра-сумленнасці, адданасці сваім героям і свайму жанру падае наш старэйшы пасля К. Крапівы сабрат па пяры Кастусь Губарэвіч, расказваючы пра людзей, якія зрабілі вялікую справу на наваротных этапах нашай гісторыі.

Плённа працуе Алесь Петрашкевіч. З кожнай сваёй новай п'есай ён удасканалвае сваё майстэрства. Новая яго п'еса «Соль» напісана з высокім тэмпераментам, грамадзянскім напалам, яна цікавая не толькі вострай канфлікту, але і маштабнасцю.

Многа добрых слоў можна сказаць пра творчасць Міколы Матукоўскага. Ягоныя п'есы «Амністыя» і «Апошняя інстанцыя» стварылі яму трывалую рэпутацыю. Зараз ён працуе над п'есай пра Веру Харужую.

Сваю новую п'есу — забаўную, вясёлую бытавую камедыю — дашліфоўвае Апатоль Дзялендзік.

Растуць у нас і маладыя аўтары. Вельмі парадаваў сваёй новай п'есай «Начное жыццё» Георгій Марчук. Новую п'есу падрыхтаваў Аляксей Дудараў.

Хочацца сказаць яшчэ пра аднаго — не пабаяся назваць яго драматургам — Уладзіміра Іскрыка. Я чытаў дзве яго п'есы і здзіўляюся, што яны дасюль не звярнулі на сябе ўвагу спецыялістаў у рэпертуарна-рэдакцыйнай калегіі.

Таленты, як грамадскую каштоўнасць, трэба аберагаць, і пры абароне іх трэба быць сур'ёзным, наступальным, я б сказаў, нават агрэсіўным супраць тых, хто заціскае ў самым пачатку талент. Пачаткоўцам трэба дапамагаць, інакш без падтрымкі і настойлівы, упарты аўтар можа знясілець. І ўсё ж атрад драматургаў расце даволі бурна і таму, што ў пашане жанр, і таму, што Саюз пісьменнікаў разам з Міністэрствам культуры і БТА сістэматычна праводзіць семінары маладых аўтараў. Можа, некаму і памаглі тыя семінары. Відаць, і конкурсы на п'есы таксама былі пэўным стымулам. Помніцца, ці даўно на адзін семінар прыехала маладая настаўніца Каржанеўская з вельмі наіўна напісанай п'есай, але вельмі патрэбнай і цікавай па задуме. Аўтара падахвоцілі, параілі тое-сёе, і пры сур'ёзным яе намеры авалодаць сакрэтамі сцэны ёсць вышкікі — у тэатры імя Якуба Коласа пастаўлена яе новая п'еса.

І ўсё ж у нашых тэатрах склалася такое стаповішча, што нават народнага пісьменніка І. Шамякіна з цікавай новай п'есай бліжэй Бабруйска да сталіцы не падпускаюць. І не аднаго яго. Куды ўжо пачаткоўцу без імені і звання!

З драматургамі, будзем спадзявацца, справы палепшацца з прыходам на пасаду галоўнага рэдактара рэпертуарна-рэдакцыйнай калегіі Міністэрства культуры рэспублікі Уладзіміра Паўлавіча Рошчына. Будзем спадзявацца, што там усталюецца клімат больш суровы для тых, хто вельмі сляшаецца, хто практыкуецца ў скоранісе, і больш мяккі для талентаў, для тых, хто сур'ёзна і ўдумліва піша п'есы. А драматургі цяпер ведаюць, што кашу рэнтаў у іх шмат — класікі свае і замежныя, калегі з братніх рэспублік і свае, тутэйшыя, і каб выстаяць у капурэнцыі — трэба набліжацца да лепшых сучасных «сусветных стандартаў».

З праблемай драматургіі цесна звязаны і іншыя праб-

лемы — скажам, п'еса І. Шамякіна, пра якую ўжо гаварылася, ляжыць у Акадэмічным тэатры імя Янкі Купалы. П'еса аб моладзі і для моладзі. А ў тэатры тлумачаць затрымку тым, што ў калектыве няма маладых выканаўцаў. А маладых артыстаў рыхтуюць у тэатральна-мастацкім інстытуце і галоўныя рэжысёры мінскіх тэатраў. Для каго ж яны іх навучаюць, калі пасля заканчэння інстытута сваіх вучняў не хочуць браць у свой тэатр? І вось парадокс: на спектаклі ў тэатр прыходзіць моладзь, а на сцэпе ў ролі маладых дзяўчат — саракагадовыя, паважаныя дамы. А ў масавых сцэнах нават больш сталага ўзросту. Камедыя, ды і годзе!

І яшчэ адна праблема. Каму не вядома, што лёс п'есы бадай што цалкам залежыць ад тэатра — рэжысёра і акцёраў. Я маю на ўвазе не цямогленькую ад нараджэння п'есу, а паўнакроўную, ладна скроеную і добра пашытую. Мы ўсе ведаем прыклады, калі па віне тэатра «правальваліся» п'есы Астроўскага, Чэхова, Горкага — аўтараў бездакорных. А што ўжо сказаць пра нашага брата!

Рэжысёраў трэба багата, бо цяпер яны вельмі перагружаны. Рэжысёры трэба розныя — зацікаўленыя ў развіцці нацыянальнай драматургіі, а не часовыя спажыўцы. Трэба, каб яны былі дарадцамі, папличнікамі, набрацімамі ў нашым доме.

Адным словам, на нашым з'ездзе пісьменнікаў самы час падумаць, як вырашаць гэтыя праблемы, знайсці «схаваныя рэзервы», выявіць свае недахопы, а потым з новымі сіламі перайсці да справы.

ГЕРОЙ И ВРЕМЯ

Хочу пачаць с недавнего театрального впечатления. В Минск на гастроли приезжал Ленинградский академический театр имени А. С. Пушкина. В ряду других спектаклей играли пьесу А. Абдуллина «Тринадцатый председатель». О пьесе был слышан, и в театре я не новичок, всякого посмотрелся, но спектакль настолько захватил, что и по сей день все думаю о судьбе его героя. В чем дело? Да в том, что он настолько жизненный, правдивый, что не может оставить к себе равнодушным.

Поэтому если говорить, какой литературный герой мне

близок, то я ответил бы так: обыкновенный, нормальный человек. И вот тут я хочу сразу же затронуть проблемы, поднятые последним заданным вопросом, — о герое идеальном и положительном. Скажу сразу, когда начинаются рассуждения об идеальном герое, когда силится выискать его, идеального, меня это всегда настораживает — э, не туда едем. Кто он — идеальный герой? В литературе, разумеется, встречались такие. И, если вспомнить, в одной из древнейших книг человеческих действительно описаны житие и деяния идеального героя, но то не человек, а бог, вернее, сын божий. Да и того, говорят, распяли люди.

Вот потому-то я и считаю, что предмет исследования литературы просто живой человек, со всеми его достоинствами и недостатками. Приведу классический пример — Чапаев. Идеальный это герой или неидеальный? Он и вспыльчив, и не очень образован, нередко ошибается, и т. д., и т. п. И тем не менее это самый прекрасный человек. Прекрасен он своей активной жизненной позицией, беспредельной преданностью своему народу, долгу, революции.

Мы почему-то привыкли к градации — положительный и отрицательный герой, образ. А так ли это? Возьмем великих наших ученых — Маркса, Энгельса, Ленина, людей, которые создали величайшую из теорий, теорию построения социализма, коммунизма. Ведь они человечество поделили не просто на положительных и отрицательных. Они поделили человечество на классы, а внутри классов на буржуазию национальную, крупную, среднюю, мелкую, так же как и пролетариат — на рабочую аристократию, люмпен-пролетариат и т. д. Посмотрите — сколько градаций, сколько разных групп, и каждая имеет свои классовые признаки, свои интересы, свои нормы, свои устремления, формы борьбы. Какая сложность, какая глубина проникновения в политическую, социальную сущность исследуемого явления!

Если же говорить, какие черты характера героя мне наиболее близки, то скажу — древние, как мир. Каждый народ за долгую историю своего развития выработал нравственные правила и категории, которые формируют личность. Я их просто перечислю. Нежность. Ласковость. Деликатность. Совестьливость. Стыдливость. Правдивость. Честность. Чуткость к чужой беде, готовность помочь, утешить. Уважение к старости. Память о предках. Уважение человеческого достоинства. Товарищество. Дружба. Честь.

Верность слову. Любовь к труду. Чувство коллективизма. Добросовестность. Именно эти черты характера героя современной литературы я и считаю определяющими. Этим жив человек.

О действительных проблемах нашей действительности. Не сочиненных, а настоящих. Тогда это имеет смысл, тогда меня слушают в зале. Тогда интересно будет зрителям встречаться со мной, а мне с ними. Тогда зрители будут горячо обсуждать спектакль, спорить, давать советы. Люди будут размышлять, люди будут рассуждать. Принимать или отрицать мои позиции. Ведь в каждом герое, как правило, присутствует сам автор.

Художника должны прежде всего интересовать нравственные проблемы. И когда я называл черты характера, с моей точки зрения, определяющие личность, которая формирует и будет формировать духовный потенциал нашего общества, то я подразумевал, что эти черты, эти нравственные постулаты находятся в постоянном противоборстве с категориями, которые мы называем безнравственными. Еще в 1924 году в «Плане доклада на II Всероссийском съезде политпросветов» В. И. Ленин писал о том, что у нас есть три врага: коммунистическое чванство, безграмотность, взятка. Владимир Ильич предлагал четыре заповеди в борьбе с ними: не мудрствовать лукаво, не важничать коммунизмом, не прикрывать великими словами халатность, безделье, обломовщину, отсталость; ликвидировать безграмотность; бороться со взяткой; проверять, дабы слова не остались словами, всю свою работу практическими успехами хозяйственного строительства.

Многих врагов мы одолели, но некоторые пережитки уж как живучи. Комчванство — разве оно не грездится в приписках? Безграмотность мы ликвидировали, однако нередко встречаем духовного невежду, чванливого и тупого. Живуче еще и взяточничество в разных проявлениях и особенно под именем «блат» и «достать».

Эгоизм — основа всех пороков. Он рождает стяжательство, мещанскую обособленность, когда мир ограничен пределами своего порога. Бездуховность, скупость, зависть, паразитизм, корыстолюбие, карьеризм, словоблудие, лживость, цинизм, угодничество, безропотность там, где нужно протестовать, черствость, неискренность, приспособленчество, желание мазнуть дегтем ворота соседа, оклеветать. Вот где материал для осмысления, исследования. На моем письменном столе постоянно лежит список этих пороков,

и покуда жив, буду с ними драться за светлое, чистое в человеке. Если мы утвердим в каждом человеке обостренное чувство совестливости, чести, долга, тогда и решим те экономические, производственные задачи, которые поставил перед нами XXVI съезд партии. Недаром нравственные аспекты трудовой деятельности были в центре его внимания. На съезде выступали политики, экономисты, ученые, хозяйственные, государственные и партийные руководители. Они оперировали цифрами, экономическими категориями. Наши заботы не расходятся с их заботами, потому что главная задача нас, писателей, раскрывать нравственную причинность как взлетов, так и недостатков, упущений. Вот мы жалуемся на плохое качество многих товаров, говорим, что плохо еще порой строят наше жилье, и т. д. В чем дело? А в том, что люди, которые создают все это, по-разному относятся к своим обязанностям перед обществом. Большинство работают по-хозяйски, совестливо, но попадаются и такие, что в бочку меда добавляют ложку дегтя: там недовинтил, тут недокрутил, там недотянул. Приведу пример. Завидная репутация у автомобилей «Волга». А мне вот попался такой, что механик неделю сидел под машиной, исправлял чей-то брак. Почти в каждом узле что-то не было доведено до лада, везде что-нибудь надо было довинчивать, докручивать. Кто же это сделал, кто же скомпрометировал репутацию такого заслуженного, прославленного предприятия? Почему человек сделал для своих же товарищей, для своих же собратьев — колхозников, агрономов, писателей — такую незавершенную вещь? Наша задача — вскрыть нравственные корни такого явления и вызвать определенное отношение у людей к этим антиобщественным проявлениям, создать атмосферу нетерпимости вокруг них. Мы часто говорим: задача писателя — воспитывать народ. Не знаю. Я, например, не могу взять на себя такую смелость и заявить: я, мол, воспитываю народ. Да неправда это! Писатель набирается у народа мудрости, нравственного опыта, а потом эту мудрость возвращает людям, адресуя свое слово новым поколениям. Создание непримиримой нравственной атмосферы к антиобщественным проявлениям, активная поддержка лучшего в человеке и есть наша самая главная задача. Так я думаю.

Конечно же, масштаб личности определяет масштаб конфликта. Разумеется, это совсем не зависит от должности, которую занимает герой. Это зависит от социальной, гражданской содержательности человека. Часто мел-

кне люди занимают крупные должности, так же как и очень крупные личности могут занимать маленькие должности. Тому немало примеров видим мы в отечественной литературе, да и в классике. Шолоховский Иван Соколов. Начальственных должностей он отродясь не занимал, особой образованностью не блещет, но это личность, в которой нашла свое выражение целая эпоха, огромный пласт нашей жизни. Или Ромео и Джульетта? Девочка и мальчик, полюбившие друг друга вопреки законам своего общества. Но потому, что это сильные, выбивающиеся за рамки общепринятого личности, социальный конфликт трагедии достигает такой силы, что делает ее бессмертной.

Вспоминаю еще один спектакль, который мне довелось видеть в Испании в те времена, когда там правил Франко. Спектакль назывался «Сократ». Пьеса была построена на диалоге Сократа и Платона. В нем не было ни одного вымышленного слова. Все — цитаты из великих философов. И масштаб конфликта спектакля определялся масштабом личностей великих людей прошлого. В этом идейном конфликте яростно сшибались Сократ и Платон. Спектакль с таким темпераментом, с такой страстью исполнялся актерами, что звучал совершенно современно. Вот так древние послужили нашему дню, их мысли стали оружием, и мощным оружием политической борьбы за обновление испанского общества. На театральные подмостки должны выходить люди страстные, люди яростные. Как герои пьесы, так и актеры, которые должны их воплотить.

К сожалению, в нашей литературной практике в пьесы, повести, рассказы да и в объемистые романы мы порой приводим людей мелких, неинтересных, безликих, опускаемся до бытовизма, до правденки, которая тщится выдать себя за Правду. Не потому ли жалуемся, что, мол, блекнет мастерство актера. А на чем ему расти?

Завершая разговор, мне хотелось бы сказать, что главное дело творческого работника — творить, а не теоретизировать по поводу творчества. Слава богу, не поубавилось тем ни для эпиков, ни для лириков, ни для сатириков. Добрый, надежный, рассчитанный на перспективу ориентир дал нам съезд партии. Надо работать засучив рукава, дабы не уподобиться герою остроумного и меткого украинского анекдота, когда один мужик у другого спрашивает: «Що це такэ философ?» А тот ему отвечает: «Философ це така людина, яка нічого не робить, тільки думає, думає, думає... І не просто думає, а приблизно...»

ПЬЕСА, СПЕКТАКЛЬ, ЗРИТЕЛЬ

XXVI съезд партии оказал огромное влияние на все наши дела. Подводятся итоги, ставятся на службу народу резервы на фабриках и заводах, в колхозах и совхозах, в бригадах и цехах. И мы, писатели, думаем над тем, как улучшить наши дела, найти скрытые резервы, определить недостатки, чтобы с новыми силами, с большим азартом перейти от слов к делу. Ведь дело-то наше серьезное, важное, ответственное, что и подчеркнул в своем докладе на съезде М. И. Брежнев. Но, очевидно, не ошибусь, если скажу, что для каждого из нас пришло время не только на людях, а и в тиши кабинета, за письменным столом не спеша подвести итоги своего личного творчества за прошедшие годы, подумать: а что новое, нужное людям хочу и могу я сказать завтра?

Преображается облик наших городов и сел, меняются пейзажи, развивается хозяйство, растет культурный уровень нашего зрителя. Мы видим, как в результате заботы партии растет чувство личной ответственности каждого советского человека за дела своей страны, чувство личной ответственности за то, что происходит на всей нашей планете. Растет дух коллективизма, вытравливается индивидуалистское «моя хата с краю». Творческая инициатива ценится выше слепого подчинения, растет вера в человека. Растет человек! Человек как личность. Идет замечательный процесс! И как результат этого процесса меняется природа драматургического конфликта. Он становится тоньше, острее, глубже, психологичнее. Драматург обязан говорить с таким зрителем правдиво, говорить о важном, а не о мелочах (ему, зрителю, на мелочи времени не хватает). Нелегкая стоит перед нами задача — создать правдивый, глубоко психологический портрет своего современника. (Куда легче было некогда выдумать схему, по которой действовали так называемые «положительные и отрицательные» персонажи.)

Не заметить этого процесса нельзя. А он, как известно, категория непостоянная, как каждое живое явление. Процесс этот не останавливается, а развивается, углубляется. Ведь недаром В. И. Ленин говорил, что перед тем, кто хочет отразить живое явление в его развитии, неизбежно встает дилемма — либо забежать вперед, либо отстать. Середины нет.

Надо признаться, что в отражении, воплощении этого

процесса, этого живого явления в развитии мы порой отстаем. Потому ли, что сами боимся забежать вперед? Но, видимо, не перевелись еще и осторожные редакторы, сдерживают того или иного писателя, остерегаясь, как бы тот не забежал вперед. И делают это не на пользу делу, по старой-старой привычке — кабы чего не случилось, а то еще и для своего собственного душевного спокойствия.

Драматургу же без собственного мнения, без собственного взгляда на жизнь никак не обойтись, потому что, если будешь заботиться о собственном покое душевном, будешь нейтральным, равнодушным, не захватишь, не взволнуешь зрителя, никакими кренделями-баранками не заманишь его на спектакль.

А если мы порой ищем золотой, спокойной серединки, то пьесы, написанные по такому принципу, и спектакли, по ним поставленные, современник не примет. Он хочет открытия, глубокого и честного анализа психологии фактов вчерашних, сегодняшних или даже завтрашних — возможных, как результат жизни сегодняшней.

Потому убежден — тематика гражданственная должна определять главное направление репертуара, и драматурги обязаны выполнять важный социальный заказ, заказ народа, заказ партии.

Белорусская литература, и драматургия в частности, всегда была сильна своей активной гражданской позицией. Яркий пример — многолетнее творчество нашего корифея Кондрата Крапивы, 85-летний юбилей которого мы недавно отмечали. Принципы старейшины наследуют коллеги по драматургическому цеху — и маститые драматурги, и молодежь.

Вспоминая «драматургический урожай» последнего десятилетия, считаю, что белорусские писатели внесли весомый вклад в общесоюзный театральный процесс. И не только в количественном отношении (как известно, в искусстве, как, впрочем, теперь и в иных сферах деятельности, это не главный показатель), но и разработкой своих тем, проблем, жанровыми и стилистическими поисками. Об этом свидетельствует широкий диапазон авторских интересов, разнообразие тем — от Куликовской битвы и Кастуса Калиновского, периода коллективизации, подвигов Отечественной войны до сегодняшних нравственных схваток за чистоту окружающей человека среды в самом широком смысле этого слова. В основе идей нашей драматургии лежат как святые заповеди классовый гуманизм, па-

триотизм, интернационализм, уважение к человеку и его достоинству. Наверное, поэтому пьесы белорусских драматургов К. Крашвы, И. Шамякина, К. Губаревича, А. Петрашкевича, Н. Матуковского, А. Делендика завоевали всеобщего зрителя.

Лично мне глубоко симпатично и близко своей обнаженной страстностью, гражданственной активностью творчество Николая Матуковского. Его «Последняя инстанция», «Амнистия», киносценарий утвердили ему прочную репутацию как в комедийном, так и в драматическом видах нашего жанра. И вот последняя работа — двухсерийный телевизионный фильм «Троянский конь» — подтвердила эту репутацию.

Активно работает Алесь Петрашкевич. Широко прозвучала его «Тревога» по театрам страны, поднимая тревогу о распространении такого зла, как алкоголизм. В преддверии съезда Алесь Петрашкевич написал новую пьесу «Соль» с таким темпераментом, страстью, гражданственным накалом, с такой остротой конфликта, что на сцене и в зале будет жарко.

Но вот пьесы драматурга, о котором я хочу рассказать, не попали, увы, в число принятых и поставленных. А когда их прочитал, признаюсь, позавидовал этому молодому человеку. Позавидовал мягкой белорусской тональности в доброжелательной обрисовке персонажей, очень живой разговорной речи. Очень умело передает он мягкую и колкую (но от добра!) пронию и юмор во взаимоотношениях людей деревни. Очень любит автор работающих, умелых и богатых на душевность и ласку земляков. Фамилия драматурга — Искрик. Пьесы называются «Разбитое окно» и «Чичирова свадьба» (сказать по правде, названия эти мне не по вкусу. Да не в названии дело. Имя можно придумать — труднее дитя родить).

Конечно, не все в этих пьесах совершенно. Они требуют значительной доработки. Но без театра, без помощи Министерства культуры, его репертуарно-редакционной коллегии, их заботливого внимания тому, кто пробует свои силы в таком трудном жанре, просто не обойтись. Хорошо бы внимательно, компетентно поработать с новичком, помочь ему в тесном контакте с театром довести пьесу, как говорят у нас в Белоруссии, до «ладу».

Вспоминаю свой дебют. Был я тогда малоопытен, и, разумеется, первая моя пьеса далека была от идеала. Но в театре имени Я. Купалы, у моих родных купаловцев, я

получил такую поддержку, такое внимание, что этого ряда мне хватило надолго, на многие годы. Мне кажется, нынче эти контакты театра и драматурга значительно ослабли.

Пример с Искриком не единичен. И здесь суровое слово я хочу обратить в адрес наших театров. Где расти нашим кадрам белорусских драматургов, как не в национальных театрах, особенно академических? К сожалению, пока не чувствуют наши авторы с их стороны подлинной заинтересованности в сотрудничестве. Может быть, здесь скрывается постоянный дефицит режиссеров, притом разных и хороших, специалистов по драме, по комедии, по трагедии. Давнишняя проблема, от разговоров на эту тему уже мозоли на языках. Но решать-то ее надо! Представьте себе отчаяние драматурга, когда его комедию ставит режиссер без чувства юмора, а психологическую драму — человек, который увлечен цирковыми приемами. Это, конечно, крайности. Но ведь подобные случаи нередки.

Режиссеров мало. На них дефицит. А это в нашем случае порождает своеволие, диктат режиссеров, высокомерие, презрение ко всяким критическим замечаниям, даже и справедливым.

Куда ни шло, когда действительно выдающийся художник проявляет характер, чтобы вытравить штампы, халтуру, но когда режиссер просто «впадает в административный восторг», то дело дрянь.

Защоренность, самоповторение в постановках разных по жанру, по духу, по тональности пьес несут беду всему театру, драматургу и актерам особенно.

Так называемые режиссерские спектакли, которые сковывают, приглушают импровизационную природу актера, раньше или позже приводят его к творческой анемичности, автоматизму, к потере человеческого тепла, к скульптурной холодности.

Нужно, чтобы они были советчиками, соратниками, побратимами в общем доме, а не котами, которые любят слизнуть вершки, сметанку в крышке.

Высказываюсь я, может быть, и резко, уж такой у меня характер, но то я и сатирик. Мнение мое, вероятно, не бесспорное. Тогда давайте спорить, высказывать различные точки зрения, но не обходить острых углов, трудных вопросов. К этому нас призвал съезд. Людям нужны правдивые, интересные, высококачественные, сценические произведения. Спектакли, которые помогали бы коммунистическому стро-

ительству, были гимном нашей героической действительности, но чтобы они делали и необходимую черновую работу — выкорчевывали все безнравственное в человеке ради чистоты нашего общества. А потому нужна спокойная работа, трезвый, вдумчивый анализ наших дел. Мы не должны обходить вниманием этапы нашей истории, но должны пристальнее всего следить за процессами, которые происходят сегодня, держать чуткую руку на пульсе современности. Только так, если мы не хотим, чтобы нам снова бросили справедливый упрек в отставании драматургии.

В ДОБРЫЙ ЧАС, КОЛЛЕГА!

Белорусский драматург Алексей Дударев молод. Он пришел в театр, как и многие его литературные сверстники, не сразу: на его творческом счету детские книги, рассказы, сценарии. Он родился в белорусском селе — и ему близок чуть лукавый юмор крестьян. Он начинал как поэт — впрочем, кто из нас не писал в юности стихи? — и сценические его произведения привлекают лиричностью, поэтической приподнятостью, неброской метафоричностью... Он прошел школу рассказа — и отсюда лаконичная строгость сюжета, точно выверенного и парадоксально завершенного. Его пьеса «Порог» бесспорно привлечет внимание режиссеров. А ведь они и определяют ее судьбу. И хочется верить и надеяться, что сценическая судьба этой драмы будет удачливой.

Не броское и вроде бы не «афишное» рекламное название пьесы очень точно определяет суть замысла, идеи пьесы.

Каждого человека так или иначе жизнь часто останавливает на пороге между добром и злом, вынуждает задуматься над выбором — жить как люди или переступить порог нравственных принципов, выработанных и выстраданных прежними поколениями и переданных нам в наследство для регулирования душевного движения человека в его суетной жизни.

Пьеса удивляет многими замечательными качествами. Легко просматривается человеческая теплота, доброта, гуманность автора даже к такому столь неудачливому своему главному персонажу, авторская грусть, боль за несклад-

ную судьбу этого человека. Интересен и выбор персонажа, его социальное положение — он опустившийся тунеядец, отравленный «зеленым змием», которым так бойко торгуют, увеличивая скорбь о несчастных, безвольных, бездумных, опустошенных ленью приживал.

Поэтична грусть автора, жутковаты, как в сказке, ситуации и в то же время достоверны, узнаваемы современные бытовые обстоятельства. Мы в жизни обычно проходим мимо таких «типов», пренебрегаем, брезгуем ими, редко когда сочувствуем им, да вроде бы и не за что сочувствовать, а вот же Алексей Дударев не прошел мимо, остановил свое и наше внимание на этом человеке, попытался раскрыть причины его правдивного падения, понять его и взволновать нас этим неприглядным социальным явлением, предостеречь и вернуть на порог выбора тех, кто безвольно скользит по наклонной житейской стезе.

Автор ищет корень беды в чрезмерной благости детства, в излишней родительской жалости, и где?! — в крестьянской трудовой семье. Незащищенность правдивным доводом опасна для души хилой, безвольной, эгоистичной.

Язык пьесы образный, остроумный, сочный, хлесткий.

Драматические коллизии сценичные, неожиданные, не банальные. Можно надеяться, что автор приживется на сценах наших театров. Надежду такую вселяют зоркий глаз его, взволнованный талант, трудолюбие и главное — человечность, доброта и зрелая рассудительность.

В добрый час, молодой коллега!

ДАБРАТА ДЗЯДЗЬКІ ЯЎУБА

Першае самае моцнае ўражанне зрабіў Якуб Колас на мяне яшчэ задоўга да асабістага майго знаёмства з ім. Быў я падлеткам і любіў кнігі, чытаў іх запоем. Гэта цяпер — тэлевізар, кіно, радыё... Часта надмяняюць чытанне. А тады... Ну, карацей кажучы, я шмат чытаў. Аднак першая кніга, якая мяне расчуліла да слёз, пад якой літаральна плакаў, румзаў, была аповесць «На прасторах жыцця». Якуб Колас мне тады ўявіўся такім добрым, такім сардэчным, вельмі ўважлівым да нашага брата, вясковага юнака-падлетка. Здавалася, яму ўсё-ўсё вядома, што робіцца ў кожнага з нас на душы. І марылася (а каму ў такім узрос-

це не марыцца?) — вось бы спаткацца з такім чалавекам! Раскрыў бы яму ўсю-ўсю душу, раскрыў бы такое, чаго не раскажаш самаму блізкаму сябру.

І — дзіўная рэч. Кажуць, мары часта збываюцца. Збылася і мая: я спаткаўся з любімым аўтарам. Працаваў тады я ў «Вожыку». Сам ужо сёе-тое напісваў. І вось аднойчы Максім Лужанін запрапававаў мне: «Давай сходзім, Андрэй, да дзядзькі Якуба. Пазнаёмішся. Гэта цікава». Пайшлі, сустрэліся. І, ведасце, адчуваў сябе я там, як, скажам, адчувае навабранец перад генералам. Скаванасць. Не ведаеш, што сказаць. А яшчэ ж — хочацца запомніць і яго словы, і яго вока пільнае, трохі пасцярожанае. Знаёміўся, сыходзіўся з людзьмі, адчувалася, ён не вельмі лёгка. Перад «свежым» чалавекам не адразу раскрываўся, а прыглядаўся, нават болей — не прыглядаўся, а прыслухоўваўся. Здавалася, ён слухае не толькі тое, што гаворыць субяседнік, а прыслухоўваецца — што ж робіцца там, недзе ў галаве чалавека? Такая ўважлівасць, такая пільнасць, з аднаго боку, падабаліся — гэтакі чалавек да цябе прыглядаецца! З другога боку, бянтэжылі — адчуваў, нібы стаю перад рэнтгенам.

Пачатковая ўважлівасць Якуба Коласа, пасцярожанаасць да чалавека пасля перарасталі звычайна ў прыхільнасць, у шчырасць, у дабрату. Яго сялянская прастата і мудрасць таксама прыводзілі да таго, што чалавек адчуваў сябе перад ім вольна, проста, як са сваім. Трэба сказаць, што Капстанцін Міхайлавіч быў вельмі ўважлівы да маладых пісьменнікаў. Я помню, з якой павагай, з якой дабратай ён гаварыў пра Івана Шамякіна, пра Янку Брыля. Ён ускладаў на іх вялікія надзеі. Яны тады былі яшчэ маладыя. Цяпер гэта ўжо салідныя літаратары, з багажом творчым, з любоўю чытачоў. Наогул да таленавітых людзей у яго была асаблівая ўвага. Калі ўжо да якога чалавека праяўлялася прыхільнасць, такі чалавек з-пад яго вока не выходзіў.

Любіў Якуб Колас дапамагаць людзям. Да яго часта звярталіся з просьбамі, нават дакучалі. А бывала і так, што ён разумеў, бачыў сам, у чым чалавек мае патрэбу, дапамагаў так, каб яго дапамога была нечаканай, як бы зняпацку прыходзіла. І я вам скажу, любіў ён падобныя сюрпрызы. Бывала, зробіць такое (чалавек нават і не ведаў, не чакаў), а потым з усмешачкай добрай, з дзядоўскай усмешачкай паглядае. І цяжка было сказаць, каму болей прыемна — ці таму, каму ён дапамог, ці яму самому.

«...ХОТЕЛ ЗАПИСАТЬ ДЛЯ ПАМЯТИ — ПРОРАБОТАЛ ДО УТРА»

Интерв'ю часопису «Театральная жизнь»

— Что для сатирика стоит за словами «бичевать смехом»?

— По-моему, эта фразе не передаст сути работы сатирика. Ведь секрет профессии сатирика, комедиографа не в том, чтобы выскрывать какие-то отрицательные явления, чтобы «бичевать» без разбора, а в том, чтобы выбрать для осмеяния явления существенные, социально опасные и находить им точную нравственную и эмоциональную оценку.

Есть такая поговорка: гнев — плохой советчик. Иногда гнев сатирика против мелочного, случайного проступка может раздражать зрителя, потому что не настолько общественно опасен тот проступок, чтобы собирать в зал сотни людей для его осуждения.

Самое сложное, самое трудное для сатирика — собственный гнев против безнравственных поступков переплавить в смех.

Иногда думают, что сатирик — человек злой, едкий. А ведь сатирик может быть и лиричным, и душевно трепетным. Идеал сатирика — это идеал человеческих отношений, выработанный, возникший не в уме какой-то личности, а определившийся в результате человеческого общения, общежития. Это — честность, порядочность, скромность, совесть, доброта, множество иных нравственных категорий, выработанных, выверенных и переданных нам в наследство. У советского сатирика — тот же идеал, что и у всего нашего общества. Но... У сатирика возмущение отклонениями от нравственных норм должно быть, видимо, более острым. Сатирик, театр, режиссер, актеры — это как бы то же бюро райкома, которое рассматривает наиболее важный вопрос. На бюро райкома, к примеру, обсуждают дела в таком-то колхозе — а там не вовремя посеяли, не вовремя убрали, плохо удобрения использовали, плохо там с детсадом, здравпункт не работает... И члены бюро обсуждают, как помочь колхозу, как сделать так, чтобы люди нормально жили. И, конечно, снимают стружку с виновных. Вот это и наш удел. Там, где беспорядок, — там сюжетный конфликт для сатирического произведения. Всякий, кто принадлежит к партии коммунистов, к работникам идеологического фронта — будь это

драматург, учитель, партийный работник, трудится под девизом: мы пришли, чтобы мир изменить, усовершенствовать, мы пришли его улучшить. В этом заключается социальный смысл и советской сатиры, ее активный посыл, ее активное созидательное начало. И даже если конфликт в жизни замаскирован множеством ласкающих ухо слов, сатирик обязан в своей пьесе извлечь его из-под словесной шелухи и художественно организовать.

— Ваши пьесы идут во многих театрах страны. Они имеют большой успех у зрителя. Но, видимо, не все интерпретации удачны. Какими, по вашему мнению, должны быть актер и режиссер, способные подняться до уровня подлинной сатиры.

— Часто режиссеры берутся за комедию с такой неоправданной легкостью, не понимая ее специфики. В комедии автор изображает все как в жизни, но вместе с тем он должен быть чуть выше, ощущать ее рельеф, находиться над житейским материалом. В сатирическом спектакле должна быть пусть маленькая, но молния. А это не всегда имеется в наличии. Особенно когда сатирическую комедию ставит режиссер, может, и серьезный деятель в искусстве, но с ослабленным чувством юмора. Можно уметь глубоко разрабатывать классику, тонко разбирать психологию человеческих отношений, ставить сложные психологические драмы, но не чувствовать природы комического, парадоксальности и серьезности смешного. Это — дар, как в музыке, слух... Трудно автору работать, когда режиссер — ремесленник. Даже если он добросовестный. Если нет у режиссера горения, озорства, одержимости, азарта, то для удачи одного единомыслия с автором — мало. А вот когда вместе, когда он — соратник, то есть, когда он — за шпагу и я — со шпагой, — вот тогда возникает наше духовное содружество, наше бойцовское единение. Тогда мы мушкетеры. И к нам примкнут зрители.

У нас вообще мало режиссеров. Их не хватает. Не хватает в прямом, буквальном смысле. Как говорится, они у нас парасхват. Дефицит. В театрах есть вакантные места. Перегруженность режиссеров порождает штампы, самоповторы, однообразие. А ведь чтобы воспитать, вырастить талант, необходимы творческое разнообразие, соревнования, состязание, если хотите, горение. А иногда встречаются режиссеры — службисты, в которых художник лишь тлеет. Горячая гражданская заинтересованность во всех делах мира — основное начало художника-творца.

Нашим Белорусским театром имени Янки Купалы я горжусь. Актеры этого театра всегда были надежными партнерами автора и режиссера. Мне здорово повезло: великолепные мастера, большие художники — Платонов, Глебов, Молчанов, Дедюшко — играли в самых первых моих пьесах. У них я проходил сатирическую и юмористическую закалку. И хотя в дальнейшем времени уходят «старички» и приходит молодежь им на смену, отрадно, что новое поколение чувствует себя ответственным за свой театр, как и его предшественники. Это — творцы, озабоченные созданием хорошей атмосферы в коллективе, хорошим лицом своего театра. С ними можно ставить любую сложную пьесу.

Работа над ролью для них не заканчивается репетиционным периодом. И в сотом, и в двухсотом спектакле нет-нет да и появится какая-то новая деталь. Вот с такими актерами — творческими, неуспокаивающимися — интересно работать.

Комедийный дар для актера — это не просто дар божий. Это — работа постоянная, как говорится, до пота. Юмор надо самому сотворить, изобрести.

Великолепный пример тому — Аркадий Райкин. Он трудится не только в процессе работы над литературным образом. Он постоянно наблюдает, исследует жизнь: подмечает, развивает, находит особые способы выражения, гиперболизации — вот это и есть творческая лаборатория комедийного актера.

Мне повезло в первых постановках моих пьес с режиссурой. В Минске — с К. Саниковым. Когда мою пьесу «Камни в печени» ставили в Центральном театре Советской Армии, над спектаклем работал режиссер Д. Тункель, обладавший такими необходимыми для комедийного режиссера качествами, как добрый юмор, легкая прощия, гуманность.

Очень интересно было работать с Алексеем Дмитриевичем Поновым. В этом серьезном человеке довольно сурового вида жили внутреннее озорство, лихость. И то, что я соприкасался в работе с таким человеком, отложилось в душе навсегда.

Лет десять назад в Московском театре сатиры мне довелось общаться с интересными людьми — Валентином Плучеком, Евгением Радомысленским, с актерами, комедийный дар которых выше всяких похвал. Жаль, что перерыв на «обед» в нашей работе затянулся.

— Какие общие тенденции в сегодняшнем театральном искусстве вам хотелось бы отметить?

— Прежде всего то, что театр начал возвращаться к реализму в высоком смысле этого слова. Натурализм — имитация житейской правды, так же как и мнимая театральность, под которой скрывался формализм, не давали возможности для полного выявления человеческих отношений и чувств. Реализм — величайшее открытие человеческого гения. В истинно реалистическом театре все решается через актера, через характер. Режиссер здесь должен помогать актеру раскрыть психологию персонажа, проанализировать его душевные движения, исследовать их. Мне кажется, что возвращение к театру «актерскому» — естественно и необходимо. В «актерских» спектаклях много обертонов, помогающих более откровенному разговору со зрителем. В театре человек переживает очищение, катарсис через доверительное общение автора, режиссера и актера со зрителем.

— Какова, на ваш взгляд, зависимость между выбором художественных средств, приемов и темой?

— У сатирика особенно богатый арсенал драматургических приемов. Это — элементы не только комедийного жанра, но и трагедии, а также социально-психологической драмы. Но выбор средств зависит прежде всего от темы. Приведу пример. Мне в моей новой пьесе «Верочка» хотелось рассказать истинную историю, в основе которой лежит факт из моей депутатской практики. Несколько лет назад я получил письмо от одной пожилой минчанки с просьбой помочь прописать в ее квартиру внучку. Случай был не простой. Для прописки не имелось законных оснований, потому женщине и отказывали в просьбе. Но письмо меня тронуло. Судьба одинокого старого человека — автора письма, потерявшего на войне троих сыновей, волновала и понуждала идти и искать ей помощь. Именно тогда я и подумал: что же это я сижу, выдумываю, когда вот он — конфликт, нравственная основа которого — дефицит доброты, сочувствия, ласки. По своей интриге пьеса злободневна, но главное в ней — размышление о доброте, о человечности. Жизнь столкнула меня с моими героями, в основе отношений которых — правдивые, добрые, нежные, искренние чувства. И мне захотелось возвести эту правду на сцену. Без громких фраз, без ярких декораций. В оформлении, в атмосфере все должно быть по-домашнему, искренне, откровенно, правдиво. Завоевать доверие зрителя не

броскостью театральной формы, не набором сценических эффектов, а достоверностью происходящего на сцене. Поэтому-то и первые, самые обычные действия моей пожилой героини — как она просыпается, встает с постели, идет на балкон, — не случайно даны в ремарках подробно, почти натуралистически. Все это нужно для того, чтобы задать тон режиссеру и актерам, помочь найти верную интонацию, при которой герои моей пьесы стали бы близкими любой категории зрителей.

— Андрей Егорович, вы же сами только что говорили, что в сатирической пьесе надо немного воспарить над реальностью! Как вас теперь понимать?

— Безусловно, комедия — не только сатирическая, любая комедия — это не повторение жизни. И ситуации, и взаимоотношения, в какие вступают персонажи, надо, конечно, сочинять, потому что нельзя надеяться найти в жизни готовый, законченный комедийный сюжет. Действительно, когда вы идете по улице, разве можно среди встречных определить, кто есть кто, за исключением откровенного хулигана, мерзавца? Комедия обязательно сочинена, но всегда в ней должна быть правда жизни. Не набор житейских случаев, а продуманный отбор значимых фактов, несущих в себе философию бытия. А отбор, выбор ситуации, характеров, фактов — уже не ползание по земле, а творческое парение...

— Влияет ли выбор жизненного конфликта на сценическую судьбу пьесы?

— Если и в пьесе есть художественное обобщение, исследование тревожащих всех нас явлений, а не просто каких-то случаев, то она, будучи злободневной, может стать и долговечной. Я вот думал, что «Затюканного апостола» поставят десять — пятнадцать театров, на большее не рассчитывал, полагал, что иноземные проблемы не очень интересуют нашего зрителя. Но я ошибался. Пьеса пошла широко, и спектакли живут долго. А нашав «Трибунал», был уверен, что это — надолго и всерьез, не печалюсь тем, что в начале восхождения пьесы на сцену некоторые деятели почему-то осторожничали и были к ней неприветливы. Да и не о том забота должна быть у автора. Было бы только свое — «не могу молчать»!

У нас в стране нет антагонистических классовых противоречий, и драматургия выявляет в человеческих отношениях, в первую очередь, нравственную сторону бытия.

Природа сегодняшнего драматургического конфликта — человек и коллектив, индивидуум и общество. Эгоизм — корень многих бед во все века. Это он растлевает личность, если укореняется в ее сознании. Внедряя с детства в сознание человека такие нравственные принципы, как коллективизм, товарищество, мы помогаем ему освободиться от индивидуалистической скорлупы.

— Какова, на ваш взгляд, мера сценической условности, которая не противопоставлена реалистической интонации?

— В зависимости от того, что перед объективом сатирика. Биологи инфузорию рассматривают в микроскоп. Астрономы высокие звезды приближают телескопом. Однозначной меры условности нет. А чувство меры должно быть!

— В вашей пьесе «Верочка» Прокусов представляется мне несколько гротескным. Он как бы выпадает из стиля всей пьесы.

— Мне бы хотелось, напротив, чтобы актер играл Прокусова корректным, обаятельным, внимательным, все понимающим. Он — нежное ваты, его хоть за пазуху кладь. Но он всегда помнит, что сидит в таком должностном кресле, за которое надо держаться крепко. По своей сути он — чиновник. Тут и преувеличивать ничего не надо. Надо просто понять его психологию. Он — исполнительный работник, старается прилежно выполнять свои функции, не взяточник. Вот разве «крутил» на курорте с этой, как ее... ну, что ж, с кем не бывает... Ну не выполнил просьбу одинокой старушки — так на то есть соответствующие параграфы, постановления. Он верен им и удивляется, почему другие этого не понимают. У него своя правда. Ну, не боец он, не станет ратовать за справедливость. Формально аккуратно выполняет свои функции — и все. А это и есть бюрократизм! Если иной «деятель» поступает формально правильно, а по существу — издевается над человеком, — он и есть бюрократ. Все это — тот самый случай, заимствованный мною, повторяю, из жизни.

— В центре пьесы «Трибунал» — тоже достоверная история!

— Почти. Меня долгое время сдерживала проблема жанра. Хотелось сохранить в пьесе героический, суровый пафос Великой Отечественной войны и одновременно остаться верным комедийному жанру. Не изменять ему. Долго не находил материала для сюжета. Помню, закап-

чивал работу над «Затюканым апостолом», делал последние уточнения. И, как всегда, наступил момент удовлетворения — когда все выплеснул, что волновало, что приводило в азарт. Было это зимой, когда и ночи длинные, а дни короткие, на дворе — стужа, выйти некуда... И вот тогда-то пришел на память эпизод военного времени. Белорусские партизаны в одной деревне во время оккупации решили поставить старостой своего человека — нужна была связь с подпольем райцентра. Нашли старика, к которому относились с доверием. Уговорили. Внедрили... А через двое суток является он к партизанам и просит: «Братцы, больше туда не пойду. Избили меня дома жена и дочка. Заставляют идти отказаться от должности». Случай этот вспомнился мне потому, что там был элемент юмора: новоявленного старосту свои же, родные, жена и дети, избивали, а старик не мог им раскрыть своего задания, потому что дело требовало строгой конспирации. Но в этой же ситуации заложено и трагическое начало: честный человек может погибнуть от рук своих же, непосвященных в тайну сограждан, он рискует жизнью. Так обретало контуры сочетание трагического и комического — трагикомичная основа будущей пьесы. Хотел записать этот эпизод для памяти, а проработал до утра. И чем больше проникался материалом, тем четче выявлялся замысел: развивались события комические, в которых одновременно зрела трагедия. Именно в трагикомедии зрители в финале вдруг за смехом замечают, что происходящее на сцене не так смешно, что они, зрители, вместе с персонажами были невнимательными, не увидели, не рассмотрели... Зритель переживает катарсис. В этом суть сопереживания.

— Обращались ли вы еще раз к трагикомедии?

— По своему жанру пьеса «Погорельцы» — тоже трагикомедия. Она о том, что человек должен строить жизнь свою в соответствии с нравственными идеалами общества и быть ответственным за тех, кто рядом с ним. Ухватов — одно из главных действующих лиц, заняв начальственную должность, формировал свое окружение по своему образу и подобию, поширяя законы доброты и порядочности. Воспитал подчиненных, которые привыкли также устраивать свое благополучие, нарушал этические нормы. Когда же пришло время, они поступили с ним по тем же правилам, которые установил их начальник. Ухватов подготовил свой крах и свою трагическую смерть, дав волю своим последователям. Это — тоже трагикомедия.

— Есть ли у вас своя излюбленная, личная тема?

— Я не придерживаюсь такого определения — «своя тема». Меня многое волнует... На вооружение империализм сейчас заставляет мир тратить сотни миллиардов. А если бы их не тратили, то как бы вся наша полуголодная планета была одета, обута, сыта! В империалистических странах идет мощная идеологическая обработка населения в духе милитаризма, вплоть до рекламы нейтронной бомбы. Как этого можно сегодня не замечать, не волноваться? Поезжайте сейчас в любой колхоз, и вам скажут — готовы вытерпеть все, лишь бы не было войны. А ведь так думают не только у нас, но и во всем мире, все человечество в тревоге. Эта тема не только моя. Она — всеобща. Потому, если я пишу пьесу о современном селе или о нашей молодежи, — все же возвращаюсь вновь и вновь к антивоенной теме.

Обдумывая сюжет, характеры будущей пьесы о людях, которые ввергают человечество в пропасть атомной войны, наталкиваешься на непостижимую трудность: как понять нравственный облик, патологию мышления, «философию» убийц, их собственную логику в стремлении к массовому истреблению целых народов. Где корни безнравственности, бесчеловечности, вандализма некоторых президентов, дипломатов, генералов и сказочно богатых буржуа, финансирующих войну? Их обуревают страх перед справедливостью? Они дрожат за свои несметные богатства? А для чего им все это? А что, если их собрать вместе? Только их. И поселить вне человечества. Что с ними станет? С этими недочеловеками. Есть над чем подумать сатирику. Вот и думаю.

ПРЫ ЯРКІМ СВЯТЛЕ РАМПЫ

Інтэрв'ю «Літаратурнай газете»

Нядаўна скончыў работу над п'есай з трохі дзіўнай назвай «Дыхайце эканомна». Нарадзілася яна такім чынам. У 1965 годзе я ў складзе беларускай дэлегацыі браў удзел у сесіі ААН у Нью-Йорку. У той самы час у ста-

ліцы Злучаных Штатаў праходзіла гіганцкая прамысловая выстаўка, якая сваім размахам рабіла проста ашаламляльнае ўражанне.

Але больш за ўсё мяне зацікавіў адзін экспанат у амерыканскім сектары. Гэта было падземнае бамбасховішча на вышадак атамнай вайны коштам 1 мільёна 220 тысяч долараў. Калі мы ішлі па прыступках уніз, я звярнуў увагу на белы лісток паперы, прымацаваны кнопкай да сцяны. «Дыхайце эканомна!» — заклікаў нас лісток... Бамбасховішча ўяўляла сабой цудоўны дом, у якім мог бы размясціцца цэлы коледж. Запасаў прадуктаў і інных жыццёвых рэсурсаў у гэтым доме было, як сказаў нам гід, разлічана на 20 год. Я пераходзіў з аднаго пакоя ў другі, за акном электрычнасць імітавала дзень, потым заход сонца, потым зорпае неба, і задума новай п'есы нараджалася літаральна па вачах. Тут у мяне з'явілася думка напісаць пра тое, як у час атамнай вайны ў такое ж самае бамбасховішча трапляе амерыканская эліта, якая і тут працягвае жыць на аснове прынцыпаў педатыкальнасці прыватнай уласнасці і свабоды прадпрыемальніцтва. Наверсе, па зямлі, гіне чалавецтва, а тут, вядома, ідзе бойка за ўладу, развіццё цывілізацыі па спіралі паступова паўзе ўніз...

П'еса мяне захапіла, і я стаў пісаць яе проста ў Нью-Ёрку. Але потым, праз пэўны час, пачаўся працэс разрадкі, палепшыліся нашы адносіны з Амерыкай, і я вырашыў, што гэта мая п'еса страціла актуальнасць. Але час, на жаль, мяняецца.

Свет зараз знаходзіцца на краі катастрофы. Сёння кожную мінуту на Захадзе на ўзбраенне ідзе 50 мільёнаў долараў. І за ўсім гэтым стаяць капкрэжныя людзі, чымі ўчынкамі кіруе імкненне да масавага знішчэння цэлых народаў. І мне здаецца, што вось пра гэтых людзей мы яшчэ мала гаворым і пішам, а больш за ўсё прыкрываемся агульнымі тэрмінамі «ваенна-прамысловы комплекс», «мілітарызм», «транснацыянальныя карпарацыі» і гэтак далей. Да гэтага часу засталіся пераўзыхадзенымі і, напэўна, адзінымі сапраўды моцнымі рэчамі такога плана «Дырэктар» Чапліна ды «Восень патрыярха» Габрыэля Гарсія Маркеса. Мы павінны штогадзіны, штомінуты памятаць: вайна награсе кожнаму з нас, яна падбіраецца да кожнага дома.

У выніку такога роздуму я вырашыў дапісаць п'есу «Дыхайце эканомна!». Дапісваючы яе, думаў: а як было б добра, каб яна сапраўды страціла сваю актуальнасць...

Літаратура ў маім лёсе адыграла велізарную ролю. З маленства кніга — самая шачоўная істота, менавіта істота, якая дапамагала і дапамагае мне жыць і нават выжыць. Раскажу пра такі выпадак. У час высадкі дэсанту ў Крыме ў гады вайшы быў я цяжка паранены. Прысуд медыкаў: ампутацыя абедзвюх ног. Хлопец я быў гарачы — не згадзіўся. Боль трываў жахлівы. І вось аднаго разу доктар прынёс мне ў палату томік «Энеіды» І. Катлярэўскага. Калі казаць праўду, не да чытацця мне тады было. Але кніжку разгарнуў. Старонка, другая... І, здаецца, боль пачаў адступіць. Да выпіскі ведаў «Энеіду» на памяць. Ногі засталіся пры мне. Накульгваю, праўда.

Я сатырык, але люблю не толькі Гоголя, Салтыкова-Шчадрына, але і Пушкіна, Цютчава, Лермантава і часта, працуючы над новай н'есаі, бяру ў рукі заповітныя томікі, перачытваю, думаю.

Мы цяпер вельмі шмат гаворым, думаем, разважаем пра выхаванне, пра мараль і маральнасць. Галоўным, на мой погляд, тут павінна быць адзінства слова і справы. Інакш нічога не атрымаецца, пустымі словамі чалавека новага грамадства не сфарміруеш. «А што такое новы чалавек, чым ён адрозніваецца ад нас?» — задавалі мне колькі гадоў назад у час паездкі па ЗША ў ліку іншых пытанняў і такое студэнты аднаго з самых старых амерыканскіх універсітэтаў. Падумаў і адказаў.

— Вось уявім, — сказаў я, — вы купляеце ў магазіне світэр за 20 долараў. Потым вы камусьці яго перапрадаеце за 30 долараў, атрымліваеце прыбытак, і вам апітрохі не сорамна, гэта называецца «рабіць бізнес». У нас гэта называецца інакш — «спекуляцыя», і ні адзін прыстойны чалавек на дазволіць сабе займацца такой ганебнай справай.

Мог бы я і цяпер быць такім катэгарычным, як колісь у гутарцы з амерыканскімі студэнтамі? Наўрад, на вялікі жаль.

Нейк незаўважна, але ўсё больш настойліва ў наша жыццё ўваходзіць паняцце «дэфіцыт», які за любую цапу трэба займаць. Усё часцей мы чытаем у друку пра «чорны рынак». А Дзяржплан нават вынайшаў спецыяльны тэрмін, праўда, на мой погляд, вельмі мяккі: «неарганізавапае пераразмеркаванне». Вось зловяць за руку аднаго такога мярзотніка, які актыўна займаецца «неарганізавапым пераразмеркаваннем», а ў яго кішэні, аказваецца, партбілет. Потым «Правда» ці «Ізвестія» папішучь: вінаваты сурова пакараны — яму аб'яўлена строгая вымова з заня-

сеннем ва ўліковую картачку. Чытач неўразумела пацісне плячамі, а мярзотнік пасля публікацыі збірае дома гасцей, корміць і поіць іх зноў жа «дэфіцытам».

Самае крыўднае, што мы часта, шмат гаворачы пра складаныя матэрыі, скіраваныя ў самыя высокія сферы, сваёй наблажлівасцю тут, на зямлі, дазваляем рабіць людзям амаральныя ўчынкi, а часам быццам і самi просім: зрабі гюснасць і атрымаеш за гэта грошы. Вось прыклад, які ляжыць на паверхні. На першым паверсе будынка размешчаны магазін, дзе можна купіць пляшку каньяку, скажам, за 8 рублёў. На другім паверсе будынка — рэстаран, дзе тая самая пляшка каштуе ўжо 15 рублёў. Сам гэты факт — ускоснае заахвочванне афіцыянтаў, і было б нават дзіўна, калі б яны не скарысталі магчымасць купіць каньяк на першым паверсе, а прадаць яго на другім, апусціўшы чысты прыбытак у кішэню. Можна яшчэ згадаць і катлеты, якія, перабазіраваўшыся з абеду, дзе яны каштавалі 70 капеек, на вячэру, дзе яны каштуюць ужо два рублі (я маю на ўвазе рэстараны, якія працуюць удзень як сталоўкі), прыносяць немалы даход сваім стваральнікам. Можна ўспомніць карбюратары, якія ў «Сельгастэхніцы» каштуюць 6 рублёў, а на тэхабслугоўванні 22 рублі. Першыя знайсці немагчыма, а другія — калі ласка.

Кожны чытач, думаю, здольны гэтыя прыклады працягваць да бяскопцасці. Можна здацца, што я гавару пра нейкія нязначныя дробязі. Але ж з мноства такіх дробязей і складаецца наша жыццё, і мы, літаратары, не маем права іх не заўважаць. І не трэба баяцца, што пехта нас няправільна зразумее, калі мы будзем актыўна выкрываць недахопы. Асабліва гэта важна для пісьменнікаў-сатырыкаў. «Калі сатырык звяртае ўвагу на шчэлкі ці на яшчэ якія-небудзь недаробкі ў сваім доме, — пісаў я ў эпілогу да сваёй п'есы «Пагарэльцы», — то яму не трэба даказваць, што ён добры, што ён наш, свой. Ніхто ў гэтым не сумняваецца».

Неяк Іон Друцэ сказаў, што самы востры канфлікт у драматургіі цяпер — гэта сунярэчнасць паміж матэрыяльным і духоўным узроўнем. Я б сказаў, што гэта толькі адзін з канфліктаў, надзвычай небяспечны для нашага грамадства. Але ёсць і другі, не менш, а можа быць, нават яшчэ больш небяспечны: разыходжанне паміж словам і справай. Кажуць адно, а робяць другое. Значыць, кажуць праўду, а робяць хлусню? На фальшывым надмурку нельга

ставіць вялікі трывалы будынак — ён абавязкова разваліцца. Цвёрдым словам моцная і ўлада, і ўзведзены будынак, і напісаны твор.

У асноўным пішу пра сяло, таму натуральна, што ўсе праблемы, звязаныя з сельскай гаспадаркай, мяне вельмі хваляюць. Але мяне найбольш цікавіць вось якое: чаму людзі ідуць з калгасаў, чаму селянін (што б там ні пісалі і ні казалі) ірвецца ў горад, парывае са сваім міцулым, з устойлівымі традыцыямі? Цэлы клас ідзе з вёскі. Гэта сапраўдная драма! Або такая праблема. Мы змагаемся за павышэнне прадукцыйнасці працы ва ўсіх сферах дзейнасці. Вядома, што для паспяховага развіцця сельскай гаспадаркі сабекошт сельскагаспадарчай прадукцыі пастаянна павінен павіскаваць. У нас жа ён павышаецца. Чаму? Вось пра гэта і надумаў пісаць п'есу. Але жыццё, як гэта часта бывае, умашваецца ў нашы планы. Вырасыў сваю п'есу пакуль што адкласці — Харчовая праграма, разлічаная да 1990 года, датычыць менавіта ўсіх тых непарадкаў, канфліктаў, тых вельмі важных пытанняў, якія хваляюць усіх нас і якія ў выніку яе выканання павінны быць зняты. Але ж важна не толькі правільна мысліць, але і правільна дзейнічаць. Гэтая пастанова, як і ўсякая іншая, разлічана на добрых, сумленных і справядлівых людзей. Літаратура і мастацтва могуць і павінны садзейнічаць стварэнню маральнай атмасферы, у якой такім людзям лёгка дыхалася б.

Іншы раз адно чужароднае слова можа перакрэсліць усю аўтарскую задуму. Так было з маёй п'есай «Таблетку над язык». У адным з тэатраў ішлі рэпетыцыі, усё было снакойна, і я збіраўся ехаць на адначынак. Напярэдадні апошняга прагону мне патэлефанаваў акцёр, які выконвае галоўную ролю — ролю старшыні калгаса, — і кажа: «Андрэй Ягоравіч, я тут адно слоўка прыдумаў, яно створыць дадатковы каларыт вобразу. Можна, я яго ўстаўлю ў ролю?» Я легкадумна згадзіўся, бо вырашыў што гэта будзе якая-небудзь павінная фраза тыпу «забадай цябе камар». Нарэшце апошняя рэпетыцыя, і што ж я чую? Прыходзіць да старшыні бухгалтар, гаворыць пра свае непаладкі, пра калгасныя справы. «Дыхні!» — кажа старшыня. Прыходзіць даярка, распавядае пра тое, што ёй кароў п'яма чым карміць, а ёй у адказ: «Дыхні!» І так заканчваецца любая рэпліка галоўнага персанажа п'есы. Тым самым перакрэсліваецца вобраз старшыні, чалавека прамога, сумленнага, у вышэйшай ступені заклапочанага патрэбамі ся-

ляц, але вымушанага прыстасоўвацца да пэўных акаліч-насцей. Слова «дыхні» ўводзіць яго ў зусім іншы рад — у рад нізкіх людзей, якія не вераць людзям.

Рэзюме гэтая павучальная гісторыя не патрабуе, і так усё зразумела.

У нас цяпер вельмі шмат добрых драматургаў — розных, не надобных адзін да аднаго. І. Друцэ са сваёй незвычайна тонкай адчувальнасцю на ўсё, што дзеецца на свеце; Н. Думбадзе, такі грузінскі і ў той самы час такі агульначалавечны; Ч. Айтматаў — суровы рыцар сумлення і справядлівасці; В. Розаў са сваім умешнем беспамылкова трымаць руку на пульсе часу; рамантычны, схільны да прынавесці Мустаі Карым; М. Рошчын, якому ўласціва абвостранае пачуццё дабрата, чыстаты, прыстойнасці, чалавечай годнасці...

Сёння вельмі цікава распрацоўваецца ў драматургіі гістарычная тэма. З вялікай павагай стаўлюся да таго, што робіць М. Шатроў, да яго грамадзянскай пазіцыі. Ён выконвае вельмі высакародную місію, пагадваючы нам сёння пра тое, што завяшчаў У. І. Ленін. Плэпна працуе М. Зарудны, уваскрашаючы гісторыю Украіны. У нас на Беларусі цікава мысліць і працуе малады драматург А. Дудараў, з больш старэйшага пакалення А. Петрашкевіч, чые п'есы адкрыта публіцыстычныя і злабадзённыя.

Я даволі шмат перакладаю п'ес на беларускую мову. Поле дзейнасці тут велізарнае, важных і патрэбных п'ес вельмі шмат — толькі паспявай перакладаць і ставіць. Зараз ажыццяўляю даўнюю сваю мару — перакладаю «Самазабойцу» М. Эрдмана...

Што такое «тэатральны пісьменнік»? Асаблівасці нашага рамяства перш за ўсё ў тым, што п'еса становіцца фактам грамадскага жыцця толькі тады, калі трапляе ў святло рампы. Таму адносіны «аўтар — тэатр» хвалююць кожнага драматурга. Самая большая каштоўнасць п'есы камедыяграф-сатырыка ў навізне і ступені сацыяльнай значнасці канфлікту. Іначай павошта брацца за пяро? Бывае часам, калі працуюш, адчуваш сябе дужым, гэткам воінам, змагаром. Прыпосіш п'есу, а табе кажуць: няма такіх канфліктаў у жыцці і герояў такіх няма. Вось і разбярыся: ці то ты б'еш, ці то цябе б'юць.

Я ўжо не кажу пра тое, што стала «притчэй во языцех»: праходжанне п'есы ў розных ведамствах і міністэрствах. Як можа драматург увасабляць канфлікт, што хва-

люе ўсіх сёння, калі яго п'еса знаходзіцца ў дарозе не менш чым два гады?

Наступная стадыя — тэатр. Тут свае складанасці, якія вынікаюць у асноўным з пяцігадовага планавання. Вядома, можна запланаваць на пэўны перыяд пастаноўку класічных твораў — з гэтым усё зразумела. А як быць з сучаснымі драматургамі і п'есамі? Вось і пакідаюць для іх славуць «дзіркі» ў рэпертуары. І атрымліваецца бязглуздзіца: дзе-небудзь у каго-небудзь ляжыць п'еса новага Вампілава, а дзірку ў тэрміновым парадку затыкаюць якой-небудзь дробяззю.

Ну, а далей, як ужо прадбачыць спакушапы чытач, пойдучь параканні з пагоды рэжысёраў. Добрых рэжысёраў сапраўды мала. Іх трэба рыхтаваць доўга, сур'ёзна, дбайна, выбіраючы літаральна па крупінках. Ды і жыццёвы вопыт, на мой погляд, ім проста неабходны. І зноў парадокс. Пры такім дэфіцыце многія сапраўды цікавыя рэжысёры, скажам, А. Васільеў ці Марозаў, не маюць сваіх тэатраў. Гэта не значыць, што яны сядзяць без работы, іх запрашаюць у розныя тэатры на пастаноўкі, але адкуль жа тут узяцца калектыву аднадумцаў, які ёсць адна з зарук поспехаў.

Калі Леніну задалі пытанне пра тое, што нам замешіць царкву, калі мы яе адлучым ад дзяржавы, ён задумаўся, а потым адказаў: тэатр. І людзі прыходзяць сёння ў тэатр, як колісь прыходзілі ў храм. Тут відзён самы малы фальш, найменшая хлусня — яркае святло рампы мае падабенства з гіганцкім павелічальным шклом. І для глядача не мае значэння, чыя гэта мапа — драматурга, рэжысёра ці акцёра.

Таму я, як і кожны тэатральны пісьменнік, мару аб такім адмысловым трыадзінстве. І калі яно адбылося, дык ты і на сотым, як і на двухсотым, спектаклі з хваляваннем заўважаеш, як глядач і смяецца, і радуецца, і абурецца менавіта там, дзе табе хацелася б. Калі цябе разумеюць — гэта і ёсць шчасце для чалавека творчага.

Любімае пытанне журналістаў — «як вы ставіцеся да папулярнасці?». Думаю, што да папулярнасці ўсе, і я, ставяцца някепска. Але ў сувязі з гэтым заўжды ўспамінаю гісторыю, якая здарылася са мною ў раннім дзяцінстве.

Мне было тады пяць гадоў. Мой дзядзька пасадзіў мяне на камя. Эмацыянальная памяць захавала гэтае адчуванне — верхам, на капі над усімі! Вышэй за дзядзьку, вы-

шэй за плот, вышэй за страху, пават вышэй за капоплі!
І рантам адкуль ні вазьміся з каняпель на сцэжку выскачыла рабая свіння. Конь як стане на дыбы! І з такой вышыні — ды на зямлю. Потым галасіла мама, пехта мяне вадой паліваў, зачэрпнутаі з лужыны. Ні каня, ні страхі, а каноплі — як лес... З таго часу я цвёрда ведаю: як бы ўнэўнена ні сядзеў, як бы ўчэніста ні трымаўся за грыву, не забывай, што ў любы момант можа выскачыць рабая свіння і перабегчы табе дарогу. Таму што, сханіўшыся за грыву, не трэба думаць, што трымаеш бога за бараду.

З каня я злез, каноплі ўжо не здаюцца лесам, і лічу, што за рабочым сталом — самая ўстойлівая пазіцыя.

ДЗЁННІКІ, НАТАТКІ

1941—1982

22 шоня 1941 г.

Сегодня началась война с Германией. «Цивилизованный» мир вступил в резню средневековья. В XX столетии! Вот захрипел репродуктор: «Внимание! Внимание! Говорит Москва. Говорит Москва». Замерли люди.

Война! Люди, как оглушенные, как парализованные, притихли, хотя репродуктор молчал уже. Сердце ощутило что-то новое, неизвестное. Зашевелились, зашумели. Началось! Прорвалось! Война с Германией не шутка. Темные слухи ползут как из подвалов и распространяются с быстротой неуловимой. И большинству из них верят с непривычки. Митинг. Выступления. Не красноречивые. Некоторые не умеют высказать того, что хотят. Но хотят. Серьезность войны понимают.

К вечеру все ждут сообщений с фронта. Каждый хрип репродуктора тянет к себе, как чудовищный магнит, сотни людей. Что? Как? Но ничего не известно. Тот, кто слишком смелым казался, насует. Легкомысленные или закидывают шапками, или пашикуют. Хладнокровные — хладнокровны.

23 шоня 1941 г.

День начался вопросом: что на фронте? Ждут. Жаждают хрипа репродуктора. Обстановка в жизни сразу изменилась. Война требует большей быстроты действий. Люди не привыкли и торопятся. Известия не плохие. Прогнали с нашей территории. Англия обещает помощь. Разные толки. Кто как понимает. Но мысли всех исправляют. Опять слухи. «Вступила Япония», и все готовы верить. Война — это что-то громадное. Как она действует на воображение и фантазию некоторых! Я еще не совсем

готов. Собрал все записи-заметки: отправить домой. Перечел. Некоторые замечательными мне кажутся. Не верится, что писал сам.

Какие были планы, воздушные замки, но они сейчас разрушены взрывами бомб, которых я еще не видел. Вероятно, скоро распрощаюсь с Грузией. Осточертели эти горы мне за 2 года, но как-то жалко расставаться. Все же — Кавказ, я его еще хорошо не знаю. Интересно, что завтра.

24 июня 1941 г.

Первые дни с непривычки чувствовал себя как и в мирное время. Война — только большое событие. В этом отношении и сегодня жил по-старому, но деятельность сегодня моя увеличилась. По-боевому. Черт побери, чего только не учитываешь для боевой готовности. К тому же политрук еще не вернулся из отпуска. Насколько ни ограничено время, но поспорить о музыке как-то само нашлось. Передавали грузинскую песню, музыка хороша, но исполнение дурацкое и особенно инструменты, на которых исполнялось. Я об этом высказался. Грузин Коркелня Рубен Г. возразил, что к этой музыке такие и инструменты. Пет. Исполняют на том, чем легче овладеть. Блестящее, но трудноовладеваемое не так распространяется, как легкоовладеваемое, хоть и чепуха. Он говорит: «Значит, ты не видел». Да! Не видел, но это мое мнение, а у тебя показное и принятое без возражений.

Слухи пока влияют на людей. Один классический лодырь, трепач хитрый, но паникер, вынес чушь — немцы заняли Каунас, Ригу. В общем жмут, западникам нечего ехать домой. Это подействовало — все к репродукторам, но — нет! К вечеру новое — взяли в плен 11 тысяч немцев и 500 танков.— ??? Я готов. Главное художественная литература. Порядочно. Тетради есть. Хорошо. Что впереди — узнаем.

Все жаждут новостей. Отлучаемся на пару часов, обязательно наказываем: «Слушай, что будет!» У меня два товарища — Макушин Иван Иванович и Коркелня, но такого, как Петька, нет. И не будет, вероятно. Они обыкновенные, просто хорошие люди, но не такие, как Петька. Он поговорить умеет о чем угодно. Они слишком мало знают и мало интересуются. Но Макушин, кажется, готов жертвовать собой ради друга, Коркелня — ? Он маменькин, хоть и хладнокровен. Ивана Ивановича очень затро-

нула война. Может быть — жена, дети? Я спокойн. Очень уж интересная штука началась. Интерес заглушает опасность. Я ее сознаю. Но? — !! Черт с ней. Главное: что такое война? В книгах этого не описывали так, как есть, и человек в войне???

Что нового???

25 июня 1941 г.

Новое-то — не слишком хорошее. Война требует быстрой организованности и быстроты, а мы? Наши-то понемножку (да понемножку ли?), но отступают. За 4 дня и уже немцы возле Вильно. С такими войсками, как Мжавня, не навоюешь. За 4 дня не сумеешь организовать обороны? Как будто только родились, будто не знали хватку Гитлера и не готовились там на границе.

26 июня 1941 г.

Сведения с фронта не блестящие. Я начинаю раздражаться. Может быть, это паникерство? Но... Одним словом — НО! У нас началась боевая учеба. Кадровые подготовлены хорошо. Но запас, запас?.. Э-э! И с запаса тоже толк выйдет. Занимаются хорошо. Я восхищаюсь — как люди стараются. Только скажи: «Чтобы не быть убитым, нужно делать так», и — и они из кожи вон лезут, а делают, несмотря на то, что пожилые. «Вот спасибо, вот спасибо!» — их ответ обучающему. Сегодня приезжал Председатель Президиума Верховного Совета Грузинской ССР — Махарадзе. Старик, седой и древний, даже попахивает от него.

27 июня 1941 г.

Почти укомплектовали роту. Идет настоящая учеба, но пока сохрпять себя, а побеждать, с немцем вести войну не легко. Гитлер раньше других почувствовал силу машины, силу техники. Он почувствовал всепобеждающую силу машины. Только обеспечить безопасность людей, идущих за машиной, и они пойдут. Он преобразил свой скелет в металлический, он пропитан сталью. Мы же этого не почувствовали. Мы, кажется, слепо, медленно следовали в насыщении машиной нашего организма. Знали, что машина помогает побеждать, а оказывается — машина побеждает, а люди помогают. По-моему, силу машины может сломить слово — обыкновенное слово. Но мы его еще не пустили в дело. Плохо.

Нехорошее положение создалось у л-та Гаркавенко. Он способный. Я ему пророчил большое будущее. Он только недавно женился. Любит жену, даже очень. Она не дура тоже, но мещанка, обыватель. Муж должен идти на войну, и вот она кается, что вышла за него замуж. Она плачет, а он не может унять, так любит. Ему нет минуты свободной и не каждую (даже) ночь может прийти к ней. Она думает, что он о ней и не вспоминает и — дуется. Гаркавенко хотел ее отправить в Тбилиси со своим «скарбом». Она пришла в роту за повозкой. Заплаканная. Он тоже здесь, но не было время сказать ей пару слов. Она завернулась и ушла, заплакав. Это его задело пуще иголки. Он чувствует, что она обижается, и не справедливо. Но порвать не хочет. Старшина с повозкой уезжает за ней. «Передай ей, что я никак не мог заскочить к ней», — передал Гаркавенко. Любовь.

Хреново так любить. Но без любви «на свете скучно».

Коркелня вечером так сказал: за Гаркавенко я в бою душой стоять буду; хороший он человек, и еще за одного такого-сякого — намекнул на меня. Он со мной дружит, я с ним в хороших отношениях. Большого друга, как Петька, нет и не может быть, так же, как нельзя любить равно двух девушек. Всегда одна будет лучше, в данном случае Петька — моя любовь.

28 июня 1941 г.

Черт побери! Неужели верно, что 39 танковый корпус уничтожен. Значит, и мы не лыком шиты, если верно. А как всколыхнула эта новость всех! Настроение сразу вверх пошло. Снова зазвенели затихшие было песни. Везде веселый разговор и смех. Даже и о войне забывают. Побольше бы таких вестей. Эх! Солдатики! Хорошо сказал один грузин при выдаче медальонов: «Молодец тот, кто сам его принесет домой».

29 июня 1941 г.

Оказывается, лыком шиты. Вместо 1500 танков — 300. Все же выходной день был, хоть время-то нужно, но и без присяги нельзя. В основном все патриоты. Все хотят побить Гитлера, а это уже неплохой признак. Наука — дело наживное, а захотеть не так легко.

Один все-таки есть такой, которому время жить давно прошло. Его эпоха — первобытнообщинный строй. Абсолютно неразвитый. И какая-то кислятина. Не могу тер-

петь таких. 40 лет прожил и не отучился плакать. Отстанет от строя — ревет, буквально ревет, прозевает раздачу хлеба — опять ревет, а еще подобие горца. Черт знает что за человек. В бою это — котлета для червей. Коптит свет божий.

Смотрел «Всадники» хоть и второй раз, но хорошее не надоедает. Сегодня спим на «пуховой» грузинской земле. Матрасы забрали — тренируйся. Нужно привыкать. Без привычки хреново. Пока мы на курорте по сравнению с фронтом. Так, пожалуй, и жирку накопишь.

30 июня 1941 г.

Незаметный серенький денек. Опять мы оказались лыком шиты.

1 июля 1941 г.

Ну и стервец же мой политрук Мжавия! Это подобие человека не может переносить, если человек пользуется чем-либо лучшим, рад, когда можно заставить и худшим пользоваться. И без всякой пользы себе, не то что людям. Трус первой марки. Редко когда попадает на глаза начальству — прячется. За каких-либо 7 дней войны уже полысел, а что будет, когда он попадет на фронт? Каждый день кальсоны менять будет.

Занимаясь какой-либо чепухой, глупостью, он думает, что руководит государством и позу даже принимает — ну прямо Наполеон, но до появления какой-либо шпалы.

Почему же мы в конце концов лыком шиты? Что за причина, что Вильно, Гродно, Львов, Каунас, Белосток заняты, что сейчас идут бои за переправы через Западную Двину? Почему?

Плохо дерутся наши бойцы? Нет! Плохо дерутся наши средние командиры и старшие? Нет! Недостаток техники? Я бы сказал: тоже нет! Плохая тактическая подготовка наших генералов, неподготовленность к непосредственному нападению и отсталость генералов от современности — вот причины наших неудач пока!

Наши генералы перерывали потроха архивов, они зубривали штаны, Наполеоном сделанные, Суворовым, Гарибальди, Ганнибалом и другими полководцами древности. Они были великими в свою эпоху. Их действия были гениальными в свое время. Но сейчас при этой технике, при этих средствах сообщения, при этих огневых средствах их гениальные действия меркнут, сводятся к нулю.

Глупо сравнивать условия похода Наполеона на Россию с походом Гитлера. Наполеон, идя на Россию, удалялся от источников, питавших фронт боеприпасами, снаряжением, обмундированием и самими солдатами, а сейчас железные дороги сократили это расстояние Гитлеру. Это он хорошо понял, а наши, вероятно, не совсем.

Генералам надо было бы хорошо изучить поход Гитлера на Францию — это весьма типичный поход его. Нам надо было учить войска не доты атаковать, а танки, самолеты.

Доты тоже новое, но это новое не успело родиться, как уже устарело, их состарила быстрота танков и самолетов, способных обойти любую укрепленную линию. Генералы больше обращали внимание на мусор в казарме, на внешний вид воина, на строевой шаг, на приветствие, — на парад, а на свое образование совсем не смотрели. Зазнались, получив звания. А тактика теперь совершенствуется не годами, а минутами. Упусти ее, и ты — побежден.

И еще одна причина — мы не выполнили предупреждения Владимира Ильича: «Пока мы находимся во враждебном окружении, мы на волосок от нападения». Зная это, мы не держали достаточной армии у границ. Можно подумать: значит, теперь поздно? Все кончено? Нет! Нет! Еще все впереди.

Уничтожать, не жалея, железные дороги, поезда, связь у немцев. Засылать туда сотни самолетов и суметь оторвать фронт от тыла.

Одновременно собрать сильнейший ударный кулак танковых частей и мотомехпехоты в соединении с самолетами и ударить по ближним тылам немцев. Даже можно было бы пока уменьшить танковые части, борющиеся с прорвавшимися частями. Они обескровели бы от ударов с тыла. Борьба будет жестокая, смертельная борьба, и я согласен с Молотовым: «Победа будет за нами», хотя и есть пока наши неудачи.

3 июля 1941 г.

Сегодня выступил по радио Сталин. Замечательно сказано о условиях нашей победы. Эту речь нужно настолько пронагандировать в народе, чтобы каждый ее не только понял, но и смог убедить других в том, что нужно поступать только так. И особенно чтобы ее понял колхозник. Это работа ученичества, печати, радио. Он сказал: «Наши силы неисчерпаемы, и в этом фашисты скоро убе-

дятся». Как бы я хотел, чтобы они скоро убедились. Жалко, что не пускают из армии в партизанские отряды. Если б я в это время был дома... Вот бы отрядик был! Партизанская борьба по тылам мне больше нравится, чем в армии, хоть это и не верно — армия имеет громадное преимущество перед партизанами, но там самостоятельность, свобода. Вот это-то мне и нравится. Там знаешь — промазал сам, сам и рассчитываешься. Но ничего, уйдем на фронт, там тоже работенки будет.

9 июля 1941 г.

Верно говорит поговорка: «Отклад не идет в лад». Некогда было записывать и поэтому откладывал. 6-го ушли на учения. 8-го утром пришли. Шли всю ночь. Теперь грузины узнали, что значит быть в армии. После этого не будут просить по 3 руб. за флягу воды. Невкусным оказался им солдатский хлеб. Мы были в обороне на высотах. На нашу роту наступал полк. Жара была настоящая, в этом отношении Грузия в грязь лицом не ударила. Эти учения показали преимущество обороны в горах. Наступление сорвалось из-за противодействия силы жары, которая обессилила наступающих, но это же без пуль и снарядов.

Одним словом, нас не атаковали. Не хватило духу и воды. Сами грузины платили за воду. 8 июля вышли на новое место жительства, оставив лагерь, но не пустовать ему: нашлось кому занять. Мы живем в горах, раскинув походный лагерь. Так лучше, чем в стандартных лагерях. Тут зелени побольше и веселее. Кругом горы, покрытые густым кустарником, кишущим разной тварью и змеями. Из кустарников показывают свои лысые голые скалы. Интересно. Я бы согласился провести 2 года службы в таких кочевках с места на место.

Черт побери, уже с 5-го числа я не знаю о событиях на фронте. Интересно... Разговорчики кое-какие есть: будто много частей мотомехтанковых и пехотных сдались в плен. Интересно.

Сегодня красноармеец Петриев из Западной Украины рассказал много интересного из жизни при Польше. Интересный тип Андрий Чайковский, окончивший 2 вуза и ставший защитником бедных с оружием в руках за то, что несправедливость Польши перла наружу. Окончив вузы, он не мог найти работы, потому что он украинец. Но для этого есть особая тетрадь. На сегодня пока!

До заката осталось мало, но солнце еще не утратило своей жары, оно жжет все, горячий воздух переливается над темно-синим Севаном. Тишина. И пустынно. Если бы не вереница автомашин, груженых людьми и лошадьми, то пейзаж был бы полностью пустыней, да! Удивительна эта пустышность! Нигде ни живой души. Только кое-где изредка вдали мелькнет белая чайка и снова спрячется за прибрежной скалой. Вверху, высоко-высоко плавно кружится орел. Ни одного взмаха крылом, он высматривает себе добычу где-то здесь, в горах. Он, плавно кружась, спускается ниже, ниже. Вот уже отчетливо видна его голова. Он поводит своим грозным клювом из стороны в сторону. Какой гордый!

Солнце начало садиться в горы, его лучи уже спрятались за вершиной, и диск, прикоснувшись к ней, медленно начал скатываться куда-то в пропасть.

Вершины гор и темные скалы еще ярче вырисовываются на бледно-розовом небе. Севан как будто начал мрачнеть. Его веселый синий цвет сменяется тускло-фиолетовым и наконец темнеет. Севан прощается с солнцем. Он начинает шуметь, бурлить, он как будто из себя выжимает прохладный ветер и бросает его на изуродованные горы. А солнце все ниже и ниже. Вот уже только лучи, рассыпанные розовым веером, поддерживают опускающееся ниже небо.

Машина двинулась, и колонна начала окутываться пылью — вечным спутником движения. Стемпело. Интересно смотреть сверху на движущуюся колонну ночью. Сплошная веревочка огоньков, и эта веревочка извивается между скал. Интересно. Но пыль! И спать охота.

24 августа 1941 г.

Объехав Севан, остановились у села Мортунн.

25 августа 1941 г.

С этого дня на своих двоих. Обещали 60 км к вечеру 27-го.

Это был самый изнурительный поход за 2 года службы, а хуже еще то, что нас обманывали: говорят идти 20 км, а топаешь 30 с лишком. И вместо 60 прошли 100 с гаком.

Плохо то, что мне пришлось выступать больным: трепала малярия да к тому же и ноги пожег на солнце. Но прошел. Устали все. Остановились у реки Арна-чай. Еще есть такие места, где человек полудикарь. Идя в армию, я как бы спускался в прошлые века. Верно! Географическая

среда влияет значительно на развитие человеческого общества.

...Я уже на новом месте. Имею возможность обозревать территорию Ирана. У границы. Забрался, можно сказать, к черту на кулички. Остановились возле д. Карабагляр. Селение рядочное. Уже успели вооружиться: получили патроны, гранаты, к 16.00 должны быть готовы. Все говорит за то, что мы должны начать войну с Ираном. Но мне почему-то кажется, что не бывать ей. Я себя чувствую не как перед войной, а как перед отходом от границы. Нисколько не чувствую приближения войны. Черт его знает. Но слишком спокоен. Мне кажется, что перед началом войны у человека уже затрещало б сердце, как овечий хвостик, а тут ни-ни. Вот поэтому я и сужу, что не быть войне между нами и Ираном.

Едрена мать! Неужели действительность сопутствует моей фантазии? В апреле этого года мне взбрело записать сюжет одного рассказа. И удивительное совпадение! Я писал о будущей войне, и возможность подобного исхода я не подозревал. Сюжет таков. В одном местечке (Журавичи) живут два друга (я и Петька). К местечку неумолимо и быстро приближается фронт. В рассказе фронт приближался так же быстро, как и в действительности, как бы ему нет никакого сопротивления. Два друга прячут оставшуюся без надзора библиотеку. Когда прятал книги (зарывал в домике в саду), нагрянули немцы. Меня арестовали, но друзья освободили. Партизаны. Фронт как приближается, так и откатывается быстро. Интересно! Будет ли это так???

Да! Петька был прав, что человечество нуждается в войне! У него появилась дурная кровь!

Верно! Человечество требует чудовищной встряски. Человек забыл, что он человек. Ему нужно дать зарядку. Жизненную. Нужно, чтоб он научился любить, любить человека. Любить жизнь, любить все по-настоящему. Ибо он уже начал загнивать. Некоторые уголки его разума, о которых он должен был помнить всегда и которые он давно выбросил с поля зрения, надо возродить. Нужно, чтобы эта встряска разрушила все приторно-слащавое, поверхностно прекрасное и внутреннее сгнившее и создала радующее душу, а не страсти. Какой музыкой сейчас восхищается человек? «Улыбнися, Маша...», «Саша! Ты помнишь наш теплый вечер...», «Эх, Андрюша»... Человечество завязло в тине мещанства. Оно уже захлебывалось

в этом болоте и тянуло с собою остатки человека. Необходимо промыть все человечество, промыть до костей. «Были бы кости, а мясо парастет». А мы уже ожирели, ожирели до одури.

Нам нужно было духов, нам нужны вина лучшего качества, мы перебирали тысячи мод одежды. Мы любили друг друга с поцелуями и томными взглядами, а не сердцем, а не всем существом. Мы видели изящность жизни в хорошей жене, благовоспитанных детях, в хорошем обеде, в спокойной жизни без встрясок, в хорошем (неотставшем от моды) костюме. Мы признавали умным того, кто имеет на руках диплом.

Нам стало мало одной жены, подавай чужую или еще хуже — калечь девушку.

Нам стало недостаточным дышать простым воздухом — подавай духи, а газов не хочешь?! Нам стали плохи хромовые сапоги, получай обмотки. Нам стала неприятной жизнь. Не хочешь? Крышка! Не нужно... Я не хочу выходить замуж за простого человека, дай мне героя! Шшш получи, будь совсем без мужа. Так отвечает война на запросы мещанства. Вот после чего люди поймут (на некоторый период), как нужно жить.

Мы начали изощряться в ловком мошенничестве — честной жизни мало нам! Обыкновенное слишком мало для нас, так твори необыкновенное, но на пользу всем.

Нам стало мало простого человеческого отношения — мы захотели повелевать и рабски подчиняться. Оставаясь человеческими подонками, некоторые стали мнить из себя умниками. *Стать по местам!!!*

Мы замечтались о сладком, не покушав горького. Мы захотели жить «по щучьему велению, по моему хотению» и больше ни-ни. Жены начали писать (без зазрения совести): «Я начала заглядываться на парней». И это когда муж находится в армии. Эта война наведет порядок.

30 августа 1941 г.

Мой поход продолжается! 25 августа в 10.20 перешел через границу Ирана. Кто и когда дал право отдельным лицам поделить Землю на клочки? Начертить линии на ней, переход через которые грозит смертью? Землю нужно омолодить, стереть с лица земли старушечьи морщины. Пусть она будет доступной для всех чистой девой. Пусть властвует на ней человек, а не какие-то избранные.

Куда же это годится? Я захотел пойти в Иран, так

обязательно пужно идти полками с 3 гранатами, 150 патронами, впитовкой и разной дрянью.

Иран — тот же Кавказ, но люди не те. Бедность, убогость жизни, запуганность людей властью хана. Кто может приказать Человеку? Никто, кроме совести.

2 дня ползли по иранской территории. Я нигде не встречал солдат и офицеров с оружием. Несколько пленных. Подходим к г. Маку. На дороге валяются гильзы от патронов и снарядов. Видимо, мотомехпехота с тапками побросала их после боя здесь. Проходим дальше. Лежат брюки иранского солдата, дальше — офицера. Все тихо. Через некоторое время выскребают из скал некоторых солдат. Пленных.

В 19.20 26 августа проходим центр городка. Маленький, но аккуратный. Населения мало в городе. И не все выглядывают на улицу из окон. Страх перед большевиками загнал их в ущелья гор и в дома. Глупые! Да и вопить-то их незачем. Их запугали ханы да шахи, а не большевики.

Переночевали за городом — и дальше. В городе остался другой полк. Недалеко за городом, перевалив через горку, остановились на обед. Здесь-то мы узнали о жизни крестьян какую-то долю правды. Да! Не сладка их жизнь. Ханов до черта. Домик хана снаружи мало чем отличается от крестьянских, только размером. Но в домике-то разница вся! Я тоже побывал в одном, и не особенно богатым. Но везде ковры. Персия ими славится. Все хан приготовил для побега, но увезти не успел, как связал, так и оставил.

Ребята набросились на варенье и мед. Немного проголодались, а жрали как волки. Эх и натура! Дураки, и поэтому простительно. Я взял себе чернила. Ничего нельзя было поделать. Нечем писать. Каждый день ловят наши молодцы по десятку солдат и офицера кое-когда.

29 августа 1941 г.

Разыграли комедию.

Хотели расстрелять двух за то, что вздумали покупать у населения пищенпродукты, огурцы, хлеб и т. п. Цельзя! По-моему, это уже напрасно; зелень-то можно разрешить. Люди были голодные, обоз отстал за перевалом. Сами-то конфет, киш-миш купили. Идиоты. Их бы призвать к порядку. И особенно политрука. Эх! Жизнь солдатская. Дай дураку власть над человеком, и он его съест.

10 сентября 1941 г.

Нахожусь в с. Зейва, Иран. От границы до Зейвы 110 км. От Зейвы до Маку 50. Эту 50 мы прошли 3 раза. А все из-за глупости и самодурства. От Маку до Зейвы, опять Маку, опять Зейва да по горам, да при идиотской жаре, а пришли сюда — цухнем с голода. На ужин и завтрак по 50 г хлеба, а на обед кое-когда и совсем нет. И опять из-за неумелого руководства. ...Из-за предательства нескольких подлецов генералов, Качалова и др. немцы одержали крупные победы, а русский народ потерял десятки тысяч своих сынов, приобрел тысячи вдов, сирот и еще потеряет не мало. Выгнать немца со своей территории теперь будет трудно и будет стоить громадных жертв. Немцы заняли Днепропетровск, подошли к Киеву, взяли Гомель, Могилев, Смоленск, Новгород, подошли к Ленинграду. И все это из-за руководителей. Какие это, к дьяволу, руководители?! Если они не сумели предотвратить позора.

Появился новый дружок — санипструктор Геймур — маменькин сынок, начитавшийся папенькиных книжек с маменькиными комментариями. Своих суждений никогда не имел. Напичкован штампами из книг и замысловатыми словечками из словаря. Эх, как обидно, что от настоящего друга ни одной весточки, ни одного слова. Возможно даже... Нет! Не может быть. Он жив! Где? Где бы он ни был! Но он обязан быть жив. И обидно и досадно, что ни от родителей, ни от Петьки нет писем. Живы ли они? Хотя бы ответ на этот вопрос, и то многое было бы, стало приятным. Где отец? Где мать? Где братья, сестра? У немца, вероятно. Но пусть бы были живы!!!

А этот медик вечно скулит по маменькиным блюдам. Прямо раздражает, голоден, так не вспоминай о невозможном. А он: «Вот маменька хорошо готовила то-то, вот покушал бы того-то, а маменька готовила исключительно».

Ну и идиотом же стал Гаркавенко. Гонит людей, как настоящий самодур, а пользы, конечно, ни грамма. А я ему пророчил будущее! Почему я в нем так обманулся? И туп и дурак, а мнит... Я ошибся потому, что он увлекался литературой. А оказывается, он ее ненавидит. А «любил» ее, пока жену взял. Образец олуха.

20 декабря 1941 г.

Сколько лет, сколько зим прошло с тех пор, как я не дотрагивался к тетради. Из Ирана вышли 16 октября, и

до 22 октября шел пешком. Прошел 200 км от Зейвы до Хоя и до Джульфы. От ст. Джульфы — куда? Кто говорит, в Тбилиси, а кто — в Ростов. На фронт. 8 человек испугались последнего и удрали. Одного поймали...

Приехали в с. Ардон Сев.-Осет. АССР. Затем Алагир, затем — Садои и снова Алагир. Строили оборону Военно-Осетинской дороги. Никакой черт не пройдет по ней. В роту прибыл фельдшер Иванушкин Афанасий. Толковый парень. Но людей знает недостаточно. Пока все видит в розовом свете. Такое положение, в каком находились мы, портит людей. Безделье. Скука. А от скуки человек начинает чем-то развлекаться. И часто плохим, вернее, не часто, а в большинстве случаев. Пьянка, разврат — спутники скучающих денежных людей. Да к тому же во время войны и оправдание сему: «А может быть, такого случая больше не представится, убьют, и все. И вообще скука, чем же еще заняться». Макушина перевели куда-то (г. Ишим, Березовая, 7). Завтра, наверное, переезжаем в новое место. Куда? У Иванушкина убили старшего брата. Живы ли мои родители? Брат? Друг? Много я дал бы, если бы узнать все это!

На фронте как будто начался перелом. Наши перешли в наступление. Но... медленно. По-моему, это временно. Цель этого наступления, вероятно, — не дать немцам спокойно переждать зиму. Тревожить их и поправить свое положение. У немцев отобрали Ростов, Калинин, Тихвин, Клин, Сталиногорск. Тула была почти в окружении, но сейчас тут дела немного поправили.

25 декабря 1941 г.

Оставили Орджоникидзе и прибыли в Туапсе — он спустил ноги в Черное море. Здесь произошла первая встреча с «ангелом войны». Они прилетели встречать нас, но мы не гостеприимные и больших подарков не поднесли. А гостинцы бросают нам они. Отсюда, вероятно, в Крым. Итак, отныне настоящее знакомство!!!

3 января 1942 г.

В ночь на 31 декабря высадились в Феодосии. Начали наступать. Перед нами действовала морская пехота. Она гнала немцев без оглядки. Едва развиднело, началась бомбардировка порта с воздуха. Били по колоннам пехоты. Тоже есть убитые и раненые. Но нам с противни-

ком встретиться не приходилось. Ночевали на дворе 2 и 3 января. Холода ужасные. Но хуже всего то, что наше командование плохо организовывает движение. Были даже стычки со своими. Ночью на 2-е командир роты с одним взводом ушел с полком дальше. Первому и пулеметному взводу не сообщили, и мы остались. Произошла стычка с 105-м стрелковым полком — нашим. Могло быть много жертв.

3 февраля 1942 г.

После наступления с Феодосии до с. Арма-Ели мы пошли на отдых, что ли. Стояли в с. Ближ. Байбуга. Я с Иванушкиным Афанасием Васильевичем расположились на одной квартире у хозяйки Назаренко Веры Михайловны. Замечательная женщина. Заботилась, как мать. Впервые в армии я услышал ласковое слово. Жил у нее с 5 по 15 января.

15 января перед обедом поднялись по тревоге и... в наступление к хребту Биюк-Эгет, никто не знал совершенно ничего: ни о противнике, ни о себе. До ночи пролежали на восточном скате хребта. Ночью командир полка Сахаров построил полк поротно 1-ю, 3-ю, 4-ю, саперную, минометную, связи, и колоннами двинулись вперед с задачей: «Освободить от немцев село Розальевка, село Асацбай», и только.

Без разведки колоннами подошли к самой обороне немцев, ничего не подозревая о них, и вдруг... Ракета, и заработали пулеметы и автоматы. Все пали наземь, и многие, чтобы никогда больше не встать. Лежали почти друг на дружке, и пули ложились тоже чуть ли не одна на одной. Это была ночь ужасов. Вопли раненых о помощи. Вопли вообще и каждый по-своему. Кто зовет жену, детей, мать. Кто причитает по себе как по умершем. Проходит время, и криков становится меньше. Тяжелораненые умирают, а легкораненые уползают. Раза три пьяный надтреснутый голос прокричал: «В атаку!!!» Оставшиеся подхватились, пробежали с неуверенным «ура», но святающийся ливень смертей остановил, положил. И снова дикие воли... Но снова: «В атаку!!!» И снова святающиеся струи, несущие смерть и ужас, заставляют лечь. Воли, возвещающие смерть, и непроглядная темень кажутся адом. Кажется, сама земля стонет и взывает к богу. Но неумолимая смерть безжалостно уродует, издевается, скрипит зубами. Каким хрупким кажется человек, какое

бессильное ничтожество! Как легко смерть опрокидывает его. Вопли — громкое возмущение жизни — смолкают, и только слышны предсмертные стенания. «Браток, спаси меня! Спаси!!! У меня дети. Мои дети... Умираю...» И задыхается под костлявыми руками невидимой смерти. Последний бессильный протест и... остается недвижимый хладеющий труп. И вот он лежит, еще сегодня смеявшийся и считавший себя силой. Вспыхнула ракета и осветила корчащиеся от боли тела. Вот бежит страшный обрубок — с оторванной выше локтя левой рукой и правой, беспомощно повисшей. Он кричит охрипшим от жажды и боли голосом: «Братцы! Добейте! Я все равно умру. Сжальтесь, пристрелите, чтобы больше не му-у-учиться-а-а!!!» Вот кто-то его остановил, уговаривает: «Дружок, ложись, ложись, я тебя перевяжу».

— Нет, добей, пристрели, прошу тебя!

— Ленька! Ты же еще будешь жить, дай я перевяжу, — и он в изнеможении опускается со стоном. Слабеют крики о помощи. Оставшиеся невредимыми с остервенением зарываются в землю. Даже те, которые без лопат, скребут землю, замерзшую землю, голыми руками, срывая погни. Ужас, страх перед смертью заставляет делать это. Светящиеся струи сеют и сеют смерть. Вспышки ракет освещают поле, чтобы она могла сделать свой очередной выбор. Она здесь владычица, она празднует смертельный танец. Она то быстро, мгновенно рассчитывается со своей жертвой, то медленно, как будто наслаждаясь, вытягивает последние остатки силы у жизни, протестующей и молящей о пощаде. Проходят часы, и она все реже и реже бросает свой выбор, как будто пресытившись и удовлетворив себя. И, наконец, все затихает. Кажется, она уходит отсюда. Но еще вспышками ракет бросает взгляды на плоды своего разгула, на поле, усеянное трупами, лежащими в различных положениях. Вот один лежит, растянувшись, будто обнял и целует холодную и черную землю. Другой, пеловко подложив под себя руку и ногу, лежит, с обращенным к небу обезображенным и исковерканным лицом. Не лицо, а красное месиво. Только блестит замерзшая кровь на оголенной, ощерившейся — со щербою — верхней челюстью.

28 сентября 1943 г.

Я глупо сделал, что не продолжал своих записей со времени, когда я был ранен. Почему не описал момент

ранения, свои переживания тогда. Можно, конечно, написать и сейчас, но это уже будет не то: свежий факт будет занесен пылью фантазии. Насколько бы правдиво человек ни рассказывал о прошлом, но точного воспроизведения действительности не получится, некоторые мелкие, незначительные моменты, может быть, и характерные, ускользают из памяти, вследствие чего воспоминание будет иметь пробелы, которые заполнить старается фантазия. А фантазия всегда останется фантазией. Но все-таки постараюсь перековырять архивы мыслей и фактов из недалекого, но интересного прошлого и наклеить их сюда в мой «спутник».

Вот сейчас я нахожусь в Люксембурги — в одном из закоулков Грузии. Сюда я попал после странствий по госпиталям и резервам. Меня освободили из армии, но встал вопрос: куда ехать? Родина оккупирована, нигде ни друзей, ни знакомых, о родных неизвестно ничего. И я решил отдать свой выбор воле судьбы, она пока меня хранила, и я доверился ей.

Грузвоенкомат направил меня в Люксембургский район на работу военрука школы. Я мог бы остаться где-нибудь в городе, но я не хотел этого, надоела мне суэта городской жизни. Хоть и в городе-то я почти не жил, но достаточно было с меня и того, что я пожил несколько в нем месяцев. Город мне не нравится. Человек в городе — раб города. Это значит, двойной раб, т. к. человек, где бы он ни был, он всегда раб. Он — раб жизненных интересов общества. А в городе в особенности. Там человек во власти толпы; будучи капелькой этой массы, он движется туда, куда влечет толпа, и это — мимо воли и вне осознания этого скрытого действия толпы. Интересы, взгляды, мысли преподносит тебе дожевывать толпа. Следовательно, и действия не твои, подкинутые, хоть и кажется, что все делаешь самостоятельно. И вот этим город мне не нравится. Я сын деревни — лесов, полей, лугов, просторов. Я люблю свободу, самостоятельность. И вот я решил избрать село, тишь, спокойствие и отдохнуть после армии. А в город можно изредка наведываться за занозами, за колючками, чтобы разбередить сердце и разум, а потом возвращайся и лечись. Ищи средства, ищи ответы на вопросы, захваченные в городе. Итак, в конце мая 1942 г. я приехал в Люксембурги. Встретил он меня как-то не очень приветливо, как-то не так, как мне хотелось бы, а вернее, он меня никак не встретил; совершенно равнодушно от-

песся он к появлению какого-то незначительного человечка в обмотках с отпичнем лейтенанта, который с серепкым чемоданчиком, нахрамывая, брел по улицам местечка. Мне казалось, что оно даже не хотело обратить внимания на этого полуфабриката войны. Стройные домишки грустно смотрели пустыми окнами куда-то поверху меча; пустые домишки были неприветливы, хоть ворота или двери были гостеприимно открыты или совсем сломаны, казалось, что эти красивые домишки пережили унижение, позор, оскорбление. Ставни, недовольно поскрипывая, хлопали по черным глазницам окон. Все это как будто говорило: «А-ах!.. не до тебя сейчас... проходи»...

Некоторые же домишки, в которых теплилась жизнь, имели еще более жалкий вид. Они имели вид закупоренного улья — притихшего, притаившегося. Из-за чуть приоткрытых ставен они смотрели недоверчиво, боязливо, почти испуганно. Казалось, и обитатели этих домиков и сами домишки, дополна напичканные чем-то, боялись прикосновения проходящей мимо жизни. Ставни умоляюще поскрипывали: «Не тронь нас... не тронь нас...» И я сразу почувствовал себя здесь чужим. Да, здесь я *чужой*... И только солнце, осеннее солнце, слегка ласкало и то как будто из сожаления. Мне не хватало почти всего — родины, а она где-то далеко и очень, очень далеко! Я чувствовал себя одиноким и чужим. Вот воспоминания получают какие-то слишком грустные, нехорошие. Может быть, потому что я сейчас рассматриваю прошлое сквозь призму пережитого — скучного, гнетущего, не соответствующего моему возрасту. Но ведь все было так. Когда я пришел в военкомат, мне обрадовались не как человеку, а как какой-то недостающей вещи, как винтику от какой-то машины, занимающей какое-то второстепенное место. Встретил меня Борис Одижелидзе словами: «Ну вот, как раз... у нас не хватает воедруков... уже одно место будет занято. Сейчас мы тебя назначим». И через полчаса повел меня в сельхозтехникум. Встретил там нас высокий, худой, сухопарый мужчина — почти старик, немного сутулый: или оттого, что слишком уж высок, или оттого, что держал голову все время наклоненной, будто внимательно осматривает носки своих ботинок или ищет оброненную иглоку. Он был настолько худ, что одежда на нем висела, как на кольях. Его рост совсем не соответствовал его худобе. Одет он был в старые изношенные, заплатанные в нескольких местах брюки и такую же тужурку. Он поднял голо-

ву, мельком взглянул на нас и снова уставился на свои ботинки, буркнув что-то похожее на «д-р-р», когда мы его поприветствовали. Лицо его было каким-то характерно необычным. Орлиный нос, выдвинутый вперед острый подбородок, тонкие губы, сжатые в ехидную улыбку, и лицо совершенно без растительности. Но глаза совершенно не подходили к его решительному и упрямому лицу. Глаза прозрачные, почти бесцветные, казались настолько выцветшими, что еле-еле было заметно, что они когда-то были светло-зелеными. Они вечно бегали, болезненно, из стороны в сторону. Почему-то он, взглянув, тотчас же опускал их вниз, пряча их. Этот совершенно выцветший цвет глаз еще более подчеркивали ресницы и брови, совершенно белые, и обритая, как кочан, голова. Все казалось в нем тоже выцветшим, имело рыжеватый цвет.

Розовый нос и щеки с фиолетовым оттенком говорили о том, что он страстный поклонник красного кахетинского. Я решил, что это швейцар, но, оказалось, это был сам директор.

24 июня 1947 года

Кажется, третий раз я принимаюсь писать дневник, но... по дневника нет, если не считать куска за 1941 год. Чем объяснить? Интеллектуальной убогостью? Ограниченностью интересов? Отсутствием интересного в жизни? Кажется, нет. Пока считаю, что ни тем, ни другим не обижен, считаю, что в журавичской среде я — это все-таки какое-то я! Да, откровенно говоря, и за Журавичами я себя не обесцениваю, хотя и чувствую, что это «я» еще далеко не совершенное. Кстати, очень часто свое «я» я ставлю выше круга, в котором вращаюсь (надеюсь на свои способности), что, черт побери, а все-таки я со временем вылезу на какую-то сопку, высоту, что я все-таки смогу кое-что дать. Короче говоря — пасягаю на вялікае ў жыцці.

Интересно, что скажет будущее?!

(Вот неотвязчивое предложение!) А будущее все-таки что-то скажет! В мою пользу? Пока надеюсь. Хороша штука надежда! Надежда и вера! А почему же я надеюсь? Есть ли фундамент под этим? В пользу говорит постоянная неудовлетворенность собой и стремление к чему-то. Хочется сделать что-то такое, что бы самому себе заочно стало. Неудовлетворенность достигнутым, это хорошо. Но я-то еще, собственно, ничего и не достиг. Только

хочется пока. А сделать-то еще ничего не сделал. А уже 27-й год. Пора бы!

Правда, до некоторой степени успокаивает то, что Кулаковский, Шамякин (если им верить), раньше начавшие писать, одобряют написанное мной. А Петька, — тот прямо восхищается. Но он, видимо, ради того, чтобы побольше «раздуть пламя» и вселить твердую уверенность.

Однако надо признать, что я пишу очень мало. Больше думаю и очень мало пишу. Может быть, это хорошо? А может быть, это «хорошо» — оправдание лени и фантазерства? Это хуже, если так. Собираюсь ехать в партшколу ЦК на газетное отделение. Поеду ли? Обещать обещали, но что выйдет — неизвестно. Опять неизвестность. Прокурорша Ветрова обещала в случае чего подать руку помощи. Будем надеяться. Хорошо жить надеждами, когда вокруг неизвестность. Вот и еще волнует одна неизвестность: как решится судьба моих «Усходаў шчасця»? Черт знает, — подумаешь, и кажется: неплохо написал, вернее, не о плохом, о пужном, а еще больше подумаешь, и чувствуешь, какой все-таки несовершенный детский лепет. Правильно, — театра не знаю — раз, и второе: драматургического опыта почти не имею. Если, паче чаянья, эта пьеса пройдет, значит, кричи «ура», Андрей, дело пойдет. Но если и провалится, то духом не упаду. Я сейчас, только что написав пьесу, понимаю, что я уже перерос ее, следующая будет намного лучше. Только больше работать и учиться. Да, интересно, перед кем из драматургов я преклоняюсь? А ни перед кем! И только потому, что я всех почти не знаю. А кого знаю — все хороши. Лучше меня. Но Чехов о-о! Сегодня прочел «Чайку». Поразительная вещь. Чехов — действительно колосс, талант необыкновенный. Попаду в Минск, серьезнейшим образом возьмусь за изучение драматургии. Читать, читать, читать!!

В Журавичах заседает скука. Хоть бы в девушку какую влопаться, так нет. У-у! Евнух! Сегодня от нечего делать пошутил с Кузьменковым. На письменном столе в вазу для карандашей и ручек воткнул нагайку — дескать, символ власти и требовательности. Разозлился, и если бы попал под руку, видимо, так же шутя, по-дружески перетянул бы по спине. Но к вечеру отошел. Понял как шутку и посмеялся. Вот и развлеклись! Каким малым приходится довольствоваться. Эх-ха-ха!

Ну, что? Почитай Чехова и спокойной ночи!

У ЖЫЦЦІ БЫВАЕ ТАК...

Раніцою 11 верасня прыехаў у Мінск. Самы звычайны прыезд. На дарозе з вакзала сустрэў маці Пецькі. Між іншым, яна напярэдзіла: «Глядзі не нападзі ў прасак. Пецька ад твайго імя напісаў пісьмо Зоі, чаму яна вельмі ўзрадавалася. Ты ад яе не атрымліваў ліста? Ну, то глядзі не надводзь Пецьку. Пойдзем да Марыі Адамаўны, там табе раскажуць. Дарэчы, Валодзя прыехаў». Паколькі я сам сняхашаўся (насільшчык з маімі рэчамі быў ужо далёка) і яна сняхалася на працу, то да дробязей не распытваў, хоць мала што зразумеў. Але здагадваўся, што мог Пецька на-свойму выбрыкнуць нешта арыгінальнае.

Сустрэўся з Валодзькам. Цяжка пазнаць. Зусім дарослы хланчына, мала чаго захаваў з дзяцінскага выгляду. Першае ўражанне — не дурны хланец. Кватэру мне знайшлі. Ад школы далекавата, і, мусіць, таму ўнутраная незадаволенасць, нібы нешта непрыемнае прадчуваеш. М. А. расхвальвае гаспадыню. Спадзяюся на яе выбар.

Першыя дні займаюся ўпарадкаваннем, што адрывае вельмі многа часу. Усё-ткі наш дзяржаўны апарат сур'ёзна хварэе бюракратызмам і, мабыць, таму, што занадта разбух ды і няма апасення за тое, што за бюракратызм выганяць з работы. А выганяць з аднаго месца, у другім пезанятае крэсла чакае.

Нейк вечарам да мяне на кватэру, дзе разам са мною жыве і Губскі Пятро Сцяпанавіч, заходзілі Валодзя і Зоя якраз тады, калі мяне не было дома. Я іх снаткаў, ідучы са школы, калі яны вярталіся назад. Зайшлі, пажартавалі, як гэта робяць маладыя людзі, якія лічаць сябе сур'ёзнымі, але дапускаюць магчымасць пажартаваць і падушэць. Напускная бесклапотнасць і веселасць, як і напускная сур'ёзнасць і задуменнасць, вельмі часта, амаль заўсёды перашкаджала маладым быць тымі, кім яны з'яўляюцца на самой справе. Бывае так, што, наглядаючы за маладымі, калі яны бываюць сапраўды самімі сабою, усё-ткі не хочацца верыць у натуральнасць, здаецца, што гэтая наігранасць працягваецца. Больш за ўсё гэта бывае ў людзей інтэлектуальна больш развітых, прэтэндуючых на арыгінальнасць. Прастата наводзіць даецца альбо людзям сярэдняга разраду, альбо туным, абмежаваным, якія не здольны заўважаць за сабою гэтых якасцей. Бывае, што і разумныя могуць трымаць сябе вельмі проста, нязму-

шана. Такія людзі звычайна вельмі добрыя. Здаецца, гэта не парадокс.

Валодзька адносіцца да тыну людзей разумных: якія ведаюць, што яны ўяўляюць нешта большае, значнае, чым іх ацэньваюць людзі. «Сабе наўме» — як кажуць. Свае пачуцці і погляды яны скрываюць альбо хутка мяняюць у лад таму, з кім размаўляюць аб якім бы там ні было прадмеце. Гэтая няшчырасць, несамастойнасць з першага погляду здаецца шчырасцю. Але я заўважаю гэту няшчырасць Валодзькі, хоць пакуль што не выказаў яму свайго ўражання. А патрэбна, калі не хочаш тым самым аднесці сябе да катэгорыі падобных людзей.

Зоя — мае ўдала зробленае і выпеставанае цела, якое яна свядома і чэсна выстаўляе, не прэтэндуючы больш ні на што. Здаецца, не памыляюся. Галаву сваю яна лічыць гарманічным дапаўненнем да прыгожага цела, і не больш. Але і Зоя мае пэўны погляд на жыццё і на сваё месца ў ім, бо кожнаму чалавеку на прыродзе гэта ўласціва, і, вядома, нельга ж і ёй адмовіць у гэтым. Жывёльнае імкненне самкі — выйсці замуж спалучаецца з мяшчанскай жыццёвай марай — перспектыва на забяспечанасць, і гэтага яна не хавае, даходзіць да цынічнай прамалінейнасці пры азначэнні свайго погляду.

Жартаў, намёкаў і нават насмешак над сабой яна не заўважае, не разумее, яны не даходзяць да яе, а Валодзю гэта забаўляе, і ён пры кожным зручным выпадку стараецца яе падкалоць так, каб яна не зразумела гэтага, і, смеючыся ад душы, дае знаць, маўляў, глядзі, якая яна глупенькая.

Праз дзень праводзілі Валодзю ў Маскву. (Паехаў у Маскву да Пецькі.) Праводзіць прыйшла і Зоя. На дарозе да вакзала Зоя запытала: «Ці можа любоўнік быць добрым мужам?» Ну што ёй скажаш? Вядома, што можа быць не толькі добрым, а нават узорным. Яна, вядома, згадзілася.

З вакзала праводзіў яе да хаты.

Характэрна тое, што яна больш за мяне гаворыць, і яшчэ характэрна для яе — нічога з таго, аб чым яна гаворыць, не застаецца ў памяці. Хоць забі, не памятаю. Здаецца, больш за ўсё аб сваіх паклопніках. Ці таму, што ў яе іх сапраўды нямала, а мо і таму, што яны — адвечны прадмет яе думак і мар. Аднак што кідаецца ў вочы — адсутнасць мала-мальскі сур'ёзнай тэмы.

Паглядзіш на яе здалёк і прыходзіш да вываду: жан-

чына не чалавек, а прадмет ужытку. А скроена яна ўсё-ткі ладна! Прыемна патрымацца і паглядзіць, ля яе можна адначыць. Да пацалункаў не ласая. Відаць, набіла на іх аскоміну. А можа, ужо і не гэта бачыла і таму нічога прыемнага ў іх не знаходзіць. З першага вечара сарабуе камандаваць, не ведаючы таго, што я да яе не тое што ніякіх пачуццяў не маю, а нават як аб'ект для паглядання яна ніякага інтарэсу не прадстаўляе...

Назаўтра хадзілі на прапіску.

Праз акенца прымала дакументы маладая сімпатычная, нават прыгожая дзяўчына з блакітнымі вачыма. На нас, вельмі ласкавых і ветлівых наведвальнікаў, яна паглядала так, нібы ведаючы пра нас нешта нейкае, а аказваецца, яна ведала (ужо), што ў нашых партых у графе «сямейнае становішча» запісана: «нежанаты». Як заўсёды і ўсюды, без валакіты і тут не абышлося. З прычыны жартаўлівага настрою я выказаў П. С. думку — напісаць записачку барышні, што сядзела за акенцам. Цікава пажартаваць з сімпатычнай дзяўчынай.

— А і то праўда. Давай наспрабуем, — згадзіўся П. С. і, не адкладваючы ў доўгую скрынку, тут жа напісаў. Падыйшлі да акенца і праз галовы наведвальнікаў П. С. перадаў ёй наперку.

— Прыміце, калі ласка, заяву! — напросіў ён.

Дзяўчына крыху здзівілася (ніякіх заяў больш не паграбавалася), а прачытаўшы першы радок, хуценька захлопнула акенца. Наглядаючы за гэтай сцэнкай, я ледзь вытрымліваў ад душыўшага мяне смеху, у той час як Губскі быў увасабленнем самой сур'ёзнасці. Праз некалькі хвілін акенца адчынілася, і дзяўчына самым сур'ёзным тонам службовай асобы заявіла:

— Зайдзіце вечарам, гадзіне а сёмай.

І мы выйшлі. Ключула. Цікава. Не хочацца рабіць абагульненняў аб дзяўчатах.

Вечарам пасля заняткаў П. С. накіраваўся ў міліцыю і вярнуўся гадзіны праз дзве. Мы дамовіліся з ім яшчэ раней быць узаемна праўдзівымі — да цынізму. Зараз ён раскажаў аб сустрэчы.

«Калі я прыйшоў туды, ля акенца чакалі 2—3 наведвальнікі. З накой выйшаў начальнік нашых партыянаў і кудысьці пайшоў. За ім выйшла і наша «знаёмая». Запрасіла мяне ў кабінет. Пасадзіўшы мяне на крэсла, сама села за стол, трымаючы сябе насцярожана і сур'ёзна. Першай загаварыла яна, пытанне было падрыхтавана.

Итак... (Интересно, к чему это «итак»? будто отныне это «итак» открывает начало чего-то нового, особенного.) Короче — сегодня я познакомился с Инной — студентка филфака. Краткая предыстория: о ней рассказывала Галина кое-что. Изобразив на лице серьезный вид, она сказала: «Умная девушка, талантливая. (В чем талантливая — не сказала.) Однако она какая-то... разочарованная. Ни с кем не знается, никого не любит. Мечтала быть актрисой, но родители категорически воспретили». Помолчав, добавила: «Она в армии была». Я подумал: «Умна... талантлива... актрисой хотела стать... в армии была... разочарована в жизни...» Почему-то вывод напросился сам собой — обманута кем-то?.. И представил себе эту загадочную Инну угрюмой, придавленной жизнью мадонной-монахиней, без света в глазах, без улыбки на лице, с медлительными движениями, которые делает нехотя человек, опустивший руки.

Землячка, Людмила Харитонова, когда я как-то спросил ее, что за такая Инна, также высказалась как-то загадочно: «Она разумная девушка, талантливая». (Этот эпитет, видимо, рожден общежитием. Обронил его кто-либо из девчат, как комплимент в адрес Инны, и он запомнился всем, и вот теперь повторили мне его и Галина и Людмила.) И дальше, немножко замямвшись, Людмила, явно не решаясь то ли говорить мне, то ли не говорить, сказала: «только... у нас она»... Помолчала и, улыбаясь, подумала вслух: «Не знаю, говорить тебе или нет». И, когда я подбодрил ее, она досказала: «Нехорошо о ней думают у нас... она в армии была». Я попросил ее познакомить меня с Инной. Договорились на 27.V — в 3 часа дня.

Пришел. Тут же в общежитии познакомили. Как будто случайно. Но заметил, что она обо всем предупреждена, хотя с Людмилой договаривались, чтобы она ей ничего не говорила. Впоследствии оказалось, что я прав был, заметив, что она осведомлена. Она, конечно, оказалась совсем не такой, как я ожидал, именно она оказалась неожиданной, хотя, собственно, в воображении у меня никакого определенного образа не было, но с самого первого взгляда она мне показалась какой-то серьезной, обыденной, неинтересной. Сверх того, она, вопреки ожиданиям, оказалась совсем не угрюмой, молчаливой, медлительной в движениях, а, наоборот, энергичной, подвижной, бойкой. Вот-вот — бойкой. Очень удачно, мне кажется, к ней это подходит.

Со второго взгляда она стала лучше. Я превратился весь в созерцание, стараясь, конечно, чтобы это было не замечено — в комнате девушки обладают острым чутьем, сразу заметят. Сказал Людмиле, что она может, если есть что, передать домой через Санковскую Надю, которая собирается уезжать в Журавичи. Людмила решила написать письмо и принялась за него. Я терялся, не находя темы для разговоров, благо девчата — любители поговорить, и они выплескивают друг другу мысли, чуть только они появятся в голове. Одна из них сказала: «У меня какое-то состояние, что голова отказывается работать и язык не ворочается».

Вмешалась Инна: «Да бывает иногда, что чувствуется скованность мысли». Это, конечно, совершенно случайно сказано, но я в этот момент именно был в таком состоянии. Со мной это всегда так бывает, когда я попадаю в среду, где есть незнакомые. Все внимание сосредоточено на созерцании, а когда слишком внимательно на что-либо смотришь, да еще смотришь так, чтобы твое внимание осталось незамеченным, то мыслям простора нет. Внимательность созерцания сковывает мысли.

А она не говорит, а сечет. Видимо, возражения у нее не в почете. Она и избить может; во всяком случае, у нее что-то есть женско-офицерское. Бойка на язык и на мысли. Бросаются в глаза академично-школьно-книжные выражения. Оно и понятно — у студента, который любит позаниматься, это естественно.

Встала, прошлась. Возможно, показать свою фигуру. Да-да, она шла, чувствуя себя напряженно. Ничего! Красива. Тонкая, стройная, кажется литой и в то же время упругой. Нечто в ней женственное, милое, что обычно вызывает потом лирические вздохи, а преобладает в ее осанке и всем виде что-то кошачье, кажется, фыркает и поцарапает.

Вышли на улицу. А еврейка (Римма, кажется) как будто догадалась, что и мое посещение и Инны совпало не случайно. Черт побери, потом в общежитие неудобно будет заходить. Они хитрые, эти еврейки. Идем куда-то. Я сказал несколько глухих фраз, которые, конечно, не вызывают ни споров, ни возражений. Однако и с другой стороны не умнее. Понятно — непривычка, несвойственность, как саженец, который пересадили в новое место, но еще не полили водой, и корешки еще не ожили, пока еще нет ничего связующего, общего между корешками и зем-

лей. Сухо. Как на улице — ветер и пыль. Она сказала что-то вроде: «Политэкономия и история — это основа всего». Но чего? Это сказано в ответ на мою реплику о том, что некоторые науки мне не нравятся и я учу их без удовольствия. Людмила оставила нас.

Я спросил: «Не кажется ли вам, что вокруг нас заговор?»

— Заговор? Нет. Я вижу, вокруг меня люди идут и... и все.

— Да, но... Мы не случайно встретились.

— Какой же тут заговор. Тут же ничего угрожающего, опасного не предвидится. Ни убийства, ни посягательства на честь.

— Конечно нет. Разве я могу!

— Ну а мы ведь люди взрослые, и все это естественно...

И так далее. Мне почему-то показалось, что она не девушка. Дошли до ее дома. Договорились на следующую встречу. Координаты во времени и пространстве определила она.

Да она, оказывается, «без ума» от балета, к опере равнодушна, театр любит, а белорусский ненавидит, хотя утверждала, что язык любит, играют не плохо.

Посмо-отрим-с...

Да, а придя домой, вынул фото Кати и попытался сравнить: кто лучше. Катюша как женщина лучше — улыбка милая, глаза горячие и зовущие, полненькая; в ней все как бы говорит: «Ну обними меня, ну...», и улыбается, светится, пышет теплом и лаской. Да-а...

Скажи, кудесник,
кому известны
судьбы пути,
пути-дороги,
чтоб без тревоги
туда идти,
где цель, где радость,

где жизнь-мечта.
Скажи, кудесник,
где стезька та?
Молчишь?.. Не скажешь?..
Не знаешь сам?..
Ну, что ж... где счастье,
я буду там.

6.VII.1950 г.

Вот прочел все это и... за многое похвалил себя (слегка). Некоторые штрихи сделаны удачно. Хорошо! Снова берусь за эту тетрадь. *Не случайно!* Но об этом...

Лепшы спосаб праверыць свае думкі і вывады — гэта настарацца часна і паслядоўна выкласці іх на паперу, а потым уважліва, не сняхваючыся глянуць па іх вачыма старонняга, часнага і аб'ектыўнага назіральніка, які, бе-

зумоўна, зацікаўлены ў справядлівым апалізе тых думак і вывадаў... І так...

Я яе сустрэў усяго некалькі разоў. Дакладней, тры разы. І вынікам гэтага знаёмства было тое, што я зрабіў ёй прапанову. Безумоўна, упэўнены ў гэтым, — ёй гэта здалося вельмі дзіўным, нават легкадумным. Хаця яўна адмоўна не выказалася супраць. Ёй здалося дзіўным. А мне?.. Мне? Не! Што ж такое здарылася? Я заўсёды такому жыццёваму кроку надаваў вялікае значэнне. Я доўгі час думаў, часта думаў над тым, — каму я змагу ад душы, шчыра сказаць — вось я ўвесь твой, і з табой я прайду праз усё жыццё. І раптам так нечакана нават для самога. Я сустракаў нямала дзяўчат. І прыгожых і разумных, і ўсё ж ніводнай я не рашыўся сказаць такое. А тут... Што ж мяне вымусіла? (Няўдалае слова!)

Першае ўражанне (між іншым, яно захавалася і да гэтаў) — чыстата. Чыстата не толькі твару, але і натуры, чыстата, якая звычайна паглядаецца ў дзяцей і якую вельмі рэдка можна так выразна ўбачыць у дарослых. Не найўнасць, а празрыстасць. Гэта сказалі яе вочы. (Дарэчы, вельмі прыгожыя.) А далей?

Першая ж сустрэча і асабліва другая зрабілі больш глыбокае ўражанне. Я адчуў у ёй пейкую ўпутраную сілу, якая не проста цягнула мяне да яе, а ўсмоктвала. Я ўжо не мог адарвацца, быў на становішчы кроліка, якога загіпнатызаваў той, хто павінен быў яго праглынуць. Так, я адчуваў сябе загіпнатызаваным, хаця думка працавала ліхаманкава, пазіральнасць была настолькі абвостранай, што я не прапускаў, здаецца, ніводнай дробязі не толькі ў словах яе, але нават і ў поглядах, рухах, зменах на твары. Відаць, гэтая акалічнасць рабіла мяне маўклівым, а таму і западта сумным, нецікавым. Я, здаецца, унітываў усё, што прасочвалася паружу з яе думак, а не толькі слоў. Я стараўся зразумець яе. Між іншым, яна таксама была вельмі пасцярожанай, і гэта я ўспрымаў як дадатную якасць. Нягледзячы на тое, што яна мела выгляд дзяўчынкі, здзіўляла сталасць разважанняў, сур'ёзнасць думак, хаця паслядоўнасць не заўсёды захоўвалася. Пасля другой сустрэчы ў мяне ўжо не было ніякіх сумненняў адносна яе інтэлекту. Вядома, я не змог поўнасцю ўзвясць яе багаж, але галоўнае, чаго пельга было адмовіць ёй, — у найўнасці бяспрэчнай патэнцыі. Светлае ўспрыманне жыцця, імкненне к значнаму, леншаму, карыснаму — усё гэта, безумоўна, мне вельмі надабалася...

Занадта доўгі ўступ. Сябе я разумею — я кахаю. Мяне трывожыць іншае — як ставіцца яна. Я баюся не за сябе. Трэба ўзважыць усе назіранні за ёй за апошнія дні. І так.

Я зрабіў ёй прананову месяц назад. Тэрмін для роздуму дастатковы, улічваючы, што яна дзяўчына з галавой і разумова даволі развіта. Пасля амаль месячнага перапынку першая сустрэча мяне крыху запенакоіла. Прыехаўшы ў Мінск, яна не пазваніла мне. Калі ж я прыйшоў да яе ў інстытут, яна сустрэла без цеплыні. Стрыманасць яе ўлічваю, аднак мне здалося, што тут больш чым стрыманасць. Магчыма, яна абьякава да мяне? А калі ўзважыць тая абставіны, у якіх яна была першыя дні? Прыехала. Кватэры няма. Знайсці не так лёгка. У інстытуце беспарадак, прынялі не зусім па-людску. Гэта, безумоўна, магло адбіцца на яе пастроі. Але чаму яна не пазваніла мне? Хай бы параілася. Можа, баялася турбаваць? (Яна так сказала.) А можа, дзявочая сарамлівасць не дазволіла? Магчыма.

Вечарам таго ж дня:

Я нагадаў ёй пра нявырашанае пытанне. Канчатковы адказ паабяцала даць праз два дні. І вось серада — 5 ліпеня. Я чакаў гэтага дня з нецярплівасцю. Сустрэўся. Тэмы размоў калейдасканічна мяняліся. Спачатку я не рашаўся спытаць яе, чакаў — а вось яна сама пачне. Але дзе там. Я зразумеў, што яна не пачне, і зусім апраўдана. Аднак адчувалася, што яна разумее мяне — я чакаю печага. Тое ж самае і з майго боку. Бачу — трэба пытанне ставіць напрамік. Так і зрабіў.

Хаця ў голасе, у тоне, у нязграбнасці фраз адчувалася нясмеласць, робасць, няўпэўненасць і нават трывога, я рашаўся так, як, мабыць, рашаецца чалавек на нешта вельмі рызыкаўнае — «пли грудь в крестах, или голова в кустах». Яна адказала не адразу. Вельмі доўга (мне здалося з год) яна раздумвала. Я заўважыў, што хоць яна і стараецца трымацца, але міма яе волі праяўлялася нейкая нервовасць, хваляванне, перашучасць, ваганне. Яна некалькі разоў намервалася нешта сказаць, але гэтае слова застравала недзе ў горле. Мяне гэта вельмі непакоіла. Яе ўзрушанасць перадалася мне, і я стаў заўважаць у сабе первозныя дрыжыкі. Чаму яна вагасца? Сумняваецца ў маіх якасцях чалавека? Гэта яшчэ не так страшна. Ці сумняваецца ў сваіх пачуццях да мяне? Гэта, безумоўна, аргумент для адмоўнага адказу. Зусім сур'ёзны, і су-

праць яго пічога не скажаш, хаця для мяне гэта было б страшэннай непрыемнасцю.

Нарэшце Лена сказала: «Я согласна». І хаця я спадзяваўся на гэты адказ, чакаў яго, жадаў яго, але... Ён для мяне быў павіной. Радаснай павіной. Я нават крыху разгубіўся. Але якая гэта радасць!! Я шчаслівы! Аб гэтым я ёй і сказаў. Але што мне яна адказала:

— А для мяне не радасць.

— Што гэта азначае?

1945

ТРОЕ

Іх было трое. Трое старых закадычных сяброў, калі можна назваць старымі пятнаццацігадовых падлеткаў. Жылі яны суседзямі на адной ускраіне вуліц невялікага гарадка на Дняпры. Вучыліся ў адной школе, разам пераходзілі з класа ў клас, «балелі» футболам і, вядома, здаралася так, што, ганяючы па вуліцы мяч, знячэўку выбівалі шыбы ў вокнах. Дзяцінства кожнага з трох было аднолькавае, як аднолькавыя былі ў іх інтарэсы, гульні, любімыя кнігі і любімыя героі. Летам любілі купацца ў Дняпры і асабліва — ныраць з высокіх дняпроўскіх круч. Любілі рыбаліць, і часта бывала, яны таямніча знікалі з дому на досвітку. А то, запасшыся харчамі, прападалі на два-тры дні ў прыдняпроўскіх лазняках, начуючы каля агню ці ў нахучых стагах. Надоўга застаюцца ў памяці гэтыя цудоўныя почыля кастра, і зорнае неба, і ціхі таямнічы плеск дняпроўскіх хваль, і руплівае варкатанне лягушак у лугавых калдобінах, і піганне спалоханых кнігавак, і крыкі асцярожных драчоў.

Узімку ж любілі лыжныя прагулкі па тых мясцінах, дзе даводзілася начаваць летам. І хоць замецены снегам луг, аголены сівернымі халоднымі вятрамі кустарнік з наледзянелым голлем і закованы моцным лёдам Днепр не ўяўлялі асаблівага характа, але гэтыя ж мясціны паўставалі ў вачах сяброў у летняй красе, з зеленню, пахамі, птушным крыкам і цвірканнем скачкоў, і хлопцы дамаўляліся наступным летам абавязкова наведацца сюды. Асабліва ж любілі катацца на лыжах з высачэнных дня-

проўскіх берагоў. І тут яны як бы спаборнічалі між сабой у смеласці, выбіралі спускі як мага круцей, дзе язда была больш надобнай на палёт ці на скачок. Завадзілам заўсёды быў Сцяпан, але і другіх двух нельга было напракнуць у баязлівасці ці няўмелстве. Вучыліся яны таксама аднолькава, не так каб вельмі вызначаліся сярод іншых, але і бацькоў у школу не даводзілася выклікаць. Здаралася, што і тройкі зрэдку наведвалі іх сшыткі, калі крыху больш, чым трэба, прагульвалі. Так яны вучыліся і сябравалі, і дружба іх нічым не азмрачалася: ні крыўдамі, ні сваркамі. Вядома, былі і спрэчкі, не без гэтага і сярод добрых сяброў, ці мала каму здаралася астуніцца, але спрэчкі заўсёды завяршаліся мірным нагадненнем.

Так яны скончылі на сем класаў. Пасля сямігодкі іх дарогі крыху разышліся. Сцёнка рашыў сам (так ён гаварыў і так яму здавалася) стаць машыністам на паравозе. А выбраў ён гэту прафесію невынадкова. Бацька яго, стары машыніст, аднойчы пасля сканчэння Сцёпкам сямігодкі, нараіўшыся з маткай, сказаў:

— Ну, Сцяпан, табе ўсё роўна цяма чаго рабіць, давай наедзем са мной на паравозе, замест прагулкі. Не лішне праветрыцца пасля школы.

І Сцяпан паехаў. Даводзілася яму ездзіць з бацькам і раней, але тыя разы неяк так здаралася, што бацька быў увесь час заняты, і яму некалі было звяртаць увагу на сына. У гэты ж раз паравоз быццам з асаблівай павагай аднёсся да пасажыра і не турбаваў залішне машыніста, быў вельмі наслухмяным, і бацька, задаволены гэтым, быў крыху ўзрушаным, нібы пасля чаркі, больш ласкавым і ўважлівым да сына.

Калі цягнік выйшаў са станцыі і, набраўшы хуткасць, злёгка паныхкваючы, стаў падмінаць пад сябе бяскопцыя рэйкі, бацька расказаў, як ён у 1923 годзе ездзіў у Маскву, каб паступіць у школу машыністаў.

— Та-ак, брат, тады машыністам стаць не так лёгка было. У самую Маскву трэба было ехаць. Не тое, што цяпер. А я думаў так — калі машыністам не стану, то і жыць не трэба.

Бацька выглянуў за акно, і вецер растранаў крыху пасівеўшыя яго валасы. Не паварочваючыся, ён беснамылкова памацаў рычаг і даў два кароткіх і, здавалася, сярдзітых гудкі. Цягнік, не спішаючы ходу, імчаўся міма невялікага раз'езда, не звяртаючы ўвагі на чалавека ў чырвонай шапцы, які трымаў у руках жоўты сцяжок.

Бацька павярнуўся і, прысланіўшыся плячамі да акна, працягваў:

— А перад гэтым я пяць гадоў працаваў памочнікам машыніста. Быў такі — Карн Гаўрылавіч. Ох і здаравіла-чалавек. Ён сам бы мог шэсцьдзесят вагонаў цягнуць. Аднойчы мяне так настануў, што гадзіны дзве адлежваўся ў тэндэры, — і, крыху намаўчаўшы, дабавіў: — А мой бацька яму пуд сала зацягнуў, каб толькі ўзяў памочнікам.

— А за што ж ён вас? — Сцяпан не адважваўся сказаць бацьку слова «біў» — гучэла гэта неяк недарэчна.

— За неакуратнасць. Павярнуўся неяк пязграбла і перакуліў яго фляжку з гарэлкай, а без гарэлкі ён хварэў.

Паспешна выстукваючы па стыках рэльсаў сваю бяскоштую металічную песню, поезд імчаўся між палёў, дробных кустарнікаў і сасновых бароў, адкуль гэта песня звярталася назад гуллівым рэхам. І хутка мяняючыся пейзажы, і гэты нястрымны імклівы рух з вецярком, і раздолле хараства запосілі ў душу навізну, радасць і жаданне імчацца так некуды ў пябачаную даль.

Сцяпан любавяўся.

— Што, хораша? — спытаў бацька. Сцяпан прамаўчаў.

— Вось я ўжо еджу тут дваццаць гадоў і кожны раз не налюбуюся. Бачыш вось той гарадок? — бацька паказаў на прызрачныя чырванаватыя будыніны, віднеўшыся за хмызняком каля ракі. — На маіх вачах вырас. Кожны год што-небудзь новае вырастае тут.

Бацька і сын стаялі побач і наглядалі за прасторам, які вялізным кругам паварочваўся наўкола цягніка.

Бацькаў памочнік — малады хлапчына, прычышчў дзверцы топкі, выцер рукі аб пакулле і, выглянуўшы ў акно з другога боку, сказаў, як бы пытаючы:

— Пад'язджаем ужо, Сцяпан Сцяпанавіч?

Бацька ўсміхнуўся чамусьці і адказаў:

— Нут-ка, шумні, Васіль. Хаі сустракаюць.

Васіль, як відаць, чакаў гэтага і, не даязджаючы да семафора, прывітальна надняўшага руку, нацягнуў за рычаг гудка. Паравоз, збаўляючы ход, загуў працяжна, урачыста, сакавіта, з адчуваннем уласнай сілы. Цягнік надыходзіў да станцыі. На пероне замітусіліся, заспяшаліся, зарухаліся людзі, нібы ўзрадаваліся даўно жаданаму госцю. Паравоз спыніўся, выпусціў ліпкі пары і часта-часта зачмыхаў, нібы засопшыся бягун-велікан.

З вагонаў высыпаў патоўп з чамаданамі, куфэркамі, партфелямі, карзінкамі, мяшкамі, з радаснымі крыкамі, смехам, пацалункамі. Беспарадкавая бегатня, мітусня нагадвала ўстрывожаны мурашнік. Вялізныя дзверы вакзала ўсмакталі ў сябе значную частку гэтага рухавага патоўпу, і на пероне стала свабодней.

Праз некалькі хвілін паравоз зашыхкаў усё часцей і часцей, чмыхнуў парай, затым развітальна гукнуў і, павольна паварочваючы вялізнымі коламі, рушыў з месца, зноўку ў пуць-дарогу. На пероне зарухаліся, зашавяліліся, замахалі рукамі, хустачкамі, і ўсё гэта нагадвала святочнае, радаснае. З рэпрадуктара пад вакзалам наўздагон цягніку несліся вясёлыя гукі бадзёрага маршу.

Гэта паездка і вырашыла далейшы лёс Сцяпана. Дні два ні бацька яму нічога не гаварыў, ні ён бацьку. Нарэшце Сцяпан аб'явіў:

— Сабірай, бацька, мяне ў школу машыністаў.

Сцяпан Сцяпанавіч на гэта задаволена ўсміхнуўся і, абняўшы сына за плечы, сур'ёзна сказаў:

— Ну, малайчына, сыноч, парадаваў. Я, вядома, спадзяваўся на цябе.

Сябры Сцёпкі выбралі сабе іншыя жыццёвыя шляхі: Юрка паступіў у педвучылішча, а Косця — у водны тэхнікум.

Праз год у час канікулаў яны сустрэліся, родныя адзін другому. Дружба прадаўжалася па-ранейшаму, толькі ў паводзінах, паставах з'явіліся новыя рысы — рысы даросласці і ўласнай вартасці. На гэты раз ім не суджана было разлучыцца. Прыйшла вайна.

Прыйшлі немцы, і горад стаіўся, замоўк, прыціх, нібы справіў хаўтуры і чакаў яшчэ нечага больш жудаспага. На вуліцах ні песень, ні смеху, як бывала, ні працоўнага ажыўлення. А калі і праходзіў дзе чалавек, то ішоў панурым, уцягнуўшы галаву ў плечы, быццам чакаючы ўдару з-за вугла. Нават дзеці, якія заўсёды напаўнялі вуліцу сваім гоманам, крыкамі, гульнямі, некуды зніклі. Сумота і нейкі цяжар прыдавілі, прыціснулі горад да сырых берагоў Дняпра, і здавалася, вось-вось з яго грудзей вырвецца пакутлівы стог, жалоба ці прарэзлівы і грозны кліч. На горадзе шасталі немцы на матацыклах альбо на аўтамашынах, уздымаючы за сабой клубы пылу. На вечарах з боку бальніцы, якую яны ператварылі ў казарму, чуліся п'яныя крыкі, непрыемныя чужыя песні і стрэлы па вокнах бліжэйшых дамоў. Людзі там не спалі

і, праклінаючы распаясаўшыхся бандзюкоў, хаваліся па ноч у падвалах. Ночы былі жудасныя. Людзі мажыліся спаць і не ведалі — сустрэнучь яны раніцу ці не.

Так ішлі дні, марудныя, цьмяныя, сумотныя. Хлопцы не ведалі да чаго прыкласці рукі, за што ўзяцца. Дома не хацелася нічога рабіць — ні папраўляць, ні майстраваць. Пайсці — не было куды. Спрабавалі гуляць у шапкі, але без ахвоты і інтарэсу, — хутка надакучыла.

Ішлі тыдні яшчэ больш падакучлівыя, пудныя. Кожны дзень паўзлі чуткі, бязрадасныя, жудасныя. Там — немцы наступалі; доўга ўжо не чуло ні гарматнага гулу, ні выбухаў — фронт адкаціўся недзе далёка. Тут штодня: забралі, арыштавалі, расстралялі, проста забілі, аграбілі, спалілі. З'явіліся пейкія з белымі павязкамі на рукавах, з пахабнымі і п'янымі тварамі. Яны шыралі па дварах разам з немцамі, хапалі што пад руку трапіць, шкуралі людзей, пагражалі зброяй, а то і білі моцна, да крыві.

Ішлі месяцы: сырыя, дажджлівыя, затым — сцюдзёныя, ветраныя, снежныя, марозныя і, парэшце, — галодныя. Хлопцы хадзілі на базар, выменьвалі адзешне, дамашнія рэчы на хлеб, бульбу, прыслухоўваліся, прыглядаліся. Зноў паўзлі чуткі: над Масквой немцам далі, затым — у наваколлі ўзрываліся масты, ляцелі пад адхон эшалоны, знаходзілі трупы забітых немцаў, гарэлі зрэдку склады, знікалі паліцэйскія. Гэта ўжо было весялей. Але ноўпага задавальнення не прыносіла. Пачуўшы такую навіну, хлопцы ўхмыляліся, хітравата падміргвалі адзін другому, шанталіся, затым хмурнелі, уздыхалі.

Але ўсяму прыходзіць канец. Прышоў канец і іхняму бессэнсоўнаму, бесперспектыўнаму пражыбанню ў руплівым чаканні нечага невядомага. У пачатку студзеня сорак другога года хлопцы вымушаны былі ўбачыць такое, што пакінула глыбокі шрам на памяці, такі рубец на сэрцы, які ніколі не зажыве, ніколі не забудзецца і будзе вечна сачыцца кроўю.

Раніцою, калі маці заканчвала тапіць печку, а Сцяпка толькі распачаў надшываць лямцам валёнак, у хату ўскочылі двое наліцаў.

— Сабірайся і выходзь на вуліцу! — яшчэ з парога крыкнуў адзін з іх, нізенькі, каржакаваты, лунаючы пукатымі вачамі з чырвонымі навекамі. Маці азірнула і, нічога не разумеючы, стаяла каля печы, трымала ў ру-

ках ганчурку і не знаходзіла месца куды б яе кінуць. Сцёпка застыў з іголкаю напагатове.

— Ну, чаго вылуніліся, ці глухія?

Другі паліцай узяў карэц, зачарэнаў з вядра вады, напіўся і, іранічна хмылячыся на сябра, надтаўхнуў:

— Ну, хутчэй!

— Дык жа куды? За што? — устрывожана спытала маці.

— Там убачыш. На гарадскоў плошчы вам сёння канцэрт будуць наказваць, — і засмяяўся тоненька, яхідна.

Маці, нібы адказ гэты быў сур'ёзны, сказала:

— Дык жа як жа мне? Я ж яшчэ печку не выпаліла.

— Гэта мы ўраз... — паліцай, які толькі што напіўся вады, узяў вядро і, не раздумваючы, чухнуў усю ваду ў печку. Гэта надало рашучасці першаму. Ён вылаяўся і закрычаў на-бабску прарэзліва:

— Доўга я буду важдатца з вамі? Апранайцеся, а то голымі вытаўхаю ў каршэнь!

Маці моўчкі накінула на галаву хустку, не завязала яе, апранула старую бацькаву ватоўку.

— Ну, а ты?

Сцёпка адарваў лямец, прышыты некалькімі ніткамі, і лёгка сунуў нагу ў валёнак.

Першай выйшла маці. Паліцай зладзейскім вокам акінуў хату і незадаволена сплюнуў. Сцёпка зачыніў дзверы.

Выйшлі на вуліцу. Дзень выдаўся ясны, марозны, пад нагамі рыпеў белы бліскучы сляжок. На вуліцы людзі ішлі дробнымі групкамі, неахвотна, папура паглядалі на выламаныя вокны магазінаў, на цёмныя сумрачныя выямы ў памяшканні былой школы, белыя сцены якой былі абсмалены, і чорныя плямы над вокнамі нагадвалі нядаўнія нажары. На вокрыкі і лайку паліцай і немцаў не звярталі ўвагі, як бывае дарослы чалавек праходзіць міма дварняка, які захлёбваецца з падваротні брэхам, а на яго нават погляду шкадуюць. Паліцэйскія і немцы ішлі па баках вуліцы і сачылі, каб людзі не хаваліся ў двары.

На гарадскую плошчу Сцяпан прыйшоў разам з Юркамі і Косцем. Там ужо стаяў патоўп, абкружаны салдатамі. Людзі прадчувалі нешта нядобрае. Сцяпан спачатку не заўважыў збудаваную сярод плошчы шыбеніцу з нарыхтаванымі на ёй дзвюма петлямі. А ўбачыўшы гэта, ён уздрыгануўся, некалькі разоў азірнуўся ў розныя бакі, быццам шукаў падтрымкі, апоры.

У хуткім часе прыехала аўтамашына. З невялікага ку-

зава, падганяемыя штуршкамі прыкладаў, саскочылі двое з завязанымі ззаду рукамі. Іх адвялі і паставілі пад вісельняй. Ззаду патоўп нацяспіўся, пашчыльнеў, Сцёпка стаў прабірацца панерад. Калі ён пралазіў міма высокага сутулаватага чалавека, той затрымаў яго, узяўшы за плячо, і пяскава сказаў:

— Куды ты лезеш, хлопча? Не трэба табе на гэта глядзець.

Другі хтосьці сказаў:

— Хай глядзіць і памятае.

Сцяпан шмаргануў плячом, але далей не пайшоў. Недалёка ад Сцяпана, крыху правей, сярод пярэдніх стаяла старэйшая жанчына ў шэрым паношаным паліто. На плячах у яе адчуваўся цяжар год, і яна ад гэтага грузу крыху сагнулася. Белая, сівенькая галава яе была непакрытай. Нешта знаёмае здалося Сцяпану ў гэтай жанчыне. Напружваў памяць, успамінаў — дзе ж ён яе бачыў. Калі яна павярнулася налева (гаварыла нешта стаяўшай побач жанчыне), то Сцёпка са здзіўленнем пазнаў сваю настаўніцу — выкладчыцу рускай мовы і літаратуры — Тацяну Маркаўну. Пазнаў яе не столькі па твары, колькі па пенсі з танюсенькім залатым ланцужком за вухам. «Як яна змянілася, пахудзела... і зусім сівенькай ужо стала», — з жалем падумаў Сцяпан.

Двое салдат усадзілі на машыну афіцэра. Залезшы ў кузаў, ён змахнуў прыліпшы да шыняля снег, некалькі разоў прытопнуў, аббіваючы яго з ног. Звярталі на сябе ўвагу ярка начышчаныя боты. Абвёўшы патоўп хуткім позіркам, ён пачаў гаварыць, расцягваючы словы ледзь зразумелай скаверканай рускай мовы.

— Ваенны палявы суд германскі армія прыгаварыў іх, — афіцэр тыцнуў пальцам назад, — на смерць. Гэта большавікі і камуністы, якія...

Далей Сцяпан не дачуў. Высокі сутулаваты чалавек, які стаяў ззаду, закашляўся. Кашаль быў такі моцны, што, здаецца, выварочваў ваутробы. Чалавек, захлёбваючыся, ханаў халоднае паветра, а ад гэтага кашаль не цішэў, а ўзмацняўся. Сцяпан чуў, як у яго грудзях хрыпіць і булькае. Ён аглянуўся, паглядзеў у твар чалавеку і здзівіўся яго худобе — бледны, шчокі ўпалыя, пад вачамі сінія-сінія кругі, на вачах слёзы ад кашлю. «Хворы, — падумаў Сцяпан, — відаць, прастудзіўся», — і перавёў позірк на тых, што стаялі пад вісельняй.

Адзін з іх крыху вышэй сярэдняга росту, з высокім ло-

бам, чорнымі зблытапымі валасамі і энергічным, даўно п'ябрытым тварам. Ён смела аглядаў патоўн, быццам шукаў знаёмых. Затрымліваўся на тварах людзей, уважліва вывучаў, правяраў іх годнасць. На ім была брудная з рыжаватымі плямамі нацельная сарочка, расхрыстаная на грудзях, ватнія сцёганыя штаны і армейскія чаравікі без шнуркоў і, як відаць, без шкарпэтак. Стаяў ён роўна, снакойна, расставіўшы ногі, і нікольні не адчувалася на яго выглядзе, што яму засталася жыць усяго некалькі хвілін. Здавалася, што і мароз яго не крапаў.

Другі — піжэйшы, зусім малады — юнак гадоў семнаццаці-васемнаццаці, белавалосы, хударлявы, стройны. Сцяпан толькі цяпер пазнаў у гэтым юнаку Шурку Зарубіча — аднашкольніка. (У мінулым годзе, калі Сцёпка вучыўся ў сёмым класе, Шурка капчаў дзесяты.) Абрануты ён быў у нацельную сарочку, чорныя простыя штаны і чаравікі таксама без шнуркоў. Ён стаяў, апусціўшы галаву, і як бы разглядаў свае чаравікі.

Старэйшы, быццам улавіўшы погляд Сцяпана, пахіліўся да Шуркі і нешта шапнуў. Юнак падняў галаву, выпраміўся і накіраваў свой погляд над галоўнамі людзей пекуды ўдаль і ўвысь. Гэты погляд яўна падкрэсліваў знявагу да смерці. Сцяпан доўга не мог адарваць ад яго вачэй. Раптам немец схапіў Шурку і паспешна стаў піхаць яго на столік, што стаяў пад вяроўкай. Юнак не супраціўляўся. Кат хуценька, спяшаючыся, накінуў на шыю пятлю і выбіў столік. Юнак выцягнуўся, сударажна падняў ногі і апусціў. На шчацэ льдзінкаю бліснула адзінокая сляза. Сударга перадалася Сцяпану, яго скалапула, у вачах пацямпела, галава закружылася, у грудзях штосьці абарвалася і закалола, пад горла падкаціўся гарачы ком, стала цяжка дыхаць. На лбе выступіў пот, а ў вушах зазвінела, нібы пасля печаканага ўдару.

Афіцэр крычаў:

— Германскі армія ідзе на ўвесь свет! Яна знішчыць камуністаў як адзіп.

Таварыш павешанага крыкнуў на ўвесь голас:

— Брэшаш! Нам на змену сотні, тысячы прыйдуць!

Салдат, які стаяў ззаду, з размаху ўдарыў яго па галаве прыкладам, і палонны зваліўся. Кат падхапіў і павалок яго на стол. На снезе застаўся крывяны лапкі.

Павесілі наўжывога.

— Ві ўсе дольжэн ісці работаць, дапамагаць нам. Дома

сядзець — дэзертыр. Работаць, каб мала думаць і болей есці хлеб,— закончыў афіцэр і саскочыў з машыны.

— Надавіўся б ты сваім хлебам,— пачуў Сцёпка над сабою шэпт, а затым кашаль.

Афіцэр павярнуўся, прыгледзеўся да патоўпу і накіраваўся сюды. Сцяпан спалохана падумаў, што пемец пачуў шэпт. Не, ён заўважыў як Тацяна Маркаўна выцірала хустачкай слёзы над пенснэ. Ён падышоў да яе і, схіліўшы на бок галаву, спытаў:

— А чаму ў вас слёзы? Ветру, здаецца, няма?

Старая настаўніца падняла галаву, выпрамілася якраз так, як той юнак пад вісельняй, і з такой пянавісцю паглядела немцу ў вочы, што той адхіснуўся, пахмурнеў. Сказала надзвычай спакойна:

— Звяр'ё вы, каты, а не людзі.

Афіцэр размахнуўся і ўдарыў па твары настаўніцу, кволую, слабенькую, пасівеўшую ад старасці і клопатаў. Тацяна Маркаўна павалілася ў снег, і пемец некалькі разоў стукнуў яе ботам. Сцёпка памкнуўся наперад, але кастлявая рука балюча сціснула плячо.

— Ты што? — сыкнуў на яго чалавек з кашлем.

Страшна надумаць, што сталася б з гэтым вылюдкам, калі б за ім не стаялі салдаты з аўтаматамі наагатове.

— Разыйдзісь! Разыйдзісь, русішэ швайн! — крычаў афіцэр.

Вечарам Косця і Юрка былі ў Сцяпана. Лямпы не палілі. Яны доўга моўчкі сядзелі, уздыхалі, думалі. Сцяпан устаў і закурыў. Ён ужо курыў дома адкрыта — маці дазволіла. Заўважыўшы неяк, калі ён тайком закурваў, маці сказала:

— А не хавайся, сыноч, куры. Бацькі няма, то хоць ты... — яна выцерла фартухом слязу,— хай мужчынам у хаце пахне.

— Вось і кончыліся нашы канікулы.

Хлопцы зноў уздыхнулі і прамаўчалі.

— Ну, што ж вы маўчыце, што думаеце?

— Ат, думай не думай, а справы нашы кепскія.

— А я думаю, што трэба работу шукаць. Печага без справы сядзець,— Сцяпан прысеў ля акна. Косця ўсхапіўся, нібы ўдакалены.

— На немцаў работаць? Павыдыхаюць яны раней, чым я на іх работаць стану.— Сцяпан усміхнуўся, але яго ўсменкі ніхто не заўважыў: у хаце было ўжо цёмна. Ён

дадаў:— А работу такі прыйдзеца шукаць. Ды такую, за якую немцы добра плацяць,— і, зрабіўшы кароткую паўзу, растлумачыў: — За якую вешаюць пашага брата. Шуркі Зарубіча работу шукаць трэба.

— Так бы і казаў,— Косця супакоіўся.

Назаўтра адвечоркам да Сцяпана прыйшоў Юрка і моўчкі паклаў перад ім лісток паперы, на якім акуратным каліграфічным почыркам быў напісаны невялічкі вершык. Паглядзі, маўляў. Сцяпан прачытаў.

Ідзём на змену вам, героі,
Злажыўшыя галовы.
Плацілі вы сваёй крывёю,
Каб бачыць шчасце знова.
Ад вас мы гадам помсціць будзем;
Адвага ў сэрцы б'ецца.
І помсты вораг не забудзе —
Ракою кроў пральецца.
Ваш пост у баявым раду
Пустым не застанецца,
Шчэ сотні, тысячы прыйдуць,
Заняць каб ваша месца.

— Няўжо сам напісаў? — здзівіўся Сцяпан.

Юрка моўчкі кінула галавою.

— Добра напісаў. Надрукаваць бы можна.

— А я думаю, што можна і ад рукі напісаць, а потым расклеіць па горадзе.

Сцяпан аж падскочыў.

— Юрка! У цябе ж залатая галава. А я дурань і не дадумаўся б.— Сцёпка стукнуў сябе далонню па лбе, а потым зусім сур'ёзна дадаў: — Абавязкова трэба зрабіць, хай ведаюць, што ўсіх ім не перавешаць. Калі расказалі аб сваім намеры Косцю, той аж свіснуў ад задавальнення, у вачах яго загарэліся агеньчыкі.

— Я ўяўляю сабе, як забігаюць паліцаі і фрыцы, калі ўбачаць нашу работу! — Косця зарагатаў на ўвесь голас, задзірыста, так, што і хлопцы не стрывалі. У той жа вечар яны павырывалі са старых сшыткаў чыстыя лісты і, шчыльна завесіўшы вокны, сталі перапісваць вершык Юркі. Атрымалася каля трыццаці экзэмпляраў.

Загаловак прыдумаў Сцяпан: «Заменім герояў». Доўга раздумвалі — як жа падпісаць яго, бо без подпісу ім здавалася работа не скончанай. Нарэшце быў знойдзены і подпіс. Прапанаваў Юрка — падпісаць трыма вялікімі літарамі С. К. Ю., што павінна было азначаць: Сцяпан, Косця і Юрка.

— Не, не гэта азначаць, — тут жа перабіў Косця, — гэта будзе азначаць: саюз камуністычных юнакоў, — для пемцаў страшней.

На тым і згадзіліся.

Назаўтра, з самага ранку хлопцы пайшлі выкопваць самую адказную, рызыкаўную частку задумамага плана. Абавязкі былі размеркаваны так: Юрка наглядаў за вуліцай і падаваў знак пачынаць ці папярэдзваў аб небяспецы. Косця намазваў слуп ці плот клеём, які ён сам насіў у бляшанцы ў кішэні, а Сцяпан прыклеіваў лісткі.

Справа была скончана хутка і без асаблівых прыгод. Гадзін у адзінаццаць быў прыклеены апошні лісток каля базару. Скончыўшы справу, хлопцы пайшлі. Не, не дадому. Вельмі ж ужо цікава было панаглядаць, як будзе дзейнічаць на людзей вершык. Якое ж расчараванне, якая крыўда напоўніла іх душы, калі яны прайшлі міма тых мясцін, дзе віселі іх лісткі, і ні каля аднаго нікога не ўбачылі! Людзі праходзілі раўнадушна, не звяртаючы аніякай увагі на тыя маленькія шматкі паперы. Праца іх і рызыка аказвалася марнай, недарэчнай, нікому не патрэбнай. Хлопцы прыйшлі дадому павесіўшы насы.

Асабліва балюча перажываў гэту крыўду Юрка: гэта ж яго верш, яго ідэя аказалася нікчэмнай. Яго крыўдзіла не як аўтара верша, а як чалавека, які ўсе свае шчырыя пачуцці, усё тое, што да болю кіпела ў сэрцы, паспрабаваў выказаць людзям, а яны аднесліся да гэтага так зняважліва-раўнадушна. Звычайна юнацкая натура асабліва ўспрымальная да гэтага, і абьякавасць людзей, калі яна паўтараецца некалькі разоў, сур'ёзна ўплывае на фарміраванне характэру, псуе яго, робіць замкнёным.

— Дзяцінства, і ўсё, — з'едліва кпіў ён з сябе. — Дзіцячая забава, і ўсё, а хацеў яшчэ, каб гэта перавярнула горад дагары нагамі. «Гэта будзе выбухам, які ўзварушыць усё наўкола», — іранізаваў ён. — Тут трэба агнём пісаць, а не вадзяным чарнілам. А то хацеў здзівіць свет гэтымі абрыўкамі паперы.

Прышоў дадому і нават не стаў абедцаць. Ляжаў на канапе і думаў. У галаву зноў і зноў прыходзілі з'едлівыя, колкія меркаванні. Затым памалу напрамак думак змяніўся. Хацелася выказаць вершам унэўненасць, што ўсё-ткі

Прыдуць з усходу буры буйныя
з агнём і полымем, з малапкамі,
змятуць, сатруць пачвару брудную
з зямлі радзімай...

У апошні радок не прыходзіла рыфма. Ён доўга і без поспеху надбіраў словы.

У сепцах пешта загрузацела, затым бразнула клямка, і ў хату ўскочыла сястра Юркі — Ліля; узрушаная, бледная, спалоханая, яна спынілася сярод пакоя і часта-часта дыхала. Маці збянтэжана спытала:

— Ліля, што з табой?

Ліля набрала паветра поўшныя грудзі, потым выдыхнула і амаль шэптам прагаварыла:

— Ой, мама, у горадзе што творыцца!.. Немцы і паліцаі азвярэлі, забіраюць, арыштоўваюць і тут па вуліцы вобыскі робяць. — І яшчэ цішэй дадала: — Па ўсім горадзе нехта лістоўкі расклеіў, ад рукі напісаныя.

Юрка віхрам усхапіўся з канапы і, як быў распранутым, выскачыў на вуліцу. Ён не ведаў, куды спачатку бегчы: туды ці да хлопцаў. Забег да Сцяпана, але таго не было дома. Адтуль ён пабег да бліжэйшага месца, дзе яны прыклеівалі лістоўку. Выскачыўшы на вугал вуліцы, ён заўважыў, як адзін паліцай саскрэбваў нажом са слупа лістоўку. Двое другіх рабілі вобыск у хныкаўшых перад імі дзвюх дзяўчат. Яны былі распрануты, паліто тут жа ляжалі на снезе, а паліцаі бессаромна абмацвалі дзяўчат. Юрка адступіў крыху назад і з-за вугла стаў наглядаць далей. Адзін з паліцаяў зняў у дзяўчынкі з рукі гадзіннік і схаваў у кішэню. Калі тая плаксіва стала прасіць вярнуць гадзіннік, паліцай пхнуў пагой ляжаўшае паліто і, вылаяўшыся мацерна, прыкрыкнуў:

— Забірай барахло і правалівай, пакуль не позна!

Адна з дзяўчынак падхапіла паліто і пабегла, на хаду апрапаючыся. Другая — у якой толькі што адабралі гадзіннік — падняла паліто і, цягнучы яго па снезе, павольна пайшла ў бок Юркі. Першая дзяўчынка адбеглася крыху далей, затым павярнулася і паказала паліцаям язык. Гэта рассяшыла Юрку. Раптам яго пацягнулі ззаду за сарочку. Юрка аглянуўся. Перад ім стаяў Косця — задаволены, хітры.

— Чаго стаіш тут разявіўшы рот? Бяжым да Сцяпана! — і ўжо на бягу прапаптаў на вуха: — Ну, брат, і па-рабілі мы!

Прыбеглі да Сцяпана і ўсе трое, узрушаныя, радасныя, бадзёрыя, абняліся і, прытанцоўваючы, заспявалі:

Ах ты, Юрчка,
што не жэнішся...

Так пачалося іх надшолле.

На чацвёртую лістоўку ў іх ужо не было паперы. Сцяпан рашыў пайсці ў пядзелю на базар і выменяць на бацькаву сарочку дзесятак сшыткаў. Доўга блукаў на базары — сшытка не відно было. Нарэшце ён заўважыў у натоўпе чалавека ў форме чыгуначніка, які пахлопваў па руцэ цэлым пачкам сшыткаў. Сцяпан некалькі разоў абышоў кругом чалавека, прыглядаючыся і не наважваючыся падыхіць, каб старгавацца. Нарэшце асмеліўся. Падыхіць і нясмела спытаў:

— Прадаеце?

— Прадаю.

— Колькі вы просіце?

— За ўсе ці за штуку?

— За ўсе.

— Калі за ўсе, то са скідкай. Тут паўтара дзесятка. Ты чым будзеш плаціць, маркамі ці рублямі?

— Не, я хачу выменяць на сарочку. — Сцяпан выцягнуў з-пад палы сарочку.

Чыгуначнік нават не паглядзеў на сарочку, а сказаў:

— Калі на сарочку, то табе, браток, трэба здачу даваць, а ў мяне ні капейкі. Можа, ты сшыткаў болей возьмеш?

Сцяпан, не задумваючыся, адказаў:

— Калі ёсць, давайце.

— Тады, браток, трэба зайсці да маёй хаты. Я тут недалёка жыву, вунь каля пераезда, — чыгуначнік павярнуўся і ўжо на хаду наказваў пальцам: — Вунь там, тут зусім недалёчка.

Сцяпан завагаўся.

— Не, да хаты я не пайду.

— А чаго ты баішся?

— А чаго мне баяцца?

— Ну вось... Сшыткі, браток, зараз не так лёгка знайсці. Калі трэба, то пойдзем.

Сцяпан рушыў следам. Калі выйшлі з натоўпу, чыгуначнік спытаў:

— Ці не Сцяпанаў ты сын?

Сцяпан здзіўлена зірнуў на чыгуначніка, хацеў змаўчыць, але, убачыўшы добразычлівы пагляд чыгуначніка, сказаў праўду:

— Ага.

— Я-ткі бачу, што па абліччы падобны. Ты што, вучышся дзе?

Сцяпан разгубіўся.

— Не, не вучуся,— але хутка снахапіўся,— думаю па-ступіць.

Сцяпан не заўважыў, як у чыгуначніка на імгненне паявілася і знікла хітраватая ўсмішка.

Дома чыгуначнік далажыў яшчэ з дзесятак сшыткаў, а сарочку, нават не разварочваючы, адклаў убок, толькі сказаў:

— Сарочка, бачу, добрая. Якраз мне прыгадзіцца. На свята адзець. Хутка пасха.

Пры выхадзе чыгуначнік падзякаваў і прапанаваў:

— Калі яшчэ трэба будуць сшыткі, то ты заходзь проста да мяне, на базар не хадзі. У мяне яны заўсёды будуць.

Сцяпан падзякаваў і найшоў дахаты, задаволены ўдачай.

Ён нічога не падазраваў.

* * *

Цэлы дзень хлопцы нацелі над тэкстам новай лістоўкі. Літаратурна-публіцыстычны занас іх наступова вычэрніваўся. То яны збіваліся на паўтарэнне фраз, што былі ўжо ў першых лістоўках, то выходзіла так сярдзіта, што для поўнай яснасці не ханала толькі лаяпкі. А хацелася, каб было і культурна, і коратка, і змястоўна. Нарэшце тэкст быў напісаны. Асноўнай думкай лістоўкі было сдварджэнне і ўпэўненасць у тым, што армія акупантаў, якая складаецца з бандзюкоў, зладзеяў і рабаўнікоў, якія проста на вуліцы распранаюць жанчын, каб забраць сабе паліто ці гадзішнік, разуваюць старых на марозе, забіваюць дзяцей,— такая армія не можа разлічваць на перамогу. Канчалася яна заклікам ісці ў лясы да партызан, заклікам да помсты.

Расклеіваць даводзілася з большай асцярожнасцю і меншай колькасцю экзэмпляраў. Працавалі ў суботу над вечар, калі хадзіць па горадзе яшчэ не забарапялася, а наступіўшы паўзмрок у выпадку небяспекі даваў магчымасць своєчасова ўцячы. Хлопцы расклеівалі лістоўкі, напісаныя на свежай, добрай паперы, і не ведалі таго, што заўтра іх работа ўжо не будзе тайнай, не ведалі таго, што кожны лісток у тых сшытках меў асобую ледзь прыкмет-

ную, для таго, хто цікавіўся, адзнаку: тыя сшыткі прадаваліся на базары невывадкова.

Лістоўкі, якія тройчы паяўляліся на платах, слухах, дзвярах пад'ездаў, узрушылі звычайных жыхароў горада, але і расшавялілі нямецкую камендатуру, а праз яе і паліцыю. Віноўнікаў настойліва шукалі і паліцаі, і гестапа праз сваіх агентаў. Але не толькі гестапа шукала гэтых смельчакоў.

Назаўтра зранку маці пайшла на базар ці ў царкву (куды хадзіла час ад часу), і Сцяпан вымушаны быў застацца ў доме адзін. Ён выйшаў на двор, стаялі ўжо цёплыя красавіцкія дні, і пачаў майстраваць ручку для рыдлёўкі. Неўзабаве ўжо трэба было засяваць агарод. Заняты работай, Сцяпан і не заўважыў, як адчынілася калітка і на двор зайшоў чалавек. Ён некалькі хвілін моўчкі нагледаў за юнаком і нарэшце кашлянуў, каб даць знаць аб сваім прыходзе. Сцяпан спалохана азірнуўся. Перад ім стаяў той самы чыгуначнік, які прадаў яму сшыткі.

Сэрца, прадчуваючы нешта, трывожна закалацілася.

— Здарова, гаспадар! — з поткай іроніі прывітаўся чыгуначнік. Сцяпан нерашуча адказаў на прывітанне.

— Мо пойдзем у хату?

— Там нікога няма.

— А мне ніхто і не трэба. Да цябе справа ёсць.

Зайшлі ў хату. Госць падазрона акінуў вокам пакой і, не чакаючы запрашэння, сеў каля стала, захінуўшы перад тым занавеску на акне.

— Ну, як вучоба?

— Я яшчэ не вучуся.

— А павошта ж ты купляў сшыткі?

— Спатрэбляцца, — адказаў Сцяпан спакойна і аб'якава, але сэрца палахліва сцялася. — Ну, калі справа якая ёсць, то гаварыце, бо мне некалі, — у Сцяпана быў такі наіўны і праўдзівы выгляд, што чыгуначнік ухмыльнуўся ў вусы.

— А я аб справе і гавару, — госць зрабіў паўзу і, паківаўшы галавой, пранізваючы Сцяпана калючым позіркам, прагаварыў: — Дрэшны, браток, з цябе падпольнык, калі так лёгка цябе знайсці.

У Сцяпана на імгненне вочы зрабіліся вялізнымі, шырокімі, але зараз жа звужыліся, сасхучыліся.

— Ты не палохайся, я свой. Зайшоў перадаць табе паклон ад бацькі.

Сцяпан разгубіўся, не ведаў, верыць яму ці не.

— Ён зараз там, бронецятнік водзіць. Нядаўна адтуль чалавек прыйшоў.

Сцяпану хацелася ад радасці кінуцца да гэтага чалавека, падзякаваць яму, паціснуць руку, нават пацалаваць, але асцярожнасць шаптала на вуха: «Не вер яму, не вер. Не паддавайся на хітрыкі». І Сцяпан не падзякаваў, не кінуўся з радасцю да чалавека, а стаяў моўчкі, ніжэй патупіўшы галаву. І толькі раз ён паласануў госця такім злосным і разам з тым дапытлівым позіткам, што здавалася, нібы ён хацеў разрэзаць гэтага чалавека папалам, каб заглянуць яму ў нутро, даведацца — хто ён: ці можна яму верыць, добры гэты чалавек ці гэта проста агідны шпік?

Госць зразумеў думкі юнака.

— Не верыш?.. Ну, гэта ўжо справа твая. Толькі з лістоўкамі пакуль што пачакайце. Можакце праваліцца, — падняўся з крэсла і працягнуў руку, моцную, жылістую з уеўшыміся ў скуру за доўгія гады работы на чыгунцы чорнымі пылінкамі. — Ну, бывай, мне некалі, — і, моцна паціснуўшы руку, ён выцягнуў з кішэні пакунак, загорнуты ў паперу. — А сарочку вазьмі пазад, памяняеш на хлеб.

Гэта апошняе дзеянне чыгуначніка зламала пасцярожанасць і недавер'е Сцяпана. Паверыў. І ўжо на выхадзе сказаў расчулена, шчыра:

— Дзякуй вам, вялікі дзякуй.

— Няма за што. Калі што будзе цікавіць, то ты дарогу да мяне ведаш. Толькі глядзі — аб тым, што я да цябе заходзіў, нікому, нават сябрам. Чуеш? — гэта было сказапа строга. І ўжо адчыняючы дзверы, дадаў:

— А сшыткамі пацікаўся, яны цябе выдалі. Я ведаў, што ў вас хутка скончыцца папера, вось я і прадаў вам гэтыя сшыткі.

І пайшоў.

Сцяпан куляю падбег да паліцы, узяў увесь пак сшыткаў і пачаў уважліва разглядаць іх. Доўга нічога не заўважаў. Потым у вочы кінулася тое, што кожны аркуш у сшытку быў крыху надрэзаны зверху і знізу. Ад гэтага адкрыцця на ўсім цэле разлілася гарачынь. Так, сшыткі паказалі дарогу. «Толькі каму?» — апасліва думаў Сцяпан. Трывогі і страху чамусьці не было, верылася, што па гэтай дарозе прыйшоў свой чалавек. Так яно і было.

Праз тыдзень, гэта было ўжо незадоўга перад Першым маем, Сцяпан наведаўся да чыгуначніка і, пасля таго, як сказаў яму пра ўсё (імён сяброў на ўсякі выпадак не сказаў), атрымаў інструкцыю на будучае. Ад яго ён за

пазухай нёс пачак сапраўдных лістовак, зробленых у друкарні.

У той жа вечар ён паведаміў хлопцам, што ім наладжана сувязь з падпольнай партыйнай арганізацыяй. Дзе, як і з кім — не сказаў, а калі хлопцы намерыліся дапытання, ён коратка адрэзаў:

— Не пытайце, не маю права расказваць, кан-спі-рацыя, — апошняе слова ён сказаў мнагазначна, з расстаноўкай.

Хлопцы не настойвалі. У іх вачах Сцяпан вырас. Ён такі і сапраўды пасля гэтых дзвюх сустрэч з чыгуначнікам, пра якія цэлы тыдзень нікому не гаварыў, носячы ў тайне свае надзеі і свае апасенні, памнога пасталеў, пасур'ёзнеў.

Так гэта тройка прымкнула да арганізавапага падполля, так яны знайшлі сабе кіраўнікоў, старэйшых таварышаў-камуністаў.

* * *

Маі і чэрвень прайшлі без асаблівых здарэнняў, калі не лічыць, што якраз у ноч на Першае мая пехта ўзарваў вадакачку на станцыі і, апрача іх, яшчэ хтосьці расклеіў лістоўкі з першамайскім загадам таварыша Сталіна.

Асабістае жыццё хлопцаў плыло па-ранейшаму. Праўда, за вясну яны схуднелі, выцягнуліся. Асабліва Юрка. Ён пабляднеў, пад вачыма паявіліся сіняватыя кругі, скулы завастрыліся, а калі на рэчцы распранаўся, то відно было, як пад нацягнутай скурай рухаліся рэбры. Найбольш кенскае становішча з харчамі было ў яго сям'і. Уласнага агарода не мелі, і з першых дзён акупацыі ім прыходзілася выменьваць харчы на адзенне. З горам папалам зіму неяк пражылі, а вясною часцяком прыходзілася жыць упрогаладзь. Працаваць да немцаў ні маці, ні тым больш Юрка не думалі ісці. Ды і заробкі-то былі такія, што на іх не пражывеш, а сумленне страціш.

Косця і Сцяпан спрабавалі тое-сёе прыносіць ім. Маці Юркі разы са два ўзяла было прынесенае, перад тым унэўніўшыся, што прынеслі з ведама бацькоў, а на трэці раз надзякавала і катэгарычна адмовілася, панярэдзіўшы, што калі ў другі раз яны паўтораць свае прыпанэнні, то яна назаўсёды накрыўдзіцца на хлопцаў.

— Цяпер кожнаму цяжка пражыць і ад сябе адрываць пельга. Каб больш гэтага не было, — цвёрда сказала яна.

Тады Сцяпан і Косця сталі па чарзе часцей зазываць Юрку да сябе і хоць той саромеўся, адпекваўся ад абеду ці вячэры, яго ўсё-ткі прымушалі перакусіць.

І Сцяпан і Косця таксама не так багата жылі, але ўласны агарод у гэтую ліхую хвіліну быў значнай падтрымкай. Лётам хлопцы часцяком хадзілі ў рыбу з вудкамі. Лавілі ў адну пасудзіну і пры дзеляжы стараліся большую частку ўлову выдзеліць Юрку, а то зусім зносілі ўсю рыбу яму дадому.

Адноўчы, пасля няўдалага лову, Косця кінуў на бераг вудачку, сплюнуў і, пляснуўшы вобзем шапку, стаў распрапаца.

— Я ім зараз пакажу, чарцям, дзе ракі зімуюць. Пахаваліся ў норы і хоць бы хны, а тут глытай слінкі.

Ён шчубоўкнуўся з берага ў ваду і даў нырца. Доўга яго не было відаць, кругі ўжо амаль разышліся. Нарэшце з вады паказалася галава, і, не паспеўшы як след выпырнуць, ён узрушана і таямніча крыкнуў:

— Хлопцы, глядзі,— і выставіў з вады ствол рускай трохлінейнай вінтоўкі.

Сцяпан і Юрка мігам з'ехалі з абрыва к вадзе, і ўсе трое, учапіўшыся ў вінтоўку, нацягнулі яе да бліжэйшага куста.

— Вось гэта ўлоў! — У Сцяпана загарэліся вочы. Перад імі ляжала спраўная, амаль зусім не паржавелая вінтоўка, толькі крыху запэцканая ілам. Як яна трапіла сюды? Якая яе гісторыя? Мо хто кінуў яе ў Дняпро, збяўшыся ворагаў? А мо загінуў тут у гэтых хвалях, сцякаючы крывёю, пахаваўшы і яе разам з сабою? Аб гэтым ведала толькі яна сама — гэта маўклівая сведка ўпартых і цяжкіх баёў сорака першага года. І суджана ж было ёй зноў з'явіцца на свет. Які ж лёс чакае яе далей? Хто мог сказаць аб гэтым? Ніхто. Толькі трапіла яна ў смелыя рукі адважных хлапцоў з рызиковымі галовамі і гарачымі сэрцамі. Косця з мокрымі зблытанымі валасамі, з кроплямі нявысахшай вады на голым целе, прысеўшы на куцішкі, з захапленнем глядзеў як Сцяпан, стаўшы на адно калена, спрабаваў адчыніць затвор вінтоўкі. Спачатку затвор не паддаваўся, потым глуха скрыгануў іржаўчайнай, павярнуўся, туга падаўся назад і неахвотна бразнуў металам. Усе трое нахіліліся, разглядаючы пульт вінтоўкі. У магазіннай каробцы віднеўся патрон з зеленаватымі ланінамі на гільзе. Сцяпан крысом сарочкі выцер прыліплы да шчыліны іл, паспрабаваў ачысціць кінцом заржаў-

ленья мясціны, потым, зачыпіўшы затвор, перавярнуў вінтоўку, разгледзеў яе з усіх бакоў і сказаў:

— Не, вінтоўка яшчэ добрая. Страляць будзе.

Юрка, які сядзеў побач з Косцем, моўчкі ўзяў у Сцяпана вінтоўку і, ашчэрпіўшы ствол худымі кастлявымі рукамі, гушкануў яе, нібы ўзважваючы, і, як бы гледзячы некуды ў далячынь, задуменна прагаварыў:

— Хоць аднаго немца, ды заб'ю з гэтай вінтоўкі. Уласнымі рукамі! Не я буду! Хай ведаюць.

Але яму не давялося забіць немца з гэтай вінтоўкі. Жыццё прадыхавала зусім іншае. У той жа вечар, калі Сцяпан пайшоў да чыгуначніка, хлопцы атрымалі зусім другое заданне, больш важнае, больш сур'ёзнае.

У горадзе была буйная машына-трактарная майстэрня, якая да вайны абслугоўвала некалькі сумежных раёнаў на рамонце трактароў, аўтамашын, камбайнаў і іншых сельскагаспадарчых машын. Гэту майстэрню немцы ператварылі ў базу на рамонце танкаў і аўтамашын, падбітых нашымі войскамі на фронце. Тэрыторыю майстэрні немцы абгарадзілі высокім дашчатым плотам так, што пельга было бачыць, што там робіцца. Але тыя, каго асабліва цікавіла, чым жа займаюцца акупанты за гэтай агароджай, праведалі, што майстэрня ператварылася ў ваенны аб'ект, адкуль ішло папаўненне сіл варожай арміі. Было таксама вядома, што рамантуюць машыны самі немцы, а абслугоўваць нямецкіх салдат, занятых рамонтам, прымусілі ваеннапалонных, якія там, за агароджай, і жылі. Мясцовых рабочых не выкарыстоўвалі, а значыць, і прабрацца туды было амаль немагчыма. А прабрацца туды трэба было абавязкова. Прабрацца і разбурыць кацельны цэх, тым самым не даць магчымасці ворагу аднаўляць сваю тэхніку, якая была выведзена са строю цаной вялікай крыві.

Праз Сцяпана хлопцам было даручана знайсці праход на тэрыторыю майстэрні ці завязаць сувязь з ваеннапалоннымі. А як вырашыць усё астатняе — пакажа жыццё і канкрэтныя ўмовы.

Гэта ўжо было сапраўднае баявое заданне, не простае расклеіванне лістовак. Сцяпан перадаў сябрам апошнія парады чыгуначніка даслоўна.

— Ну, глядзі, Сцяпан. Гэта вельмі важная справа, і трэба абавязкова зрабіць. Гэта заданне фронту. Будзьце сапраўднымі камсамольцамі. Перадай прывітанне сябрам і напамні, што яны камсамольцы.

За выкананне гэтага задання хлопцы ўзяліся з усёй

энергіяі юнакоў, якія да гэтага часу, як ім здавалася, нічога не рабілі ў дапамогу тым, хто няспынна змагаўся з ворагам.

Майстэрня была не ў самым горадзе, а паводшыбе, на беразе Дняпра.

Назаўтра Сцяпан, Косця і Юрка цэлы дзень круціліся каля яе платоў. На варотах стаялі два немцы-вартавыя. Больш аховы нідзе не было. Трэба было заглянуць туды, за плот. Косця прарэзаў нажом дзірку ў адным месцы плота, а потым усе тры на чарзе разглядалі, стараючыся замятаць усё бачанае. Тое, што яны ўбачылі, не ўзрадавала. За дашчатым плотам на некаторай адлегласці быў другі плот — дваіная густая сетка з калючага дроту. Па калідоры між плота і калючым дротам прахаджваліся немцы-вартавыя. Увесь двор майстэрні быў загрузаны танкамі, цягачамі, трактарамі і аўтамашынамі розных марак.

Прарэзалі дзірку ў другім месцы, з боку Дняпра, — вынікі былі аднолькавыя. Хлопцаў гэта засмуціла. Яны адышліся далей ад плота, каб абдумаць, што рабіць далей. Цяжка было што-небудзь прыдумаць. Сцяпан сядзеў па-турэцку — ногі ў клетку, аблакаціўшыся на калена, і, падпёршы рукой падбародак, думаў з сур'ёзным выглядам, нібы рашаў, як бывала ў школе, цяжкую задачу па алгебры. Юрка паглядаў, як Косця, гуляючы нажом, зрабіў ім некалькі мапіуляцый. Але гэты песур'ёзны запятак адцягваў увагу ад мэты. Косця са злосцю некалькі разоў усадзіў нож у зямлю. Нож уваходзіў лёгка па самую рукаятку. Лёза вычышчалася аб суглінак, ззяла на сонцы зайчыкамі. Апошні раз ён з усёй сілы ўсадзіў нож і выкалушнуў камяк зямлі. Гэта навяло Юрку на думку.

— Ідэя! — крыкнуў ён, хлопнуўшы сябе па лбе.

Сябры чакальна ўставіліся ў яго вочы.

— Ідэя, — паўтарыў Юрка. — Трэба зрабіць надкоп, ноччу, — і ён вылажыў свой план: адзін будзе паглядаць у шчыліну за вартавым, а двое другіх на чарзе будуць арудаваць рыдлёўкай. Сцяпан недаверліва кіўнуў галавой.

— Добра. Адзін плот мы так возьмем. А дрот? Там, брат, ужо не так лёгка — вартавыя заўважаць.

— План ненадзейны, — згадзіўся і Косця.

Доўга сядзелі, але прыдумаць нічога не змаглі. Сонца, плаваючы блакіт неба, хілілася ўжо да захаду, пакідаючы за сабой рэдкія і празрыстыя пасмы хмарак у паднябессі. Педзе свідраваў паветра адзінокі жаўранак і потым, як

падпечаны, падаў дзесьці наблізу ў траву. Лёгкі вецярок ледзь-ледзь калыхаў сцяблінкі мятліцы, гуляў з адзінокім кусцікам цімафееўкі, галоўкі якой паныла ківаліся, нібы камусьці надтаквалі, згаджаючыся.

— Ведаеце што, хлопцы? — прананаваў Сцяпан.— Пойдзем пакунаемся, можа, на свежую галаву хутчэй прыдумаем.

Яны падняліся і, абняўшыся, рушылі да берага. Распрануліся. Косця з разгону, як заўсёды, нырнуў. Сцяпан, пераадольваючы супраціўленне вады, разграбаючы яе рукамі, смела ўвайшоў з галавою ў раку. Потым вынырнуў, страсянуў мокрымі валасамі і, мерна ўзмахваючы рукамі, паплыў да супроцьлеглага берага. Юрка асцярожна ўвайшоў у ваду, змачыў рукі, расцёр пад пахамі, плёснуў прыгаршчамі на грудзі і толькі тады паплыў. Пасля берагавой спякоты вада сціскала, скоўвала цела, прымушала напружвацца мышцы. Сцяпан хацеў перанлысці на другі бераг Дняпра, але, прымерыўшыся, налічыў, што бераг яшчэ далёка, паленаваўся і павярнуў назад. Плыў прыгожымі сажонкамі, апусціўшы твар у ваду, і толькі ў такт пад правую руку паварочваў галаву набок, каб набраць паветра. Пакуль плёхаўся туды і назад, плынь аднесла яго піжэй таго месца, дзе распраналіся, і ён вылез на бераг якраз супроць майстэрні з дашчатым плотам на высокім абрыве. Ён наглядзеў уверх, прабег вачыма па плоце злева направа, як бы прыкідваючы адлегласць, і раптам погляд яго спыніўся на канцы шырачэзнай трубы, якая тырчэла з абрыву паўметровым жэрлам значна піжэй плота. З канца трубы невялічкім раўчуком цурчэла брудная вада. Ён аглянуўся на пустышны бераг, сэрца затрапятала.

— Здаецца, знайшоў, — падумаў ён і пабег да хлопцаў, якія таксама ўжо вылезлі на бераг.

Дзён праз пяць у тым месцы, адкуль Сцёпка заўважыў канец вадасцёкавай трубы, ноччу да берага прычаліла лодка. З лодкі выйшлі чацвёра. Адзін з іх быў значна вышэй за інных з павольнымі ўпэўненымі рухамі дарослага чалавека. Ён лёгка ўсцягнуў лодку на бераг, выняў з яе два цяжкіх пакункі, тута перавязаных тэлефонным шнуром, наставіў іх каля ног і паклікаў да сябе астатніх. Тыя наблізіліся і сталі цеснай кучкай. Высокі гаварыў шэптам.

Стаяла мёртвая цішыня. Толькі недзе далёка на тым беразе квакалі лягушкі, ды зрэдку чуўся ўсплеск шчупака, які выйшаў на начное паляванне. У гладкай паверхні Дняпра, як у люстры, адлюстроўваліся тысячы трапяткіх

зорак. А ўглыбіні відпелася тоненькая серабрыстая стружка патанулага маладзіка. Над ракой падымаўся лёгкі празрысты туман; цягнула цеплынёй. Усё навокал было напоўнена мірным спакоем. Недзе ў вышыні за плотам, мусіць, у горадзе кукарэкнуў невень і адразу замоўк, нібы спалохаўшыся свайго прастуджанага, падтрэснутага голасу.

— Глядзіце не згубіце запалак. Ды будзьце асцярожны, не спяшаіцеся. Запаліце шнур і, калі пераканаецеся, што ён загарэўся добра, мігам назад. Зразумелі? Ну, найнілі. Высокі хлопнуў далонню па плячы аднаго, другога, і ўсе чацвёрта пакарабкаліся ўверх па абрыве.

Першым палез Сцёпка. Следам за ім у трубе схаваўся Юрка.

Косця і высокі сядзелі на кукішках ля трубы і, прытаіўшы дыханне, прыслухоўваліся да цішыні. Шолахі ў трубе паступова цішэлі і нарэшце зусім зніклі. Затым з'явіліся новыя гукі: спачатку няроўна з перабоямі, а потым раўней і аднастайней зацурчэў з трубы ручаёк, жалобка і манатонна. Замлелі ногі.

Высокі ўстаў, спусціўся ўніз, падрыхтаваў вёслы і спіхнуў лодку на ваду, але так, каб яе не знясло цячэннем.

У трубе была непраглядная цемра. І хоць труба была параўнаўча шырокай, але паўзці ў ёй было пязручна, тым больш што перашкаджаў цяжкі пакунак з узрыўчаткай, які ўвесь час прыходзілася перасоўваць перад сабой. Рукі і ногі коўзаліся па слізі, якая нарасла за многія гады. Ад агіды на целе прабягалі дрыжыкі.

Часта даводзілася спыняцца, каб адпачыць, і тады Юрка патыкаўся на Сцёпкавы ногі. Цемра таміла вочы, хацелася разгледзець хоць што наперадзе, але як бы ні напружваў зрок, нічога не было відаць, нават уласных рук.

Калі ў першыя хвіліны, як толькі Сцяпан залез у гэту цемрадзь, на душы адчувалася трывога і нават страх, то цяпер гэта пачуццё знікла, нібы сцерлася марудным ходам часу ў гэтай цемры, брыдкай слізію і стомай. Сцяпану здалося, што ён ужо знаходзіцца тут гадзіны дзве. Ён спыніўся адпачыць і рашыў закурыць. Дастаў партсігар, выцягнуў губамі папяроску і чыркнуў запалак. Прыкурыў і на некалькі секунд пасвяціў наперадзе сябе. Труба цёмнай дзіркай уходзіла, здавалася, у бясконцасць. Перад носам палахліва праноўз нейкі жук, хаваючыся ў ціну. На целе

прабеглі дрыжыкі, пібы ад электрычнага току. Запалка патухла.

Папаўзлі далей. Сцяпану здавалася, што сёння труба стала намнога даўжэй, чым у той раз, калі яны разам з Юркам лазілі, каб разведаць, куды яна вядзе. Той раз іх падганяла цікавасць, і таму час ішоў значна шпарчэй. Зараз жа ім хацелася хутчэй дабрацца да мэты, і таму шлях здаваўся страшэнна доўгім. Апрача таго, зараз трэба было соваць перад сабой кілаграмаў восем узрыўчаткі. А гэта патрабавала сіл і часу.

Нарэшце труба скончылася. Хлопцы дасягнулі калодзежа, адкуль і пачыналася труба. Цяпер заставалася падняцца наверх, якраз у кацельную. Замест металічнай крышкі над калодзежам ляжалі два аполкі.

У кацельнай нікога не было. Майстэрня працавала толькі днём. Ноччу ж тут было пустыня. Як відаць, усе спалі, за выключэннем вартавых, што хадзілі па двары ля калячага дроту.

Хлопцы вобмацкам выбралі месца найбольш зручнае і, як ім здавалася, найбольш важнае, адразу ж пачалі прыладжваць туды ўзрыўчатку. Калі справа была закончана: шнур разматаны, адзін канец яго з узрывацелем трывала замацаваны ў адтуліне ва ўзрыўчатцы, а другі канец агаляны так, каб можна было запаліць, Сцяпан загадаў Юрку адпраўляцца назад.

— Справа скончана. Я падпалю і таксама назад. Ідзі. Юрка паслухмяна знік у калодзежы. Да самага апошняга часу Сцяпан быў у стане нейкай раўнавагі, трывожнага спакою. Але, калі засталася толькі падпаліць шнур, гэта раўнавага і спакой зніклі, у грудзях ёкнула і затрапяталася. Думкі ліхаманкава пераскоквалі з аднаго на другое. Сцяпан не разумеў, чаму ўзрушанасць так нястрымана захліснула ўсю яго істоту. Ці то ад усведамлення, што заданне будзе выканана, ці то ад прадчування страшэннага выбуху, які неўзабаве скалае ўвесь горад. Недзе ў глыбіні душы парастала пачуццё радасці, помсцівага задавальнення. Хай ворагі адчуюць, што не быць ім гаспадарамі чужой зямлі. Ва ўсякім разе Сцяпану хацелася, каб гул гэтага выбуху пачулі тыя людзі, якія зараз на фронце ляжалі ў акопах ці адбівалі варожыя атакі, каб зразумелі яны, што і тут не даюць спакою ворагу, і тут яго б'юць, і тут з ім змагаюцца.

Сцяпан чыркнуў запалкай і падпаліў бікфордаў шнур. Ён чыхнуў і зашыпеў, выдуваючы струменьчык полымя.

У той час калі Сцяпан падняўся ад шнура і наважыўся адпраўляцца назад, дзверы ў кацельную рыкнулі, і на парозе з'явілася цёмная фігура.

— Вер іст дорт?! — пачуў ён вокліч.

У Сцёпкі падагнуліся ногі. Ён хацеў было бегчы да калодзежа — тры скачкі, і ўсё, але ён кінуў хуткі позірк на агеньчык шнура, і ў яго галаве малаўкай мільганула думка: «А заданне?.. Вырве шнур, і ўсё прапала».

Сцяпан прыгнуўся, нібы падрыхтаваўся да скачка, толькі куды — ці да калодзежа, ці... Немец бліснуў электрычным ліхтарыкам, і гэта паслужыла штуршком. Сцяпан барсам кінуўся на немца, выбіў з рук ліхтарык, той бразнуўся, міргануў, але не патух. Сцяпан згарача, без разліку ўдарыў немца ў живот, той войкнуў, але, відаць, быў здаровы бамбіза. Ён абшчарэпіў Сцяпана ў абдымак, наваліўся на яго, і абодва абсунуліся на зямлю. Сцяпан стараўся цяпер захапіць рукі немца, але той вызваліў адну і, расшпіліўшы кабуру, выцягнуў пісталет. Ён, відаць, ужо аправіўся ад нечаканасці. Сцяпан абедзвюма рукамі схапіў руку з пісталетам і з усёй сілы ўпіўся ў кісьць зубамі. Немец ускрыкнуў ад болю — «ы-ы-ы-й»... Пісталет быў ужо на падлозе. Сцяпан штурхануў яго нагой падалей у цемру. Немец вызваленымі рукамі стаў прыдушваць Сцяпана, схапіў яго за горла. Юнак паспрабаваў выкруціцца, вырвацца з жалезных ціскоў, але сіла была на баку немца, і ён не выпускаў хлопца, падмінаючы яго пад сябе. Сцяпана ўжо пакідалі сілы. Раптам немец перастаў душыць. Ён глянуў на агеньчык шнура, які ўжо быў недалёка ад узрыўчаткі, асветленай промнем ліхтарыка. Немец зразумеў усю небяспеку для свайго жыцця. Цяпер ужо ён стаў вырывацца з цяжкіх рук юнака... Сіла зноў была на баку немца. Ён раз'юшана адштурхоўваў ад сябе Сцяпана, тыцкаў яго кулачышчамі, але той, уцягнуўшы ў плечы галаву, моцна трымаў абедзвюма рукамі немца за пагу, не даючы яму ўстаць...

Юрка, занепакоены такой доўгай адсутнасцю Сцяпана, рашыў, што там пешта не ладзіцца, і палез назад. І толькі ён дапоўз да люка, як на валтузні, здушаных ускрыках і стогнах усё зразумеў. Дапамагло і святло ліхтарыка. Як кошка, кінуўся Юрка да пісталета. Кароткі ўзмах рукі, і рукаятка пісталета глуха апусцілася на галаву немца...

Яшчаркамі рынуліся хлопцы ў лаз. Выбух заспеў іх каля самага абрыву. Напаўаглушаных, напаўзасыпаных усцягнулі іх сябры ў лодку...

Арыштавалі хлопцаў роўна праз суткі. Тыдзень катавалі, а потым, не дабіўшыся ніякіх прызнанняў, павесілі на гарадскоў плошчы.

МЕСТЬ

Был безоблачный летний день. Над рожью волнами переливался воздух. Маленький ветерок, чуть дыша, приятно оноласкивал лицо прохладой. Серебристые листья роскошных придорожных тополей неутомно о чем-то лепетали. Солнце своими лучами щедро дарило тепло, и густые, тенистые липовые и каштановые аллеи манили к себе от солнечного зноя.

В чудесном уголке у Днепра расположился колхоз «Пахарь». Здесь было когда-то богатое помещичье имение. Об этом свидетельствовал роскошный парк с липовыми и каштановыми аллеями, с цветниками и горками, богатый фруктовый сад и искусственный пруд, сохранившийся после революции. Все это заботливо и по-хозяйски досматривалось колхозниками. На месте бывшего имения обосновался и вырос богатый колхоз, и в каждую, когда-то тощую и убогую крестьянскую избу пришло Довольство, а с ним и Веселье.

Но вот грянула война. Страшным ураганом прокатился на восток фронт, и на «Пахарь» опустилась, как ненастная осенняя ночь, неизвестная, но жуткая тревога. Опустили головы мужики. Забедовали бабы. Приуныли девушки. Почти все мужчины, кроме стариков и подростков, ушли на фронт.

Года за три до войны в центре парка был выстроен клуб — новое красивое здание, где каждый вечер после работы собиралась повеселиться молодежь. И теперь этот, ставший ненужным, клуб и парк, воскресная воспоминания о недавнем прошлом, наводил уныние и тоску. Война не коснулась своим разрушительным перстом ни этого здания, ни парка. Тут все имело мирный и спокойный, даже скучный вид. Совсем другой вид имела деревушка. На улице ни души. Все как бы вымерло. Мрачный вид улицы еще более подчеркивали торчащие в небо, черные от гари, печ-

ные трубы от сожженных изб, разваленные снарядами дома, воронки на улице и, кое-где, наполовину сломанные деревья. Ничто не нарушало мертвой тишины села. Вдруг из-за леса, быстро снижаясь, вылетел самолет. Мелькнув красными звездами, он пронесся совсем низко над селом, едва не цепляясь за деревья. Сразу за огородами он прикоснулся к земле, подскочил, будто перепрыгивая что-то, и замер. Из ворот и окон выглядывали колхозники. На улице выскочили ребятишки. Кое-где появились взрослые. «Подбили... наш...» — мелькнула у всех мысль. Из кабины вылез летчик, держа наготове пистолет. Он подозрительно осмотрел деревню, недолго покопался у мотора и, когда над самолетом вспыхнуло пламя, отошел в сторону. Полюбовался немного, как языки пламени быстро облизывали самолет и, нахрамывая, направился в лес, подступавший здесь к самым огородам. Пройдя немного, он обернулся, снова пристальным взглядом осмотрел деревню и повернул к ней. Навстречу ему вышел председатель колхоза Зубков. За ним стали подходить и другие пожилые колхозники. Долго не задерживаясь на улице, группа, окружившая летчика, вошла во двор к Зубкову. Пока летчик расширял о немцах, женщины принесли чистую тряпку и йод. Летчик, закусив губу, снял сапог, разрезал брюки и перевязал раненую ниже колена ногу.

— Кости, кажется, не зацепило, — сказал летчик.

Все молча наблюдали за ним. Он встал, обвел взглядом собравшихся и остановился на старушке. В руках она держала кувшин с молоком и стакан. Из глаз катились слезы. Летчик улыбнулся старушке.

— Чего же плачешь, мамаша?

— Как же не плакать, сыночек, — быстро моргая глазами, ответила она, — как же не плакать, соколик, когда такое творится... — и вдруг, как бы опомнившись: — Что ж это я? Бери, пей, сынок, пей!..

Летчик выпил пару стаканов и поблагодарил ее.

— На здоровьечко!

— А партизаны поблизости есть? — обратился он к стоявшим вокруг него мужикам.

— Партизаны?.. Должно быть есть, — несмело оглядываясь на остальных, вперед вышел старик — дед Кравец, как его звали в колхозе.

— Партизанский отряд...

— Стой-ка... погоди, Зубков, — перебил председателя

дед Кравец. — А пу-ка, девки, кыш отсюда с цыплятами, живо!

И когда женщины и дети удалились, жестом разрешил: «Вот теперь давай».

Все улыбнулись.

— Партизанский отряд есть, — снова начал Зубков, — завтра и мы туда пойдём, тогда и тебя с собой заберём, а сегодня куда-нибудь припрячем, на всякий случай, от немцев. А они скоро, должно быть, появятся... Только куда мы тебя запрячем? — почесал затылок Зубков.

— А если у меня в огороде? — подал совет дед Кравец.

— Да где там... да и самолет близко. Если немцы придут, то в первую очередь там искать будут, — возразил председатель.

— А если... — к председателю подошел колхозный пчеловод в очках и что-то зашептал председателю на ухо. Все вопросительно смотрели на них. Зубков подумал и согласился: «Пожалуй, можно».

— В случае появятся немцы, — обратился он ко всем присутствующим, — летчик ушел в лес, и больше ничего не знаем. Вопрос решен. Идите и готовьтесь!

Все разошлись. Летчика повел Филиппыч.

И действительно, немцы не заставили себя долго ждать: не прошло и полчаса, как все разошлись, по дороге из Клинцов, пыля, мчались два грузовика, наполненные солдатами. Резко затормозив, грузовики остановились против клуба. Солдаты быстро соскочили с грузовиков. Офицер, вылезший из кабины передней машины, быстро отдал распоряжения. Человек шесть солдат направились к самолету и столько же пошли собирать жителей деревни. Остальные выстроились у клубного подъезда.

Через некоторое время у клуба были собраны все жители. Среди них больше было женщин и детей. Мужчины — почти все бородачи. Моложе всех выглядел Зубков. Когда все были в сборе, солдаты оценили толпу. В середине круга, рядом с офицером стояли три солдата.

— Вы должны сказать, куда ушел русский летчик! — начал офицер, широко расставив ноги и заложив руки за спину. Толпа молчала. Офицер медленно обвел толпу глазами и закрутил кверху рыжие усы.

— Германски командование требует видат русский летчик! — снова угрожающе произнес он. Опустив в землю глаза, толпа молчала. Офицер снова обвел толпу взглядом, потом сорвался с места, подбежал к толпе, ткнул в грудь

пальцем одного, другого, третьего... «Выходить!» — взвизгнул он. Вызванные стали в одну шеренгу. Их было пять человек: учитель, школьный сторож, два колхозника и Зубков. Офицер подошел к учителю.

— Вы скажет где летчик? — уставился на него немец.

— Я ничего не знаю... я... даже его не видел, — испуганно произнес учитель.

— Вы?! — гаркнул офицер следующему.

Все ничего не знали. Немец подошел к Зубкову, пристально посмотрел на него и спросил: «Вы пет Зубкоф?»

— Да!

— Вы, наверно, скажет, где летчик?

— Нет. Я не видел его в селе. Вероятно, ушел в лес.

— Врешь! — закричал офицер. — Вы знаешь, вы врешь! Предупреждаю, — обратился он ко всем, вынимая из кобуры пистолет, — предупреждаю, если вы не будете выдавать руски летчик, я буду сделать все пять человек, как Зубкоф!

Выстрел в упор, и Зубков медленно осел замертво. В толпе закричала женщина и бросилась на офицера, но солдатский штык отбросил ее к ногам толпы. Она упала и захрипела — штык пробил ей грудь. Толпа заневелась, загудела.

— Мольчать!!

Лязгнули затворы. Толпа стихла, только слышны были всхлипывания женщины. Перед убитой стоял мальчик, оторопело глядя, в ужасе открыв рот. Потом закричал, шмыгнув в толпу и побежал по улице. Солдат хотел было побежать за ним, но, махнув рукой, стал на прежнее место. В толпе кто-то заскрежетал зубами.

Ничего не добившись от собравшихся, обер-лейтенант Курц приказал разогнать толпу, а четверых оставил в качестве заложников, оставив возле них для охраны трех солдат. С остальными солдатами офицер пошел обыскивать деревню.

Обшарив все дворы и опушку прилегающего к деревне леса, немцы возвратились к машинам. Солнце зашло, и уже вечерело. Отпустив арестованных, офицер приказал солдатам поджечь дом Зубкова. Когда красные языки пламени начали облизывать крышу, немцы уехали. Маленький ветерок играл с пламенем. То поворачивая длинные языки его, и они, лизнув стену, оставляли черный след, то легким подыхом он взметал кверху тысячи искр, и они, кружась, подымались высоко в вечернее небо и где-то там

исчезали, а на их место подымались новые и гасли. Пожар никто не гасил. Только на соседних крышах люди сидели с ведрами. Они работали без особого усердия. «Не все ли равно, — рассуждали они, — не сегодня-завтра придет черед и к моему дому. Казалось, что вся деревушка смирилась перед своим роком и что каждый в ней молча и покорно ждал своей участи. Но это только казалось. В этой тишине закипала неугасимая ненависть к немцам.

Уже было темно, по нигде из окон не видно было света. Пламя лениво дожирало остатки бревен.

Филиппыч вышел во двор, остановился, прислушался и затянулся папирсой. Она робко засветилась. Он постоял, подумал, потом, хлопнув, выбил из мундштука недокурок и направился в свой сад. Недовольно скрипнула калитка. Вошел в сад, посмотрел вокруг, кашлянул.

— Я здесь, Филиппыч, — отозвался кто-то из темноты.

Это был летчик. Он лежал на спине, положив на руки голову, и смотрел на бедное звездами небо.

— Ну, как нога, Сергей? — спросил Филиппыч.

— Ничего, спасибо, — все также лежа ответил летчик. — Я вот лежу и думаю... погибли из-за меня ни за что и Зубков и... жена его... А теперь я каюсь. Почему я сидел в яме, как трус? Почему я сам не вышел и не сдался?.. Все равно я им ничего не сказал бы... ну убили бы... одного, а так вот... двое... — Он вздохнул и умолк. Филиппыч сел рядом с ним и обнял колени.

— На моей совести две невинные жертвы, — еще раз вздохнув, добавил Сергей.

— Нет, сынок, ты неправильно рассуждаешь. Смерть Зубкова лежит на немцах... и в ответе за это они... а тебе... воевать еще нужно... — Филиппыч хотел было сказать: «мстить», но добавил еще: «воевать!»

Сергей понял, как нужно. Он привстал.

— Филиппыч! Я буду мстить! Я еще повоюю! Я... — и Сергей не договорил. Разве можно было выразить словами то, что было у него на душе? И Филиппыч это понял. Они помолчали.

— Вот что, Сергей, — Филиппыч встал, — мы сейчас похороним их и сегодня же пойдём в лес, в отряд... откладывать не будем... Хватит!

* * *

Ленька, запыхавшись, остановился. Сердце его быстро трепыхалось, и ему казалось, что вот-вот оно выскочит из

груди, казалось, кто-то внутри толкал его то назад, то вперед. Он пошатнулся, прислонился к березке, обнял ее. В висках стучало, как молотком. Болела голова. Он пощупал виски, провел рукой по мокрым от пота волосам, тяжело вздохнул и сел, все так же обнявши березку. Ровный гомон листвы густого темного бора угнетал и пугал мальчика. Склонившись у березки, его тельце долго вздрагивало от рыданий. Крупные слезинки одна за другой скатывались по щекам и попадали в рот. Он плакал. Страшное горе, необычное для его малоопытного сознания, поставило его на грань пугающей неизвестности. Навязчивая мысль-вопрос все время преследовала его: «А как же теперь я? Папы нет, мамы нет, куда же теперь мне?» И он снова плакал.

В лесу стало тихо. Все живое будто вымерло, только листья мирно шушукались, как бы уговаривая Леньку не плакать, убаюкивая его. И он уснул. А лес шептался.

Всю ночь Ленька спал крепким детским сном. Взошло солнце и осветило поблескивавшие росой верхушки деревьев. Воздух чист и свеж. В лесу приятно, прохладно. Проснулись птицы, и лесная тишь наполнилась щебетаньем птичек, приветствовавших солнце. Звонко рассыналась трель соловья. Он сидел на березке, под которой спал Ленька. Соловей пел и любовался своим мастерством. Понеслись треск сухого сучка. Соловей замолк, затем вспорхнул и улетел. Из-за пышной ветвистой ели показался человек. Не торопясь, ступая как хозяин, он шел, о чем-то задумавшись. На плечах у него висел узелок. В руке нес двухстволку. Замазанный в мазут поджак был подпоясан набитым патронташем. Он остановился, набил табаком трубку, сунул ее в большие опущенные книзу усы, задымил и собрался уже идти, как вдруг заметил лежащего мальчика.

— Фу, чертеня, куда забрался, — пробасил он. Подошел к мальчику и присел на корточки. «Все бежит в лес: и старое и малое, как от чумы». Он поставил двухстволку между колен.

— Дитяtko, чего ж ты сюда забрался? — начал он будить мальчика, дотропувшись до его плеча. Ленька вздрогнул, вскочил, быстро протер глаза и испуганно прижался к дереву. Но добродушные ласковые глаза усатого успокоили его, и он стал смотреть доверчивее.

— Чей же ты и как сюда попал? — ласково спросил усатый, выпув изо рта трубку.

— Сбежал я от немцев, — угрюмо ответил мальчик.

— А чего ж ты сбежал?

— Они убили папку и мамку,— начал всхлипывать
Ленька.

— Ну-ну, ты не плачь,— усатый стал гладить мальчи-
ка по голове,— ну, ты не плачь, ты... ты...— не находился
как утешить мальчика.— Ты лучше толком расскажи, чей
же ты? Хватит плакать. Откуда ты?

— Из «Пахаря» я. Мой папа председателем был, а пем-
цы сегодня пришли и убили.

— Не сегодня, а вчера. Так ты, значит, Зубкова сын?

— Ага!

— А как же тебя зовут?

— Ленька!

— До-обре...— протянул усатый. Он некоторое время
молча смотрел на потупившегося мальчика.

— А меня зови дядько Остап,— сказал усатый, прино-
дымаясь.— А теперь вставай, и пойдем вместе.

Ленька послушно встал. Они пошли. Остап медленно
шагал, положив руку на светловолосую головку Лени.

* * *

Над обрывом, на самом берегу Днепра, как бы глядясь
в зеркальную гладь его, стоял старый дуб-богатырь. Боль-
шой толстый корень его повис над водой, казалось, что дуб
собрался перешагнуть через Днепр, но вдруг остановился
в нерешительности, испугавшись его ширины. Толстые
узловатые сучья, богато украшенные листьями, были похожи
на широко распростертые, мускулистые руки витязя-дуба,
выступившего впереди своего войска, а за ним, немного от-
ступив, сбитые свои ряды, стоял густой темный лес.

Над Днепром стрелой пронесся коршун, направляясь
к дубу. Подлетев к нему, он вдруг круто повернул в сто-
рону, испугавшись чего-то. С дуба послышался смех. Там,
укрывшись в густой листве, сидел партизанский дозор —
Антон. Тихонько насвистывая какую-то мелодию, он на-
блюдал за шоссе и дорогой по ту сторону Днепра. Вдруг
Антон услышал, как недалеко в кустах кто-то злобно сплю-
нул: «Гьфу ты...» Плевков увенчался сочным матом.

— А ты не ругайся, придем, там разберуцца...— бубнил
второй голос с явным украинским акцентом.

— Нельзя мне ходить! Я же тебе говорю — партизан
я и секрет, главное, секрет, и потому нельзя мне идти с
носта,— протестовал первый.

— Який з тэбэ партызан? Да вжэ і нэ сэкрат, што ты спав, раз я тебя обезоружив.

Из кустов вышел Максим — соседний с Антоном дозор, за ним шел Пестеренко Остап со своей двухстволкой за плечами. В руках держал Максимову трехлинейку. Шестые замыкал какой-то мальчик. Когда они подошли к дубу, Максим, взглянув в его ветви, заметил Антона и остановился, надеясь на его помощь.

— Остап, ты брось, — начал с угрозы Максим, — а то это к хорошему не приведет. Отдай мою винтовку, а сам ступай куда тебе нужно. Ну?

— Ты перестань очки мне заливать. Пойдем до командира вашего отряда, хай вин тэбэ одуустить. Трэба було не спать, коли ты секрет. Ну, пошли, пошли, нечего крутиться, — Остап намерился на Максима винтовкой. Максим обернулся и, как бы обращаясь к кому-то невидимому, но рядом стоящему, с обидой, сердито, нарочито громко заговорил:

— Помогн хочь ты! Не видишь, что ли, что он меня обезоружил на посту и теперь ведет черт знает куда. Ну, слышишь?.. Или ты тоже спишь?..

Услыхав это, Остап и рот разинул от удивления.

— Ты шо такэ? Меня дитем считаешь? Чортом пугаешь? Ха! Так я в их тридцать годов не верю! Геть! — напустился Остап.

Дуб звонко захохотал. Вот тут-то Остап и растерялся. Винтовка чуть не выпала из рук.

— Не помогаю потому, что дядько Остап прав! — слышалось с дуба.

— Ага! — неуверенно, еще не сообразив, в чем дело, произнес Остап и взглянул вверх.

— Тьфу ты, бисова душа!.. — проговорил Остап, увидя на дереве Антона. — Шоб тоби пусто було, — пробурчал он в усы. — Ну иди, иди. Нечего балясы точить, а то... — угрозил он Максиму винтовкой. — Ну!!

Максим, видя, что плетью обуха не перешибешь, молча пошел. Он боялся показаться на глаза комиссару с таким позором. «Командир еще не так... тот покричит, поругает, мата закрутит... это еще ничего... мы привычны... — рассуждал про себя Максим. — А вот комиссар...»

Максим уважал комиссара и, чувствуя себя виноватым, боялся, не хотел являться к нему с таким позором. Обезоружен на посту! Вот так же он, бывало, боялся показываться в пьяном виде на глаза жене. И знает: не побьет

она, а боялся. И если уж случался грех — напиваясь, то домой не шел, лучше где-либо во дворе пересочует, а пьяный домой не придет. Чувствовал — виноват.

— Слушай, Остап! — обернулся он, когда лагерь уж был близко.

— Ну? — недовольно пробурчал тот.

— Ты уж как-нибудь скажи, что я не спал, а... Ну... задумался, или как... — в его голосе неподдельно звучали нотки просьбы.

— А може, по дивчине зажурился, — в тон ему ответил Остап, глядя на седую щетину Максимовой бороды. Максим обиженно откашлялся.

Когда они пришли в лагерь, можно было заметить, что партизаны готовились на операцию. Было похоже на то, как раньше колхозники готовились на сенокос: каждый проверял свои запасы, просматривал оружие, как когда-то косу перед тем, как начать первый покос. Поэтому партизаны не обратили особого внимания на такой приход Максима.

Командир и комиссар сидели над картой возле шалаша.

— Здравствуйте! — поприветствовал Остап, глядя на обоих и раздумывая: которому из них докладывать.

— Кто тут у вас командир?

— Ну, а что? — оба взглянули вверх.

— Какой же он работник, — начал Остап, — если он спит на посту? Какой же он секрет, коли вы своим храпом на версту кругом волков поразгоняв?

Командир и комиссар, пряча улыбки, взглянули друг на друга. Комиссар встал и выслушал Остапа.

— Да-а... — протянул комиссар, с укором глядя на Максима, — не ожидал я этого от тебя, Максим... Ты сам подумай — что было бы, если бы вместо него, — комиссар кивнул в сторону Остапа, — шел какой-нибудь фриц и не один, а штук сто? — Он смотрел на Максима в упор, и глаза его спрашивали: «Ну, чего же молчишь?»

Максим, не выдержав взгляда, опустил голову и не коса взглянул на командира, который сидел над картой и, казалось, не обращал на них внимания. Он медленно парил на карте кружочек, вывел аккуратно возле него вопросительный знак и поставил под ним жирную точку. Потом встал, не спеша сложил карту и, обращаясь к комиссару, будто кроме него тут никого не было, отрезая каждое слово, сказал:

— За такие штучки нужно строго наказывать... Это не

огород охранять от воробьев, а людей... Ведь так? — обратился он к Остапу, глядя на его, как у гоголевского Тараса, усы. — Так, батько?

— Оно, конечно... — согласился Остап.

Командир перевел взгляд на Максима, отчего тот съехался. На него смотрели серые холодные глаза чуждо и зло. Максим чуть струсил: этот взгляд говорил: «Не прощуй! И не проси!»

— Дисциплина! — отрезал командир.

Максим испуганно забегал глазами: мельком заметил тяжелые сапоги командира, потом растерянно взглянул в глаза комиссару, надеясь на что-то, и вдруг пролетел: «Я же... я... товарищ командир... я больше не буду»... И сейчас же густо покраснел. «Как школьник», — подумал он.

— Ну, решай, комиссар. Я пойду... — сказал командир и пошел, похлопывая нагайкой по голенищу.

Комиссар отпустил Максима без наказания.

Остап сунул ему его винтовку, и тот пошел, ругая себя на чем свет стоит за допущенную оплошность и в душе негодуюя на Остапа. Отойдя несколько шагов, он шумно вздохнул, будто гора с плеч свалилась, и оглянулся. Остап еще стоял с комиссаром, о чем-то разговаривая, показывая на мальчика, стоявшего рядом и боязливо поглядывавшего то на одного, то на другого.

Максим подошел к группе партизан, обступивших летчика. Они слушали его рассказ о том, как его сбили немцы. Максим поздоровался с ними, сел на пепек и стал заворачивать козью ножку.

— Я б им так легко не дался, — заканчивал рассказ летчик, — но у меня заело пулемет. Они, стервятники, заметили, что я не отстреливаюсь, и трое навалились на меня... откололи от группы и начали атаковать... Я решил пойти на таран... одного ссадил, ну и... свою машину покоррежил, еле дотянул до земли. Если б не подвел пулемет, они б от меня так легко не отделались, — закончил летчик.

— Так это ты вчера ломал бока «мессершмиттам»? — услышал за спиной у себя летчик. Все обратили внимание на подошедшего Остапа, задавшего этот вопрос.

— А-а, кузнец Остап, здоров, брат! И ты тут? — приветствовали его знакомые пахарские партизаны.

— Здоровы, здоровы, хлопцы, — пожимая всем по очереди руки, отвечал Остап, — а шо ж вы думали, шо я буду в своей кузнице мехом чмыхать?

— А это что у тебя за помочник? — спросил кто-то, указывая на Леньку.

— Да ведь это Зубкова пацан!

— Да, остался, бедняга, одним-одиношеньким, сиротка, — пожалел кто-то.

Последние слова будто пожом полоснули по глазам летчика. Он резко встал и повернулся в ту сторону, где стояли Остап и мальчик. Сергей почувствовал, как первая дрожь пробежала по всему его телу: или от боли в ноге после резкого движения, или от сознания виновности перед этим мальчиком.

— Где же ты его нашел?

Сергей не слышал ни вопросов, ни ответов — слова не доходили до его сознания. Он только видел перед собой мальчика, покусывавшего от смущения свой рукав.

* * *

Прошло две недели, и рана на ноге зажила, зарубцевалась. Сергей уже мог ходить совершенно свободно, несколько не чувствовал неудобств от раны.

Прошел месяц, второй, и Сергей свыкся с партизанской жизнью. Правда, после четкой и размеренной жизни на аэродроме жизнь в отряде казалась несколько необычной. Были непривычны частые смены лагеря, постоянная напряженность из-за почти ежедневных стычек с немцами.

Первое время он внимательно прислушивался, присматривался к этой разношерстной толпе в отряде и удивлялся снайке, дружности и особенно дисциплине этих людей. «Настоящая армия, — думал он, — не хватает только внешнего оформления». Но вместе с тем он замечал во всем много отличного от армейского. Свела их сюда не мобилизация, а глубокая убежденность в необходимости борьбы. Эта глубокая убежденность приходила к каждому своими путями.

Что их свело? Что их снаяло? Что воспитало у них эту непреклонную волю к суровой, тяжелой и беспощадной борьбе? Над этими вопросами невольно задумывался Сергей, каждый день видел, как простые, порой даже неграмотные, грубоватые крестьяне ожесточенно, смело, храбро сражались с немцами, видел, как охотно шли они на рискованные для жизни боевые задания, как в критический момент, не задумываясь, жертвовали собой. Это не был романтизм — он совершенно не характерен бородатым мужи-

кам. Это не был слепой фапатизм. Это было именно глубокое убеждение в необходимости борьбы. Вначале Сергей объяснял это так: свело их сюда почти одинаковое личное горе. Но потом, наблюдая и впитывая все творившееся вокруг, он понял — корни вражды, непримиримой ненависти и беспощадной мести сидели намного глубже. Это было столкновение не на жизнь, а на смерть двух совершенно противоположных миров. Именно на смерть! Из этой борьбы живым мог выйти только один, другой должен был неминуемо погибнуть. Немцы посягали на право существования, на жизнь. Немцы пагло, грубо глумились над тем, что было для этих людей святыней, что было гордостью их дедов и прадедов. Они глумились над чувством национального достоинства народа. Они грубо нарушали, ломали то, что с такими трудностями и лишениями было завоевано, что с такой любовью и благоговением выращивалось, строилось, что с радужными, светлыми надеждами создавалось упорным и кропотливым трудом — все это немцы уничтожали. Они посягали на отечество. Они бросали грязь в лицо советского человека — человека, который в последние десятилетия в полной мере обрел чувство собственного достоинства, обрел собственное гордое человеческое «я». Они хотели плюнуть в душу этому человеку. Это святотатство, оскорбления и «узаконенная» немцами несправедливость — все это приводило к убеждению, что такое терпеть нельзя, невозможно, этого не должно быть и не будет!

Люди приходили к выводу — немцев надо убивать. И их били, били беспощадно, зло. Каждому казалось — убить одного немца мало, неизмеримо мало в сравнении с тем, что творили оккупанты.

Однажды при разгроме крупного немецкого гарнизона в бою довелось участвовать и Сергею. Их взвод должен был уничтожить немецкую роту, разместившуюся в больнице, которая стояла на отшибе у местечка на опушке леса. С часовым было покончено быстро и бесшумно. Сергей, распахнув двери, вскочил в помещение. Там уже спали человек сорок немцев и только в конце прохода между косяк за столом сидели четверо — видимо, играли в карты. На столе стояли бутылки и полупустые стаканы. Сергей дал первую очередь по сидящим за столом. Стекло дзыкнуло, и бутылки разлетелись. Затем он провел очередью по одному ряду косяк — р-р-раз, по второму — р-р-раз и еще несколько раз перекрестил длинной очередью всхватившихся и воия-

щих пемцев. Он с такой силой нажимал на спусковой крючок, что, казалось, хотел сломать его. Свет погас. Патроны в магазине кончились. Он швырнул в гущу немцев две, заранее приготовленные, «лимонки» и выскочил за дверь. Один за другим оглушительно бухнули два взрыва. Сергей, сменив магазин, снова разрядил его в стонущих, воющих и кричащих в темноте фрицев.

В соседней комнате тоже трещали очереди. Вскоре все затихло. Включив фопарик, Сергей осмотрел комнату. Трупы немцев в одном неподном валялись в различных положениях. На одной из коек лежал немец, свесив рыжую вскудлаченную голову, руки доставали до пола. На нем валялся пистолет, видимо, выпущенный после смерти. Сергей поднял его, осмотрел и сунул в карман. Забрав оружие и погрузив боеприпасы, отряд возвратился в лагерь.

Сергей старался не пропустить ни одной операции. Он мстил. Живым напоминанием, требованием мести был мальчик Ленька, отец и мать которого погибли совершенно невинно.

И всегда, возвращаясь из операции, Сергей спешил к Леньке, чтобы рассказать ему об этой операции. Но его обычно трудно было найти. Смерть отца и матери наложила на него свой отпечаток. Он чуждался людей, забивался где-либо под куст и подолгу сидел, не по-детски серьезно, сосредоточенно о чем-то думал. По выражению его детского лица, принявшего вид малопроницаемой маски, трудно было понять, о чем он думал. То ли наблюдал за переползавшими букашками — лесными обитателями, сновавшими у его ног, то ли прислушивался к неугомному шелесту листвы — вечной песни леса.

Изредка на его лице появлялась на короткое время улыбка, по которой можно было судить, что его занимает не только мрачное. Ленька не любил, если кто-либо прерывал его мысли, которые ловко цеплялись одна за другую и вязались в нестройную низку-мечту, заводившую его далеко-далеко от этого леса, от страшной войны, куда-то в хорошее, ласковое, светлое, солнечное. Лицо его просветлялось, оживлялось, и он, незаметно для себя, легко и живо начинал ковырять палочкой прошлогоднюю листву, раскапывая черную сырую землю и энергично отбрасывая ее. Казалось, что он ищет, докапывается до этого светлого, хорошего.

Вспоминая же смерть отца и матери, он моментально съеживался, лицо становилось грустным, глаза тускнели,

затуманивались и на них навертывались слезы. Если же кто-либо из взрослых подходил к нему в это время, Ленька вскакивал и, сердито кольнув своими глазенками, убегал куда-нибудь в сторону.

— Вот волчонок, совсем одичал пацан... — бурчал в таком случае взрослый и уходил.

Первое время Ленька так же неприязно относился и к Сергею, избегал его. Но потом инстинктивно почувствовал его отцовскую привязанность, стал доверчивее к нему, и вскоре уже спали они вместе в одной землянке и под одним полушубком. Ласка и забота сделали свое дело. Сергей твердо решил заменить мальчику отца, усыновить Леньку и при первой возможности отправить его в советский тыл, к матери. Сергей также решил возвратиться в авиацию. Его влекла, тянула воздушная стихия. Он чувствовал, что там он будет иметь значительно больше возможностей обрушивать свой гнев на вражеские головы. В партизанах же он чувствовал себя стесненным — нигде было развернуться. «На самолет и в воздух! А там уж... я им покажу...» — мечтал Сергей. Но прежде он хотел лично наказать убийцу Ленькиного отца. И случай ему представился.

Однажды, уже зимой, из «Пахаря» в отряд приковылял дед Кравец. Он принес известие, что сегодня в «Пахаре» у старосты будет почевать обер-лейтенант Курц. Старик даже умудрился каким-то образом разузнать пароль. У Сергея загорелись глаза. Он сейчас же отправился к командиру отряда с просьбой. Командир дал свое согласие на вылазку, разрешил взять охотников, но приказал людьми не рисковать. План проведения вылазки разрабатывался на ходу. Эту задачу облегчало то, что пароль был известен. Каждый заранее знал свое место и обязанности. Когда начало темнеть, шестеро партизан, усевшихся на двое саней, запряженных парками резвых лошадей, двинулись в путь.

— Ребята! Курца живьем прихватите, — крикнул кто-то из кучки провожавших партизан.

— Там видно будет! — ответил Сергей.

— Ни пуха ни пера! — пожелали им вдогонку.

С Сергеем поехали дядько Остап, Максим, последнее время подружившийся с ним, и еще трое.

Уже совсем стемнело, когда партизаны подъехали к «Пахарю». На окраине деревни их остановил часовой.

— Свои! Свои! — ответил Сергей на окрик полицейского.

— Пароль! — строго потребовал часовой.

— Керчь!

— Кто такие? — уже помягче спросил полицейский, подходя к подводе.

— Где тут обер-лейтенант Курц? — в свою очередь спросил Сергей. — Ему тут срочная телеграмма. Мы из Клинцов.

— А-а!.. Господин Курц у старосты. Его дом — третий с левой стороны.

Отъехав от часового, партизаны остановили лошадей под каштанами. Выливающий из-за туч полумесяц бледно осветил две подводы и партизан, плотно окруживших Сергея. Тот шепотом отдавал последние распоряжения.

Из окна старосты надал яркий свет. Редкие снежинки, попадая в полосу света, ярко вспыхивали искорками, надали наземь. Мимо окна, поскрипывая снегом, прошел человек с винтовкой. Дойдя до ворот, он хотел было повернуть во двор, но, заметив три фигуры, приближающиеся из-за деревьев, остановился. Люди направлялись к нему. Строгим окриком он остановил их и потребовал пароль.

Последовал ответ.

— Староста здесь живет? — начальническим тоном спросил один из подошедших.

— Здесь. А вам кого надо?

— Мне нужен господин Курц.

— К нему не велено пущать... — нерешительно запротестовал часовой. — А вы кто будете?

— Я?.. Он меня знает. Он что, занят кем?

— Со старостой там, но не велел пущать.

— Ну, ладно, не ты будешь отвечать... — не обращая внимания на полицейского, Сергей направился к сеням.

— Обождите, я сейчас...

В это время, не дав договорить, на голову полицейского обрушился удар прикладом. Часовой беззвучно свалился, расластавшись на снегу. Все трое, не двигаясь, несколько секунд молчали, выжидающе смотрели на труп. Потом Остап нагнулся, взглянул в лицо полицейского и, сняв шапку, повернул его голову. Темное пятно расползлось по снегу.

— Ото удар! Просто молотобоец! — убежденно заявил Остап, выпрямился и брезгливо вытер руки.

— Ну, торонитесь, ребята, да смотрите не зевать, — предупредил Сергей и направился в сени. Войдя в дом, они

увидели у камна моложавую хозяйку, которая ворочала скворчавшее на сковороде сало.

— Добрый вечер, хозяйюшка! — приветствовал Сергей.

— Добрый, добрый... — не обращая на вошедших внимания, ответила та.

— Обер-лейтенант там? — Сергей указал на переднюю комнату. — Что они, пьют?

— А то что ж им делать? — ответила она вопросом.

— Много их там?

— Мой да этот ваш немец... офицер... И чего ты ко мне пристал? — раздраженно напустилась она на Сергея, ловко раскалывая о краешек сковородки яички.

— Ты чего это не в духе?

— А ты что мне, мужик, аль что? — отрезала она.

— Остра бабка!

— Остра, да не тобой точена, — огрызнулась она.

— Тебя не переговоришь! — Сергей, обернувшись к своим, подморгнув им, указал кивком на соседнюю комнату.

— Ну что ж, пошли, хлопцы!

Все трое вскочили в соседнюю комнату.

— Хенде хох! Руки вверх! — тихо, но грозно скомаандовал Сергей. Офицер, сидевший за столом и уплетавший оладьи в сметане, непонимающе таращил глаза на вошедших, но черный глазок дула автомата, направленного прямо в лицо, подействовал гипнотически, и офицер, медленно подымаясь из-за стола, вытянул вверх руки, держа в одной вилку с надкусанной оладьей.

Остап быстро обезоружил его, накинул петлю на одну руку, затем на вторую и крепко стянул их веревкой назад. Сняв со стены полотенце, скомкал его, собрался супуть офицеру в рот, но заметил, что у того рот набит оладьей.

— Жувай, жувай, бо подавышся, — распорядился Остап, показывая руками, мол, глотай.

Челюсти медленно заработали. Большой кадык поднялся и опустился, показывая тем, что пища благополучно освободила рот. Остап забил офицеру клян.

Староста стоял как облитая помоями курица. Нижняя губа его судорожно тряслась, остекленевшие, вынученные от страха глаза неестественно вращались, наблюдая за движениями Остапа. Когда тот стал подходить к нему, он, как бы опомнившись, взмолился тонким бабьим голосом:

— Братцы... пощадите... я тут ни при чем... Клянусь богом... я ничего плохого не сделал... Пожалейте!..

— Цыц! Шкура продажная! — оборвал его Сергей.—
Оружие есть?

— Что вы, братцы, зачем оно мне? Что я им буду делать? Никогда не держал... Клянусь богом, братцы...

В это время на пороге показалась хозяйка с яичницей в руках. Заметив, что офицер связан, а муж стоит с поднятыми вверх руками, она вскрикнула и упустила на пол сковороду.

— Не шуми, бабка! — предупредил Остап.— А яичницу ронять нельзя, — гостей угощать треба.

Староста был связан также быстро, как и обер-лейтенант. Немец и предатель сидели рядышком за столом, уставленным снадью. Остап отошел к двери, подбоченился, отставив ногу.

— Яки интересные хвигуры! А, хлопцы? Ось бы хвотографа сюды... Завлекательна картишка була б, га?

Хлопцы засмеялись. И действительно, и немец, и староста с выпученными от страха глазами и с кляпами во рту имели жалкий и смешной вид.

Через полчаса они уже сидели, дрожа от холода, на партизанских санях. Коня торопливо трусили, забрасывая сидящих на санях снегом из-под копыт. Под полозьями весело поскрипывал снег. Месяц, изредка выглядывавший из-за туч, освещал голые сучья деревьев, тихо посвистывавшие на ветру.

Сергей ехал довольный, как после сытного обеда. Он вез того, кто не должен был жить на одной земле с Ленькой.

На следующий день, после суда, Сергей расстрелял Курца. А через неделю Сергея и Леньку увозил самолет на Большую землю.

У Чехова... с первой же картины, когда еще только начинаешь знакомиться с людьми, когда еще ничего не ясно — что же будет дальше, — уже чувствуется напряженность. Чувствуешь, как, сгущаясь, все ниже и ниже опускаются тучи, хотя изредка еще сквозь тучи мелькают радостные лучи солнца, но уже становится понятным, что буря, грозная буря неизбежна, неотвратима.

И люди там не люди, а воробы, или лучше — птицы, которые, кажется, в жизни руководствуются не разумом, а сердцем, вернее, инстинктом... Они что-то щебечут, изливаются, а в сердцах все сильнее и сильнее начинает дрожать тревожная струнка... Жизнь для них — это громадная глыба, поставленная на их пути неизвестно ради чего.

Жизнь для них — это непреодолимое препятствие — не перелезть, не обойти... И струна эта, натягиваясь, дрожит, издает жалобный замирающий звук, наконец лопается и... вышибает глаз... Вот и несчастье.

Наборщик (*редактору*): Я хоть ошибки делаю, а вы что делаете?

Редактор: Не замечаю ваших ошибок.

Писатель (*жене*): Ну, душечка, закончил рассказ. Не рассказ, а огурчик.

Жена (*равнодушно*): Как всегда... 95 процентов воды.

Смотрел кинокартину «Глинка». Душа переполнена гордостью от того, что русское искусство имело таких людей. Мы должны быть безгранично благодарны таким именам, как Глинка, только за то, что нам есть кому подражать, что для нас есть образцы смелых, упорных, самоотверженных труженников-новаторов на труднейшем поприще. Память о них священна!

1946

ЭЦЮД

Ранены ляжаў на сталі і жаласліва, надакучліва войкаў. Хацелася прыкрыкнуць на сяцёр ці ўрача: «Ну няўжо вы не чуеце, што чалавеку баліць?! Памагли б чым-небудзь!» Але ж чалавеку ўжо дапамагли — ён ляжаў на аперацыйным сталі. Час цягнуўся так марудна, што здавалася, нібы чалавека палажылі на стол, каб аперыраваць, і забыліся пра яго; і доктар, і сёстры некуды выйшлі, а ранены не пераставаў стагнаць. Стагнаў ён працяглым, тоненькім, дрыжачым галаском, нібы страшэнна чагосьці баяўся. Ад гэтага дрыжачага палахліва-жаласлівага стогну ў грудзях усё сціскалася ў пякучы камок, нервы напружваліся, нацягваліся, нібы струны, і здавалася, што вось зараз лопне нацягнутая струна і гэтую маўклівую цішыню, якая ўстанавілася ў палаце, разарве прарэзлівы істэрычны мужчынскі сук: «Ды перастаць ты ...тваю маць! Жылы ўсе выцягнуў...» Але, нягледзячы на такое перво-

вае папружанне, у палаце стаяла мёртвая цішыня, нібы тут не ляжалі 17 чалавек цяжка параненых, нібы тут нікога не было. Усе, сцяўшы зубы, маўчалі, слухаючы гэты енк, і чакалі — хутчэй бы пачалі аперацыю. Маўчалі таму, што той, хто енчыў, быў сапраўды цяжка паранены, знявечаны так, што здавалася, нібы сама прырода захацела выпрабаваць чалавечую цярылівасць і сілу арганізма, яго здольнасць выжыць пасля такой зругі. Маўчалі яшчэ і таму, што той быў яшчэ зусім юнак, а ў палаце ляжалі такія, якім за сваё жыццё прыходзілася, можа, не раз пераносіць і фізічную боль і боль душы, а гэты ж — юнак, якому яшчэ занадта рана перажываць такое, што яму выпала зараз. Маўчалі яшчэ і таму, што, відаць, зразумелі — юнаку заставалася жыць некалькі гадзін, а можа, і таго меней; у гэтым ніхто не сумняваўся, хаця і ніхто не жадаў, каб гэта было так.

Нарэшце з суседняга накою з'явіўся доктар, на хаду закасваючы рукавы белага халата з рыжаватымі плямамі на жываце — ці то ад ёду, ці то ад крыві. За ім сляшаліся дзве сястры — зусім маладыя дзяўчаты; адна — малеькая, бялявая, вельмі сімпатычная — Лена, з вечна здзіўленымі шэрымі вачыма і крыху напалоханым тварам; другая крыху вышэй, строїная, пругкая, з гордай паставай — Галя, з чорнымі агністымі, непрыступна-колкімі вачыма, да таго прыгожая, што боязна чапацца. «Не для цябе», — гаварылася ўсё ў ёй; мрамур.

Вечна рухавы доктар, як толькі ўвайшоў у палату, адразу ўлавіў нейкі незвычайны настрой; ён прыпыніўся, нібы робячы паўзу ў танга, быстрым позіркам акінуў палату і заўважыў, што з усіх ложкаў на яго накіраваны нахмураныя запытальныя погляды, суровыя, патрабавальныя. Адзінокі і часты стогн, акружаны абсалютнай цішынёй палаты, адразу даў зразумець доктару, чаго ад яго чакаюць гэтыя погляды. І дзіўна, доктар, прастрэлены гэтымі вельмі ўважлівымі і разам патрабавальнымі поглядамі, адчуў сябе неяк не зусім звычайна, не як чалавек, які лечыць усіх іх і ад якога залежыць лёс гэтых людзей, не ўладаром, якім ён выглядаў у вачах гэтых жа людзей у звычайнай абстаноўцы, а адчуў сябе вучнем, студэнтам, які збіраўся рабіць першую, самую простую і самую складаную аперацыю над сур'ёзнымі, усхваляванымі поглядамі такіх жа, як сам, сяброў і над патрабавальным поглядам прафесара.

— Ну, апраўдаеш тое, што патрачана на цябе? — вы-

разна пытала гэта цішыня словамі прафэсара. Хоць пытанне гэта прагучала ўпершыню каля двух дзесяткаў год назад, але кожны раз перад сур'ёзнай аперацыяй яно зноў чулася так жа выразна, ясна і патрабавальна, як і ў той раз. Але ж іншыя разы гэта пытанне гучала толькі падзе ў памяці, у свядомасці, і нішто знешняе не нагадвала яго, а зараз яно яўна свяцілася і гучала ў гэтых маўклівых позірках з ложкаў. Так глядзяць на санёра, які пачынае разраджаць сакрэтную і небяспечную міну, на чалавека, які жартуе жыццём. Усё гэта зразумеў доктар, і, нібы на экране, замёршы на імгненне, ён зноў ажывіўся, зарухаўся, і, схваўшыся за занавескай, якой была адгароджана частка палаты пад аперацыйную, зараз жа слытаў нібы ў раненага, які ляжаў на сталі:

— Інструменты гатовы?

— Прастэрылізаваны, Аляксей Данілавіч,— адказала Галя,— падаваць?

— Давайце, давайце...

Ранены перастаў стагнаць, быццам саромячыся доктара.

— Ну, як справы, цёзка? — слытаў мімаходам раненага і, не чакаючы адказу, выкрыкнуў: — Пальчаткі! — быццам выкінуў гэта слова, як непатрэбнае.

— Што, непакояць рапы? — пытаў доктар так, нібы гаворка ішла пра цесны абутак.

Ранены зусім слабым голасам глухавата, жаласліва адказаў на першае пытанне:

— Дрэнь мае справы, таварыш доктар.

Здавалася, што ён даў запаздалы адказ таму, што яму трэба было сабраць астаткі сваіх сіл, каб прагаварыць гэтых пяць слоў, ад якіх Лена, якая дапамагала доктару нацягваць гумавыя пальчаткі, хутка-хутка заморгала доўгімі вейкамі.

— Ну-у, гэта ты дарэмна. Зусім не дрэнь твае справы. І духам падаць лішне. Сам не ведаеш, як твае справы. А калі не ведаеш, то спытай. Табе і раскажа той, хто ведае. Твае справы яшчэ добрыя. Мы, браце, бачылі папраўдзе дрэнь справы. Дык ці ж то такія справы, як у цябе? Эге-ге, брат. Вось мы зараз цябе крыху падправім; адрэжам што лішняе, а што надшыем, падлепім... Тыдні два-тры адпачнеш і пра дзяўчат станеш думаць...

— Дзе-е там да дзяўчат мне... увесь на дзірках, ды яшчэ адразаць будзеце,— усумніўся ранены.

— Э-э, ды ты не бойся, я ж не буду адразуць тое, што табе снатрэбіцца, а толькі лішняе.

Лена ўсміхнулася, апусціўшы галаву, ранены скрывіў рот хваравітай ухмылкай.

Доктар гаварыў кароткімі фразамі, быццам зганяў імі цень з сябе, з раненага на стала і з усіх, хто знаходзіўся там у палаце. Хоць доктар гаварыў, стоячы на месцы, усім за занавескай здавалася, што ён увесь час тупае, рухаецца вакол стала і жэстыкулюе ў лад сваім словам. Гэты паўжартаўлівы тон доктара пакрысе змахваў з твараў людзей збянтэжанасць і разгубленасць, апанаваўшыя іх ад прадчування таго, што вось педзе тут у гэтай жа палаце, у адным пакоі з імі, вітае пад чалавекам, які яшчэ пакуль гаворыць, думае, жыве, любіць, пенавідзіць, які пакуль яшчэ ч а л а в е к, над ім вітае ўсеўладная смерць. Гэты паўжартаўлівы тон доктара пакрысе ўсяляў упэўненасць у нечым мацнейшым за смерць, у чалавечую сілу, сілу жыцця, тым больш што гэтым тонам гаварыў той, хто сам асабіста збіраўся ўступіць у бой са смерцю; толькі той, хто быў упэўнены ў сваіх сілах, мог так спакойна і самаўпэўнена трымаць сябе перад такой адказнай хвілінай.

Хоць гэта напружана-ўзвінчаная атмасфера была і разраджана доктарам, аднак некаторым раненым здаваліся недарэчнымі, легкадумнымі, безадказнымі паводзіны доктара ў той час, калі ў чалавека згасае (як ім здавалася) апошні агеньчык жыцця. Людзям не без падставы здавалася, што для раненага наступіла тая самая хвіліна, за якой наступае смерць. І ў такую хвіліну жартаваць з гэтым чалавекам, на іх погляд, было не што іншае, як святатацтва, незразумелая недарэчнасць, тым больш нечаканая, што яна зыходзіла ад разумнага чалавека. Гэта былі людзі, якія мала ведалі доктара, парадкі гэтага палявога шніталя з суровымі, цяжкімі ўмовамі, у якія наставіла яго вайна, блізкі фронт. Гэтыя людзі яшчэ нядаўна прыбылі сюды, таму не прызвычаліся да гэтага надта добрага, вясёлага і бадзёрага чалавека, нястомнага доктара, якому прыходзіцца штодня рабіць столькі аперацый, што ў мірны час гэта здавалася б фантастыкай. Рабіў па 10—13 аперацый, нярэдка вельмі складаных, якія патрабавалі максімальнага напружання перваў, памяці, артыстычнасці. Шмат чаго добрага і разам дзіўнага ведалі раненыя пра гэтага доктара, толькі не ведалі, калі ён спіць, калі ён адпачывае, чым ён жыве, адкуль у яго хапае столькі сілы, энергіі і цярылівасці. Толькі Лена здагадвалася, што Аляк-

сей Данілавіч усе гэтыя сілы чэрпаў у безгранічнай любові да чалавека. І нездарма яна паважала Аляксея Данілавіча так, як ні адзін праваслаўны не паважаў пават самога бога. Для яе Аляксей Данілавіч здаваўся сапраўдным чудатворцам. Чаму не так — не аднаго раненага ён сваімі спрытнымі рукамі адваёўваў у смерці, вяртаў да жыцця на яе вачах.

— Ну, усё гатова, Аляксей Данілавіч, — далажыла Галя ціха і пават урачыста. Яна закопчыла раскладваць інструменты, неабходныя для аперацыі, бінты, вату і іншае.

— Добра, добра, — пахваліў доктар і падышоў бліжэй да раненага.

— Ну, цёзка, Аляксей... як цябе па бацьку?

— Міхайлавічам... — ціха прагаварыў той.

— Дык вось, Аляксей Міхайлавіч, толькі часна прызнавайся, справа прошлая, на гаўптвахту не пасаджу, гарэлку любіў піць? Толькі часна?.. — пытанне доктара было вельмі нечаканым, і таму ранены некалькі памарудзіў з адказам.

— Н-не, што вы, таварыш доктар.

— Ну, а калі дзе ў кампаніі здаралася, то ад сябе чарку не адпіхваў? — не то запытаў, не то за яго адказаў доктар.

— Ну, так... — і ранены не дагаварыў слова «бывала».

— А калі здаралася выпіць, то не бузацёрыў?

— Не, я ціхі, — і на твары раненага, бледным і бяскроўным, выступіла ледзь прыкметная чырвань сораму за сябе, нібы ён прызнаўся ў пядобрым учынку.

— О-о! Дык гэта зусім добра, — узрадаваўся доктар і нібы мімаходам загадаў: — Маску!

Калі на твар раненаму сталі прыладжваць эфірную маску, доктар заўважыў, як у таго первова ўздрыгнулася рука.

— О, ды ты, я бачу, хвалюешся? — роблена здзіўляючыся і разам з тым крыху пасмешліва запытаў доктар, узяўшы раненага за руку і намацваючы пульс. — Ёсць ад чаго хвалявацца. Дзі-івак чалавек. Саромеўся б хоць Лепачкі. Глядзі, а яна і не хвалюецца, хоць зусім малецькая. У цябе ж зусім пусцяковыя раны, а ты духам падаеш. Ты, брат, набярся сілы, цярпення. А хвалявацца, браце, няма прычыны.

Доктар ужо размотваў бінт, разразаючы яго нажніцамі там, дзе ён ссохся, прыкарэў.

— Паваяваць, можа, не прыйдзецца, а што тапчаваць будзеш, то я ўпэўнены.

Рапены недаверліва ўсміхнуўся і паглядзеў на Лёну, нібы кажучы: «Ну і жартаўнік ваш доктар». Але Лёна, зразумеўшы яго позірк, бадзёра падміргнула і вельмі даверліва, нахіліўшыся да вуха, сказала «па-сакрэце»:

— Будзь упэўнены, калі доктар гаворыць.

І рапены адразу неяк супакоіўся, наверыў не столькі словам, сказаным Лёнай, колькі яе шчырым, праўдзівым і надта добрым вачам.

— Ну калі так...— ён недагаварыў нечага і заплюшчыў вочы, паказваючы гэтым, што ён гатоў на ўсё. На яго твары застыла ўсмішка, якая больш нагадвала звычайнае выражэнне болю, чым задавальнення. Лёна, не чакаючы загаду доктара, зноў прыладзіла маску і, лагодна папрасіўшы лічыць па парадку, стала канаць на маску эфір.

Калі рапены пачаў лічыць спачатку павольна, выразна выгаворваючы лічбы, затым спяшаючыся, глытаючы канцы слоў, нібы адлічваючы крокі, якія яго аддзялялі ад страшэннай пропасці, у палаце навічкі затаілі дыханне.

За занавескай раз-пораз чуліся строгія і малазразумелыя словы доктара:

— Пінцэт! Тампон! Лапцэт! Тампон!

Гнятлівая цішыня, напоўненая напружаным чаканнем, таміла, і звод у вухах паступова нарастаў, мацнеў і ўжо гучаў, як набат. Лёна, якая трымала раненага за руку, намацваючы пульс, ці то ад напружання, ці то сапраўды было так, па нейкае імгненне перастала адчуваць яго. Яна ўстрыожана, спалохана ўскрыкнула:

— Ой, пульс! — і зараз жа, нібы віпаватая, направилася радасным, чуць ахрыпшым ад раптоўнага страху голасам: — Ёсць, ёсць пульс.

— Нервы! — коратка і строга выкрыкнуў доктар, такім жа тонам, як і тады, калі гаварыў «тампон», «пінцэт»...

Здавалася, што аперацыя цягнецца несярпіма доўга, і таму многія пачалі сумнявацца ў сярэяльным завяршэнні яе. Адзін з раненых звярнуўся да суседа, які ляжаў побач, з яўнай несярплівасцю ў голасе: «Няўжо перанясе ён аперацыю?» Сусед нічога не адказаў, нават не зварухнуўся, уставіўшы вочы ў столь. Перад ім стаяла такое ж уласнае пытанне.

Драматург должен обрабатывать материал, отбирать слова так тщательно и экономно, как бы их после при-

шлось высекать на камне, а не перевоспроизводить на бумаге. В драматургическом жанре, как ни в каком другом литературном жанре, автору необходимо уважать последующий труд многих над его произведением, так как творческий процесс написания пьесы не заканчивается. Без глубокой творческой доработки актером и режиссером пьеса не есть еще законченное, полноценное произведение искусства.

Страсть — вот необходимое, безусловное качество писателя, художника, любого деятеля искусства. Без этого качества немислимо создать произведение искусства, без него немислим талантливый художник.

Страстно жить: страстно любить и страстно ненавидеть, а значит, и страстно творить — бороться и утверждать. Вот что должно быть характерной особенностью человека-писателя.

Бесстрастность, равнодушие, безразличие не могут вызвать у читателя острые эмоции, а значит, не могут быть средствами эмоционального воздействия, не могут быть средствами борьбы — утверждения или отрицания, средствами воспитания.

Бесстрастность ведет прямой дорожкой к самоубийству писателя, как писателя.

Страсть же ведет к победе или гибели в бою, в открытом и честном. Но в том случае гибнет не творец, не писатель, а человек, писатель же остается жить. История русской да и мировой литературы не мало кажет нам примеров. Образец страстного писателя, борца — Маяковский. «Я волком бы выгрыз...» — говорит он о всем, недостойном человека...

Интересно посмотреть у Шенгели, Кагана и других: есть ли на лбах синяки и рубцы от Маяковского. Они, видимо, сохранились. Он же с ними здорово дрался.

Вывучыць, пазнаць гісторыю свайго народа, палюбіць яе ўсёй душой, г. зн. пусціць глыбей свае ўласныя карані, зрасціся з вялікім і вечным цэлам народа, г. зн. дастаць каранямі свайго розуму тых сокаў, якія кормяць патрыятызм.

Солнце только что спряталось за горизонт, окрасив половину неба в ярко-красный цвет. Ответ неба падал на

землю, окрашивая только что начавшие опускаться сумерки в лилово-розоватый оттенок, от чего и дома, и улица, и цветы в палисадниках, и сочная молодая зелень, пробивающаяся везде из каждой щели в заборе, да и сам забор приобретали сказочный, туманно-фантастический вид. Смешанный запах жасмина и еще каких-то цветов густо наполнял тихий, теплый вечерний воздух. Где-то вдали тихо и нежно урчали лягушки и где-то здесь близко и звонко щелкал соловей, пробуя свой голос.

И этот лилово-розовый отсвет неба, и теплый ароматный воздух, и фантастические весенние сумерки, и появившаяся украдкой громадная бледная луна переполняли, захлестывали душу до щекотастья в груди чем-то приятным, большим, радостным. Это приятное, радостное чувство перерастало в чудесную весеннюю песню любви. Мелодия этой песни любви с оттенком томительной грусти плавно неслась над землей, захватывая человека и упоая его в мир грез и мечтаний. И хочется все обнять, прижать к груди, поглотить, но не насытиться. О, весна! О, жизнь!

С таким настроением, с таким чувством Владимир шел к Вале. Прежде он у нее не бывал, и до вчерашнего дня он и не думал, что сегодня он сможет вот так запросто идти к ней на квартиру, по ее приглашению. А вчера она совершенно неожиданно для него сказала: «Ты заходи ко мне завтра вечером. Буду ждать». Почему она его пригласила? Ведь он ни разу, никогда не высказывался ей о своих чувствах. «Не высказывался!» Разве он мог на это решиться. Он только смотрел на нее. Он только был вежливым, ласковым, а может быть, и нежным в общении с ней, в обращении с ней. И, правда, глядел на нее не совсем обыкновенно, а впитывал ее глазами. Она часто ловила его нежный, молчаливый взгляд. Может быть, она догадалась о его чувствах? Она-то умная и наблюдательная и, конечно, за эти три месяца, как они знакомы, могла заметить его необычный взгляд, ласковый, нежный. Последнее время и она сама стала более ласковой и внимательной к нему. А он ее любил. Неужели она догадалась об этом? Может быть, и она его любит? О, если б это было так!

Смутно догадываясь и надеясь, он шел с сознанием того, что она ждет его (ведь она так и сказала: «Буду ждать»), и робость у него постепенно исчезала, и ее место занимало большое, приятное чувство — любовь. А с этим чувством росла решимость. Сегодня он ей скажет все. Ни слов, ни фраз не подбирая, как это он делал раньше. Он

был уверен, что сегодня он скажет ей эти три главные, трудные, казавшиеся страшными, слова. Сколько раз он собирался их сказать и сколько раз робость или еще какие-то глупые обстоятельства мешали этому. Но сегодня он был уверен. Правда, он был так же уверен и в тот вечер, когда они вместе сидели в президиуме на торжественном собрании. А как было приятно чувствовать, что тебя избрали в президиум и, главное, что она тоже была рядом, совсем рядом, так, что если б он захотел, то смог бы коснуться ее руки. Но разве он мог это сделать? Черт бы ее побрал эту робость. Откуда она берется? И всегда она полонит его, когда оказывался рядом с Валей. Ведь с ребятами он никогда не испытывает робости, даже с незнакомыми. А среди своих в цехе он бывает и весел, и шумлив, и смел. Даже с девушками. Приходится же иногда не только дотрагиваться до девушек, а и брать за руки, показывая, как правильно держать инструмент, чтобы легче и быстрее выточить ту или иную деталь. Коснуться же Вали, будто чего-то священного, мешала робость. Но сегодня ее не было. Надежда и уверенность вытеснили ее, и от этого он шел легко, а душа пела.

Войдя в наполовину застекленный коридорчик, Владимир собрался было постучать в дверь, но она открылась, и на пороге появилась старушка, собравшаяся, видимо, куда-то уходить. Увидя незнакомого молодого человека, она уступила ему дорогу, пропуская его в комнаты. Пройдя в дверь, Владимир спросил:

— Здравствуйте. Скажите, пожалуйста, Валя дома?

— Дома, дома. Проходите.

— Заходи, заходи, Володя! — радостно позвала Валя откуда-то из другой комнаты. Она узнала его по голосу.

Старушка внимательно, с большим любопытством оглядела Владимира и ушла, ласково повторив: «Проходите, проходите, она дома».

Валя встретила его у двери в соседнюю комнату с радостью протянутой навстречу рукой. Пожав ему руку, она, не выпуская ее, ввела его в свою комнату. Легкий халатик, накинутый на плечи, сполз, обнажив красивую руку и плечо. Она торопливо попыталась поддержать халат, но он совсем упал. Она чуточку смутилась и попыталась высвободить свою руку, которую он продолжал держать в своей.

— Ты меня извини, я совсем запросто, как дома.

На ней была одета майка-безрукавка, которая плотно облегалась ее тело, еще более подчеркивая красоту стройной

фигуры. Эти несколько мгновений молчаливого восхищенного созерцания ее красивой полной руки, оголенных округлых плеч, белого упругого тела с желобком на груди выше выреза майки совсем опьянили его. Она это заметила. Видимо, слишком красноречив был его взгляд.

— Ты подожди минуточку, я пойду оденусь, — тихим извиняющимся голосом попросила она.

— Ничего не надо, так хорошо, так лучше, — тихо, нежным полусшепотом торопливо произнес он, как бы боясь, что она уйдет и больше не придет. Но потом спохватился, как бы она не истолковала это плохо. Он густо покраснел и выпустил ее руку. Она не ушла, а подняла халат и снова накинула его на плечи, потом пододвинула ему стул, приглашая сесть. Он присел, не отрывая от нее восхищенных глаз. Этот открытый, наивно признательный взгляд несколько смутил ее. Она подошла к столу, механически, без пужды перелистала несколько страниц открытой книги, лежавшей на столе, и почему-то сказала:

— А я вот целый день сегодня сижу... читаю. Ты читал?

Он пододвинул к себе книгу, взглянул на открытую страницу. Ему в глаза бросилась фраза: «Уля Громова смеялась весело, задорно...», и, уже зная, что это за книга, он все-таки посмотрел на обложку.

— Читал. Очень хорошая книга.

И ее вопрос, и его ответ звучали как-то неестественно. И он, и она понимали, что нужно, что им хочется говорить о чем-то другом, и это вызывало растерянность. Наступила неловкая, пустая пауза. Он слышал, как в груди ритмично, двойными ударами стучало сердце, а в душе что-то томительно пыло, чего-то хотелось, как пить.

— Курить можно?

— Кури, пожалуйста. Сними фуражку, ты будь, как дома, — она подошла, сняла с него фуражку, отчего он снова густо покраснел и, прикурив, глубоко затянулся папироской.

— А ты что теперь читаешь?

— Ничего.

— А чем же ты занимаешься в свободное время?

— Думаю.

— Думаешь? — удивилась Валя. — О чем же ты так много думаешь?

Ему так и хотелось сказать: о тебе думаю, все время о тебе думаю. Но он этого не сказал. Немного помявшись,

как бы смущаясь тем, что вот он сейчас выскажет свою тайну, то, о чем он так долго и упорно думал, он сказал:

— Хочу переделать свой станок.

— Станок? — удивленно переспросила она. — Это хорошо.

— Конечно. Я уже давно над этим думаю. Там и переделывать не много надо. И если переделать, то на нем можно в два, три раза больше обрабатывать деталей. Пои-масшь, там только... — И вдруг он начал говорить. С таким задором и с таким воодушевлением, так горячо, что Валя, не подозревавшая в нем таких способностей, удивленно посмотрела на него. Он же воспринял это не как удивление, а как интерес к его мысли о реконструкции станка, и стал говорить с еще большим воодушевлением, живо жестикулируя. Он говорил о станке, как о живом существе, которое все понимает, все чувствует, и что недостатки, которые легко можно устранить, мешают этому существу, как путы, развернуться на полную силу, на полную мощь, и что это существо не может только высказать всего того, что он сам понимает. Он говорил о станке, как о своем помощнике, о своем товарище, с такой страстью, что мысль об усовершенствовании его захватила и Валию. Ведь она тоже производственник и живет этими станками: она работала комсоргом завода, она даже упрекнула себя: «Все-таки плохой я комсорг, если до сих пор не знала, что среди моих комсомольцев вот он так упорно думает над усовершенствованием станка. А давно надо было знать и помочь ему». Валя с еще большим интересом стала слушать то, о чем говорил Владимир. А он, как будто вошел в азарт, говорил так горячо, как бы его кто-то оспаривал. Для Вали было неожиданно, что Владимир, обычно тихий и незаметный в поведении молодой рабочий (всего год, как из деревни), так сросся с заводом, со своим станком. Да, она его мало знала. Она знала только, что он хороший производственник, стахановец, перевыполняющий нормы, знала, что его уважают в цехе все, знала, что он красив и вместе с тем скромн и удивительно застенчив. Это было ей, как девушке, приятно и интересно знать. Кроме того, она знала еще и то, что он к ней равнодушен, что было ей особенно приятно, и что при встречах с ней он краснеет, теряется, робеет, как мальчишка. Это было забавно. Забавно, но все-таки ей хотелось, чтобы он был посмелее. Может быть, потому, что она тоже была не безразлична к не-

му, потому, что при встречах с ним где-то там, впутри, веныхивало что-то щекотливо-терпкое, тревожное. Она желала сближения с ним. И вчера она пригласила его к себе — решилась. А сейчас она, слушая его, любовалась им. А он вдруг замолк. То ли потому, что он заметил этот нежный любующийся взгляд ее и понял, что она не слушает, то ли потому, что снова сползает халат, когда она приглаживала волосы, снова обнажил ее руку, плечо и белое нежно светящееся тело на груди, магнетически притягивающее его взгляд. Он замолк на полуслове. И потом уже совсем другим тоном досказал фразу: «Только чертежи сам не могу сделать».

— Что же ты раньше мне об этом не сказал? — с укоризной спросила Валя.

Владимир усмехнулся, как бы говоря: «Я не знаю, как это я сегодня тебе все рассказал», и потупил глаза. Валя подошла, взъерошила мягкие, как лен, волосы.

— Какой ты, ей-богу, смешной, робкий.

От этого прикосновения по всему телу у него разлилась теплота.

— Не потому, что робкий. Раньше я, может быть, сам не был уверен, что я правильно думаю, — как бы оправдываясь, сказал он.

— А теперь уверен?

— Коли б не уверен, то и теперь не говорил бы.

— Завтра я схожу к директору завода, расскажу все, и к тебе инженера прикрепят, на помощь, — пообещала Валя. Она подошла к окну, распахнула его, и в комнату стал вползать аромат теплого майского вечера. На чистом небе уже зажглось множество мелких, ярких, мигающих звезд. Тысячи, тысячи — как много их! Яркий свет, падающий из окна, выхватил из темноты притаившиеся в палисаднике густые кусты цветов, которые, казалось, что-то таинственное прячут в своей тени. На листьях поблескивали росинки.

— Только я не смогу так красиво, как ты, рассказать директору. Посмотри, какой красивый вечер, — пригласила Валя, уступив ему место у окна. Мягкий грудной голос звучал ласково, доверительно. Она положила руку ему на плечо, прикоснулась к нему упругой девической грудью. Он почувствовал во всей полноте, что вечер был действительно удивительно хорош. Они долго молча смотрели в открытое окно и глубоко вдыхали свежий воздух, отчего прикосновение Валиной груди было более осязаемым.

— Как хорошо! — прошептал Владимир, и в это слово

он вложил все, что у него творилось на душе. А на душе у него творилось невероятное. Ему хотелось сейчас обернуться, схватить Валю, как в клещи, прижать ее к груди и поцеловать в самые губы так, чтобы... Он и сам не знал как. Вале тоже было приятно, опираясь на плечо, чувствовать его близость, стоять рядом с ним и чувствовать под рукой сильное мужское тело. Если Валя сейчас чувствовала себя вполне довольной, ее душа была полной чашей, то Владимира эта близость опьяняла, возбуждала, чаша чувств переполнялась, бурля, и казалось, вот-вот она переплеснется через край и выльется во что-то особенное. Валя осторожно взяла его за ухо и, прощупывая, поглаживая его пальцами, спросила:

— Володя, а ты о любви также красиво умеешь говорить?

Он повернулся к ней лицом, молча покачал головой, не отрывая от нее глаз, а в очах, как в зеркале, отражалось все то, что он сейчас чувствовал. И Валя это увидела. Она пригладила его волосы со лба и до шеи да так и задержала руку, полулюбив его. Это было толчком, переполнившим чашу; счастье выхлестнулось через край, вскипело, лишив самообладания. Он схватил ее за головку и поцеловал в губы. Она инстинктивно попробовала сопротивляться, но... разве могла она противиться? Она чувствовала то же, что и он. Она оторвала его, удивленно взглянула ему в глаза и смущенно опустила голову, как бы рассматривая пуговицы на его костюме, и обиженным тоном с ноткой укора сказала:

— Володя...

Она хотела его пристыдить, но, увидев, что он смутился не меньше ее, досказала фразу более мягко:

— Ведь окно открыто,— и затинула занавеску.

* * *

С каждой новой деталью станок все с большим злом и остервенением, с нарастающим гулом вгрызался резцами и сверлом в вертящуюся болванку. От прикосновения к этой вертящейся болванке из-под резцов быстро выползли витые пружины стружек. Они обрывались и снова вытягивались. Длинные, сверкающие.

Владимир сам испытывал свой новый, реконструированный станок. Руки двигались быстро и ловко, привычно. Однако они же и выдавали его взволнованное, напряженно-

тревожное состояние. Если перед запуском станка Владимир чувствовал себя уверенно и потому почти спокойно, но в тот момент, когда он вытер руки и собрался включить мотор, как неожиданный выстрел, у него промелькнула мысль: «А вдруг...» И от этого «а вдруг» все его спокойствие сдуло, как ветром. Ему стало, что вот он включает мотор, и станок не шевелится ни одним своим колесиком, ни одним рычажком, — и будет мертв. И хотя станок зашевелился, задвигался, загудел, набирая разгон, тревожное опасение не оставило Владимира. Ему казалось, что вот сейчас что-то случится: сломается, затрещит, и все полетит к чертям, — весь его замысел, все его труды, надежды, ожидания. И это будет его позор. От напряжения на лбу вздулись жилы, до звона в ушах стучала в висках кровь, на лице выступил крупными росинками пот. Но станок работал ровно, ритмично двигались рычажки и вертелись шестеренки.

Древнегреческие писатели, художники, поэты в своем творчестве и воображении возвращались в прошлое и оттуда черпали сюжеты для своих произведений. Они вновь переживали то, что однажды переживал их народ. Тележка времени тащила их вперед, а они свои взоры не могли оторвать от того, что прошло, взоры обращены назад.

В наше время мы видим явно противоположное стремление (общее, не частное) наших художников, писателей, поэтов заглянуть в будущее, открыть завесу времени, рассеять туман неизвестности, стремление выскочить вперед тех серых мерин, которые запряжены в тележки времени, обогнав ее. А сколько их, желающих обогнать свое время?! Толпы! Спешат! Дабы не выбиться из сил в этой суете, не лучше ли усесться на эту тележку истории. Она хоть медленно, но везет.

І такі сум агарнуў хлопца, што здаецца, вялізная цёмная глыба навалілася на душу, прыціснула яе да сырой зямлі так, што ні зварухнуцца, ні вызваліцца. І цяжка да стогну, і крыўдна да болю, і злосна да слёз, хоць зубамі грызі. Находзяць часам на чалавека такія хвіліны, доўгія, цяжкія, і чалавек становіцца змрочным і нелюдзімым. Збоку глядзячы, здаецца, што нейкае гора пасцігла чалавека. Ці то рэўматызм пачаў круціць суставы, ці нешта іншае гняло, а на самой справе гэтыя пачуцці нахлынулі на чалавека неяк самі сабой, без даў прычыны. Спытай яго ў

гэты час, чаму ён такі сумны, і чалавек не знойдзе што сказаць, прамаўчыць. А сум гэты выклікашы цэлым комплексам уражанняў: хлонца турбавала тое, што неба засла-лі шэрыя хлінкія хмары, ад чаго і на зямлі пацягнуліся такія ж шэрыя вялізныя цені, і тое, што вецер сумна і манатонна шуміць у галлі кустарніку... І пудныя ўсплёскі халодных хваль ракі... Усё гэта абудзіла недзе ў куточку сэрца той сум, які настунова ахінуў усяго яго. Горка было ад тых думак, што вось ён бадзяецца недзе ў незнаёмых мясцінах, далёка ад дому і не ведае ён, што там і як там. А праведаць, схадзіць туды небяснечна — на ўсіх дарогах яго падпільноўваюць гэтыя нелюдзі ў зялёных шынялях, якія гатовы не тое што прыстрэліць, а нават уласнымі зубамі разарваць: за штодзённы страх, які ўсяляе ў іх адно толькі слова, імя — Кузьма. А дадому трэба такі наведатца, даўно ўжо не быў там. Кузьма цяжка ўздыхнуў, амаль прастагнаў. Ён устаў, абтрос прыліпшыя ад штаноў пажоўклыя лісці і навольна пайшоў паўз бераг.

— Ты куды?

— Пойдзем, чаго без толку сядзець.

Іван падняўся і дагнаў Кузьму.

— Ты што гэта сёння нібы недапечаны ходзіш?

Кузьма прамаўчаў. Іван ужо і забыўся пра сваё пытанне, калі Кузьма спыніўся і неяк ціха, нібы сакрэт які перадаваў, сказаў:

— Чорт яго ведае... Нешта так сумна, душа прадчувае штосьці такое нядобрае, што... — і ён замоўк.

Шчырасць і сур'ёзнасць тону, якім гаварыў Кузьма, крыху кальнула Івана, але ён бадзёра і нават пасмешліва пажартаваў:

— Вось яшчэ знайшоў. Душа! Яна што балалайка — на якія лады націснеш, так і зайграе.

Кузьма нехаця ўхмыльнуўся, але нічога не сказаў. Падняў пад нагамі дубец і зпоў пайшоў. Яны навольна ішлі па беразе, моўчкі думаючы кожны аб сваім. Кузьма наперадзе, а Іван следам. Час ад часу Кузьма ўздыхаў і сцёбаў дубцом па галінках кустоў, абсякаючы сырыя дрыготкія лісты. Іван добра разумеў свайго сябра і яго гэты змрочны настрой і не турбаваў яго ні пытаннямі, ні сваімі разважаннямі, бо ведаў, што гэта неўзабаве пройдзе, выкіпіць, выпарыцца, і Кузьма зпоў стане самім сабой — добрым, спакойным і, як заўсёды, уважлівым да другіх хлопцаў. «А пакуль што хай пабудзе сам з сабою», — падумаў Іван.

За час іх дружбы ў атрадзе яны навучыліся так добра разумець адзін другога, што нават у гэтыя маўклівыя хвіліны нейкага смутку яны беспамылкова, інтуіцыяй адчувалі, што робіцца ў гэты час у душы другога. І нават у такіх хвіліны, калі так хочацца пабыць у адзіноцтве, не на людзях, яны адзін аднаму не перашкаджалі.

Кузьма раптам спыніўся, і задуманы Іван ледзь не наскочыў на яго.

— Ты ведаеш, чаго я захацеў? — Кузьма прыжмурыў вочы, нібы ўяўляючы штосьці сабе, прыкусіў ніжнюю губу, крыху памаўчаў, быццам падкрэсліваючы ўсім гэтым, што ён сапраўды занадта захацеў печага. — Мне так зараз захацелася сесці на тваю даваенную райкомаўскую эмку, учапіцца за руль і так газануць, каб дзевяноста, сто, сто дваццаць кіламетраў выжаць, каб у вачах замітусілася ўсё да слёз, каб загуло-засвіццела ў вушах, каб, чорт пабяры, душа захаланула. Э-эх і збіў бы я зараз аскаміну. — А потым зусім ціха дадаў: — Засумаваў. Любіў я, брат, праехаць, каб з вецяркоў... — Ён страсянуў галавой, і кубанка неяк сама сабой саскочыла на самую патыліцу, вызваліўшы пасму кучаравых валасоў, якая тут жа на лбе і закруцілася ў калечка. Гэты рух галавы для Кузьмы быў вельмі характэрны, зараз ён нібы вызваліў яго ад задуманнасці і смутку. У яго вачах загарэліся агеньчыкі, якія пагадвалі бліскавіцу, кубанка, з'ехаўшы на патыліцу, надавала яму выгляд зухаваты, геройскі. — Апрыкрала сядзець у гэтым гнілым лесе без справы, — Кузьма некалькі разоў сцёбнуў дубцом па кусце, нібы шашкай, крыж-накрыж, аж пакуль дубец не зламаўся. — Немцы ўжо тлусцець пачалі, — і Кузьма смачна вылаяўся. — А чаго ж ім не хапае, ніхто іх не трывожыць.

У голасе чулася яўнае незадавальненне і не штучнае, а шчырае, без малёўкі. Для чалавека з левычарпальным запасам энергіі, якім быў Кузьма, вымушаная бяздзейнасць на працягу тыдня здавалася вечнасцю, і таму Іван не здзівіўся ні гэтай непаседлівасці Кузьмы, ні яго хандры. «Такім ужо нарадзіўся ён», — думаў Іван. Можна, нарадзіўся такім, а можна, і не. Кузьма, відаць, не сказаў бы так, калі б яго спытаць пра гэта.

— Сюды б Адама Сяргеевіча, зусім па-другому зашавяліўся б атрад наш. — Кузьма рэзкім ударам фішкі адсек доўгі лазовы дубчык.

— А хто ён такі, гэты Адам Сяргеевіч?

— Адзін дзядзька, не памятаю, з якой вёскі, сказаў

пра яго так: «Гэта не чалавек, а жыгала», — разумеш, распаленае да чырвані жыгала, — дадаў ад сябе Кузьма, — якое ніколі не тухне. Сунеш яго ў ваду, і адразу кругом яго кіпіць, бурліць, шыпіць, парыцца. Калі б яго зараз да нас у атрад, гэта ўсё роўна што гарачае жыгала супуць у муравейнік. — Кузьма ўсміхнуўся, відаць, уявіў сабе намаляваную самім дэталь.

Івану вельмі спадабалася параўнанне чалавека з распаленым жыгалам, і ён амаль рэальна ўявіў сабе такога чалавека з невычарпальным запасам унутранай энергіі, здольнай запаліць у людзях агонь нестрымальнай волі, імкнення пачаць і давесці да канца ўсякую справу, хай сабе самую цяжкую. А такія людзі ёсць. Адной сустрэчы з такім чалавекам даволі, каб надоўга пакінуць след у памяці. Ведаючы, што Кузьма не любіць расказваць, Іван выцягваў з яго па слове:

— А дзе ён цяпер?

— Загадалі яму эвакуіравацца. Ды яму і нельга было тут заставацца. З адной рукой быў пасля грамадзянскай вайны. А то б... Ён у Катоўскага служыў, — і сказаў гэта Кузьма так, нібы служба ў Катоўскага была найвышэйшай чалавечай якасцю. Івана зацікавіла тое, што Кузьма так адзваўся пра гэтага невядомага чалавека, тым больш што звычайна ён нават скупіўся па пахвалу. Нават і тады, калі чалавек і сапраўды заслугоўваў хвалы, але Кузьма неяк халаднавата буркне сабе пад нос: «Ну што, правільна зрабіў чалавек, і ўсё». Так Кузьма адзеньваў нават і такі ўчынак, які межаваў з геройствам. Па яго разуменні ніякага геройства няма і герояў таксама, а ёсць людзі, якія чэсна і добрасумленна выконваюць свой абавязак. А «герой» — гэта проста гучнае слова, і толькі. Бывае, што так разважаюць некаторыя людзі ад зайздрасці ці проста ад жадання не ставіць вышэй сябе нікога, бо гэтым самым баяцца прынізіць сябе. Пра Кузьму гэтага сказаць нельга. Ніхто і ніколі не мог папракнуць яго гэтым. У атрадзе, ды і не толькі ў атрадзе, а ў шырокім наваколлі імя Кузьмы было добра вядома. І партызанам, і жыхарам, і немцам, і іх служкам. Па вёсках нават хадзілі легенды пра яго, асабліва сярод моладзі. У іх Кузьма выглядаў куды ярчэй, проста сапраўдным героем-волатам. Але сам ён вельмі не любіў, калі хто-небудзь у вочы пачынаў яму слаvasловіць, як, бывае, не любіць чалавек, калі пачынаюць расказваць пра яго якую-небудзь непрыемнасць. Гэта была сціпласць, якая межавала з суровасцю. Такім ён быў і да людзей. Вось ча-

му Івана асабліва зацікавіла тое, што Кузьма з такой навагай гаварыў пра нейкага Адама Сяргесвіча. Ён вырашыў распытаць у Кузьмы, але зараз якраз і не давялося, бо прыбег да іх Васька Шкрот, які перадаў, што камандзір атрада тэрмінова выклікае Кузьму да сябе.

Кузьма атрымаў задашце.

Вёска Стараселле ад лагера была кіламетраў за восем. Яна стаяла ля шашы, якая роўнай стужкай выструнілася з усходу на захад, без зігзагаў і паваротаў, праразаючы катлаванам узгоркі і ўзнімаючыся насыпам над балотцамі. На адным з такіх узгоркаў паміж балотцаў і стаяла гэ-та вёска, прытуліўшыся адным краем да шашы, а другім — да невялічкага ляска, што стаяў узбоч шашы. Вёска была невялічкая, якіх дамоў сорок, але немцы тут трымалі моцны паліцэйскі гарнізон. Акрамя паліцэйскіх, тут было і з дзесятак немцаў, якія як бы сцэментоўвалі маладысцыплінаваны паліцэйскі атрад. Моцны гарнізон немцы тут трымалі нездарма. Кіламетры за два ўправа па шашы і за тры — улева на балацянках, якія перасякала шаша, былі масты, і па іх штодня снавалі машыны з усходу на захад і з захаду на ўсход. Гарнізон выстаўляў пасты для аховы гэтых мастоў і павінен быў кожную мінуту быць гатовым выступіць на іх абарону ў выніку налёту партызан. Каб знішчыць масты, трэба было знішчыць спачатку гэты гарнізон. Такая задача была пастаўлена суседняму атраду, але ён, зрабіўшы няўдалую спробу, згубіўшы толькі забітымі трох партызан, задачы так і не выканаў. Камбрыг гэту задачу паставіў перад Кузьмовым атрадам. Па загаду камандзіра атрада Кузьма павінен быў разведцаць, «пранюхаць, дакладна пранюхаць», як выразіўся камандзір, дзе выстаўляюцца панац пасты ў вёсцы і, галоўнае, дзе размяшчаюцца кулямётныя гнёзды. Справа была не лёгкай. У гэтай вёсцы сувязных атрад не меў, а ў Кузьмы і знаёмых нікога там не было. Задача ўскладнялася яшчэ і тым, што змяінае гняздо гэта ўжо ўзварушылі, і пасля няўдалага налёту партызан паліцаі і немцы вядуць сябе пасцярожана. А гэта павялічвала небяспечнасць. Камандзір так і сказаў: «Глядзі, трымай вуха восгра, яны пужаныя ўжо».

Передко встречаются люди умные, с гибким умом, тонким чутьем, но живут в собственном мире, круг мыслей их редко когда выходит за рамки собственного я. Не потому, что они не способны дальше, шире глянуть на свет бо-

жий, а потому, что не в их привычке это делать. В хорошие времена, когда на душе легко и весело, они занимаются самолюбованием, самосозерцанием, позируют перед собой и перед другими, выверяют эти позы и собственное я, не только внешнее, но и внутреннее, не только перед зеркалом, но и на людях. В таких случаях другой человек рассматривается как средство отражения его собственного я. В минуты же, когда на сердце грустно или печаль (чаще всего мелочная, когда собственное отражение показалось неприятным), такой человек может впасть в уныние, граничащее с разочарованием в жизни. Доходит иногда до такого состояния, что, вызвав жалость к самому себе, он может разрыдаться. И, кажется, возьми и встряхни его, да спроси поостроже: черт побери, почему, отчего, что за причина этой меланхолии, он отрезвеет. Хочется иногда сказать такому человеку: «Да глянь же ты на мир, выкарабкайся из своего я, это маленькое, ничтожное в сравнении с необъятным миром, ведь жизнь твоя собственная не ограничивается только твоим собственным миром, ведь Жизнь — это не только твои радости и горести. Жизнь намного огромнее, шире, значительнее. Есть же общие радости и страдания людей, народов, человечества. Подумай об этом! Станешь ли ты после этого копошиться в своем узком мирке? Тебе самому покажутся смешным, мелким, ничтожным все твои слезы и вздохи. Будь же ты Человеком. Заставь себя думать шире и в пространстве и во времени. Заставь себя понять, что есть человеку о чем думать, что созерцать, чем любоваться, огорчаться, возмущаться и негодовать. Заставь себя понять, что жизнь — это больше, чем твое я, твой мирок. Начни хотя бы с того, что обрати внимание на людей, которые окружают тебя, постарайся понять, увидеть, так ли они делают, как ты. Смотрят ли они на все окружающее как на созданное только для них или, наоборот, считают, что они являются частью, дополняющей все, что видят вокруг.

1947

З ускраїны горада трамвай ішоў папалову пустым. У раскрытыя дзверы вагона дзьмуў халодны сівэрны вецер, замятаючы туды рэдкія энергічныя спяжынкi, якія тут жа шукалі дзе-небудзь у зацішку прытулку.

У вагон увайшла жанчына, апранутая па-вясковаму і цёпла. Па тым, як яна нялоўка ўвайшла ў вагон, цікаўна і строга азірнуўшыся па вагону, і неяк баязліва прысела на лаўцы пры ўваходзе, можна было думаць, што яна ўпершыню ў вялікім горадзе і ўпершыню едзе ў трамваі.

Следам за ёю ўвайшоў здаровы дзяцюк з шырокім адкрытым тварам, шырачэзнымі плячамі. Ватоўка на ім сядзела цеснавата і рукавы здаваліся караткаватымі — рукі, моцныя, чырвоныя, вылазілі з іх. Ён спыніўся каля жанчыны, нібы аберагаючы яе ад кагосьці.

Рассказ про попа, который на всеобщую напился так, что опоздал светить куличи. А колхозный конюх перед всеобщной втихомолку, но внушительно предупредил: «Слушай, поп, если завтра до 8 часов утра не кончишь там скуголить, то всех лошадей загоню к тебе в церковь. Знай, весна — сеять надо. Не задерживай старух».

Перад самай вайной сям'я Ягора спраўляе наваселле. Калі перавозілі барахло, то скіпулася з калёс скрыпка, забіла кошку. І гэты выпадак надоўга застаўся ў памяці Ягоравай жонкі, якая была ў гэты час цяжарнай. Назаўтра Ягор атрымаў пісьмо ад сына, які служыў у арміі педзе па Каўказе. Ён пасіў яго ў кішэні, не раскрываючы да вечара, каб прачытаць вечарам, калі збярэцца ўся сям'я.

Калі Ягор перабраўся ў новы дом, душа яго перапоўнілася спакоем і задавальненнем. Ён ляжыць і смакуе... Устае, аглядае дом. Да прыезду сына з арміі трэба ўсё ў доме закончыць, прывесці ў парадак.

Дачка і сын. Дачка і Ларыса — дзяўчына, якой у свой час захапляўся сын.

Раптам вайна.

Даводзіцца эвакуіравацца Ягору, цяжка пакідаць гэта дарагое, блізкае, не выпітае да дна шчасце. Ён выходзіць у сад і плача. Гэта заўважыў і вельмі здзівіўся малодшы сын. Яго гэта ўразіла.

Выехалі, і па дарозе жонка нарадзіла. Атрымалі пісьмо ад сына. Ён просіць брата весці дзённік.

Девушка вышла замуж за очень хорошего человека. Тихий, спокойный, старательный, уравновешенный, трудолюбивый, упорный и, вместе с тем, добрый и мягкий, он

вызвал этими качествами любовь девушки глубокую, тихую. Не любовь, а удовлетворение и спокойное любованье. Но вот появился другой. Красивый. Горящие, пламенные глаза. Они пожирают ее. Он энергичен, самоуверен, быстр, аккуратен, едок, острый, главное, неотступец, неотразим. Его взгляд, вернее, свет, излучаемый глазами, постепенно, неуклонно разъедал те нити, которые, казалось, так крепко связывали ее с мужем. Эти нити как будто от волшебной силы расползались. Она (девушка) раздвоилась. Если первое время мужа любила и не допускала грешных мыслей, а на него смотрела пренебрежительно (хотя внутри прорастало что-то тревожное), то теперь к мужу осталась жалость, к нему родились любовь и ненависть. Наконец, к мужу ненависть, а к нему великая любовь. Ох, эти страсти!!!

Почему я столько работаю? Могу ответить... Я умру. Потому, что все люди смертны. Ну и вот, а что же смогут сказать мои сыновья, мои дети о самом близком им человеке? Про отца своего? Чем он сохранится в их памяти. Глуп он был или умел, работяга был или лентяй... Сделал он что-либо за свою жизнь или прожил паразитом...

А мне не хочется, чтобы детям моим было стыдно людям в глаза смотреть за меня.

Может быть, я не сделаю открытия, что земля вертится вокруг солнца, но и... а паразитом прослыть не желаю... и в памяти детей своих таковым сохраниться не хочу.

А дети всегда вспоминают умерших родителей. Даже если им уже по 80 лет, даже на смертном одре вспоминают они мать или отца.

К секретарю райкома принесли фотографии. Несколько штук. На одной из них изображена девушка или молодая женщина, облокотившаяся на столик. Во рту у нее трубка, большая мужская трубка (пипка). Лицо выражает следующее: «Плевать я хотела на общественное мнение».

На другой фотографии эта же женщина заснята сидящей на кровати. Помятая кровать, помятое платье. На лице написано: «Ну а что тут такого, подумаешь?» Она тут не женщина, совершившая таинство, а какой-то механизм, после обычного упражнения. На третьей фотографии она же стоит рядом с немецким ефрейтором, который грубым жестом полюбил ее и нагло рассматривает ее как бы уже нагую.

И от всех этих фотографий не страстью посет и чувством, а чем-то до того пошлым, гадким и грубым, что хочется сплюнуть... И непременно оскорбить ее. Живую, в глаза, лично, а не фотографию. А ведь это жена одного из ответственных работников.

Вот конфликт. Она вышла замуж за него после войны, скрыв от него свое поведение во время оккупации (была даже беременной). Но она имеет симпатичные черты лица. И вот честному человеку из-за этой пакости предстоит официальный и неприятный разговор.

Па вакольных вёсках пра Патапа хадзіла слава як пра паляўнічага такога сорту, якія ў жыцці рэдка сустракаюцца, а ўсё болей у анекдотах. А па праўдзе сказаць, можа, гэта слава была і памылковай, бо, пачынаючы расказаць пра яго як пра паляўнічага, заўсёды раскажуць самае цікавае не пра тое, як ён паляваў ці што здарылася на паляванні, а пра яго суку ці як і што здарылася з ёй. І, можа, правільней было б сказаць, што большая слава хадзіла не пра самога Патапа, а пра яго паляўнічых сабак і, у прыватнасці, пра яго суку. А суку ён такі прыдбаў сабе адменную. Я не магу расказаць пра ўсе яе асаблівыя паляўнічыя якасці, бо я сам не паляўнічы і ў іх мала разбіраюся, але і я нават разумею, што сука ў яго была не абы-якая. Многія з нашай вёскі, пражыўшы ўжо гадоў па пяцьдзесят, а за свой век такой сукі зроду не бачылі. Ды, па праўдзе кажучы, ва ўсёй акрузе такой сукі падзе і ні ў кога з паляўнічых не было. Паколькі сука гэта была надзвычайная, то Патап і шанаваў яе як мае быць. І не для прыгожага слоўца ён часцяком гаварыў:

— Ты мне давай любую карову, і то я не памяню сваю суку.

А калі ўжо Патап сказаў так, то можна верыць, што ён не памяняе. Трэба сказаць, што сука ў яго была ў добрым целе — карміў яе мясам і, як відаць, ад пуза.

І вось аднойчы ўзімку гэтая яго сука заспакоілася: ці то ад добрага жыцця, ці то час такі прыйшоў, толькі пачала яна траціць апетыт і наогул нешта не так стала сябе паводзіць. Каб да мяне, то я і не здагадаўся б, што за канрызы паявіліся ў яе, а Патап вельмі добра разумеў сабачую натуру, ён адразу і здагадаўся, што... (ну, ды слоў з песні не выкідваюць) а, адкрыта кажучы, Патапавай сучцы надакучыла ўдоўе жыццё.

І хоць Патап быў стары кемлівы, і жыццё добра ведаў,

але вось гэты закон прыроды ён неяк не ўгледзеў, прапусціў, і таму канрыз яго памочніцы быў нечаканасцю. Нечаканасцю таму, што не хацелася яму зводзіць сваю Лэдзі (так звалі яго суку) абы з якім лайдаком-псом. Цікава ж вывесці чыстакроўную пароду, а не змешваць кроў. Трэба было шукаць падыходзячую пару. І Патап парашыў шукаць. Характар ужо такі меў і сабак добраі пароды вельмі любіў.

Александр Исаевич — научный работник академии сельскохозяйственных наук, открывший новый способ борьбы с колорадским жуком. 36 лет.

Татьяна Федоровна — его жена, лет 28, тоже занимается научной деятельностью, хоть и менее успешно.

Лариса Васильевна — аспирантка, лет 23, работает под руководством Александра Исаевича.

Валентина Витольдовна — один из работников министерства сельского хозяйства.

Сцена первая

Татьяна Федоровна, живущая в городе, получила от мужа письмо. Он проводит опыты непосредственно в колхозе. «Милая Танюша! Извини, дорогая, я так тебе долго не писал. Вот уже три недели, как я воюю с жуками. Настолько отъявленный враг и мой и твой, что требовал максимума времени. Некогда было не только покушать и поспать, но даже и тебе черкнуть пару слов. Но могу порадовать тебя и похвалиться — я оказался выносливым и стойким борцом — враг, можно сказать, побежден. Опыты не только подтвердили мои предположения, но даже больше, чем я ожидал. Жук будет побежден. Для отступления ему все пути отрезаны...»

Татьяна Федоровна радуется успехам мужа и в то же время жалеет его. Ведь он такой, что если увлечется работой, то забывает и про сон и про еду. Она жалеет, что не поехала вместе с ним в колхоз, чтобы ухаживать и заботиться о муже. Она соскучилась по мужу, ждет его, чтобы хоть немного отдохнуть вместе. Читает дальше: «Танюша! Привет тебе от моей помощницы Ларисы Васильевны. Она оказалась незаменимым для меня человеком. Я просто не ожидал от такой хрупкой барышни такой трудоспособности и упорства. Она золотой человек для науки. Мне просто жалко ее: за последнее время она так устала и похудела,

что я настаиваю после окончания опытов, чтобы она поехала обязательно на курорт или в санаторий. Она этого вполне заслужила. Правда, она говорит, что я больше заслужил и что я тоже похудел. А я ей на это ответил, что это потому, что в нее влюблен. И девочка смущается, а мне смешно. Она очень стеснительная натура. Милое, милое дитя!»

Татьяна Федоровна комментирует вслух: «Ты смотри, Сашок, а то и в самом деле влюбишься». Читает дальше. «На этом кончается приятная часть письма. А теперь коротко о том, что меня огорчает. Не знаю, по чьей вине, но меня обидел кто-то из министерства. Второй месяц мы живем на подножном корму — нам на экспедицию не выслали денег. На все мои письменные запросы упорно молчат. Знать, не перевелись еще бюрократы. Кроме того, я просил прислать мне кое-каких препаратов, и тоже просьба повисла в облаках. Но скоро терпенье лопнет, и я нагряну к ним как гром в ясную погоду и наделаю шума...»

«Приезжай, приезжай. Может быть, отдохнешь парочку дней».

В тот момент, когда она дочитывает письмо, к ней заходит Валентин Витольдович. Разговаривает с ней елеиню-мягко, ласково. Спрашивается о здоровье, о самочувствии. Наконец предлагает ей пойти в театр развеяться. Татьяна Федоровна рассказывает ему о письме мужа. Дав согласие пойти в театр, она уходит в соседнюю комнату переодеться, а Валентину Витольдовичу дала письмо мужа и попросила прочесть его вслух. Оттуда же, из соседней комнаты вставляет реплики. Валентин Витольдович, читая место о Ларисе, смакует и выражает чувство удовлетворения. Он что-то задумал. Это ему кстати. Они уходят в театр.

Сцена вторая

Та же комната
12 часов ночи

В комнату входят возбужденные Александр Исаевич и Лариса. Они только что с дороги, возбуждены. Александр Исаевич думает, что жена спит, и хочет удивить ее своим неожиданным появлением, но, осмотрев квартиру и не найдя жены, он предполагает, что она засиделась в академии. Лариса собирается уходить домой (но дома-то у нее нет, а есть тетя, где она хочет остановиться на 2—3 дня, которые они пробудут в городе). Однако Ал. Ис. ее не отпу-

скает, мотивируя это тем, что, во-первых, поздно, во-вторых, до тети далеко, в-третьих, это же не домой, а к тете, а в-четвертых, она с дороги устала и ей необходимо отдохнуть. И в конце концов Таня будет рада принять гостя дорогого. Во время этого разговора Александр Исаевич услышал, что в коридоре кто-то идет. Это возвращается жена. Он решил все-таки сделать встречу сюрпризом. Он прячет Ларису в свой кабинет, сам прячется за ширму.

Входит Татьяна Федоровна с Валентином Витольдовичем.

О п а с п о р т а х

*Жалоба современного человека
человеку будущего*

Любой милиционер не признает меня за действительно-го человека, если я не покажу ему соответствующей бирки, метки, паспорта. Будто я без него не полноценный человек, а всего лишь полуфабрикат, чулок без указания артикула, сорта, цены и прочих отличительных отметок. А меня это злит, расстраивает. Я после долгого наблюдения за собой и другими моими современниками пришел к заключению, что я несколько не изменяюсь от того, что получу и ношу в кармане несколько листков бумажки. Злит меня еще и то, что получить эту бумажку не так легко. Для этого надо черт знает сколько поторчать в очередях...

Представить себе темное, сказочное время. Кавказ, горы, скалы, ущелья, аулы, сакли без окон, отторженные от мира высокими каменными заборами. Люди живут в то время, когда нет ни права, ни государства, ни конституции, ни прокуроров. Люди живут по диким законам природы. Каждый отстаивает свои интересы (не права), так как он находит удобным. Сила — власть. Сила — право. Мечь — суд. Женщина — ничто, товар. Чем лучше товар, тем выше ему цена.

Брат — рискованная голова, авантюристичен, энергичен, бесшабашен, властен, решителен, смел до отчаянности, мечтатель. Планы грандиозны. Влюблен в богатую девушку, но сам беден и, более того, — он в больших долгах — ходил на свидания к возлюбленной и потратился на паряды. Его ждет крах, суд за долги — строгий, беспощадный, как это бывает у дикарей.

Сестра — красавица необыкновенная, страстная натура. Она любит брата, знает его тайну, очень его жалеет, скорбит, но ничем не может помочь. Она безумно любит друга брата.

Друг брата — искренне преданный друг. Его сейчас нет — он уехал промышлять (может быть, на разбой), чтобы достать денег выручить друга из беды. Но его долго нет. Сестра переживает, опасается, как бы он не погиб. Брат в агонии.

Приходит богатый сосед (?), предлагает брату деньги за сестру и тем выручит от казни. Брат горячится, отказывается. Богатый грозит. Наконец обещает большую цену, за которую он может не только выкупить себя из долгов, но и купить себе невесту (а в этом он поспособствует). Брат соглашается.

Брат и сестра. Сестра умоляет брата не делать этого. Она плачет, рыдает, рвет на себе волосы. Она раскрывает ему, что она любит так же, как и он. Просит его сжалиться. Но брат неумолим, хотя слёзы сестры его и растрогали. Он обвиняет сестру в том, что она его не любит и хочет его смерти ради своей любви, возможно даже и напрасной, т. к., может быть, друг погиб. Наконец брат, боясь, что может уступить мольбам сестры, нарочито резко, безжалостно обращается с сестрой и продает ее богатому.

Из долгов он выкупился, но невесту себе не купил — его в богатом доме осмеяли. Приезжает друг с добычей, но любимой не находит. Он убит горем. В припадке злобы еле не убил своего друга. Но ему этого не показал, решил украсть свою возлюбленную, о чем сказал и брату.

При свидании с ней этот друг предлагает ей бежать — теперь он богат, деньги есть, а его кинжал всегда выручит из беды, конь также не подведет. Но она высказывает опасения, что его убьют за похищение. И предупреждает, чтобы он не выдавал своих намерений ее брату, т. к. он может их предать. Она уходит. Он один в тяжелом размышлении. «Поклялся я Аллаху, что она должна моею стать женой. Но люди подлые мне стали на пути. Презрели дружбу, родственные связи и счастье мое один продал, другой купил. Так пусть же совершится правый суд. Пока по жилам кровь течет и сердце есть при мне, возьму я то, что мне принадлежит, что богу я поклялся взять!» Сам тут же прячется, поджидая «законного» супруга, чтобы, убив его, украсть свою возлюбленную.

Входит муж и брат жены. Брат предостерегает об опас-

ности своего шурина. Тот самоуверенно пренебрегает советом свояка и почти прогоняет его.

Он выскакивает из-за укрытия и закалывает мужа, затем уводит жену. Братья убитого тут же обнаруживают труп и предполагают, что убийство совершил брат жены, чтобы перепродать ее. Приводят его, избивают. Он рассказывает им о том, что украл ее его друг. Они его убивают (прикалывают) и сами отправляются в погоню.

З-за павароту, бліснуўшы шклом, выскачыла чорная легкавая аўтамашына. Яна з такой лёгкасцю і хуткасцю ўзнялася на ўзгорак з мостам, што падобна была на казачную чорную птушку, якая вось-вось адарвецца ад зямлі і ўзьме ўвысь. Цёмна-карычневая лісты, апаўшыя з прыдарожных вербаў, саломінкі і адзінокі абрываек зеленаватай паперы ўсхапіліся з дарогі і разам з віхрам пылу рынуліся ўслед за машынай, нібы жадаючы разгледзець — што за чорт усеўся на гэтую машыну, і доўга імчаліся ззаду, кувыркаячыся і кружачы, але ніякі віхор не мог угнацца за ёй, яны адсталі і, супакоіўшыся, прытуліліся хто дзе: хто пад кустом, хто зачачіўшыся за травінку, і толькі пыл паднімаўся ўверх, каб яшчэ раз глянуць на гэту ашалелую хуткасць.

Ён нагадаў рускага казачнага волата Чарнамора, які толькі што выйшаў з марскіх хваль.

Сёння мора прыціхла, прысмірэла, маўчыць. Яно спакойна можа адпачыць. Перад ім на беразе стаіць волат і пільна ахоўвае яго. Перад ім, ля самых ног яго, ляжыць свежы зялёны вянок з чырвонай лентай, на якой напісана: «Мы ніколі цябе не забудзем». Відаць, тут п'ядаўна былі людзі...

Гэта помнік апошняму матросу, які да апошняга патрона не надпускаў немцаў да Севастопальскай бухты на Чорным моры ў 1942 годзе. Устанавілі гэты помнік недалёка ад Севастопалю на самым беразе мора. На п'едэстале, які склалі з вялізных шэрых каменяў, стаіць фігура матроса. Двухсажэнны рост, шырокія плечы, магутныя мускулістыя грудзі, рукі, шырока расстаўленыя ногі ўяўляюць сабой увасабленне волатаўскай сілы, рашучасці, пэпахіснасці. У адной руцэ заціснута ў моцны кулак граната-«лімонка», заціснута так, быццам ён збіраецца рас-

плюшчыць яе ці выжаць з яе сок. У другой паган. Ля погляжыць куча стрэляных гільз і нахілены ручны кулямёт.

Калі прыгледзішся да твару з правільнымі прыгожымі рысамі, то заўважыш, што скульптару ўдалося з вялікім майстэрствам выразіць нават думку гэтага іспаліна. Нахмураныя бровы, суровы прапізлівы позірк, сціснутыя вусны, пасунутая на лоб аж да брывоў бесказырка і ўся фігура, ледзь пахіленая наперад, — усё гэта выражала, што матрос цвёрда рашыў схапіцца не на жыццё, а на смерць з тым, хто пасмее падысці да мора, што сярдзіта гуло ў яго за спіной. І ўзімку і ўлетку, і днём і ноччу гэты матрос насцярожана і на-арлінаму пільна ўглядаецца наперад, быццам чакаючы, што вось-вось можа з'явіцца нечакана адкуль-небудзь праціўнік. Днём, ясным пагодлівым часам, ён глядзіць туды — удаль, дзе цвітуць сады і зелянеюць вялізныя прамавугольнікі палёў, дзе паблісквае вокнамі горад ды папяроскамі кураць у неба завадскія трубы. Упачы ён уважліва прыглядаецца да ледзь прыкметных сілуэтаў певядома чаго — вялізных каменняў ці кустоў, быццам там нехта прытаіўся. Здаецца, ён час ад часу пераводзіць насцярожаны погляд з аднаго прадмета на другі, а то гляне па расцвечаны мірыядамі зорак-агнёў, нібы Млечны Шлях, горад. Аганькі гэтыя мігцяць, і цяжка ўстанавіць, ці то вельмі далёка яны, ці то зусім блізка.

А ззаду гудзе, стогне мора. Яно са злосцю кідае на бераг уснененыя валы хваль, шуршыць, нібы трушчыць зубамі гальку, і ўсхліпвае ўсплёскамі ад свайго бяссілля. Здаецца, яно хоча рынуцца лавай на зямлю і затапіць у сваёй пучыне ўсё, што стрэнецца на шляху. Як ні моршчыцца яно ад злосці бяскопцымі хвалямі, як ні кідаецца на бераг, хвалі рассыпаюцца пырскамі пры сустрэчы са скалой ці ўспаўзаюць на накаты бераг і там, губляючы сілу, размах і рашучасць, спалохана адступаюць назад, пакідаючы на пяску палоскі пены.

К р и т и к а

— Ты на крытыку не обижайся, ты выйкни — что есть критика... Ты думаешь — это сведение личных счетов, месть, дескать, «зуб за зуб»? Нет, дорогой, это не то... Критика — это, как бы тебе сказать... Это как в пословице говорится: «Ум хорошо, а два лучше». Вот ты работал, и я не скажу, что ты плохо работал, вернее, не хотел хорошо работать. Ты хотел работать как можно лучше, но не сов-

сем сумел... Все-таки ты допускал огрехи... Не парочно, не зловредно, но огрехи. А от огрехов какая же польза? Пользы нет. Вот за эти огрехи тебя и критикуют... Положим, если бы ты меньше их делал, возможно, ограничились бы только разговором, но у тебя многовато их было, вот и тебя сняли с работы... Опять-таки, ты работал, а за собой как-то огрехов своих просто не замечал. Ну, то ли глаз не так дальнорезок, то ли некогда было, а может (не может быть), и ума не хватало... А люди-то есть люди, их много, у них и глаз много, и умов. Они-то все замечают и подмечают. Ну и им закономерно хочется, чтоб огрехов этих поменьше было. Вот и критикуют. Вот и выходит — ум хорошо, а два — лучше.

Народ делает историю. Народ двигает жизнь вперед.

Наш демократический строй дает все возможности народу строить, двигать. Народ ломает все препятствия. Эту мысль провести на конкретном материале. В пьесе.

Беды яўрэй усё жыццё верыў богу і скардзіўся яму ў сваіх малітвах на дрэннае жыццё. Нарэшце ён вырашыў звярнуцца да яго з пісьмовай скаргай і папрасіць у яго хаця б рублёў 300. Так і зрабіў. Напісаў пісьмо, паклаў у канверт і напісаў адрас: «На неба, Богу». На пошце рашылі, што тут нешта падазрае. Пісьмо накіравалі ў ГПУ. Там распячаталі, прачыталі і пасмяяліся. Хтосьці з работнікаў прапанаваў сабраць яўрэю грошы і паслаць. Сабралі. Толькі не 300, а 150 рублёў і адправілі. На канверце напісалі адрас яўрэя і зваротны: «На неба, Богу», а для пэўнасці паставілі штамп ГПУ. Атрымаў яўрэй грошы, узрадаваўся і рашыў падзякаваць богу. Напісаў, як і раней, пісьмо. Яно ізноў трапіла да тых жа работнікаў ГПУ. Ізноў яны распячаталі пісьмо і прачыталі: «Грошы твае, о госпадзі, я атрымаў, за што ад усёй душы дзякую. Толькі другі раз, калі будзеш пасылаць мне грошы, то не пасылай праз ГПУ, бо тыя машынікі 150 рублёў свіснулі».

Возможно ли повторение, появление пьес подобных чеховским? Закономерно ли такое повторение?

Безусловно, его пьесы — талантливо написанные картины из жизни общества, в котором он жил. Чехов — ве-

ликий мастер, художник. Он очень тонко схватил особенности, типические черточки современной ему жизни. Он уловил характеры, образы, сумел связать в единое целое, в сюжет то, что рассосалось по всей России. По всей великой России были рассыпаны люди: и хорошие и плохие — чеховские люди, и он, чтобы ярко показать Россию своего времени, сводил их в один дом, в одну семью, сталкивал их между собой, а всех вместе — с жизнью, которая шла мимо них, иногда против них...

Люди эти «чего-то» хотели, к «чему-то» стремились, чувствовали новое, ждали его, но были слепы, как котята, они не знали, что такое «что-то», где оно, куда идти, ждали нового и боялись его. Люди обреченные, осужденные, и им новое несло гибель.

Удачно схваченное время, которое несло, подготовляло новое, напоминает рассвет, когда еще солнце не взошло, а ночь кончается, и в этих сумерках очень трудно различить предметы, различить что-либо вообще.

И вот эти люди, не знающие ни цели, ни своего места, барахтаются в этих сумерках и доживают свои последние дни, как снег весной. Не только старый, зимний снег, но и молодой, только еще вчера выпавший, свежий, чистый, белый. Он растает и станет слезой.

В наш век все не то, и люди и обстановка. Наш век динамичен, быстр. Люди сознают цели, люди не чувствуют того, что угнетало, парализовывало, омрачало. Люди раскованны, для них ясны цели, видны широкие горизонты, потому, что сумерки кончились и определенно наступил день. День долгий, ясный. Бывают бури, грозы, ветры, но все это видно, понятно.

А, следовательно, они уже не похожи на слепых котят.

Изменяется содержание жизни, событий, целей. Не поиски и ожидания, а борьба.

Значит, иные образы, иные характеры, иные люди, люди, освещенные дневным светом, и не силуэты на фоне предрассветного неба. Характеры определенные, черты яркие, тени заметные, не скраденные сумерками. Иное содержание требует иной формы, иной обстановки и иного пафоса. Какого?

А это уже надо искать, видеть, находить. Нужно быть талантом и уловить так, как уловил Чехов свое время.

П е р а е м н а с ц ь ж ы ц ц я

Сын: Яшчэ многа, многа не зроблена. Нельга марнаваць часу. Пачнём... Хаця не... (*Задумаўся.*) Не пачнём, а прадоўжым... Жыццё не стаіць на месцы.

.....(*ашаломлены, сеў*): Вы ведаеце? Што вы казалі? Вы прабачце мне, я прыгадаю вашага бацьку. Ён якраз перад смерцю сказаў такую ж фразу: «Яшчэ многа, многа не зроблена. Нельга марнаваць часу... Пачнём, хаця не... не пачнём, а прадоўжым. Пачыпалі перада мной...»

Сын: У гэтым і заключаецца бяссмерце народа. Тое, чаго не паспелі закончыць бацькі, закончаць іх дзеці... Ну, прадоўжым.

П о т о м о к П р и ш и б е е в а

1. В зависимости от изменения условий, изменяются наследственные признаки.

2. Вот и Пришибеев... новый стал...

3. Нарисовать образ — потомок, новый вид от брака Пришибеева и Беликова (человек в футляре) в новых (наших условиях).

4. Сухой критик, репертком и т. д. Который никогда не смеется, никогда не озаряется, а обо всем судит с хладнокровным равнодушием (лягушачья кровь).

Боится всего нового, как Беликов, и громит все, что кажется «а вдруг», как Пришибеев. Скучная, серая и злая натура.

Д л я а д н а а к т о ў к і п р а м і р

Стары рабочы, француз-сацыяліст падтрымлівае палітыку ўрада. Працуе на заводзе і выступае супраць забастоўкі, накіраванай супраць выпуску ўзбраенняў. Ён хоча дапамагчы сваёй працай сыну, які ваюе ў В'етнаме. Піша яму аб гэтым пісьмо. Але атрымлівае паведамленне, што сын забіты. Ён зразумеў, што, падтрымліваючы ўрад, дапамог памерці сыну.

— Ну як у вас у калгасе працуюць?

— Працуюць...

— Я ведаю, што працуюць, але ж, відаць, не ўсе аднолькава?

— Што ж вы хочаце. Вазьміце лес, ён таксама роўны не бывае.

— Цяпер усе хітрымі сталі. Вазьмі курыцу. Як яе не спутай, а яна клюе, клюе і выблытаецца, хоць дзесяць вузлоў будзе.

Андрэй Кручкоў. Расстрэльвалі яго, але ён кінуў у твар забойцам адзежыну, збег і арганізаваў баявы атрад.

Сама маленькая, а рыдыкюль — паўметра на паўметра. Непрыгожа, затое модна і... смешна.

— У нас свабода веравызнання. Ты молішся аднаму богу, а я другому. Ты прэміям, а я гарэлцы. Каму якая справа да гэтага?

— Так. Для такіх ерэтыкоў, як ты, не шкодзіла б зноў увесці інквізіцыю.

Ходзіць вакол, як кот каля гарачай кашы.

— Што гэта за працэсія ідзе?

— Не бачыш, хаўтуры.

— А каго там хаваюць?

— М. Паслядовіч і М. Горцаў «Кветку Цянь-Шапя» хаваюць. (Можна і «Атлантычны пакт»).

Не спявак валодаў голасам, а голас валодаў спеваком.

Звонка і отчаянна, надрывно-высокім голасом заржала лошадзь, как бы прося пощады или сострадания.

Когда он подошел ближе, то оказалось, что это красивое лицо было до неприличия забрызгано веслушками. Хотелось вынуть из кармана платок и сказать: «Ну что вы, ей-богу. Возьмите и вытрите. Нехорошо ведь».

Он недоговаривал слов, как будто ему не хватало воздуха. Говорил торжась, точно на нем была тяжесть.

Познать бесконечно малое также трудно, как бесконечно большое. Насколько мы проникнем в тайну атома, настолько же проникнем и в тайну вселенной в целом.

ЦЕНИТЕЛИ ИСКУССТВА

У афиши

Техничка: А хорошая эта, как ее... «Хлеб наш насущный»?

Слушатель партшколы: Я смотрел. Ничего. Можно смотреть. Правда, некоторые артисты плоховато играют, но зато идейная штука. Это из периода колхозной жизни.

Техничка: Ну коли идейная то... (*И подумала*: «Надо у профорга спросить, что это за «идейная»».)

Посетителю чайной поправилась официантка, но он не осмеливается сказать ей об этом. Просит жалобную книгу и пишет туда: «Вы мне нравитесь». Сунул ей книгу, натянул шапку и ушел.

«Будзеш так рабіць — у турму запішуць!»

«Выдумаюць яшчэ якую-небудзь вайну. Ім што».

«Гэта самае я другім растлумачыць магу, ведаю, як раскавалі, а вось сам не разумею». Так сказаў І. Вераб'ёў аб супярэчнасці грамадскай і прыватнай працы.

Эй ты, старая валёнка, сядзі з дарогі, не перашкаджай! Старая валёнка — ды яшчэ летам. Нікому не патрэбная.

Больш чым дзіўна! Або гэта сімптом нейкай хваробы нервовай сістэмы, або прадчуванне чагосьці нядобрага, страшнага? Нібы вось-вось яно адбудзецца ці ўжо педзе адбываецца. 7.35—7.45 вечара 15 красавіка. Калі прадчуванне — праверу.

Вось стаі такі: незвычайныя дрыжыкі ў пагах, нават падгінаюцца... Аслабленне мышцаў і паценне... Нібы кіс-

лата якая разлілася па целе, і асабліва адчуваецца яна ў мышцах ног, рук, у грудзях.

Паслала чужую фатаграфію, каб атрымаць ад яго атэ-
стат з фронту.

«Хоць цікавая пастапоўка ў тэатры, але я глядзець не магу — спаць буду. А вось калі побач будзе сядзець цікавы мужчына, то хоць і палкамі кідай — не выганіш». Ася.

Зусім састругаўся чалавек.

ПАЧАТАК ДА «КУЗЬМЫ»

— І трэба ж было яму ісці туды? Успомніш — душа баліць, — ён зрабіў паўзу, і відаць было, што чалавек душой перажывае нейкую непапраўную памылку, смяртэльную памылку, якую зрабіў вельмі блізкі і дарагі чалавек, якога ўжо не вернеш, а ўсё-такі ніяк пельга прымірыцца з думкай, што чалавека таго ўжо няма. Уздыхнуўшы цяжка, ён зноў пачаў апавядаць: — Вось ужо колькі год, як гэта здарылася, а мне ўсё не хочацца верыць таму, што яго няма — не можа гэтага быць, не такі ён чалавек быў. Ну як жа паверыць, калі самыя цяжкія часіны ён перажыў. Ды яшчэ як перажыў — зайздросціць трэба, а ўжо тады, калі ўсе небяспекі мінулі, ён павінен быў загінуць. Не павінен быў! Вось чаму не верыцца. Не верыцца яшчэ і таму, што я не бачыў уласнымі вачамі ні яго гібелі, ні трупа. А... А не бачыў, то пельга згадзіцца з думкаю аб яго смерці. Тым больш што мне даводзілася бачыць, як ён выходзіў проста з безвыходнага становішча...

Пайду пахуліганю, — вырашыў Вераб'ёў, якога печым дапяклі. І пайшоў. На вуліцы, праходзячы міма дзяўчыны, ён ушчыкнуў яе за бок, чакаючы, што яна зараз жа абзаве яго дрэнным словам. А яна ўсміхнулася і даверліва-ласкавым тонам спытала:

— А скуль вы мяне ведаеце?

Гэтае нечаканае пытанне, зададзенае дабрадушным тонам, дарэнты прагнала яго кепскі настрой.

Вераб'ёў да выкладчыка:

— Кажуць, што Шисерсон так прымаў экзамены ва

універсітэце: праўду яму гавораць ці няпраўду, ён сядзіць, слухае, маўчыць і не пярэчыць, а потым бярэ ручку і ставіць адзнаку. Дык хоць вы ўжо, калі мы будзем гаварыць што-небудзь не так, то скрывіцеся як-небудзь, каб бачыць, што я не туды гну.

Хая, студэнтка, прыехала на канікулы. На кухні бабуля лянае каструлямі, патэльняй, нажамі. Потым пытае: — Хая, ты, здаецца, любіла гарэлае?

ДЛЯ «КРОКОДИЛА»

Делец: имел коня. По балансу числилась «лошадь». Она подохла, а он еще спустя два месяца выписывал фураж и даже предъявил счет на 200 рублей «за случку кобылы». И счет был оплачен «Лесдревхимсоюзом».

Они вышли на улицу. Солнце уже закатилось. Кучевые облака, сгруппировавшиеся над горизонтом на западе, скривились, а небо стало не голубым, а червоно-фиолетовым. Еще слышно шелестел листьями пожелтевший клен. Тихо вечерело.

У СТАЛОЎЦЫ

— Ты што сёння на першае браў?

— Як заўсёды — суп аўсяны.

— Ты глядзі, браток, не злоўжывай гэтымі супамі, а то хвост вырасце. Прыйдзеш на лекцыю і будзеш адмахвацца ад мух.

Селянін не хацеў перасяляцца з хутара ў вёску (яму адвялі не дужа добры ўчастак). Але яго прымусілі, прыціснулі, разарылі, і ён пасля няшчасця ў сям'і (памерлі жонка, дачка) стаў сапраўдным бандытам.

Думкі, якія выражаны былі вялікімі, задоўга раней з'явіліся ў самых звычайных людзей. Аўтарытэт асобы многа значыць.

Прайшоў дожджык. Стала свежа і лёгка. Нават верабей зачырыкаў бойка, сакавіта, звонка, нібы горла ён прапаласкаў гэтым дажджом. З лістоў звешваліся буйныя кроплі. Яны скочваліся і цяжка падалі на зямлю. Здавалася, што не гэтыя кроплі мерна стукацелі, а зелень, трава гучалі так.

— А скажы, ад чаго людзі старэюць?

— Як ад чаго? — сказаў хлапчук так, нібы гэта кожнаму даўно вядома і, канечне, яму таксама. — Ад таго, што гадоў многа.

— Не-е, — запярэчыла дзяўчынка, — не ад гадоў, а ад сонца.

Хлапчук, не зразумеўшы яе, падняў ледзь прыкметныя яшчэ броўкі, наморшчыў лоб.

— Як гэта, ад сонца?

— А вось так... Калі сонца ярка-ярка свеціць, дык людзі моршчацца, а тады маршчынкі і застаюцца, і людзі старэюць. — І дадала: — Людзі старэюць летам.

СКВІТАЛІСЯ

Ля піўнога ларка паэт жучыць прадаўшчыцу:

— Паменей пены і вады.

На чытацкай канферэнцыі прадаўшчыца паэту:

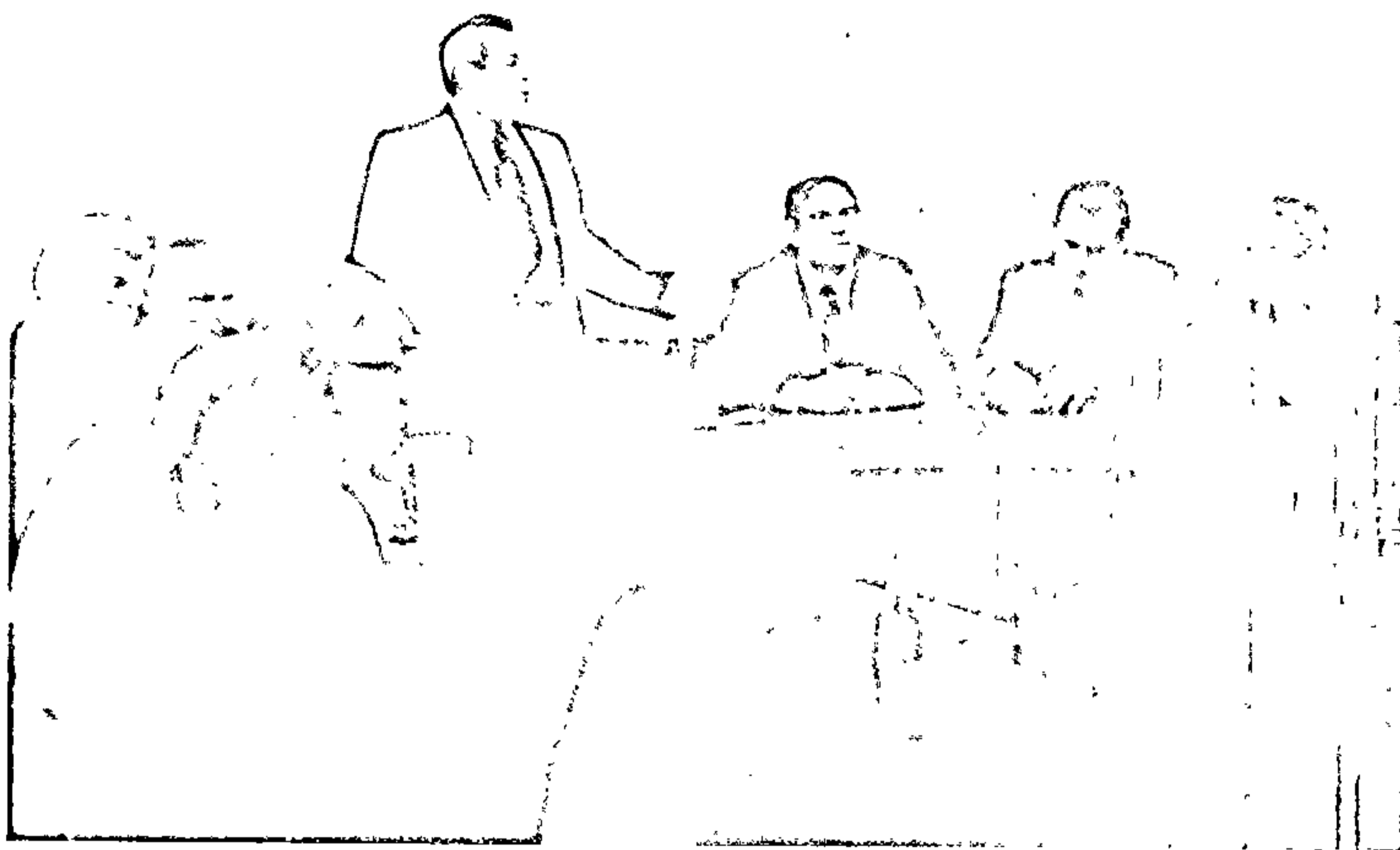
— Вады паменей, меней пены.

Напісаць апавяданне аб тым, як у бамбёжку загінула маці (у падвале), а дзіця двух год памерла ля маці ад голаду.

Ён гаворыць так, як галодны есць. Галодны не перажоўвае і глытае цалкам кавалкі, так і ён не абдумвае і не стараецца правільна вымаўляць словы.

Кароткае апавяданне для «Вожыка» аб тым, як пісьменнік пазнаёміўся з вельмі прыгожай дзяўчынай, закахаўся ў яе, але тая не верыць яму толькі таму, што ў яго творах ніколі не гаварылася пра каханне. Не верыць, што ён — чэрствы чалавек — можа на-сапраўднаму пакахаць.

У Саюзе пісьменнікаў БССР.
1977 год.

Андрэй Макаёнак.
1978 год.

А калі так? Бог — тройка, зямля — карэта, мы (чалавецтва) — седакі-пасажыры. Бог імчыць чалавецтва стрымгалоў, як і куды яму захочацца. І ўсё таму, што няма ў нас лейцаў, не закілзалі яго. І не зможам, бо бог — гэта абагуленыя жаданні, а выканаць іх усім і для ўсіх немагчыма: жаданні аднаго супярэчаць другому. Так, бог — гэта ўвасабленне чалавечых жаданняў і спадзяванняў. Яго няма як істоты, а ёсць паняцце. Вера — мера жаданняў.

У няведанні — спакой, у веданні — расчараванне. Набываючы мудрасць, усведамляеш бяссэнсіцу жыцця, яго нікчэмнасці, непамысласці. Якое яго прызначэнне... І ўсё ж жывеш і ўсё ж хочацца пазнаць усё. Немагчыма? Хочацца немагчымага.

Талстой, верагодна, хацеў ператрэсці ўсё вучэнне аб Хрысце і стаць, такім чынам, заснавальнікам новай — ісцінай веры. Стаць новым Хрыстом.

1949

ДЛЯ П'ЕСЫ

Новы старшыня — прысланы з горада.

Рашыў ламаць старыя парадкі.

Працоўная дысцыпліна. Не хацелі ісці на работу. Займаліся сядзібай і гандлем. А к канцу просяцца на работу, аднак... Самая горшая работа для іх.

Драматычны анекдот: спачатку адмаўляўся, а цяпер просіцца, ды не дазваляюць.

Старшыня разлічыўся са старымі даўгамі. Расставіў людзей па месцах (можна, нават вярнуў таго-сяго на старое месца, адкуль той пайшоў пакрыўджаны).

На даўгі пусціў частку крэдыту. За што атрымаў вымову.

У аснову сюжэта ўзяць Арлоўскага і Серабранскага, свержанскага старшыню.

1. Сітуацыя з братам.

2. Пад суд за бульбу насенную.

3. Арыштаваны вярнуўся. Замах на старшыню.
4. Сын арыштаванага і дачка 2-й жонкі Арлоўскага.
5. Рахункавод: Колькі ты палучаеш? За 60 калгаснікаў? 1200 рублёў у месяц, а калгаснік 20 рублёў.
6. Заваяваў павагу сына арыштаванага. Паслаў на электрастанцыю...
7. У арыштаванага памерла дачка. Перад смерцю пыталася ў брата: — А праўда, што бацька злодзей? (Пасля гэтага замах.)
8. Той, хто не хадзіў на работу: «Я свой мінімум на сенакосе вырабатаю... Заадно і сена зараблю на 10 працэнтаў».
9. Пісьменнік. «Станоўчае і адмоўнае». «Новае са старым». «Заўтра Камунізм». «Перажыткі капіталізму». «Самая шчаслівая...» «Кансерватар і наватар» і г. д.
10. Жонка (1-я) старшыні. Сама кінула яго. Жывучы ў горадзе, зблыталася. Напісала пісьмо, што аліментаў у яго не патрабуе. Пісьмо... Што з ім, з пісьмом?
11. А можа, у яго дзяцей не было? А можа, з ім у горадзе жыў брат яго? Вучыўся? І прыехаў... і раскажаў??? На жонку? А? А можа, другі яе муж філосаф? А? А ён сябра пісьменніка.

Звесці пісьменніка і філосафа! Як смешна яны могуць балбатаць, абагульняць у асяроддзі калгаснікаў і ў канкрэтнай абстаноўцы. Сатыра на адукаваных балбатуноў, дармаедаў... «Указуя перстом» на аб'ект — чалавека, яны «абагульняюць», філасофствуюць. Як над падвопытным кролікам. Чалавек-калгаснік думае, што тыя звар'яцелі.

В колхозах раёна всех лошадей и жеребят — 2700 хвостов, а райпотребсоюз привез на свою базу 5000 киутов.

- Беременная жена добивается от мужа обещания:
- Если рожу дочку — купишь в подарок пианино.
 - А если тройню, то духовой оркестр, — обещает муж.

Папа вышел из-за своего стола. Он решил на минутку отвлечься от работы. Взял детскую заводную игрушку «танцующий пингвин», накрутил пружинку и опустил на пол. Пингвин покачивается, пританцовывает, а папа весело насвистывает ему в такт «Левониху».

Тем временем трехлетняя дочка взобралась на стул и с серьезным видом «работает» красным карандашом над папиной рукописью.

Когда большие политики, государственные мужи вникают в мелочи: чем кормить корову и где и сколько сеять кукурузы, то рядовой колхозник начинает задумываться о большой политике.

Или когда большие политики беспокоятся о мелочах, то рядовой колхозник начинает беспокоиться о большой политике.

«Я честен, когда свободен, а свободен тогда, когда я материально независим, обеспечен».

Придумав бога, люди вынуждены были выдумать и дьявола. Иначе — идея бога теряла всякий смысл. Создать культ Сталина и обойтись без Берия — немыслимо.

Передо мной лежит ее фотография. Очень хороший снимок. Глядя на него, чувствуешь ее присутствие здесь в комнате. Правда, не рядом с собой, а напротив. Кажется, будто перед тобой не снимок, а настоящая она сидит и смотрит на тебя своими черными выразительными умными и грустными глазами, глазами молодой, но уже не раз обманутой женщины, отчего взгляд у нее недоверчивый, серьезный, вопросительный и вместе с тем укоряющий. И потому, глядя на этот снимок, ощущаешь на себе холодок и чувствуешь себя виноватым перед ней. Да, виноватым, но об этом после.

Из черного, темного фона фотографии, как из темноты осенней ночи, рельефно, выпукло выделяется освещенное ее красивое лицо, совершенно открытые полные плечи. Из глубокого декольтированного платья, отороченного черной меховой каемкой, видна ложбинка между грудей. Туловище повернуто в полуоборот, будто подставляет одно плечо, круглое, упругое, для поцелуя. Черное платье сливается в одно с черным фоном вокруг открытых плеч личика. Волосы расчесаны на прямой пробор. Над гладким округлым лбом виток маленькой пряди волос.

Головка чуть наклонена набок, взгляд из-под лба едва заметно подернут грустью. Черные, чуть поблескивающие глаза, окаймленные и сверху и снизу ресницами, в упор, испытующе рассматривают тебя, пытаюсь разгадать, добрая ли или плохая у тебя душа. И, кажется, ей так хочется, чтобы душа у тебя оказалась доброй. И от этого мне становится неприятно. Я чувствую, что у меня душа поганая, и я ее обманул. И мне совестно. Мне совестно пото-

му, что я ошибся в ней. Она оказалась куда лучше, чем я о ней думал. А я думал о ней плохое, грязное.

Мне совестно потому, что она ошиблась во мне. Она и уехала с убеждением, что я очень хороший человек с доброй душой и чистым сердцем. Мне совестно потому, что я не такой. Очень хороший снимок. В глазах ее невыносимый упрек.

Мы расстались с ней давно, и, признаюсь, я был доволен тем, что она уезжает. Не потому, что я ее разлюбил. Я ее вообще не любил, хотя бывать вместе с ней было приятно. Я испытывал удовольствие, бродя с ней по лесу или же купаясь вдвоем на реке. Я наслаждался, любуясь формами ее стройного тела. Да, она была красива! Она была и не глупа. Она умела красиво говорить, даже вдохновенно. Она была чувствительна к красивому, доброму, ласковому. И ко всему этому душа ее была очень восприимчива, и мне кажется, это только потому, что она очень мало видела и испытывала настоящей человеческой доброты, настоящей человеческой ласки. И в этом я, кажется, не ошибся. Я это понял с первых дней моего знакомства и почему-то думал, что люди справедливо не уделяли ей ни ласки, ни доброты.

И, может быть, потому, что у ней не было, ни чувствовалось той искорки девичьей невинности, которая так интригует нас, мужчин, которая способна зажечь в нас большое чувство. Любви не было. Может быть даже и потому, что у меня такая черствая натура, неспособная к любви.

Нет, не черствая, а извращенная натура.

БЯССОНІЦА

Такое рэдка здараецца, але ж, як бачыце, здараецца часам...

Часцей за ўсё ад бяссонніцы пакутуюць людзі старога ўзросту. А яго ж гэтая бяда напаткала тады, калі яму ледзь пераваліла за чатыры дзесяткі год, калі ён уступіў у так званы росквіт творчых сіл і магчымасцей. Як і ўсякая хвароба, бяссонніца таксама выклікаецца нейкай прычынай. Праўда, ён не чуў, як да яго забраліся бацылы ці мікробы, але начаў адчуваць сябе няважна, сімптомы хваробы праяўляліся ўсё часцей і часцей. Спачатку сніліся канімарныя сны: блытаныя зводкі, якія вярнула вобласць

разам са строгім папярэджапшэм, а аднойчы яму здалося ў сне, быццам ён не ведае, у якім годзе ён жыве — ці то ў 1929, ці то ў 1969. І нават калі прачнуўся, то доўгі час не мог прыйсці ў сябе і заставаўся ў недаўменні, пакуль не разбудзіў жонку і тая не сказала, што жыве ён у 1949 годзе. Неўзабаве кашмарныя сны скончыліся, і пачалася паласа бяссонніцы. Спачатку ён нават і не падазраваў, што гэта бяссонніца. Падкралася яна неяк ціхай сапай, зпячэўку. Ён не спаў і думаў, аналізаваў, чаму яго раён штогод спускаецца ніжэй і ніжэй і набліжаецца да апошняга месца, у той час, як усе работы, усе кампаніі выконваюцца ў тыя тэрміны, як і ў мінулыя гады. Разам з тым, як раён у абласных зводках апускаўся ўсё ніжэй і ніжэй, прапарцыянальна падаў і яго аўтарытэт. Бо ён нейкае дачыненне да гэтага руху ўніз меў. Калі раён нараўнаць з лодкай, то месца ў гэтай лодцы, якое займае Васіль Мікалаевіч Калібераў, будзе карма, тут ён і рулюе. Так што думаць было аб чым. Думаў ён ноч, аналізаваў другую, а затым і трэцюю, і чацвёртую, а там як па нітачцы — кожную ноч не спіць, варочаецца з боку на бок, уздыхае, часам мармыча нешта сам сабе пад нос. З тыдзень, а мо і больш жонка цярпела ўсе гэтыя штуршкі пад бок, але нарэшце не стрывала і сказала:

— Сам не спіш, то хоць мне дай адпачыць. Круцішся ты нешта, нібы ўюн на скаварадзе.

— Будзеш круціцца, калі работа на лад не ідзе, — вінавата апраўдваўся Васіль Мікалаевіч.

— Спі, ды і ўсё. Усё роўна ніхто не паверыць, што ты з-за работы начамі не спіш.

— Праўду ты кажаш, не паверыць, — уздыхнуў цяжка пакутнік пасля спачування жонкі.

— То ўзяў бы лепш ды якія-небудзь пасяджэнні прыдумаў, ці там нарады якія, або па тэлефоне ноччу тарабаніў бы. Ты ж усё роўна не спіш. І людзі б думалі, што чалавек сапраўды не спіць начамі з-за работы, і мне спакайней было б.

Жонка сказала гэта такім звычайным тонам, быццам тут і сапраўды нічога незвычайнага не было, і адварнула-ся да сцяны.

— Эх, ты, прастата! — Васіль Мікалаевіч аж падскочыў з ложка. — Гэта ж геніяльна! Ну, вядома, гепіяльнае, як заўсёды, зусім простае па задуме.

І з тых пор лодка, якой кіраваў Калібераў, нібы трапіла ў вір, — закруцілася, завярцелася...

НА СЕНАКОСЕ

Абкошваючы кусты, Платон зазяваўся і так загнаў касу ў купіну з пяньком, што ледзь выцягнуў яе назад. Уторкнуўшы кассё ў зямлю, ён пашкроб патыліцу і доўга дзівіўся на дзюбачку касы, нібы чакаў ад яе скаргу ці папрок, і, не дачакаўшыся, сплюнуў і вылаяўся.

— Так і на паўдня нам не хопіць, — буркнуў ён і, выціраючы рукавом пот на лбе, глянуў з-пад рукі на луг, расквечаны стракатымі дзявочымі кофточкамі і касынкамі, запоўнены самымі разнастайнымі гукамі: пачынаючы ад раўнамернага стракаташня касілки, нябачнай адсюль з-за кустоў, бадзёрага смеху дзяўчат, які зрэдку далятаў сюды, і канчаючы цвіркашнем, шчоўкашнем, піскам шматплемяннога пасельніцтва насякомых, што так густа распладзіліся ў высокай траве заліўнога лугу. Доўга б, відаць, любавалася Платон хараством бязмежнай зялёнай, каб яго не аклікнуў напарнік — Аўхім Ігнатавіч.

— Платон Сцяпанавіч! Дзе ты схаваш біклагу з вадой? Паміраю ад смагі.

Платон Сцяпанавіч таксама адчуў нейкае няпэўнае жаданне: ці то піць, ці то курыць. Ён нехаця павярнуўся і, соўгаючы нагамі толькі што скошаную траву, павольна паплёўся да куста, дзе была схавана біклага. На цэле разам з потам расплывалася млявасць, здавалася, нават косці растапіліся ад спёкі, як воск, і сталі мяккімі, гнуткімі.

— Ну, брат, і пячэ! Пот з цябе капае, нібы з таго сала на ражне, — з хрыпатцой у голасе зазначыў напарніку Платон і палез у куст на біклагу. Прапусціўшы некалькі глыткаў вады, асвятлыўшы прыемным халадком сваё нутро, Платон задаволена крэкнуў і перадаў біклагу Аўхіму, які паспеў ужо прылегчы пад кустом.

— Пагодка ўсталявалася нішто сабе, якраз пад сенакос, — Аўхім неяк нязграбна ўзяў пасудзіну, і вада выплеснулася на сарочку і штаны. Платон прысеў побач, выняў з кішэні капшук (хоць седзячы было вельмі няёмка, але ўставаць паляніўся) і, не спяшаючыся, скруціў цыгарку. Аўхім хацеў было скінуць сарочку і павесіць на куст, каб прасохла, але таксама паляніўся ўставаць і прымасціўся так, што галава была ў цяньку, а мокрую на жываце сарочку выставіў на сонца — хай сушыць.

— Адвык я, брат, ад фізічнай працы. Гадоў, глядзі, пяць, як за касу не браўся. Дзесятак разоў махнеш і гатоў, стаміўся, — Аўхім уздыхнуў, невядома чаму. Ці то ад таго,

што хутка томіцца, ці таму, што лёс павярнуўся да яго не тым бокам, прымусіўшы ізноў брацца за фізічную працу.

— І я таксама,— і Платон уздыхнуў, цюцелька ў цюцельку так, як і Аўхім.

Яны абодва аказаліся ў зусім аднолькавым становішчы пасля таго, як чатыры калгасы аб'ядналіся ў адзін. Платон Сцяпанавіч да гэтага працаваў рахункаводам, а Аўхім жа — клапаўшчыком, а ў гаспадарцы новых маштабаў такіх пасадаў ім не даверылі, вось чаму неяк неспадзявана ім давалося пехаць ўзяцца за косы.

1950

Ну і дзівак гэты Антонію — ён заўсёды хоча есці. І раніцою, калі ўстае з пасцелі, і вечарам, калі кладзецца спаць. Не губляецца ў яго апетыт ні ў пахмурныя восеньскія дні, калі неба засцілаецца шэрымі хмарамі, падобнымі на нявыкручаную анучу, якою толькі што вымылі падлогу, ні вясною, калі блакітнае неба плавіцца на сонцы і пырскае па зелені лугоў стракатымі кветкамі, і ад свежыга, як тое шампанскае, паветра, што бруіцца з гор у даліны, можна быць не толькі сытым, а і п'яным. Антонію сапраўды — такі дзівак. Ён нават не заўважае гэтых цудоўных дароў прыроды, якімі так шчодро падзелены ваколіцы Неапаля, і, любуючыся якімі, можна забыць нават аб тым, што ты жывеш на зямлі — так усё падобна на нябеснае, райскае. Яшчэ больш дзіўна тое, што ў ім нейкім цудам спалучаюцца дзве якасці, якія, здавалася б, ніяк не могуць ужыцца ў цеснай душы аднаго чалавека. З аднаго боку, ён так майстэрскі іграе на скрынцы, як толькі можа іграць чалавек з самай узнёслай паэтычнай натурай, здольнай бачыць, разумець і адчуваць. І нават ствараць сапраўднае хараство, якое прыводзіць нават да замілавання чэрствага чалавека. І з другога боку, ён можа разглядаць самыя разнастайныя рэчы з пункту гледжання — прыгодна гэта для яго ці не. Часта можна бачыць, як ён крочыць па дарозе ад сяла да сяла ў пошуках невядома чаго — ці то выпадковай работы, ці то выпадковага пачастунку за ўдалую ігру на скрынцы. Ідзе ён іншы раз і пільна ўглядаецца ў

прыдарожную зелень, заўважыць сакавітую расліну, пахі-ліцца, выскубе і пачынае жаваць, глядзіш, і непрыкметна скарачаецца адлегласць да наступнага сяла.

1952

Вечар. Гарадскі парк. Па аляях праходзіць моладзь групамі, парамі. А дзе моладзь, там весела. Недзе непадалёку з рэпрадуктара чуваць музыка. На сцэну выходзяць Таня з Зояй і садзяцца на лаўцы. Характэрнае для гэтай карціны — бадзёрасць. Фон сцэн, дзе ўдзельнічае Таня, таксама абавязкова бадзёры.

Таня: Многія пашы дзесяцікласнікі паздавалі экзамены ў інстытуты і папрыязджалі.

Зоя: Ага, я і забыла сказаць табе. Твой паклоннік, Косця, таксама прыехаў. Нядаўна сустрэла, ішоў з вакзала.

Таня: Ну, што ён?

Зоя: Ад радасці на сёмым пебе. Як жа — мхатавец!

Таня: Значыць, вытрымаў конкурс?

Зоя: Гаворыць, што і сам не спадзяваўся. На адно месца было па дваццаць чалавек.

Таня: А я спадзявалася.

Зоя: Што ён паступіць?

Таня: Інакш і быць не магло. Ён з пятага класа толькі аб гэтым і марыць. Ён і ў сне сніць толькі Станіслаўскага і Качалава. А калі чалавек здолен так палюбіць што-небудзь, то ён абавязкова павінен дабіцца свайго.

Зоя: Але ж ён і цябе любіць, значыць, таксама дабіцца?

Таня: Кінь ты пра пустое гаварыць. (*Устаюць, выходзяць.*)

З рэпрадуктара гучыць песня «Хороша страна Болгария, а Россия лучше всех...». Некаторы час сцэна пустая. Затым па алейцы злева направа праходзіць група вучняў рамеснага вучылішча.

Першы: А мой брат паступіў у Маскоўскі маншыпабудуўнічы інстытут.

Другі: Значыць, інжынерам будзе.

Першы: Вядома, не слесарам.

Трэці: Затое ты будзеш слесарам.

Другі: Хто што любіць.

Першы: Слесары таксама трэба. Як без інжынераў, так і без слесараў завод не можа працаваць.

Другі: Слесар — гэта рабочы. А рабочы — гэта галоўка, кулак.

Трэці: Ты хоць бы што-небудзь сваё сказаў, а то заўсёды паўтараеш словы бацькі.

Другі: Мой бацька слесар сёмага разраду, і я з ім згодзен.

Выходзяць. З правага боку з'яўляюцца Вася і Сцёпа — будучыя студэнты.

Вася: А інстытут, брат, абсталяваны што трэба. Не лабараторыі, а сапраўдныя цэхі. Самая навейшая апаратура.

Сцёпа: А заняткі калі пачынаюцца?

Вася: З пятнаццатага верасня.

Сцёпа: Значыць, яшчэ цэлы месяц разам гуляем.

Вася: Ба-а! Каго я бачу! Не пазнаю!

Уваходзіць яшчэ юнак гадоў 18-ці Аляксандр Горлаў.

Горлаў: Не пазнаеш? Магу адрэкамендавацца — курсант Ленінградскага ордэна Суворова і Чырвонага Сцяга ваенна-інжынернага вучылішча Аляксандр Горлаў.

Вася: Вось гэта голас. Па палёце птушку відаць — будучы слаўны генерал.

Горлаў: Бяры дальні прыцэл — маршал.

Вася: Я сумняваюся, ці будзеш ты генералам нават.

Горлаў: Чаму?

Вася: Не паспееш даслужыцца... Пакуль ты дабярэшся да генерала, адпадзе неабходнасць у іх. Сацыялізм перамога ва ўсім свеце, і ты станеш нікому не патрэбнай рэліквіяй.

Горлаў: Але гэтай будучай рэліквіі яшчэ прыйдзецца канчаць, правесці «...бой наш апошні і рашаючы бой...».

Вася: З гэтым згодзен, але і ты згадзіся — кароткатэрміновую прафесію ты сабе выбраў. Верыш гэтаму?

Горлаў: Згодзен. Веру. І не толькі веру, а і вельмі жадаю, каб яна была сапраўды кароткатэрміновай. А калі прыйдзецца, дык я і сам, брат, усе сілы прыкладу, каб скараціць гэты тэрмін. Ну, а як твае справы?

Вася: Мае справы — як заўсёды.

Горлаў: Значыць, паступіў?

Сцёпа: Ён збіраецца для, як ты казаў, апошняга бою атамныя бомбы майстраваць.

Вася (*сур'ёзна*): Не! Не рабіць бомбы, а разраджаць

іх. Так, так! Разраджаць гэту бомбу я буду, і ўсю сілу, якая хаваецца ў ёй, я прымушу круціць турбіны электрастанцый, маторы заводаў, калгасныя млыны. Я яе запрагу ў паравозы, параходы, самалёты. У сілу бомбы я не веру, а вось у гэту сілу веру. Такая сіла нам патрэбна.

Сцёпа (*яму ў тон*): Гэта і ёсць тая сіла, якая зробіць сапраўдную рэвалюцыю ў тэхніцы.

Вася: Безумоўна.

Горлаў: Ладна. Усё яшчэ наперадзе. Пажывём — убачым.

Вася: Папраўка — у наш век трэба гаварыць: «Пажывём, самі зробім і самі пабачым, а не проста: пажывём, папаглядаем».

Доктар: Добры вечар, Міхайлаўна!

Міхайлаўна: Добры, добры, доктар.

Доктар: Дышам свежаанькім паветрам?

Міхайлаўна: Дышам, а чаго ж не дыхаць. Цяпер справа мая такая.

Доктар: А як жа здароўечка ваша?

Міхайлаўна: І здароўечка, як кажуць, слава богу. А калі б што якое і здарылася то, маю знаёмага добрага доктара.

Доктар: Не дай бог да дактароў звяртацца.

Міхайлаўна: Калі гэтак гаворыць доктар, то гэта ўжо арыгінальна.

Доктар: Самае прыемнае, што мне прыходзіцца чуць ад людзей, дык гэта калі мне гавораць аб добрым здароўі. І асабліва добра аб гэтым умеюць гаварыць выздаравешыя.

Міхайлаўна: Прысядзьце, доктар.

Доктар: Дзякую. (*Прысаджваецца*). А дзе ж ваш юрыст, пракурор?

Міхайлаўна: Няма яшчэ. Працуе, відаць.

Доктар: Абвінавачвае...

Міхайлаўна: Адных абвінавачвае, затое другіх абараняе.

Доктар: Ды яно так... Добры сын! Гарачая галава, але разумная.

Міхайлаўна: Маці гэта вельмі прыемна чуць, асабліва ад разумнага чалавека.

Доктар: «Кукушка хваліць петуха за то, што хваліць он кукушку». (*Смяюцца*.) Люблю я з ім спрачацца.

Міхайлаўна: Спрачацца?

Доктар: Дакладней сказаць — спрачаючыся, згаджацца.

Міхайлаўна: Пераконвае ён?

Доктар: Хоць маладзейшы, а лагічней. Ну, я пайду.

Міхайлаўна: Заходзьце, доктар. Вечарам ён дома будзе. Паспрачаецца, і мне будзе весялей. Заходзьце.

Доктар: Дзякую. Шкада, што я не маю сыноў. Дзяўчаты — гэта не тое... Несур'ёзны яны народ.

Міхайлаўна: Значыць, сам вінаваты, што сыноў не маеш.

Доктар: Выходзіць, што так. Ну, да набачэння. (*Выходзіць.*)

Міхайлаўна: Вядома, прыемна мець мужчыну ў хаце... А доктар крыху нагадвае жанчыну, праўда, не дрэнную, ды... Во Аляксей мой — сапраўды мужчына будзе. Стараці на радасць.

Убягае Зоя.

Зоя (*гаворыць спяшаючыся*): Добры вечар, Вера Міхайлаўна! Таня дома?

Міхайлаўна: Не, няма Тані.

Зоя: Няма? А мне яна так трэба, так трэба. Дзе ж яна, не ведаеце?

Міхайлаўна: Якая ж гэта экстрапанная справа ў вас?

Зоя: Вельмі экстрапанная.

Міхайлаўна: Зноў якія-небудзь танцулькі?

Зоя: Для нашага ўзросту і танцулькі — патрэбная справа.

Міхайлаўна: У вашым узросце і больш сур'ёзнае ў галаве мець не лішне.

Зоя: Не буду вам пярэчыць, Вера Міхайлаўна, бо часу няма. Толькі вельмі папрашу, як прыйдзе Таня, няхай зараз жа да мяне бяжыць. Добра?

Міхайлаўна: Добра, добра. (*Зоя пабегла.*) Колькі ветру! І дзяўчына, здаецца, ладная. Вечна пекуды спяшаецца, а спытай: куды — і сама не ведае. Бяжыць, бяжыць пекуды, а вочы завязаны. І не хоча спыніцца, развязаць ды паглядзець: куды ж бяжыш. (*Круціць галавою.*)

* * *

З суседняга пакоя чутны п'яныя галасы, песні, музыка, затым крыкі «горка».

Маці: Хадзем, свацейка, хадзем паглядзім, як нашы будуць цалавацца. Не думала, што я дажыву да такой радасці.

Міхайлаўна: Пойдзем, пойдзем.

Маці: Гляджу я на гэтых маладых, а душа ад радасці на кавалачкі разрываецца. Яй-богу, завідна стаповіцца. Шчасце ім — не тое што пам. Не так, як пам... *(Выцірае слёзы, цалуе сваццю, і яны выходзяць туды, дзе, надрываючыся, крычаць: «Горка! Горка!»)*

Некалькі хвілін сцэна пустая, затым з пакоя выходзіць Косця, усхваляваны, плача.

Косця *(у голасе роспач, боль сэрца)*: Эх, Таця, Таця! Што ты нарабіла...

Дзялец: Та-ак, браце, а кватэра ў цябе неважпедкая.

Павел: Нічога не папішаш. Калі лепшай няма, прыходзіцца і з гэтай мірыцца.

Дзялец: Мірыцца, кажаш? *(Аглядае пакой, абстаноўку.)* Што не магу, то не магу. Не магу я, дарагі мой, мірыцца з дрэнным, непрыемным. Не для таго ж мы ваявалі.

Павел: Можна б было лепшую мець...

Дзялец *(нерабівае)*: Можна мець і лепшую, і патрэбна мець. *(Зноў аглядае пакой.)* А ўсё-ткі багатая ў цябе абстаноўка. Добрую кватэру абставіць хапіла б. *(Разглядае гадзіннікі, а іх многа: на сталі будзільнік, на сцяне вісіць аж трое, і ўсе прыгожыя, фігурныя.)* Табе, браце, можна адкрываць гадзіннікавы магазін. *(У гэты час у вялікім гадзінніку адкрываецца дзверка, адтуль выскаквае зязюля і кукуе сем разоў. Зязюля хаваецца, і дзверка захлопваецца.)*

Дзялец *(зачаравана)*: О-о! Вось гэта рэч!!

Павел: Загранічная. Люблю я арыгінальныя рэчы. Гэта на памяць аб Берліне. Калі вяртаўся з Германіі, спецыяльна купіў.

Дзялец: І гэтыя таксама германскія?

Павел: Не. Гэты з Венгрыі, а гэты аўстрыйскі.

Дзялец: Арыгінальны музей айчынай вайны. *(Смяюцца.)* А на праўдзе кажучы, у нас такіх штучак не ўмеюць рабіць. Вось табе і заганіца!

Павел: Можна, і ўмеюць, ды не робяць.

Дзялец: Мець свой домік і ў доміку такую абстаноўку, дык можна шыкарна жыць.

Павел: Я даўно ўжо мару. *(Заходзіць Таця і ставіць на стол закуску.)*

Дзялец: І жонка ў цябе прыемная.

Павел задаволена ўхмыляецца.

А ведасш, Павел, што я думаю? Табе можна лёгка свой домік пабудаваць.

Павел: Сродкаў не хопіць. Хіба вось гэта прадаць?.. Шкада расставацца... Рэліквіі...

Дзялец: Нічога і прадаваць не трэба і сродкаў хопіць. Сродкі ў цябе ёсць. *(Хітра.)* Іх толькі ўмела выкарыстаць трэба.

Павел: Чэсна кажу, брат, няма. Скуль яны? Ды нават і не гэта галоўнае. Цяпер людзей, рабочую сілу не так лёгка знайсці. На дзяржаўныя будоўлі людзей не хапае, не тое што сабе.

Дзялец: Эх, ты!.. Кіраўнік, а галава не зусім добра варыць. Апу паслухай, што я табе параю. Толькі галаву трэба мець. Зразумеў?

Павел: Ну-ну. На камбінацыі ты здольны.

Дзялец: Як хочаш называй, камбінацыяй ці знаходлівасцю, а падумаць варта. Цагляны домік накой на шэсць можна мець. Ты ж дырэктар райпрамкамбіната. Ты прыступаеш да будоўлі электрастанцыі. Так?

Павел: Ну?

Дзялец: Вось і ну. *(Заходзіць Таня, прыносіць яшчэ закуску і чаркі. Дастае паўлітэрка.)*

Павел: Ну-ну, далей.

Дзялец *(ківае галавой у бок Тані, моў, пры ёй не хоча гаварыць)*: Не спяшайся, скажу.

Павел *(устае, падыходзіць да Тані і лагодна просіць)*: Таюша! Ты ідзі там на кухні спраўляйся. Нам трэба пагаманіць. Важная справа.

Таня моўчкі выходзіць.

Павел: Пры маёй жонцы можна і сакрэты гаварыць.

Дзялец: Яна ж не толькі твая жонка, але і пракурорава сястра.

Павел: Тым лепш.

Дзялец: Э, не, дрэнна ты яго ведасш.

Павел: Логіка патрабуе, каб мы крыху перакусілі. *(Налівае па чарцы.)*

Дзялец: Калі логіка патрабуе, то адмаўляцца нельга. *(Выпіваюць.)*

Павел: Ну, ну, дык якую камбінацыю ты прапануеш?

Дзялец: Вельмі простую. Наш райпрамкамбінат пачынае будаваць электрастанцыю. І прарабам туды, здаецца, цябе прызначылі...

Павел: Ну мяне, а далей што?

Дзялец: А для гэтай справы, здаецца, адпускаюць і сродкі і будаўнічыя матэрыялы. *(З хітрай усмешкай наглядае на Паўла.)*

Павел: Так, далей.

Дзялец: А далей, калі ласка, будуй сабе домік.

Павел: Але ж гэта...

Дзялец: Тэ-тэ-тэ! Ваўкоў баяцца — у лес не хадзіць. Трэба ж разумна рабіць, каб ніякі чорт не падкапаўся.

Павел: Але ж тут занадта відавочна.

Дзялец: А трэба рабіць так, каб было зусім не відавочна. Ты ж інжынер, і вучыць цябе не трэба. Ты — пра-раб. Ты закладваеш надмурак, а там грунт пясчаны...

Павел: Грунт там цвёрды.

Дзялец: А ты акт складзі, што пясчаны грунт. Значыць — земляных работ болей, надмурак патрэбен глыбейшы, шырэйшы. Атрымаецца розніца, якой якраз хопіць на надмурак пад свой домік.

Павел: Баюся, што мой домік гэты акажацца на пясчаным грунце.

Дзялец: Калі добра наварыць гэтым кацялком, то якраз акажацца на трывалым грунце. *(Паўза.)* Я прыхільнік гігіены і люблю бачыць пасуду чыстай.

Павел налівае, вышываюць.

А такая непрыкметная асоба, як я, бухгалтарышка, дапамагу ўжо табе скласці ведамасці, справаздачы, а то і акт такі-сякі падпішу. Вось мы і ўтрамбуем твой пясчаны грунт. *(Павел думае.)*

Павел: Уласна паперы, калі пакрывіць душой, то зрабіць можна.

Дзялец: Не-е! Гэта трэба рабіць не крывячы душой, з чыстым сэрцам. Я табе дапамагу, а ты мне сее-тос.

Павел: Не лёгкая гэта справа.

Дзялец: Нічога тут нялёгкага няма. За будматэрыяламі затрымкі не будзе. Перагародкі ў электрастанцыі на паўцаглінкі танней зрабіць, а табе цэлая сцяна ў домік. А там цвічок, сцяклінка, чарапічка, вось табе і домік.

Павел: Рызыкаўна ўсё-ткі.

Дзялец: Ты ж чуў рускую пагаворку: «риск благородное дело». *(Паказвае рукой на цеснату пакоя.)* Ну што гэта за кватэра? А за якіх-небудзь 2—3 месяцы можна мець добры домік і, галоўнае, уласны.

Павел: Па праўдзе сказаць, над тваёй прапаповай варта надумаць. Ну, што ж, вып'ем яшчэ на маленькай.

Дзялец (ціха падпявае):

По рюмочке, по маленькой,
чем поят лошадей.

Вышываюць.

Дзялец: Прыёмнік працуе? (Прыглядаецца.) Нядрэнная штучка. Мінскі?

Павел: Мінскі. Можа, жадаеш паслухаць Лондан?

Дзялец: А цікава. Кажуць, цікавыя рэчы перадаюць з Лондана.

Павел уключае прыёмнік, настройвае. З прыёмніка чуецца мужчынскі голас з яўным англійскім акцэнтам.

1-шы голас: «Полицмен, закусив от злости губу, отошел от нас. Он не мог нас арестовать, хоть мы его и оскорбили. Нас защищал демократический закон английского государства. Но мы этим не удовлетворились. Мы еще раз хотели убедиться, насколько защищают свободных граждан законы английского государства. Мы подошли к памятнику знаменитого английского премьер-министра. Мой друг Джон Пачесон залазит на статую и одевает на голову этому премьер-министру... что вы думаете?.. Ночной горшок. Но вот нас замечает полицмен, который стоял поблизости, покуривая гаванскую сигару. Он подходит к нам. Ну сейчас он, видимо, арестует моего друга.

Голас палісмена: Эй, ты, что там делаешь?

2-гі голас: Не видишь, что ли? Венчаю голову почтенного премьера почным горшком.

Голас палісмена: А ну, слазь оттуда!

2-гі голас: Не слезу.

Голас палісмена: Слазь, иначе стащу за ногу!

2-гі голас: Не имеешь права применять силу. Нет такого закона.

1-шы голас: Одев горшок, Джон Пачесон слазит со статуи.

Голас палісмена: Эх вы! Взрослый человек, а занимаетесь такими пакостями!

2-гі голас: А ты арестуй меня за это.

Голас палісмена: Следовало бы, но нет оснований. За такие мелочи закона нет арестовывать.

1-шы голас: На этом мы убедились, что в Англии трудно добиться ареста. Несмотря на все старания моего друга Джона Пачесона, его не арестовали.

Жаночы голас: Вы слушали нашу передачу на тему: «Какие трудности встречает англичанин, если он захочет, чтобы его арестовали». На этом нашу вторую передачу на

русском языке мы заканчиваем. Нашу следующую передачу слушайте...»

Павел выключает приёмник.

Свякруха: Чаго ж ты сядзіш? Чаго нос навесіла? Мужа пасадзілі! Ён жа муж табе, а не хто-небудзь. Для цябе ж ён стараўся, а не для каго-небудзь. Ідзі прасі звяругу таго, брата свайго, пяхай паглядзіць, што ты маткай скоро станеш, мо пашкадуе. Гэта ж чорт ведае, як скасабочыліся людзі. Думала, радня будзе, пракурор усё-ткі свой чалавек. А ён сустрэў, нібы першы раз у жыцці бачыць мяне. Дык гэта радня?!

Таня сядзіць моўчкі. У яе зараз нешта творыцца ў душы такое вялікае, значнае, што ўсё акружаючае выдаецца за дробязь, нават проста педарэчпасць.

У ПРАКУРОРА

Пракурор: Ну што, сястрыца? Прыйшла прасіць за мужа? Вызваліць? Ну як жа, брат пракурор — павінен па-свойску дапамагчы.

Таня: Чаго ты на мяне накінуўся? Можа, мне сапраўды трэба дапамагчы? Я ж прыйшла не да пракурора, а да брата... Па парадку...

Пракурор (*злосна*): Не! Ты прыйшла да пракурора, а не да брата. І ні на якую дапамогу хай не спадзяецца. Раз нягоднік, хай па заслугах і атрымае. Ты ведаеш, што мне рабочыя сказалі? Калі даражыш памяццю бацькі, то рабі так, як зрабіў бы бацька. А ён быў вельмі справядлівы чалавек. Крывіць душой не трэба. Зразумела? У мяне гэта і дагэтуль у вушах звініць. І не прасі, і не хадзі.

Таня: Чаго ты мяне так не любіш? Я ж сястра твая? Я і не збіралася прасіць у цябе літасці яму. Ты будзь чэсным. Але чаму ты не хочаш бачыць, што на мяне такое гора звалілася? (*Заплакала і выйшла.*)

Пракурор (*вельмі здзіўлена*): Таня! Таня... (*А яна пайшла ўжо.*)

Мова персанажа, яго фразеалогія мяняецца ў залежнасці ад таго, з кім гэты персанаж кантактуе. Напрыклад: Чычыкаў і Манілаў, Чычыкаў і Каробачка, Чычыкаў і дамы, Чычыкаў і Наздроў.

Наведвальнік: Вы мне прынеслі чай, а ў шклянцы муха...

Афіцыянтка: Няўжо вы думасце, што муха так ужо многа вашага чаю вып'е?

Вострае выступленне нагадвае газіраваную ваду.

— Мне жонка дыхнуць не дае. Дзе ўжо тут вып'еш?

— А ў мяне наадварот. Як толькі да чаркі прыкладзешся, яна: «Ану дыхні!»

К. М. Саннікаў пахваліўся ў вагоне новымі чаравікамі, якія купіў у Адэсе. А калі ён заснуў, Платонаў схваў адзін чаравік. Прачнуўшыся, Саннікаў не знайшоў чаравік і пытае ў Платонава.

— А я яго выкінуў у акно. Не хваліся перад намі пакупкамі. Мы свае грошы пусцілі на каньяк, а ты чаравікі набываеш.

Саннікаў пабедаваў з мінуту, а потым выкінуў у акно астатні чаравік. Тады Платонаў дастаў схаваны чаравік і падаў яго Саннікаву.

— Тады выкінь і гэты.

І выкінуў.

Сам у брудзе, а на другіх крычыць: «Не пэцкайся!»

Адрэзаў халявы і прадаў, каб купіць паўлітэрка. Пахваляецца:

— І вудка ест, і боты ест.

Старшыня калгаса піша запіску брыгадзіру: «Прышлі мне нанач восем дзевак і бохан хлеба».

Парадным салдацкім крокам перайшоў вуліцу певень.

П'яны, рыдаючы, хваліў: «Напісаў ты здрава! Бог! Выдатна! Геніяльна!» А пазаўтра, праспаўшыся, слёзна прасіў прабачэння: «Даруйце, я ўчора глупства гаварыў...»

Трагікамічная фігура серадняка ў час калектывізацыі. Каця пакінуў сабе, а хамут «абагуліў». Яго, вядома, у калгас не прынялі. Ён раіцца з суседзямі. Кулак раіць — не аддавай. Бядняк, наадварот, — аддай. А серадняк уголас плача.

— Цвярозым і разумным быць пяцяжка. А вось паспрабуй быць п'яным і разумным! А-а? Што?

Старэйшы брат, грузчык, любіў малодшага, настаўніка, што, аднак, не перашкаджала яму глядзець на яго, як на дзіця. За яго кволасць. Малодшы таксама любіў старэйшага за яго сілу, здароўе і непасрэднасць, але таксама глядзеў на яго, як на дзіця. За неразуменне многага ў жыцці.

ПАРОДЫЯ

Не ведаю — ці то ў сне здалося, а мо і наяву было. Ды як бы ні было, а раскажу, што маю. Здаецца, я ў тэатр заходзіў і быццам п'есу там глядзеў. Якую п'есу, брат, не памятаю добра пазвы, ды і змест не затрымаўся ў галаве.

Народу шмат было. Значыць, ахвотнікаў, аматараў, каб паглядзець цікавае на сцэне, было нямала. Тым больш і час такі настаў — вайны няма. І вельмі ўжо хацелася пабачыць і на сцэне тое, што часам у жыцці бывае, або што будзе і чаго чакаць. Хацелася пабачыць, як на-свойму ваявалі драматургі. І так, людзей там шмат было. Накіраваны быў на сцэну погляд іх. На тварах свяцілася чаканне. Нарэшце паднялася заслона, і дзея пачалася. На сцэне людзі бегалі і шчыра штосьці гаварылі. Ды доўга, доўга. А ў зале... Не, туды пасля мы паглядзім вачамі аўтара. Ды дзе ж ён?.. Ага, знайшоўся. За сцэнай часам тым аўтар і рэжысёр сачылі нільна за ходам п'есы і каб акторы на злосці ці яшчэ як не блыталі таго, што пісана прамом. Яны ў руках трымалі п'есу, вадзілі пальцамі ад радка да радка і самі сабе чыталі, нільнуючы за сцэнай.

«З'яўляецца Машэка. У руках трымае канарэйку, прасіць: «Я ніць, я ніць жадаю!»

Ганулька дастае вядро касторкі і сілаю ўлівае ў рот яму. Той вылакаў і аблізнуўся. Ганулька па-змяінаму

шыпіць: «Вось памірай цяпер, Машэка! За згубу князя дарагога мая адплата».

Машэка ўжо сабраўся паміраць. Памёр, ды ўспомніў, што трэба было б перад смерцю што сказаць. Ён чухае патыліцу.

Машэка (*ляліва*): Дык, значыцца, памру? Гэта атрута?

Ганулька: Так, я дала яе. І цэлае вядро да дна яе ты вышій. Няма табе ратунку. Ты ад маёй рукі загінеш і на маіх вачах! Адпомсціла табе за ўсіх!

Машэка: За што? (*Здагадваецца.*) А-а, успомніў.

Ганна (*сварліва*): За што? Ты думаеш, у лесе буду жыць? Пасля палаца? Сярод звяроў драпежных, сярод людзей не лепшых ад звяроў? А хваробы! Ты думаў, паслухмянай буду, нявольніцай пакорнай? А трасцы не хацеў? Ты думаў верным ценем буду я тваім і цалаваць сляды ад тваіх ног? А скулля!

Машэка (*здзіўлена*): Я гэтага ніколі не хацеў.

Ганначка (*злосна*): Маўчы, дурны Машэка! Бо зараз чапялой як трэсну ці чым-небудзь яшчэ. (*Аглядваецца кругом, нібы шукае трахнуць чым.*) Мне гэтага жыцця не трэба! Чуеш?

Машэка (*расчаравана*): І я цябе любіў? (*У залу.*) Не, браткі, лепш памерці, чым жыць з такою бабаю-ягой. (*Глядзіць на гадзіннік, потым убок.*) Ды і пара ўжо камедыю канчаць. Адзінаццаць з паловаю гадзін, пара ўжо спаць. (*Пазяхае і памірае.*)

Ганулька бачыць, што смерць Машэкі не зрабіла ніякага ўражання на глядачоў, думае, што яны не здагадваюцца аб тым, што Машэка ўжо мёртвы. Яна адступае ад цела Машэкі, не адводзячы ад яго вачэй, паказвае на яго пальцам і крычыць, стараючыся ўпэўніць глядачоў.

Ганулька: Ён мёртвы! Далібог, ён мёртвы! Не ўстане болей ён! (*Тут глядачы рыдаць павінны — рэмарка аўтара.*)

І раптам рэжысёр і аўтар бачаць, што акторы робяць так, як пісана, як аўтар хоча, а глядачы... О, жах які! Адны ўжо спяць, другія пазяхаюць і часта дзёўбаюць на самі. (Каб не збрахаць, і я ў тым ліку.) А некаторыя (хоць мала іх было, але ж былі) дык тыя неяк хітра ўхмыляліся. Ухмылка гаварыла: «Я, брат, не прастачок, абыякой халтурай не абдурьш. Давай, давай, калі самоў пяма, і ракі будуць рыбамаі». І гэтакі глядач у зале заставаўся да канца — білет жа не дарма дастаўся. І вось ад

гэткай сцэны аўтар у здзіўленні, а рэжысёр збянтэжаны. Вось іх дыялог:

Рэжысёр: А... А... А глядачы храпуць... сапуць... і... на-зяхаюць... Нягоднікі! І не падумаюць у ладкі плёскаць. Дык пашы, значыцца, дарэмпыя патугі?

Аўтар: Нічога! Ты не падай духам. Калі яны таго... тым горш для іх. Па-першае, паколькі не хочучь выканаць элементарных маіх патрабаванняў, не змогуць поўнасьцю адчуць гэты шэдэўр (*наказвае на п'есу*). І па-другое, тым лепей для мяне — не будуць бачыць недахопаў гэтага шэдэўра (*зноў наказвае на п'есу*), а ладкі?.. Хоць зараз апусці заслопу, і ты пачуеш гром апладысmentaў. Што і трэба даказаць.

* * *

Назаўтра я ўжо чытаў у газетах а-ў-тарытэтных рэцэнзію даўгую, цёнлую — аж пар з яе валіў — ці то ад жару, ці мо ад вільгаці.

Пытанне: Адкуль жа рэцэнзент глядзеў? Ці з боку глядачоў, ці мо за сцэнай дзе сядзеў? А можа, і зусім не бачыў ды добрая фантазія дапамагла?

Вось і ўсё! Не памятаю добра: ці мне прыснілася ўсё гэта, ці мо на сцэне бачыў, а мо чытаў...

На праўду штосьці не падобна, але і не зусім няпраўда. Хоць трохі, але ёсць! Ёсць?

1955

Предположим, что драматург написал пьесу, в экспозиции которой была бы изображена сегодняшняя жизнь колхозников «Рассвета». Легко себе представить такой упрек в адрес автора со стороны какого-нибудь старого и опытного актера:

— Лакировочка, братец, блеск. Зарезасшь правду-матку, без ножа режешь.

А ведь колхоз «Рассвет» — не вымысел, а реальная действительность.

И наоборот, к сожалению, легко представить упрек в адрес автора, написавшего пьесу, в экспозиции которой

был бы изображен сегодняшней день отсталого колхоза, соседа «Рассвета».

— Это же не типично для нашего времени! Когда героический советский народ строит коммунизм, воздвигает невиданные доселе грандиозные гидростанции и высотные дома, когда советский человек переделывает природу и семимильными шагами продвигает вперед технический прогресс, когда колхозный полевод Мальцев выступает с научными докладами перед академиками, разве можно, разве допустимо, разве к лицу советскому литератору сосредотачивать свое внимание на недостатках? Выпячивание наших недостатков — опасное дело!

На такой упрек можно ответить словами «Правды». «Коммунистическая партия призывает покончить с вредными и опасными для нашего дела настроениями самодовольства, проявлениями парадности и благополучия, смело и решительно вскрывать и устранять недостатки в работе, шире развертывать критику и самокритику» («Правда» от 3.X.54 г., передовая).

Конечно, замечать в жизни только недостатки — не менее опасно и вредно, чем упиваться успехами. Честно и мужественно вскрывать недостатки в нашей работе, разоблачать носителей буржуазных пережитков — не означает уменьшать наши силы и чернить наше общество. Наоборот! На упрек людей, слишком бережно и осторожно относящихся к недостаткам в нашей действительности, можно ответить словами Маяковского:

Мы всех зовем,
чтобы в лоб,
а не пятысь
Критика
дрянь
коспла,—
И это
лучшее из доказательств
Нашей
чистоты и силы.

Мы, коммунисты, стоя, поем наш партийный гимн:

«Мы наш, мы новый мир построим,—
Кто был ничем, тот станет всем».

Пафос утверждения нового мира в нашей жизни и в наших пьесах должен сочетаться с пафосом отрицания и искоренения наследства старого мира.

— Зазнался... Вознесся... Нос задрал... На белом коне.

— Нет. На своих двоих, и не вознесся. Но и не пал, не зазнался, а осознал — человеком родился. Человеком и должен оставаться. С честью носить это звание.

— О! Унижаешь! Обижаешь! Хочешь унизить. Я, мол, не человек. Да-а! А ты хам! Ты купец! Ты — топчешься по достоинству человеческому. Ты — бугор.

— Унизить тебя ниже, чем ты себя унизил, — невозможно. Человек ходит с поднятой головой и на ногах, на двух. А ты ходишь на четвереньках. Руки делают человека человеком. А ты отказался от рук, ногами их сделал. Ходишь на четвереньках, низко видишь, низко судишь. И все, что не подобно тебе — враждебно тебе.

У час вайны прыслалі пісьменнікам сала. Падзялілі. Крапіве і Лынькову — палавіну, другую палавіну — на шасцярых іншых.

Броўка: Што гэта? Як гэта? Чаму?

Глебка: Не крычы. Ціха. Пачакай.

Прыходзяць да Лынькова.

Глебка: Ну, Міхась, дзяліся салам!

Лынькоў: Якое сала? А-а, ужо дачуліся. *(Адае сала.)*

Глебка: Ну, Пятрусь, каму сала дасталася? А ты крычаў.

Ваенных злачынцаў Германіі судзілі пасля ваеннай перамогі над імі. А варта было судзіць іх перад вайной. Ну а сённяшніх падпальшчыкаў вайны трэба судзіць зараз жа — злачынства перад чалавецтвам.

ПОЧЕТНЫЙ ДОЛГ БЕЛОРУССКОЙ СОВЕТСКОЙ ДРАМАТУРГИИ

Литература и искусство Советской Белоруссии достигли значительных успехов. Многие произведения наших прозаиков, поэтов завоевали заслуженную любовь и популярность далеко за пределами нашей республики.

К сожалению, этого еще нельзя сказать о белорусской драматургии последних лет. Тут сплошь и рядом приходится констатировать обратное — низкий идейный и художественный уровень новых белорусских пьес. И не слу-

ча́йно почти все спектакли, поставленные по этим пьесам, не пользуются должным успехом у зрителей; не случайно, что всесоюзная сцена для них все еще закрыта. Отрядным исключением является лишь пьеса Коцдрата Крапиви «Поют жаворонки», которая с успехом идет в театрах Москвы, Ленинграда, Украины, Урала, Сибири.

Большое значение драматургии, ее роль в деле воспитания народа в духе коммунистических идей — общеизвестны.

В отличие от других литературных жанров, например, от поэзии или прозы, драматургия не может существовать самостоятельно. Своеобразие драматургии заключается в том, что от нее целиком зависит театральное искусство. Если театр без пьесы — все равно что песня без слов, то пьеса без театра — это слова песни без музыки. Вот почему отставание драматургии всегда влечет за собой отставание и театрального искусства, о чем достаточно ярко говорит репертуар наших белорусских театров. Конечно, этот пробел можно восполнить, используя для постановок пьесы драматургов братских республик или классиков. Однако это не лучший выход из положения. Необходимо бороться за высокое качество своей — белорусской национальной советской драматургии.

В небольшой статье нельзя сделать подробный разбор и анализ всех пьес, появившихся у нас в послевоенные годы. Да в этом и нет большой необходимости. Однако о том, с чем мы подходим к Декаде белорусского искусства и литературы, которая будет проведена в этом году, — сказать хотя бы коротко — нужно.

За последние пять-шесть лет наши драматурги написали больше 23 пьес. Тематика этих произведений самая разнообразная. Такие пьесы, как «С народам» К. Крапиви, «Константин Заслонов» А. Мовзона, «Это было в Минске» А. Кучера и «Цитадель славы» К. Губаревича посвящены событиям Великой Отечественной войны и партизанскому движению в Белоруссии.

Есть пьесы на исторические темы — «Свет с Востока» П. Глебки, «Вся власть Советам» М. Климовича, Н. Горцев завершает работу над пьесой «Перед восходом солнца». Эти произведения посвящены победе Великой Октябрьской революции и установлению советской власти в Белоруссии. Пьеса «Счастье поэта» В. Витки рассказывает о жизни и творчестве народного поэта БССР Янки

Купалы. Но, к сожалению, ни одна из этих пьес не поставлена нашими театрами.

На тему послевоенного восстановления и дальнейшего укрепления и развития колхозного хозяйства написали пьесы Кондрат Крапива — «Поют жаворонки», И. Гурский — «Хлеб», В. Витка — «Луч будущего», М. Последович и Н. Горцев — «Цветок Тянь-Шаня», К. Губаревич и И. Дорский — «Алазанская долина». Пьеса «Когда зацветают сады» В. Полесского показывает классовую борьбу в период коллективизации в западных областях БССР.

Правда, если говорить о количестве пьес, — написано их, может, не так уж и мало. Что же касается их художественного уровня, то остается желать много лучшего.

Из 23 пьес, созданных нашими драматургами, лишь 12 поставлено на сцене театров. А идут из них сейчас не больше 7—8-ми.

Чем объясняется такое отставание нашей современной драматургии?

Во-первых, тем, что большинство наших драматургов еще не имеют достаточного творческого опыта. Писателей с большим стажем работает в этом жанре мало. Это обстоятельство дает право утверждать, что большинству наших драматургов нужно много и упорно учиться (в том числе и автору данной статьи).

Другая причина — у нас не всегда складываются нормальные отношения между драматургом и театром. Вместо творческой помощи, так необходимой молодым писателям, часто встречаешься с недоверчивым, подчас высокомерным отношением со стороны некоторых «маститых» работников театра.

Принесет, скажем, начинающий автор пьесу, а ее встречают очень недружелюбно. Отказывать — не отказывают, но и принимать не принимают. Замечаний сделают столько, да к тому же таких противоречивых, что молодому драматургу подчас невдомек — как дальше работать над пьесой. А театр тем временем ходит вокруг рукописи, будто кот вокруг горячей каши. И хочется взять в постановку, и боязно обжечься на новом неапробированном, так сказать, произведении. Конечно, речь идет не обо всех театрах. Например, Витебский театр имени Якуба Коласа заслуженно прослыл своим внимательным и чутким отношением к новым пьесам. Не все одинаково встречают новые пьесы и в театре имени Янки Купалы. Там есть группа ведущих актеров, которые всегда рады новому произ-

ведешню, и молодой драматург всегда может рассчитывать на помощь, скажем, в театре К. Сапшикова, Б. Платонова, В. Дедюшко, О. Галины и др. Но есть и перестраховщики, которые стараются отмахнуться от нового непробированного произведения. Они скорее ухватятся за «безопасную» пьесу известного драматурга, нежели возьмут на себя ответственность и бремя работы с малоизвестным автором.

К слову сказать, по этой же причине наши областные театры еще ни одной белорусской пьесы не поставили первыми. У них просто не хватает на это смелости. Несомненно, повинен тут и комитет по делам искусств.

Третья причина: наша театральная критика слишком мало содействует росту белорусской драматургии и театрального искусства. За последние годы у нас не было ни одной серьезной работы по вопросам театрального искусства, современной драматургии. В республике семь театров, филармония, эстрада, театральный институт, консерватория, музыкальные школы. В этих учреждениях работают больше тысячи творческих работников. У них есть свои успехи и свои недостатки. А глаз критика сюда заглядывает редко. А короткие комментаторские рецензии в газетах, подчас ошибочные и противоречивые, ни в какой мере не могут удовлетворять ни актеров, ни режиссеров, о работе которых говорится двумя-тремя общими фразами. И тем более — драматургов, не говоря уже о рядовых зрителях и читателях.

Необходимо бросить серьезный упрек нашему толстому журналу «Полымя», который должен чаще печатать развернутые рецензии на спектакли, монографии, по вопросам театрального искусства Белоруссии.

Наконец, еще одна помеха на пути развития белорусской драматургии имеется. Партийная печать справедливо отмечает, что некоторые театральные критики оказывают медвежьей услугой нашей драматургии своими рассуждениями о «типичном» и «нетипичном», о бесконфликтности нашей жизни, о недопустимости показа отрицательных типов нашей действительности, отрицательных образов.

Такие «горе-критики» часто обвиняют автора в том, что он предоставляет трибуну отрицательным персонажам. Следом за критиками подобные упреки можно услышать и со стороны реперткома театров, работников управления по делам искусств. Не в похвалу драматургам будь ска-

зано — и они подчас соглашаются с такими ошибочными «утверждениями».

Партия призывает работников литературы воспитывать народ в коммунистическом духе, помогать советским людям преодолевать пережитки прошлого, бороться с косностью, бюрократизмом, рутинной, еще имеющих место в среде некоторых членов нашего общества. Из этого следует сделать вывод — раз есть пережитки прошлого, значит, есть и их носители, приносящие вред нашему обществу. И безусловно, среди них имеются и наиболее типичные.

Характерная особенность нашего времени — стремительное движение вперед, бурное развитие нового. А всякое движение, всякое развитие вызывают борьбу, столкновения, конфликты. Ведь мы всегда подразумеваем под развитием борьбу противоположностей, преодоление препятствий. Иными словами — драматургам есть что черпать из нашей многообразной жизни для создания пьес с острыми конфликтами, которые будут отражением борьбы старого и нового в самой действительности.

«Правда» указывает: «Опыт классических пьес прошлого и лучших произведений советской драматургии показывает, что они всегда строились на смелом отражении жизненных противоречий, на острых конфликтах. Именно в процессе преодоления жизненных противоречий развиваются и проявляют себя человеческие характеры».

Советская общественность отмечает серьезное отставание драматургии — важного жанра нашей литературы. Это серьезный упрек в адрес писателей. Почетная задача драматургов и писателей — преодолеть это отставание. Изучить жизнь и жизненные конфликты, создавать высокохудожественные произведения, правдиво рассказывающие о наших людях, раскрывать духовное богатство строителей коммунизма и в то же время смело критиковать и высмеивать фальшивых людей, бороться с недостатками в нашей жизни!

«Для художника, — учит «Правда», — нет большего греха, как бояться правды жизни, уклоняться от изображения жизненных противоречий. Правдивость отражения жизни в ее революционном развитии — первая заповедь искусства социалистического реализма». И все же вне поля зрения наших драматургов остался непечатый край новых тем, диктуемых самой жизнью. Нет еще в Белоруссии пьес о рабочем классе республики, о жизни интеллигенции, студенчестве. Наша драматургия проходит мимо

больших и насущных проблем коммунистической морали. Ничего не написано на темы о семье, быте, о дружбе и любви советских людей.

1956

Представь-ка себе, что жить тебе осталось только год... ров-но один год!.. Мало ведь это? Весна, лето, осень, зима — и все! А?.. Очень мало... За такое время и лиц человеческих не успеешь запомнить по-настоящему, имен человеческих... А твое лицо запомнят? Если умрешь через год? Нет... Надо сделать что-то... Надо настоящим человеком быть... честным, прямым, смелым, принципиальным и... полезным, очень полезным, на всю свою силу полезным для людей. Вот тогда, пожалуй, запомнят твое лицо. Одни любя, а другие — ненавидя.

В сталинскую эпоху драматургия переживала тяжелую болезнь: наглый произвол в оценке жизненных явлений разрушал, как ржавчина, жанровый сосуд, в котором помещалась и комедия, и драма, и трагедия.

Содержимое выливалось в бесформенную «пьесу». Настоящая, глубокая человеческая драма в то «счастливое» время «не могла быть» ни в жизни, ни на сцене. Комедия? Высмеивание? Кого? Советского человека? Ведь каждый рядовой советский человек на голову выше любого высокопоставленного чиновника на Западе. Вот формула, не дававшая возможности даже заикнуться комедиографу, задумавшему написать комедию серьезную, а не побрякушку.

О трагедии и говорить нельзя было. Даже «теоретики» от литературы утверждали, что жанр трагедии не соответствует нашей счастливой эпохе. И это в то время, когда в жизни мы были свидетелями таких трагедий, которые не снились даже самому Шекспиру. Это ханжество, словоблудие, хвастовство, угодничество перед величайшим и родимейшим отцом всех времен и народов — как ржавчина, разъедали жанровые особенности, жанровые «формы» в драматургии. А ведь произвол административный, произвол в экономике, в политике, нарушение социалистической законности, абсолютно очевидные для всякого сколько-нибудь думающего писателя, давали бога-

тейший материал для острейших комедий, глубоких и серьезных драм, для потрясающих трагедий.

У меня чешутся руки написать драму о сложнейшей, труднейшей судьбе человека, которому пришлось на свои плечи принять все сложное, трудное наследство Сталина. Как не легко исправлять последствия произвола в экономической жизни страны! Несправедливо осужденных (да простятся мне эти слова!) можно выпустить из тюрем, расстрелянных можно реабилитировать, аппарат, пораженный язвами культа, можно за короткое время обновить, политику, приложив определенные усилия, можно повернуть. Но исправить последствия нарушения объективных экономических законов, последствия этого произвола — самое трудное дело.

Еще раз увеличить цены на 30 процентов на продукты, и государству придется решать квартирную проблему не в городе, а в деревне. Строить дома придется на новых местах. Строительную технику перебрасывать по бездорожью, по проселкам.

— Вот повтори несколько раз то, что только что сказала, и прислушайся. Может, тогда поймешь, что сболтнула глупость.

Ходит и повторяет. И через некоторое время соглашается:

— Да, конечно, глупость!

1958

СОСЕДИ

Жило-было три соседа. Три соседа-колхоза: имени Ленина, имени Сталина и «12-летие Октября». Условия равные: земли одинаковые, люди трудолюбивые, а вот судьбы у них последние 5 лет сложились разные.

Чтобы проследить пути развития этих трех колхозов-соседей, любопытно заглянуть в прошлое. Жестокие следы оставила война в народном хозяйстве Белоруссии, а в сельском в особенности. Печальное зрелище представляли со-

бой деревни в междуречье от Сожа до Днепра. Многие села сохранили только свои наименования да печные трубы на пожарищах. У других было все разграблено настолько, что не к чему было и руки приложить, как говорили тогда — хоть ложись да помирай. Трудно, очень трудно было начинать восстановление хозяйства, тем более что страна еще продолжала тяжелую войну с гитлеровскими захватчиками. Но не у всех сел была одинаковая судьба. Большому селу Хотовне выпала доля сравнительно легкая: и в 1941 году во время отступления наших войск, и в 1943 году, когда гитлеровцы уносили свои ноги на запад, это село военный вихрь обошел стороной, оно не подверглось таким разрушениям, как соседние. И когда после освобождения от оккупации советские люди начали возрождать хозяйство, из окольных сел колхозники шли в село Хотовню: там можно было купить на развод поросенка или теленка, а на худой конец хоть бы курицу с петушком.

Понятное дело, что артельному хозяйству в селе Хотовня легче было подниматься на ноги: нашли чем засеять землю, тесно-бедно, но было где разместить скот колхозных ферм, да и люди жили, к счастью, не в землянках. Правда, не хватало техники, зато рабочие руки не отвлекались на строительство хат, как в тех деревнях, где люди ютились в землянках.

Не удивительно, что с первых лет после войны колхоз этот, названный потом именем Сталина, как правило, открывал районные сводки по урожайности, по выполнению сельскохозяйственных работ, по расчету с государством. Не случайно этот колхоз стал райсемхозом, отсюда артели района получали сортовые семена для посевов. Хозяйство было по тем временам крупным, заметным на фоне других колхозов района. Так было до недавнего прошлого.

Но вот случилось странное: уже третий год этот колхоз в районных сводках занимает последние места, а соседи, в свое время ходившие за курочкой-петушком для почина, настойчиво и упорно поднимаются к верхним местам в своих показателях, оттирая бывший передовой колхоз на арьергардные позиции. Что же произошло? Как это случилось?

Пожилой колхозник объяснил это так:

— Главная заковыка в том, что земля нами завладела. По правилу человек должен бы власть над землей

иметь, хозяином быть, а мы допустили, что земля нами стала командовать. Не понятно? Да чего же тут не понять? В долгу мы перед ней, в большом долгу. Сколько лет уж мы берем от нее все, что она может дать, а возвращали ей мало. И так из года в год: берем, а не отдаем. Вот она и стала скупиться: меньше стала давать нам. Ведь так и человек поступает. Ежели, скажем, я у вас займы буду брать, а отдавать не буду, то, конечно, вы в другой раз не раскошелитесь. Вот так и земля. А коли, скажем, я у вас в долгу, то вы и командовать можете мной, владеть. А как же? Вот и получилось: сеяли мы нынче рожь озимую и скребли в затылке — где посеять? Надо же посеять там, где вырастет, где в следующем году жать придется. Выбирали участки получше, где в нынешнем году земля подкормлена. Не по плану значит, не по севообороту, а там, где земля закомандует. Ну, посеяли. А весной что будет? Надо бы и под лен лучшую землю, и под кукурузу, а где ее взять будет лучшей, коли озимыми заняли. Опять придется в затылке скрести. Соседи же «12-летия Октября», видели? Вон сколько торфа вывезли! Сегодня по утрам иду по полю, смотрю: что это такое? Будто поселок из палаток выстроен на поле. А это египетские пирамиды из торфа да извести. Там, конечно, не надо будет затылки беспокоить. Земле дали, и она в долгу не останется. Наша земля — не украинский чернозем, ее кормить надо, тогда и она нас прокормит.

— Как же так получилось, что вы так задолжали перед землей?

— Доверились. На председателя своего уповали. А он, оказалось, не ту линию гнул. А мы не раскусили вовремя. После пятьдесят третьего года, когда сентябрьский Плениум был, правительство большое дело сделало для колхозов — повысило заготовительные цены на нашу продукцию. Ну и наш колхоз сразу стал миллионером. И на трудовень мы намного больше получили. Колхозники, конечно, премного довольны и благодарны были. И председатель года два в похваленых ходил. Как-никак, а ведомости на выдачу денег и продукции он подписывал. И на отчетных собраниях было чем похвалиться перед прошлыми годами. Только вот тут мы и прозевали. Нам бы тогда за земельку взяться, да подсобить ей, а мы... Мы ведь миллионерами стали не за счет увеличения урожая, а за счет повышения цен. А председатель наш тогдашний — Сизоненко — нос поднял, землю только ногами топтал, а не

прислушивался: может, она просит чего, может, ей тоже лить-есть хочется. Куда там, заговорился.

— На этом и кончилась слава вашего колхоза, как передовика?

— Слава? Нет, не на этом кончилась наша слава. Сизоненко хотел еще поднять ее, да не с того боку поднимать стал. В пятьдесят седьмом году, перед уходом из колхоза, он решил громко хлопнуть дверью, чтобы запомнили его: надумал выдать на трудодень деньгами больше, чем когда-либо у нас выдавали — по пять рублей. Ведомости, конечно, составили, выдали... Только не всем. Кто раньше пришел да расписался, тот и получил. А всем колхозникам не хватило. Потому что не было столько и денег-то в банке на нашем счету, чтобы по пять рублей распределить на трудодень. И поныне 117 тысяч рублей должны колхозникам за тот год. Он ведь как сделал — набрал авансов в заготлене, заготскоте, заготтабаке, заготзерне, на спиртзаводе под урожаём будущего года. Хитер был, а нам и псевдомек. По пять — так по пять. Думалось, нам ведь и лучше. Только потом поняли, не лучше, а хуже. В долги залезли. На этот раз уже перед государством. Говорят, что не совсем тут чисто. Ошибки в подсчете денег не могло быть, ведь в конторе у нас счетоводов целый выводок, арифметику учили. Да и получили они все сполна по ведомости — и счетоводы, и Сизоненко, и его заместитель Васильев, царство ему небесное, помер он, потому что, заступив на председательское место после Сизоненко, пил много.

— А Сизоненко теперь где?

— Да тут, неподалеку. Директором законсервированного спиртзавода назначили. Работа — не бей лежачего. В кусты спрятался — говорят теперь про него.

— Ну, хорошо. Понятно, что вас, колхозников, он обвел вокруг пальца, посулив лишней рубль на трудодень. А как же в районе просмотрели все это?

— Просмотрели. На это лихо в нашем районе аккуратно в это время заваруха была: сокращали район, расформировывали. Так что работники Журавичского района тогда больше собой заняты были, соображали, где бы пристроиться самим. Не до нас им было. Наш сельсовет присоединили к Рогачевскому району. Там, конечно, обратили на нас внимание, но уже поздно было: телок выдоил корову.

— А как же теперь, сегодня? На завтра какие прогнозы?

— Это точно — прогнозы. Пока не ясно, а переменю. Как с погодой. Куда стрелка повернет — не ведомо. Я скажу так: хороший председатель, хозяин — выгоднее, чем, скажем, кредит в полмиллиона. Сообразительная голова — капитал! Дороже денег. У нас теперь новый председатель. От него многое зависит. Из военных он, из пенсионеров, обеспеченный. На работу в контору является в ноль-ноль. Уточняю — в десять ноль-ноль. Человек он не плохой, культурный, честный, только пока расторопности, примечаю, маловато. Установил для нас приемные дни, в помещении, в конторе в шапках не разрешает быть. А сегодня, например, целый день самолично присутствовал при раздаче колхозникам на трудодень огурцов. Кладовщику не доверяет, что ли? Мог бы другое дело найти. У нас ведь пять с лишним тысяч гектаров земли, на машине объехать да осмотреть и то, поди, полдня потребно. Опять же, поехал бы к соседям в колхоз имени Ленина или в «12-летие Октября», посмотрел бы, потолковал с председателем, поучился бы. А там есть чему поучиться: хозяйства крепкие, нас все как обогнали, а были беднее нас. Или же попросил бы их приехать к нам, да показал все как есть, что худо, что хорошо, может, подсказали бы. А они, конечно, подсказали бы. Глаз у них наметанный, знают, где в колхозной земле клады зарыты. А про завтрашний день, мил-человек, тебе лучше у самого спросить, у Барсукова — председателя нашего.

Спросил.

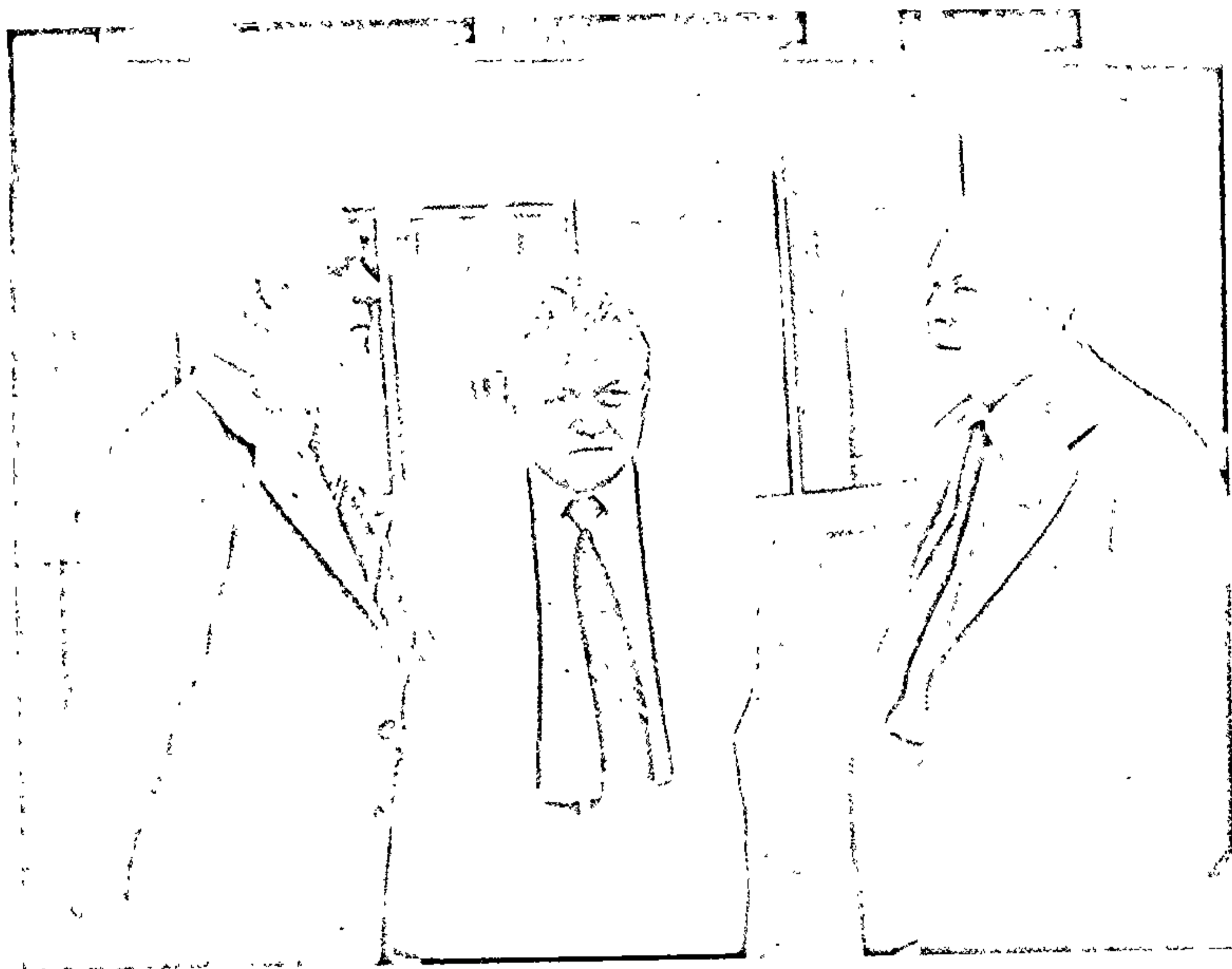
— Перспективный план развития колхоза у нас имеется. Еще до меня утвердили. Но пока руки не доходят, текучка заедает, мелочи дня. Сам понимаю: надо вперед идти, наступать, а у нас на исходных позициях беспорядок. Трудовая дисциплина расшаталась после Спзоненковой интриги с деньгами.

Нет, колхоз имени Сталина не стал хуже, чем он был раньше. Наоборот, это хозяйство тоже не стояло на месте, росло: увеличились основные фонды, расширились фермы, колхоз имеет собственную технику, появились новые хозяйственные постройки. Но темпы роста хозяйства значительно уступали соседским, трудовой ритм в этом колхозе не изменился. А вот соседи не дремали, они не довольствовались малыми достижениями, ставили перед собой трудные, но большие задачи, темпы набирали высо-

Хлеб-соль ад працаўнікоў Гомельшчыны.
1979 год.

Мікалаі Яроменка, Іван Шамякін і Андрэй Макаёнак.
1981 год.

кне, и это сказалось при перераспределении мест в районных сводках.

Передовой колхоз, не снижая своих производственных показателей, стал отстающим, его обогнали. Тут, конечно, проявилась закономерность развития нашего общества: то, что было вчера хорошо, сегодня не удовлетворяет, а завтра должно быть лучше, чем сегодня. И тот, кто забывает об этом правиле, к финишу приходит последним.

1959

Секцыя драматургаў нагадвае каманду парусніка, які траніў у штыль. Няма ветру. У наш час, відаць, трэба пераходзіць на іншыя рухавікі, незалежныя ад ветру, каб можна было рухацца наперад нават і супраць ветру. Драматургічныя фрэгаты час абсталяваць рухавікамі ўнутранага згарання ці нават атамнымі, каб даследаваць усе шыроты, усе глыбіні чалавечага акіяна-мора.

Маршал Бірузоў у кнізе «Советскіі солдат на Балканах» піша: «Вечная слава героям, якія загінулі за свабоду і незалежнасць нашай радзімы». А потым з горыччу заўважае: «Але вось прайшлі годы, і мы сталі забываць гэту клятву»... Забываем таму, што абезасобілі салдат-герояў. Трэба было б так: «Слава табе, Кузьма (Іван, Сцяпан), ты аддаў жыццё за Радзіму!»

Наши деятели в промышленности, генеральные директора, министры, плановики часто своим отношением к «единице» напоминают полководцев, которые, планируя разведку боем с отвлекающей демонстрацией или готовя штурм, посылали солдат, не очень задумывались над их судьбой. Ради достижения цели, ради выполнения задачи, ради выполнения запланированной операции.

Но война — ненормальное состояние общества. Исключительность задач порождает исключительность мер.

— В мирное время все цели, все меры, все операции, все демонстрации направлены на одно — человеку должно быть хорошо. Ведь всё — для него.

ОБРАЗОК

Он верит ей. Уверен в ее порядочности. Он простак. Добрый. Спокойный. Нормальный. А она коварна, как змея...

Она: Звонил Борис. Тебя спрашивал. Хотел видеть тебя.

Он: А в чем дело?

Она: Не сказал. Какие-то мужские дела. Ты позвони ему. Вздыхал чего-то... Мне неудобно было спрашивать.

Он: Может, опять повздорил дома. Не клеится у него что-то.

Она: Позвони. Утешь. Пригласи. Глядишь — и я возьму вас рюмочку возьму.

Он: Неужто тебе выпить хочется?

Она: Я не говорю, что хочется, но если вы будете выпивать, я не думаю, что ты обнесешь меня...

Позвонил. Пригласил. Пришел он.

Борис: А ты ловко устроилась...

Она: В каком смысле?

Борис: Муж организовывает тебе свидание с любовником...

Она: Муж? Как бы не так. Творчество мое, идея моя. Он только исполнитель.

Муж приносит банку кофе. Открывает.

Борис: О! Кофе! Растворимый! И как вы достаете? А говорят, не покупаем за границей. В Бразилии вымерзли кофейные плантации.

Она: Для кого вымерзли, а для кого и нет.

Он: Ты такой любитель кофе?

Борис: Не то слово! Для меня сегодня праздник.

Она: Как ребенок... *(Мужу.)* Слышишь? Вот недогадливый!

Он: Да ты, пожалуйста, возьми. Мы-то не большие любители кофе.

Борис: Да что вы. *(Отказывается.)*

Она: Если давать, то уж целую. Там ведь у нас еще есть...

Он: Да, да, ты права. Я ведь больше молоко люблю, холодненькое. Я принесу целую банку. *(Уходит.)*

Борис: Я ведь тоже молоко обожаю. Грудное... в натуральной упаковке.

Она: Циник. Пошловато все-таки.

Борис: Я не виноват. Таким меня воспитала школа, семья и улица.

Муж приносит банку кофе, подает Борису.

Она: Не бразильский, а индийский...

Борис: За что такая награда? Дай я тебя расцелую, дорогой.

Он: Не меня, ее. За щедрость.

Борис: С превеликим удовольствием! *(Целует ее.)*

Он: Она у нас гостеприимная и не скупердяйка. Для доброго дружка и сережку из ушка.

Она *(высвобождается от поцелуя)*: И где это видано, чтоб муж приглашал гостя жену целовать?!

Он: На глазах у мужа — это не грех.

Борис: Но ведь можно и привыкнуть.

Он: А я буду почаще менять гостей, чтоб не привыкли.

Борис: Не скучно живете.

Она: Телефон звонит. Иди послушай.

Муж идет к телефону.

Борис: Слушай, кнопка! У моего дружка жена в санаторий уехала. Квартира целый месяц пустует. А?

Она: А он меня знает?

Борис: Я познакомлю.

Она: Нет, нет. Наоборот.

Борис: Ну почему же?! Он парень хороший. У тебя подружка такая есть, чтоб... и ему не скучно было. У него трехкомнатная квартира.

Она *(размышляет вслух)*: Разве Лилу-парикмахершу. Молода больно.

Борис: Он не побрезгует. Опытный лебедь.

Он *(от телефона)*: Привет от Коли. Через педельку собирается нагреть.

Она: Это брат его младший.

Он: На канюлы. Осталась защита диплома. Просто удивительно. Такой несерьезный, а вот же — дипломированный... ловелас.

Она: Пижон. И на все его хватает.

Борис: Теперь молодежь разносторонняя.

Она в нейлоновой рубашке идет к зеркалу. И брат.

Она: Ты уж извини, что я так по-домашнему.

Брат: Охотно извиняю. Тем более что зрелище довольно приятное. А ты хороша-а-а...

Она: Ты находишь? Не хуже твоих стрекоз длинноногих?

Брат: А ты да-а,— стервочка!

Она: Грубиян.

Муж (*входит, возмущается*): Милая! Это ведь неприлично!

Она: Что — неприлично? Я ведь в рубашке. А тут все свои.

Он: Но ведь ты не видишь себя со стороны.

Она: Тем более.

Он: Ты же голая! Постыдись! Накинь халат.

Она: Надеюсь, ты не думаешь, что я собиралась соблазнить твоего брата? Мне не веришь, так поверь хоть брату.

Брат: Мог бы и поделиться с братом.

Он: Циник! Пошляк! Сопляк! (*Набрасывает на жену халат.*)

Брат: Верно, брат. Не открывай паготы... Библия напрасно не станет утверждать такую заповедь. Там зафиксирован многовековой опыт. В этом деле не верь ни брату, ни отцу. Особенно теперь, в век сексуальной революции.

Она: А он уже сел на своего конька. До чего же просвещенная молодежь пошла.

Брат: Просвещенная или пошлая?

Она: И то и другое... и.

БЕЗАДРЕСНАЯ ЛИТЕРАТУРА, БЕЗЫМЯННЫЕ ПАМЯТНИКИ БЕЗЫМЯННЫМ ГЕРОЯМ

Закрываю последнюю страницу чеховского рассказа «Ванька Жуков», и на душе такое чувство горечи, что ну пр... ну просто до слез обидно... Ведь ничего не изменится в трудной судьбе Ваньки. Все, что он излил в своем письме, останется непрочитанным, не дойдет до дедушки. Все будет по-прежнему. Никто не услышит его мольбы. Письмо отправил без адреса. «На деревню дедушке» — не адрес. Эх, Ванька, Ванька! Невезучий ты какой! И своего адреса не оставил. А знал бы, где тот почтовый ящик, в который сунул Ванька письмо, побежал бы, разломал бы ящик, взял бы письмо это и сам отнес дедушке.

Совершенно иной случай, иная причина, иной повод, а чувство схожее. Горечь, обида, злость от бессилия исправить, помочь.

Была война. Подполье. Борьба. Риск. Провалы. Заступки. Гестапо. пытки. Мукы. Кровь. Смерть. Героика. Подвиги. Автор взял все это из жизни. Использовал в сценарии. Но имен не назвал. Подменил имена. Обворовал мертвых. Подлю, бессовестно! Обидно, больно! Это же продолжение пытки. Это же — метод гестаповцев. К.— гад!!

Безымянные герои подполья.

Безымянный «культ личности».

Безличная кукуруза, принесшая вред сельскому хозяйству.

Бюрократ — без должностей.

Разве можно это терпеть в литературе? Это же письмо без адреса и туда, и обратно без адреса. Безадресная литература.

1960

Пётр Першы моцны быў сваімі памочнікамі, якія думалі, успрымалі дух яго ідэі, вызначаліся ініцыятыўнасцю, а не гатоўнасцю слепа выконваць загады. Таму і справу яго яны працягвалі насуперак баярам-кансерватарам.

Вярніцеся да Леніна! Па-сапраўднаму. Бо... Эксплуатуе словы і думкі Леніна пават Мао! А дух яго? Ідэя яго? Нашы кіраўнікі... Я паверу гэтым людзям тады, калі яны ліквідуюць закрытыя магазіны. Канверты былі? Іх замянілі, а не адмянілі. Гэта ж падкормка... Не — прыкормка. Як карасёў... Карасі — ідэалісты! Здрава, Шчадрыні! Ты — маладзец!

Што стала найвялікшым з адкрыццяў? Не адкрыццё кола. Не тэорыя адноснасці. Не Архімед і не Эўклід. Не, не і не!

Люстэрка — вось адкрыццё! Хто ўсур'ёз глядзеў сабе ў вочы? Дзяўчынкi? Жанчыны? Але ж мы з іх смяяліся! А... Ну вось... Мы сустрэліся вачамі... З уласнымі. Хто табе гаварыў такую праўду? Табе, г. зн. мне. Сабе. Самому. Ніхто! Брату? Так! Брату гаварыў. А сабе... Сабе! Сабе!!! Не гаварыў. Я не выкарыстаў найвялікшага адкрыцця за ўсю гісторыю чалавецтва. Порах, бомба, атам... Архімед, Ньютан, Эйнштэйн зрабілі адкрыцці законаў мёртвай матэрыі. А люстэрка? Люстэрка! Гэта сустрэча з

сабою. Чаму мы, чалавекі, адцураліся, пагарджалі, па-стараніліся ад гэтага адкрыцця? Ад сустрэчы з сабой? А? Баязлівасць? Недасканаласць? Боязь? Уздумалі, што мы лепшыя, чым у люстэрку. Усцешыліся! Заспакоіліся. І цяпер мы ўсе — ад дворніка да міністра, ад кур'ера да дыктатара не хочам глядзецца ў люстэрка. Не хочам ба-чыць сябе такімі, якія мы ёсць! Мы сябе ўявілі — такімі мы павінны здавацца іншым. І толькі такімі. А ўсё ін-шае (нават поўная праўда, копія), усё тое — мана, зпева-жальная няпраўда, паклёп. А за гэта — касцёр, інквізі-цыя, вораг народа.

Пішы буйна, — сказаў неяк зямляк, — пішы размань-ста, пішы разборліва, таму што некаторыя, якія чытаюць твае п'есы перад тым, як яны трапяць у тэатр, у сэнсе грамаці не таго... дык ты таго... пішы для іх разборліва, а мы што прачытаем, а што і самі здагадаемся.

Не пішы сатыру. Ты добры чалавек. Навошта, для ча-го табе яшчэ лішнія клопаты і пакуты. Я ўжо адзін буду пакутаваць за яе. Я таксама добры чалавек. А двум доб-рым пакутаваць за яе адну — гэта ўжо раскоша.

Драматург у даўгу. Перад жанчынай і мужчынам, пе-рад станоўчым героем і сатырычным тыпам, перад дзет-камі і перад пенсіянерамі.

Сярэдзіны няма. Усё-такі ў даўгу. А перад драматур-гам ніхто не ў даўгу? Магчыма, і перад ім нехта вінава-ты? Тэатры? Артысты? Рэжысёры? Бывае. А гледачы? Не? А той-сёй бывае вінаваты?

Кожны мастак — Жалябаў. Ён верыць у сваю слух-насць і кідае бомбу супраць «маны», калі мана — цар.

1961

АБ СПЕКТАКЛІ «ГОЛАС НАРОДА» КАРАСЛАВАВА

Плоўдзіў, 16 снежня

Селянін, якога вырвалі з яго быту, становіцца балба-туном, гультаям. І таму... Фармалістычнае афармленне

вельмі перашкаджае ўспрыняццю сельскага жыцця, якое хочучь наказаць. Інтэлігенты могуць гаварыць, разважаць, філасофстваваць на абстрактныя тэмы. Гэта ім уласціва.

Форма павінна аднавідаць сутнасці.

П'еса плакатная, плоская. Спектакль таксама.

Аўтарская тэндэнцыйнасць павязлівая. А ў аповесці «Бацькава віна» ён здолеў пазбегнуць павязлівасці.

Да сваёй пасады ён так прывык, як да старой дошкі ржавы цвік. Паспрабуі выцягнуць іржавы цвік са старога бервяна. Хутчэй галоўка цвіка адарвецца. Вось і з ім, калі паспрабуеш выцягнуць яго са службовага крэсла.

Вельмі цікавая калізія: маладая, вельмі прыгожая наведвальніца рэстарана, какетка па маладосці, і разумны, добры, няшчотны, мудры чалавек, які з разуменнем і сімпатыяй адносіўся да гэтага маладога парастка, да гэтага бутона. Шкада, што я не зразумеў балгарскай мовы, на якой яны размаўлялі.

Македонскія народныя песні прысвечаны канкрэтным людзям — героям барацьбы за нацыянальную незалежнасць. Нам таксама трэба.

— Вы тут кіраўнік новы...

— Дзякуй. Новы — гэта не чарговы ўсё ж такі...

— А якая розніца?

— Розніца? Чарговы — гэта калі кіраўнікі мяняюцца, а парадкі застаюцца старыя. А новы... Гэта да многага абавязвае. Гэта і парадкі новыя, і стыль, і адносіны да людзей новыя. Не старыя, а новыя, не прывычныя, а палепшаныя.

— Як у вас справы ў калгасе?

— Як на ТУ-104.

— ???

— Адзіп вядзе, а ўсіх ванітуе.

Пісаць трэба так, нібы гэта мая апошняя п'еса. Усё, што меў за душой, увесь свой вопыт, розум, палымянасць — аддаць ёй. І сказаць людзям самае галоўнае, самае важнае, самае зааветнае.

Для праверкі, для ўпэўненасці я раскажаў сваю задуму новай п'есы ў далёкай балгарскай вёсцы. Яны зразу мелі, яны смяяліся. Можна пісаць. Буду пісаць. Відаць, гэта хвалюе не толькі мяне... Не ашукаць бы іх снадзяванні.

А калі б у справаздачных дакладах на з'ездах пісьменнікаў пералічвалі не аўтараў, не іх знакамітыя прозвішчы, нават не назвы твораў, а імёны герояў, персанажаў? І гэтым праверыць значнасць кожнага. Чацкі, Карэніца, Балконскі, браты Карамазавы, Мелехаў, дзед Шчукар, Паўлінка, Лабановіч, Туляга, Гарлахвацкі, Зёлкіп... А далей? Хто?

П Л А Н С Ц Е Н А Р И Я

1. Чекісты у генерала получаюць заданне.
2. Летят в самолёте. Посадка не на своём аэродроме.
3. Переезд через железную дорогу и шоссе в возу сена.

Володя с проводником проскочил, девчата-радистки с сернами. Рябой Петр — пристрелил двух немцев (шел с нацаном Васей).

4. Встреча в райкоме в лесу. Леня. Он вместо Сарычева.

С а ш а К а м и н с к и й

1. Ольга гладит платье. Саша заигрывает. Саша ведь — полицай. Врывается начальник полиции и эсэсовцы. Арестовывают. Обыск. Находят ворованное оружие. Бьют. Ведут его и Ольгу. Эсэсовцы отстали. Саша бьет начальника полиции. Ольга убегает. Он тоже удрал после драки с начальником полиции.

Переночевал на явочной квартире. Пошел за пистолетом на старую квартиру. Возвращаясь, встречает своего унтера на велосипеде. Попытка ареста. Унтера к забору, а сам на велосипед.

Саша на железке вместе с партизанами рвет рельсы...

Я ш а Ш и м а н о в и ч

Задание — раздобыть прифты. Он встречается с заведующим гаражом Дома печати — Платансом. Устраи-

вается там грузчиком. Остается на ночь в гараже, залазит через стену в склад типографии, перетаскивает несколько ящичков шрифта. А утречком на машине увозит в лес. Документы на машину: за торфом.

К дому Яши подъехал на легковой Микола (его же панарник), и повезли. Володя на встречу с профессором в 3-ю клинику. Профессор Клумов.

В о л о д я К а р и о в

Пришли двое украинцев из национального батальона. Спрашивают Полниу. Но... Володя пошел на риск... Долго вы будете?..

— Самп идем...

— Двое?

— Нет, всем скопом, гарнизопом.

Договорились.

Через пару дней явились опять. Готовы! Все! Шефа кокнули. Идем, веди!

При выезде из города парвались на патруль — дзот. Немец и два полица. Невыкрутка.

— Мы партизаны. Идем в лес!

— Отдай оружие.

Выстрел в упор. Второй. Третий.

Ушли.

М а т у с е в и ч

В гараже у Платапса просит машину. На утро. Микола (тот же Микола) выезжает на грузовике. Подбирает в кузов своих — Матусевича, Рыгора и Сергея. Подъезжают к редакции. Напротив — полиция. Поднимаются на третий этаж. На втором казарма эсэсовцев.

На третьем этаже старушка-уборщица. Сообщает, что у Козловского Акинчиц. Перерезали провода. Заперли старуху. Постучались к Козловскому. Убили Акинчица. Вышли к машине, едут, а впереди засела в снегу легковая. Накопец она освободила дорогу. Выехали за город.

Микола (Микола Бакунович):

— Ну, теперь идите, а мне за торфом.

П о х о р о н ы А к и н ч и ц а

Ивановский-бургомистр — коммерсант, спекулирует дрожжамп. (В Вильню два вагона.) Немцы поощряли это.

Д о р о ж к и

Выкрал у шефа Академии наук серую папку с научными статьями — сборник, подклав ему другую серую папку с речами Геббельса.

К у б с

Назначен 6 мая 1941 г.

Его философия. Его задачи. Его политика. Его инструкции. Советание — документально.

См. «В волчьем логове».

Создаст Белорусскую Раду доверия.

И в а н Ш п и г и р ь

Эсэсовец в охране лагеря военнопленных. Ищет встречи с партизанами. Знакомится с Женей, принесшей передачу заключенному. Признается. Она не верит. Потом при встрече обещает связать. Наконец приводит его к себе на Деревообделочный переулочок, а оттуда в лес вместе с Вольтом. Его история — западник.

Пауза. Проверка. Томление.

Вышли в лес — показал, как умеет стрелять — «отлично».

1964

ЭПОПЕЯ

Вместе с партизанами уходит все население: и старое, и малое. Вся деревня. И скарб на себе.

— И так воевать! С ними? Это же обуза!

— Дурак! Радуйся! Что тебя не оставляют. Без них ты поль. Ведь они тебя спасали: кормили, поили, одежали, скрывали. А теперь ты их хочешь оставить? Скотина неблагодарная! Самое страшное для тебя — если они тебя бросят. Помогни этой бабе нести ношу. (И сам помогает малышу.)

Разговор с малышом.

— А ты партизан?

— Да.

— Давно?

— С самого начала.

— Ну-у? И Лобанка видел?

— Видел!

— Ну-у? Вот везет людям. А не врешь?

— Ну зачем же.

— Вот бы мне повидать...

— А зачем?

— Как зачем? Я бы попросил бы...

— А чего ты попросил бы?

— Чтобы он меня к брату в разведку пустил. Мой брат разведчик.

— А кто он?

— Павел Дрозд.

— Павел Дрозд? Так это был твой брат?

— Да. Только вот уже с лета домой не наведывался. Говорят, на серьезном задании. А мать ревет. Плачет то есть...

— Лобанок знает о твоей просьбе.

— Откуда знает?

— Знает. Не сомневайся. *(Присылает брата.)*

Малыш раненый и командир *(Тихомиров?)*.

Малыш видит, что и тот ранен, не поспешит, не поможет. Отправляет командира, а сам приготавливает гранату. *(Выдернул чеку.)*

А перед этим была сцена: один рассказывал другому: «Ну, думаю, если только будут задерживать, то... у меня граната. И если что, то чеку вон, и хана. Мне, но и им. А в руки им живым не дамся».

Дальше — гибель малыша. С немцами.

Малыш остался. Ждет немцев. Увидел. Пост. Пост с целью — усынить бдительность немцев.

— Он что, с ума сошел? Он ведь поет.

— Все равно его песенка спета.

Подходят немцы. Малыш весел. Острил. А когда немцев набралось, он выдернул чеку. *(Но перед этим задерживает немцев и полицаяев, — туда не идите. Партизаны мин наставили. Заминировали.)*

Немцы заняли пустое село. Это их пугает. Но больше всех напугало это — власовцев.

— Вот он — народ! Как он может высказаться.

— Где народ? Какой народ? Его же нету тут.

— Вот я и говорю: там, где мы — там народу нет. Соображаешь?

— Чего, чего? Как ты сказал?

1965

— Слухай! Пара канчаць гэту камедыю. Трэба ж і працаваць. А то гэта пустое месца адбірае больш часу, чым... Изморам возьмуць. А можа, здацца?

— Ні за якія...

— Дык жа канца не будзе.

— Ну і што? Я ведаў, на што іду.

— Канца не будзе. Не будзе канца і маёй унартасці.

— І камедыі не будзе канца.

— Будзе перапынак. Прыходзьце заўтра. Мы народ упарты. Настойлівы. Прыходзьце — будзем стаяць на смерць, яшчэ пабачым — каму надакучыць.

У бітве гігантаў — тэлебачаньня і тэатра тэатр не праіграў, а перамог, ён заваяваў сімпатыі глядачоў сваёй адвагай, смеласцю, смеласцю, сур'ёзнасцю, глыбіннасцю, разнастайнасцю і форм і зместу.

У залах тэатраў глядачоў больш, як было 20 гадоў назад. І гэтыя нягледзячы на тое, што бадай у кожнай хаце — тэлевізар і радыё.

Тэлевізар у хату, а глядач з хаты і ў тэатр.

Што! Без мяне не можаце напіцца, а??!

Вы знайшлі мяне, як той п'яны знайшоў свой валёнак. Спачатку, канечне, ён згубіў яго, як часта з п'янымі бывае, вярнуўся, знайшоў, ляжыць у снезе.

— Што, лярва? Ляжыш? Без мяне не можаш? То-та...

Так і я не магу далей без... без...

НА ПАЛЯВАННІ

Уцякае ад зубра.

— Фу, чорт! Халера! І ўзброены, а прыходзіцца ўцякаць. Не, гэты неспраста! Гэта ўжо сімвалічна. Струсіў?

Струсіў перад кім? Волат! Цар! Уладыка! Перад Генеральным сакратаром не струсіў, а тут не кукурузай пахне... Не пенсіяй абышлося б... Ну і звер! Недарма перажыў усіх мамантаў, і леднікі яму хоць бы хны... Каго ён толькі не ганяў: князёў, кушоў, графаў, цароў, каралёў, прэм'ераў, міністраў, першых і другіх сакратароў... Сіла!!

Римляне очень любилли писать, а так как писали за них рабы, то почти каждый римлянин, имеющий грамотного раба, считался писателем. А гонорар? До сир пор — тайна.

— Даіце указанне міністэрству народнаго образования, чтобы оно дало указанне всем школам повторять, цитировать мой афоризм: «От великого до смешного один шаг».

— Но это сказал раньше... этот...

— Он сказал сам себе... этот... А я всем народам и на все века. А не пробормотал себе...

Как избираются правители — закон определил, а как от них избавиться — нет ясности.

Ениской Генрих фон Люттих (вопреки запрету Папы) оставил после себя более 60 детей.

Что народ на их стороне, об этом все говорят... А вот что они на стороне народа — молчок.

— В силу моей демократизации и либерализма я об этом помалкиваю...

— За открытие Америки бог наказал Колумба: он умер в нищете и в тюрьме... Проверьте!

Все государства, которые от своих граждан требовали говорить только правду, как правило, быстро приходили в упадок, не выдерживая правды-матки (Египет).

Вот почему я объявляю старый принцип новым законом:

— Не обманешь — не продашь.

— Лги, но знай меру.

— На длинных ногах трудно устоять. А у лжи короткие ноги.

А Олимпийские игры прекратились вот как. Опоздал один чемпион (пил вместе с судьей накануне). Тогда при-

шел на стадион Гомер и начал читать свои стихи. Все сбегались к нему. Слушали, лия слезы. А другие стадионы опустели. И так надолго. А не сами собой прекратились.

Вместе тошно, а врозь скучно.

Его обожествили, и он ревностно следил за празднеством в его честь. Это очень подтягивало наставу — поданных.

1966

Высмеяць ідэал сатырычнага тыпа, агаліць яго, зняць вопратку, пакрывалы, у якія хаваў, якімі маскіраваў смешную сваю сутнасць. Распрауць нагала, каб убачыць усю хліпкасць, худасочнасць фігуры. І тым самым пасмяяцца з сябе і з нас: як жа мы дазволілі, як жа мы праваронілі, калі сярод нас, а часам і над намі бытуюць і нярэдка раскашуюцца такія асобы. Можа быць, гэта і ёсць мэта сатыры пры нашым сацыяльным ладзе?

Уявім сабе, што пехта худасочны па блату атрымаў званне майстра спорту па цяжкай атлетыцы. Дастаткова ж яго распрауць, і ён стане смешным, бо неадпаведнасць будзе выяўлена адным выглядам.

А калі гэты «атлет» — майстар-чыноўнік, так сказаць, «начальства»? Акадэмік (Гарбуноў)? Дырэктар? Галоўны рэдактар? Як яго распрауць? А калі яго зняць з пасады? Калі ён і потым захавае аўтарытэт і павагу, то... (Не ў жыцці, а ў п'есе... Умоўна.)

Усе паўтараюць, не ведаю, наколькі шчыра, што льсцівасць гнюсная, мязотная, нізкая, зневажальная, шкодная і г. д. Але, калі верыць Бернарду Шоу, Цэзар сказаў сапраўднаму, заўзятаму кніжніку пра неўміручую кнігу, якую свет атрымлівае адзін раз на дзесяць пакаленняў: «Калі яна не льсціць чалавецтву, яе спальвае кат».

Іяўжо трэба валодаць вялікасцю Цэзара, каб ігнараваць льсцівасць і аддаць перавагу шчырасці, вернасці, праўдзе? Нават з маленькай язвы можа ўтварыцца вялікая і перарасці ў небяспечную пядужанасць, калі яе не

лячыць. Не разумна ж, не на карысць здароўю — хаваць гэту язвачку пад самымі нават яркімі, стракатымі, багатымі апранахамі-лахманамі. Затоўваць хваробу — садзейнічаць — хваробе. Затоўваць язву можа толькі цёмны, бескультурны чалавек або кондавае мяшчанства.

Не прачытаеш у Крымінальным кодэксе артыкул пра хабары. Яго няма. Гэта ўскосны наклёп на нашу рэчаіснасць — падразумяваць у нас хабарнікаў.

Адзін: «Ух... Стаміўся як! Ну, пачакайце ж. Вось адначну... Потым я вам, так вашу разгэтак, пакажу. Дайце толькі адсапціся. Вось перадыхну і зноў я за вас вазьмуся. (Адпачынак для працы, адпачынак — таксама дзеянне.) Другі ж працуе, нешта робіць, выконвае, запаўняе, важдаецца з адной мэтай, каб вось так потым месяц або два нагультайнічаць. У яго праца для адпачынку. У першага адпачынак таксама дзеянне, накапленне сілы для дзеяння. У другога дзеянне дзеля бяздзеяння. Бяздзеянне — мэта. Адзін робіцца адкрывальнікам, вынаходцам, а другі — злодзеем.

Скарыстаць. Як Іван на паляванні сустрэўся з паліцаем і напалохаў таго — хацеў застрэліць. Зіма. Снег. Сампасам у полі. І паліцай ведаў сваю віну.

Если я не ошибаюсь, редакция журнала «Неман» впервые встречается с телезрителями после реорганизации журнала?

Поэтому, видимо, для телезрителей будет небезынтесным узнать наши редакционные новости. Ведь многие из телезрителей — наши старые друзья и постоянные читатели, а многие (их, надеюсь, больше) наши будущие читатели и подписчики.

До нынешнего года наш журнал выходил только один раз в два месяца и объем его был невелик. В этом были свои плюсы и свои минусы. Если, скажем, на страницах журнала печатались малоинтересные повести, рассказы, очерки или стихи, то чем реже читатель встречался с журналом, — тем лучше — меньше огорчений было у читателя.

Ну, а если журнал интересный, если, скажем, в нем печатается интереснейшая, увлекательнейшая повесть да еще с продолжением? В таком случае ждать очередного

помера журнала два месяца, мне кажется, испытание не легкое. По себе знаю. Томительно ждать интересной встречи, интересного свидания.

А поскольку мы, вот вся наша редакция, решили твердо придерживаться правила печатать в своем журнале только интересные вещи, то, естественно, чтобы не томить читателя, не нервировать его долгим ожиданием новой встречи, журнал мы будем выпускать ежемесячно и большим объемом.

С января нынешнего года уже вышло три книжки — вот они — полным ходом идет работа уже в типографии над четвертой книжкой. Полностью подготовили к печати и пятый номер, майский, как мне лично кажется, самый интересный. Из всех предыдущих. А следующие номера на второе полугодие обещают быть еще интереснее. В этом вы сами со временем убедитесь. Внимательно следите. Только за каждым номером.

Вероятно, вас интересуют наши планы, замыслы, темы, которые будут отражены на страницах журнала «Неман». Главный замысел нашей редакции прост. В полной мере удовлетворить читателя, ответить на те вопросы, которые его волнуют, осветить те заботы, которые его беспокоят, поглубже раскрыть содержание современной жизни, используя для этого все жанры литературы: прозу и стихи, публицистику и очерки, воспоминания бывалых людей и публикации архивных материалов, заметки натуралистов и записи бесед наших корреспондентов с людьми разных профессий и положений — колхозником и министром, строителем и продавцом, больным и доктором, комсомольцем и седым пенсионером.

Основу нашего журнала составляет художественная проза. Редакция считает своей первейшей обязанностью знакомить своих читателей с лучшими произведениями белорусских писателей в переводе на русский язык. Мы печатаем и будем печатать и оригинальные произведения, написанные на русском языке.

Более подробно и детально вы узнаете о наших планах от редакторов отделов прозы и поэзии, ведь они тут присутствуют.

Но кроме художественной литературы редакция будет уделять внимание и фактической стороне нашей доподлинной действительности, событиям и фактам, имеющим большое, важное значение в жизни нашего народа.

Сегодня мы в преддверии такого большого события,

как XXIII съезд Коммунистической партии Советского Союза. Народ живет пм. Рабочие, колхозники, интеллигенция подводят итоги своей работы за прошлые годы, горячо и заинтересованно обсуждают перспективы нашей жизни. И это находило отражение на страницах нашего журнала в такой оперативной форме освещения жизни республики, как «Наши интервью».

После съезда наша редакция в полную меру своих сил и таланта будет стараться помочь осуществлению предначертаний нашей партии, проведению в жизнь идей партии, освещению успехов в работе и будет остро критиковать недостатки нашей жизни, если они будут обнаруживаться. Критиковать ведь не трудно, была бы только смелость.

Перед тем как передавать слово своим товарищам, мне хотелось бы напомнить нашим читателям, что достоинство нашего журнала, его уровень, его качество зависят во многом не только от работников редакции, не только от авторов, поэтов и прозаиков, но и в не меньшей мере от самих читателей, от их забот о своем журнале, от их заинтересованности. Мы с благодарностью будем учитывать ваши советы, ваши пожелания. Мы ждем их, мы надеемся на них. Ведь ваши думы — это наши думы, ваши заботы — наши заботы. Не тапте их, раскрывайте их нам. А мы в долгу не останемся.

1967

ЖАЛОБА

Маленькае апавяданне

У нашым садку абламалася галінка. Вецер вінаваты. А на ёй жа было яблыкаў больш, як на іпшых. Ах, як шкада... Прышлося вынесці яе з саду. Памерла. А трэба было ўсяго толькі ў час падперці, падтрымаць.

Зразумеў, ды позна... Калі вецер сціх. Хто з перагрузкай — рапей памірае. Ах, як важна ў час падперці, падтрымаць!.. Асабліва калі пачынаецца вецер...

НЕПАГАДЗЬ

Холадна. Дажджліва. Сыра. Зябка. Восень.
І ў Ленінградзе, і ў Маскве, і ў Латвіі, і нават у Кіеве.
Усюды пахмурна, сыра, холадна...

Такая метэазводка.

І на душы пенагадзь.

Цёнла, відаць, толькі там, куды птушкі лятуць у вы-
рай. Але ж гэта вельмі, вельмі далёка адсюль.

Напісаць п'есу — гэта не тое, што звязаць світэр. На-
ват наадварот. Гэта ўсё роўна што распусціць світэр. Вось
п'еса ўжо ў галаве гатовая, прыдуманая... А з чаго па-
чаць? Як знайсці той кончык, за каторы пацёг бы, і п'еса
лёгка клалася б на паперу, як лёгка распускаяецца світэр,
калі знойдзены канец... А то адчуваю сябе ну проста як
школьнік, якому першы раз далі заданне напісаць сачы-
ненне.

І жаданне ёсць і надзея, што можна зрабіць на пяцёр-
ку... А папера такая чыстая, белая, гладкая, так і вабіць...
Знайсці б толькі ўдачлівае слова для пачатку...

А можа, і няхораша, што такая гладкая папера?! Каб
хаця не коўзалася залішне пяро... Усё ж такі сатыру пі-
шу... І без таго...

Пачну з рукавоў. Распушчу адзін, потым другі — вы-
звалю рукі. А тады ўжо — за галоўнае... Ды знізу... Каб
пад канец дабрацца да каўняра. Да каўняра... Вось бы
здорава: пад канец — ды за цесны каўнер узяцца!

Распусціць і ўздыхнуць вольна.

Секцыя драматургаў нагадвае эскадру паруснікаў,
якая трапіла ў штэль. Няма ветру. І флюгер бяздзейні-
чае. Ім трэба вецер, флюгер трэба.

У наш час, каб быць незалежным ад ветру, каб можна
было рухацца наперад нават і супраць ветру, пара ўжо,
відаць, пераходзіць на другія рухавікі.

Драматургічныя фрэгаты час абсталяваць рухавікамі
«ўпутрапага згаражня», калі мы сапраўды хочам даследа-
ваць усе шыроты, усе глыбіні чалавечага акіяна-мора.

«Король цяжело вздохнул и — по всей стране ветер».
Почти афоризм. Почти звучит.

А вот сказать: «Председатель Совета Министров, член
Политбюро вздохнул и — по всей стране ветер» — не зву-

чит. Не прозвучит. Не может прозвучать. Времена не те.

«Тиран тяжело вздохнул — над страной ураган». Это если вздохнет «вождь времен и народов».

Такой афоризм, как правило, звучит не вовремя, как правило, с опозданием.

Самая большая ложь — это ложь для маленьких.

Он прочитал пьесу. Пьеса ему понравилась. А как же с постановкой? Думал. Долго. И, наконец, понял, что он может разрешить... запретить ее... Цари редко сами казнили...

...Она любила задавать сложные вопросы, на которые трудно было ответить.

— Ну? — спрашивала она и долго ждала ответа.

...Она любила и пофилософствовать. В такие минуты она поучала:

— Жить — это значит шевелиться. И если говорят: «Она живет с ним», — это означает — она шевелится. А ты?

— А ты? — спокойно возмущался он.

...Когда она ложилась на бок, нос ее обвисал до подушки. Она этого не видела. А он в такие моменты отворачивался к стене.

...Я всегда была ниже, — сказала она с обидой и полезла выше. — Как я была глупа, — сказала она потом. — Ниже было лучше. Вот так — по глупости женской иные стремятся в начальство — лишь бы выше. А выше — не значит лучше. Вот так она становилась диалектиком.

...Вещь для себя, — сказала она, отнимая вещь для себя. — Вещь в себе, — вот это да. Какие это философы спорили? — спросила она, вспомнив, что когда-то приходилось отвечать на экзаменах по этой теме. Не вспомнила. Но усвоила теперь.

Как вас много... И нет ни одной...

Писателей называют инженерами человеческих душ. Не изобразителями «спутников», автоматических линий, вычислительной и кибернетических машин, а именно инженерами человеческих душ. Высшее проявление ума в области человеческих отношений — ласка, нежность, любовь, уважение, чуткость. Для инженеров человеческих

душ остается пока не разрешенной проблемой — воспитание (пу пусть конструирование, создание) именно этих качеств в человеке.

Разрешить эту проблему брались проповедники христианства, буддисты...

Коммунисты должны ее решить. Они ближе к цели не только потому, что они обогащены опытом предшественников и значительным ростом цивилизации, особенно в области общественных наук...

Сатира также нужна в нашем обществе, как нужны отделы технического контроля на производстве. Никто не собирается их обвинять в том, что они враги рабочего класса за то, что их профессия, их обязанность — выискивать брак, выискивать недостатки в той или иной продукции, выпускаемой в том или ином цехе.

Ремонтники ведь тоже докапываются, выискивают недостатки в машине, чтобы их устранять.

А ну-ка представьте себе такого ремонтника, который бы, заметив недостаток в машине, скрывал бы его! Да его бы под суд отдали. В какой-то мере профессия сатирика напоминает ремонтных рабочих, браковщиц в типографии.

Конечно, плохо было бы, если бы все писатели пошли в браковщицы. Нам нужны разнообразные жанры, разнообразные профессии, причем каждый в своей профессии должен стремиться стать мастером своего дела, повышать свою квалификацию, а это дается, прежде всего, опытом.

Прыгать же с жанра в жанр — так же летуном зваться. Трудно себе представить, чтобы общество требовало от токаря быть одновременно и пекарем, и парикмахером, и сапожником. Ибо могло бы оказаться так, что они все были бы без сапог, ходили бы со щетиной и ели бы отесанный хлеб.

Но почему же мы считаем, что человек, способный писать комедии, должен уметь и обязан писать героические драмы?

Кажется более разумным требовать от каждого повышения своего профессионального мастерства.

Один писатель — не вся литература. Вся литература в совокупности должна полно отражать нашу современность. А каждый писатель в отдельности специализируется в своем жанре. Он способен видеть определенную грань современности. А другой способен видеть смешное. А в совокупности получится цельная картина жизни.

Смешно от Н. требовать: что ты, друг, только фельетоны пишешь. Неужели ты не видишь вокруг себя героического?

1968

Года полтора назад ко мне на дачу приехал Борис Равенских. Его привез П. Василевский. Ему кто-то наговорил о моей пьесе «С ярмарки» («Спроси себя сам»), вот он и разыскал меня. Просил дать ему экземпляр. Я, Максим Лужанин и Павел Ковалев играли в преферанс. Хотели перервать по случаю приезда столичного гостя. Но он отговорил. Чему мы, честно говоря, обрадовались. Он много болтал — подавал себя. Надо сказать, рассказчик он интересный. Он почти пленил всех.

Но пьесу я ему все же не дал, хоть она была почти закончена. Мне хотелось еще кое-что поправить в ней. Это во-первых. А во-вторых, я ему не доверял. Ведь он когда-то в интервью говорил непростительные гадости о сатире. Даже о Гоголе. Но он просил.

Я записал его адрес, адрес театра. На клочке бумаги. Ниже он своей рукой дописал: «Б. Равенских. Прошу не забыть» и подчеркнул.

Я не забыл. Пьесу ему послал. Спустя несколько месяцев позвонил. Не прочитал! Ва-ах!!!

Сегодня я на даче обнаружил ту его записку и отправил ему в Москву, благо адрес есть. Отправил с коротенькой припиской.

«Вы когда-то были у меня на даче, просили пьесу, оставили адрес и под адресом свой автограф-приписку. Она хоть и короткая, но (а вдруг!) вам сподобится. Я ее перечитал и продумал. Не стоит ли ее чуточку подсократить. Например, если убрать одно маленькое слово «не». Будет лаконичнее и правдивее. А самое важное, как мне кажется, из вашей рукописи таким образом уйдет негативное, которое несет это отрицание «не». Ведь «не» это элемент сатиры. И потом — это «не» напоминает банальные библейские заповеди: «не убий», «не укради», «не пожелай осла» и пр., и пр., и т. п. Эти «не» в заповеди косвенно оскорбляют человека на протяжении многих веков. Ведь это «не» уже предполагает, что все — убийцы, воры и изнывающие от возжелания, глядя на чужого осла. А ведь

революционные лозунги-заповеди звучат позитивно: «Мир народам», «Земля крестьянам», «Заводы рабочим», «Власть Советам».

Это должно быть для нас примером.

Ваша рукопись гласила так:

«Прошу не забыть».

А если убрать «не», она будет утверждающей, позитивной. Вот такой:

«Прошу забыть».

Я, конечно, не настаиваю, это только мои рассуждения. Нажимать на автора — не в моей привычке. И вообще я не сторонник навязывания вкусов авторам. Написал я об этом вам с единственной целью: а вдруг вы задумаетесь и это исправление пойдет на пользу нашему искусству.

С вниманием к Вам *Андрей Макаёнок*».

Люди, люди! Что вы из меня сделали?! Да! Я вправе так поставить вопрос. Ведь все мои достоинства и все мои пороки — дело вашей чистой совести, дело ваших ловких, умелых рук. Кем я был и чем я стал?

Было: я широкими глазами смотрел на мир и восхищался. Восхищался первым снегом, (крыгаходам) ледоходом, первыми ручейками и первым скворцом. Радовался первому сухому лапнику под весенним солнышком на нашей улице, первой травке, первому грому. Куску хлеба. Чашке молока, первому огурцу, стручку гороха. «Новинка в рот — здоровье в живот, заячья сила, лисий поворот». Вот!!!

А теперь? Благодаря вам я кое-что узнал и теперь реже восхищаюсь и чаще возмущаюсь. Чем? Хм...

Я был наивен, прост, ясен, т. е. мне казалось все ясным, простым. Я знал: не махай ногами, сидя на высокой скамейке в чужой или своей хате — все равно. Если на дворе слякоть, то не топай по хате, не следи мокрыми лаптями. Не хватай лучший кусок — ведь за столом кушать собрались и достойнее тебя. Потому не суй первым свою ложку в общую миску. Не чавкай, как свинья. Не шморгай носом. Не облизывай с верхней губы.

Я радовался смелости и ловкости моего однолетка Кирилла, когда он взбирался на тихо пасущуюся лошадку. Я любил эту лошадку, которая вроде бы и не замечала нас, нашу возню с ней. Она спокойно пощипывала траву, помахивая хвостом — не подрезанным, а естественным,

каким вырос, с дедовником в волосах. Я восхищался силою моего отца, который одной рукой колот толстые чурбаки дров. Как он всаживал топор в чурбак, вскидывал его через плечо одной рукой и, повернув обухом вниз, г-тых — половинки разлетались в стороны далеко-далеко. Я радовался его силе. Мне хотелось быть таким.

— Будешь работать, будешь сильным — вот и весь секрет, — просто объяснял батя.

А еще... Первое сено... Первый почлег... Обыкновенная проза сельской жизни. А стало высокой поэзией. Вот как! Но ведь и теперь я тоже чем-то восхищаюсь. Не только возмущаюсь. Чем?..

БОЛЬШОЙ СМЕХ

Сегодня я пишу любовный сцэна. Такую хороший сцэна.

— По-современному?

— Да-а! Канэшпа. Он говорит: ты сонца. Она говорит — ты луна. Я потому к тебе приходил. Ты сонца! Очень жаркий. Она говорит. Ты луна! Ты сильный. Потому что сонца день светит, а луна когда? Луна ночам светит. Когда трудней светит. Тьомпа бывает.

— Это все-таки традиционные. А хотелось бы объяснение в любви дать по-современному. Вы хоть раз подслушали, как теперь парень и девушка объясняются в любви?

— Нет! Подслушивают — не хорошо. Я что? Я доносчик, да? Не красиво подслушивают. Но я догадался, как по-современному. Он говорит: я пришел к тебе, как спутник, без пересадки. Как спутник вокруг луна. Тут будыт по-современному.

— Это смешно. Это действительно смешно.

— Да! Канэшпа! Это народ будит принимает. Потом он показывает будит. На дерево два голуб. Ну, птица голуб. Они там гнезда делал и яйцо ставил. Да? Потом он говорил. Когда мы поженимся, да? Тогда мы тоже так делал будим. Если один ребенок будит (и тогда из портфеля он доставал кукла), мы его называт будем Ази, а если малчик, другое имя дават можно. Если два (он доставал из портфеля еще одын кукла), так называем.

Это я знаю, такое публика ошеч хорошо принимают. Да? Тут большой смех будыт.

ОЧЕН ОТЫРЫЦАТЭЛНЫ

Был там один джигит.

Это не положительный, это очень отырыцатэльны чалавэк, пилахой чалавэк должен был. Он что делал?

Дома большой скандал, да? Отец не пускал дочку замюж за этот царень. Дочка очень любит парень, а отец не разрешал выходит замюж. Капэшна, это скандал, это пожар у ихни дом. А этот хамдам пириходил и говорил всякий пилахой слово на жених, да? Это хорошо? Он что делал? Он на огонь посынал кросни!

Балшой негодяй должен был! Очень отырыцатэльны.

1969

За што праследавалі так пісьменнікаў і філосафаў? За тое, што думалі... І гаварылі, і пісалі... Каб не думалі, не гаварылі; не пісалі. А зараз філосафы як жывуць?! Малина!

Трэба было б вяртаць былых «цароў». Яны ж разумнейшыя робяцца. Потым, калі пабываюць у адстаўцы (Хрушчоў, Панамарэнка).

Самыя прагрэсіўныя цары — гэта тыя, пры якіх адбываюцца рэвалюцыі. Яны былі самыя ліберальныя. Пры Пятры або Іване Грозным не да рэвалюцый было. Жорстка яны былі.

Без праўды людзі становяцца злымі. Нават добрыя, нават дзеці. Сказаў чалавеку прыемнае, і... так стала... горка на душы.

1970

Напісаць бы п'есе без адзінага станоўчага персанажа. На сцэне «Назбаўленне ад страху». Страхам карысталіся адвечна. Князі-феадалы, гангстэры, дыктатары, хуліганы, чыноўнікі і нават — гвалтаўнікі.

У страху бацька. У страху маці (за бацьку). У страху дачка — перад «Пунлікавым» і перад айчымам. У страху судзя. У страху гвалтаўнік. У страху яго бацька. Першы вышнік — мяккі прыгавор. Другі вышнік — сябрук награжае дачцэ. Трэці вышнік — айчым забівае гвалтаўніка.

У адэскім порце. Дамачка і хлончык. Сын чытае на борце цеплахода:

— Сы-я-р-гей Яс-ен-ін. Мама! А кім быў Сяргей Ясенін?

— Не ведаю. Адчапіся.

Біндзюжнік, які стаяў побач, з дакорам заўважыў мамачцы:

— Дамачка! Сорам не ведаць, кім быў Сяргей Ясенін. Сяргей Ясенін — былы Лазар Кагановіч.

СЛУЖБОВАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА

«Можа працаваць пры адкрытай форточцы...» Зверху запытанне: удакладніце. Удакладнілі: «Не арол. Не вылеціць».

Наш народ не злосны: не злосцю, не нянавісцю кіруецца, а любоўю. Да радзімы, свабоды, справядлівасці. Любоў патхняе, параджае гераізм. Патычны народ.

Кожны піша па-свойму. Рэцэнтаў няма. У кожнага свой вошыт, метады. І не заўсёды вошыт аднаго годны для другіх.

Трэба жыць. Трэба зацікаўлена жыць. Усхвалявана. Трэба любіць і ненавідзець. Захапляцца і гневацца. І трэба шукаць сваіх саюзнікаў. Перацягваць нейтральных людзей на свой бок. А для гэтага:

1. Светапогляд.
2. Талент.
3. Майстэрства.

Сатырыкі — злыя? Няпраўда.
Люблю...

Жаласліва... так ім цяжка. Можа, пашкадаваць і не

пісаць (ім лягчэй жыць). Вось, напрыклад, напісаў ана-
хранізм.

З чым я сутыкаюся, што перашкаджае?

Снакусы.

Недахоп інфармацыі. Праўда і сачыніцельства.

Традыцыйны тэатр і абсурд. Дакументалізм (пра-
кольны) і адаптацыя старажытных сюжэтаў.

Тэатр інтэлектуальны і натуралістычны.

Дакумент — фактаграфія. Гісторыя дае матэрыял.
Прайс, Шатроў, Мао, Гітлер, Кенэдзі, Ніксан. Мае адно-
сіны.

Выбар жанру — гэта ўжо адносіны да факта.

Пачатак п'есы:

Нешта здарылася.

Смеласць — цікава — заханіць.

Сакрэт: настаянная, неперарыўная напружанасць ча-
лавечых адносін.

З'ява — розны падыход: эканаміст, палітык, урач, на-
стаўнік і драматург. Маральны бок сурэчак.

Характары: Лізі — Макней. Атмасфера страху — ту-
нік расце.

Дыялог: «Ну і ціснуць».

Канец

У чалавека з абгарэлымі вушамі пытаюць:

— Як гэта ў вас? Што здарылася?

— Штаны прасваў. І раптам — тэлефонны званок.
Я ў поспеху гарачы прас замест тэлефоннай трубка пры-
клаў да вуха... і вось.

— Ну а другое вуха як? Чаму?

— А гэта я зноў жа спяшаючыся «неадложку» вы-
клікаў... і вось.

ІРОНІЯ

Высакароднасць — добра. Празмерная — смешна. Са-
мім цэменту не хапае, а другім аддаём больш, чым трэба.

Дождж. Чалавек трымае парасон над другім, сам мок-
не і аглядваецца па баках: бачыце, які я? Вось — не сабе,
а яму.

БЫЛЬ

Поп насіў харчовыя астаткі з піянерлагера. Крадзе. Участковы і старшыня сельсавета прыйшлі правяраць...

На лужку дзве паўлітэркі паставіў поп. Выпілі. Разамлелі. Вырашылі правесці абмен-прымерку адзешня: старшыня сельсавета аправаў паноўскую расу, поп — міліцэйскую форму, міліцыянер — цывільную аправаху. А тут ідзе народ. Старшыня сельсавета пабег хавацца ў кукурузу, поп — туды ж, а міліцыянер з пісталетам за імі. Дагналі...

Знялі з насады старшыню сельсавета і міліцыянера. Толькі поп па-ранейшаму «пасвіўся» ў піянерлагеры.

Міліцыя падцерагала мастака, хацела злавіць п'яным за рулём. І вось... Едзе. Знак спыніцца. Ён крыху далей спыніўся. Дастаў бутэльку гарэлкі і п'е. Падыходзіць да ішнік. «Што робіш?» — «П'ю гарэлку». — «За рулём?» — «Не. Я тут буду пачаваць».

Дастаў мальберт. Малюе. Пейзаж... з міліцыянерам. Замілаваны даішнік атрымаў свой партрэт з... (асліпымі вушамі?).

К «ИСТИННОМУ»

Она пришла к Президенту просить за него.

Она: Помогите! Вы можете это сделать. Он идет в солдаты из-за меня. Не из-за долга... этого... патриотизма. Он — чтоб меня содержать, чтоб... Я не знаю, как вам рассказать... *(Плачет.)* Я ничего не знаю... Я уже ничего не знаю...

Президент: Вы, милая, успокойтесь и все по порядку. Что произошло? Как было? Кто он? По порядку, спокойно, без слез *(вытирает ей слезы)*. Вот так. Ну, а теперь рассказывайте.

Она: Он собрался уже уходить... Мне показалось — совсем... А я его... Я всю жизнь ждала его... Наверное, его... Конечно, видимо, его, а он — вдруг — уходит...

Комнатка, тахта, кровать, окно, дверь. Она и он. Он уже открыл дверь и, как бы прощаясь навсегда, оглянулся.

Она: Постой! Минутку! Ты ведь...

Он не так попял. Осматривает себя, проверяет все свои пуговицы.

Она: Не спеши! Еще минутку! *(Расстегивает пуговицы.)* Ты ведь... Еще не все...

Он: Все! Все! *(Выворачивает карманы.)*

Она: Все равно останься. Оставайся навсегда.

Он: А чем я тебя кормить буду? Безработный ведь...

Она: Не знаю! Я ничего не знаю. Только... Я ведь всю жизнь ждала тебя.

Он: Меня?

Она: Такого, как ты. Тебя, именно тебя.

Он: Не дури! Не лги! Ты ведь только неделю меня знаешь.

Она: Да! Да! Да! Ты необыкновенный! Ты — непормальный! Ты не такой, как все! Я тебя искала! Я тебя ждала. Я дождалась, а ты сразу уходишь! Вот так? Сразу? А я? Как же я? Опять ждать?

Он: Это ты непормальная. *(Ласкает ее.)* Чуткая... заганная... Затюканная... Хорошая... Ласковая.

Она: Это ты меня сделал хорошей, ласковой. Не оставляй! Не покидай. Я ведь умру.

Он: И со мной умрешь... Мне бы работу, да я бы тебя... Работу мне... Мы!!!

Она: Ничего, ничего. Не отчаивайся. Мы что-то придумаем. Мы должны что-то придумать. Мы не можем терять друг друга. Нам нельзя. Ведь нам тогда ничего не остается.

Он: Нам уже ничего не остается.

Она: Нет, нет, нет! Пока мы вместе, мы...

Он: И вместе — ничего не остается. Порознь даже лучше.

Она: Нет, нет! Не уходи! Не торопись! Побудь! Мы сейчас что-то придумаем. Пока мы вместе — мы... мы...

Он: И вместе — бессильные.

Она: Нет! Я повоюю! Я сильная! Я к богу!

Он: Где он?

Она: Да! Где он? Я сейчас к нему!

Он: Живая? Живых к богу не пускают.

Она: Где он? Я пойду! Я скажу ему!

Он: Если бы люди знали, где он...

Она: Не знают?

Он: Не знают.

Она: Куда же мне тогда? Нет! Я — сильная! Я драться буду! Воевать буду!

Он: Ты?

Она: Я.

Он: Стоп! Не ты, а я!

Она: И ты? Милый! Да! Да! И ты! Мы вдвоем.

Он: Нет, я один. Я иду. *(Идет к двери.)*

Она: Куда?! Без меня?

Он: Я иду туда... Там набирают солдат, добровольцев. Армию добровольцев. Триста двадцать монет в месяц и все готовое.

Она: Ты в солдаты?

Он: Ведь ни за что платят триста двадцать...

Она: Нет, у нас ни за что не платят.

Он: За то, что солдат, чтоб на других страх нагонять. Чтоб другие дрожали. За дрожь... за страх.

Она: Чтоб тебя боялись? Значит, ты — на острова? На базу? К черту на кулички? Нет! Не пуццу! Ты не вернешься.

Он: Вернусь.

Она: Не вернешься! Там другие будут. Они совратят солдата. Не пуццу!

Он: А как я тебе помогу? Другого выхода нет.

Она: Только в солдаты? Только в добровольцы?

Он: Осталось только это.

Она *(размышляет)*: На острова... На базы... Нет! Есть выход! Если и солдатом, то дома. Я иду... Я сейчас иду... *(Собирается, поправляет прическу, платье.)* Я иду к президенту.

У президента она

Президент: Как это дома?

Она: Вам что? Сейчас, сегодня солдат нужен?

Президент: Может понадобится.

Она: Вот когда понадобится, если кто нападет, то в ту же минуту он придет. Мы вдвоем придем. А пока пусть дома будет. Он наготове будет, на чеку. А на острова... Зачем вам на островах? Далеко? Зачем?

Президент: Да... Зачем?..

Она: Ну вот. Вы платите ему, а он всегда наготове. Еще бы работу ему какую...

Президент: У нас много таких... Работу бы... Тут подумать и подумать надо.

Она: И вам думать? Вам делать надо, приказывать. Сколько думать можно?

Входит помощник.

Помощник: Господин президент. К Вам премьер-министр государства...

Президент: А, да-да. Помню. Ну, милая, иди. Я подумаю.

ДЛЯ «БУМЕРАНГА»

Проситель у двух бюрократов.

Бюрократы разговаривают так, будто один из них переводчик.

Проситель: Мне надо починить крышу.

1-й: Он что сказал?

2-й: Он сказал, что ему надо починить крышу.

1-й (*к просителю*): Значит, вам надо починить крышу?

Проситель: Да, течет.

1-й: Он что-то сказал односложное.

2-й: Он говорит, что у него течет.

1-й: Что у него течет?

2-й (*просителю*): Что у вас течет?

Проситель: Крыша. Крыша течет!

1-й: Что он сказал?

2-й: Говорит, что у него течет крыша. (*И в том духе дальше.*)

Проситель: Это что? Издевательство?

1-й: Он что говорит?

2-й: Говорит, что издевательство.

1-й: Издевательство течет? Это какая-то абракадабра.

2-й: Как вы рассказываете, так оно вроде бы и так.

А как я рассказываю, то вроде бы и не так.

3 ВЫСТУПЛЕНИЯ ПЕРАД АРТЫСТАМИ МАСКОЎСКАГА ТЭАТРА НА МАЛОЙ БРОШАЇ

Дорогие друзья! Коль вы остановили свой выбор на пьесе «Трибунал», то, возможно, вам будет небезынтересно узнать некоторые размышления автора о трактовке событий, характеров и общей атмосферы, описанных в этой трагикомедии.

Война, как известно, — тяжелое испытание для человека, для семьи, для народа. Она с жестокой необходимостью обнажает нравственные достоинства и пороки человека, нарушает, а часто и вовсе разрушает привычные нормы поведения, обычный уклад жизни. Устойчивость, прочность, чистота высоких нравственных достоинств — вот та глубинная основа патриотических подвигов и героизма в борьбе с врагом.

Сюжетные события разыгрываются в большой семье крестьянина Терешки Колобка — представители наиболее массового в ту пору социального слоя. Рядовая крестьянская семья. Война ворвалась в этот дом и испытывает нравственные устои каждого ее члена, проверяет прочность и надежность связей, истинность верности, чести, долгу, родине.

Что же это за семья? Какая атмосфера царила в ней до этого испытания?

Любовь, душевная чуткость, дружба и товарищество, нежная ласка, простота и открытость — вот что характеризовало взаимные связи в этой семье. Веселый нрав, оптимизм, истинное чувство юмора, доброта и почти детский наив в восприятии жизни самого Колобка — все это привлекло к нему детей не только как к отцу, но и как к товарищу, другу. Либерализм, «демократизм» натуры Колобка дополнялся более строгим характером Полины, ее требовательность, ее постоянный нагляд за детьми, строгость к промахам поставили ее в положение главы семьи, так сказать, — главнокомандующего. Очень важно заметить ее чуткость к человеческому горю, способность сочувствовать. Она — любящая мать, хранительница чести имени, семьи, рода. Ее отзывчивость на шутки мужа, ее отношения с дочерьми, как с равными подругами, даже ее грубоватость — от душевной доброты, от широты натуры. Она ведь любит мужа и, чувствуя себя в чем-то сильнее его, как бы опекает его.

Многодетность Полины — это тоже признак ее человеколюбия, доброты.

И вот случается невероятное, непостижимое — в семье, где так берегли честь рода, дорожили доброй славой людской, вдруг объявляется предатель! И кто? Отец! Согласие Колобка стать прислужником врага потрясает всю семью не только тем, что он изменил Родине, о чем все в семье говорят прямо, но предательством по отношению к укладу жизни в этой семье, разрушением духа дружбы,

товарищества в столь тяжкое время, когда деревню, родину оккупировал враг, когда его же сыновья на фронте в смертельной схватке с врагом проливают свою кровь. И тут патристические чувства проявляются в сплаве с личным, частным, приватным. А ведь и в этом секрет массовости партизанского движения в Белоруссии в годы Великой Отечественной войны.

Трагизм создавшейся ситуации заключался в неприятности факта предательства, как биологической несовместимости инородных тканей в живом организме. Строгость, суровость и даже жестокость решения Полины, дочерей, невестки и сына по отношению к отцу приходит с необходимостью, неизбежностью через преодоление чувства любви, прежней привязанности, через боль, молчаливый вопль души. Но иначе они поступить не могут потому, что нравственные принципы их устойчивые, прочные, безусловные.

Вся семья строга, сурова к отцу, но действует с полным сознанием справедливости. И только сам Колобок знает, что они не справедливы, ибо не знают всех обстоятельств, которые продиктовали Колобку его поступок. Он ловко скрывает эти обстоятельства по необходимости и внутренне не веселится, радуется, гордится этой своей ловкостью и предвкушает свое торжество над заблуждением близких — пусть потом, пусть не скоро, пусть после войны. Ведь по натуре он очень озорной. Он не имеет права раскрыть свою тайну, что облегчило бы его участь, он терпит все от близких и в душе радуется той цельности характеров всех членов его семьи. И в этом трагикомизм его положения.

Трогательность человеческих связей в этой семье заключается в одновременной и неизбежной сочетаемости оправданности чувств любви и ненависти, доброты и суровости, нежности и жестокости, в мучительности совмещения этих чувств. Мне хотелось в этой пьесе рассказать трудную историю, случившуюся с добрыми, нежными людьми, верными своему долгу.

«Ой, РАША...»

1. Принесла ягоды... Он шутиа заподозрил ее влюбленность.

— А-а... Ты? Ягоды?

— Ягоды.

— Я вам не помешаю?

— Нет. Ты мне еще ни разу не помешала. Да я ведь и не работаю.

— Работаете. Думаете. Это ведь работа.

— Да-а. Невидимая работа.

— А я вижу, когда вы работаете. Ведь не тогда, когда вы за мольбертом. Хотя и тогда...

— Смотри ты! Постигла чужую душу.

— Я постигла тогда, когда вы мой портрет писали.

— И что же ты постигла?

— Многое. Главное. Почти все.

— Все?

— Для меня — все!

— Что же?

— Можно, я посижу с вами?

— Пожалуйста! С тобой интересно.

— Вы это... не шутите?

— Нет.

— Я рада. Как я рада.

— Да ты не влюблена ли в меня?

Она всерьез раскрывается.

— Ты ведь малышка!!!

— Я — женщина. И вы это поняли раньше меня. Я потом поняла.

— Нет! Ты ошибаешься! Ты ведь внучка мне. Разница...

— Как вы все странно мыслите. Разница до того мизерная, что о ней и говорить-то напрасно. Вам, кто чуть-чуть постарше, кажется, что мы мало знаем, мало, не все понимаем.

Мы все понимаем со дня рождения, с двух, с трех лет. Все, все! Я что? Не понимала, о чем вы думали, когда писали ушко... вот эту ложбинку? Вы все сказали глазами, сказали вслух. Громко. Я аж испугалась.

— Бог ты мой! Такая откровенность!

— Если я с вами не буду откровенна, я больше никогда, ни с кем не буду откровенна. Даже с матерью я не могу быть так откровенна. С вами я, как сама с собой. Вы меня всю поняли, раскрыли... Мне уже нечего таиться. Все мои тайны вы разгадали... вот почему я откровенна.

Вот вы написали меня так, будто я стесняюсь, стыжусь. Так ведь это верно, вы угадали, увидели, поняли мои мысли, о чем я подумала... И мне стыдно стало, а вы уловили и то, что я чувствовала, и что думала, и что стыдно это. А теперь уже нечего скрывать... Скрываться, таиться потому, что за этим последует обман, ложь, а вам лгать нельзя — все поймете... Я заметила, как вы обрадовались, когда я пришла... Что вы предете, я чувствовала, я знала. И как узнала, что вы тут, я прибежала. И когда я вошла... Я ведь вошла, а не вбежала?

— Но дыхание, видно...

— Вы заметили? Да-да, заметили и обрадовались.

— Не скрою, малышка.

— Я не малышка! Я не вошла, я внесла себя.

— Я так и понял. Пришла себя, поднесла... Как подарок.

— Да! И вы это поняли? Тогда? Сразу? Или теперь только сказали? Тогда? Да?

— Я так подумал тогда и... застыдился... Обругал даже себя за самомнение, самообольщение.

— Вы не ругайте себя. Все так. Ох и глаза у вас!!! А!

— Милая крошка! Но у нас ничего не может быть.

— А что? Что еще должно быть? У нас все, все уже есть. Больше ничего и не надо.

— Крошка! Милая крошка!

— Ну?

— Да ведь нельзя! Нельзя! Нельзя! Ты ведь... Меня судить нужно за... Ты ведь несовершеннолетняя. Ты дитя!

— Я — женщина! (Передразнивает.) «Несовершеннолетняя», несовершеннолетняя. Кому об этом знать? Только мы, вы и я можем знать — совершеннолетняя я или нет. Вы и я! Я сама! Прежде всего!

— Мне надо уехать отсюда...

— И куда вы уже не уедете. От меня уедете, а от себя? От себя ни уехать, ни уйти. Вот я — куда я могу уехать? Вы во мне, а я с вами. Вы там... тут проросли, корни там, я их чувствую, я их кормлю, а они меня питают — светом, умом, ясностью, прозрением... Ах, как это...

— Рано. Ой, рано...

— Надо было вырвать Эзопу язык! Щипцами вырвать! Чтобы не остался нам в наследство этот эзоповский язык!!! Язык полуправды, язык полужа, язык трусости, язык маскировки. Все надо называть своими именами! Лев — лев, а министр культуры — есть министр культуры, а не заяц, который «вышел за ваших львят, за вашу львицу».

Меня, или Смуула, или М. Стельмаха, или Твардовского критикуют, бьют — называя имя, а почему же вас нельзя называть? И не только должность, но и имя!!! И имя! И должность! Не виноград, не лиса, не колобок, не заяц...

СОВЕТ «ДРУГА»

— Не женись, дурак! Если хочешь что-либо сделать полезное. Жена требует много внимания.

— Я буду внимательным.

— Этого ей мало. Будет мало.

— Я все свободное от работы время буду отдавать ей.

— Мало. Ей будет мало. А то время, когда ты будешь работать? Как быть ей? Женщине надо внимание всех мужчин нашей планеты и плюс еще одного, которого вообще нет. Уразумел? Она сотрет тебя, твою работу, твои нервы, твоё здоровье, твоё тело. Я ничего прожорливее женщины не знаю. У тебя не будет ни время, ни пространства, ни свободы, ни даже необходимости.

— Товарищи из правительства! Оцените его! Дайте ему звание! Дайте еще премию! Дайте ему пенсию! Дайте ему звездочку Героя. И... Отпустите его. Он перетрусил себя. Он передостиг себя. Он пересатира, т. е. сатира на себя. Он уже готов для сатиры. Отпустите его. От греха подальше.

Ведь трудно ему вдвойне, втройне! А на Руси великой должен быть театр сатиры. Хотя бы один... Как юродивый. Как шут при царе.

А то вот еще случай. Подходит ко мне один такой в летах уже и просит:

— Говорят, ты комедии пишешь? Верно? Слушай, родной, напиши про меня комедию, а? Сатирическую. Только

фамилию не надо. Но все чтоб поправде, чтоб свои и знакомые узнали. Что смело будет — ругаюсь.

Я ведь жулик. Воровал всю жизнь. Надоело. Да и на пенсию пора собираться. Совесть ведь надо иметь, уходя на государственное обеспечение. Да и азарта уже того нет. А меня силком почти принуждают: мошенничай, воруй. Я говорю — надоело. Куда мне все это? А мне — ты что не уважаешь правительство наше? Законы наши тебе не по путру? А? Тебе все условия создают, а ты еще выкаблучиваешься? Какие такие условия мне создают? А мне — будто сам не знаешь? На первом этаже коньяк сколько стоит? В магазине? А? А на втором этаже — в ресторане? Сколько? Тебе только взять в магазине бутылочку, перенести на второй этаж и, пожалуйста, — три рубля чистыми. Так тебе трудно это? Чижало? Вот как вы распустились, обленели. О таких условиях раньше мечтали, а ты? Цена-то законом установлена так. Для чего? Для тебя, дурак старый, пользуйся на всю катушку. За установку таких цен от нашего брата следовало бы кому-то памятник соорудить. За наш счет.

МОНОЛОГ ЗАБРОШЕННОЙ ЖЕНЩИНЫ

Всякий раз, как в сенях стукнет входная дверь, я вздрагиваю. Вздрагиваю потому, что жду... Я всю жизнь жду... надеюсь и жду... А последние годы уже, не надеясь, жду, что вот войдет кто-то и принесет мне счастье и радость... Вернее — не принесет, а с ним придет радость и успокоение... Нет, не так. Он будет и радостью и успокоением... А все не приходит...

Кто-то входит, выходит... Домашние или те, кто мог бы и не входить, и не выходить... Они просто только лаяют дверью, и все... Тревожат меня. Да, да... А я одна... все одна. А иной раз стукнет дверь... опять та, входная, и мне кажется: ушел! Он ушел!.. Навсегда... И никогда не вернется...

Как же я-то прозевала? Проворошила? Обидела его своим невниманием, слепотой своей! Не заметила! Не уважила! А он ведь был! Приходил! И ушел!.. И так грустно,

так обидно на себя, на дуру, на слепую... Был и ушел...
И не придет. Потому что, я уверена, верю, приходят толь-
ко один раз...

1973

Найменшая працягласць жыцця — у інтэлігентаў. Ча-
му? Эксперымент з мышамі... Клеткі — аднолькавыя, ра-
цыён — той жа. Але ў адной з іх мышы жылі менш, бо ім
двойчы на суткі паказвалі кошку.

Калі крытыка не ведае жыцця, не ўмее супастаўляць
рэальнае ў жыцці з адлюстраваннем яго ў творы, то гэта
прыводзіць да мысліцельнай дыстрафіі, фальшывага па-
фасу, агульшчыны ці да ледзь замаскіраванай дэмагогіі.

Вялікая спагада да гора народнага прывяла да гераізм-
му Жанну д'Арк, Радзішчава. Вялікая шчырая вернасць
кахаццю прывяла да самаахвяравання, да самагубства
Рамэо і Джульету. Вялікая крыўда і паклёп здольны да-
весці да забойства чалавека — Атэла.

Даследаваць гэтыя маральныя катэгорыі можна і па-
жадана ў асяроддзі сялян, рабочых. Там яны ярчэй пра-
яўляюцца.

Калі ўціснуць усё, што было за 50 год, у адзін год. Та-
ды ярчэй прасветляцца і вялікія справы, і дурнота чала-
вечая, бязглуздасць людская. І вось было б: за адзін год
рэвалюцыя, калектывізацыя, вайна, выкрыццё культу, ам-
ністыя яму, двойныя абкомы, барацьба з Лявонам, амні-
стыя Лявону і інш., і інш.

1974

В Театре сатиры актеры умные. Не то что иногда бы-
вает — марионетки, и все. А в этом театре актеры... Они,
конечно, тоже послушные, вышколенные, но думающие.
Представляете? Думают. Самы. Иногда. Потому, что по-

нимают — в сатире думать надо, развивать и трепировать ум, как это ни трудно. В сатире без ума делать нечего, там без этого нельзя. Обязательно надо с умом, чтобы чего лишнего не нагородить. А когда актеры с умом да режиссер с умом, они ведь и автора умного станут искать, как это ни трудно. И спектакль с умом поставят. Да так, чтобы зритель массово-кассовый был, как говорят, «без ума». Перед режиссером они, как правило, стараются мастерство свое показать: органичность, пластичность, достоверность прожития персонажа, умение читать между строк. А перед автором обычно стремятся, именно стремятся, торопятся блеснуть умом, понимаем правды жизни, осведомленностью и неравнодушием к жизненным проблемам, особенно если эти проблемы высосаны автором из пальца. Хорошо, что они активно работают с драматургами. Вот меня, например, они долго искали. И могли бы не пойти, если бы я, проходя мимо концертного зала имени Чайковского, прошел мимо Театры сатиры. А ведь мог пройти мимо. Но зашел. Потому, что дальше некуда было идти. Зашел. Прочитал пьесу с ходу, с листа переводя с белорусского. Плучек понял, завлит М. Линецкая поняла. Директор Левинский понял. Понимаете — какое понимание! Редкое. Я даже сразу их сам не понял. Вернее — не поверил. Думал — шутят. Острые. Они ведь такие!

Думаете, легко было разгадать их тайные мысли? А у них никаких тайных мыслей и не было. Сидят, улыбаются. Особенно Плучек. Улыбается, будто я — пирожное, а он (в глазах блеск такой... блеск голодающего), вот, мол, я тебя сейчас съем. Только — в прямом или перепосном смысле? Ведь я слышал, что драматургов иногда едят, съедают. И вдруг Плучек встает, подходит, берет меня двумя руками и... ну, думаю, начинает жрать. А он — нет — целует. Улыбается уже с грустью в глазах, опять целует. Ну, думаю, хоронит. Прощается, как с покойником. А он:

— Берем. Ты наш... автор.

А следующая пьеса какая? У меня начато несколько, сюжетов хоть отбавляй, а замыслов! Пруд пруди. Время не хватает и бумаги чистой. Бумага ведь на деньги идет. Деньги на газете не печатались. Ну про деньги это не кстати, так, боком задел. Похвастался планами Плучеку, а он и говорит:

— Ну-ка, давай парочку разных!

Я рассказал парочку. Один замысел, как умысел против Запада, а второй...

— Давай этот. Современный, наш. Давай. Тот потом. Сейчас и тебе и нам вот как (он чиркнул себе по шее) нужна современная тема о селе. Когда дашь? Пьесу?

От замысла до пьесы, известное дело, не рукой подать. Да и пьесу тоже из рук в руки театру не передать. Она ведь должна по рукам проходить. А потом уж... Помню — помогали мне... И кто только не помогал. Как вспомню — бож-же мой! И теперь еще по утрам на гребешке волосья остаются.

— Посмотрите — сколько народу у подъезда Театра сатиры!

Неужели все они — это желающие перевоспитаться или просто еще недовоспитанные?

Или все они воспитанные, но хотят посмеяться над недовоспитанными?

1975

Каму мы пішам? У чый адрас? Хто ходзіць у тэатр? Якія праблемы ставім? Задачы? Выхоўваць народ?

Ці не гучыць гэта смешна? А можа, сціплей: ствараць нэўны мікраклімац, аднаведную нашым маральным нормам атмасферу вакол канкрэтнай з'явы, якая радуе або азмрочвае наша грамадства. Пра нашы ўнутраныя праблемы, боль, жалыбы, засмучэнні трэба пісаць так, каб гэта гучала споведдзію ў храме. А знешнія? Мы жывём яшчэ ў джунглях. Яшчэ часта сіла, грубая, дзікая, бярэ верх.

Пра сатыру. Перш чым унесці ікону ў дом, яго пасвяціць трэба, ачысціць ад д'ябла. Смецце прыбраць. Лекар не хавае хваробы.

— На тэхніку не шкадуі сродкаў! Яна не падвядзе, не збяжыць у горад.

— Піраты? Піраты таксама людзі. Прытым — смелыя людзі, рызыкаўныя.

Яму на гэтых людзей начхаць. Хопіць ім і таго, што ён пакіне ім. Яны лепшага не варты. Лепшыя выехалі, а гэтыя — каму патрэбны? Хай укальваюць. А куды ім

дзецца? Яны матэрыял. Яны гліна. Для яго пастамента — сваімі надзякамі, юбілейнымі ялеямі...

Вось Брэжнеў ордэн Перамогі ўзяў. Маршальскую Зорку ўзяў. Тройчы Героем сябе зрабіў. Законна? Праз трыццаць гадоў знайшоўся герой. Дык як гэта разумець? Тады, трыццаць гадоў назад несправядліва абышліся? Зацёрлі? Калі так, дык так і скажыце. Так, маўляў, і так — пакрыўдзілі, абышлі несправядліва, а то ж... Ордэн Перамогі! За што?! Ды і не ў тым справа... Яму ж самая высокая ўзнагарода выпала — яму ўладу ўручылі над дзяржавай у 250 мільёнаў. Царом зрабілі. Дык яму мала. Ён што, здзяцініўся?

— А сабекошт расце?!

— Ну пра сябе вы не гаварыце. Сабе расце кошт... Хе-хе.

Расце прадукцыйнасць працы, расце аб'ём укладанняў, удасканальваецца тэхніка, хімія. А чаму растуць цэны? Сабекошт? Расце дэфіцыт? Расце блат? Мафія?

Чалавек будзе дом. За дзень выладзіць паверх, а ён за ноч разваліцца. Выведзе зноў — зноў за поч разваліцца. На трэці раз той чалавек звяртаецца да бога:

— Госпадзі! За што ты мяне так караш?

І раптам зверху голас:

— Не падабася ты мне! І ўсё.

Личная ответственность за поступки, за свое поведение и составляет проблему порядочности. Если каждый проживет свою жизнь порядочным человеком, то общество станет идеальным, восторжествует всеобщее благополучие.

Не вали на культ, на кого-то другого, на обстоятельство. При всяких обстоятельствах сохрани свою порядочность, ведь ты живешь один раз, не позорь рода своего бесчестными делами.

Культ не сидел за всеми чиновными столами и столиками в государстве. У него был свой большой и грозный трон. А за бесчисленным множеством столов и столиков сидели мы, такие, как мы. И имя нам — легион.

И тот, кто попирает слабого, угождал, льстил, врал, криводушничал, выгадывал, пренебрегал благами других ради собственной сытости, кого одолевало чванство — тот

сам себе программировал неотвратимую кару — позор и унижение в конце или дурную память после смерти.

Опущенные глаза и стыд — вот удел внука за содеянные худые дела своего предка. И горько ему будет от бессилия избавиться от той памяти.

Можно было бы взять более свежие, современные факты безправственного, неприличного поведения, поступки, которые наше общество отвергает и квалифицирует, как пережиток прошлого в сознании человека. Но я взял само прошлое, которое стало пережитком, аморальностью. Такие категории как страх, угодничество, рабская покорность, фанфаронство, коварство, мстительность, равнодушие к чужой беде, самоуничижение, бездумная исполнительность, ничего общего не имеющая с сознательной дисциплинированностью. Эгоизм, потребительское отношение к обществу и его заботам, мещанская сосредоточенность на личных удобствах и интересах и циничное пренебрежение интересами и нуждами соседа — ближнего и дальнего. Вспомнить народный опыт.

Не по чину почести. Пошутил, и хватит, — сказал волк капкану. — Отпусти лапу-то.

— Не из корысти собака кусает, а из лихости.

Пожить за чужой счет.

Хитрость, лукавство, двуличность.

Завтра обманчиво, а вчера верно.

Всякий сапог обносится — впору будет: тесный разпосится, а широкий ссядется.

«ТАЙШАЕ»

Дырэктар саўгаса пераводзіць свіпарку ад адкормачні-каў да свіпаматак — на слабы ўчастак. Яна — майстар справы, у яе сям'я: сястра-калека, муж хворы, двое дзяцей — адзін студэнт.

Ёй трэба грошы — значыць, будзе старацца, каб зарабіць. А каб зарабіць болей ці столькі ж, як і раней, трэба напавіць справу з свіпаматкамі. Логіка «бізнесмена».

І ніхто не заступіўся.

А яна ўзбуптавалася. Муж тлумачыць: «Ты крытыкавала яго на партсходзе? Вось вышкі. І галасавала тайна супраць яго. А выйшла... Усё тайнае стала яўным. Во і дабілася. Ён і перавёў цябе».

Яна шукае ў людзей надтрымкі, а яны трусяць.

Дырэктар: Чаму ж да мяне ў вас усё храпова было?

Яна: Другая аплата была, другія парыхтоўкі, другія ўмовы. Тэхніка не тая. Электрычнасці не было. Кармоў не хапала. Вот і свінні былі худыя. Ды і мы самі худыя былі і без святла сядзелі. А цяпер у свінарніку святлей, як раней у хаце.

Дырэктар: Вот то-та і яно. А хто вам даў кармы? Я. Хто святло правёў? Я! Хто парадак навёў? Я. Хто аплату вам даў? Камбікармы? Дабаўкі? Вітамінную муку? Я.

Яна: Ты? Што сваім мазалём усё гэта дабыў? Сам зрабіў. А мо гэта нашай працай нам і плаціў? Ці ты фокуснік? З нічога робіш камбікармы? З нашай працы ты нам выдзеліў аплату. І сабе бярэш з нашай працы. Не хваліся! Нас хвалі! А не сябе. Дзяржаву хвалі. Народ.

* * *

Свінарка: Вуць у мяне на ферме парасё завішчыць, і я бягу, сваіх дзяцей кідаю, а да яго бягу: чаго пішчыць, што баліць, ці не захварэў, чаго не хапае.

Як жа яму — дырэктару — бегчы да мяне, не я да яго, а ён да мяне: чаму закрычала, чаму піск падняла, чаго мне не хапае, чым недавольная, дык не, ён не бяжыць. А я ж — чалавек! Не парасё! Яму не толькі людзей, парасят нельга даверыць. *(Іранічна.)* Рукавадзіцель! Ваяжак! Мудак ён, а не ваяжак.

Дырэктар: Дык ты, значыць, у хамут? Занатурылася? Во не ведаў, такая пакорная была і... у аглоблі біць.

Я ж цябе на ўсю вобласць праславіў, на ўсю рэспубліку, я табе ўсе ўмовы стварыў, у цябе два ордэны ззяюць на грудзях, ты ж была цёцяй Моцяй, а стала Матронай Мікітаўнай. Я цябе чалавекам стварыў, дык ты мне так аддзячыла, я цябе насылаю на другі ўчастак, а ты ўпірацца. Не, я з цябе ўсе ордэны паздзіраю.

Свінарка: А во — бачыў? *(Сунула кукіш дырэктару пад самы нос.)* Ты мне іх сюды начапіў? Ці мне іх за прыгожыя вочы далі? Я гэтых свіней даглядала, як сваіх дзяцей. Мне за маю працу далі ўзнагароду, за мой клопат, догляд, за прывесы, за тое, што і ў сцюжу, і ў холад, і ў

слякаць, і ў гразь, і днямі, і пачамі, і ў будні, і ў свята я аб іх думала, я іх карміла, я іх гадала. За маю працу і табе ордэн далі. Што ты іх наіў, ты іх карміў, ты іх даглядаў, парасят тых, надсвінакаў тых? Так што, мілы, лічы, і цябе такога з ордэнам я выкарміла, я выгадала, і не рохкай на мяне! Папяў? А то (*перадражнівае*): «Я табе даў, цябе сатварыў». Бог знайшоўся. «Сатварыў». Ды калі б і бог, то і... чалавека не бог сатварыў, а труд. Труд сатварыў чалавека, а не твае ўказанні і палажэнні, выказаныя на праўленні, на справаздачна-неравыбарчым сходзе. Тож я мне — вождзь. Ды калі я прапаную свае рукі ў любы калгас, у любы саўгас, дык што ты думаеш? Ды я сама... сябе паважаю за мае рукі. Што ты мне — не дасі вышэйшую насаду? Ды мне і не трэба. А вот калі я цябе скавырну ды праслаўлю на ўсю рэспубліку, то куды ты пойдзеш? Хто цябе возьме? Табе ўжо і парасят не давераць. А я магу скавырнуць! Вунь у мяне ў Мінску сваяк ёсць, камедыі піша, Макаёнак, чуў пра такога?

НАКАНУНЕ

Сталин

Берия

Борис — помощник Берия

Алексей — следователь

Кедров

Виктор — разведчик

Иван — его друг, тоже разведчик

Ольга — невеста Виктора

Надежда — ее подруга, жена Ивана

Людмила — любовница Бориса

Шуленбург — германский посол

Деканозов — посол СССР в Берлине

Почему же не нашлось человека, который бы выступил против Сталина так же, как он выступал против правых и левых оппортунистов? Видимо, только потому, что в силу определенного культурного уровня соратников ему нельзя было предъявить любовных обвинений в «реставрации капитализма» или еще что-нибудь подобное. А понятие гуманности было далеким, чуждым. А ведь его антигуманизм, жестокость вредили делу социализма так же, как частная собственность, «реставрация капитализма».

Берия докладывает сообщение Черчилля. Западная печать шумит.

Сталин: Очень подозрительна «дружеская» забота Черчилля о нашей безопасности. Мюнхен мы не забыли. Они все время толкали на нас Гитлера, и вдруг...

Звонок из Киева: Да... Мне очень приятно и радостно сознавать, что в твоём лице мы имеем на Украине такого патриотически настроенного товарища. Очень похвальна твоя забота укрепить западные границы Украины. А может, и восточные тоже? Вот что, дорогой, если тебя послушать, то завтра и татарский обком попросит сто тысяч гражданского населения на строительство укреплений на своих границах, а там, глядишь, и калмыки, а потом якуты, а потом и Биробиджан. *(Строго.)* Ты бы больше уделял внимания урожаю пшеницы на Украине, добыче угля. Не будь удельным князем. Забота о надёжности границ возложена на Наркомат обороны. Не бери на себя слишком много.

Возвращение с задания Виктора. Его тревога по поводу его сообщений о подготовке Гитлера к войне против СССР. Он решил откровенно поговорить *(доверительно)* с приемным отцом — Кедровым. Ни слуху ни духу о его товарище, который вернулся оттуда раньше.

Берия докладывает Сталину о сообщениях разведки. Сталин не верит. Подозревает, что все это — интриги Черчилля. Объясняет Берия политическую и военно-историческую мотивировку его догадок. *(Научное предвидение должно строиться на анализе исторических событий.)*

Противоречия в мире капиталистов значительнее, чем с нами.

Война на два фронта — урок истории для Германии. Гитлер авантюрист, и мы должны считаться с этим. Если ошибается глава семьи, то страдает семья. Если ошибается глава государства, то бедствует народ.

Сотворив бога, человек вынужден был придумать и дьявола. Иначе идея бога теряла всякий смысл.

Кто верует в бога, должен верить и в дьявола.

Кто поклоняется богу, должен считаться и с дьяволом.

А п р е л ь...

Кабинет Сталина в Кремле. Ночь. Сталин медленно ходит по комнате, как бы вдавливая паркетины. Во рту нераскуренная трубка. Он поддерживает ее рукой. Это, видимо, помогает ему думать. В глубине кабинета в тени Берия.

Сталин: Он пришел?

Берия: Да. Ждет.

Сталин (*посмотрел на часы*): Пусть подождет.

Берия: Как мне показалось, немножко нервничает.

Сталин: Или встревожен?

Берия: Да, это более верно. Встревожен.

Сталин: Есть разница, кацо! Существенная. (*Совсем о другом.*) Но это старая хитрая английская лиса... не отказалась от идеи столкнуть лбами меня с Гитлером. Столько стараний они приложили, чтобы направить Гитлера на восток. Таковую яму они копали мне в Мюнхене. Не вышло! Сами попали в яму. Они шли на соглашение с Гитлером за наш счет, мы пошли на соглашение за их счет. И наш расчет оказался более верным. Они это теперь поняли, но не успокоились. (*Пауза.*) Нет, не поняли. Я не верю ни одному слову этого Черчилля. И его работа о нашей безопасности кажется по меньшей мере страшной и подозрительной. Они давно стараются столкнуть лбами меня с ним. Не выйдет. (*Решительно подходит к столу, нажимает кнопку. Садится за стол.*)

В кабинет входит германский посол.

Посол: Честь имею...

Сталин: Здравствуйте. Садитесь. (*Просто, мягко.*) У меня несколько необычная для других привычка работать ночью...

Посол: Да, я имею такую информацию.

Сталин: Надеюсь, вы не возражаете, что я назначил встречу в такой час?

Посол: О нет, господин Сталин.

Сталин: Превосходно. Я слушаю вас.

Посол (*сухо, официально*): Я имею поручение моего правительства сообщить лично вам, что фюрер обеспокоен тем, что на ваших западных границах концентрируются войска. Германское правительство рассматривает это, как недружелюбный акт, нарушающий букву и дух советско-германского договора о дружбе и ненападении. Фюрер выражает надежду, что господин Сталин сообщит Герман-

скому правительству убедительные мотивы концентрации советских войск близко от германских границ в такое трудное для Германии время, когда она ведет тяжелую войну с английским империализмом.

Сталин: Вы читаете газеты?

Посол: Да.

Сталин: Не наши и не свои, а английские, французские.

Посол (*сообразил*): Но это ишут наши враги. Мы воюем с ними.

Сталин: Эти «наши» враги не всегда лгут. Они трубят на весь мир об огромной концентрации германских войск в непосредственной близости от советских границ. Совершенно естественно, что мы подтянули несколько дивизий к нашим западным границам в целях предосторожности. Тем более что мы читаем не только западную прессу, но и известную вам «Майн Кампф».

Посол: Господин Сталин! Есть более поздний документ,— наш договор о дружбе и ненападении. Мы хотим... О, как было бы хорошо для нашего генерального штаба, если бы Черчилль и его компания искренне поверили в это, что мы готовимся к войне с вами. И мы стараемся убедить их в этом.

1976

Загадчык аддзела культуры ЦК КПБ М., разглядваючы габелен М. Савіцкага (для ЦК), сказаў: «Я зараз скажу глупства, але вы падумайце!»

Фраза веку.

Малыя нацыі? Малыя народы? Айтматаў, Карым, Думбадзе, Друцэ, Авіжус, Межэлайціс... Паняцці адносныя. Шамякін — дзесяць мільёнаў беларусаў...

Той жа М. Савіцкі атрымліваў праработачныя працэдуры ў кабінце сакратара ЦК КПБ Шауры. Выступіў адзін распінальнік, другі, трэці, чацвёрты... Абвінавачванні сыпаліся вельмі шчодро. «Зрыў, падкоп, дыверсія...» На адно недаўменнае пытанне Шауры адказаў сам мастак: — Яны дакладна ўстанавілі, што я ідэалагічны дывер-

сант, парашутист, але не могуць зпайсці парашут. Яны клічуць вас на дапамогу — знайдзіце ім мой парашут.

Как часто непоправимый вред в процессе нравственно-го воспитания наносит так называемая «парфюмерия». В наше время широкой коммуникабельности общения, информированности, образования все мы хорошо знаем облик наших современников, знаем их достоинства и изъяны, знаем потому, что они наши соседи, друзья, сослуживцы, попутчики, партнеры, соратники, противники и т. д. Как часто мы припудриваем, припомаживаем, подкрахмаливаем, навешиваем вуальки, фиговые листки! Мы-то знаем, откуда дети берутся, и уверены, что дети этого еще не знают и знать не должны. И обманываем их, валим на анста, капусту. А дети-то знают не меньше нашего. И про Египет, и Китай, и про Анголу, и Кубу... Про помощь и неблагодарность, верность и предательство...

Не надоел ли нам эзоповский язык в своем доме, в своей же семье?! Со своими?!

ТВОРЧЫ ВЕЧАР К. КРАПІВЫ

Добры вечар, дарагія таварышы! Добры вечар!

І ў зале паўшютка, і бельэтаж бітком набіты, а балкон аж прагнуўся. Можна і пачыпаць вечар. Але перад пачаткам давайце паспачуваем тым, каму не пашанцавала, хто застаўся на вуліцы перад тэатрам; там бядуюць і ахкаюць, вінавацяць адно аднаго, шкадуючы, што спазніліся. Як бацьце, ім не хапіла месца ў гэтым старажытным памяшканні — утульным, слаўным, але западта цесным для Акадэмічнага тэатра. Як жа тут змясціць усіх жадаючых? Збудавалі ж яго больш як сто гадоў таму назад і, на жаль, не з рызіны... не з гумы.

А ці зналі, а ці ведалі тыя архітэктары... тыя, даўнейшыя (цяперашнія то ведаюць), што сёння сюды збярэцца столькі прыхільнікаў, аматараў літаратуры і тэатральнага мастацтва, што сёння прываліць столькі пароду на творчы вечар народнага пісьменніка Беларусі, Героя Сацыялістычнай Працы, лаўрэата Дзяржаўных прэмій СССР і БССР, дэпутата Вярхоўнага Савета рэспублікі, віцэ-прэзідэнта нашай Акадэміі навук Кандрата Кандратавіча Кра-

півы, якога з поўным правам мы можам назваць гордасцю папай пацы.

Павітаем жа яго! Ён сярод нас. Запрашаем сюды і яго малодшых калег і прыяцеляў: Максіма Танка, Івана Шамякіна, Пімена Панчанку і Фёдара Іванавіча Фёдарова.

Усіх нас сабрала сюды шчырае пачуццё глыбокай павягі і сардэчнай прыхільнасці да яго творчасці, да яго самога, як выдатнага пісьменніка, прыцыповага грамадзяніна, працавітага вучонага і цікавага чалавека.

А чалавек ён сапраўды цікавы і багаты. Для яго ўся наша краіна — яго родная хата, усе людзі нашы — яму браты, сёстры, сыны і ўнукі. У гэтым вялікім родным доме ён — руплівы гаспадар.

Кандрату Кандратавічу ўжо за 80 год, а ён нястомна працуе на ніве культуры і павукі і шчыра радуецца ўсім здабыткам свайго народа і кожнага з нас.

Я назваў яго ганаровыя тытулы і службовую пасаду. А ён жа і пасля службы, калі ўсе законна адпачываюць: дрэмлюць ці прымаюць кроплі, каб не перасохла ў горле, а мо і яшчэ чым-небудзь займаюцца, Кандрат Крапіва вечарамі і пачамі нясе нядрэмную службу сатырыка, нялёгкаю, суровую службу па ахове камуністычнай маралі, ахове нашага ладу, застаецца на варце нашых ідэалаў.

Вось так, працуючы ў дзве змены, ён чуткім вухам і гаспадарлівым вокам пільна сочыць: які ў нашай хатацы парадак ідзець... Хто і як працуе, хто пра што дбае. А ці лайдачыць хто? Ці не б'е лыпды ў час вялікай будоўлі, ці не карыстаецца хто чужой працай (я не толькі пра цытаты кажу), а ці не валачэ хто ў сваю нару крадзенае, ці не трапжырыць хто наша дабро? Ці не прыкрывае хто сваімі лахманамі (з каракулю ці норкі) язвы перажыткаў мінулага? Ці не рабалепнічае хто перад кім? Ці не засланяе сонца, ці не лезе хто з нямытым рылам у наш агарод? І г. д., і г. д.

Клопату ў яго хапае і да ўсяго яму справа.

У сваёй творчасці Кандрат Крапіва намалюваў вялікую галерэю рэалістычных партрэтаў сапраўдных герояў нашай савецкай эпохі і ярка, не шкадуючы гумару, іроніі і сарказму, выпісаў цэлую плойму агідных, але жыццёвапраўдзівых тыпаў, носьбітаў тых маральных загап і плям, ад якіх мы так марудна ачышчаемся. Вельмі марудна, хоць ахвотна дакляруем сваю гатоўнасць пазбавіць ад іх наша грамадства педкладна... заўтра.

Таленавітай рукой Крапіва ўвекавечыў адных і другіх.

Адных ён абясмерціў, уславіў, а другіх... хоць і пасмяяўся пад імі, але прызнаў неўміручымі пакуль што, жывучымі прыстасаванцамі, як вірусы азіяцкага грыпу... Хітрая ў іх генетычная аснова.

Стоп!.. Каб за краснабайства не трапіць пад пяро якога-небудзь старошняга сатырыка, я не стаю больш займаць час сваімі каментарыямі. Дыі гісторыя вучыць, што шматслоўны хутчэй рызыкуе што-небудзь няпутнае ляпнуць. А за гэта і не з такой сцэны праганялі. А таму я зараз перадам слова самому аўтару, які, як вы даўно заўважылі, сам найлепшы кампатар надзей і з'яў нашай эпохі, кампатар аб'ектыўны, востры, дасціпны, вясёлы.

Такім чынам, слова аўтару!

(Але тут з'яўляюцца акцёры.)

— Што такое? Што там такое? Чакайце! Хто вы? Адкуль вы? І хто вас гоніць? А-а, Кандрат Кандратавіч! Гэта вашы персанажы. Яны хочуць перахапіць ініцыятыву.

(Дыялогі на матывах твораў К. Крапівы.)

— Ты куды?

— Не ты, а вы!

— Ты ж адзін...

— Адзін? Цябе, відаць, лічыць не навучылі. *(Здзекліва.)* «Адзін!» Не адзін, а першы.

— А ты куды спяшаешся?

— Да славы, братка, да славы. У неўміручасць. Ты не рыбак? Не? А то ведаў бы: пад крапівой і рыба не тухне.

— Грамадзянін! Вы куды?

— Я! *(Папраўляе.)* Таварыш я, таварыш. Я — у кандыдаты, а адтуль у дактары. У навуку я. Пакуль там пустых месц многа (палец да лба). Можна правароніць, а можна і папхнуць таго-сяго. У цеснаце — не ў крыўдзе.

— А вы хто? Вы чаму тут?

— А вам што? Вы ж мой аўтар. Вы, можа, з міністэрства культуры? Ёсць указанне мяне выкрасліць? Што ж, я магу вярнуцца і туды, дзе ўсе. І мне спакайней, а вам тым больш.

— Ніхто вас не выкраслівае! Ідзіце за аўтарам.

— А вы чаго сюды талакой?

— А мы — «каб весела было».

Пасля прыпевак:

— Кастрычніцкая рэвалюцыя абудзіла наш народ і прынесла новыя песні, новыя імкненні, новы быт і новыя ідэалы. За іх змагаліся ў віхуры кастрычніцкіх дзён, у агнявыя гады грамадзянскай вайны на франтах — чырвопаармейцы, а ў варожых тылах — партызаны і надпольшчыкі.

(Урывак са спектакля «Партызаны».)

У 1939 годзе гэты спектакль з неверагодным, небывала бурным поспехам ішоў у заходніх абласцях Беларусі. Гэта была дэманстрацыя шчырай радасці нашых братоў пасля ўз'яднання ў адзінай сям'і. Але к нашым граніцам, на нашу зямлю паўзла чорная фашысцкая навала. Кандрат Крапіва — удзельнік трох войнаў — сустракаў яе ў баявой гатоўнасці і як салдат, і як пісьменнік.

— Пра Кандрата Крапіву ў гады ваявання ліхалецця мае слова сказаць народны паэт Беларусі Пімен Папчанка.

(Уверцюра перад «Мільм чалавекам».)

— А вы? Выбачайце, нешта не пазнаю... Вы...

— Чарскі... Я — Чарскі... Ну... ну, прыгадайце.

— Чарскі? Чарскі. А-а, Ча-арскі! А-а, мі-і-лы! Мі-ілы чалавек! Мілы чалавек! Як доўга вас чакалі на гэтай сцэне! Колькі год! А вы ў форме!

— Лепей позна, чым ніколі, — сказаў аднойчы певень і саскочыў з паркана.

— Кандрат Кандратавіч здабыў сабе славу, як паэт, байкапісец, драматург. Але ж ён не цураўся і такога працаёмкага жанру, як проза. Яго апавяданні, фельетоны, раман «Мядзведзічы»... Ды што я і прозу на сябе бяру, калі тут сядзіць прызнаны самы папулярны раманіст, яму і слова. Народны пісьменнік Беларусі Іван Шамякін.

— А што скажуць пра Кандрата Крапіву вучоныя? Ён жа для іх так стараўся. Яшчэ сорак гадоў назад ён смела рынуўся ў бойку з нахабнымі невукамі, ілжэвучнымі, дэмагогамі, інтрыганамі, каб расчысціць ад іх плацдарм для сапраўды таленавітых вучоных, здольных напыраць і наглыбляць навуку. Што думаюць вучоныя пра нашага Крапіву, лепей за мяне скажа Фёдар Іванавіч Фёдараў — акадэмік АН БССР, доктар фізіка-матэматыч-

ных навук, прафесар, заслужаны дзеяч павукі БССР. Калі ласка, Фёдар Іванавіч.

— Бачыце, які ўплыў на вучоных мае Кандрат Кандратавіч?

І адкуль жа у Кандрата
розных талентаў багата?
Пэўна, бацька вінават,
бо і ён жа быў Кандрат.

— А цяпер паглядзіце ўрываак са спектакля «Хто смяецца апошнім», які купалаўцы віртуозна іграюць ужо амаль сорак год.

А цяпер кароткае слова пра Крапіву бярэ кіраўнік нашага Саюза пісьменнікаў, Старшыня праўлення — народны паэт Беларусі Максім Танк.

Слова Кандрату Кандратавічу.

Голоса: Что случилось? Ленин подал в отставку!

Троцкий: Он просто зарвался, ваш Ленин. Он интригует, он шантажирует нас. Подумаешь — подал в отставку! Ну и пусть! Он думает, что пролетарская революция держится только на нем. Он не видит, не понимает, что революция выдвинула столько героев, столько самоотверженных борцов, раскрепостила, освободила разум истинных трибунов, руководителей, атаманов, воевод революции. Она обезоружит и новых вождей, если это понадобится революции. Вы вспомните Парижскую коммуны. Она не щадила тех вождей, которые ставили себя над революцией. Она не пощадит и Ленина, если он вот так будет шантажировать боевой штаб революции!

Вошедший и до сих пор молчавший матрос вдруг подходит к Троцкому.

Матрос: А ну, заткнись, краснобай!

Троцкий: Кто этот товарищ?

Матрос: Ты что болтаешь о Ленине?

Троцкий: Вы к кому? Вам куда нужно?

Матрос: Мне в Совнарком. А вот ты куда... гнешь, контра?

Троцкий (*охране*): Арестуйте этого анархиста.

Матрос: Я — анархист? Я — коммунист. (*Строго, но спокойно.*) Ты — кто? А ну — документы!

Троцкий: Я — Троцкий.

Матрос: Врешь! Сволочь! Документы.

Троцкий (смеется): Вот, пожалуйста. А ваши?
Взаимно проверяют документы.

Матрос: Как же так вы, товарищ Троцкий?

Троцкий: Нет! Как же так Ленин? Которого вы вдруг взяли под защиту? Ведь это он предаст революцию, если будет настаивать на Брестском мире. Немцам предаст... Если примет условия Германского командования. Вы понимаете, вы можете предвидеть, как сложится судьба революции, если мы уступим немцам все эти районы, которые сейчас снабжают революционную страну продовольствием? Нет? А я предвижу. Нам грозит голод! Мор! Гибель!

Матрос: Но у нас нет пока армии. И если не заключить мир — германская армия простым маршем пройдет по России, оккупирует ее, сотрет все завоевания революционных масс, и все. И восторжествует контрреволюция, а там реставрация монархии под эгидой Кайзера. Вот это смерть революции.

Троцкий: Верно, дорогой, верно. Вот потому-то и бросаю я вызов, лозунг революции — ни мира, ни войны! Пусть мировая общественность видит, пусть мировой пролетариат и угнетенные массы всех стран видят: мы не хотели войны. Эксплуататоры нам навязали ее, нас раздавили. Это их надежду раздавили. Это мобилизует их в будущем на энергичную солидарность. Это в следующей революции послужит уроком другим революционным партиям.

Матрос: Нет, товарищ Троцкий! Нам нет возможности ждать следующей революции. Нам это надо. Необходимо завершить и завершить победой. Как мне пройти к Ленину?

Троцкий: Все-таки к Ленину?

Матрос: И за Лениным.

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ ГУТАРКІ З САКРАТАРОМ ЦК КПБ

1. Пра п'есу «Спытай сябе сам». Гісторыя. Луцэнка і Машэраў. Шамякін. Дапрацоўка. Папрашу прачытаць.
2. Заказы на п'есу. Канкрэтна — каму. Хто? Бажко?

Міхневіч? Лбо — хто робіць палітыку? Хто ведае праблемы? Хто рашае праблемы?

Якія праблемы бачу я? Як за іх узяцца? Хто падтрымае?

Стаміўся!!!

Комплекснае выхаванне. Быццё вызначае. Матэрыяльнае першасна, а свядомасць — другасна. Хто прыдумаў???

Дваішныя цэны. Сельгастэхніка і станцыя абслугоўвання. Сельгастэхніка і калгасная майстэрня. У рэстаранах абеды на сталовых цэнах. Каньяк у магазіне і рэстаране. Каляровы лом на гарадскіх звалках і на сяле. У антэках — асобныя рэцэпты.

Гаנדаль — размеркаванне. Сталы заказаў. Што гэта? Не прозвішчы, а нумары. З-пад прылаўка. Кантроль не магчымы, а ўмовы для карупцыі, махлярства, подкупу — выключныя. Успомніць пратаколы мудрацоў.

Бюракратызм. Старшыня Кастрычніцкага РВК, пракурор Дабкін. Галоўурач і Харошка. Ганусевіч, у жонкі туберкулёз.

Дысідэнты. Слова? Хто яны? «Істория...» Салаўёва. Чаму мы баімся назваць? Чаму не прывядзём статыстычных дадзеных? Каб заткнуць рот заходнім прапаведнікам, «абаронцам правоў». Вызначыць працэнт: у сферы вытворчасці, з вышэйшай адукацыяй, у медыцыне, у навучы, у мастацтве, кіно, тэлебачанні, у пракуратуры, адвакатуры, прымацаваных да сталоў заказаў, у дамах адначынку, санаторыях, персанальных пенсіянераў...

Колькі іх прыслужвала катам. У рэпрэсіях. Пра прэміі. Шамякін або балет? Пра Ганусевіча. Просіць. Пра Раеўскага.

Нарэшце пра сябе. Пенсія. Як быць?

Пра «Нёман».

...Вяртаючыся да імён памагатых у часы рэпрэсій... Памагатыя ці каты? Гірш Ягода — нарком унутраных спраў. Берман — начальнік будаўніцтва Беламорканала, Коган — начальнік будаўніцтва канала Масква — Волга; Фінкельштэйн, Біксон, Серпухоўскі і інш. — начальнікі буйнейшых канцлагераў.

Так не начинают дискуссионных статей. Особенно когда начинается серьезный спор о комедии. Вот ведь заранее знаю — обидится человек, автор зазывной статьи, и не просто автор, а заведующий отделом искусств «Литературной газеты». У него ведь не совсем конкретно сказано: «Там, где выживает драма, задыхается комедия... Но не слишком ли резок этот приговор?» Допустим, что не слишком. Допустим, что он справедливый даже. Не приговор, а оговор. Но! Где это «там»? Не совсем ясно! Туманно! Где — конкретно? В комнате, где телевизор смотрят? В театральном зале? Не-ет, дорогой мой друг. В театре зритель пошел такой культурный, такой нежный и добрый, что он даже при слабейшем намек на юмор всячески поддерживает смехом — смелее, дескать! Не робей, парень! Мы свои! Давай по-семейному! Не обидимся! Примерно так...

Второй параграф. О смеховых ситуациях.

«Здесь есть о чем поспорить. Во всяком случае, не будем взваливать все грехи на плечи комедиографов. Смех живет сегодня в изменившемся мире, на его восприятии сказываются десятки сложных факторов — от социальных и демографических до неизмеримых индивидуальных».

Конечно, спасибо за облегчение, на наши плечи часть грехов не взвалено. Как-то свободнее вздохнулось: меньше груз. А куда девались эти недогруженные на нас грехи? А? Куда их списали? Учет, он везде нужен.

Потом: «Смех живет сегодня в изменившемся мире...» Смех ведь не живет. Он сверкнет по лицам, как молния, да гроыхнет по ушам... Смотри какой громовержец причастен к смеху. Все равно по ушам.

«На его восприятии сказываются десятки факторов»... Назовите их. Например: должность, положение, друг, которого высмеивать нельзя, враг, которому нельзя давать повод для злорадства. Учителя нельзя потому, что нужен авторитет перед нашими же детьми, офицера тоже — он ведь поведет нас в бой, если понадобится защищать Родину; врач нуждается в нашем доверии, продавца нельзя потому, что и без этого на такую работу неохотно идет молодежь, государственного служащего, например, председателя горсовета, нельзя, ибо он вроде бы олицетворяет всю советскую власть. (Я до сих пор не понимаю — поче-

му всю. Одни и всю? Одни за всех? Как французский Людовик — «Государство — это я».)

Запрет на юмор для профессий и должностей — вот это фактор. Неписанный запрет. Не узаконенный, а традиционный. Табу! Вот нельзя у нас есть жаб — и все. Не приято. Другие пусть едят, жрут, а у нас это неприлично.

Вот двоюродного моего брата — колхозника — его можно. Да он и не обидится, если, к примеру, его изобразить, будто он ест китайскими палочками тринагов или еще какое блюдо азиатской кухни. Да он и сам посмеется с этого изображения. А попробуй другого кого вставить в комедию с этими китайскими палочками? Ого!

Вот вам и «Время не стало «хуже», стало иным»... Как это «время стало иным»? Сутки стали короче? Секунды быстрее? Хм... Сапоги всемятку? «Хуже»? Про носки так можно сказать: хлопчатобумажные — лучше, а нейлоновые — хуже. Про обувь: отечественные хуже, импортные иногда лучше.

«Смех — это физическое содрогание человеческого тела от удовольствия, получаемого, когда о ком-либо другом сказано нечто неожиданно правдивое и остроумное», — написал мне лично один рецензент, похваляясь, что «после спектакля он вышел бодрым, здоровым и отмобилизированным для состязания с бюрократами. Смех придает смелости в этом деле».

Довольно занятная формулировочка. Если не спорить о стиле, а только о смысле.

Можно принять «содрогание тела».

Можно принять «смех придает смелость в этом деле».

Но вот как быть с «когда о ком-либо другом сказано нечто неожиданно правдивое и остроумное». А? Гвоздевой вопрос! О другом! Не про меня! Не про нас! Вот вам и «содрогание». Кому оно нужно? Ведь «кто-либо другой» это все мы. Все! Вокруг! В том числе и я сам — «кто-либо другой» — для соседа и справа и слева.

— Ну, как мы повезем такую комедию папоказ в гастролях на Украину? Что там подумают? Подумают: неужели белорусы такие охламоны. Ведь персوناжи ваши смешны! — сказано мне это было много лет назад. И спектакль не повезли на Украину.

Не показаться смешным перед людьми — желание похвальное! И это говорит в пользу комедии. Знать, она действительна! Знать, с ней считаются! Со смехом считаются! Вот ведь как!

МОНОЛОГ ВЛЮБЛЕННОГО

Ну за что я ее люблю? Я не знаю, за что. Люблю, и все... Нет, нет. Я знаю, за что. Господи! Какая же она красивая. Все, все, все в ней так красиво, что... Вот смотришь на нее, нет, рассматриваешь и любишь, и восхищаешься. Господи! До чего же все в ней совершенно: и глаза, и ушко, и нос, и губы... Какие губки! Просто страшно — как это другие проходят, не видят, не чувствуют. А я открыл. А встанет, пройдет... Нет, просто повернется... или отбросит со лба прядку волос... А улыбнется — ну будто солнышко весеннее пасхальное — на душе теплота, ясность. Что бы она ни говорила... Я не слушаю — что, о чем... Просто приятно слушать ее голос — серебристое журчание. Не голос, а ручеек. Просто... вот... Когда она рядом, нет не рядом, а перед тобой, то кажется, что она в тебе, во мне... Она заполняет всего, и хочется так бережно ступать, чтобы ей было хорошо, удобно. Умная ли... Не знаю, да я об этом не думаю. Не знаю, да и знать мне не надо. Я не хочу ее проверять, анализировать, исследовать, оценивать, сравнивать. Она несравненная. Она такая! Любимая, желанная. Светлая. Ясная. Ее даже не ласкать, а только дотронуться до нее — и то счастье. Быть с ней всю вечность, всю жизнь, даже молчать, даже... Вот она спать будет, а я бы только дыхание ее слушал. Как песню, как тихую музыку, как тишину луга, реки. Да, да! Вот именно. За что ее люблю? А за что любишь реку? Лес? Поле? Луг? Жаворонка? Пламя в костре? Звездную ночь?

Ведь над рекой можно сидеть неподвижно часами, смотреть на ее плынь, любоваться изменчивостью ее течения. А ведь там только вода, волночки, берега, лоза, где-то лес, цикады, в воде — белые облака, и все. А любить! До страдания хорошо в сердце. Вот над рекой сидишь — тишина, покой, а сердце щемит. Радостно так, приятно так, до слезы хорошо, до комочка в горле. Так и с ней. Или сидишь у костра, смотришь в пламя. Часами... А что там? Жизнь? Нет. Горение. Но теплота, но пламя. Пла-амя-а... Грест. Все меняется там. Все ново. И любишь... Даже не знаешь чем, а любишь.

Вот так и с ней. Но у нее ведь знаешь, чем любишь. Природой!

Совершенство природы. Вот она и есть природа. Как река, поле, лес, луг, тишина. Как звездная ночь, как ветер, солнце, дождь, все, все в ней. Ах, как же я ее люблю!

Во дворе, на дровянике трепыхалась в мусоре недорезанная курица.

Трехлетний ребенок смотрел на нее большими непонимающими глазами. Он не знал, что тут смерть, что тут боль, что это странно. Намного позже придет к нему страх в образе этой курицы. Память не сохранит ему виновника — кто это сделал. Кроме трепыхающейся в мусоре курицы он ничего не запомнит. Все остальное он уже забыл.

Это сделала его мать...

Смотри! Остерегайся! Увидит, разозлится и начнет употреблять народные выражения на всю катушку.

Как же играть комедию? Во-первых, комедию можно только играть. В жизни комедий не бывает. Встречаются только комедийные ситуации, эпизоды, случаи, которые автор собирает или сочиняет, а потом подтасовывает и выкладывает своеобразный пасьянс — подобие жизни — стройный, логичный, более-менее заверченный, в зависимости от таланта.

Во-вторых, актер (и актриса тоже) не должен забывать, что восприятие, оценка и ориентация в дебрях фактов жизни персонажем, изображаемым в комедии (да и в драме), первичны, новы, свежи, неожиданны. Актер в процессе репетиций все познает, все знает наперед, что с ним случается, что его ожидает. Он привыкает к фактам. А в спектакле это знание должно быть глубоко спрятано. Первичность восприятия — основа перевоплощения, переживания.

Комедийные персонажи живут по тем же законам психологии, что и все люди. Однако их восприятие жизни, оценка поведения партнеров, выражение собственных чувств преувеличенные, завышенные, предельные, контрастные.

Самое глубокое огорчение — из-за мелочи: при удивлении — челюсть отвисает до пупа; при ожидании — предел нетерпения; при молитве — обязательно разбить лоб об пол; обида воспринимается до истерики; обнимая любимую — задушить до обморока; от радости — завизжать по-собачьи; смеяться — до коликов в боку; если любить, то до издевки, до насмешки; можно смеяться до плача, до слез, до рыдания. Если желать, то несбыточного; врать

и — верить, что тебе верят. Если вино пить, то из ведра и до дна; если спирт зашивать — подай другой стакан спирта — пусть почиает.

Снимать шубу с дамы — стесняясь, будто под шубой она (а вдруг) голенькая; одернуть и урезонить хулигана — из всех осмелилась древняя старушка, и т. д., и в том же роде.

В-третьих, разрабатывая характер, образ, отбирать и накапливать определенные детали, которые бы углубляли, а не «расширяли» и сам образ, характер и идею, тенденцию, смысл пьесы. В данном случае нужны поиски новых деталей для характеристики людей, рвущихся к высокой должности, к власти над людьми. А эту должность придется выпрашивать у такого-то конкретного типа.

Ищи детали: льстивости, подхалимажа, заискивания, угодничества, самоупищжения ради возвеличения «его» (облизывает упавшую вилку «хозяина», вытирает собственной полкой стул ему, чистит ботинки собственной шапкой и т. д. и т. п.).

А в результате расцветает гонор, чванство, зазнайство, фанфаронство, хамство, грубость, самомнение.

Взаимообусловленность этих характеров составит главный мотив спектакля, причинную связь, нерасторжимость двух противоположных категорий, их единство. В этом философия культа, любого культа: бога, царя, фараона, тирана, узурпатора, цезаря и им подобных.

В-четвертых, мысли, рождающиеся тут, при этих обстоятельствах, и поиск слов для точного выражения мыслей, для верного достижения своей цели должны быть особенной заботой актера. Не читать заготовленное автором, но мучительно рождать слова, подбирать их, взвешивать их, как бы выбирая из кучи камней — нужный по форме и по весу.

И слова находить, оттенять главные, несущие суть мысли. И не мямлить их, не высыпать на пол перед партнером, а швырять их в лицо или подавать на блюдечке. И чтоб это были слова! Сочные! Наполненные! Весомые! Удобные и для швыряния, и для подношения на блюдечке, как яйца — тухлые или пасхальные, и не как легкая скорлупа. Иероглифы тут не помогут. К каждому главному слову есть свое, глубинное отношение, через которое раскрывается суть мысли, просьбы, обвинения, защиты. Что хочешь сделать этим словом? Нанести рану? Или зажить ее? Убить или воскресить? Ошорочить или оправдать?

Взволновать или успокоить? Возвеличить или унижить? Подбодрить или насмеяться?

Слово должно нести бремя прямого значения и отношения персонажа к этому значению: глубокое уважение или пронию, отрицание или утверждение и т. д. Тут простор для актерского поиска, его таланта, его способности углубить характер, уточнить, сделать его запоминающимся. Новизна, оригинальность деталей, свежесть подсмотренного в жизни и узнаваемость их, отбор, достоверность, правдивость их перенесения на сцену — вот хлопотная работа актера.

В-пятых, отбор деталей.

В жизни, как в лесу, — скопище всякой твари, и мошек, и букашек, и зверюшек, и пташек, и цветов, и ягод, и гнили, и падали, и колючек, и пушинок.

Для варенья собираем ягоды, для кваса — березовый или кленовый сок. Для закуски грибы. Для супов и щей они тоже годятся. Травы для заварки чая и т. д.

Нельзя для варенья собирать и ягоду, и гриб, и березовый сок.

Так и для образа. Кто он? Подхалим? Льстец, карьерист, угодник, очковтиратель? Все это одно другое дополняет. Но если добавлять сюда еще и то, что он будто бы пьяница и танцор, бабник и паркоман, баптист и модник, меломан и перяшливый, скупой и хромоy — что это дает? Эклектику.

Нужен набор целесообразней! Для чего? Для какой идеи? Чтобы провезти тяжелый, громоздкий груз по каналу — надо углубить канал. Тогда провезем груз, когда углубим. Не расширим канал, а углубим. В широком канале вода прибавляется, но пароход сядет на мель, и груз не провезем.

Для этой цели важна глубина. Для того же, чтобы посадить на мель — надо расширить. Но это уже не провоз груза, а диверсия.

Строптивость, упрямство, озлобленность, цинизм, жестокость, измена — вот предмет творческого размышления писателям, живописцам. А мы иногда требуем от них отразить количество опор высоковольтных линий, поголовье скота, кто же будет сеять разумное, доброе, вечное! Попов мы освободили от этих забот, а кому мы передали их эти заботы? Всем? А известно ведь: у семи нянек дитя без носа.

А море в дикой злобе бросало на берег холодные воды. Вал за валом. Гордо взмывая кверху пенными гребнями, вал за валом стремительно неслись на берег, как бы стремясь захлестнуть всю землю холодной стальной водой, но всякий вал, как бы испугавшись, увидя бескрайнюю необъятную ширь земли, постыдно отступал, уползал, оставляя на мокром песке свой пенный гребень. И так без конца море посылает на берег вал за валом, и так бесконечно воюет море с землей, штурмуя берег валами, а они, бессильные, всползают и уползают, оставляя на песке злобную пену, перекаывая мелкую гальку.

Да-а... А земля есть земля. Вал за валом... Вал за валом... А на человека горе... Вал за валом, вал за валом... И он отбивал... отбивал... Вал за валом, вал за валом.

1978

ТЭЗІСЫ ВЫСТУПЛЕННЯ

1. Канфлікты, якія вычытаны ў газеце, не адлюстроўваюць пачуццяў канкрэтных людзей з жыцця. Адсюль у п'есах ад іх — другаснае, паслабленае хваляванне, неа натуральнае дыханне. Няма вастрыві ва ўзаемаадносінах, а часам канфлікт паслабляецца бязглуздасцю спрэчкі. Спрэчка — яўна бессэнсоўная, няма пазіцый, аргументаў у канфліктуючых. А чаму? Ад няведання жыцця. У жыцці вялікія канфлікты аргументаваны, абумоўлены, а іншы раз і «тэарэтычна-навукова» падмацаваны. Усё гэта прыводзіць да верхаглядства.

2. Крытыка — няма суаднесенасці падзей, характараў, канфліктаў, асэнсоўваемых у п'есе з жыццёвым канфліктам, характарам, падзеяй.

Адсюль — тое ж — верхаглядства.

3. Мы заклікаем пісьменнікаў вывучаць жыццё. А што гэта азначае? Трэба абзаводзіцца знаёмымі, заводзіць чалавечую дружбу з людзьмі ў калгасе, на заводзе, у судзе, у школе, у ўстановах і быць сапраўды другам — зацікаўленым, душоўным, адзыўчывым, падзейным, гатовым данамагчы чалавеку ў вырашэнні яго праблем. Каб яго клонаты сталі тваімі клонатамі, каб яго бяссонныя ночы ўзру-

шылі і цябе і паклікалі цябе памагчы чалавеку. Ну, а калі ў друга радасць — раздзялі па дваіх — будзе дзве радасці. Раздзялі гора па дваіх — будзе паўгора. Даўняя народная мудрасць.

А вывучэнне жыцця набегам, турыцкім вокам, павярхоўнай экскурсіі не прывядзе драматурга да глыбіннага назнання жыцця, да глыбіннага раскрыцця прычынасці канфліктаў, да поўнага разумення души, псіхалогіі сучасніка, яго характару.

5. Аб «падзейнай» драматургіі, якая пагардліва ставіцца да характараў. Маўляў: важна, што адбылося і як, а не з кім.

6. Актыўны ператваральнік жыцця — аб'ект назірання і прадмет для мастацтва. Пасіўны тып — у перыяд бурлівага кіпучага жыцця — таксама прадмет літаратуры. Прадмет для даследавання. Як? Чаму? Што ён такое? Ён — крайнасць? Ён — выключэнне? Ён — вынік пануючых нормаў маралі? Ён — тыповы прадстаўнік грамадства? Хто ён?

О ПЬЕСЕ А. ПЕТРАШКЕВИЧА

Читателям серии «Сегодня на сцене» имя белорусского драматурга Александра Петрашкевича уже знакомо по пьесам «Откуда грех», «Тревога» и «Злыдень». На сценах профессиональных театров ставится и его новая пьеса «Украли кодекс», предлагаемая читателю.

Уже известны читателям и такие достоверные подробности, как высшее юридическое образование автора, его степень кандидата исторических наук, его работа в среде энциклопедистов в БелСЭ, ректорство в институте культуры, а теперь и того больше — заведывание отделом культуры в ЦК КП Белоруссии. Только за все это он уже достоин уважения. Но ведь у Петрашкевича есть и еще качества, которые особенно симпатичны мне — его приверженность к сатирическому жанру, великолепное знание разговорного народного языка, острое чувство народного юмора, творческое озорство и понимание жизни своего современника. Эти качества, как известно, высоко ценятся и знатнейшими, ученейшими академиками. Есть уверенность, что со временем наш автор встанет в их ряды. Они потеснятся. Доказательством этому пророчеству служат не толь-

ко его прежние творческие приобретения, названия которых уже перечислены вначале, о которых можно сказать, пользуясь спортивной терминологией, — это было творческой разминкой. Истинные достижения впереди. Вот, к примеру, его новая пьеса об ученойшем муже, славном сыне белорусского народа, первопечатнике Скорине.

Эта пьеса — «Написанное остается» — является серьезным новым творческим достижением автора. Приятно радуется она не только пропикновением в глубь веков, но и в глубины человеческой психологии его героев и их философских взглядов.

Древний средневековой материал переосмыслен, повернут современному читателю интересными графами, изложен иногда спокойно и рассудительно, а иногда озорно, с юмором, с улыбкой, с иронией. История часто дает повод для иронии. Непохожесть тех событий на сегодняшние иногда очень смешны, а иногда грустны.

Петрашкевич утверждает себя и в новом качестве — исторического писателя. Тоже — нелегкая стезя, но достойная уважения. В этом деле пожелаем ему острого пера и гладкой бумаги.

1979

Малітва: «Сонца, паветра і вада нам карысней. Ад усіх хвароб нам карысней: паветра, сонца і вада».

— Гэтыя трухлявыя зусім з глузду з'ехалі. Што за малітва? Старэчы маразм, чокнутыя...

— Адкусі язык і выплюнь.

— А ты пакрыўдзіўся? (*Шчыра.*) Няўжо я пакрыўдзіў? Ну тады вазьмі... Набяры дрэнні ў рот і наплюй мне ў...

— Пачакай. Гэта ты будзеш так рабіць: і набіраць сабе ў рот, і пляваць сабе таксама — сам ужо ведаеш куды.

Як гэта людзі не адшукалі раней гэту самую мудрую ісціну. Гэта ж у біблію трэба ўпісаць: сонца, паветра і вада — нам карысней. Ні золата, ні брыльянты, ні акцыі, ні залатыя нагоны, ні арабская нафта — усё гэта мішура. А вось за звычайную ваду і звычайнае паветра можна сабраць з усяго свету ўсё золата, серабро, жамчуг, брыльянты і нават усе кароны, усе тытулы, усю ўладу. Усё! Усё!

Можна богам стаць. Ды што там бог? Самога бога можна трымаць за бараду і прымусіць яго падпарадкоўвацца.

— Трэба занасціся: вадой, хлебам. Рознай правізіяй.

— Навошта? Засухі ж не прадбачыцца.

— Ты ведаеш, як з'явіўся самы багаты чалавек у свеце?

— Не, не ведаю.

— Гэта было даўно. Калі яшчэ палявалі на маманта.

Дык вось пасля доўгай галадоўкі племя дзікуноў неяк адолела маманта. На кастры смажылі, парылі, жралі да адвалу, да ванітаў і ўлегліся спаць. І толькі адзін не заснуў. Яго турбавала думка, не даваў заснуць страх перад наступным голадам. Ён ведаў, што заўтра працнуцца яго супляменнікі, даядуць рэшткі маманта, а потым зноў наступіць вялікі пост. Племя ж аслабла, маманты сталі сустракацца радзей. Ну і...

Ён устаў са свайго прымітыўнага ложка, узяў каменную сякеру, адсек вялізны — як панесці — кавалак мяса і пайшоў у лес. Там ён загарнуў мяса ў шкуру і апусціў яго ў гарачую крыніцу — тады людзі сяліліся або, дакладней, пражывалі паблізу гарачых крыніц. Апусціў на глыбіню. Схаваў, замаскіраваў. І пайшоў.

Ён заснуў. Яму спілася...

Нікому ні да гэтага, ні пасля не спілася такое багацце.

Калі прыйшоў голад, ён стаў правадыром племені. Яму прынеслі лепшы лук, лепшую каменную сякеру, прывялі лепшую жанчыну. Ён атрымаў усё, што хацеў. Ён загадваў, і яму падпарадкоўваліся. Як богу. Ён быў самы багаты чалавек. Ён заўсёды пасля палявання, калі ўсе наядаліся і засыналі, уставаў ціхенька, адсякаў вялікі кавалак і хаваў. У запас. Ён не ведаў, што гарачая крыніца — капсервант. Ён хаваў у гарачую вяду таму, што яго супляменнікі, вядома, голую руку не сунуць у гарачую крыніцу. Гарачая крыніца мела ў іх вачах боскую сілу. Яе баяліся. А ён не пабаяўся. Гэта было найвялікшае адкрыццё.

Аптэкар. Ты раскажваў пра маманта, пра першага багатага дзікуна.

Ісак. Ну і што?

Аптэкар. Гэта цяпер таксама можна рабіць. Вельмі проста нават можна. Я раней таксама так рабіў. Калі на прыісках быў на Алясцы. О-о! Надта багаты я стаў. Правільна, голад мне дапамагаў. О-о, голад гэта вяя-ялікі, моцны памочнік. (Даць яго расказ, споведзь.)

С БЛОХОЙ ИЛИ С ДРАКОНОМ?

Прежде всего, хочется, чтобы о сатире всегда люди говорили всерьез и чутко. Такой это жанр. Можно говорить с шутками, прибаутками, юмором, но всегда всерьез, заинтересованно.

Вот в письме говорится, что хорошие сатирические произведения встречаются редко. И список собственных имен сатириков, указанных в письме, о-о-очень короткий. А может, в этом вина не только наших читателей, но и прессы, критиков? Наша литература имеет гораздо больше сатириков, чем обычно указывается в обзорах. А может, тиражи их книг невелики или обложки не броские, а чересчур скромные?

В создании сатиры принимает участие не только автор, не только редактор, но, прежде всего, и сама жизнь. Она всегда будет давать разнообразный, разномасштабный и колоритный материал, так как никогда не наступит беспроблемный период жизни, особенно в морально-нравственном аспекте. Отношение сатирика к жизненным проблемам чувствительнее, острее, чем, скажем, у иных и прочих. Сатирики более агрессивны, если можно так сказать, настроены против негативных явлений. Ну, например, какой-нибудь рядовой руководитель обнаруживает, что его подчиненный уже совершил безнравственный поступок. Он объявляет ему выговор и с гневом успокаивается. А вот сатирику этого недостаточно, он не успокаивается, считает, что явление от этого выговора не исчезает. Писатель-сатирик в художественной форме обрушивает свое смехоносное оружие и на этот факт, и на «возбудителя», первопричину аморалки, гремит во все колокола на всю ивановскую о создании требуемой нравственной атмосферы нетерпимости и о своей смелости. Под всеобщий хохот.

«Серятина», как сказано в письме, часто появляется оттого, вероятно, что писатель выбирает факты и оговаривает не для собственного удовольствия, что они-де «отдельно взятые», редкие, такие, за которые его никто не упрекает и не обидится. Ну как же такая трусливая, робкая сатира не «посереет»? Например, можно высмеять мальчика или дядю, которые трусливо боятся перепрыгнуть через ручей, но общая значимость этого «поступка» почти нулевая.

А вот когда у сатирика обнаруживается такой порок, как трусость, то тут уж, друзья, читателю не до смеха.

У него на виду у всех слеза навертывается на глазах, а ночью он страдает от бессонницы.

Теперь представим некое заведение, которое выполняет определенную функцию. Например, оно должно обогревать город. И сидит там лопухий руководитель. Вы, вероятно, встречали такого? Благодаря его нерадивости, не вовремя доставлен уголь для топок, перед зимой не утеплены трубы или не отремонтированы котлы. Подчиненные видят, что лопухость руководителя ведет к плохим последствиям, но боятся его высмеять. Об этом можно написать фельетон, басню или сатирическую новеллу, но лопухости мы не исправим, так как, может быть, это деловое качество у человека с детства. В сатире тогда нуждается не он, а тот, кто поставил его и терпит на этой должности, потому, что именно «тот» — еще более лопухий. Высмеять — это значит одержать победу. Есть такие факты в жизни, которые активно вызывают возмущение. Именно это чувство переplавить в юмор, иронию, сарказм, насмешку. В чем и заключен секрет сатирического искусства.

Добро должно побеждать смехом. Смехом мы прибавляем силы слабому. Осмеяние — это наказание большее, чем 15 суток за какой-то хулиганский поступок. А есть ведь и такие безправственные — полухулиганские поступки, за которые нельзя наказывать административно. Тогда разъяренный писатель садится за стол, чтобы наказать зло художественным словом, которого тот самый полухулиган никогда в жизни не прочитает. Ему не до того.

Что же касается добрых и недобрых времен для сатиры, то я бы не сказал, что, например, сейчас трудно живется комедии, если она выживает до сцены. Но для сатиры всегда были трудные времена, начиная еще от Аристофана, который не всегда был доволен древней демократией. Трудные времена бывают не только у сатирика. Вот случай. Прибегает однажды к человеку перепуганный сосед и сообщает:

— На твою бабу волк напал.

— Ну, что ж? — отвечает человек. — Пуцай теперь сам и боронитя, если напал.

Рассказывают, будто нечто похожее сказали и одному сатирику, когда он напал на одного крупного бюрократа. Да оно и верно: тут уж кто кого. Тут проявятся и риск, и храбрость, и способность одолеть трудности.

Сатира конца 70-х годов, конечно, отличается от сатиры 10—20-летней давности. Сатира наших дней стала много-

слоистой, сложной, тоньше. И это, прежде всего, связано с возросшей культурой народа. Если раньше висели плакаты «Не плюй на пол», «Не ходи по газонам», то сейчас уже другие лозунги — уважай человека, потому что он тебе друг, товарищ и брат. И насчет — «не плюй!» тут уж извини — подвинься!

Многие плакатные истины стали нормой жизни. Даже бюрократ, который извечно поступает формально правильно, а по существу издевается над человеком, теперь уже делает это вежливей, культурней, деликатней, кость ему в горло! Рыбья! За ужином.

Салтыков-Щедрин создавал своих любимых персонажей с органчиками на плечах. Вместо голов. Современные же сатирики с одной стороны смелее мыслить стали, самостоятельнее: органчики заменили компьютерами. (Правда, бракованными.) Но, с другой стороны, существует определенная настороженность к их произведениям, несущим в себе критику негативных сторон жизни, хоть всем известно, что для сатирика ведь это основное меню, так сказать — пища его. Мне нравятся те писатели-сатирики, которые создали яркие, любопытные характеры, глубоко исследуя поступки нынешних людей. Их герои действуют в ненадуманных ситуациях и, сталкиваясь в решении жизненно важных для общества проблем, обнаруживают в себе неодолимую тягу к премиям, почетным званиям, пренебрегая своим именем, жаждут славы, известности. А в ком не живет этот червь? Вот в себе, читатель, ты не обнаруживаешь его? Ждешь, пока другие тебе укажут?

Я всегда с уважением отношусь к творчеству К. Крапивы и Остапа Вишни, М. Зощенко и С. Олейника, кроме указанных в письме авторитетов.

Неожиданно, с удивительной прямоотой и откровенностью вошел в литературу Вампилов, с болью за нашу нравственность, с чуткостью к нашему духовному миру. Мы все, почти все, нежно любим сатирика Аркадия Райкина. А? Во — артист!!! И народный, а с именем. Смотришь его на сцене — пуп трещит от смеха. Не шучу. Я восхищаюсь комедийным и сатирическим потенциалом Театра сатиры. О-о, если бы пустить в дело его скрытые резервы! Этот коллектив мог бы выпускать свою продукцию со Знаком качества в счет 12-й пятилетки. Сатирическая продукция складов не требует, но от продолжительного хранения в кабачке портится.

Сатирический жанр — это редкий дар, сложный и тру-

доемкий. Наше поколение потрясено войной, которая дала такой эмоционально наполненный, привлекающий внимание материал. И основной задачей писателя была задача отразить героический и трагический пафос войны. Хотя с другой стороны — написаны «Бравый солдат Швейк» о первой мировой войне, а наш «Василий Теркин» как на этом свете, так и на том — о Великой Отечественной войне!!! Вот хозяйская натура была! Во все выискал! А до чего смекалист! До чего же приятный соотечественник и современник!!!

Какое бы течение прозы и поэзии мы ни взяли (лирическое, романтическое, героическое) — у всех наплаву много-го нравственных категорий, которые исследует и сатира. Например, чуткость и черствость, порядочность, честность и лживость, добро и зло, искренность и ханжество, заботливость, деликатность и бездушие, вежливость и хамство, благородство и низость и т. д. Эти понятия человечество обнаружило давно, и все люди, на всех уровнях, начиная от фараона, его жреца и до раба — испытывали их действия на своей шкуре. Сатирики исследуют эти категории в современнике, полагая, что эти нравственные категории в той или иной мере и нынче присутствуют в каждом человеке. Одни качества хочется закрепить, а от других отмыть человеческую душу. Вот это на мой взгляд и является предметом сатиры. Так было давно. Так будет и впредь. «Доколь в подлунном мире жив будет хоть один» сатирик.

Сатирические стереотипы всегда не соответствовали времени. А теряют свое воздействие на зрителя не они, а авторская широта интересов, глубина видения, высота позиции, общественная значимость его идеалов, значимость предметов его восхищения или возмущения.

С кем воюешь? С блохой или с драконом?

1980

Банальнасць лезе тады, калі аўтар аблягчае сваю задачу, не лезе ў глыбіню чалавечай псіхалогіі, не раскрывае прычынасць канфліктаў. Сачыняць банальныя, прымітыўныя гісторыі — усё роўна што плесці лапці. Але ж лапці даўно выйшлі з моды. Выйшлі, бо педаўгавечныя яны

і не на ўсякае падвор'е. Трэба шыць боты. Ужо ж праславіцца шаўцом ленеі, чым лапцюжнікам.

Тэатральны эцюд пры паступленні ў ВГІК. Мыш перашкаджае чытаць. Выцягнуў гумку з трусоў. Зрабіў рэгатку. Замест стралы — ручка з пяром. Забіў. Падняў, як на кан'і...

— І ўсё? Няма фіналу. Эфектнага канца...

І тады я кінуў гэту мыш таму члену журы, якому не хапала эфектнага канца.

Шамякіну я прымерваю вусы, хахол запарожца. І... Смешна. І іншым прымерваю — іншы характар. Выхілки, манеры.

Пошук характарнасці — у нечаканым «прыжыўленні» рысаў, якія ўласцівы зусім іншаму чалавеку, тыпу.

А Г. нічога не ўцяміў, прагледзеўшы адзін раз спектакль «Таблетку пад язык». Палянскі ўбачыў сутнасць і паспрабаваў прэрэчыць, але не называючы прадмета спрэчкі.

ДАРАГІЯ ТАВАРЫШЫ!

Прыміце ад мяне самую шчырую, самую сардэчную падзяку за вашу ўвагу да мяне, за тое, што прыйшлі сёння ў гэтую залу, на гэты юбілейны вечар.

Я глыбока ўдзячны ЦК нашай партыі, нашаму ўраду, Вярхоўнаму Савету за ўзнагароджанне мяне ордэнам Кастрычніцкай Рэвалюцыі. Гэта высокая ацэнка маёй працы. Для мяне гэта вялікі гонар. Я буду заўсёды помніць і аберагаць ідэалы Кастрычніцкай рэвалюцыі.

Я сардэчна дзякую за цёплыя словы віншавання: і першаму, хто павітаў мяне з узнагародай, і ўсім, хто слаў тэлеграмы, паштоўкі і пісьмы, шчыра дзякую маім сябрам, якія сёння тут выступалі і выказвалі свае добрыя пачуцці ці чыталі напісаным. (Як і я.)

Дарагія сябры мае! Юбілей, аказваецца, — ношка нялёгкая. Сёння нечакана і непрывычна для мяне звалілася такая лавіна ласкавых, прыгожых, добрых, прачулых, салодкіх слоў, што я з непрывычкі трохі разгубіўся.

Я не паспеў яшчэ як след абмазгаваць гэтую сітуацыю з пахвальнымі словамі, высокімі ацэнкамі і добрымі нажанданнямі. Даўно заўважана, што ад празмернай хвалы ча-

лавек н'янее і тупее. Аднак жа я ўлавіў адну несправядлівасць.

Калі я што-небудзь вартае і зрабіў, то не толькі сам. Прызнаюся: у мяне былі сааўтары.

І сааўтары гэтыя — вы! З вашых крыніц я чэрпаў гумар. Карыстаўся вашым маральным кліматам, кіраваўся вашымі маральнымі прынцыпамі, ад вас пераняў павагу да чалавека, да яго годнасці, пераймаў вашу дабрату, вашу чуласць, справядлівасць, вашу спагаду.

І ў час работы ў мяне заўсёды быў добры памочнік, чэсны, праўдзівы, патрабавальны, прынцыповы дарадчык — гэта вы, нашы гледачы, чытачы, савецкія людзі. Яны былі маімі сааўтарамі, і таму, каб быць чэсным, лічу, што трэба па-справядлівасці падзяліцца ўсімі пахваламі з вамі. Бо калі я браўся за пяро, то вашы маральныя прынцыпы былі той падсветкай для вобразаў і характараў у п'есах, без якой немагчыма напісаць колькі-небудзь варты твор. А ўсё, што напісаў я, — па сутнасці вяртаў вам ваша. Хіба толькі ўпакоўка была мая, з гумарком, вясёлая. Форму падбіраў сам.

Дзякую вам за дружны смех, які падтрымліваў мяне, пацвярджаў, што думаем мы аднолькава. А для пісьменніка вельмі важна ведаць, што ў яго багата аднадумцаў.

І яшчэ скажу: ваяўнічасці, непрымірымасці, прынцыповасці я вучыўся ў партыйных органаў. Цвёрды характар, настойлівасць і волю гартавалі яны.

Нешта пацягнула мяне на прамову. А ёсць жа правіла: ленеі сказаць мала, чым нагаварыць лішняга. Тым больш што пасля перапынку мае дружбакі артысты пакажуць некалькі ўрыўкаў са спектакляў па маіх п'есах. Там вы пачуеце і мае словы, і мае думкі.

Дарагія мае, родныя мае!

Вам я ўрачыста абяцаю: колькі будзе маіх сіл, буду рабіць, пісаць так, каб не сорамна было з вамі сустракацца. Я пастараюся ўважліва слухаць вашы думкі, вашы мары, вашы надзеі. Абяцаю вам быць праўдзівым.

НА ТВОРЧЫМ ВЕЧАРЫ

1. Падзякаваць усім:

хто прыйшоў, хто прыехаў, хто сядзеў, глядзеў і слухаў, хто гаварыў — пра мяне, за мяне і на мяне.

Падзякаваць маім сябрам:
артыстам, пісьменнікам, рэжысёрам.

ІІ. Тэатральнае мастацтва — мастацтва калектыўнае, і таму — шмат сааўтараў.

Драматург без артыста, артыст без п'есы, рэжысёр без п'есы (без п'есы і без артыстаў). Калектыўнае наляванне на мамантаў, відаць, артысты прыдумалі.

Я лічу сааўтарамі сённяшняга вечара артыстаў, якія паказалі ўрыўкі са спектакляў.

Я даўно палюбіў Матусевіча Іосіфа Андрэевіча.

Ведаю з 1954 года. Зямны, праўдзівы, даставерны, добры, мяккі і смешны. Свой, жывы, блізкі. Госць — таму аб ім першым.

А Макарава? Ва ўсіх спектаклях іграе Лявоніху — без падстрахоўкі, без дубляжу.

А Аўсяннікаў? Аднадумца, надзейны, верны таварыш. Цяпер «нарасхват»: карыстаецца попытам у маладых і сярдняга ўзросту жанчын-рэжысёраў кіно, радыё, тэлебачання.

Я не буду пералічваць усіх.

Я ўдзячны і Л. Рахленку, і П. Дубашынскаму, і Ул. Кудрэвічу, і моладзі...

На артыстаў мне шанцавала.

Платонаў, Глебаў, Дзядзюшка, Малчанаў, Ржэцкая...

У Маскве: Папанаў, Менглет, Міронаў, Плучак, Дабржанская, Папоў А. Д.

У Кіеве — Мілютэнка.

У Харкаве — Сярдзюк.

Пацерціся каля такіх людзей — розуму набрацца!

Рэжысёры — Саннікаў, Папоў, Плучак, Гнат Юра.

Я ўдзячны глядачу.

Ён — з вострым пачуццём гумару, разумны, добры, разумее многае з паўслова. Ён адзыўчывы, здагадлівы — цэніць не толькі слова, а і тое, што між слоў.

Для такога глядача прыемна і ахвотна працуецца!

Часам глядачы пытаюцца — цяжка ці не пісаць камедыі. Нялёгка, але трэба.

Шкадую, што ў праграму вечара не ўключана мая лепшая п'еса — сам вінаваты!

Я ўдзячны сябрам-пісьменнікам... Як без іх, калі трэба намагчы, нараіцца... надтрымаць, паспачуваць, паўздыхаць.

Пра Шамякіна — працавітасць. У яго трэба вучыцца...

Дзякую! За ўсё: і за дасціпныя жарты, і за спагаду, за кешікі і за мяккую іронію.

Сатырык павінен умець усё ўспрымаць спакойна — нават пахвалу і добрае слова.

А ў мой адрас сёння было сказана нямала ласкавых, цёпных і салодкіх слоў... Як на юбілейці...

Мікола Ткачоў сказаў, што ў вайну Алесь Кучар пасвіў гусей камандуючага Яроменкі.

— Дедушка! А что это там, на стене, где дом строится, что это серепькое такое?

— А смотри сама, и если шевелится — значит, голубь. А если не шевелится — значит, строитель.

Один рабочий сказал:

— Да я бы этим бракоделам при повторных случаях брака обязательно клеймо ставил и увольнял бы. Пусть поищет новое место. А на новом месте зарплата на червонец меньше. По закону. Клеймо — червонец в месяц теряешь.

— А клеймо где? На лбу?

— Зачем на лбу? Можно в трудовой книжке. А можно, ёлки-моталки, и на ягодице. Приходит такой в отдел кадров, а ему там: «Снимай штаны, покажь ягодицу».

Одно клеймо — на один червонец зарплата ниже, два клейма — на два червонца ставка урезана. А уговорами иного бессовестного не проймешь. А вот червонец — это за год оборачивается в сто двадцать рублей, за два — двести сорок. Очень понятный аргумент. А как же?

Д л я п ь е с ы

В начале:

Взялся передвигать (ставить себе) громоздкий письменный стол и... надорвался, нажил себе килу. (Не по силам были масштабы стола.) А кила — на всю жизнь.

В конце:

Пенсионер, инфарктник. Передвигал громоздкий шкаф, чтоб закрыть дверь, отгородиться от внуков, и... надорвался. Инфаркт, и... умер.

«Закрывая амбразуру грудью», — закрывал вход или выход молодым.

З КІРМАСУ

Уступ

Перад пачаткам спектакля мы рашылі не скрываць ад вас нісьма ад аўтара. На нашу думку, яно адрасавана не толькі тэатру, але і вам. «Дарагія таварышы! Хай Вас не турбуе, што ў спектаклі засталіся толькі пралог і эпілог, а самой камедыі не будзе. Не ў ёй соль. Важна тое — з чаго пачалося і чым скончылася. А нюансы — дзе было, калі было, як развіваліся падзеі — усе гэтыя падрабязнасці глядач можа дафантазіраваць. Аднак вельмі хочацца, каб ён, наш масавы глядач, кожны паасобку, задумаўся над пэўнымі пытаннямі. Каб ён абавязкова спытаў самога сябе. І не столькі аб тым, што ён убачыў на сцэне, колькі аб сваім жыцці. Уласным. І кім бы ён ні быў. Я маю на ўвазе не толькі яго насаду ці званне, але і яго краіну, яго пацыю, яго ўзрост, яго жыццёвы вопыт, яго поле дзейнасці. У якой бы ён краіне ні жыў, ці ў які час, і якая б маральная атмасфера яго ні акружала, пастаўце перад гледачом задачу, хоць гэта і прагучыць «шляхетна», не тонка, не па законах «мастацтва». Мы выкапаем сваю задачу, калі глядач спытае сябе сам:

— Што ты зрабіў сёння?.. і г. д.

I

МИНИАТЮРА ДЛЯ «ФИТІЛЯ»

В квартире обилие приемников, проигрывателей, магнитофонов, стеллажей, заполненных в два ряда книгами. За журнальным столиком ученики режутся в карты.

Входит солидный папа, озабоченный бедами мира, интеллигентный и потому серьезный. Ребята переполошились. Насытившись длинной паузой, папа сказал:

— Стыдно! Стыдно убивать время на такие глупости. Неужели не можете найти себе более рациональное занятие, увлечение, хобби, наконец. Безобразие! Дикость, — и отнял у них карты. И пошел в свой кабинет.

На столе: начатый доклад о воспитании детей «Пример родителя». На нем авторучка; рядом масса раскрытых и недочитанных журналов. Что-то даже из самиздата. Отложив в сторону карты, папа выбирает, что же дочитать? И... А пусть подскажет папьяне. И начал раскладывать и

такпе и этакне пасьяпсы. Увлекся. Вспотел. Разделся. Опять за карты, через замочную скважину сочится дым. Курит, и так до утра.

Утром встал усталый, изможденный, злой.

Подшел к зеркалу и повторил монолог, с которым он обращался к детям. Приходит на работу. Секретарь-маништка готова печатать доклад.

— Доклада не будет. Ясно и так.

В коридоре на доске объявлений на афише о докладе наклеена по диагонали последняя фраза папы.

II

МІШЯЦІОРА ДЛЯ МУЛЬТФІЛЬМА

Баба Ева і дзед Тамаш сабіраюцца на кірмані. Дзед запрагае кабылу. Бабка ахарошваецца. Усе гатовы. Дзед маладцавата падсаджвае бабку на воз. Пае-е-схалі на кірмані...

Што павезлі прадаваць, лёгка адгадаць:
Дзве курачкі, петушка ў клетцы.
І смятаны паўгаршка — у кашолцы,

якая стаіць між ног у бабы Евы.

Праязджаюць міма высакавольтнай лініі, на якой сушацца пялёнкі і штапы...

Баба села прадаваць...

А дзед пайшоў мазі ўзяць (для калёс). Доўга шукаў. Яму падказалі: «Ідзі ў аптэку». Там ён, пасля доўгіх спрэчак, купіў два вялізных цюбікі з вазелінам.

Прышоў да бабы. У яе хоча купіць пеўніка нейкі малы барчук. Баба Ева падміргвае-падбухторвае. Мама не хоча патураць свайму дуралею:

— Навошта табе пеўнік?

— Я буду царом Салтанам, а пеўніка я пасаджу на шпіль. Хай кукарэкае, калі ворагі нападуць. А курачкі? Яны будуць нясці мне яйкі, як спарады. І я імі буду адбівацца ад праціўніка.

Падышоў дзед і хваліць малога:

— Малайчына, хлапец! Гепералам, відаць, будзе. Ваяваць хоча. Патрыё-ё-ёт!

Мама згадзілася купіць пеўня і курачку.

Распрадалі ўсе тавары, пайшлі выпіць чорнай гары... У сучаснае кафэ. Праз дзверы ўшчаміліся абое разам.

Дзед кажа: «Паўбутэльку — хо-хо-хо...»

Баба ж: «Цэлюю бутэльку — о-га-го».

Наеліся, напіліся ўраспрог: ледзь пралезлі па адным у дзверы. Дзеду захацелася зайсці ў туалет. Баба ледзь прапіхнула яго ў мужчынскі аддзел і доўга чакала, ляскаючы пугай па галынішчы. Нарэшце з'яўляецца дзед. Ён там патапчэў удвайне. Дзед з бабаю прайшлі міма даўжэзных вітрын, па якіх парадна выстраіліся бутэльні він, гарэлак, капьякоў, піва і шампанскага.

Пайшлі да воза. Дзед аніяк не ўзлезе на калёсы. Баба Ева падхапіла яго па плячо — паперавес: галава звісае ззаду, а нога паперадзе. Такім чынам яна пасадзіла яго ў калёсы. Прытуліўшыся да пеўнікавай клеткі, ён сядзіць панам. Баба і ногі яму падправіла і руку ў бок яму: ну чысты пан.

Дзед сеў за папа,
а баба за фурмана...

Пае-е-ехалі. З кірмашу. З песняй. Абганяюць прыватніка: нясе пад пахай свайго «Запарожца».

Пакуль бабка не драмала,
то кабылка трапятала...

А паўз дарогу па кустарніку бег воўк. Ён пазіраў па воз і апетытна аблізваўся. Ён прадчуваў удачу. Дзед спіць, задраўшы бараду к мясячыку. Баба таксама — клявала, клявала носам ды і заснула.

Кабылка спынілася на развілцы дарог. Указацелі перавернуты ў адваротным кірунку. Куды ехаць? Вось пытанне. З кустоў шаснуў бандыт-воўк. Кабылка ацяміцца не паспела: воўк яе за вуздэчку. А каб кабылка не заржала, ён зацягнуў ёй рот «маланкай». Правяраючы, ці не прагнуўся дзед і баба, воўк выпраг кабылу, адвёў яе ўбок, прывязаў да дуба і... Расшпіліў кабылячую «маланку» на спіне ад вушэй да хваста і раздзеў кабылу дагала.

— Ясна! З'еў яе. А са скуры з «маланкай» зрабіў базарную сумку — самую модную.

Дзед і баба спяць, і сніцца ім пешта салодкае.

Воўк падышоў да воза і паказытаў хвастом пад носам дзеда. Пасмяўся.

— Гы-гы-гы. І паўбутэльку не дапіў.

Потым зірнуў на бабу. У той расшпілена кофточка. Воўк аж вушы прыклаў. Вось паскуднік! Палез бабе за пазуху. А бабка Ева хоць і ў гадах, але ж праз сон ухмыляецца ад прыемнасці, што цехта яшчэ пакваніўся па яе пазуху. Яна нават праз сон памагла расшпіліць яшчэ

адзін гузік: каб вальней было. Воўк разумеў бабку. Пагла-
дзіў яе і, выняўшы з-за пазухі кашалёк, лізнуў бабку ў
губы. Воўк злез з калёс і пакіраваўся ў лес. Адкуль ні
вазьміся певень! Той самы! Бабульчын. Ды са шпілем над
хвастом. Нема закукарэкаў! Аж страшна стала. Працнуўся
дзед. Працнулася бабка. Ubачылі гаротнага пеўніка і жах-
нуліся. Дзед выцягнуў шпіль з-над хваста і кінуў.

— Хто цябе так? Дзе той гад?

Пеўнік праз слёзы ўсміхнуўся і паказаў на... педанітую
бутэльку гарэліцы.

1981

АПОРНЫЯ ПУНКТЫ ДЛЯ ВЫСТУПЛЕННЯ НА ПРЭЗІДЫУМЕ СП БССР

1. У нас дома п'есы ляжаць, а ставяць у Маскве, у Кіе-
ве і г. д. Патрабавальнасць — справа добрая, але чаму ма-
рынуюцца п'есы Аляксея Дударова, Алега Наважылава,
Уладзіміра Іскрыка, Галіны Каржанеўскай, Георгія Мар-
чука?

2. Няфёд: «Тэатры не хотят слухать правды».

3. Крытыка. Падтрымка маладых акцёраў, рэжысёраў.
Не цыдулькі, а артыкулы ў часопіс.

4. Рэпертуарныя планы складаць трэба разам.

5. Рэжысура. Вакапсіі. Узровень. Свабода — добра, але
далі ім волю — ставяць, што хочуць. Кучар: «Рэжысёр мо-
жа і самага выдатнага драматурга не паставіць». Апраў-
данне чаго? А акцёр? Пісьменнік?

Рэжысёр — мастак у дзяржаўным тэатры. І не адзін.
Тры. А калі глядач не бяжыць з тэатра, а стаіць у чарзе на
п'есу, якую «мастак» адхіліў? Тады як?

А наставілі тое, чаго не хоча глядзець ніхто — «Апош-
няе спатканне».

6. Глядач ля тэлевізара. Абывральская філасофія.

НЕ АБЫСЦІ І НЕ АБ'ЕХАЦЬ...

— І-і-і, галубка мая, рыбка мая. Ты думаеш, што да чалавека, каторы ў бядзе, людзей цягне снагада? Не-е. Вот, ты думаеш, што да цябе прыходзяць... Што прыходзяць, каб наспачуваць? Не думай, думай так... Памагчы? Не-е... Цікаўнасць іх цягне... каб зблізку паглядзець і бяду і... як ты з бядою тою... Як яна цябе гне ды корчыць. Зблізку паглядзець, не пачуць, што другія будуць расказваць, а на свае вочы і зблізку. Ну, а калі прыйдзе каторая да цябе, дык жа, пагледзеўшыся, трэба пешта, ну завядзёпка такая, а не таму, што ёй трэба... Вот і сыпле словы снагады, спачування, жалю, болю... Я ведаю. Ведаю гэта. На сабе ведаю. Вот і я прыйшла да цябе... Але я не так, як другія. Вот і мне цікава, як ты бяду сваю нясеш. І мне... цікава... як і другім — а як жа дачка твая застрэлілася? І як ты цяпер?.. Такое ж не часта бывае і не ў кожным сяле. Вот у нашым сяле ў цябе ў першай за мой доўгі век. І мне цікава, і ў мяне душа трапечацца — як жа ты?.. І як жа гэта яна? Няўжо яна перад тым і знаку табе ніякага не дала?.. Вот і прыходзяць другія... А ты не кожнаму вылівай душу. Я-та знаю, рыбка мая, я-та за свой век надзівілася з людзей... Вот і ў мяне... Я ж адзінаццаць сыноў пахавала. Колькі парадзіла, столькі і пахавала. Як першага хавала, а ён у мяне быў другі, дык думала сама легчы ў магілу. А людзі дзівіліся, цягнулі мяне ад ямкі. А потым Грышку схавала. Таксама ўбівалася. А людзі дзівіліся.

А потым вайна. Немцы трох сыноў — як таполі — вывелі і перад людзьмі расстралялі. А мяне пакінулі на дзіва людзям. Каб, значыцца, дзівіліся на маё гора... Плакала. Ой, як плакала!.. Свету белага не бачыла праз слёзы. А потым няшчасце. Трэба ж — за вайну выжылі, а пасля вайны падарваліся на сваім жа гародзе. Пограб хацелі направіць, а там была міна. Падклаў пехта. Паліцаі, відаць... Дзесятага — Міцю — пазалетась хавала. Людзі ўжо і не дзівіліся. Прывыклі. А летась Сцяпана. Ну, гэты адпакутаваў. Ад старых ран намёр. Не плакала. І людзі дзівіліся. Чаму не плачу? Ён жа апошні.

Вот і я прыйшла к табе. А як жа ты са сваёю бядою спраўляешся? Вот пагаворым, пабядуем ды і жыць будзем. А дзе ж ты дзенешся? І яшчэ дзеці ёсць у цябе. Хоць і даросля, а — дзеці. І жыць трэба. У мяне вунь — нікога не асталася, і то — жыву. На дзіва людзям жыву. І век мне дастаўся — такі доўгі.

З МІШУЛАГА... З ДАЎНЯГА...

На высокім памосце стаіць труна, а ў ёй ляжыць замардаваны на панскім падвор'і юны хланец.

Вакол сядзяць, стаяць у смутку і жалобе, схіліўшы галовы, старыя і маладыя, дарослыя і малыя. Хтосьці ціха плача — жанчына ці дзяўчына. Толькі сівы дзед з барадою на поясе стаіць, нібы з неба сышоўшы. Не наварухнецца.

Каля труны бацька памерлага юнака. Ён то прыцішыцца, то прыгледзіцца да сына, то зноў запырычытае, звяртаючыся да бога, да сына, да людзей.

А п а п а с. Ну як жа ты, сыноч? Пакінуў нас... Ці перажыве маці... Адзіны ж ты ў нас... Божа! Ну за што ты нас так пакараў? За што ж ты паслаў нам такога пана? Мы ж яму рабілі, мы ж яму сеялі і жалі, мы ж яму і ягдкі збіралі... Мы ж яго паілі і кармілі. І яго, і скацінку яго — і каровак, і цялятак, і ягнятак гадавалі. А ён... за траву, за кветкі, за жмуток красак засек насмерць бізуном. Загубіў дзіця. Ён жа не сабе — дзяўчыны. Няўжо табе шкада той травіцы? А душы юнай не пашкадаваў. Ну, сарваў ён кветку, ну, стаптаў кусцік травы. Ды я ж табе з лугу бярэма прынясу. Вярні мне толькі дзіця маё... Не верне ўжо. Божа! Як дапусціў ты такое зверства? Замардавалі. Засеклі... Бізунамі. Скрывянілі. І на цэлы дзень на сонцы пёкся, бедны. Мухі, авадні, сляпні елі... Заслі... Ад смагі памёр. І мяне побач прывязалі, каб па маіх вачах паміраў. Божа! За што ж ты мне такое ўчыніў? Чаму ж ты пана не караш? Будзь справядлівым — пакарай яго. Ну не хочаш сам, маімі рукамі пакарай. Божа, я волю тваю выканаю... Пашлі мяне, божа, дазволь мне, божа.

С т а р ы. Ідзі. Пакарай. Дазваляю.

А п а п а с. Я ніколі не грашыў перад табой, божа. Я ўсё зраблю па тваёй волі... Я з панам па-панску... Не па-мужыцку. Людцы добрыя! Пахавайце сынка майго. Я не змагу закапаць яго ў зямлю. Сястрычкі жаласлівыя! І вас прашу — дагледзьце маці яго... Не пакіньце яе ў такім горы. А я пайду... Такая воля бога...

- І чаму цябе, такога дурня, прызначылі да мяне?
 — Разумных да разумных, а мяне — да вас.

Калі б навуку гісторыю выклікалі ў суд, як сведку, то можна з унэўненасцю сказаць, што вінаваты будзе апраўданы, а невінаваты асуджаны на катаргу.

Рэцэнзія

на рукапіс кнігі «Уладзіслаў Галубок. Творы». Прадмова, укладанне, падрыхтоўка тэкстаў — С. С. Лаўшук. «Мастацкая літаратура». 1982

Я з вялікай зацікаўленасцю знаёміўся з гэтым аб'ёмістым — печакана аб'ёмістым! — рукапісам. Чытаў і думаў: як многа ў нас ад тых Іванаў, якія не памятаюць свайго радства. Чытаў і здзіўляўся: чаму да гэтага часу такі несумненна каштоўны матэрыял заставаўся невядомы шырокаму чытачу? Нават я, прафесійны літаратар — драматург, з сорамам павіпен прызнаць, што не ўяўляў усяго зробленага маім славым папярэднікам. Ведаў, што У. Галубок напісаў шмат п'ес. Аднак быў перакананы, што амаль усе яны загінулі яшчэ ў даваенны час. Ды не загінулі, не прапалі! Прапала хіба што наша зацікаўленасць гісторыяй роднага мастацтва, лёсамі тых, хто стаяў ля вытокаў беларускай літаратуры... А пасля будзем глыбакадумна разважаць, чаму марудна растуць маладыя драматургі. Адкуль можа быць той рост, калі парасль мае абсалютна не заглыбленыя ў нацыянальнай традыцыі каранні?!

Я з вялікай зацікаўленасцю чытаў рукапіс «Твораў» яшчэ і таму, што мяне гадоў дваццаць назад асобай У. Галубка проста такі заінтрыгаваў мой добры сябра, народны артыст СССР Уладзімір Дзядзюшка. Трэба было бачыць акцёра ў той час, калі ён успамінаў пра свайго настаўніка. На ім было не простае захаванне — набожнасць. Чалавек надзвычай эмацыянальны, Ул. Дзядзюшка не адразу нават мог выразіць у словах свае начуці. Мінут няцэ ён звычайна вар'іраваў толькі адну «кучаравую» фразу: «Андрэй, ведаеш... гэта быў чалавек... ну, гэта быў такі чалавек... ну... ё... маё...» І ўжо потым, не менш, дарэчы, эма-

цыянальна, але дастаткова складна расказваў пра ўласныя дачыненні, узаемаадносіны з У. Галубком.

Але і гэта — прыказка. Вернемся да рукапісу. Каб потым не забыць, адразу ж выказваю прапанову змяніць кампазіцыю кнігі: у пачатку яе варта змясціць п'есы і апавяданні. Гэта нічога, што У. Галубок пачынаў свой творчы шлях з вершаў і апавяданняў. Мы яго найбольш цэнім і ведаем як драматурга і арганізатара тэатральнай справы, таму лагічнай, каб ужо сам пачатак кнігі адлюстравалі бы асноўнае ў яго творчасці. Сам жа прыцып размеркавання твораў, паслядоўнасць іх падачы ў жаправым разрэзе не выклікае ніякіх прэрочанняў: наколькі я зразумеў, усе яны размешчаны ў строга храналагічным парадку.

Асабліва ўважліва я знаёміўся, вядома ж, з раздзелам кнігі, у якім змешчаны п'есы. Справа ў тым, што збольшага мне былі вядомы толькі тры творы У. Галубка — «Ганка», «Пісаравы імяніны», «Суд». Пра астатнія ж п'есы я не меў ніякага ўяўлення. А ўрэшце і тут патрэбна ўдакладненне. Я з задавальненнем перакапаўся, што ў параўнанні з кнігай «П'есы», выдадзенай выдавецтам «Беларусь» у 1968 годзе, у «Творах» даецца больш поўная рэдакцыя ранняй камедыі У. Галубка «Пісаравы імяніны»: замест аднаго акта — тры. Паколькі ў першапачатковым выглядзе камедыя складалася з трох актаў, то ўзнаўленне апушчаных двух актаў бачыцца цалкам неабходным. Не скажу, што яны вызначаюцца бездакорным мастацкім узроўнем. Па сённяшніх мерках, мы маглі б заўважыць нямала недахопаў самага рознага плана. Аднак гэта быў бы негістарычны падыход: п'еса створана яшчэ ў дакастрычніцкі час, калі беларускія тэатральна-сцэнічныя традыцыі толькі-толькі складваліся. З другога боку, я далёкі ад думкі, што, апраўдваючы адсутнасцю традыцый, варта перавыдаваць усё без разбору. Не і не! Што ж датычыцца да камедыі «Пісаравы імяніны», то для яе не трэба шукаць дадатковых апраўданняў, — яна здольна пастаяць за сябе сама (у саюзе са сцэнай). Я маю на ўвазе факты, для нашай гаворкі надзвычай паказальныя: жыве камедыя, ставяць яе на самадзейнай сцэне і сёння! І гэта ў той час, калі многія сучасныя п'есы не цікавяць нікога. Просценькі сюжэт, не бог ведае якія праблемы, а глядзіцца. І глядзіцца таму, што для гэтага сюжэта дакранулася рука майстра, які выдатна адчуваў прыроду народнага светаўспрымання, народнай этыкі. Менавіта таму калізіі «Пісаравы імяніны» не здаюцца банальнымі пры ўсёй іх фальклорнай агульна-

вядомасці — яны ўспрымаюцца толькі набліжанымі да чытацка-глядацкага вопыту, сцэнічна называемымі.

Добрае ўражанне пакідаюць амаль усе п'есы, змешчаныя ў кнізе. Адна напісана крыху леш, другая — горш. Але відавочна, несумненна слабых твораў у ёй няма. Праверка сцэнай дала свае плённыя вынікі. І тут узнікае адна думка: вось бы прасачыць творчы працэс у драматургічнай лабараторыі У. Галубка! Больш удзячнай тэмы і прыдумецца цяжка. Такое даследаванне магло б прынесці проста неацэнную карысць любому драматургу. Сталаму, здаецца, не меншую, чым пачаткоўцу. Для чаго нішам, каму адрасуем?.. А Галубок, па ўсім відаць, беспамылкова знаходзіў дарогу да сэрцаў глядачоў, мог прапанаваць яму такія сцэнічныя дыялогі, якія бралі за жывое, прымушалі суперажываць.

Адзнакай сапраўднага таленту — тут спрачайся ці не спрачайся — заўсёды з'яўлялася яго далучанасць да радасцей і бедаў часу, да канкрэтных сацыяльных праблем. Пісьменнік павінен быць мастацкім летапісцам сваёй эпохі. Для драматурга гэта адносіцца ў першую чаргу! Калі я перачытваў галубкоўскія «Апошнія спатканне», «Бязвінная кроў», то не падта вагаўся або сумняваўся накопт часу іх напісання, мэты стварэння. Для мяне, як ліпеньскім поўднем, было ясна, што думкі і задумы драматурга жывіліся атмасферай рэвалюцыйнай ломкі грамадскіх устояў. І гэта пры ўсім пры тым, што знешняя атрыбутыка часу ў творах амаль адсутнічае. Затое ў іх ёсць дух часу, атрыбутыка ўнутраная, характэрная.

Пазнейшыя па часе напісання п'есы зноў жа не былі адарваны ад падзённых сацыяльных праблем. З добрым пачуццём гумару, а месцамі проста бліскуча, з'едліва раскрывае У. Галубок сутнасць пэпманаўскай «ліхаманкі» ў камедыі «Ветрагоны». У ёй ёсць некалькі камедыійных тыпаў, якія выпісаны на ўзроўні купалаўскай «Паўлінкі». І слова ў камедыі дастаткова ёмістае. Некаторыя рэплікі гучаць на зайздрасць хлётка, афарыстычна. Не, «Ветрагоны» не шэдэўр, слабых мясцін у творы не менш, чым моцных, аднак п'еса навінна зацікавіць не толькі звычайнага чытача, але і прафесійных літаратараў. А ў народных тэатрах яе можна з добрымі падзеямі ставіць: у наш час, здаецца, зноў раскашуюцца ветрагоны і зноў пуставатыя Фросі вылазяць на кірмаш Гіменей, прывабліваючы залатымі пярсцёнкамі на кожным пальцы.

Няма патрэбы спыняцца на кожнай п'есе У. Галубка.

Паўтару сказапае вышэй: усе япы варты ўвагі. Узяць хоць бы тыя «Плытагоны». П'еса будзе публікавацца ўпершыню, але ў свой час яна прайшла добрую праверку сцэнай. І сённяшняму глядачу будзе цікава пазнаёміцца, чым жыла сцэна беларускіх тэатраў першага паслярэвалюцыйнага дзесяцігоддзя. Я ўжо не гавару пра гістарычную драму «Пан Сурышта». На такіх п'есах можна вучыць тэатральную моладзь — пачынаючых рэжысёраў, сцэнографіаў, акцёраў і г. д. Буйны сацыяльна-падзейны фон, вострыя да меладраматычнасці сітуацыі, рэльефна выпісаныя характары — усё гэта дае добры разгон для творчай фантазіі. Для студыйнай работы. Тут ёсць магчымасці выпрабаваць свае сілы акцёру любой ступені адоранасці. Спектакль па гэтай п'есе можна зрабіць шматфарбным, дынамічным, відовішчным...

Калі пра п'есы У. Галубка час ад часу яшчэ і ўспамінаюць, то пра апавяданні яго ведаюць, мусіць, вельмі нямногія. А між тым у творчай скарбонцы пісьменніка іх аказалася вельмі многа — каля сарака! Звыш трыццаці з іх напісаны ў дарэвалюцыйны час. І зноў жа, мне не трэба было заглядваць у датавальную каптычку. Апавяданні самі сябе характарызуюць: тэматыка, будова сюжэта, а таксама стылістыка іх беспамылкова арыентуюць у храналогіі напісання. Ну хіба ж зблытаеш водар нашаніўскай творчай атмасферы, якой патыхае ад апавяданняў «Марымонавы сабакі», «Як Сымон у воласці выкруціўся», «Павальніца», «Бор»?.. Усе апавяданні маюць няхітрую сюжэтную будову, некаторыя стылізаваны пад народна-фальклорныя гутаркі. Іншымі словамі, яны характарызуюць стап пражыццёвай практыкі пачатку ХХ стагоддзя, а таксама характарызуюць тагачаснага чытача. Чытач жа гэты, хоць і меў меншую ў параўнанні з сучасным адукацыю, валодаў дастаткова шырокім дыяпазомам духоўных запатрабаваў. Не, не такі ўжо і прасты, як здаецца на першы погляд, ідэйна-тэматычны змест апавяданняў У. Галубка. Уважлівы чытач здолее разгледзець за нескладанай сюжэтнай канвой іх глыбіны, вельмі народны, беларускі змест.

Вершы У. Галубка не падта мне спадабаліся. І гэта адбылося, мусіць, таму, што індывідуальнасць мастака ў іх праявілася слабей, чым у іншых жанрах. Тым не менш друкаваць іх варты.

А вось артыкулы пісьменніка амаль усе прачытваюцца з вялікай цікавасцю. Лішні раз пераконваешся, што ў драматурга па сталю ва ўсе часы вельмі і вельмі нялёгкі хлеб.

Вывады і прапаповы:

Вывад адзін. Кніга твораў Уладзіслава Галубка паві-на абавязкова ўбачыць свет.

Прапапова звярстаць яе наступным чынам:

Уступ. П'есы. Аповяданні. Вершы. Артыкулы.

Да гэтых артыкулаў можна было б дадаць яшчэ некалькі:

1. Дзяржаўная вандроўная трупа, зложаная У. Галубком

2. На вышыню сацыялістычнага мастацтва

3. Тэатр, рожденный Октябрем

4. В сугробах Полесья

5. Калгасы тэатр будзе створаю і некаторыя іншыя.

Артыкул «За аўладанне большавізмам» прапапоўваю зняць. Ён увогуле змястоўны, аднак без палежнага камп'ютарнага чытачу, асабліва маладому, будзе цяжка зразумець аб'ектыўныя прычыны абвінавачванняў у адрас В. Сташэўскага і г. д.

Цікава пісьмо да Я. Дылы. Можна было б змясціць і яго, а таксама некалькі інтэрв'ю.

Адным словам, пазнаёміўшыся з рукапісам твораў У. Галубка, лічу, што вызначаць аб'ём выдання ў 25 др. арк. вельмі і вельмі несур'эзна. Не на Галубку патрэбна эканоміць паперу. Ёсць у нас на кім эканоміць. Супроць гэтага не стануць прэчыць і тыя, хто складаў тэматычны план выдання ў «Мастацкай літаратуры» на 1982 год.

«РАЗБОЙНІКІ»

Мазуцін — старшыня калгаса, чэсны рэаліст.

Шурупаў — яго памеснік, галоўны інжынер, чэсны ідэаліст, але ўступчывы перад рэаліямі жыцця.

Болцікаў — яго малодшы брат, чэсны разбойнік.

Ключароў — галоўны бухгалтар, проста чэсны. Зроду. Чэсны ідэаліст. Непадкуны рабесп'ер.

Зубілін (Заглушка) — райсельгастэхнік. А што такое чэсны?

..... — атаман разбойнікаў з лятучкі.

..... — ветэран працы, свінаркай і даяркай была.

Каця — яе дачка, зменшчыца.

Дана — сястра, падманутая і пакінутая.
 Шнонка — муж, інвалід. Ціхі, мірны.
 Закаблучны — галоўны заатэхнік, хам, меціць на пост
 галоўнакамандуючага.
 — сакратар райкома.
 Вінтоў — прафсаюзны бос. Соладкагалосая штука
 юнацтва.
 — прадстаўнік дзяржкамсельгастэхнікі. Прывёз
 пераходны сцяг.
 Шкалікаў — трактарыст-камбайнер.

А к т и е р ш ы

1. а) Бухгалтар прынёс на подніс паперы. Старшыня
 збіраецца ў зарубежную паездку ў Балгарыю. Паднісвае ў
 спешцы. Звопіць у раён: што з сабою браць? «Штофы?
 А яшчэ? «Зуброўку»... Значкі? Якія значкі? Ну-у... Што
 мы — дзеці?.. Мар'я! Мар'я!»

б) Прыходзіць даярка. Хоча адпрасіцца — рукі баляць.
 На сваё месца — дачку хоча ўладзіць. Яна не прайшла кон-
 курс — не паступіла. А ў мяне — рукі... А яна — дурніца...
 Я мора малака надаіла, а здароўе... Заробкі... Ат... Павош-
 та тыя заробкі, калі рукі...

в) Вяртаецца старшыня:
 — Чаго прыйшла?
 — Прасіць прыйшла.
 — Чаму не ў кантору, а дадому? Парадку не ведаеш?
 — Дык там жа вас не снаймаць, усё занятыя — ці ў
 полі, ці ў раёне, ці ў сельгастэхніцы. А цяпер во — за
 мяжу.

— А што такое?
 — Ды вызваліць сваю пасаду хачу.
 — Як гэта вызваліць?
 — Ды во — рукі... А на маё месца дачка.
 — Ну, не гарыць. Потым. Прыеду, потым разбяромся.
 Ідзі!

І яна найшла... Пакрыўджаная... Прыніжаная...
 Бухгалтар: Пайду і я...
 Старшыня: А ты куды?
 Бухгалтар: Ды... дома — не паложана. У кантору пай-
 ду. Там буду Вас чакаць. А то — прыпёрся ў палац...
 Старшыня: Ну, добра, добра. Капрызныя якія сталі...
 Бухгалтар: А табе трэба было глянуць на яе рукі! Хоць
 бы глянуць...

Старшыня: Ну, ладна, давай паперы. А то часу мала.

1. Бухгалтар адмаўляецца падпісаць даручэнне дзяржбанку аб аплаце райсельгастэхніцы за рамонт машыны.

«Не натурайце жулікам і паразітам. Вы ствараеце ўмовы для мафіі гангстэраў. Зладзейскі дакумент не падпішу!!»

«У цябе наперкі, а ў мяне на руках гаспадарка. Я ў кабале, у поўнай залежнасці ад іх. Не лезь на ражон! Ты хочаш пасварыць мяне з імі? Табе трэба чэснасць, а мне трэба, каб не загінуў ураджай, каб не прапаў марна труд усяго калектыву. Я цябе цярылю за чэснасць. А ты мяне за паваротлівасць і вынаходлівасць. Без цябе б не стаў рабіць таго, што раблю. Ну, ладна, ідзі! Перад ад'ездам дам інструктаж намесніку-інжынеру».

2. Першая запаведзь: убраць ураджай! Тэхніка — усяму галава! Табе выпрабаванне: быць ці не быць старшыней. Не паддайся бухгалтару — ён пацук папяровы... Чэсны пацук. Я з ім на нажах. Ён можа пасварыць нас з сельгастэхнікай, а то і больш — звергнуць з п'едэстала. Не сварыся з сельгастэхнікай. З заатэхнікам ладзь. Ён сваю справу ведае. Яму і ўлада поўная! Скаціну шкадуе.

За рубж з дэлегацыяй...

«Не спяшайся. Я не заатэхнік».

«Ведаю. Даўно заўважаю. А чаму?»

Маці просіць завезці бацьку ў амбулаторыю і дзякуй не сказала. Культура!!!

— А людзей?

— Галоўны заатэхнік: кадры мае — мая справа і мой клонат!

3. Атаман з лятучкі. Прывезлі запчасткі. Просяць падпісаць наперку. «Работу выканалі, работу прынялі».

Малодны брат інжынера заваліў уступны экзамен і прыехаў на перавыхаванне ў сяло.

Атаман: Бяру! Навучу! Будзе спец!

А потым малодшы: Ты падвёў мяне! Я ў іх вачах — здраднік, даносчык!

Старэйшы: А яны і ўзялі цябе, каб мець цябе як заложніка ці адваката.

4. Дачка просіцца на ферму — даяркай. Мамчына навука больш надзейная. (Праваліла з трэскам уступны экзамен — навікі зараклася паступаць куды-небудзь.)

Хай маці раздоіць дзесятак першацёлак, тады возьмем. Сябры на няшчасці — сустрэліся. А яна набывала і на

заводзе: грукат, шум, гул — адурэла і вярнулася. Дваю-
радная сястра — касца, што ў горад паехала.

(Галоўны заатэхнік — канкурэнт (нам.). Ён з просьбай
неравесці са свінарні на раздой.)

5. Провады старшыні ў заграшасездку з дэлегацыяй
сельгастэхнікі. Начальнік райсельгастэхнікі абяцае даць
усё, што трэба.

Прыехаў праводзіць і сакратар райкома.

— Не разводзь рукамі, а дай!

— Я ж і развёў рукамі: в чым вопрас!!

— А суседава тэхніка стаіць.

— Дэфіцыт... На запчасткі, брат, траціцца трэба. І мне,
і табе. Вось калі-небудзь вазьму цябе з сабой на базу між-
абласную. Там, брат, жруны! І вясёлы народ.

6. Бухгалтар пагражае інжынеру за падпісанья папе-
ры: «работу выканаў, работу прыпяў».

А к т д р у г і

1. Двое маладых. Не перспектыўны ты.

Маці гоніць Кацю дадому. Хопіць і таго, што адна ўжо
засталася.

Абое рабое.

— А то праўда, што сястрычка твая, таго? Кажуць, што
яна...

— Ага. І я такая. Табе ж, пэўна, і гэта казалі? А чаго
ж? Век такі. І зарабіў па пысе! Дурань. Палез.

2. У Каці дома паспявае выбух.

— Я яму дам! Я яму скажу! Маўчала, а цяпер...

Ласкавай была. Каб цябе вылечыць, а плётка найшла,
што на перадох слабая. А? Гэта прыемна слухаць?

Каця абараняе тых. Я хачу, як ты — можа, і больш —
гераінай хачу. Раздаі, намажы мне. Я ж лянівая.

Муж: Ты спакойна. Ласкай трэба. Не скандаль. Горш
будзе.

Жонка: Мне горш не будзе, як з табой. Цераз іх ты —
інвалід. Машыну палез даставаць з-над лёду.

— А я не верыў. Не верыў жа?

— А рукі мае бачыш? А? Я не магу ўжо. Бачыш вуз-
лаватыя пальцы. Раздаіць? Гэта не ізюм.

3. Канфлікт інжынера з бухгалтарам.

— Ты зноў падпісаў? Ты хаўруспік, злачынца, саў-
дзельнік. Калі стапе вядома райкому.

Ты ж сакратар партыйнай арганізацыі, каго вы вы-

рошчваеце? Паразітаў? Эксплуататараў? Мафію? Грабежнікаў.

— А ты хочаш пасварыць мяне з сельгастэхнікай?

— Затое тэхніка не стаіць!

— Пасеялі ў час! Убралі ў час!

— За чый кошт? Плаці са сваёй кішэні, кашалька. А то добрыя за кошт яе! Глянь, якія ў яе рукі! («Падагрэў» бабу. Яна лютай стала.)

— Дзе гэта шкура, дзе?? Дзе ён?

4. Схватка Кацінай маці з заатэхнікам.

Навука інжынеру — як настаяць за сябе, за праўду.

Бухгалтар: Чуў? А? Гэта народ. А ты чые інтарэсы абарацяеш?

5. Схватка з атаманам і начальнікам райсельгастэхнікі. Інжынер буптуе!

— Райком пашукае. Знойдзе.

У атамана ёсць.

— Ну і пастой! Няма ў мяне запчастак. Апошняя была, во — павезлі суседу твайму.

— Дзівак! ЦК не можа знайсці, а то — райком. Хай пашукае. Дзяльцы! Па ўсёй краіне шукаюць.

— Ёсць у цябе? Бач — развёў рукамі. Значыць — няма.

А к т р э ц і

1. Ну, будзе скандал! Едзе старшыня.

Скандал з райсельгастэхнікай!

Старшыня мірыцца з начальнікам РСХТ.

— Паскардзіліся райкому?

— Хто? Калі? Не можа быць!!!

— Падумаць! Павінны пераходны сцяг уручыць, а тут падножка. Падпожку, калі я іду на трыбуцу.

2. Сакратар райкома і інжынер. «Як у вас з сельгастэхнікай? Ёсць крыўды?»

— Была, ды... Прыехаў старшыня і ўсё паладзіў...

— За чый кошт?

— Для народа — за народны.

Сакратар і даярка.

Развязаць вузлы з ёй і дачкой.

3. Сакратар, бухгалтар, інжынер.

А к т ч а ц в ё р т ы

1. Сакратар і райсельгастэхніка. Як быць?

2. Сакратар і прадстаўнік РСХТ.

3. Уручэнне. Пастанова. Туш.

4. Выступленні: старшыні.

Просіцца бухгалтар.

Маналог бухгалтара.

Перад кім у даўгу.

— Ёсць пастанова.

— Ёсць пастанова. Усё правэрана.

— Уступ. Адкрыццё. Дзе прафком? У прэзідыуме маўклівыя даяркі, свінаркі з патруджанымі рукамі на каленях. Сядзяць, як перад фатографам.

А старшыня дае слова інжынеру. Ён звязаны з РСХТ, а бухгалтар звязаны...

— даўгамі звязаны.

— У даўгу перад калгаснікамі, у даўгу перад дзяржавай, у даўгу перад РСХТ.

АБ П'ЕСЕ ЯНКІ КУПАЛЫ «ТУТЭЙШЫЯ»

Неўзабаве будзе адзначацца 100-гадовы юбілей вялікага песняра беларускага народа Янкі Купалы як у нашай краіне, так і многіх краінах свету.

Паэтычная творчасць Янкі Купалы — вялікі ўклад у скарбніцу не толькі нацыянальнай культуры, але і агульначалавечай.

Мы шануем кожны радок, даражым кожным словам вялікага савецкага паэта.

Напэўна ж, рыхтуючыся да юбілею, мы пастараемся як мага поўна выдаць усё тое, што выйшла з-пад пера Янкі Купалы.

Агульнавядомы поспех і купалаўскіх п'ес: «Паўлінка» паказана на сцэне Беларускага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы больш за 1000 разоў, часта звярталіся шматлікія тэатры і выдаўцы да «Раскіданага гнязда» — суровай драмы з жыцця беларускага сялянства напярэдадні рэвалюцыйных падзей.

Меней пашанцавала п'есе «Тутэйшыя». Сатырычныя, часам драматычныя, а часам гратэскава-камічныя сцэны з жыцця мінскага мяшчанства, дробных буржуа, былых чыноўнікаў і іншых паразітычных элементаў у самы бурлівы, няўстойлівы і пераломны перыяд нашай гісторыі — першыя гады пасля Вялікай Кастрычніцкай рэвалюцыі, у часы нямецкай і белапольскай акупацыі Беларусі.

Перапалохапыя паны, царскія служкі, чыпоўнікі, абмежаванае мяшчанства, царкоўнікі, палітычна надслепаватыя так званыя інтэлігенты, іх маральная няўстойлівасць і вартая смеху мітусня і разгубленасць — вось змест і ідэйная накіраванасць гэтай п'есы.

Мастацкія вартасці «Тутэйшых», магчыма, і не такія яркія, архітэктоўка п'есы, можа, менш дасканальная, як у «Паўлішчы» ці ў «Раскіданым гняздзе», аднак у п'есе «Тутэйшыя» вельмі цікава высвечваецца пэўны закутак мяшчанскага задвор'я Мінска ў час вялікіх рэвалюцыйных падзей. Можа, і шкада, што ў п'есе слабей выяўлены пазітыўныя, гераічныя падзеі і персанажы, аднак жа ў гісторыі савецкай літаратуры мы маем прыклады, калі творы, у якіх увага аўтара скаанцэнтравана на асяроддзі зусім не гераічным і не станоўчым (М. Булгакаў «Бег», «Дні Турбіных»), і тым не менш ярка раскрывалі заканамернасць, непазбежнасць і гістарычную неабходнасць рэвалюцыйнай ломкі грамадства, дзе панавалі тыя «пестаноўчыя» класы і іх абслуга.

На маю думку, з п'есай «Тутэйшыя» варта знаёміць нашых чытачоў, бо яна не толькі расказвае аб даўнім мінулым, але і паўней раскрывае творчы і ідэйны багаж Янкі Купалы.

Не трэба толькі блытаць поглядаў аўтара з выказваннямі і пазіцыяй персанажаў п'есы, бо яны, бадай, за рэдкім выключэннем «бесплатформныя», калі не лічыць «платформай» іх уласны шлунак.

ПИСЬМЫ

1944

1. М. Р. ВАСИЛЕУСКАЯ

21 сакавіка, Журавічы

Здравствуйте, дорогая и многоуважаемая
Мария Григорьевна!

Как я рад, как я Вам благодарен, что получил весть о том, что Петька жив, Петька здоров. Когда я прочитал, что Петька жив, я бегал, как ребенок, как пьяный. В такой войне и остаться целым — это чудо, это большое счастье. А он жив. Значит, я был прав, когда говорил, что не может быть, чтобы Петька не вернулся. Обязательно вернется. Так оно и есть. Я теперь жду того дня, когда я с ним встречу. Это для меня будет большой праздник. Но дождусь. Теперь обязательно дождусь. Знаете, Мария Григорьевна, в армии через мои руки прошли тысячи людей, но такого, как Петька, друга я не встречал и не встречу. Петька единственный. Вы можете им гордиться. Значит, Вы счастливая мать, если Петька жив. И я тоже, видно, счастлив, что судьба сохранила мне лучшего друга. Я ему сегодня написал не письмо, а целую библию.

Ваня и Мотя уже пришли из партизан из-за Днепра, когда наши взяли Рогачев. И есть новость. Мотя уже успела выйти замуж за командира партизанского отряда. Человек он хороший. Так что можно поздравлять. Все, как видите, хорошо. Но очень жаль, что мне не пришлось увидеть отца.

Несчастливый он, бедняга. Вырастил таких детей, дал им образование, а самому пожить не пришлось. Загубили его эти звери-немцы. Вот это горе и затемняет всю радость. Очень и очень жалею отца. Но ничего не поделаешь. Его не вернуть. Я Вас попрошу: как только получите письмо от Петьки, сейчас же напишите мне, как он, не рапее ли?

Здоров ли? Где он и кем работает? Как он себя чувствует. Вы ответ скорее получите. Пока все. Сердечный привет Вам и Юзику от меня, мамы, Вани, Моти и Коли. У меня также есть еще маленький братик Леня, который родился в 1941 году. Хороший пацан.

С приветом *Андрей*

2. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

5 красавіка, Журавічы

Петька, дорогой, здравствуй!!!

Сегодня я бесконечно рад. За время войны это у меня второй раз. Первый — это возвращение Вани и Моти из партизан, и вот это твоё письмо.

Петька! Сколько раз за три года я садился писать тебе, но, правда, не все заканчивал: руки опускались, я не знал, где ты. Из всех писем у меня сохранилось только одно, уже написанное здесь, я его, может быть, пришлю.

Петька! Ты просишь написать о себе, но почему ты о себе почти ничего не сказал? Что такое с тобой? Ты пишешь, что ты в тяжелом состоянии. Заболел? Чем?! Когда? Если ранен, тоже пиши, только, пожалуйста, подробно, — это не просьба, а приказ!

О себе? Пожалуйста.

22 июня 1941 года. Воскресенье. После дождя земля таяла от жары... В воздухе запах бани... Листья березок и шелковицы свертываются... Хочется дышать глубже, шире, на полную грудь, но воздух, насыщенный парами, не вдыхаешь, а глотаешь, зевая, как рыба на берегу. Солёный пот стекает струйками, просачивается в глаза. Тело как бы обвисает. Человек становится безвольным, не человек, а мякш.

В этот день тревожной дрожью пронзило всех сообщенные о войне.

Война!!!

На одних это подействовало, как ошеломляющий удар дубинкой. Кажется, человек сейчас поднимет руки, прикрывая лицо, защищая от этого удара. Глаза испуганно, растерянно забегали, они спрашивали, вопили. «Братцы! За что же это?? А? Что же теперь?? Н-е-т!! Н-е-т!! — кричала его физиономия. — Пельзя!! Пену-у-у-жно-о!!» Неожиданность выбила опоры из-под ног, земля заколыхалась,

и он, шатаясь, побрел, поняв, что его «не нужно» ни к чему, что это уже есть. Он забился в уголок, испуганно прислушиваясь, — что же дальше?

Другие же приняли это, расставив широко ноги, улыбка от уха до уха, глаза блестят, фуражка набекрень. Он говорит: «Ха! И немцу захотелось таво... он забыл, как мы японцев и китайцев таво... финнов и поляков. Они забыли про Наполеона, забыли Чудское озеро, татарское нашествие (кажется, логика есть). Ну что ж, мы и немцам тоже паподдаем... мы ему в два счета скулу переможим и зубы вычтем. Да мы ему раз-раз и челюсть на затылок завернем». Одним словом «ура нам». Но «немцы» из подобных в ближайшее время стали хуже тех, которые с первого дня пали духом. Как быстро они были уверены в свои силы, также скоро они теряли веру в наши силы. Широко расставляющий ноги — неустойчив!

На третьих же неожиданность тоже подействовала. Они, закусив губу, думали. Да... на нашу долю тоже выпала честь испытать кое-что... искушать... Ну что ж, попробуем, для этого и выдуманы слова «родина», «война». Что победа будет за нами, — об этом и сомнения не может быть, но что победа — дорогая штука — это тоже факт! В общем, третьи понимали.

Каких больше — первых, вторых или третьих, я не буду говорить, сам знаешь. Законный вопрос: «А ты?»

А я? Я только, глядя на человека, злорадно протянул: «Ага! Вот вам! Не знали, что такое жизнь! Научитесь любить ее! Слишком уж вы ее даровой считали. Вы, людишки, горького не покушав, в сладком вкуса не понимали». И дальше, кроме активного участка войны, я был внимательным наблюдателем за человеком. И что ж такое я?

Я? Вскоре наша часть пошла шататься по лесным горным отрогам; все горные тропы вокруг Тбилиси я измерил собственными костылями. Потом пошли в Иран.

Озеро Севан. Среди скалистых отрогов, нагромождений камней — обломков гор, раскинулось большое синее озеро. Синий Севан. Хорош! Я о нем не буду писать. Приедешь, считаешь дневник. От Севана до Иранской границы шел. С каждым шагом я, казалось, спускался в древние века. Культура доисторическая. От границы пешью до иранского города Маку, до турецкой границы, до города Хой и до Джульфы. Затем попал на Северный Кавказ, а оттуда с Туансе на корабли — и десантом в Феодосию.

Между прочим, я к этому времени уже давно рвался

на фронт и не потому, что хотел кричать «ура» за родину. Я хотел знать, что такое война, что такое человек у смерти и, наконец, опять я.

Петька! Разве в письме обо всем этом можно написать? Слишком много. Короче! Брал Феодосию. Попал там в окружение. Паника. Я выхожу из окружения. Потом на петлицах появились кубики — я стал политруком. Затем несколько раз водил роту в наступление. Трудности десантных войск. Бои непрерывные. Мне везло, потому что я родился в четверг. Я на этом фронте продержался до 10 апреля 1942 года (с 30 декабря 1941 года), а это — максимум. Наконец 10 апреля. Днем 9-го полк вел тяжелый наступательный бой. Немцы держались крепко — эсэсовцы. Моя рота была в резерве. Наконец и мне подошел черед. И я утром 10-го своей ротой выполнил задачу полка, дравшегося сутки безрезультатно. Но мне это был последний бой. Когда дело подходило к концу, немцы прицелились из миномета. Мне — в ногу. Трах! И мне сделали три дырки в ногах. Но им показалось, что этого мало. И еще — трах! И еще четыре дырки. Опять же в ногах. Они, верно, хитрые: знали, что самое больное место — ноги, и целяли по ногам. Две побили. Но ничего, кое-как выбрался, вынесли. Хотели было одну оттяпать медики, но у меня был хороший друг, который помог убедить врачей. Это — мой пистолет, с которым не расставался. Потом на самолете из Крыма в Краснодар, а там пошла писать губерния. Баку, Нахичевань, Тбилиси и, наконец, за ушко и на солнышко — отвоевался. Но очень удачно. Я совершенно не хромаю, хорошо бегаю, производительная способность превосходная. Одним словом — лоб.

Интересные встречи в госпитале, романы, полтора месяца отпуска в Баку... В остальном, прекрасная маркиза, все хорошо, все хорошо.

Знаешь, Петька, все же у меня за плечами кое-что есть. Есть что вспомнить. Приезжай.

Петька! Почему ты раньше не писал мне? Или не надеялся, что я цел? А я в тебе был уверен, как в солнце. Оно всегда есть, и ты тоже будешь цел.

Петька! Смотри, какое невыдержанное письмо. Это от того, что не знаю, с чего начать. Слишком много пропущено, и чему отдать предпочтение, не знаю. Встретимся, тогда поговорим о прошлом, а теперь о настоящем. Между прочим, я тоже пробую писать, но не печататься. Пока не набрался смелости послать. На днях тебе пришлю один ма-

ленький рассказик — «Смерть». Писал я его еще в Грузии, его надо было раньше послать куда-нибудь.

3. П. С. ВАСИЛЕУСКАМУ

12 красавіка, Журавічы

Здравствуй, Петька!

Итак 2-й раз после такого длинного перерыва сажусь побеседовать с тобой.

Можешь поздравить меня с новым назначением — я уже работаю секретарем райкома комсомола. Удовольствия мало, но работы — больше чем по уши. Знаешь, Петька, я еще себя не нашел, где мое место — не знаю, и у меня получится — «плыл мой челн по воле волн»... Одним словом, по Зоценку: «Жизнь диктует свои законы, приходится подчиняться»...

По-прежнему живу без друзей и без особых устремлений: «без руля и без ветрил...» Я на распутье. Одолевает скука и бесцелье. Я, как слепой, не вижу дырку, в которую должен попасть, — в юбках запутался. И к тому же не хватает тебя. Хоть бы скорее дожждаться письма от тебя. Здесь говорить не с кем. Ты знаешь, — раньше я в Журавичах не находил никого (кроме тебя), заслуживающего какого-нибудь внимания, а теперь — тем более.

Правда, Лара здесь, но она считает для себя недостойным общаться со мною — «видишь ли, мы, мол, противоположные индивидуумы, ты, мол, коммунист, твоего отца убили немцы, а мой ушел с ними. Я, мол, — обломок», — вот ее рассуждения. Не глупо ли? Я ее разубеждал. Но основательно поговорить не удастся — не выберу время. Да! Петька! Она просила, чтобы ты ей обязательно написал. Первый. «Мол, мы перед войной переписку прекратили, и мне первой писать как-то неудобно», что ж, можно извинить женский каприз.

Но очень просила твоего слова. Лара стала не та.

Петька, я писал уже тебе, что я был очень рад, когда из партизан пришли Ваня и Мотя. Но сейчас война, и радость непродолжительна. Сейчас, верно, радость на весь мир одна, а бед на каждого человека — пара. Так поэтому радость в доме гостит не долго — ей нужно посетить многих, а беда топчется по пятам, она всегда у двери.

Мотя с мужем уехала в Кисловодск, а Ваня сегодня уходит в армию. Родные нужны защитники. Приятная по-

вость. Здоровье у Вани неважное. Он, кажется, при тебе болел туберкулезом? ...Да, вот так-то оно...

Чем я сейчас занимаюсь? Продолжаю свое «образование». Знаешь, я окончил четыре курса «университета». Первый — армия, второй — фронт, третий — скитание по «гостеприимному» Кавказу, четвертый (за 2—3 месяца курс) — «как можно жить с риском», а теперь пятый и, верно, последний — женщины. Ты не подумай, что я стал бабником, нет. Я просто мимоходом. Первый объект сейчас — врач, военная. Стоит у меня на квартире. Она ничего, тройка с плюсом, если приять во внимание современную женщину... Ничего не хочется. Что делать? Гнить? Остаюсь на распутье. Плыви, мой челн, по воле волн. Куда тебя влечет волна. Жду!

Андрей Журавицкий

P. S.

Или сегодня день такой, что только сосать пальцы и плевать? Тьфу! Или я вообще гниль? Ничего не хочется.

4. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

25 красавіка, Журавічы

Здравствуй, Петька!

Уже вот сколько времени я никак не соберусь написать тебе письмо. Так вот посылаю тебе вместо письма этот «приговор». Петька, не думай, что это с целью — тебя сатировать. Интересно, какие твои замечания. Да, Петька, пребольшое спасибо за твои замечания на мою «Смерть», буквально с тобой согласен. Только, Петька, ты не прав, что думаешь, будто это мой первенец. Я и раньше пробовал браться за это, но никогда не заканчивал. Есть, например, одна пьеска из жизни партизан; она почти уже закончена, но все-таки не закончена. И я бы сказал, там кое-что есть такого, что может понравиться, но очень большой у ней недостаток — схематичность, наивная простота сюжета. Правда, от последнего она не так уж страдает. И, конечно, недостатков есть много еще, но у меня нет выдержки долго сидеть над одним. Признаюсь: я большой лодырь — люблю откладывать на завтра, а завтра ругаю — почему не сделал вчера. А помнишь, ты говорил обо мне, что я усидчивый. Я усидчивый над рисунком. И могу похвастать: с рисованием у меня куда лучше. Портреты делаю хорошо. Этому научился в Грузии, где был после демобилизации.

Жил в ауле, где ни одного русского и, следовательно, почти никакого общения с людьми, я только мазал да читал, что смог достать, и только уж когда научился азербайджанскому языку, то стал меньше засиживаться. В этом ауле почти каждому нарисовал портрет на память.

Петька! Знаешь ли? Я теперь думаю (только пока думаю) взяться за науку. Ленина и Сталина и особенно аграрный вопрос. Уж очень мне хочется знать подробно. Сделал набросок своей статьи. Приедешь, обсудим. Да, Петька, из моей библиотеки ничего не осталось — буквально ничего, но не горюй, я уже достаю попомногу. Помнишь старые способы, когда мы вместе доставали? Так вот я и теперь также. Говорят, старые, испытанные методы лучше — более опытен в них. Но сейчас я по 1—2 не беру — 2—3 десятка. Не грешно? Как думаешь? Каюсь, батюшка, грешен, но ничего: отчитываться буду на том свете, а бог милостив, все простит. Петька! Ты это знаешь, что 12 ноября мне исполняется ровным счетом 24 года? Ого! Даже самому не верится, но люди говорят, что так. И говорят, что мне уже пора пожениться. Гм... жениться, а что это такое? А? Петька?! Чужолая вещь эта штука, знаешь, я просто не нахожу (не себе места, а кому предложить рядом). Правда, на девок войны не было, но и этот народ уж очень калекий. И душой, и телом. А, признаюсь по совести, я уж насчет грешности телом не очень придираюсь, но вот беда в чем: душа — темная осенняя ночь, глухомань беловежская. Острота — осинового клина. Я не хочу сказать — везде, нет в Журавичах, но и здесь исключение есть — Лара, но и ее уже нету — в Могилеве. А я хочу полюбить (гм... во бесстыдник) и жениться. Петька, вези мне жепу из Свердловска. Только, пожалуйста, перед выездом запломбируй, иначе в поезде не заметишь, украдкой разбомбят так, что без кузова привезешь. Да, Петька, перед выездом обязательно постарайся достать «Войну и мир» и «Анну Каренину» Л. Толстого. Обязательно! Прошу, мне очень нужно. И если сумеешь — «Эстетические взгляды Чернышевского». Ты не думай, что я только учусь разбирать цвета платьев да складочками интересуюсь, а и «вучопыя словы» пробую прочитать. Петь, ну что тебе еще сказать? Вот что. Лечись поскорее — раз, и два — приезжай ко мне — мне тебя не хватает, как жены. Скорее выздоравливай. Жду!

С приветом *Андрей*

Петь! Я переписываюсь с Зиной-москвичкой. Пиши о «Грядущем мире», я посылаю даже в «Правду». Ого!

5. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

8 жніўня, Журавічы

Петька!

Вот тебе обещанное. Предлагаю суровой критике. И печатал сам. Один экземпляр посылаю в редакцию. Первая проба пера. Только критикуй, пожалуйста, по косточкам. Может быть, это охладит пыл. Если меня ждет удача, то попробую еще.

Искренне желаю скорого выздоровления и долгожданной встречи!!!

Андрей

Если есть грамматические ошибки, то скомандуй им: «Марш по местам!»

6. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

1 лістапада, Журавічы

Здравствуй, дорогой мой Петька!

Сегодня получил я твое долгожданное письмо. Значит, я не получал твоих писем не по твоей вине — виноват Аллах. Очень и очень жалею, что не получил твое фото. Если еще у тебя, то пришли, пожалуйста, и в письме проси (обязательно) цензуру, чтобы при проверке не утерли.

Петька! Ты не знаешь, как я сегодня зол. Как я зол!!! В кулаках хрустят кости. Скррррипят сквицы. Ты говоришь — я счастлив. Какого черта счастлив. Я недоросль! Неук! Мякиш недолепленного хлеба. Мне надо учиться, а я не могу. Сегодня собрался было ехать в Минск, направляю на учебу в партийную школу при ЦК КП(б) Белоруссии. 1 год учебы. Но, видишь ли, мать считает, что не сумеет себя обеспечить дровами и Андрей не должен ехать. Я не говорю, что эта школа — мечта, — нет, конечно. Но, Петька, это же Минск, а не Журавичи, и, во-вторых, она, конечно, много чего даст — в этой школе программа комвуза. Работа моя мне не нравится. Оставаться в Журавичах с мужичьей тенденцией: мол, в Журавичах ты тоже начальство, а чего больше пскать? Не копюхом, мол, работаешь? Мол, твой же дед награмотный мужик, а ты секретарь райкома. Чего же ты еще хочешь? Тьфу! Плохо, что я слишком мягкотел. Плюнул бы, сказал бы: «Живите, как хотите», да уехал... Так нет как-то... Хотя еще не знаю, сегодня ночь решающая. Может быть, уеду.

Плюну и уеду. Как гадко!.. Повторить бы какого-нибудь Есенина... Так это же глупо... Дураку туда и дорога! А оставаться у материнной юбки не глупо? Еще глупее! Тьфу! Дурацкое положение.

Петька!! Где ты?! Хоть бы посоветовал... Как плохо быть одиноким среди толпы. Чувствуешь себя посаженным в большую коровью лепешку. А ты начинаешь: «одареннее». Хомут с коросливой лошади, болотная кочка — вот что я такое. Хадора неграмотная. Да еще тоже, туда же...

Эх, Петька, Петька! Учиться, учиться мне надо. Азбуке. И не знаю, что делать.

Есть две притчи одного древнего грузина.

1-я. Жили вместе утка с жабой в одном болотце. Когда это болотце стало высыхать, утка и сказала жабе: «Давай в другое место перейдем, — ведь скоро негде и нечем будет питаться». Жаба ответила: «Нет, я уж останусь здесь, — это же мое родовое место. Ты как хочешь, а я никуда». Утка улетела, а жаба осталась. Через некоторое время утка решила навестить свою подругу. И что же увидела: на месте высохшего болотца лежаладохлая жаба.

2-я. Водится в Индии птица Татвали, — глотающая кости. Но прежде чем проглотить, она примеряет кость к заднице — свободно ли она проходит (мол, всяко бывает, а вдруг не переварит), и затем только глотает.

Так вот. Я не знаю, какой из них последовать? Или оставаться у своего «Родового места» с надеждой — авось болотце не высохнет, или проглотить кость не примеряя. Я же не знаю определенно — много ли эта школа даст, не буду ли каяться (хоть я не привык каяться вообще, как бы ни сделал — все к лучшему).

Вот если бы ты здесь был, посоветовался бы. Вот я сейчас, зажмуря глаза, гадаю — понадет или нет. Ехать или нет. Понадет — не ехать. Хо-хо-хо! «Интересуюсь, как это Костя будет работать?» Да! Вот так заковыка! Остаться? А что там школа эта даст? Будут по 8 часов гонять по истории ВКП (б), и все. Да еще часа 4 что-нибудь в этом роде. А толком над собой работать некогда. И после школы забритают куда-нибудь похуже Журавич. Зав. отделом пропаганды, а то просто пропагандистом, где тоже над собой некогда будет работать. А если в городе придется? Лучше ведь? А? Как, по-твоему? Молчишь? Ну-ну! Молчи! Помолчи! Приедешь, я те дам!

Ну как, ехать или не ехать?

Ехать или не ехать?

Мать говорит: «Что я тебе буду говорить, сам знаешь». А думает: «Вот ждала сына 5 лет, он вот приехал и теперь бросает — живите, мол, как вам хочется. Ну и сынок, ну и угодил...»

А? Ехать или нет?

Ехать или работать над собой дома? Можно ли толка ждать? Или лучше дома остаться, жениться на хорошей цыпочке (как один азербайджанин говорил: «Самое главное, чтобы она жи-рная была») и завалиться в мягкое и теплое? А, между прочим, хорошо бы было. А? Ка-кая идиллия!

Скажи так: война, люди страдают, а у него рассуждения, а он харю к бабской заднице прячет. У-у-у, морда чайная. Как хошь называй, вот не поеду и жепюсь! А что? «Ну, ладно, хватит чушь городить, — скажи, Петька, — бред я слышу каждый день, расскажи-ка лучше, что вокруг видишь. И без своих комментариев». Хорошо! Отвечаю тебе на все поставленные твои вопросы прямо и без выкрутасов:

1. Содержание «Грядущего мира»? Спроси у тех, кто его будет подписывать. А я скажу только, что он — суровый приговор. (Я его тебе послал.)

2. Содержание (подробное!) моей теперешней жизни? Скажу прямо, не только подробное содержание, а даже мелочное! Да-да! Езжу по району, невест выбираю, прпеду домой, на потолке мух считаю, у печки сижу и учусь ни о чем не думать (есть успехи). Иногда читаю (есть что), но тотчас забываю. Запоем пошу из бедной библиотеки книги. Провожу инструктивные совещания, собрания, заседания бюро, рассматриваю (после) порнографические картинки. Очень редко рисую. Да, кстати, просишь у меня фото, в Журавичах фотографов нет, и я нарисовал автопортрет. Бумаги рисовальной нет, так я на географической карте, но акварелью испортил. Карандашом у меня кое-что получается, маслом тоже, но акварель, ох уж эта акварель, посылаю тебе эту пробу.

3. Подробно о всех наших общих знакомых? А кто у нас знакомые?

1. Мих. Павл. Стоцкого нет. 2. Родиков работает в облопо. 3. Баскин учится при Наркоминделе — будущий посол. 4. Вера Добровольская с 4-летней дочкой здесь. 5. Тоня, ее сестра, в армии — там округляется, скоро ожидаем сюда с пополнением. 6. Лена Тарахович учительствует в Дедлове. 7. Тот, что работал в книгарне, их брат, исчез, никого

нет. (Сидел ворон на дуба и клевал своя нога, ой жаль, жаль.) 8. Коля Логинов здесь. Война даже дурь у него не выбила — идиотинка в полной окраске. Вот и все. О Ларе не пишу преднамеренно — она тебе сама пишет.

4. Работает ли клуб? В клубе ржет длинногривый, а где был раймаг, там клуб теперь. Он засыпан зерном. Негде было. Немцы пожгли больше половины Журавич. Ул. Советская почти вся, Боровая, Ново-Журавицкая, около Мельницы, где был военкомат. Школа? Новая деревянная сожжена, национальная разрушена, каменная сталинская также, две старенькие кое-как сохранились без окон, потолков, дверей, полов, но, правда, теперь уже подремонтировали. Работает 9 классов. В школе работают все новые, только Зданович. Газета? «Сталинец» выходит. Редактором Хоровец Надя — помнишь?

5. О твоих вещах меня уже твоя мать спрашивала. Искал, и следов нет. Лара рассказывала, что еще в 1941 г. видела, как твоя библиотека, порванная немцами, валялась на улице. Ничего не осталось. Конечно, жаль. Как и мне всего, что накопилось за пребывание в армии до войны. Все пропало, много сюжетов, сцен, этюдов и лит. и рис. Ничего не поделаешь.

6. «Ты скрываешь или действительно без всяких осложнений перенес ранение»? Конечно, на перекрестках не показываю ран, на сцене тоже — всегда скрываю штанами и сапогами. Да так тщательно, что... Однажды был такой случай, когда проводил собрание в колхозе: одна колхозница на мою речь сказал: «Ишь ты его, лобина такая, на фронт, воевать иди, а не тут тереться». Но... Будь спокоен за меня; если женюсь, так еще сумею поработать так, чтобы жена стала «Мать-героиня».

7. За период войны в Журавичах произошли, конечно, большие события. Всего не опишешь. Вкратце. Большая часть Журавич сожжена. Еврейские семьи, оставшиеся здесь, немцами расстреляны полностью, кроме них много других также. Мой отец также расстрелян немцами в Довске. В партизанах очень много народу было, очень много награждено. Ваня и Мотя были в партизанах. Ваня сейчас на фронте. Уже награжден «За отвагу». Мотя живет в Могилеве, вышла замуж за своего командира партизанского отряда. Он теперь работает зампредгорисполкома.

8. Что представляет сейчас белорусская литература? На безрыбье и рак рыба.

Поощряется все белорусское. И знаешь, что характер-

по сейчас? Пишут на русском языке, а для печатания переводят, и, понятно, теряются, смазываются характерные национальные особенности белорусского языка. Безобразие! Я не поклонник белорусской литературы вообще, а в частности теперешней. Я недоволен. Я бы сказал, что в литературу белорусскую лезут шулера — люди конеечные. Знаешь, я начал писать статью о белорусской литературе.

Петька, Петенька! Я совсем обижен: еще больше, чем ты. Ты хоть свой рассказ получил наполовину сохраненным и выслал мне, а мне его почта совсем сократила до пуля, и я его не получил. Прошу еще, если есть, вышли. Заказным. С большим интересом прочту. И свое мнение. Петька! Я, написав это письмо, разрядился! Зло, как рукой сняло! А если бы поговорил с тобой!

Одним словом, решил — не еду! Точка. Хай сабе хомут! Хомуты тоже пужны. Петенька, пиши, жду! Жду как исцеления. Искренне желаю скорого выздоровления. Много чего не дописал, но и так уж длинно, да и бестолково. Сегодня у меня революция. Жду фото, рассказ и письма, пиши чаще.

Твой до гроба

Секретарь А. Макаенок

7. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

10 снежня, Мінск

Петенька, дорогой мой!

Ты приехал уже? Когда же я тебя увижу? А? Интересно, ты в Журавичах был? Я из Минска приеду в Журавичи и, пожалуй, пробуду там примерно до 25/XII — не позже. Еду туда с надеждой, что ты, может быть, там, если ты дома и если это не во вред для твоего здоровья, то постарайся приехать в Журавичи. Да, ты, может, еще и не знаешь, — ведь я учусь в школе пропагандистов при ЦК КП(б)Б, главное то, что я учусь и имею возможность работать над собой. В программе социальные науки. Есть литература. Преподаватели — профессора. Сверх программы — лекции по искусству. Можно взять многое. Лучше учиться здесь, чем сидеть в Журавичах. Работаю над Толстым. «Что такое искусство» — его философия об эстетике многое дает. С многим не согласен, но многим восхищаюсь и особенно его осведомленностью. Это действительно Лев.

Он — это университет. Изучить его — равно — окончить институт. И не плохой.

Еще над чем? Лучше расскажу, когда тебя увижу.

Если будешь в Журавичах, познакомься с Федором Тимофеевичем Румянцевым. Интересный человек и исключительный человек — тот, о котором говорил горьковский Сатин.

Ну, Петька, пока! Надеюсь на встречу!

Андрей

Пиши по адресу: Минск, Революционная, д. 6, кв. 8, мне.

1945

8. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

6 студзеня, Мінск

Здравствуй, Петька!

Я добрался хорошо. Из Могилева выехал в тот же день. И в Жлобине повезло — с поезда на поезд.

В школе не замечали моего отсутствия. Так что все гладко сошло. Как же добрался ты? Как твоё самочувствие? Верно, досталось тебе от мамы? Передай ей привет от меня и попроси извинения — ведь виновник твоего побега я! Пока нового у меня ничего нет. Получил от Зины письмо, в котором она воспекает нашу четверку. Только предупреждает, чтобы не влюбились друг в друга. Поздно спохватился еврейчик — обрезание уже сделали.

Она говорит, что ко мне относится с недоверием и всегда настороже — боится быть зачисленной на 5-й курс «моего университета». Это ты ей надул в уши про этот 5-й курс? А она и не подозревает того, что, какие бы между нами ни были отношения, значит, — на 5-м. Она думает, что на 5-м будет тогда, когда ремнем ее привяжу, как армяни. О тебе нишет, что пишешь ей очень мало и в то же время очень много. Видно, что не понимает твоих писем; и приходится думать над ними и... безрезультатно. Эх мудрствующие! Я ей напишшу!

От нечего писать посылаю тебе зарисовку вагонных походов. (Целое не годится, а куски пригодятся.)

Итак... внимание:

«Солице село где-то за лесом. Из окна вагона было видно, как, теснясь, быстро уходили назад ели и сосны близко подступившего леса. Поезд мчался, мерно постукивая колесами на стыках рельс. «Вот-так... Вот-так...» — слышалось из общего шума движения. И в такт вагоны вздрагивали, отчего пассажиры с серьезными лицами пошатывались, неловко кивали головами и до смешного были похожи на неустойчивые детские игрушки. Рядом с девушкой сидела седая древняя еврейка с беззубым ртом и крючковатым носом. Закутанная в серый платок, безразлично глядя в окно, она утомительно долго что-то жевала, пробуя то одной, то другой стороной рта. Девушка, искоса взглянув на нее, отвернулась. Видимо, не понравилась безобразная женская старость.

На противоположной полке, облокотившись на маленький столик у окошка, дремал солдат. Рядом с ним, откинувшись назад, сидел второй и безо всякого выражения на лице наблюдал за девушкой. Его сосед — тоже солдат — сидел наклонившись, опершись локтями на колени, и о чем-то думал, время от времени затягиваясь почти затухавшей папироской. Дыму почти не было видно. Вагон быстро заполняла густая темнота. На третьей полке какой-то пацмен рассказывал анекдот из времен гражданской войны об одном грузинском князе, который, понав в руки красноармейцев, оправдываясь, говорил: «О, мой бо-ольшой революционэр! Большевик! Когда Дума была, когда я сидел в Дума, ногам топал, рукам хлопал, свобод просил». Наверху захохотали. Девушка улыбнулась и, поймав на себе внимательный взгляд сидевшего напротив военного, невольным движением руки поправила волосы. Потом, открыв ридикюль, нащупала там зеркальце, не вынимая его, посмотрелась и, видимо, не рассмотрев ничего из-за темноты, захлопнула ридикюль.

— У вас что-то выпало, — заметил военный.

— Да? — переспросила девушка и было нагнулась, чтобы поискать, но военный, опередив ее, пошарив рукой у ног, поднял маленькую металлическую трубочку и подал девушке.

— Спасибо, — сказала она, — это губная помада. Уже который раз я ее теряю.

— И надо бы совсем потерять. Неужели вы мажетесь? Я, собственно говоря, терпеть не могу тех, кто разрисовывает себя, — высказал свое убеждение военный. — Это же дикарство, если угодно.

— Совершенно напрасно,— возразила девушка.— Вполне культурные женщины употребляют эту косметику.

— И совершенно напрасно,— в свою очередь заметил военный,— к чему это?

— Как так? Это придает лицу свежесть, все это из желания нравится вам, мужчинам.

— Откуда вы это берете, что это мужчинам нравится? Я, например, ни одного мужчины не знаю, который бы хвалил за это женщину.

— Удивляюсь! А я вот даже сегодня встретила одного. До вас в этом же купе ехал лейтенант. К слову сказать, у нас с ним завязался разговор на эту тему. Вот также, как и с вами,— из-за этого карандашика. Так этот лейтенант сказал: «Если я женюсь, то моя жена обязательно будет подкрашиваться».

— Это вы не заметили, он говорил с женщиной.

— Нет, совершенно искренне.

— Ну, то, вероятно, из лести к вам — у вас ведь коготочки тоже подкрашены.

— Не думаю. С какой стати?

— А просто так, ради искусства. Хотя все может быть; вполне возможны и такие своего рода феномены. Мне, например, нравится все натуральное, свое, безыскусственное, конечно, красивое, но простое, без подкрашиваний и подмазываний, прическа без булавок. Глаза, брови, губы без загромождающей декорации, бутафории. Вы, кстати сказать, хороши и без краски. Даже замечательны.

— Это что? Лесть? — с поткой недоверия спросила девушка.

— Нет! Совсем нет! С какой стати?

— А может быть, просто ради искусства.

— Да нет же, говорю. Вот только ваши коготки все дело портят. Он наклонился ближе к ней и взял ее руку. Он почувствовал в своей сильной мужской руке маленькую женскую ручку. Ему казалось, что мягкий, нежный бархат ее руки просит ласки. Он попытался погладить ее. Девушка слабо отдернула руку, но он удержал ее в своей.

— Вот только ваши коготки все дело портят,— тихо проговорил он, наклонился еще ниже.

Сначала несмело провел своей рукой по ее. Затем за-грубелая солдатская рука начал поглаживать, кончиками пальцев ласково прощупывать нежное мягкое женское те-

ло. В нем появилось животное чувство самца, не чувство страсти, а чувство сильного к слабому, беззащитному, хрупкому. Она тоже, почувствовав сильное, мужское, наклонилась над его головой, вдыхая запах мужских волос. Ему страстно захотелось поцеловать эту ручку. Когда его губы коснулись ее руки, она вздрогнула, слабо отдернула руку, но он сильно сжал ее и стал покрывать поцелуями. В нем заговорил самец. Она тоже почувствовала это.

— Что это? — не то возмущение, не то удивление послышалось в ее голосе, она выдернула свою руку.

Он ничего не ответил.

В куле никто ничего не замечал. Или потому, что было темно, или все дремали под убаюкивающий перестук колес. Только наверху все тот же нацмен продолжал свои анекдоты.

«Был у нас одын. Плохо ходыл ногу в ногу в строю. Командир кричит: «Мамедов, смени ногу! Мамедов, смени ногу!» А Мамедов молчит, молчит, потом говорит: «Товарищ командир, какой смени ногу. У меня толко две ноги, запас нэту. Какой менят будыт?» Наверху загоготали по-солдатски.

Девушка и военный молчали. Потом он положил свою руку на ее.

— Четыре года солдатом, — сказал он.

Она не убрала руку, но разговор не клеился. Утром, когда поезд подъезжал к Минску, когда уже было совсем светло, девушка и военный сидели совсем чужими, то ли ночь была виновата, то ли воображение, рисующее всегда лучшими красками».

И все! А теперь изволь свои замечания. Я же педаром четыре листа писал. И еще — придумай заглавие и поставь недостающее в конце слово. Ладно? Ну, на этом кончаю. Пиши почаще и побольше. Жду. Черт побери — совершенно мало времени. Много приходится готовиться к занятиям.

Как себя чувствуешь?

Жду. Андрей

Минск, Революционная, д. 6, кв. 8.

9. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

25 студзеня, Мінск

Здравствуй, Петька!

Если письма твои будут идти ко мне столько времени, то следующее твое письмо может получить, увы... только мой внук, а я уже к этому времени успею уйти в область преданий.

Шестнадцать дней, а расстояние почти через улицу. Движение (всякое) прогрессирует. Как бы какой-либо математик или физик выразил бы мое состояние сейчас:

«Сила, осуществляющая движение, вывела из состояния покоя и равновесия меня и привела душу мою к колебанию, подобно маятнику часов с непомерно большой гирей, и я, подчиняясь законам всемирного тяготения и стремясь заполнить торичеллеву пустоту моей жизни, поднимаюсь по крутой гипотенузе все выше и выше, приближаясь к мечте. Но все случается, и, возможно, под воздействием внешней механической энергии все мои замыслы могут лопнуть, как паровой котел без клапанов, не выдержав давления, и бушующие пары моей фантазии, попав в холодильник действительности, превратятся в капли холодной и зловонной жидкости, которой будет не достаточно смочить даже дна того котла, который был разорван при паровом состоянии жидкости.

Но пока ничего не случилось, и манометр показывает нормальное напряжение моего состояния. Хватит.

Короче говоря, пока ничего не известно, и я жду и жажду.

Цыганка гадала, цыганка гадала...

Цыганка гадала, за руку брала.

И мне говорила, и мне говорила, что куда-либо скоро поеду.

Куда, пока не скажу, авось не выйдет, так хвалиться не нужно заранее. Если будет удача — это сюрприз тебе.

Петька, а я ка-же-е-тся втрескался... Такая ма-а-а-ленькая цыпочка и хорошенькая, но не знаю, может быть, судьба — венник — отметет меня от этой хорошенькой безделушки. А все идет к этому. Немножко жаль — она хорошенькая, маленькая кошечка, можно гладить, играть с ней, а она будет улыбаться, можно шутить с ней, и она даже не будет делать вида, что не понимает. Хорошо! Хорошо!

Петька, нехорошо, что ты мне такие письма пи-

пешь. Открыточки маленькие-маленькие. Ну что еще. Написать тебе, что я слушал «Алесю»? А, не стоит — ерунда! «Позние каханне» Белдрама? Х-х-хорошо! Да-да! Хорошо! Молодцы! Поправилось. Что делаю? Изучаю «Что делать?» Ленина. И еще? Безработничаю над неработой. И, самое главное, — каждый день на 200 % мерзну. До задницы ниже 0° по С. От задницы и выше ровно 0° по С — и не замерзает, но и не тает. Руки же минус 45 °С. Бр-р-р! Как ххххолоддно!

Пиш-поэтому ккончаю...сь

Пиши!

Андрей

Р. С. Адрес Борхозова: Могилев п/д, ул. Первомайская, д. 55, кв. 12. Борхозову А. Х.

И еще: Зина просила очень, чтобы ты прислал ей адреса твоих московских родственников. Пошли ей *обязательно*. Без шуток.

10. П. С. ВАСИЛЕЎСКАМУ

25 студзеня, Мінск

Прочь робость!

Где смелость та, с которой немцев бил,
Та смелость, чтобы дала вдохновенье,
Чтоб девушке, что крепко полюбил,
Мне сделать откровенье.

Увижу я ее, и сердце затрепещет,
И хочется сказать ей ласковое слово,
Но робости струя на сердце хлещет,
И в страхе замирает оно снова.

Так что же? Мне будто не узнать,
Как девушку любимую целуют?
Нет уж! Умел я доты брать,
А завтра и ее я атакую.

К ней завтра подойду и, не смотря в глаза,
И совершенно смело, а не как всегда,
Ну, может быть, вздохнувши три раза,
Скажу той девушке: «Как я люблю тебя!»

А может, как вчера точь-в-точь?
О нет! Прочь робость, прочь!

Э-э! Петька, видно, толку с меня не выйдет. Начинаю стихи писать. Почему, сам догадывайся. Вот дурак, почти что влопался. Каково? А?

Петька, а кажется, неплохо получилось. Я даже не подозревал, что я хотя бы так могу. Во хомут! А? В 25 лет до стишков докатился. Петька, почему мало мне пишешь? Жду! Привет маме, и Юзику, и тете, и бабушке, и всему кусту.

Андрей

11. П. С. ВАСИЛЕЎСКАМУ

30 студзеня, Мінск

Привет, Петька!

Сегодня вот это-то письмо — описательная тренировка, а тем самым приоткрытый занавес — что же меня иногда занимает.

После продолжительного чтения и добросовестного впитывания ленинского «Что делать?» я, идя в школу, был всецело поглощен глубокими размышлениями о так называемой высокой материи, не замечая всего окружающего: ни людей, куда-то спешащих, ни мороза, усердно щипающего за уши и руки. Одним словом, был далек от всего земного, рассуждая о земном.

Размышляя на ходу, я старался излагать про себя мысли в стройные (как мне казалось) и красивые предложения, будто готовился к речи или докладу. (Заметь, это у меня вошло в привычку.)

Я и не заметил, когда пришел в нашу столовую. С видом сократовского глубокомыслия зашел в столовую, взял в кассе талон и, сев за стол, все с тем же безразличием к окружающему, не прерывая прежнего хода мыслей, стал ожидать обеда. Не знаю, долго ли я сидел, нет ли, так как время не замечал, — все думал и произносил в пустоту обрывки философских речей, и ничто не выводило меня из этого состояния глубокомыслия; лица — жующие, говорящие, смеющиеся — все пятна, человеческие фигуры; двигающиеся, стоящие — все тени. И вдруг... (ох это вдруг!) Вдруг я замечаю, что на меня пристально и долго смотрит пара глаз. Пара не то чтоб очень, но хорошеньких девичьих глаз. Она заметила, что я обратил внимание на ее взгляд, и повернула головку (она сидела ко мне спиной).

Сначала этому ее взгляду не придавал особого значения,

но он уже сделал свое дело — вывел меня из олимпийского покоя. Через несколько секунд снова замечаю, что эти глазки снова скользят по мне, смазывают меня. Интересно, что такое, в чем дело? «Ага, — думаю, — видно, моя белая кубанка привлекает ее внимание». Снял ее. Гляжу в тарелку, но чувствую, что эти глазки снова на мне. Посмотрел — точно. И так глядят, будто кушают что-то сладкое. «А-а-а! — догадываюсь я, — значит, этот фрукт (т. е. — я) по вкусу пришелся». «Ну, что ж, — думаю, — хорошо». И тоже стал почаще поглядывать на нее, стараясь встретиться взглядами и тем самым дать знать ей, что я заметил ее внимание. И так до конца обеда друг друга смазывали взглядами. Покончив с обедом, встал, вытер, как порядочный, платочком постный рот, постоял в нерешительности и, не решаясь подойти к ней, посмотрел на нее долгим определяющим взглядом (что она тоже заметила) и, как самостоятельный, медленно вышел из столовой. «А у нее вид все-таки ничего», — думал я. Вид быстрой игривой кошечки, маленькой, которая ласково будет вилять хвостом, когда ее гладят, но и может царапнуть, когда ей этот хвост прищемишь. На запятиях о ней совершенно забыл. Разве до нее там? Если в моей группе есть Ниночка, за которой я еще раньше начал посматривать и даже почти втрескался. Не то чтоб совсем, а так, уж очень она хорошенькая, чтобы гладить. Ну и занятия посвящаются Ниночке, которая ведет себя по отношению ко мне настороженно, недоверчиво, скромненькой недотрогой. И так это говорит мне почти детским голоском: «Ну что вы...», «бросьте баловаться», «не мешайте слушать»... И кажется, будто она не договаривает — «дяденька»... Мол — «ну, что вы, дяденька». А я люблю это маленькое, нежное, почти беззащитное и заседаю исподтишка. Хо-хо! Какой жирный гусь?! После занятий — на ужин. На ужине снова замечаю те же пристальные глазки. Заметили и сразу заблестели. Она начала шевелиться, крутиться на стуле, будто сидела на горячем утюге. «Так-так, — думаю, — что ж, надо подойти». Но как? Решил — поужинаю, потом подойду. Ужинаем и следим друг за другом. Я кончил раньше. Жду ее и думаю, под каким предлогом подойти? Ленинское «Что делать?» и «С чего начать» — не помогают найти выход. Робсю. Она же встала, будто ожидая меня, постояла и, видя бесполезность (я все робел), быстро направилась к дверям. У дверей оглянулась на меня, будто ожгла — вот, мол, хомут, — лови мух. Дей-

ствительно, хомут, решил я, и поплелся домой. Вечером написал ей записку. Мол, заметил, что вы обратили на меня внимание. Я тоже обратил на вас. Мол, очень хотелось бы мне узнать вас, и если вы не против сделать большое удовольствие, то сделайте его мне, — дайте ответ, и встретимся. На следующий день в обед после колебаний и робости — вручил. Вечером она встречает меня в столовой и сует мне записку.

«Уважаемый Андриуша! С приветом к тебе Таня Буденкова. Я расписывать о своей душевной привязанности к тебе, поверь, не имею времени. Сейчас в 17.00 я застаю на дежурство в столовой (это у нас делают в качестве общественного контроля (*примеч. мое*), а поэтому ответ мой будет в сжатой форме, но думаю, что на этом мы не должны остановиться. Возможность есть и будет у нас встречаться, где мы узнаем все друг о друге.

Я вижу в лице Вас замечательного человека. (Хо-хо!!!)

А насчет сердца, то у меня сложилось почему-то такое мнение, что нрав его соответствует моему. Возможно, я здесь чего... переборщила, так прошу, извини за откровенность. Я верю и жду!

В 10.00 вечера я буду в читальне».

Это дословно. Встреча не состоялась — в читальне не было света. Отложили на завтра. Да, я пропустил, что вчера вечером я написал стишок «Прочь робость», это по поводу того, что струсил к ней подойти, а дал его почитать Ниночке, которая в ответ сказала: «Я не знаю...» (И не хватает «дяденька».) Вот и все. Надоело писать.

Пиши! Андрей

12. П. С. ВАСИЛЕЎСКАМУ

18 сакавіка, Гродна

Здравствуй, дружище Петька!

Итак, я на западе. Научился, — уже работаю 2-м секретарем Гродненского горкома комсомола. Петька, город мне очень понравился. Хорош. Это единственный (сейчас) город в Белоруссии, который сохранил себя в этой войне. На днях еду в Журавичи. Думаю жениться. Хо-хо!!! В двадцатых числах апреля буду в Могилеве. С Бархозом не совсем важно. Ну, пока! Пиши, жду писем в Гродно. Привет маме, Юзпку! Как себя чувствуешь?

Андрей

13. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

9 красавіка, Гродна

Здравствуй, Петька!

Ты ищешь мои концы... Я в Гродно. Между прочим, мама меня разыскивает. Написала письмо на имя секретаря горкома комсомола и спрашивает, где же ее сын. Безобразие, а не почта — я уже несколько раз писал.

Итак, я в Гродно. Ты спрашиваешь относительно переезда в Гродно семьей. Мне бы очень хотелось, чтобы мы были вместе. Очень! Я здесь один!.. В чем же дело? Значит, можно переехать? Мне хочется сказать — да! Но советовать или звать... Это же война и, следовательно, условия военные. Они везде, и в Гродно тоже. Конечно, в Гродно значительно лучше, чем в других городах. На базаре дешевле, чем где-либо. Но я золотых гор обещать не могу. Но скажу вот что — квартирой будешь обеспечен хорошей. И, главное, здесь очень и очень нуждаются в работниках, так что можно устроиться в хорошее место, а это теперь основное. Дальше. Я имею 5 соток земли, которую засею картошкой. Я не знаю, в каких условиях живете вы там, и если терять нечего, то можно переезжать. Вызов я могу дать лично в руки. Я еду домой и беру десяток чистых бланков для того, чтобы набрать работников. Дальше еще что. Городишко замечательный, мне он очень нравится. Да еще не нужно забывать, что город пограничный, а в погранполосе всегда условия были значительно лучше, чем где-либо.

А лучше всего, если сумеешь приехать в Могилев, то мы побеседовали бы обо всем. Когда буду в Могилеве? Я сообщу телеграммой. Постарайся быть. Как бы мне хотелось вместе быть — и жить, и работать. Мне хочется сказать прямо — обязательно переезжайте. Здесь, конечно, лучше, чем в других городах, а в районах совсем хорошо. Тут же война почти что не коснулась.

Надеюсь на встречу в Могилеве. Примерно в последних числах апреля или, в крайнем случае, в начале мая.

Петька, как только получишь телеграмму, немедленно выезжай в Могилев, и, может быть, вместе переедем в Гродно. (Конечно, с семьей.) Ну, пока. Привет маме, Юзику.

Андрей

Гродно, ГК ЛКСМБ. Мне.

14. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

24 красавіка, Гродна

Здравствуй, Петька!

Почему я от тебя не получаю ничего? Или ты хочешь, чтобы я женился? А это может случиться — надоело одиночество в толпе, а ты к тому же еще не пишешь. Петька, одному жить становится невыносимо. Ты должен переехать сюда. Жить можно хорошо. (Я понимаю — с семьей.) Но одному мне уже стало невмоготу. Дома сидеть некогда, да и жутко, и вот — редко когда ужинаю, хоть и продукты есть (прихожу поздно). Да что тебе рассказывать — полная апатия. Не жизнь, а... (Ну ты сам знаешь.) После 1 Мая я еду домой. Заеду в Могилев, где назначаю свидание (словно Молотов и Трумэн). Когда точно — сообщу телеграммой. Но вы если собираетесь переезжать, то готовьтесь. Я вызовы привезу с собой. Ну, пока! Сегодня настроение такое, как здесь климат — дождь, слякоть и вечно хмуро.

Андрей

1946

15. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

28 мая, Журавічы

Здравствуй, Петька!

Почему не пишешь? Что, время нет? Аль знаясь не хочешь? Что, может, антилигентом почувствовал? Аль загордился тем, что изредка нюхаешься с министерскими дочками?! Так я тебе, такую твою барыню, ежели приеду в Минск, то лучше заранее тикай куда-либо, ибо я уж тебе по-настоящему спущу портки и так уж высеку те места, которыми ты по креслам ерзаешь, что вспомнишь не только меня и Журавичи, но бабушкину бабушку. Я ругаться не люблю, но коли дойдет до этого, то лучше уж закрывай уши. Понятно? То-то же, мотай на ус! Как твои дела? Чем занят? Как в школе? Что пишешь? Какие пла-

ны? Почему ты никогда мне о своих планах ни слова? А? У меня, например, все построено на планах, которые никогда не осуществлялись и не осуществляются. Хорошо это — намечать план и быть заранее убежденным, что ничего не будет? Как думаешь? Ничего, если я даже 1 % выполню, и то будет иметь значение. А пока исполняю роль журавической Немезиды. Интересно, но утомительно. О! Господи!!! Дай мне силы и терпения проработать годик в этом милицинугодном учреждении.

Снова здравствуй, Петька!

После недельного перерыва решил дописать письмо. Знаешь, Петька, вот я ознакомился с ролью и обязанностями судьи и пришел к выводу — я не смогу им быть, *не смогу*. Нужно быть бездушным, бессердечным, бесчувственным до некоторой степени человеком, чтобы выполнять свои обязанности *как нужно*, а не только *как должно*. Все-таки я должен, защищая одних, сурово карать других, а карать приходится людей всякого сорта, причем чаще всего людей подобных чеховскому злоумышленнику, а на таких рука не подымается. Так что моя карьера в этом направлении в самом начале идет «наперекосяк». К тому же убеждению, что амплуа судьи для меня не соответствует, добавляется то обстоятельство, что я местный, и придется дубасить дубинкой в своем гнезде, а это кое-что да значит. Черт знает как быть. Но, кажется, пока еще не принял дел, можно уклониться от этого милицинугодного занятия. Как ты думаешь? Черт бы тебя забрал, Петька, ты мне никогда не посоветуешь толком ни в чем. Да, кстати. Я тебе однажды замечал, что страшно не люблю, когда мне врут, делая гримасу искренней правды. Тем более неприятно мне слышать ложь от тебя. А у тебя есть эта струнка. (Учти, Петька, на ложь я очень чувствителен, не знаю почему.) Вот ты пишешь, что ты ходил к Данилову, а он был в командировке — это же неправда. Дальше, ты утверждаешь, что был разговор о пьесе с Нефедом — тоже ложь. Только прошу не оправдывайся — тоже врать будешь. Не обижайся! Признайся, как есть, и я не обижусь. Наоборот, ты укрепил мое убеждение, что у меня есть искренний друг — Петр. (Да, я нарочно послал письмо к Нефеду и, конечно, узнаю кое-что.) Ага! Петька, прими к сведению — я, стремясь пробиться в литературу (возможно, и напрасно), я совершенно не собираюсь рассчитывать на протекцию каких бы то ни было друзей, даже и на тебя. Дело в том, что это литература,

а не гортторготдел. Хотел было еще распространяться на эту тему, но решил — не стоит, — все равно скажешь: «Боже, какая наивность!»

На этом пока приканчиваю! Пиши о себе да побольше! Передай привет Галочке и Марии А., а так же Алексею.

Да, мать остановилась у меня, но пока на работу не устроилась. Усадьбу засеяла, приписалась. Был маленький инцидентик с милицией, но это чепуха, все прошло. Теперь она поехала в Гомель за вещами, чтобы окончательно перебраться в Журавичи. Где Юзик? Что слышно от Володи? Не собираешься ли сам в Журавичи? С деньгами, брат, пока неустойка, придется обождать, пока приишлют из Минска. Попробуй поинтересоваться у Данилова, пошевели, если не лень. Интересно, отчего не захотели печатать в «Чырвонай змене» мое премированное барахло, если не поленишься, узнай. Узнай также, опять-таки если не лень, о тех, что я оставил «Вожыку».

Только ради бога не ври!!!

Страх, как не люблю! Ну покедова!

Андрей

16. А. М. КУЛАКОУСКАМУ

3 снежня, Журавічы

Привет, Алексей! Здравствуй, дружище!

Ты, браток, извини, что долго не отвечал тебе. Написать письмо — тоже падо настроенне.

С чего начать? И в письмах должно, как и при встречах, начинать с чего-либо личного, сердечного излияния, но на этот раз я нарушу правило. Начну с дела, с серьезного. Да, я прочел критику твоего «Сада». Прочел раньше, и теперь вот лежит передо мной эта статья. Ты просишь откровенно изложить мое мнение о ней. Изволь — я с друзьями говорю только откровенно, на то и придумано такое определение «друг», чтобы говорить с ним от души, откровенно.

Ты напрасно падаешь духом. Не смущайся. Не тебе, а Самутину надо краснеть за эту статью. (Если не за то, что он написал, то за то, что допустил ее на страницах своей газеты.) Не смущайся тем, Алексей, что в авторитетной

газете против тебя выступил недостойный. Я это докажу. Я напому известные тебе слова:

«Хвалу иль клевету приемли равнодушно и не оспаривай глупца».

Умные слова, не правда ли? Я бы добавил к последнему определению еще одно рифмующееся слово — «слепца». Да! Эту статью писал декларатор (я умышленно не называю его человеком), который вечно сидит в глухом кабинете, на каком-нибудь четвертом этаже, с окнами на безлюдную улицу, почему он и не видит, как люди ходят, как живут. К нему никто из смертных не заходит, и он никуда не ходит, ничего не видит и ничего не делает. Даже паёк ему получает жена, которая боится с ним говорить, и потому не рассказывает об очередях и прочем. Начитается этот «весьма ответственный работник» программных статей и односторонних информации, а потом, вперив свои глаза с бельмами (да-да!) в беленый потолок, «обобщает накопленный опыт». И вот вдруг, печально попадаетея ему что-нибудь новое для него, повторяю, для него новое освещение фактов, и он, не подумав и не разобравшись, шарахнет из-за плеча критику, обливая помоями и правду и правдивость, причем старается принять авторитетный вид.

Конечно, каждый, мало-мальски разбирающийся в литературе, в жизни и взаимосвязи между ними, понимает, что подобная критика слишком дешевая и исходит от куцых людей, которые не в состоянии разобратся, что такое общественные задачи и что такое действительность, и обычно путают их, общественные задачи называют действительностью.

Если этот человек неспособен разобратся в таких простых вещах, то не он может разобратся, понять и тем более правильно истолковать задачи литературы, справедливо оценить то или другое литературное произведение в свете этих задач. Писавший критическую статью неправильно представляет себе действительность и, следовательно, неправильно анализирует твой «Сад».

Я уверен, что он бьет себя в грудь и называет себя марксистом, а я бы назвал его не только непоследовательным марксистом, а совсем немарксистом и непоследовательным в своих рассуждениях. Критик отмечает, будто ты утверждаешь, что немцы своей пронагандой растлили души всех колхозников. В «Саде» ничего подобного нет, никакой ссылки на наличие в сознании колхозников фа-

шистской идеологии. Я уверен, что и ты не меньше «критика» понимаешь, что ни немцы, ни их политика, ни их идеология популярностью среди колхозников не пользовались, что это доказано массовым партизанским движением и победой советского народа над немцами.

Дальше «критик» прокурорским тоном говорит: «По рассказу «Сад» эти трудности состоят не в том, что немцы оставили нам в наследство колоссальные разрушения, что восстановить разрушенное мы должны в короткие сроки, а в том, что колхозники будто бы уклоняются от работы в артельном хозяйстве, что индивидуалистические частнособственнические инстинкты берут верх над коллективом, государством...» и обвиняет тебя в клевете на действительность.

Я в корне с ним не согласен! Он трижды не прав. Во-первых, рассказ называется «Сад», следовательно, о саде и речь идет. В рассказе говорится, что немцы вырубил половину сада — это ли не разрушение? Это ли не трудности в восстановлении? Во-вторых, «критик» отрицает наличие факта, имеющего место в действительности, — факта некоторого роста после войны у определенной части крестьянства частнособственнической тенденции, индивидуализма. Отрицать этот факт, это значит бессовестно лгать. Нужно правильно объяснить этот факт. Он вполне закономерен. Объясняет его совсем не влияние фашистской идеологии. Нет. Объясняет его нам Маркс и его учение, о чем забыл критик и несправедливо обвинил тебя в клевете на действительность. Маркс говорит: «Общественное бытие определяет общественное сознание». Давай обратимся к фактам. Я бы мог оперировать многими, но приведу лишь один пример. В нашем районе в прошлом году из 71 колхоза на трудодни выдали колхозникам только в 13. Что после этого можно сказать о сознательности колхозников в остальных колхозах, о их отношении к артельному труду? Ясно, что у определенной части мало-сознательных колхозников заинтересованность в артельном труде пала.

В чем корень зла? Пусть нам подскажет логика, марксистский диалектический метод, — низкий экономический уровень колхозов в связи с войной и разрушениями. Сокращение общественного поголовья скота и тягла (в 2,5—3 раза в сравнении с довоенным), истощение земли, нарушение севооборота, недостаток в рабочей силе, инвентаре. Следствие — низкое качество обработки земли. След-

стве — низкий урожай, следствие — неоплачиваемый труд. Неоплачиваемый труд — непроизводителен. А ведь это артельный труд. Вот чем объясняется тот факт, что у определенной части крестьянства серьезно наметился рост индивидуализма и частнособственничества. Иначе чем можно объяснить, что партия сейчас обратила серьезное внимание делу идеологического воспитания масс. Чем объяснить появление новой газеты «Культура и жизнь», целого ряда постановлений ЦК ВКП (б). Конечно, тем, что сейчас перед партией, перед печатью, литературой, искусством стоит важная и неотложная задача — воспитание масс в духе социалистического отношения к труду и средствам производства, к государству, к обществу.

Все мероприятия партии направлены на ликвидацию эгоизма, индивидуализма, частнособственничества, которые все-таки пока есть, и отрицать их наличие, значит отрицать необходимость указанных мероприятий партии.

Вот и все основные обвинения твоего «критика», несостоятельность которых очевидна.

Согласен со мной?

То-то же! А духом падать нечего. Пиши побольше и старайся меньше допускать настоящих недостатков, а таким критикам надо давать отповедь.

Я, брат, обе руки поднимаю за правдивость в литературе. Правдивостью никто не должен пренебрегать, если он хочет, чтобы его уважали как честного гражданина в литературе.

Ну, а теперь нару слов о себе. Модею по-старому. Кое-что пишу. Скоро пришло тебе для обозрения. Скучаю. Хочется вылезти на свет из Журавич. Я бы тоже не прочь поработать вместе с тобой. Ты, Алексей, готовь мне почву к будущей осени, я обязательно из Журавич выеду. Подбирай место.

Все удовольствие у меня — радиоприемник. Иногда часами просиживаю у него и особенно если литературные передачи. Бывают хорошие вещи.

А в остальном — скука. Пиши, брат, буду очень рад. Привет близким, а также Галочке и Марии Адамовне. Желаю удачи!

Где обещанный «Пямко»?

17. П. С. ВАСИЛЕЎСКАМУ

1 ліпеня, Журавічы

Здравствуі, Петька! Привет, Галочка!

Итак, сегодня я пал духом... Вот и вся лирика.

Дальше, дорогие товарищи, остановимся на вопросе, имеющем более практическое значение, который беспокоит меня на данном этапе. Категорически заявляю — в таких условиях я больше работать не могу! Да, да! В таких условиях я, безусловно, могу работать только условно. Необходимо отметить, что некоторые товарищи безответственно и нечутко относятся к товарищам, которые, возможно, способны расти, возможно, нет.

Это не шутка, Петька. В Журавичах, в конце концов, я могу научиться писать только таким стилем. А мне кажется, что я все-таки мог бы не только шпаргалки для чужих докладов стряпать. Журавичи высосут все! И тебе не жаль гибнущего? И не действует на тебя вопль? А-а! Тот же. Вижу, как из твоих ясных очей вытекают ручьями слезы. О! Крокодильи слезы! Крокодил ты этакий, внимли! Услышь крик жаждущих и слабых! Услышь мой вопль и помоги достичь вершин если не славы, то хотя бы похвалы (твоей). Итак, серьезно.

По дороге из Минска я заезжал в обком, беседовал с секретарем обкома, и он пообещал мне зачислить кандидатом, хотя в это время списки кандидатов уже были в ЦК. Но он твердо пообещал и успокоил. И вот вчера я узнал, что это были пустые слова. Я опоздал. Поэтому тебе придется постараться сделать то, что не в силах сделать секретарь обкома. Очень тебя прошу, сделай мне великую услугу — поговори с Адой Филипповной, пусть она сделает для меня большое дело. Надо организовать вызов через ЦК. На месте меня не задерживают. Наоборот, Адам Васильевич пытался говорить с секретарем ОК, но он (секр. ОК) ответил коротко — уже поздно.

Черт побери! Петька, неужели мне не придется поехать в Минск? Не везет! Еще раз прошу — помоги! Иначе меня здесь зануздают редактором «Сталинца». А я не хочу этого. А что это может быть так — доказательство то, что я уже врид, так как старый редактор уезжает в школу (минскую).

Помоги! Помогите!

Петька! 2 и 3 июля в ЦК на бюро будет 2-й секретарь райкома Харкевич Арсений Кузьмич.

18. А. Д. ВЯТРОВАЙ

3 ліпеня, Журавічы

Уважаемая Ада Филипповна, здравствуйте!

Извините за беспокойство, но как говорят: «хто тоніцца, той і за брытву ўхопіцца». Я также вынужден обратиться к Вам за помощью.

Дело в том, что все мои попытки здесь, на месте, попасть в республиканскую партшколу бесполезны. Райком согласен отпустить меня на учебу. Обком также не возражает, но вся загвоздка в том, что я опоздал. Нужно количество кандидатов в республиканскую партшколу от Гомельской области набрали, и они уже прошли мандатную комиссию при ЦК КП(б)Б.

Поэтому я решил сделать последнюю попытку поехать на учебу через Ваше содействие. Убедительнейше Вас прошу помочь мне, т. к. более подходящего случая попасть на учебу у меня больше не будет. А для того, чтобы расширить свою перспективу, учиться мне необходимо.

Возможно, Вы сумеете сделать что-либо через ЦК. Мне кажется, что для Вас это будет не слишком обременительно. Еще раз прошу!

Заранее благодарен.

P. S. Сообщаю о себе необходимые данные для поступления в партшколу: образование среднее, член ВКП(б) с 1945 года, стаж партработы (включая комсомол) 4 года. В настоящее время работаю пом. секретаря Журавичского РК КП(б)Б.

До свидания.

А. Е. Макаенок

19. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

14 ліпеня, Журавічы

Здоров, не гад!

Присем препровождаю все документы, необходимые для поступления в школу и категорически требую нажимать

на всевозможные кнопки, чтобы вместе с документами попал в школу и я, оригинал этих документов.

Ввожу в обстановку.

1). Недавно звонил секретарь ОК по кадрам и обрадовал — меня также посылают в школу, но боюсь верить — нет редактора, и могут задержать.

2). Звонил также из ЦК инструктор Губский (отдел кадров. Не знаю, как это случилось). Он говорил с Кузьменковым, что я смогу поехать, если наши кандидаты провалят испытания. Боюсь, что это тоже ложь с целью усыпить мою бдительность.

3). А посему ты должен сделать многозначительный жест. Попроси даже Аду Филипповну. И наконец.

4). Я не верю, что из 60 моя пьеса попала в число 15. Может быть, это тоже ложь? Лучше не первируй.

Ну, Петька...

Ах, да! Ты, братец, больше телеграмм так не посылай — она пришла на 10 дней позже открытки.

Ну, пока!

Пиши, когда собираешься приехать? Привет маме и всем.

Андрей

20. М. М. МАКАЁНАК, I. Я. МАКАЁНКУ

7 кастрычніка, Мінск

Здравствуйте, мама, Ваня!

Получил ваше письмо, за что и благодарю.

Могу похвастать: та моя пьеса получила поощрительную премию, какая сумма, еще не знаю, будет известно в конце этого месяца. Для пользы дела познакомился с видными людьми — работниками театров. Буду поддерживать с ними связь.

Продолжаю работать над новыми вещами, и, возможно, к весне что-либо будет сделано. Время маловато — и в школе приходится заниматься и к урокам готовиться. А кроме того, нужно отоваривать карточки. С питанием и квартирой устроился неплохо. Питания хватает, только цены дороговаты, но пока денег хватает.

Ванька! Пиши подробно, как и то письмо, обо всем. Как разрешил проблему с дровами, конкой бульбы, как насчет работы?

В общем, обо всем пиши — меня это интересует. Как

там Коля? Не удрал еще из Гомеля? Я написал письмо Кузьменкову и просил у него некоторые книги, которых тут достать трудно, а у него есть. Ты, Ванька, зайди к нему и спроси, не стесняйся, он человек добрый. Если книги даст, то перешли, как и те две, которые я уже получил.

Вот и все.

Передай привет Ривкину и прокурору. Жду.

Андрей

1948

21. М. М., I. Я., М. Я., Л. Я. МАКАЁНКАМ,
А. А. БАРХОЗАВУ

18 сакавіка, Мінск

Здравствуйте,

мама, Ваня, Коля, Лешик и Толик!

Вам уже надоело ждать от меня писем. Правда? А почему же вы не догадаетесь написать?

Нового у меня пока ничего нет. Живу по-старому. Заниматься приходится много, а время мало.

Живу на старой квартире, питаюсь в столовой и от этого, думаю, что не проиграл, а даже выиграл. Правда, приходится больше времени тратить, но ничего не попишешь.

У меня сейчас гость — приехал Ванька Курбатов на неделю на совещание в Минск. Живет у меня. Работает он в Бобруйской области — прокурором Глусского района. Надя его работает в школе. Говорит, что живет лучше, чем в Журавичах. Приглашает меня на 1 Мая погостить. Посмотрю, может быть, съезжу, если будет время.

Ванька! Пиши, как там у вас дела? Что нового? Хватило ли сена, как с дровами? Корова уже, видимо, отелилась? Завидую на молоко. Как с квартирой? Девчата не разъехались? Если живут у вас, привет им передавайте.

На этом и кончаю. Привет всем от Курбатова.

Пиши по адресу: Минск, Главпочтамт, до востребования. Мне.

Андрей

22. М. М., I. Я., М. Я., Л. Я. МАКАЁНКАМ,
А. А. БАРХОЗАВУ

28 чэрвеня, Мінск

Здравствуйце,
мама, Ваня, Коля, Леся и Толик!

Я уже соскучился по вас, хочется поскорее домой и отдохнуть как следует. Ну уже не много осталось до 1 августа. У нас сейчас идут решающие бои — экзамены. Вчера сдал первый экзамен. Дела идут неплохо. Начало отличное. Надеюсь, что и потом не плохо будет, но придется работать много — часиков по 12.

Как там ваши дела?

Ваня, я чувствую, что ты начал портиться — нужно немножко посолить тебя, т. к. летом, в жару, обычно все портится. Так и скажи маме. Пускай немножко посолит тебя. Я не ожидал от тебя. Всегда говорил, что я был большой лодырь по хозяйским делам, и тебя мне ставили в пример. И я с этим был согласен. И это неудивительно: я жил всегда другим — литературой (не только стремился читать, но и писать). А ты теперь чем живешь? Надо, браток, хозяйство не забывать и не надо перегружать все на плечи маме. Ты не обижайся за это правоучение. Я же по-свойски, а за это не обижаются.

А знаешь, откуда я беру, что ты и дома стал лениться? А сужу я по тому, что ты мне очень часто пишешь и при этом даже ленишься дописать письмо.

Читаешь письмо и чувствуешь, что писано оно с таким трудом, что такая лень человека одолевает, даже жалко становится. А лень — это очень опасная болезнь, и от нее надо лечиться. Иначе она может укорениться и перейти в хроническую форму.

Понял? То-то же!

Как там у вас планы о сенокосе? Постарайся, Ваня, организовать дело так, чтобы до моего отпуска ты обеспечил себя сеном (вернее, не себя, а свою корову). И не думай, что я прошу потому, что лень самому будет заниматься сеном. Совсем нет. Дело в том, что я хочу за август месяц закончить мою новую пьеску к новому конкурсу, который кончается 15 сентября. А для этого надо поработать так, чтобы ничто не отвлекало. Договорились? Очень прошу! И этим проверь свои хозяйские способности. Ладно? Ваня, поругай также и Колю за неприлеж-

ность в домашних делах, по меньше, чем себя,— он может.

Но, однако, все берегитесь меня. Приеду, всем дам жару за лень!

Ну, пока!

Пишите, как идут дела! До отпуска еще целый месяц.
Ваш Андрей

1974

23. А. А. МАКАЁНАК

11 сакавіка, Мінск

Здравствуй, Аллочка! Здравствуй, дочурка!

Доня моя доня, привет!

Наконец-то я собрался написать тебе. Но... Я сначала наговорился с тобой. Ведь у меня на столе (на письменном приборе, который ты с Сережей подарили мне) стоишь ты — микро-Алла. Косматая-лохматая, с белым воротничком и что-то во рту держишь, видимо, какое-то неприятное слово в мой адрес за то, что я опоздал с письмом. А в глазенках чуточку грусти и ласки. Вот я и поговорил с тобой. Ты ведь знаешь мою привычку. Я ведь даже с котом вел беседы на всякие интеллектуальные темы... на даче. Помнишь? Длинными зимними вечерами... Он был хорошим собеседником. Слушал терпеливо и молчал. Молчал потому, что умный. Умные всегда больше молчат. Правда, сегодня я весь день тоже был умным — молчал. Никуда не ходил, сидел дома и молча резал по дереву.

А ты знаешь, Алла? Портрет вроде получается и не хуже того, что Азгур сделал. Я, кажется, мог бы быть скульптором, если б не связался со своими комедиями, от которых люди смеются, а я не раз слезу утирал...

Поздновато одумался... А может,— не поздно еще?

Пьеса моя подвигается слабо. Что-то азарт пропал. А без азарта писать комедию нельзя. Хочется, чтобы Колобок — президент был веселым и мудрым.

Честно признаться, так я себя и не подгоняю, не топлю. «Лучше меньше, да лучше»,— сказал один мудрый человек.

Ну, вот я все о себе да о себе, будто я пуп земли. Кроме меня ведь тоже, видимо, есть хорошие люди. Напри-

мер — Сережа. Он ничего парень, только редко звонит, а еще реже заходит. Может, увлекся какой-либо однокурсницей, а от меня скрывает?

Сессию он закончил хорошо — все четверки.

У моего друга была неприятность. Я о Шамякине. Или это при тебе еще было? Ивану Петровичу операцию сделали. Врачи поймали его, повалили, разрезали пузо, вырезали желчный пузырь, выкинули воронам, обратно пузо зашили и — хоть бы что... Теперь уже ходит. Вот и сегодня у меня был. Добрый такой — потому что без желчи.

Доля! Пиши подробные письма, да такие, чтоб я взял да напечатал их в своем журнале. А? Искренние такие. У тебя ведь глаз острый, наблюдательный. А попробуй!

Жду писем, жду тебя. А если очень заскучаю без тебя — приеду. А? Встретишь?

Твой *папа*

24. А. А. МАКАЁНАК

6 чэрвеня, Мінск

Здравствуй, дочурка!

Здравствуй, крошка! Здравствуй!

Самостоятельная! Работящая, полезная, необходимая, пужная людям и мне больше всех, моя Аллочка!

Мне очень понравилось твое письмо — оптимистическое, с юморком, с легким подтруниванием над собой. На это способны только умные и сильные. Вот я и надеюсь, что ты такая есть и будешь.

Малышка! Как я обрадовался твоему письму, видела бы ты! Ведь два месяца не получал. А получил, и душа возликовала. Прочитал его раз, а потом второй и задумался: отчего же так хорошо мне? И понял — редко получаю, и потому — рад. «Следовательно, — скажешь ты, — надо сделать вывод — писать реже».

Такой бы вывод сделала какая-нибудь обыкновенная. А ты у меня необыкновенная и даже умница.

Я задержался с ответом потому, что не был дома. Ездил в Польшу. Возглавил писательскую делегацию по Международной книжной ярмарке в Варшаве. Поездка была не очень интересная. Мне даже не удалось посмотреть в Белостоке свою пьесу «Трибунал» на польском языке. Актер, исполняющий Колобка, уезжал в Югославию чего-то.

Вот так оно...

Делов, как всегда, в редакции хватает. Журнал пользуется спросом. Тираж вырос за сто тысяч. (А как ты думала?!)

Пьесу свою еще не закончил. Если б не поездка, то с божьей помощью, может быть, и поставил бы точку. А теперь — летом много соблазнов. Не работается. Но... придется заставить себя. Жмут москвичи, торопят. Они хотят получить мою пьесу к своему юбилею (Театру сатиры осенью будет 50 лет).

У Сережи дела вроде бы хороши. Зачеты сдал все. Сегодня сдал экзамен по математическому анализу — на 4.

А так все по-прежнему.

Дочурка! А что бы ты сказала, если бы я вздумал приехать к тебе в гости? А? Далековато... но... у самолетов ноги ведь длинные. Ты же знаешь, я ведь такой — если взбредет в голову, то... «Закончи пьесу — получишь премию — поездку к дочке» — таково условие. А? Идет?

Привет твоим друзьям.

Твой папа

25. А. А. МАКАЁНАК

28 жніўня, Мінск

Дорогая моя дочурка! Милая моя Аллочка!

Как давно я тебе не писал и от тебя не получал писем! Не знаю, как у тебя, а у меня, если не оправдание, то хоть объяснение есть: я ведь последние пару месяцев думал и ждал, что я раньше увижусь, чем придет мое письмо. Аи, пет! Жизнь иногда преподносит иные варианты. Поездка откладывалась и теперь еще, кажется, откладывается (но не отменяется!) в связи с тем, что меня направляют в Югославию на театральный фестиваль, где будут показывать и мою пьесу «Трибунал». Посылает Министерство культуры СССР на 15 дней где-то, примерно с 18.IX. А потом уж долгожданная встреча с моей мужественной, самостоятельной, терпеливой труженицей с двумя благодарностями. (Поздравляю, дочурка! Так держать!)

Аллочка! Твои просьбы я постараюсь выполнить. Однако что касается учебников по физике для подготовки в институт и твоего заочного обучения по другой специальности, то, мне кажется, — об этом надо поразмыслить нам вдвоем. Мне думается, что тебе не физикой стоит зани-

маться, а моим ремеслом — филологией. Не улыбайся! Ты пишешь хорошие письма, по которым можно судить о твоих наклонностях. Пиши мне чаще. И тогда, когда тебе грустно, и тогда, когда весело, радостно. Пиши. Я очень, очень, очень буду рад.

Между прочим, занятие литературой тоже часто приносит большую радость. Правда, труда требуется, как от шагающего экскаватора, самодисциплины, упорства, самокритичности — больше чем в любой иной профессии. Но и отдача, возврат — тоже достойный. Я ведь тебя давно агитирую пойти по моей стезжке, а потом обойти и шагать дальше и выше. А физикой, так и быть, пусть братик занимается. А? Что? Подумаем?

Пьеса моя новая подвигается медленно, но, кажется, что-то любопытное будет. Не хуже, надеюсь, «Затюканного апостола». Хочется, чтобы правилась и молодежи, и умудренным житейским опытом.

Год этот у меня какой-то неважнецкий: два раза простуживался, — перед маем воспалением еще раз перехворал. Но это уже давно было и забыто. Теперь я вроде могу в тяжелоатлеты. А? Что? Нет?

Сережа ездил с Ваней в Туапсе к его родственникам. Уже вернулся подмаженными, подгорелыми. Ну, он лучше опишет тебе свой отдых.

Дочурка! Крепко дружи с Людой. Одна другой помогайте, поддерживайте. Это очень важно вдали от дома. Передай ей мой большой привет. Крепко обнимаю, целую обоих вас.

Вот и все пока.

Твой папа

P. S.

А ты чисел не ставишь на своих письмах.

1975

26. А. А. МАКАЕШАК

2 сакавіка, Мінск

Здравствуй, Аллочка! Здравствуй, дочурка!

Привет, сердитая и обиженная за то, что так давно не получала от меня писем.

Знаю, знаю! Всякие сердитые слова бубнишь про себя (вслух не осмелишься), грозись мне всякими казнями египетскими: мол, встретимся, налью ему две рюмки коньяку, а третью — не дам. До слез доведу, а не дам! Так? А я вот на тебя и не злюсь. Совсем-совсем. Ни капельки. А ведь от тебя тоже давно ни слуху ни духу...

А надо быть доброй, снисходительной к человеческим слабостям и нетерпимой к порокам.

А почему это я должен тебя поучать, не имея никакого педагогического образования? Смешно даже! А? Дочурка? Смешно? Но все-таки: грешить дома будешь, а там будь твердой, устойчивой, принципиальной и обязательно — с юмором. Юмор и добрая проия — сродни мудрости. Не гневайся! Гнев — плохой советчик. Средство против гнева — счет до 20 и улыбка.

Да! Забыл похвастать: мне ведь присудили Государственную премию БССР за 1974 год за пьесы «Трибунал» и «Таблетку под язык». Можешь поздравить...

Ну, привет, дочурка! Обнимаю, целую, жду, сидя у окошка.

Твой виноватый *papa!*

27. А. А. МАКАЁНАК

18 красавіка, Масква

Здравствуй, Аллочка! Здравствуй, дочурка!

Здравствуй, родная моя!

Радость ты моя и тоска моя!

Давненько уже не получал я от тебя весточки... Ты, если неохота писать длинно, черкани пару слов, и я рад буду. А если длинное письмо получу, то уже и счастливым себя сочту.

Как ты там? Как с настроением? Я ведь знаю, что оставшиеся месяцы — самые длинные будут. А последние дни будут годами тянуться. Но ничего! Дождемся и мы!

Сижу я сейчас в Москве. Приехал на объединенный пленум по случаю 30-летия Победы. Вчера от заседали, отанлодировали, а сегодня — мелкие дела в театрах и Союзе писателей. Дела такие ма-а-а-ленькие, что и выходить из гостиницы не хочется. Тем более что на улице серо, скучно — ни дождя, ни солнышка. А это передается и в душу — тоже серо и как-то по-весеннему тоскливо.

И этот непрерывный шум, и сутолока, суета сует, а от такого и «томление духа». Но ничего! Сейчас явится Шамякин, и пойдём в Союз.

Пьеса (только бы не сглазить) вроде получается. Жду тебя, и хочется опять с тобой вместе еще одну соорудить. А? Как ты? А то один — стал полениваться. Стал подражать двум персонажам — Манилову и Обломову. А больше Обломову и поэтому весело себя чувствую. Еще бы! 101 кггэ! А? Я не очень бедую по этому случаю. Зато ветер не повалит.

Думаю начать строительство дачи. Как считаешь? Стоит? Или поленишься? Если и строить, то не деревянную, а камешную. Говорят, будто камень не горит.

Вчера посмотрел... Нет, позавчера посмотрел премьеру в театре Ленинского комсомола по повести Б. Васильева «В списках не значился». Не понравилась. Шум, треск, грохот, суета, дым... А человек пронадаёт, т. е. не в фокусе.

А театр должен пристально рассматривать человека, постигать его душу. Внешние эффе́кты отвлекают внимание, и спектакль не трогает, не волнует, а подчас и раздражает. После спектакля не появляется желание поговорить о нем, порассуждать или просто подумать.

Вот и помешали дописать письмо.

Аллочка! Дочурка! Крепко обнимаю тебя! Целую! Поздравляю с праздником 1 Мая и Днем Победы. Жду тебя с победой! Жду!

Твой *papa*

28. А. А. МАКАЁНАК

17 мая, Минск

Здравствуй, Аллочка! Здравствуй, дочурка!

Здравствуй, долгожданная!

Вот мы уже и отпраздновали все весенние праздники и Первомай и День Победы. Особенно волнующе, торжественно праздновали 30-летие Победы. Погода стояла великолепная, ясная, солнечная. Улицы, и особенно проспект Ленина, переполнены людьми. По проспекту — колонны ветеранов движутся к памятнику Победы.

Настроение у всех искренне торжественное. Даже я

сглотнул слезу — так остро напомним все это про весну в сорок пятом.

Мне так хотелось, чтобы ты в этот день была тут, рядом. Даже взгрустнулось.

Ждать уже осталось недолго. Скоро вернешься.

Дочурка! Мне очень приятно было прочитать в твоём письме признание, что ты взялась за перо. Ты только напрасно стесняешься показывать мне все написанное тобой. Я ведь бережно буду с тобой, даже если покритикую, то так, чтобы подхотить тебя к работе, а не ударить по рукам. Помни об этом и не скрывай, не таись. Я же могу помочь советом. Хорошо? Присылай! Буду рад!

А теперь похвастаюсь и сам. Неделю назад и я закончил новую свою пьесу. Назвал ее, кажется, броско: «Кошмар». Содержание соответствует. Помнишь, я тебе рассказывал замысел: наш колхозник, идеально честный и высокоправственный мужик во сне становится президентом некой страны на западе. И что из этого получилось. Пьеса вроде бы острая, смешная и по тебе — актуальная, антивоенная.

Вторая новость и, конечно же, не скрою, радость — меня вновь выдвинули кандидатом в депутаты Верховного Совета БССР. Так что, дочурка, я стараюсь, чтобы тебе не было стыдно за меня и даже наоборот.

А? То-то же!

Скажешь — ну и хвастун мой папа. А?

Ну и что? Можно иногда и похвастать, если есть чем.

Дочурка! Спасибо тебе за тот подарок, который ты мне приготовила. Резьба по дереву? Это же моя слабость. И знаешь — ведь не в подарке счастье, а в ожидании его, в надежде, что ты его получишь... (Помнишь, откуда это? Из «Затюканного апостола»!) Вот я уже и счастлив. Жду, надеюсь, верю, что ты — и есть подарок и скоро я его получу. Вот так, дочурка! Сережка заходит ко мне не так уж часто, да и то по моему звонку, хоть отношения у нас добрые. Не завелась ли у него зазноба. Возраст уже такой... Похудел он к весне. Скоро сессия у него. Он, кажется, помудрел чуть, подобрел, не такой ернистый. Это к лучшему. Верно?

Ну, приедешь, разберемся: кто из нас подобрел, кто постарел, кто есть кто.

Жду.

Привет Люде. Привет твоим соседям. Как твой пацан подоночный, учишь его французскому?

При случае передай привет Евгению Ивановичу и Славе. Я получил письмо от их свояков: сестры Славы, Воли и Анатолия Степановича. Они тоже хорошие и внимательные люди.

Ну, дочурка! Жду тебя! Уже мало осталось. Привет тебе от Шамякина, Луценко.

Твой папа

1976

29. С. А. МАКАЁНКУ

20 чэрвеня, Мінск

Сын!

20 лет — для разгона. Можно многое начинать. Раздвигай свои горизонты. Повышай себе потолок. Ставь задачи серьезные, достойные того, чтобы их решение доставляло удовольствие себе и другим. Другое — это я.

Дерзай! Смелее!! Вперед у тебя много возможностей. Не отставай от старика.

А я не старик.

Твой батя

1977

30. М. У. ШЭЛЕХАВУ

30 мая, Мінск

Дырэктару Давыд-Гарадоцкай СШ № 2
тав. Шэлекхаву М. У.

Паважаны таварыш Шэлекхаў!

Вашу просьбу дапамагчы школе набыць мэблю для вучэбных кабінетаў па 200 вучнёўскіх месц я накіраваў намесніку міністра асветы тав. Фёдараву Якаву Іванавічу, папярэдне дамовіўшыся з ім.

Справа гэта нялёгкая, бо патрэба ў мэблі ў школах

рэспублікі вельмі вялікая. Аднак будзем чакаць і спадзявацца, што ў міністэрстве асветы працуюць людзі чулыя, спагадлівыя, адзыўчывыя. Разам з Вашай просьбай я паслаў пісьмо ад сябе — в-е-ельмі слёзнае.

З павагай і пайленшымі пажаданнямі

Мінск, 34

Вайсковы завулак, 10, кв. 3

Макаёнак А. Я.

1978

31. І. Я. ПАЛЯКОВУ

13 кастрычніка, Мінск

Прэсідателю Прэзиднума
Верховнаго Совета БССР
тов. Полякову И. Я.

Уважаемый Иван Евтеевич!

Обрацаюся к Вам с гэтым пісьмом потым, што глыбока убежден в фармальном, негуманном отношении Октябрскаго райисполкома г. Мінска к заявлению гражданки Бондарчик Елены Климентьевны, два сына которой погибли на фронтах Великой Отечественной войны, а третий умер от ран, полученных на фронте. Она просила содействия в прописке на ее жилплощади внучки Литвиновой Елены Ивановны.

Я написал письмо председателю Октябрскаго райисполкома т. Корнову Геннадию Трофимовичу о том, что я посетил квартиру Бондарчик Е. К., чтобы лично убедиться в справедливости ее просьбы. Действительно, одинокая 75-летняя старушка, перенесшая инфаркт миокарда, нуждается в присмотре внучки, которая, кстати, работает медсестрой и фактически живет вместе с бабушкой в однокомнатной квартире, выделенной ей Октябрским райисполкомом. Конечно же — грешно оставлять старую, больную женщину без помощи.

Вручая это письмо лично т. Корнову, я на всякий случай напомнил ему, чтобы не опоздали мы с проявлением заботы об одинокой больной старушке. Т. Корнов высказал встречное возможное решение: назначить старушке опекуна, и пообещал разобраться в этом деле лично.

Прошло время, и заявительница Бондарчик Е. К., и я получили ответ от т. Корнова такого содержания:

«На Ваш запрос по заявлению гражданки Бондарчик Е. К. о прописке внучки Литвиновой Е. И. сообщаю, что решением исполкома от 28 марта 1978 г. в просьбе гр-ке Бондарчик Е. К. отказано в связи с тем, что ее внучка Литвинова Е. И. имеет жилплощадь с родителями и прописана в г. Минске по 2-му пер. Фомина, дом 8, кв 1».

Я просил позаботиться о старой женщине, которая отдала Родине трех сынов и теперь доживает старость в одиночестве и при плохом здоровье, а т. Корнов отвечает, что внучка обеспечена жильем.

А где же обещанный опекун? И почему не назначить внучку?

Т. Корнов опасается, как бы квартира старушки после ее смерти не досталась внучке. А если и достанется, то разве это противозаконно или аморально? А что может слабая, больная старушка обещать внучке в знак благодарности за ее заботы и труды по уходу?

За счет пенсии у нее накопленной не останется.

А если учесть, что внучка живет в частном доме отца, где на площади в 27 кв. м. ютятся 6 человек, то райисполкому вместе с этой семьей рано или поздно придется решать проблему тесноты, проблему «улучшения жилищных условий».

Уважаемый Иван Евтеевич!

Обращаюсь к Вам с просьбой помочь найти правильное решение — человеческое — этой маленькой и большой бытовой проблемы.

Ведь старушка заслужила того. Об этом просят ее погибшие сыновья.

С глубоким уважением

депутат Верховного Совета БССР,
народный писатель БССР *А. Макаёнок*

32. П. М. ПЕРАБІЙНОСУ

10 жніўня, Мінск

Шаноўны рэдактар!

Паважаны Пётр Майсеевіч!

Ласкава прашу дазволіць мне праз Вашу паважаную газету павітаць калегу па жанры, шчырага сябра, добрага, чулага чалавека, цудоўнага драматурга, п'есы якога шырока вядомы па ўсёй краіне і ў нас на Беларусі — Міколу Якаўлевіча Заруднага.

Вось і Міколу Заруднаму ўжо стукнула 60 гадоў. Хочаш вер, хочаш не, хоць і чуб мае, і кроў грае, і іскры ў вачах у юбіляра, але ж — дата салідная. Здаўна павялося так, што верныя сябры, даўнія знаёмыя і проста чулыя людзі вітаюць і віншуюць юбіляра, выказваюць добрыя пачуцці і найлепшыя пажаданні моцнага здароўя, добрага настрою, плёну ў працы, шчасця і ўдачы ва ўсім. З брацкай шчырасцю далучаюцца да гэтага хору добразычліўцаў і яго надзейныя сябры з Беларусі.

Аб украінцах між народамі ідзе добрая слава. І, вядома ж, вялікая заслуга ў гэтым украінскай літаратуры, якая адлюстроўвае яркія, жывыя характары.

У нас на Беларусі Міколу Заруднага добра ведаюць і любяць таму, што і ён сваімі п'есамі пазнаёміў нас з новымі добрымі, мілымі, працавітымі, сціплымі, справядлівымі, чулымі, душэўнымі і прыгожымі сваімі землямі — украінцамі, якіх ён выпісаў ярка, таленавіта і прывіў нам сваё захапленне, любоў, сваю пяшчоту да духоўна багатых, песенных, вясёлых людзей — шчырых у дружбе, верных у таварыстве, смелых у ратных справах, гордых, дужых і спагадлівых да чужога гора.

Калі пісьменнік сваімі творамі выклікае добрыя і шчырыя пачуцці да свайго народа ў чытача, дзе б ён ні жыў і да якой бы нацыі ні палежаў, значыць — яго майстэрства высокае, талент глыбокі і таму ён дастойны павагі і шапавання і на радзіме, і за яе межамі.

Вось таму і імя Міколы Заруднага выклікае ў душы добрыя, цёплыя, ласкавыя пачуцці і глыбокую павагу не толькі ў таго, хто даўно з ім дружыць, хто не раз меў мажлівасць гутарыць з ім ды і, што таіцца — часам і чарку прымаць (малую, капечне) ці з асалодаю весяліцца, слухаючы яго дасціпныя і мудрыя анекдоты, але і ў тых

незнаёмых людзей, якія яго персанальна ні разу не бачылі і ўсё ж лічаць яго сваім блізкім.

А ў чым сакрэт такога параднення, збліжэння? Узасмнасць — вось адгадка таго сакрэту.

Мікола Зарудны прыходзіць у тэатр са сваімі п'есамі, як на споведзь — шчырым, адкрытым, даверлівым, праўдзівым, часта вясёлым, гарэзлівым і задорным, а часам і задумлівым, сумным і нават сярдзітым. Ён і персанажы яго п'ес вядуць задушэўныя бяседы аб сваіх радасцях і нягодах. Кожны вечар. Многа год. У многіх-многіх гарадах і сёлах. У шматлікіх тэатрах — народных і акадэмічных, і ў кожнай зале сотні людзей пільных, цікаўных, дапытлівых. І аўтар з імі, як з роднымі — свой, даверлівы, чэсны, блізкі. І бяседу вядзе з кожным паасобку, а не з натоўпам. І ў кожным шукае аднадумца.

А цяпер уявіце іх усіх разам. А? Паспрабуйце падлічыць. Прыкіньце хоць прыблізна. Мільёны. Вось яго аўдыторыя. Ні адна вуліца, ніякая плошча, ніякі горад не ўмесціць, калі іх сабраць у адну грамаду.

Можна здагадацца — толькі ўяўленне такога мноства людзей — сапраўднае свята, першамай душы аўтара.

Ну, хай не кожнаму ён дагадзіў. Можа, каму і насабліў. Але ж колькі людзей былі ўдзячнымі яму за шчодрасць, з якой дзяліўся аўтар сваім жыццёвым вопытам, думамі, сумненнямі і марамі, турботамі сваімі і сваім гумарам. А колькі творчай радасці ён прынёс артыстам і актрысам, даў ім магчымасць раскрыць свае здольнасці, ствараючы сцэнічныя вобразы з яго п'ес.

«Вясёлка», «Антэй» — вельмі папулярныя п'есы на пачатку творчай біяграфіі Міколы Заруднага. «Тыл» — шчыmlівая трагедыя ваеннай пары, «За Сібір'ю сонца ўсходзіць» — рамантычная драма з жыцця легендарнага змагара Устыма Кармалюка і «Абочыны» — густа напісаная, з вялікім болем душы драма з сучаснага жыцця.

Шапоўны дружа Мікола! Віншую цябе! Рады за цябе! Ты нямала папрацаваў, каб азірнуцца на «содеянное» і... дні тры адсвяткаваць. А потым успомніць пра будні, успомніць пра тых людзей, якія чакаюць, спадзяюцца, вераць, што наперадзе яшчэ многа прыемных спатканняў з табою ў тэатры.

Вопыту ў цябе — хоць адбаўляй, розуму не пазычаць, сіла ёсць, здароўе будзе, задумак многа, дык і рабі ўсмак.

Да новых творчых сустрэч.

Андрэй Макаёнак

33. У «БЕЛАРУСЬ» ДА 8 САКАВІКА

4 сакавіка, Мінск

Нарэшце прыйшоў і Ваш, дарагія жанчыны, доўгачаканы святочны дзень 8 Сакавіка. Мне так не цярпелася павішшаваць Вас усіх разам і кожную паасобку з гэтым міжнародным святам і выказаць самыя шчырыя пажаданні добрага здароўя, вясёлага настрою, спакою, міру і цішыні на нашай планеце, сонечнай вясны з цёплымі дожджыкамі, ласкавага лета і ўрадлівай восені.

Хай у бабулек заўсёды вочы свецяцца радасцю і спакоем, дабрынёй і ласкай, каб іх унукі і ўнучкі былі паслухмянымі і не вельмі шумлівымі.

Каб цешчы былі лагоднымі, а зяці жаданымі гасцямі пявесткамі.

Каб цёшчы былі лагоднымі, а зяці жаданымі гасцямі і часцей прязджалі па бліны да цешчы — ды з падарункамі.

Маладым гаспадыням — самастойныя кухні.

Маладажонам — столькі шчаслівых дзён, колькі і шчаслівых начэй. Першародкам — лёгкіх родаў і ўдаленькіх дзетак ды асалоду такую мець як мага часцей.

А суседзям прыемных суседак, настаўнікам разумных навучэнцаў, дактарысам здаровых пацыентаў, якім, апроч прафагляду, нічога больш не трэба, а сакратаркам прыветлівых начальнікаў.

Весьляосці Вам ды песень!

34. Б. І. ШАЦІЛУ

16 жніўня, Мінск

Міністру фінансаў БССР
тав. Шацілу Б. І.

Паважаны Баляслаў Іосіфавіч!

Пасылаю Вам просьбу грамадзянкі Савельевай Тамары Рыгораўны перавесці яе дачку — старшага эканаміста райфа Савельеву Людмілу Юр'еўну з Берастовіц у Мінск.

На маю думку, можна ўлічыць абставіны: райфінадзел не забяспечыў жылём маладога спецыяліста з малым акладам і яшчэ меншым жыццёвым вопытам, а маці

«спецыяліста» пенсіянерка-білецёр тэатра імя Янкі Купалы — таксама з невялікім матэрыяльным патэнцыялам, але мае кватэру і над старасць мае патрэбу ў дапамозе дачкі.

Ацаніўшы перспектывы адной і другой, напрошваецца гуманны вывад — задаволіць іх просьбу.

А на Вашу думку як? Калі згодны, то ўлада ў Вашых руках.

З глыбокай павагай
А. Макаёнак

КАМЕНТАРЫІ

У пяты том Збору твораў Андрэя Макаёнка ўвайшла пражайч-ная, крытыка-літаратуразнаўчая, публіцыстычная і эпістальная спадчына пісьменніка. Многае публікуецца ўпершыню: аўтабіяграфія, дзённікі, запісныя кніжкі, накіды, некаторыя апавяданні, артыкулы, інтэрв'ю, пісьмы. У пражайчны раздзел тома ўключаны гумарыстычныя апавяданні і фельетоны, якія ў пераважнай сваёй большасці друкаваліся ў часопісе «Вожык» і якія мелі на той час значны грамадскі рэзананс. Публікацыі А. Макаёнка, падпісаныя ўласным прозвішчам, а таксама псеўдаімамі А. Журавіцкі, А. Жур, А. Малаказдатчык і інш., дапамаглі многім сумленным людзям дабіцца справядлівасці, а дзялкоў, махінатараў, абібокаў і спрытных падваргалам бязлітаспаму асмяяння і выкрыццю. Пра дзейнасць сатырычных выступленняў пісьменніка яскрава сведчыць фельетон «Карасёва адысея» («Аб рыбаках і рыбках»). У выніку гэтай публікацыі міністр сельскай гаспадаркі БССР Касцюк развітаўся са сваім крэслам. І гэта не адзіны прыклад.

Выразны адбітак асобы аўтара праглядваецца ў публіцыстычных і крытыка-літаратуразнаўчых артыкулах, якія А. Макаёнак пачаў пісаць бадай што яшчэ да вайны. Праўда, тады гэта былі артыкулы «для сябе» — форма ацэнкі літаратурных з'яў і працаў. У пасляваенны час пісьменнік рэгулярна выступаў у перыядычным друку з вельмі кваліфікаванымі, па добраму тэндэнцыйнымі водгукамі на многія творы, літаратурна-культурныя падзеі. У апошнія гады свайго жыцця часта выступаў з інтэрв'ю.

Значна пашыраюць уяўленне аб грамадзянскім і творчым абліччы пісьменніка яго дзённікі, матэрыялы з запісных кніжак, пісьмы.

Аўтабіяграфія (с. 5)

Аўтабіяграфія напісана па просьбе аўтара гэтых радкоў у 1977 годзе. Друкуецца ўпершыню.

ГУМАРЭСКИ, ФЕЛЬЕТОНЫ

Вясёлая прытча (с. 9)

Аповяданне напісана ў маі 1949 года і было прадстаўлена ў якасці выпускнога экзаменацыйнага сачынення па беларускай мове ў партыйнай школе.

Упершыню надрукавана ў часопісе «Вожык» (1980, № 21). Друкавалася таксама ў двухтомніку выбраных твораў пісьменніка.

Скарга ў зачараваным коле (с. 14)

Фельетон з'явіўся першай публікацыяй А. Макаёнка ў часопісе «Вожык», дзе пасля заканчэння партшколы ён заняў пасаду загадчыка аддзела прозы. Фельетон напісаны ў сааўтарстве з А. Рылько. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1949, № 17).

На пікантныя тэмы (с. 17)

Фельетон напісаны ў верасні 1949 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1949, № 18).

На парозе (с. 19)

Апавяданне напісана ў кастрычніку 1949 года. Упершыню надрукавана ў часопісе «Вожык» (1949, № 21).

Нячыстая сіла (с. 22)

Апавяданне напісана ў лістападзе 1949 года. Упершыню надрукавана ў часопісе «Вожык» (1949, № 22).

Пра цукеркі і гарбузы (с. 26)

Фельетон напісаны ў лістападзе 1949 года. У 1979 годзе пісьмеснік зрабіў у ім некаторыя праўкі — зняў усе канкрэтныя прозвішчы. Фельетон упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1949, № 23).

Цяпер усё ясна (с. 28)

Фельетон напісаны ў студзені 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 2).

«А Васька слухае ды есць...» (с. 31)

Фельетон напісаны ў лютым 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 6). Падпісаны псеўданімам А. Журавіцкі.

«Рэвізоры» (с. 33)

Фельетон напісаны ў красавіку 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 11).

Вадзяная стыхія (с. 36)

Фельетон напісаны ў маі 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 11). Падпісаны псеўданімам Антон Малаказдатчык, сааўтар — Апанас Стрэмка.

Дарагая рэч (с. 38)

Фельетон напісаны ў маі 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 11).

Зяюля (с. 40)

Фельетон напісаны ў маі 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 12).

Падарожжа па бездарожжы (с. 42)

Фельетон напісаны ў чэрвені 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 13). Фельетон ілюстраваны фотаздымкамі Н. Трафімовіча.

Аматар «самадзейнасці» (с. 45)

Фельетон напісаны ў чэрвені 1950 г. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 14).

Яшчэ не позна (с. 46)

Апавяданне напісана ў верасні 1950 года. Упершыню надрукавана ў часопісе «Вожык» (1950, № 20).

Зарэзалі без нажа (с. 51)

Фельетон напісаны ў кастрычніку 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 23).

Бес ублытаў (с. 53)

Фельетон напісаны ў лютым 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 5). Падпісаны псеўдапімам А. Журавіцкі. Змяшчаўся таксама ў двухтомніку выбраных твораў пісьменніка.

Чаму ў яго ныса сухая (с. 55)

Фельетон напісаны ў сакавіку 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 5).

І як яны канцы з канцамі зводзяць? (с. 57)

Фельетон напісаны ў маі 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 11).

У партфелі справа (с. 59)

Фельетон напісаны ў ліпені 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 17).

Знаёмая ліна (с. 60)

Апавяданне напісана ў верасні 1951 года. Упершыню надрукавана ў часопісе «Вожык» (1951, № 20).

Карасёва адысея (с. 63)

Фельетон напісаны ў чэрвені 1952 года. Упершыню пад назвай «Аб рыбаках і рыбках» і падзагалоўкам «На жаль, не казка» быў надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1952, № 13).

Тайна храма (с. 66)

Апавяданне напісана ў жніўні 1952 года. Упершыню надрукавана ў часопісе «Вожык» (1952, № 18). Публікавалася таксама ў зборніку «Вожык у дарозе» (Мн., 1966).

Нечаканасць (с. 70)

Фельетон напісаны ў верасні 1952 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1952, № 18). Падпісаны псеўданімам А. Жур, сааўтар — М. Тычына.

Дарагая дружба (с. 71)

Фельетон напісаны ў верасні 1952 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1952, № 20). Сааўтар — П. Васілеўскі.

Сцяпан Сцяпанавіч (с. 73)

Апавяданне напісана ў снежні 1952 года. Упершыню надрукавана ў часопісе «Вожык» (1952, № 24). Змяшчалася таксама ў двухтомніку выбраных твораў пісьменніка і ў зборніку «Размова па шчырасці» (Мн., 1954).

Каралеўскі суд літасцівы (с. 77)

Апавяданне напісана ў лютым 1953 года. Упершыню надрукавана ў часопісе «Вожык» (1953, № 5).

Вясковым ранкам (с. 81)

Апавяданне напісана ў сакавіку 1953 года. Упершыню надру-

кавана ў часопісе «Вожык» (1953, № 7). Публікавалася таксама ў газеце «Зара» (1954, 14 красавіка).

Перад світком суддзі (с. 84)

Фельетон напісаны ў жніўні 1955 года. Упершыню апублікаваны ў газеце «Правда» (1955, 31 жніўня). Змяшчаўся таксама ў рэспубліканскіх газетах «Звязда» (1955, 1 верасня) і «Фізкультурнік Беларусі» (1955, 2 верасня).

Шасцяронка (с. 86)

Фельетон напісаны ў кастрычніку 1955 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1955, № 20).

*Выбачайце, калі ласка!
Загадчыку райсельгасаддзела
Дз-скага раёна (с. 88)*

Фельетон напісаны ў сакавіку 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 6). Змяшчаўся таксама ў двухтомніку выбраных твораў пісьменніка. Поўная назва ў часопіснай публікацыі — «Загадчыку райсельгасаддзела Дзятлаўскага раёна тав. Макараву».

*Старшыні калгаса «Спартак»
Кар-скага раёна (с. 90)*

Фельетон напісаны ў сакавіку 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 7). Змяшчаўся таксама ў двухтомніку выбраных твораў пісьменніка. Поўная назва ў часопіснай публікацыі — «Старшыні калгаса «Спартак» Бычанскага сельсавета Кармянскага раёна Тамашкову Аўхіму».

*Загадчыку сельсагаспадарчага аддзела
Ас-кага райвыканкома (с. 91)*

Фельетон напісаны ў маі 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 10). Змяшчаўся таксама ў двухтомніку выбраных твораў пісьменніка. Поўная назва ў часопіснай публікацыі — «Загадчыку сельсагаспадарчага аддзела Астравецкага райвыканкома тав. Улапоўскаму М. В.».

Старшыні Л-скага райспажыўсаюза (с. 93)

Фельетон напісаны ў чэрвені 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 12). Змяшчаўся таксама ў двухтомніку выбраных твораў пісьменніка. Поўная назва ў часопіснай публікацыі — «Старшыні Любанскага райспажыўсаюза т. Пячонку А. Д.».

Кіраўніку Беларусэнерга Батвінніку Я. Я. (с. 95)

Фельетон напісаны ў студзені 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 2).

*Пракурору Варашылаўскага раёна г. Мінска
т. Сядову Ф. М. (с. 96)*

Фельетон напісаны ў лютым 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 4).

*Старшыні выканкома Уваравіцкага райсавета т. Селіхановічу
Старшыні выканкома Кармянскага райсавета*

т. Труснову М. А. (с. 98)

Фельетон напісаны ў сакавіку 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 6).

Сакратару Мінскага гаркома КП(б)Б

т. Саламаху С. Л. (с. 100)

Фельетон напісаны ў маі 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 10).

Начальніку Белканторы «Саюзантысептык»

Шчарбакову А. В. (с. 102)

Фельетон напісаны ў чэрвені 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 12).

Прэзідыуму праўлення Белкаапсаюза (с. 105)

Фельетон напісаны ў кастрычніку 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 19).

Дырэктару Мінскага трактарнага завода

Аляксандру Міхайлавічу Тарасаву (с. 107)

Фельетон напісаны ў лістападзе 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 22).

АРТЫКУЛЫ, ІНТЭРВ'Ю

Аб некаторых пытаннях беларускай драматургіі (с. 110)

Гэта першы крытычны артыкул А. Макаёнка. Напісаны ў канцы 1953 года, ён дастаткова пэўна выяўляў грамадзянскія і творчыя пазіцыі яго аўтара. Непасрэдным жа штуршком да напісання гэтага артыкула паслужыў удзел пісьменніка ў рабоце XIV пленума праўлення ССП СССР, які адбыўся ў кастрычніку 1953 года ў Маскве. Патрабаванні, якія прагучалі на пленуме — павысіць прафесійнае майстэрства, даць зялёную вуліцу сатыры, а таксама дарогу маладым, дамагчыся цеснага кантакту паміж драматургамі і тэатрамі, звярнуць большую ўвагу на класіку, — былі яму вельмі блізкія. Прынамсі, аб гэтым ён неаднаразова пісаў у пісьмах, адрасаваных сваім сябрам-літаратарам. Атрымаўшы на пленуме падтрымку ўласным творчым поглядам, А. Макаёнак паспрабаваў з вышынні новых патрабаванняў прааналізаваць стаў беларускай драматургіі пасляваеннага часу, даць ацэнку канкрэтным п'есам. Высока аданіўшы «Мілага чалавека» К. Крапівы, ён карэкта, але дастаткова рэзка раскрытыкаваў «Хлеб» І. Гурскага, «Неспакойныя сэрцы» А. Кучара, «Прамень будучыні» В. Віткі, а таксама некаторыя іншыя. Артыкул упершыню надрукаваны ў часопісе «Полымя» (1954, № 2). Змяшчаўся таксама ў двухтомніку выбраных твораў пісьменніка.

Проблемы жизни — проблемы литературы (с. 128)

Артыкул напісаны ў лістападзе 1954 года. Якраз у гэты час на старонках савецкіх перыядычных выдаўняў разгарнулася дыскусія аб праблеме стапоўчага героя ў літаратуры. Адсюль — палемічнасць пафасу артыкула. Упершыню ён быў надрукаваны ў газеце «Советская культура» (1954, 14 снежня).

Гісторыя адной рэплікі (с. 138)

Артыкул напісаны ў студзені 1955 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Маладосць» (1955, № 2).

У беларускіх драматургоў (с. 140)

Артыкул напісаны ў студзені 1955 года. Упершыню надрука-

ваны ў часопісе «Тэатр» (1955, № 3) пад рубрыкай «Над чым працуюць драматургі пацыяпальных рэспублік». Сярод іншых аўтараў — казах Г. Мусрэпаў, латыш А. Грыгуліс, грузін Ш. Дадзіяні.

Выдаюцца савецкі сатырык (с. 141)

Артыкул напісаны ў сакавіку 1956 года і прымеркаваны да 60-годдзя з дня нараджэння К. Крапівы. Упершыню надрукаваны ў газеце «Советская Белоруссия» (1956, 20 сакавіка).

Аб адным сцэнарыі і яго рэдактарах (с. 145)

Артыкул напісаны ў красавіку 1956 года. Прадумовы яго напісання дастаткова сур'ёзныя. У пачатку гэтага года А. Макаёнку быў дадзены на ацэнку сцэнарыі А. Гінцбурга «Высокая пасада». Адеутпасць у сцэнарыі хоць бы якіх мастацкіх вартасцей вымусіла напісаць на яго адмоўнае заключэнне. Аднак, скарыстаўшы беспрынцыповасць кіраўніцтва Міністэрства культуры БССР, сцэнарыст здолеў запусціць свой «шэдэўр» у вытворчасць. Артыкул упершыню быў надрукаваны ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1956, 14 красавіка).

Мастер сатиры (с. 151)

Артыкул напісаны ў лютым 1956 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Огонек» (1956, № 12) пад рубрыкай «Пісьменнікі і кнігі».

Адказ паклёпнікам (с. 152)

Артыкул напісаны ў маі 1959 года. Узятца за пярэпісьменніка вымушала правакацыйная публікацыя газетай «Бацькаўшчына» камедыі «Каб людзі не журыліся» з тэндэнцыйнымі каментарыямі. Упершыню надрукаваны ў газеце «За вяртанне на Радзіму» (1959, № 40). Змяшчаўся таксама ў калектыўным зборніку «На задворках», Мн., 1970.

«Выгнанне блудніцы» (с. 156)

Рэцэнзія напісана ў маі 1961 года як водгук на спектакль тэатра імя Якуба Коласа па п'есе І. Шамякіна «Выгнанне блудніцы». Упершыню надрукавана ў газеце «Звязда» (1961, 18 мая).

Борис Платонов (с. 159)

Артыкул напісаны ў снежні 1961 года. Упершыню быў надрукаваны ў часопісе «Тэатр» (1962, № 1) пад рубрыкай «Майстры».

К. Крапиве — 70 лет (с. 161)

Артыкул напісаны ў сакавіку 1966 года і прымеркаваны да юбілею пісьменніка-сатырыка. Упершыню надрукаваны ў «Літаратурной газете» (1966, 10 сакавіка).

Аб тым, што зроблена і не зроблена (с. 163)

Артыкул напісаны ў маі 1966 года на аснове даклада, зробленага А. Макаёнкам на V з'ездзе Саюза пісьменнікаў БССР. Упершыню пад назвай «Аб стане сучаснай беларускай драматургіі» быў надрукаваны ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1966, 17 мая). Змяшчаўся таксама ў двухтомніку выбравых твораў пісьменніка.

Сын Беларусі (с. 179)

Артыкул напісаны 15 лютага 1967 года ў дзень смерці па роднага артыста СССР Б. Платопава, з якім А. Макаёнак доўга і

шчыра дружыў. Артыкул ўпершыню надрукаваны ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1967, 17 лютага).

Паэзія гераічнага народа (с. 180)

Артыкул напісаны ў якасці прадмовы да зборніка вершаў в'етнамскіх паэтаў «Атамны лотас», Мн., 1968.

Габровские улыбки (с. 182)

Артыкул напісаны ў якасці прадмовы да зборніка балгарскіх гумарыстычных мініяцюр «Габровские улыбки», Мн., 1968.

Што вам найбольш спадабалася ў Ленінградзе? (с. 183)

Спецыяльны карэспандэнт газеты «Літаратура і мастацтва» А. Шагалаў узяў інтэрв'ю ў некаторых удзельнікаў Тыдня беларускай літаратуры ў Ленінградзе. Побач з А. Макаёнкам на пытанне адказвалі І. Мележ, М. Ткачоў, А. Кулакоўскі, Н. Гілевіч. Упершыню інтэрв'ю надрукавана ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1968, 11 чэрвеня).

Наша любоў і пашана (с. 184)

Артыкул напісаны ў ліпені 1968 года і прымеркаваны да адкрыцця 24 ліпеня 1968 года ў Беларусі Дзён дружбы з В'етнамам. Упершыню надрукаваны ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1968, 23 ліпеня).

Всех замыслов не перечеть (с. 185)

Артыкул напісаны ў кастрычніку 1968 года. Упершыню надрукаваны ў газеце «Советская Белоруссия» (1968, 19 кастрычніка).

У памяці назаўсёды (с. 189)

Артыкул напісаны ў маі 1969 года да 70-годдзя з дня нараджэння народнага артыста СССР Г. Глебава. Упершыню надрукаваны ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1969, 13 мая). Публікаваўся таксама ў «Хрэстаматыі па гісторыі беларускага тэатра і драматургіі», Т. 2, Мн., 1975.

Спасибо, Кондрат Кондратович! (с. 189)

Артыкул напісаны ў сакавіку 1971 года да 75-годдзя з дня нараджэння К. Крапівы. Упершыню надрукаваны ў газеце «Советская Белоруссия» (1971, 4 сакавіка).

С кем смеемся? (с. 189)

У сакавіку 1972 года супрацоўнік штотыднёвіка «Неделя» М. Ермаловіч папрасіў А. Макаёнка адказаць на некалькі пытанняў. Перад тэкстам інтэрв'ю была змешчана ўрэзка: «Дазвольце прадставіць: Андрэй Ягоравіч Макаёнак. Драматург. Піша толькі камедыі, іншы раз сатырычныя, чым, уласна, і славуты. Дэпутат Вярхоўнага Савета БССР, галоўны рэдактар літаратурнага часопіса «Нёман». Па-мойму, чалавек цікавы. Добры, храбры, гарачы. Гэтыя якасці, як думаецца, і падалі яго таленту сатырычную скіраванасць. Нядобраму чалавеку заўсёды бліжэй свая сарочка. Нясмелы ніколі не возьмецца за сатыру. Ну, а сакоіны паўрадці давядзе яе да падмосткаў. Тут, мяркую, самы час задаць Андрэю Ягоравічу першае пытанне». Упершыню інтэрв'ю надрукавана ў газеце «Неделя» (1972, № 13). Публікавалася таксама ў газеце «Голас Радзімы» (1972, № 15).

Общение благотворно (с. 195)

Артыкул напісаны ў снежні 1972 года. Упершыню надрука-

ваны ў газеце «Советская культура» (1973, 1 студзеня) пад рубрыкай «У братняй сям'і народаў». Сярод ішых аўтараў — прадстаўнікі ўсіх саюзных рэспублік СССР: ад РСФСР — А. Эшпай, Украіны — А. Пабярэжны, Узбекістана — Ш. Бурханаў, Казахстана — Р. Джаманава, Грузіі — Л. Барабадзе, Азербайджана — Ф. Аміраў, Літвы — Чаканаўскас, Малдавіі — У. Курбет, Латвіі — Р. Сілінь, Кіргізіі — Д. Куюкава, Таджыкістана — Б. Кімягараў, Арменіі — Р. Сіманян, Туркменіі — І. Клычаў, Эстоніі — Г. Отс.

Прэм'ера адбылася, прэм'ера будзе (с. 196)

Напярэдадні прэм'еры па камедыі «Таблетку пад язык» у тэатры імя Янкі Купалы карэспандэнт газеты «Літаратура і мастацтва» папрасіў драматурга расказаць чытачам аб пастапоўках яго п'ес на сцэнах маскоўскіх тэатраў. Упершыню інтэрв'ю было надрукавана ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1973, 2 лютага).

Драматург — пяцілетке (с. 197)

Артыкул напісаны ў красавіку 1973 года. Упершыню надрукаваны ў газеце «Советская культура» (1973, 6 красавіка). У першай урэзцы паведамлялася: «Пленум праўлення Саюза пісьменнікаў СССР, які адбыўся на днях і быў прысвечаны хвалюючай тэме «Пісьменнік і пяцігодка», абмеркаваў пытанні павышэння ролі савецкай літаратуры ў камуністычным будаўніцтве, у ідэйным выхаванні савецкіх людзей. Умацаванне сувязі з жыццём народа, актыўны ўдзел палымяным пісьменніцкім словам у штодзённых справах працаўнікоў горада і вёскі сталі нормай дзейнасці савецкіх літаратараў, якія бачаць сваю галоўную задачу ў тым, каб зафіксаваць здзяйсненні сваіх сучаснікаў, апець герояў пяцігодкі. Рэдакцыя «Советской культуры» звярнулася да шэрагу савецкіх драматургаў з просьбай падзяліцца ўражанямі пра мінулы пленум праўлення СП СССР і расказаць пра свае творчыя планы на бліжэйшы час. Ніжэй публікуюцца гутаркі з драматургамі І. Дварэцкім, А. Макаёнкам, Г. Мдзівані, А. Салынскім». Ніжэй змешчана яшчэ адна даведка: «А. Макаёнак — вядучы беларускі драматург, адзін з папулярнейшых савецкіх камедыёграфаў. П'есы А. Макаёнка ідуць на сцэнах многіх тэатраў нашай краіны («Трыбунал» пастаўлены ў 95 тэатрах, «Зацюканы апостал» — у 80), а таксама ў Польшчы, Балгарыі і ішых краінах. Тры апошнія п'есы А. Макаёнка ўвайшлі ў рэпертуар маскоўскіх тэатраў».

Паўгадзіны з Андрэем Макаёнкам (с. 198)

Інтэрв'ю з пісьменнікам правёў супрацоўнік газеты «Звязда» В. Ракаў. Упершыню надрукавана 8 красавіка ў газеце «Звязда» (1973, 8 красавіка) пад рубрыкай «Нядзельныя сустрэчы».

Смех — дело серьезное (с. 202)

Інтэрв'ю адбылося ў красавіку 1973 года, пытанні задаваў уласны карэспандэнт «Известий» па Беларускай ССР М. Матукоўскі. Упершыню надрукавана ў газеце «Известия» (1973, 8 мая) пад рубрыкай «Сустрэчы па вашай просьбе».

Радзіма згуртавала (с. 205)

У ліпені 1973 года А. Макаёнак разам са скульптарам А. Апікейчыкам прысутнічаў на адкрыцці ў ЗША помніка Янку Купалу (Араў-парк). Пра выпікі гэтай паездкі чытачам газеты «Голас Радзімы» папрасіў расказаць яе супрацоўнік У. Бягуп.

Інтэрв'ю ўпершыню надрукавана ў газеце «Голас Радзімы» (1973, № 35).

Нёман у 1974 годзе (с. 208)

Артыкул напісаны ў лістападзе 1973 года. Упершыню надрукаваны ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1973, 30 лістапада).

«Галоўнае — працаваць!» (с. 211)

З пагоды атрымання А. Макаёнкам Дзяржаўнай прэміі БССР імя Якуба Коласа за камедыі «Трыбунал» і «Таблетку пад язык» спецыяльны карэспандэнт «Літаратуры і мастацтва» П. Шаўцоў задаў некалькі пытанняў драматургу. Інтэрв'ю ўпершыню надрукавана ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1975, 4 студзеня).

Мастак і час (с. 213)

Тэмай інтэрв'ю, якое ўзяў у драматурга крытык Г. Колас, стала асцясаванне ролі пісьменніка ў сацыялістычным грамадстве. Упершыню надрукавана ў газеце «Магілёўская праўда» (1975, 23 студзеня).

Наши заботы (с. 217)

Артыкул напісаны ў пачатку 1976 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Театр» (1976, № 2) пад рубрыкай «Гавораць дзеячы тэатра». Сярод іншых аўтараў — галоўны рэжысёр МХАТа імя М. Горкага А. Яфрэмаў, галоўны рэжысёр Ленінградскага акадэмічнага Вялікага драматычнага тэатра імя М. Горкага Г. Таўстаногаў, дырэктар Узбекскага акадэмічнага тэатра імя Хамзы А. Хаджаеў, галоўны рэжысёр Рустаўскага драматычнага тэатра імя К. Марджанішвілі Г. Лордкіпанідзе, галоўны рэжысёр Эстонскага акадэмічнага тэатра драмы імя В. Кінгісеп В. Папсо.

Маналог пра Крапіву (с. 221)

Артыкул напісаны на аснове выступлення А. Макаёнка на творчым вечары К. Крапівы, які адбыўся 20 сакавіка 1976 года. Упершыню надрукаваны ў двухтомніку выбраных твораў пісьменніка.

Смех в наступлении (с. 230)

Інтэрв'ю, якое арганізавала карэспандэнтка «Соцыялістычнай індустрыі» І. Сіманова, было прымеркавана да адкрыцця VI з'езда пісьменнікаў СССР. Упершыню надрукавана ў газеце «Соцыялістычная індустрыя» (1976, 19 чэрвеня) пад рубрыкай «Суботнія сустрэчы». Перад тэкстам інтэрв'ю змешчана ўрэзка, у якой паведамлялася: «У п'есе А. Макаёнка «На досвітку», пастаўленай Беларускай дзяржаўным тэатрам імя Янкі Купалы, было некалькі эпізодаў, якія пязменна выклікалі дружны смех глядачоў.

Гэта было больш дваццаці год назад. Сёння камедыі Андрэя Макаёнка — «Трыбунал», «Выбачайце, калі ласка!», «Лявоніха на арбіце», «Зацюканы апостал», «Таблетку пад язык», «Святая прастата» — з поспехам ідуць па сцэнах Масквы і Ленінграда, Кіева і Мінска, Свядлоўска і Чэлябінска, Брэста і Уладзівастока...

А. Макаёнка — дэлегат VI з'езда пісьменнікаў СССР, які 21 чэрвеня пачне сваю работу ў Вялікім Крамлёўскім палацы. Форум пісьменнікаў краіны абмяркуе цэлы шэраг праблем, якія звязаны з развіццём савецкай літаратуры. Будуць закрануты і пытанні, якія датычаць драматургіі, пісьменніцкага ўкладу ў стварэнне п'ес на сучасную тэму».

В гостях у Якова Чакира (с. 232)

Артыкул напісаны ў верасні 1976 года. Упершыню надрукаваны ў «Літаратурной газете» (1976, 29 верасня).

Смяяцца, сапраўды, не грэх (с. 233)

Гэта інтэрв'ю арганізавала карэспандэнтка БелТА Л. Ламсадзе. Упершыню надрукавана ў газеце «Гродзенская правда» (1977, 12 красавіка). Публікавалася таксама ў іншых абласных і раённых газетах, «Вячэрнім Мінску».

Вместе с современником (с. 236)

Артыкул напісаны ў верасні 1977 года ў падтрымку раманаў «Снежныя зімы» і «Атланты і карыятыды», прадстаўленых на атрыманне Дзяржаўнай прэміі СССР. Упершыню надрукаваны ў газеце «Советская культура» (1977, 9 верасня).

Иван Шамякин и его повести (с. 238)

Артыкул напісаны ў якасці прадмовы да аповесцей І. Шамякіна «Гандлярка і паэт» і «Шлюбная ноч», якія выйшлі ў папулярнай серыі «Роман-газета» ў 1977 годзе.

«Пакуль гумару хопіць...» (с. 240)

Інтэрв'ю правёў спецыяльны карэспандэнт «Літаратуры і мастацтва» С. Лаўшук. Упершыню надрукавана ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1978, 6 студзеня).

Крестьянин стал президентом (с. 251)

Інтэрв'ю правёў уласны карэспандэнт «Літаратурной газеты» А. Казловіч. Упершыню надрукавана ў «Літаратурной газете» (1978, 25 студзеня) пад рубрыкай «Гутаркі за «круглым сталом».

Всадник за письменным столом (с. 254)

Ва ўрэзцы, якая папярэднічала тэксту інтэрв'ю, прыводзілася пісьмо настаўніцы са Смаленскай вобласці Л. Камаровай: «Аднойчы, прыехаўшы ў Маскву, з вялікай цяжкасцю трапіла ў Тэатр сатыры. Ішла п'еса тады яшчэ незнаёмага мне аўтара А. Макаёнка «Таблетку пад язык». Спектакль вельмі спадабаўся. З таго часу ў мяне з'явілася вялікая цікавасць да творчасці беларускага пісьменніка. Хацелася б сустрэцца з ім на старонках «Клуба кнігалюбаў», даведацца, як ён працуе пад сваімі п'есамі». А ніжэй дададзена: «Выконваючы просьбу чытачкі, наш уласны карэспандэнт гутарыць з А. Макаёнкам». Інтэрв'ю ўпершыню надрукавана ў газеце «Советская культура» (1978, 4 красавіка).

Точка отсчета (с. 257)

Артыкул напісаны ў сакавіку 1980 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Театр» (1980, № 5) пад рубрыкай «35 год Вялікай Перамогі». Падрыхтоўка да друку праходзіла не вельмі проста. Аўтар не прыняў рэдактарскіх правак і ў красавіку 1980 года паслаў у рэдакцыю тэлеграму: «Катэгарычна супраць публікацыі артыкула «Точка отсчета». Вы цалкам ігнаравалі мае праўкі. Артыкул у гранках зневажальны. Напісаны не мной. Паведамце Салынскаму». Умяшанне галоўнага рэдактара часопіса «Театр» вычарпала канфлікт. Артыкул публікаваўся таксама ў калектыўным зборніку «Искусство в боевом строю». М., 1985.

Спроси себя сам (с. 269)

Артыкул напісаны ў маі 1980 года. Упершыню надрукаваны ў газеце «Советская культура» (1980, 23 мая) пад рубрыкай «Ка-

муніст у сферы мастацтва». Ва ўрэзцы паведамлялася: «Нядаўна адбыўся пленум Мінскага абласнога камітэта партыі з парадкам дня «Аб задачах партыйных арганізацый па павышэнні эфектыўнасці работы ўстаноў культуры ў святле настановы ЦК КПСС «Аб далейшым паліпшэнні ідэалагічнай, палітыка-выхаваўчай работы». Удзельнікі пленума востра і прыцыпова абмяркоўвалі пытанне аб ролі тэатраў, клубаў, творчых саюзаў у фарміраванні грамадска актыўнай асобы. Аб важных праблемах выхавання новага чалавека, аб ролі мастака ў гэтым працэсе падзяліўся сваімі думкамі вядомы драматург, народны пісьменнік Беларусі, член Мінскага абкома Кампартыі Беларусі Андрэй Макаёнак.

Ніжэй з некаторымі скарачэннямі публікуецца яго выступленне».

Ачышчальны смех (с. 272)

Інтэрв'ю правёў карэспандэнт БелТА У. Рубін. Упершыню надрукавана ў газеце «Мінская праўда» (1980, 12 лістапада).

Шчаслівы дар (с. 275)

Артыкул напісаны ў студзені 1981 года. Упершыню надрукаваны ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1981, 30 студзеня).

Івану Шамякіну — 60 лет (с. 282)

Артыкул напісаны ў студзені 1981 года. Упершыню надрукаваны ў «Літаратурной газете» (1981, 4 лютага). Раман «Спасенне» ў рэшце рэшт стаў называцца «Петраград — Брэст».

Наш сумесны клопат (с. 284)

Артыкул напісаны ў сакавіку 1981 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Беларусь» (1981, № 4).

Герой и время (с. 286)

Артыкул напісаны ў маі 1981 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Театр» (1981, № 6) пад рубрыкай «Насустрач VII з'езду савецкіх пісьменнікаў. Праблемы драматургіі».

Папярэдне перад драматургамі, якія пісалі пра сучаснасць, былі пастаўлены пытанні:

1. Які тып героя сучаснай літаратуры і мастацтва вам найбольш блізкі, чаму? Якія рысы яго характару вы лічыце вызначальнымі?

2. Пра якія праблемы, з'явы нашай рэчаіснасці вам хацелася б расказаць пры ўдзеле вашага героя?

3. У якой ступені, на ваш погляд, маштаб асобы героя вызначае маштаб канфлікту?

4. Ваша думка пра героя станоўчага і ідэальнага?

Сярод аўтараў: А. Алексін, Анар, Э. Ветэмаа, П. Думбадзе, С. Міхалкоў, В. Петрасян, Г. Прыедэ, В. Розаў, М. Рошчын, А. Сафронаў, Я. Стэльмах.

Пьеса, спектакль, зритель (с. 291)

Артыкул напісаны ў чэрвені 1981 года ў форме палемічных заматак. Упершыню надрукаваны ў газеце «Советская культура» (1981, 16 чэрвеня).

В добрый час, коллега! (с. 295)

Артыкул напісаны ў канцы 1981 года. Упершыню, у якасці прадмовы да п'есы А. Дударова «Парог», надрукаваны ў альманаху «Современная драматургия» (1982, № 1).

Дабрата дзядзькі Якуба (с. 296)

Артыкул напісаны ў канцы 1981 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Полымя» (1982, № 10). Публікаваўся таксама ў кнізе «Успаміны пра Якуба Коласа». Мн., 1982.

«...Хотел записать для памяти — проработал до утра» (с. 298)

Інтэрв'ю падрыхтавана для рубрыкі «Побач з цікавым субяседнікам». Ва ўрэзцы паведамлялася: «На пытанні карэспандэнта «Театральная жизнь» Ірыны Аверкіевай адказвае вядомы беларускі драматург, аўтар п'ес «Камні ў печані», «Зацюканы апостал», «Трыбунал», «Таблетку пад язык», якія пастаўлены ў многіх тэатрах краіны, Андрэй Макаёнак». Упершыню надрукавана ў часопісе «Театральная жизнь» (1982, № 4).

Пры яркім святле рампы (с. 305)

Інтэрв'ю падрыхтавана летам 1982 года. Упершыню надрукавана ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1985, 5 ліпеня). Пра гісторыю гэтай публікацыі расказвае А. Вярціцкі:

«Кожны па-свойму запомніў Андрэя Ягоравіча Макаёнка ў апошнія дні яго жыцця. Гэта, вядома, залежала і ад характару сітуацыі, у якой адбывалася сустрэча. Некаторым з нас ён запомніўся па сумеснай — на жаль, апошняй для яго — паездцы ў Маскву на пленум праўлення СП СССР, па яго ўдзелу ў пісьменніцкім партыйным сходзе (быў абраны ў прэзідыум і аглядаў з-за стала залу позіркам, які не прадвяшчаў нічога дрэпага), больш блізкім людзям — па клопатах, звязаных з пераездам на новую кватэру... Для супрацоўнікаў аддзела літаратуры «Літаратурной газеты», у прыватнасці, для Б. Тарошчынай, Андрэй Макаёнак запомніўся ў сувязі з тым, што рыхтавалася да друку яго выступленне пад традыцыйнай для газеты рубрыкай «Літаратура — жыццё маё».

Браціслава Дзмітрыеўна сказала, што апошні раз прыязджала ў Мінск у 1982 г. для гутаркі з Макаёнкам, што помніць тое ўражанне, якое зрабіў на яе драматург з яго эмацыянальна-выбуховым характарам, з яго акрэсленай пазіцыяй па падзённых пытаннях грамадскага і літаратурнага жыцця, з яго адданасцю тэатру. Я пацікавіўся лёсам выступлення. Артыкул, сказала Б. Тарошчына, быў падрыхтаваны да друку, ухвалены аўтарам і павінен быў убачыць свет у чарговым нумары. Ды тут прыйшла вестка пра смерць. «А пасля смерці ён не мог быць змешчаны?» — «У прынцыпе мог бы, але вельмі ўжо «жывы», тэмпераментны быў ён для гэтага. Неяк не стасаваўся ён па сваім духу з фактам нечаканай для усіх смерці аўтара...»

Па маёй просьбе супрацоўнікі «Літаратуркі» знайшлі гранкі з набраным артыкулам — апошнім публічным выступленнем А. Макаёнка — і далі згоду на публікацыю яго ў штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва».

ДЗЁННІКІ, НАТАТКІ (с. 313)

Дзённік ад 22 чэрвеня 1941 года да 28 верасня 1943 года друкуецца ўпершыню па рукапісе, які быў знойдзены сярод матэрыялаў, якія захаваліся на гарышчы дома брата пісьменніка І. Я. Макаёнка. Сам аўтар быў перакананы, што дзённік згарэў падчас пажару на дачы.

Дзёпнік ад 24 чэрвеня 1947 года да 6 ліпеня 1950 года друкуецца ўпершыню па рукапісе, які знаходзіцца ў асабістым архіве пісьменніка.

Усе матэрыялы з запісных кніжак і пакіды таксама друкуюцца ўпершыню.

ПІСЬМЫ

1944

1. М. Р. Васілеўскай (с. 537)

Друкуюцца па арыгінале, які захоўваецца ў архіве сына адрацата пісьменніка П. С. Васілеўскага.

Ваня, Моця, Коля і Лёня — браты і сястра пісьменніка. Юзік — брат П. С. Васілеўскага.

2. П. С. Васілеўскаму (с. 538)

Друкуецца па арыгінале, які захоўваецца ў архіве П. С. Васілеўскага.

3. П. С. Васілеўскаму (с. 541)

Друкуецца па арыгінале, які захоўваецца ў архіве П. С. Васілеўскага.

Лара Астроўская — аднакласніца А. Макаёнка.

4. П. С. Васілеўскаму (с. 542)

Друкуецца па арыгінале, які захоўваецца ў архіве П. С. Васілеўскага.

«Смерць» — адно з першых апавяданняў А. Макаёнка. Не захавалася.

Зіна Гапеліна — аднакласніца пісьменніка.

5. П. С. Васілеўскаму (с. 544)

Друкуецца па арыгінале, які захоўваецца ў архіве П. С. Васілеўскага.

Разам з пісьмом А. Макаёнка выслаў артыкул «Грядущий мир — суровый приговор».

6. П. С. Васілеўскаму (с. 544)

Друкуецца па арыгінале, які захоўваецца ў архіве П. С. Васілеўскага.

М. Стоцкі — другі сакратар Журавіцкага райкома партыі, А. Родзікаў — дырэктар Журавіцкай СШ, Б. Баскіп — аднакласнік А. Макаёнка, В. і А. Дабравольскія — школьныя сябры пісьменніка, А. Тараховіч і М. Логінаў — аднакласнікі П. Васілеўскага. Н. Харавец — рэдактар Журавіцкай раённай газеты «Сталінец».

7. П. С. Васілеўскаму (с. 548)

Друкуецца па арыгінале, які захоўваецца ў архіве П. С. Васілеўскага.

Ф. Румянцаў — настаўнік Журавіцкай СШ.

1945

8. П. С. Васілеўскаму (с. 549)

Друкуецца па арыгінале, які захоўваецца ў архіве П. С. Васілеўскага. У пісьме змешчаны чарговы літаратурны эцюд, які пачынаючы пісьменнік пасылаў сябру па ацэнку.

9. П. С. Васілеўскаму (с. 552)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

А. Бархозаў — муж сястры Моці.

10. П. С. Васілеўскаму (с. 554)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

11. П. С. Васілеўскаму (с. 555)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

Т. Будзянкова, Ніначка — аднакашпіцы А. Макаёнка па курсах прапагандыстаў пры ЦК КПБ.

12. П. С. Васілеўскаму (с. 557)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

13. П. С. Васілеўскаму (с. 558)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

14. П. С. Васілеўскаму (с. 559)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

1946

15. П. С. Васілеўскаму (с. 559)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

16. А. М. Кулакоўскаму (с. 561)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве сям'і А. М. Кулакоўскага. «Сад» — апавяданне А. Кулакоўскага, якое розка раскрытыкавала вульгарызатарская крытыка. В. Самуцін — рэдактар газеты «Звязда», потым «Советской Белоруссии».

17. П. С. Васілеўскаму (с. 565)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

1947

18. А. Д. Вятровай (с. 566)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

А. Д. Вятрова — выкладчыца Рэспубліканскай партыйнай школы пры ЦК КПБ.

19. П. С. Васілеўскаму (с. 566)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

20. М. М. Макаёнак, І. Я. Макаёнку (с. 567)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

1948

21. *М. М., І. Я., Л. Я. Макаёнкам,
А. А. Бархозаву (с. 568)*

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

22. *М. М., І. Я., М. Я., Л. Я. Макаёнкам,
А. А. Бархозаву (с. 569)*

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

1974

23. *А. А. Макаёнак (с. 570)*

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве А. А. Макаёнак.

Сяргей — сын пісьменніка.

24. *А. А. Макаёнак (с. 571)*

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве А. А. Макаёнак.

25. *А. А. Макаёнак (с. 572)*

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве А. А. Макаёнак.

Люда Усціновіч — аднакурсніца Алы Макаёнак.

1975

26. *А. А. Макаёнак (с. 573)*

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве А. А. Макаёнак.

27. *А. А. Макаёнак (с. 574)*

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве А. А. Макаёнак.

28. *А. А. Макаёнак (с. 575)*

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве А. А. Макаёнак.

1976

29. *С. А. Макаёнак (с. 577)*

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве С. А. Макаёнка.

1977

30. *М. У. Шэлегаву (с. 577)*

Друкуецца па машынапіснай копіі, праўленай і падпісанай аўтарам, якая знаходзіцца ў сямейным архіве А. Макаёнка. Арыгінал не знойдзены.

1978

31. *І. Я. Палякову (с. 578)*

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў сямейным архіве А. Макаёнка.

1981

32. П. М. Перабійносу (с. 580)

Друкуецца па машынапіснай копіі, праўленай і падпісанай аўтарам, якая знаходзіцца ў сямейным архіве А. Макаёнка.

1982

33. У «Беларусь» да 8 Сакавіка 1982 года (с. 582)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў сямейным архіве А. Макаёнка.

34. Б. І. Шацілу (с. 582)

Друкуецца па машынапіснай копіі, праўленай і падпісанай аўтарам, якая знаходзіцца ў сямейным архіве А. Макаёнка. Арыгінал не знойдзены.

Сцяпан Лаўшук

**ДАВЕДНІК ТВОРАЎ
ДА ТАМОЎ 1—5**

	Том	Тэкст
Аб адным сцэнарыі і яго рэдактарах . . .	5	145
Аб тым, што зроблена і не зроблена . . .	5	162
Аб некаторых пытаннях беларускай драма- тургіі	5	110
«А Васька слухае ды есць...»	5	31
Адказ паклёпнікам	5	152
Аксейіна цялушка	4	40
Аматар самадзейнасці	5	45
Аўтабіяграфія	5	3
Ачышчальны смех	5	272
Бес ублытаў	5	53
Большая опасность	3	236
Борис Платонов	5	159
Вадзяная стыхія	5	36
В гостях у Якова Чакира	5	232
В добрый час, колега!	5	295
Верачка	2	165
Вместе с современником	5	136
Всадник за письменным столом	5	254
Всех замыслов не перечесть	5	185
Ворагі	2	269
Выбачайце, калі ласка (фэльетоны)	5	88
Выбачайце, калі ласка!	1	77
Выйгрыш	2	304
Выгнанне блудніцы	5	156
Выдаюцца савецкі сатырык	5	141
Вясёлая прытча	5	9
Вясновым ранкам	5	81
Габровскія ўлыбкі	5	182
Галоўнае працаваць	5	211
Гісторыя адной рэплікі	5	138
Герой и время	5	286
Дабрата дзядзькі Якуба	5	296
Дарагая дружба	5	71
Дарагая рэч	5	38
Дзённікі, пататкі	5	313
Добра, калі добра канчаецца	4	7
Драматург — пяцілетка	5	197

	Том	Тэкст
Дыхайце экапомна!	2	212
Жыццё патрабуе	4	47
Зарэзалі без нажа	5	51
Зацюканы апостал	1	257
Знаёмая ліпа	5	60
Зязюля	5	40
Іван Шамякнін і яго повесці	5	238
Івану Шамякіну — 60 лет	5	282
І як яны канцы з канцамі зводзяць	5	57
Каб людзі не журыліся	1	141
Кандрат Крапіва — народны пісьменнік	3	121
Каралеўскі суд літасцівы	5	77
Карасёва адыеся	5	63
Кашмар	2	59
Крестыянцін стал прэзідэнтам	5	251
Крымінальная справа	4	58
Лявоніха на арбіце	1	207
Маналог пра Крапіву	5	221
Мастер сатыры	5	151
Мастак і час	5	213
На досвітку	1	21
На парозе	5	19
На пікантныя тэмы	5	17
Наш сумесны клопат	5	284
Наша любоў і пашапа	5	184
Наши заботы	5	217
На шырокія прасторы	4	64
Не пакінеш мяне	3	284
«Нёман» у 1974 годзе	5	208
Нечаканасць	5	70
Нячыстая сіла	5	22
Обшчэнне благотворна	5	195
Падарожжа на бездарожжы	5	45
Пагарэльцы	2	111
Пакуль гумару хоціць!	5	238
Паўгадзіны з Андрэем Макаёпкам	5	198
Паэзія гераічнага парода	5	180
Перад світком судзі	5	84
Перад сустрэчай	4	17
Пераклады	4	139
Першае пытанне	4	32
После ярмаркі	3	205
Пра цукеркі і гарбузы	5	26
Пры яркім святле рампы	5	305
Прэм'ера адбылася — прэм'ера будзе	5	196
Радзіма згуртавала	5	205
Рогатыі баціноч	3	139
Рэвізоры	5	33
Скарга ў зачараваным коле	5	14
С кем смеёмся?	5	189
Смех в паступленні	5	230
Смех — дело серыёзнае	5	202
Смяцца, сапраўды, не грэх	5	233
Спасибо, Кондрат Кондратовіч	5	189

	Том	Тэкст
Спроси себя сам	5	269
Сцяпан Сцяпанавіч	5	73
Счастье надо беречь	3	63
Сын Беларусі	5	179
Таблетку пад язык	2	5
Тайна храма	5	66
Твой хлеб	3	7
Точка отсчета	5	257
Трыбунал	1	311
У адзінай сям'і	3	56
У белорусских драматургов	5	140
Узыходы шчасця	4	76
У памяці назаўсёды	5	188
У партфелі справа	5	59
Хотел записать для памяти — проработал до утра	5	298
Цяпер усё ясна	5	28
Чаму ў яго пыса сухая	5	55
Шасцяронка	5	86
Што Вам найбольш спадабалася ў Ленін- градзе?	5	183
Шчаслівы дар	5	275
Яшчэ не позна	5	46

З М Е С Т

Аўтабіяграфія 3

ГУМАРЭСКІ, ФЕЛЬЕТОНЫ

Вясёлая прытча	9
Скарга ў зачараваным коле	14
На пікантныя тэмы	17
На парозе	19
Нячыстая сіла	22
Пра цукеркі і гарбузы	26
Цяпер усё ясна	28
«А Васька слухае ды есць...»	31
«Рэвізоры»	33
Вадзяная стыхія	36
Дарагая рэч	38
Зязюля	40
Падарожжа па бездарожжы	42
Аматар «самадзейнасці»	45
Яшчэ не позна	46
Зарэзалі без нажа	51
Бес ублытаў	53
Чаму ў яго пыса сухая?	55
І як яны канцы з канцамі зводзяць...	57
У партфелі справа...	59
Зпаёмая ліпа	60
Карасёвая адысея	63
Тайна храма	66
Нечаканасць	70
Дарагая дружба	71
Сцяпан Сцяпанавіч	73
Каралеўскі суд літасцівы...	77
Вясновым ранкам	81
Перад світком суддзі	84
Шасцяропка	86
Выбачайце, калі ласка!	88
Загадчыку райсельгасаддзела Дз-скага раёна	88
Старшыні калгаса «Снартак» Кар-скага раёна	90
Загадчыку сельскагаспадарчага аддзела Ас-цкага райвыканкома	91

Старшыні Л-скага райспажыўсаюза	93
Кіраўніку Беларускаэнерга Батвінніку Я. Я.	95
Пракурору Варашылаўскага раёна г. Мінска т. Сядову Ф. М.	96
Старшыні выканкома Уваравіцкага райсавета т. Селіхановічу П. Ф.	98
Старшыні выканкома Кармянскага райсавета т. Труспову М. А.	98
Сакратару Мінскага гаркома КП(б)Б т. Са- ламаху С. Л.	100
Начальніку Белкапторы «Саюзантысептык» Шчарбакову А. В.	102
Прэзідыуму праўлення Белкаапсаюза	105
Дырэктару Мінскага трактарнага завода Аляк- сандру Міхайлавічу Тарасаву	107

АРТЫКУЛЫ, ІНТЭРВ'Ю

Аб некаторых пытаннях беларускай драматургіі	110
Проблемы жыцці — праблемы літаратуры	128
Гісторыя адной рэжыі	138
У беларускіх драматургов	140
Выдаюцца савецкі сатырык	141
Аб адным сцэнарыі і яго рэдактарах	145
Мастер сатыры	151
Адказ паклёпнікам	152
«Выгнанне блудніцы»	156
Борис Платопов	159
К. Крапце — 70 лет	161
Аб тым, што зроблена і не зроблена	163
Сын Беларусі	179
Паэзія гераічнага народа	180
Габровскія ўлыбкі	182
Што Вам найбольш спадабалася ў Ленінградзе?	183
Наша любоў і пашана	184
Всех замыслов не перачешць	185
У памяці назаўсёды	188
Спасибо, Кондрат Кондратович!	189
С кем смеемся?	189
Общенье благотворно	195
Прэм'ера адбылася, прэм'ера будзе	196
Драматург — пяцілетке	197
Паўгадзіны з Андрэем Макаёнкам	198
Смех — дело серьезное	202
Радзіма згуртавала	205
«Нёман» у 1974 годзе	208
«Галоўнае — працаваць!»	211
Мастак і час	213
Наши заботы	217
Маналог пра Крапіву	221
Смех в наступлении	230
В гостях у Якова Чакира	232
Смяльца, сапраўды, не грэх	233
Вместе с современником	236

Іван Шамякин и его повести	238
«...Пакуль гумару хопіць!»	240
Крестьянин стал президентом	251
Всадник за письменным столом	254
Точка отсчета	257
Спроси себя сам	269
Ачыначальны смех	272
Шчаслівы дар	275
Івану Шамякіну — 60 лет	282
Наш сумесны клопат	284
Герой и время	286
Пьеса, спектакль, зритель	291
В добрый час, коллега!	295
Дабрата дзядзькі Якуба	296
«...Хотел записать для памяти — проработал до утра»	298
Пры яркім святле рампы	305

ДЗЕННІКІ, НАТАТКІ
1941—1982

Трое	340
Мечь	364
Эцюд	381
Ценители искусства	413
Пачатак да «Кузьмы»	414
Для «Крокодила»	415
У сталоўцы	415
Сквіталіся	416
Для пьесы	417
Бяссоніца	420
На сенакосе	422
У пракурора	432
Пародыя	434
Почетный долг белорусской советской драматургии	438
Соседи	444
Образок	450
Безадресная литература, безымянные памятники безымянным героям	452
Аб спектаклі «Голас народа» Караславава	454
Эпопея	458
На паляванні	460
Жалоба	465
Непагадзь	466
Большой смех	471
Очен отырыцатэлны	472
Службовая характарыстыка	473
Іронія	474
Быль	475
К «істинному»	475
Для «Бумеранга»	478
З выступлення перад артыстамі Маскоўскага тэатра на Малой Броннай	478

«Ой, рана...»	481
Совет «друга»	483
Монолог заброшеной женщины	484
«Тайнае»	489
Накапуце	491
Творчы вечар К. Крапівы	495
Памятка для гутаркі з сакратаром ЦК КПБ	500
Монолог влюбленнаго	504
Тэзісы выступлення	508
О пьесе А. Петрашкевича	509
С блохой или с драконом	512
Дарагія таварышы!	516
На творчым вечары	517
З кірмашу	520
Мініатюра для «Фитиля»	520
Мініяцюра для мультфільма	521
Апорныя пункты для выступлення на прэзідыуме СП БССР	523
Не абысці і не аб'ехаць...	524
З мінулага... З даўняга...	525
Рэцэнзія на рукапіс кнігі «Уладзіслаў Галубок»	526
«Разбойнікі»	530
Аб п'есе Янкі Купалы «Тутэйшыя»	535

ПІСЬМЫ

1944—1982

1. М. Р. Васілеўскай	537
2. П. С. Васілеўскаму	538
3. П. С. Васілеўскаму	541
4. П. С. Васілеўскаму	542
5. П. С. Васілеўскаму	544
6. П. С. Васілеўскаму	544
7. П. С. Васілеўскаму	548
8. П. С. Васілеўскаму	549
9. П. С. Васілеўскаму	553
10. П. С. Васілеўскаму	554
11. П. С. Васілеўскаму	555
12. П. С. Васілеўскаму	557
13. П. С. Васілеўскаму	558
14. П. С. Васілеўскаму	559
15. П. С. Васілеўскаму	559
16. А. М. Кулакоўскаму	561
17. П. С. Васілеўскаму	565
18. А. Д. Вятровай	566
19. П. С. Васілеўскаму	566
20. М. М. Макаёнак, І. Я. Макаёнку	567
21. М. М., І. Я., М. Я., Л. Я. Макаёнкам, А. А. Бар- хозаву	568
22. М. М., І. Я., М. Я., Л. Я. Макаёнкам, А. А. Бар- хозаву	569
23. А. А. Макаёнак	570
24. А. А. Макаёнак	571
25. А. А. Макаёнак	572

26. А. А. Макаёнак	573
27. А. А. Макаёнак	574
28. А. А. Макаёнак	575
29. С. А. Макаёнку	577
30. М. У. Шэлегаву	577
31. І. Я. Палякову	578
32. П. М. Перабііносу	580
33. У «Беларусь» да 8 Сакавіка	582
34. Б. І. Шацілаву	582
К а м е н т а р ы і	584
Даведнік твораў да тамоў 1—5	600

Макаёнак А.
М 15 Збор твораў. У 5 т. Т. 5. Гумарэскі, фельето-
пы, артыкулы, інтэрв'ю, дзённікі, нататкі,
пісьмы/Уклад. і камент. С. С. Лаўшука.— Мн.:
Маст. літ., 1990.— 607 с., [4] л. іл.

ISBN 5-340-00507-0.

Макаенок А. Собрание сочинений. Т. 5. Юморески,
фельетоны, статьи, интервью, дневники, заметки,
письма.

Пяты заключны том Збору твораў народнага пісьменніка
Беларусі Андрэя Макаёнка склалі гумарэскі і фельетоны,
артыкулы і інтэрв'ю, дзённікі і нататкі, пісьмы і аўтабія-
графія.

М $\frac{4702120203-140}{M 302(03)-90}$ 103-90

ББК 84Бел7

*

Литературно-художественное издание

Макаенок Андрей Егорович

СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ
В ПЯТИ ТОМАХ

Том 5

*Юморески, фельетоны, статьи, интервью,
дневники, заметки, письма*

Минск, издательство «Мастацкая літаратура»
На белорусском и русском языках

Літаратурна-мастацкае выданне

Макаёнак Андрэй Ягоравіч

ЗБОР ТВОРАЎ
У ПЯЦІ ТАМАХ

Том 5

*Гумарэскі, фельетоны, артыкулы, інтэрв'ю,
дзённікі, нататкі, пісьмы*

Рэдактар М. І. Котаў. Мастак Ю. М. Цюрын. Мастацкі рэ-
дактар Л. Я. Прагін. Тэхнічны рэдактар Т. М. Сокал. Ка-
рэктар Л. М. Маслоўская.

ІБ № 3302

Здадзена ў набор 30.08.89. Папн. да друку 19.06.90. Фармат
84×108¹/₃₂. Папера друк. № 1. Гарнітура звычайная новая.
Высокі друк. Ум. друк. арк. 31,92+0,42 укл. Ум. фарб.-адб.
32,76. Ул.-выд. арк. 34,07. Тыраж 7000 экз. Зак. 2876. Цана
2 р.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» Дзяржаўнага камітэта
БССР па друку. 220600, Мінск, праспект Машэрава, 11.
Мінскі ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга паліграфкамбі-
нат МВПА імя Я. Коласа. 220005, Мінск, Чырвоная, 23.